

# FÖLDRAJZI KÖZLEMÉNYEK

LXVIII. KÖTET.

1940. ÉVFOLYAM

SZERKESZTETTE :  
HÉZSER AURÉL ÉS KÉZ ANDOR  
VITÉZ TEMESY GYŐZŐ  
KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL.

KIADJA :  
A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG.

BUDAPEST, 1940.

---

GEOGRAPHISCHE MITTEILUNGEN  
BULLETIN GÉOGRAPHIQUE  
BOLLETTINO GEOGRAFICO  
GEOGRAPHICAL REVIEW

VOL. LXVIII.

ANN. 1940.

REDIGÉ PAR  
AUREL DE HÉZSER ET ANDOR KÉZ  
AVEC LA COLLABORATION DE  
VITÉZ GYŐZŐ TEMESY

ÉDITÉ PAR LA  
SOCIÉTÉ HONGROISE DE GÉOGRAPHIE.

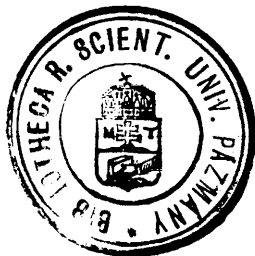
BUDAPEST 1940,  
„ÉLET” IRODALMI ÉS NYOMDA RT. BUDAPEST.

682/910

## A FÖLDRAJZI KÖZLEMÉNYEK IRÓI 1940-BEN.

AUJESZKY LASZLÓ DR.	KEREKES JÓZSEF DR.
BAKTAY ERVIN DR.	KÉZ ANDOR DR.
BANYAY JÁNOS, Székelyudvarhely	KOCH FERENC DR.
BENDEFY LASZLÓ DR.	LANG SANDOR DR.
BULLA BÉLA DR.	MATOLAY TIBOR
CHOLNOKY JENŐ DR.	MENDÖL TIBOR DR.
FEST ALADÁR	IFJ. MOLNAR DEZSŐ
GESZTI LAJOS	PAIS LASZLÓ
GUNDA BÉLA DR.	PÉCSI ALBERT DR
IRMÉDI-MOLNÁR LASZLÓ DR.	RÓNA ZSIGMOND DR.
HANÁK KÁROLY	RÓNAI ANDRÁS DR.
HÉZSER AURÉL	STRÖMPL GÁBOR DR.
HORVÁTH KÁROLY DR.	SZABÓ ZOLTAN PÁL DR., Pécs
KANSZKY MÁRTON DR.	TAKÁCS JÓZSEF DR.
KARL JÁNOS DR., Kolozsvár	TARLÓS JÓZSEF DR.

vitéz TEMESY GYÖZŐ DR.



## TARTALOMJEGYZÉK.

### I. Értekezések.

Bányai János: A geográfus Orbán Balázs ... ..	109 ✓
Bányai János: A Gyilkostó ... ..	259
Bendefy László dr.: Adatok a sarkvidéki Szibíria megismerésének történetéhez ... ..	33
Bendefy László dr.: A Magyar Honvéd Térképészeti Intézet 1940. évi térképészeti kiállítása... ..	44
Bendefy László dr.: Szélviszonyok Tata környékén ... ..	119
Bendefy László dr.: Az Elbursz név eredete ... ..	301
Bulla Béla dr.: A Nagygát, a Talabor és a Tisza terraszaí ... ..	270
Cholnoky Jenő dr.: Egyetemünk II. földrajzi tanszéke ... ..	77
Gunda Béla dr.: † szigethi Györffy István dr. ... ..	1
Hanáky Károly: Adatok Kassa földrajzához ... ..	13
Hézszer Aurél dr.: Újabb területi gyarapodásunk földrajzi mérlege ...	251
Kéz Andor dr.: A Felső Tisza és a Tarac terraszaí ... ..	158
Láng Sándor dr.: Morfológiai megfigyelések a Rozsnyói medencében ...	38
Matolay Tibor: Látóhatár-számítások ... ..	194
Mendöl Tibor dr.: Egy könyv a magyar faluról... ..	204
Róna Zsigmond dr.: † Wladimir Köppen ... ..	237
Rónai András dr.: Románia néprajzi viszonyai ... ..	86
Rónai András dr.: Erdély tájai és az új határ ... ..	239
Tarlós József: A Lenti medence ... ..	186
Takács József dr.: A földrajzi nevek használatának új szabályai ... ..	4
vitéz Temesy Győző: Főtitkári jelentés az 1939., LXVIII. társasági évről	123

### II. Irodalom.

#### a) Hazai.

Abauj-Torna vármegye. Szerk. Csikvári Antal. (Horváth Károly dr.)...	144
Bartucz Lajos: A magyar ember. (Karl János dr.) ... ..	209
Beérkezett könyvek. (Dubovitz István) ... ..	72, 231, 317
Bulla Béla dr.: Az Alföld. (Mendöl Tibor dr.) ... ..	212
Csongrád vármegye. Sajtó alá rendezte Csikvári Antal. Vármegyei szociográfiák. (Gunda Béla dr.) ... ..	145
Eperjessy Kálmán dr.: A magyar falu településtörténete. (Mendöl Tibor dr.) ... ..	211
Erdődi József. Épülő ország. (Koch Ferenc dr.)... ..	58
A M. Kir. Földművelésügyi Minisztérium Vizrajzi Intézete: Magyarország vízborította és árvízjárta területei az ármentesítő és lecsapoló munkálatok megkezdése előtt. (Strömpl Gábor dr.)... ..	218
Új földrajzi faliképek Magyarországról. Magyar városok, magyar tájak. (Kéz Andor dr.) ... ..	146

<i>Gaal István dr.</i> : A Föld és az élet története. A természet világa IV. kötet. ( <i>Kéz Andor dr.</i> ) ... ..	50
<i>Irmédi-Molnár László dr.</i> : Tóth Ágoston honvédeztudós, a XIX. századbeli magyar térképezés úttörőjének élete és működése. ( <i>Bendefy László dr.</i> ) ... ..	51 ✓
<i>Juhász Vilmos</i> : Nyersanyagháború. ( <i>Koch Ferenc dr.</i> ) ... ..	51
<i>Hantos Gyula dr.</i> : Vázlatok Pécs földrajzához. ( <i>Szabó Pál Zoltán</i> ) ...	145
<i>Kalmár Gusztáv</i> : A közlekedés és hírszolgálat fejlődése. ( <i>Koch Ferenc dr.</i> ) ... ..	212
<i>Kárpátalja</i> 1:200.00-es térképe. ( <i>Kéz Andor dr.</i> ) ... ..	146
<i>Kiss Mária Hortensia</i> : Kiszombor története. ( <i>Gunda Béla dr.</i> ) ... ..	306
<i>Kogutowicz Károly</i> emlékkönyv. Szerk. Wagner Richard. ( <i>Pécsi Albert dr.</i> ) ... ..	214
Az ezeréves Magyarország. ( <i>M. E.</i> ) ... ..	142
<i>Maksai Ferenc</i> : A középkori Szatmár megye. ( <i>Pais László</i> ) ... ..	214
<i>Mauritz Béla</i> : A Föld felépítése és anyaga. — <i>Ballenegger Róbert</i> : A termőföld. — <i>Koch Sándor</i> : Magyarország legjelentősebb bányahelyei és ásvány-előfordulásai. — <i>Kéz Andor</i> : A tenger. — A természet világa III. kötet. A Föld és a tenger. ( <i>Strömpl Gábor dr.</i> )	49
Megjegyzés <i>Kéz Andor</i> : „A természet világa“ II. köt. „A légkör“ című könyvismertetéshez. ( <i>Aujeszký László dr.</i> ) ... ..	66
<i>Mendöl Tibor</i> : A Felvidék. ( <i>Bulla Béla dr.</i> ) ... ..	213
<i>Mészáros László dr.</i> : A csillagászati földrajz elemei. ( <i>Koch Ferenc dr.</i> )	219
<i>v. Mikesy Sándor</i> : Szabolcs vármegye középkori víznevei. ( <i>Pais László</i> )	307
Országos Turista Múzeum. ( <i>Strömpl Gábor dr.</i> ) ... ..	304
<i>Papp Lajos</i> : A Bihar hegység meghódítása. ( <i>Kerekes József dr.</i> ) ... ..	52
<i>Polgárdy Géza</i> : A Vértes hegység kalauza. — Tatatóváros környéke. ( <i>vitéz Temesy Győző dr.</i> ) ... ..	54
<i>Polgárdy Géza</i> : A Gerecse és Gete hegység kalauza. ( <i>Strömpl Gábor dr.</i> ) ... ..	305
<i>Szabó Elemér József</i> : Ormánsági települések. ( <i>Gunda Béla dr.</i> ) ... ..	58
Szabolcs vármegye. Szerk.: Dienes István. Vármegyei szociográfiák IV. ( <i>Mendöl Tibor dr.</i> ) ... ..	140
<i>Szádeczky-Kardos Elemér dr.</i> : Geologie der rumpfungarländischen Kleinen Tiefebene mit Berücksichtigung der Donaugoldfrage. ( <i>Kéz Andor dr.</i> ) ... ..	55
<i>Tallán Ferenc</i> : Magyarország autótérképe. Szerkesztette: Széll Sándor dr. ( <i>Kéz Andor dr.</i> ) ... ..	217
<i>Tarnóczy István, Irmédi-Molnár László dr., Liphay Béla és Turner Ferenc</i> : Trianon előtti Magyarország Romániához csatolt területének és a határmenti megyéknek néprajzi térképe. ( <i>Kéz Andor dr.</i> ) ... ..	217
<i>Thirring Gusztáv</i> : Magyarország népessége II. József korában. ( <i>Pécsi Albert dr.</i> ) ... ..	216
Ungvár és Ung vármegye. Vármegyei szociográfiák IX.—X. kötet. ( <i>Strömpl Gábor dr.</i> ) ... ..	143
<i>Varga Lajos</i> : A Körös—Tisza—Marosszög földrajza. ( <i>Mendöl Tibor dr.</i> )	53
A váci egyházmegye történeti földrajza a török hódítás korában. Összeállította: <i>Szarka Gyula dr.</i> ( <i>Horváth Károly dr.</i> ) ... ..	215
Válasz <i>Aujeszký László</i> megjegyzésére. ( <i>Kéz Andor dr.</i> ) ... ..	67
<i>Velösy Béla</i> : Természetijárás, térképismeret. ( <i>Strömpl Gábor dr.</i> ) ... ..	143
<i>Lin Yutang</i> : Mi kínaiak. Ford. Benedek Marcell. ( <i>Kauszky Márton dr.</i> )	59

## b) Külföldi.

<i>de Avila, Francisco dr.</i> : Dämonen und Zauber im Inkareich. Kecsua eredetiből fordította és magyarázta Hermann Tibor dr. ( <i>vitéz Temesy Győző dr.</i> ) ... ..	64
<i>Baranyai Zoltán</i> : Visages de la Hongrie. ( <i>Pécsi Albert dr.</i> ) ... ..	61
<i>Bernard, A.</i> : Afrique septentrionale et occidentale. — <i>Maurette, F.</i> : Afrique équatoriale, orientale et austral. — Géographie Universelle. Tome XII. ( <i>Hézszer Aurél dr.</i> ) ... ..	226

<i>Dainelli, G.</i> : Atlante fisico economico d'Italia. ( <i>Takács József dr.</i> ) ...	225
Det Norske Geografiske Selskab 50 Ar. ( <i>vitész Temesy Győző dr.</i> ) ...	310
<i>Devroey, E. et Vanderlinden R.</i> : Le lac Kivu. ( <i>Ifj. Molnár Dezső</i> ) ...	147
<i>Devroey, E.</i> : Le Kasai et son bassin hydrographique. ( <i>Ifj. Molnár Dezső</i> ) ...	222
<i>Dürer, Faik Sabri</i> : Handkarte der Türkei. ( <i>Takács József dr.</i> ) ...	308
<i>Eckert, M.</i> — <i>Greifendorff</i> : Kartographie, ihre Aufgabe und Bedeutung für die Kultur der Gegenwart. ( <i>Irmédi-Molnár László dr.</i> ) ...	307
<i>Grattanelli, Vinigli L.</i> : Ricerche geografiche ed economiche sulle popolazioni. — Missione Di Studio al Lago Tana, Volume II. ( <i>Fest Aladár</i> ) ...	63
<i>Haushofer, K.</i> : Grenzen in ihrer geographischen und politischen Bedeutung. ( <i>Bulla Béla dr.</i> ) ...	60
<i>Haushofer, K.</i> : Das agrarpolitische Weltbild. ( <i>Kösch Ferenc dr.</i> ) ...	312
<i>Krebs, N.</i> : Vorderindien und Ceylon. ( <i>Baktay Ervin dr.</i> ) ...	148
<i>Kühn, A.</i> : Die Neugestaltung der deutschen Geographie im 18. Jahrhundert. ( <i>vitész Temesy Győző dr.</i> ) ...	62
<i>Mauil, Otto</i> : Das Wesen der Geopolitik. ( <i>Bulla Béla dr.</i> ) ...	309
<i>Mazloum, S.</i> : L'Afrine, étude hydrologique. ( <i>Ifj. Molnár Dezső</i> ) ...	222
<i>Missione di Studio al Lago Tana</i> , Vol. III. <i>Giuseppe Morandi</i> , Parte I. Geografia Fisica, Parte II. Chimica e Biologia. — Vol. IV. <i>Edgardo Moltoni</i> : Raccolte ornitologiche nella regione del Lago Tana. — ( <i>Fest Aladár</i> ) ...	229
<i>Oehrich, Conrad</i> : Das politische System der orientalischen Staaten. ( <i>Geszti Lajos</i> ) ...	311
<i>Ratsz, E.</i> : General Cartography. ( <i>Takács József dr.</i> ) ...	224
<i>Siewert, W.</i> : Der Atlantik. ( <i>Geszti Lajos</i> ) ...	311
<i>Weinert, H.</i> : Die Rassen der Menschheit. ( <i>Gunda Béla dr.</i> ) ...	65
<i>Widenbauer, G.</i> : Böhmen und das deutsche Schicksal. ( <i>Geszti Lajos</i> ) ...	310
<i>Wölfel, Dominik Josef</i> : <i>Leonardo Torriani</i> : Die Kanarischen Inseln und ihre Urbewohner. ( <i>vitész Temesy Győző dr.</i> ) ...	309

#### Társasági ügyek.

Közgyűlés ...	149
Küldöndi tiszteletbeli tagajánlás ...	129
A Didaktikai Szakosztály előadásai ...	130
Rendkívüli diszközgyűlés ...	314
A Magyar Földrajzi Társaság választmányának javaslata az 1940. október 25-i rendkívüli diszközgyűlésnek mai csonkahazánk legnagyobb csúcsának új elnevezéséről ...	315
A Magyar Földrajzi Társaság választmányának javaslata gróf Teleki Pál dr. m. kir. miniszterelnök tiszteletbeli elnökké választása tárgyában ...	315
A Magyar Földrajzi Társaság választmányának javaslata gróf Csáky István m. kir. külügyminiszter tiszteletbeli taggá választása tárgyában ...	316

#### Választmányi ülések.

1939. máj. 4., jún. 15., szept. 14., okt. 5., nov. 9. ...	69
1939. dec. 7. ...	70
1940. jan. 4. ...	150
1940. febr. 8., márc. 7., ápr. 4. ...	151
1940. máj. 9. ...	313
1940. jún. 6., szept. 12., okt. 3. ...	314
1940. nov. 7. ...	316
1940. dec. 5. ...	317

#### Szakülések.

1939. okt. 12., nov. 16., dec. 14. ...	70
1940. jan. 11. ...	151
1940. febr. 15., márc. 14., ápr. 11. ...	152

**Népszerű estélyek.**

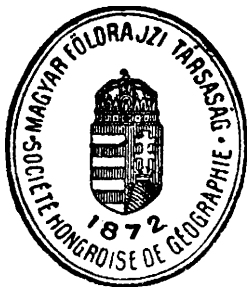
1939. okt. 2., nov. 6., dec. 4., jan. 9., febr: 5. ....	71
1940. márc. 4. ....	152
1940. ápr. 15. ....	153

**Melléklet.**

*Dubovitz István: A magyar földrajzi irodalom 1938.*

# FÖLDRAJZI KÖZLEMÉNYEK

BULLETIN  
GÉOGRAPHIQUE



GEOGRAPHICAL  
REVIEW

BOLLETTINO GEOGRAFICO  
GEOGRAPHISCHE MITTEILUNGEN

LXVIII. KÖTET.

1940.

1. SZÁM.

SZERKESZTI:

**HÉZSER AURÉL ÉS KÉZ ANDOR**  
vitéz TEMESY GYŐZŐ KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

## TARTALOM:

<i>Gunda Béla</i> : † szigethi Györffy István dr. 1884—1939 ... ..	1
A földrajzi nevek használatának új szabályai ... ..	4
<i>Hanák Károly</i> : Adatok Kassa földrajzához ... ..	13
<i>Bendefy László dr.</i> : Adatok a sarkvidéki Szibíria megismerésének tör- ténéhez ... ..	33
<i>Láng Sándor dr.</i> : Morfológiai megfigyelések a Rozsnyói medencében	38
<i>Bendefy László dr.</i> : A Magyar Honvéd Térképészeti Intézet 1940. évi térképészeti kiállítása ... ..	44
<i>Irodalom</i> : a) hazai; b) külföldi... ..	49
<i>Társasági ügyek</i> ... ..	69
<i>Béérkezett könyvek</i> ... ..	72

KIADJA A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

EDITED:  
HUNGARIAN  
GEOGRAPHICAL SOCIETY

VERLAG:  
UNGARISCHE GEOGRAPHISCHE  
GESELLSCHAFT

EDITION PAR LA:  
SOCIÉTÉ HONGROISE  
DE GÉOGRAPHIE

BUDAPEST VIII., SÁNDOR UTCA 8.

# FÖLDRAJZI KÖZLEMÉNYEK

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG SZAKFOLYÓIRATA

Megjelenik évenként négyszer: március, június, szeptember és december hónapban.

A Magyar Földrajzi Társaság tagjai „A Földgömb” c. népszerű folyóirattal együtt tagsági illetményként kapják.

Előfizetési ára egy évre 10 pengő. Egy-egy füzet ára 2.50 pengő.

A szerkesztőség címe:

Budapest, Magyar Földrajzi Társaság. VIII., Sándor u. 8. sz.

---

## Tudnivalók.

1. *Hivatalos helyiség:* VIII., Sándor-utca 8.
2. *Hivatalos órák:* minden csütörtökön 4—6, szombaton 4—7. Ugyanakkor a könyvtár is használható. (Ünnepnapok, valamint júl. és aug. kivételével.)
3. *Tagilletmény:* „A Földgömb” népszerű és a „Földrajzi Közlemények” szakszerű folyóirat. *Tagdíj* évi 10 P. Esedékes az első negyedévben.
4. *Csekk számla:* 23604.
5. *Telefon (csak csütörtökön és szombaton d. u. 4—7-ig):* 143—357.
6. *Tagajánlások és felszólamlások* VIII., Sándor-utca 8. alá küldendők.
7. *Szaküléseinket és estélyeinket a Társaság tagjai és az általuk bevezetett vendégek ingyen látogathatják.*
8. Minden hónap első csütörtökén tart a Társaság *választmányi ülést* Tagfelvétel.
9. Minden hónap második csütörtökén d. u. 6 órakor *szakülés* (VIII. Múzeum-körút 6—8. Egyetemi Földrajzi Intézet).
10. Minden hónap harmadik csütörtökén d. u. 6 órakor a *Didaktikai Szakosztály* ülése (u. o.).
11. *Estélyeink és Szaküléseink tárgyát, pontos időpontját, valamint helyét rendszerint „A Földgömb”-ben, valamint a napilapokban meghirdetjük.*



# FÖLDRAJZI KÖZLEMÉNYEK

LXVIII. KÖTET.

1940.

I. SZÁM.



**szigethi Györffy István dr.**  
**1884 – 1939.**

1939 október harmadikán súlyos veszteség érte a magyar néprajztudományt. Meghalt *Györffy István dr.*, a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen a néprajz tanára. Sírja mellett kegyelettel álltak földrajztudományunk képviselői is, mert a rokonszenves tudós váratlan eltávozása mindazokat megdöbbentette, akik a magyar emberföldrajz rögzös területén próbáltak tájékozódni.

*Szigethi Györffy István dr.* 1884 február 11-én született Karca-  
gon. Egyetemi tanulmányait a kolozsvári és budapesti egyetemen végezte. 1906-ban a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályához került s ott dolgozott 1934-ig; mindaddig, míg budapesti tudományegyetemünk néprajzi tanszékének betöltésére meghívást nem kapott.

Már kora ifjúságában nagy buzgalommal és vándorló kedvvel tanulmányozta a magyar népi életformát. Mint középiskolás diák, gyalog járt Késmárkról haza a Nagykúnságba; útközben erdei fáváágók kunyhójában, palóc házak lapos kemencéjének a tetején aludt, a hegyi legelőterületeken együtt haladt a pásztorokkal, csak-hogy minél többet lásson és tanuljon. Nagy élvezettel mesélgetett jóízű kalandokban bővelkedő moldvai úttjáról; mint jött át a Borgóiszoroson keresztül Moldvából a Nagy Szamos völgyébe s mit látott az Ecsedi láp utolsó maradványaiból. Amikor végigvándorolta a magyar földet, hozzáfogott szülőföldjének: a Nagykúnságnak tudományos tanulmányozásához. Elsősorban a település és az építkezés kérdéseivel foglalkozik. Doktori értekezését a nagykún tanyáról írja (Népr. Ért. 1910.), amely már fontos szempontokat és eredményeket tartalmaz a magyar tanyakérdés emberföldrajzi képének megrajzolásához. Ebben a tanulmányában rámutat *Györffy* arra, hogy „a nagykún tanya nem egyéb, mint a határba kitelepített, ma

már letűnt városi tüzelős ól". „A nomád kún s valószínűleg a magyar is fedeles-falas épületet hozott magával keletről, mellyel téli szállásán becsebb jóságait védelmezte az időjárás ellen.” Mivel a törvény a templombajárás kötelezettségével állandó helyhez kötötte a téli szállást, az lassanként faluvá, esetleg várossá fejlődött ki. Kúnsági tanulmányai után becses helyszíni megfigyelésekre és okleveles adatokra támaszkodó tanulmányokban számol be a Fekete Körös völgyének betelepüléséről, az ottani magyarság és oláhság térfoglalásáról, faluformájáról. Ezek a tanulmányai (A Feketekörös-völgyi magyarság, FK. XLI., Dél-Bihar népesedési és nemzetiségi viszonyai negyedfélszáz év óta, FK. XLIII., Dél-Bihar falvai és építkezése, Népr. Ért. XVI., XVII.) emberföldrajzi szempontból különösen értékesek. Rámutat arra, hogy a szétszórt irtványtelepekből hatósági intézkedésre miképen jönnek létre a XVIII. század végétől az oláhság zárt falvai. Bemutatja a falukapus településeket, az oláh és magyar falvak dűlőrendszerét s annak a gazdálkodással, a településformával való kapcsolatát. Kiemeli a lakosság foglalkozásának számtalan olyan apró mozzanatát, amelyekre csak — tanulmányának megírása idején — a francia emberföldrajzi iskola volt tekintettel. Attól azonban Györffy teljesen függetlenül dolgozott. (Számptalan ösztönző gondolatot kapott azonban *Bátky Zsigmond*tól.) Így pl. vázolja az egyes települések különleges foglalkozásának jelentőségét, megfigyeli az igavonásra használt különböző állatok térbeli elhelyezkedését, a szénamunkálatok földrajzi vonásait. Ezek a tanulmányai nagy történeti érzékről is tanuszkodnak s földrajzi szempontból eredményesen értékeli bennük a nyelvészeti és történeti kutatásokat.

Közben nagyszámmal jelennek meg a csak néprajzi vonatkozású tanulmányai is. 1918-ban résztvesz a Lenárd-féle kisázsiai expedícióban. Az expedíció elsősorban Bithynia területén kutat. Györffy elkészíti Észak-Bithynia néprajzi térképét s főleg településföldrajzi és népi építkezési megfigyelésekkel foglalkozik. Sajnos, azonban erről az útvjáról egy rövid jelentésen kívül (Körösí Csoma-Arch. I.) semmit sem közölt. Ki kell itt még emelnünk a Duna medencéről és Erdélyről készített néprajzi térképeit s azokat a tanulmányokat, amelyeket Moldváról, Dobrudzsáról, az 1916. évi oláh betörés után végzett erdélyi határkiigazításról írt (FK. XLIV., XLVI.).

Az 1920-as évek után fokozott erővel folytatja tovább települési tanulmányait s elsősorban az alföldi kertes településekkel ismeret meg bennünket. Felhívja a figyelmet arra, hogy az alföldi falvakban és gazdavárosokban két beltelek van. Az egyik a falu vagy város belső részén fekvő szűk lakótelek, a másik a lakótelekeket gyűrűalakban övező ólas kertek sora. Szerinte ez a településforma

ma is magán viseli a nomád téli szállás jellegét (l. pl. Az alföldi kertés városok, Népr. Ért. XVIII., s a Föld és az Ember c. folyóiratban megjelent írásait). „Az ősi nomád téli szállásból keletkezett kétbeltelekű faluforma az Alföld északi, kevésbé elpusztult részén maradt meg. Ez a településforma a Duna-Tisza közén lejön a török világban... Kiskúnhalasig, a Tiszántúl pedig a Körösig”. Az utóbbi sorokat A magyar tanya c. tanulmányából idézzük (FK. LXV.), amely az Alföldre vonatkozó települési kutatásainak nagyvonalú összefoglalása.

Néprajzi kutatásainak eredményét „A magyarság néprajza” c. munka két első kötetében foglalta össze. Ő írja a viselet, a gyűjtögető gazdálkodás, vadászat, halászat, állattenyésztés, földművelés, teherhordás és közlekedés kérdését tárgyaló fejezeteket, bő okulást nyújtva az emberföldrajz művelőinek is.

*Györffy István* emberföldrajzi irányú munkásságát a magyar geográfia mindig éber figyelemmel kísérte és igaz elismerését azzal fejezte ki, hogy 1935-ben a Magyar Földrajzi Társaság tiszteleti tagjává választotta.

Halálával a kemény részletmunkákban edződő, a magyar tájat a magyar ember életmegnyilvánulásain keresztül megrajzoló (gondoljunk Nagykúnsági krónikájára) tudóst és a melegszívű embert gyászolunk. A magyar föld népének nagy szerelmese, dolgozó földművesek, a lábba húzódó rétes emberek és minden szegény ember igaz barátja, — hagyta el fontos őrhelyét. De azoknak a munkáknak a hosszú sora, amelyeket ezek életéből örökízű magyarsággal tudománnyá művészkedett össze, mindig élővé teszik őt a magyarok és a tudósok rendjében. Nem azt keressük, hogy mi az igazság munkáinak eredményeiben. Ennél sokkal többet. Azt, hogy milyen távlatokat nyitott meg. És ha ezekbe a távlatokba tekintünk magyarrá alakulásunk kezdetének földrajzi távolságai és történeti mélységei nyiladoznak meg s felkomorlik előttünk a magyar nép magyarságunkat és számtalan tudományunkat tápláló életformája. *Györffy István* felfedező munkája nélkül ennek az egész életformának sok-sok lényeges része ismeretlenül és örökre elfelejtve meredne felénk s tudományok egész sora szegényebbül törtetne előre kutatásterületén. Veszteségünket fájdalmasabbá teszi az, hogy a gyászolók sorában az írásaiból bölcs okulást nyert legmagyarabb tudományok állanak: a magyar néprajz, a magyar történelem, a magyar nyelvtudomány, és a magyar emberföldrajz.

*Gunda Béla.*

## A földrajzi nevek használatának új szabályai.

A Magyar Földrajzi Társaság helynév-bizottsága — Bulla Béla dr., Kéz Andor dr., Irmédi-Molnár László dr., Strömpl Gábor dr., Szakáll Zsigmond dr. és Takács József dr. bizottsági tagok részvételével — befejezte működését. A bizottság a *Takács József dr.* előadói javaslata alapján megtárgyalt helynév-szabályokat a Társaság választmánya elé terjesztette és *az elnök elfogadottnak jelentette ki azokat.*

A Magyar Földrajzi Társaság új szabályai röviden ezek:

1. A *magyar nyelvű* helynevek közül a magyarországi települések (pl. Budapest, Sátoraljaújhely, Csermajor) nevét a hivatalos helységnévtár szerint, a többieket a szokás vagy a tudomány szentesítette alakban, valamennyit azonban az akadémiai helyesírás általános szabályai szerint (pl. Mátra, Kis Kárpátok, Nyugat-Afrika, Vörös tenger, Pálmafok, Ferenc József-csúcs, Kálváriatér, Attila-körút, Berliini tér) kell írni.
2. Az *idegennyelvű* helynevek közül a helységneveket eredeti (hivatalos) helyesírásukkal vagy kiejtésükkel (*írásban*: Craiova, Basel, Strasbourg, New York; *kimondva*: krajova, bázél, sztrazbúr, nyújark), az egyéb elnevezéseket helytélő alakban használjuk. A nem latinbetűvel író nyelvek neveit, eredeti hangzásukat megközelítve, magyar betűkkel írjuk át (pl. Rusze, Thesszaloniki, Voronyezs, Tehrán, Aszván).

\*

Szakembereknek és a földrajz iránt érdeklődőbb magyar közönségnek minden eshetőségre kiterjedő *részletesebb* szabályokra van szüksége. Ezeket a szabályokat alább közöljük:

### A földrajzi nevek helyesírása.

#### A) A magyar nyelv földrajzi neveinek helyesírási szabályai:

- I. A magyar ábécét és a helyesírás általános szabályait — ha ezeket a helynévírás alábbi szabályai nem érintik — be kell tartani.  
Ne írjuk a *dzs* mássalhangzót *ds*-sel. Ahol kell, ott írjunk hosszú *i*-t és *ú*-t. Kétféle megengedett írásmód esetén használjuk az egyszerűbbet (pl. *szőlő*); kivételek a hivatalos helységnévtárba felvett községnevek.
- II. A magyarországi települések (lakott helyek) törvényes neveit a hivatalos magyar helységnévtár szerint írjuk (tehát *Nagykanizsa*, nem Nagy-Kanizsa vagy Kanizsa), kivéve, ha a helységnévtárban nyilvánvalóan sajtó- vagy helyesírási hiba fordul

elő. Pl. Hajduszovát = *Hajdúszovát*, Nyulfalu = *Nyúlfa*, Szabadhidvég = *Szabadhidvég*.

### III. A helységnévtárba fel nem vett magyarországi egyéb (hegy-, víz- és terület-) nevek lehetőleg magyarok legyenek.

1. Az esetleges idegennyelvű ilyen helyneveket lehetőleg helyettesítsük.
  - a) a kinyomozott régi magyar névvel (pl. Brezini = *Nyirjes*),
  - b) fordításukkal (pl. Vtáčnik, Ptácsnik = *Madaras*),
  - c) hasonló hangzású magyar alakokkal (pl. Šurian = *Surján*).  
Az idegennyelvű név csak zárójelben szerepeljen a magyar elnevezés mellett.
2. Az általános fogalom, (patak, folyam, hegy, dűlő stb.) megjelölését elhagyjuk, akkor, ha a név anélkül is értelmesen megállhat. Pl. *Mátra* (nem Mátra hegység), *Kékes* (nem Kékes tető), *Duna* (nem Duna folyam), *Tarna* (nem Tarna patak).
3. A tájkiejtést figyelmen kívül hagyjuk, ha az irodalmi alaktól csak egyes hangzók tekintetében tér el. Pl. Ómafás högy = *Almafás hegy*, Embörvögy = *Embervögy*.
4. Az irodalmiaktól teljesen eltérő tájszavakat megtartjuk. Pl. *Szelencés mál* (nem Orgonás oldal).

### IV. Egybe- és különírás tekintetében — kivéve a hivatalos magyar helységnévtárban foglalt településneveket — az akadémiai helyesírás általános szabályait követjük. Tehát:

1. **Egybeírjuk** az összetett helyneveket, ha
  - a) minden tagjuk közönséges főnév (pl. Bivalyhalom, Bikacsárda, Csalánpatak, Faludűlő, Pálmafok, Lánchíd, Retekutca, Kálváriatér, Vasmegye),
  - b) igeneves összetételek (pl. Törökugrató, Kenderáztató, Vízafogó),
  - c) az *-ország* szóval kapcsolatosak (pl. Magyarország, Fehéroroszország),
  - d) minden tagjuk melléknév (pl. Felsőkeserű, Kiscsonkás),
  - e) a jelző és főnév egybeírása új fogalmat jelöl (pl. Öreghegy, Hegyalja, Feketeügy, Háromszék),
  - f) a „nagy“, „kis“, „fő“, „ó“ és „új“ egyszótagú jelzők közönséges főnevekkel (nem tulajdonnevekkel) kapcsolatosak (pl. Nagytó, Kiserdő, Főutca, Óhegy, Újmajor).
2. **Kötőjelet** használunk, ha
  - a) az összeírt helynevek valamelyik tagját rövidítjük (pl. Somberek-h., F.-keserű, N.-kanizsa, Vas-u.),
  - b) az összetett helynév legalább három szóból áll és mindegyik tagja több (2—3) szótagú. Ilyenkor a kevésbé összetartozó szót kötőjellel fízzük a szorosabb kapcsolatú és egybeírt névrészhez (pl. Almamező-irtvány, Somlóvár-kastély vagy Somló-várkastély, Lőportár-utca),
  - c) téves értelmezést akarunk elkerülni (pl. Telek-út, Tele-kút, Tót-ér és Tó-tér),
  - d) tulajdonnevet közönséges főnévvel teszünk össze (pl. Attila-körút, Mohács-utca, Körös-vidék, Szabolcs-megye, Magdolna-város, Ferenc József-csúcs, Szebeny Antal-tér, Gróf Bethlen István-bátyasétány),
  - e) együtt emlegetett, iker-helyneveket írunk le (pl. Kál-Kápolna, Duna-Tisza-csatorna, Krassó-Szörény-megye),
  - f) kétségünk van, vajjon összeírjuk-e a szavakat vagy ne: kiegészítő eszköz ilyenkor a kötőjel.
3. **Külön írjuk** az összetett helyneveket, ha
  - a) az egyik tagjuk melléknév, a másik meg főnév (pl. Kígyós patak, Hegyes tető, Felső mező, Sági dűlő, Tárkányi rét, Vörös tenger, Csendes óceán,

- Zöld fok, Börzsönyi hegység, Váci utca, Berliini tér, Erdélyi medence). Ha a szövegi *-i* nem melléknévképző, hanem személynév végződése, akkor a tulajdonnevet természetesen főnévként kezeljük (pl. Széchenyidűlő, Rákóczi-út),
- b) az egyik tagjuk birtokos raggal van ellátva (pl. Péterék dűlője, Erdőraposa),
- c) az egyik tagjuk határozóraggal van ellátva (pl. Vízre járó),
- d) az egyik tagjuk névutó vagy *i*-vel melléknévvé képzett névutó (pl. Hegy mögött, völgy feletti). Ha a c) és d) alatti helynevekhez az általános fogalmat jelölő szó (domb, oldal, laponyag, ér, patak stb.) is csatlakozik, akkor a IV. 2. b), illetve IV. 3. a) szerint járunk el. Pl. Vízrejáró csapás, Völgyfeletti oldal.
- V. A tulajdonneveket mindig nagy kezdőbetűvel írjuk, kivéve, ha belőlük mellékeveket képzünk. Pl. *Budapest, budapesti* (nem *Budapest-i*), *Piski, piski, Jánosalma, jánosalmi, Nyergesújfalu, nyergesújfalusi*. Ha idegennyelvű tulajdonnévhez járul az *-i* melléknévképző, csak akkor írjuk egybe, ha a tulajdonnév végén írt betűt vagy betűcsoportot kimondjuk, ellenkező esetben kötőjelet használunk. Tehát: *berlini, georgetowni, bombayi*; de: *iasi-i, bordeaux-i, singapore-i, versailles-i*. Az egyébként kötőjellel vagy külön írt összetett helyneveket *-i* melléknévképző esetében egybeírjuk. Pl. *newyorki, vöröstengeri, csendesóceáni, zöldfoki, kelettiroli*. Nagy kezdőbetűvel írjuk a földrajzi tulajdonneveket akkor is, ha előttük jelzőként melléknév áll. Pl. *Kis Kárpátok, Alacsony Tátra, Sebes Körös*. Ha azonban ez a jelző főnév, akkor kötőjelet használunk. Pl. *Nyugat-Magyarország, Vág-Duna, Közép-Bakony* (de: *Középső Bakony*). Az általános fogalom (pl. hegy, folyó, sarkkör, hegység, havas, medence stb.) szavát kis kezdőbetűvel írjuk.

### B) A külföldi földrajzi nevek helyes használatának szabályai:

1. A *helységneveket* általában országuk — vagy országrészük (pl. Belgiumban) — hivatalos nyelvén nevezzük. Az idegennyelvű földrajzi nevek helyes kiejtését a tankönyvekben és az iskolai térképek névmutatóiban fel kell tüntetni, mert a hallott név a látottal egyformán fontos. A feltüntetés módja: *Stockholm (sztok-holm), Dâmbovița (dimbovica)*. A gyarmatok (védnökségek, népszövetségi mandátumterületek stb.) helységneveit a birtokos vagy közigazgató állam hivatalos elnevezései szerint használjuk. Pl. *Rodi* (nem Ródosz, Rhodosz), *Brünn* (nem Brno), *Beyrouth* (nem Beírut), *Calcutta* (nem Kalkutta, Kalkatta), *Rangoon* (nem Rangun), *Singapore* (nem Szingapúr), *Soerabaja* (nem Szurabája), *Alger* (nem Algír), *Tripoli* (nem Tripolisz), *Tombouctou* (nem Timbuktu), *Addis Abeba* (nem Addisz-Ababa), *Nouméa* (nem Numea, Noumea).
1. A latinbetűs nyelvek helységneveit változatlanul, eredeti helyesírással írjuk.

PÉLDÁK: *Craiova* (nem Krajova), *Graz* (nem Grác), *Basel* (nem Bazel), *Milano* (nem Milánó), *Genève* (nem Gent), *Strasbourg* (nem

Strassburg), *Amsterdam* (nem Amszterdam), *Oostende* (nem Ostende), *Leuven* (nem Löwen, Louvain), *Vilnius* (nem Vilna, Wilno), *Zaragoza* (nem Saragossa), *Córdoba* (nem Cordova), *Trondheim* (nem Trondhjem, Drontheim), *Gävle* (nem Gefle), *Turku* (nem Åbo), *Tartu* (nem Dorpat), *Kaunas* (nem Kovnó), *Trabzon* (nem Trapezunt, Trebizonda), *New York* (nem Newyork), *Habana* (nem Havanna), *Ciudad Trujillo* (nem San Domingo), *Chicago* (nem Csikágó), *Recife* (nem Pernambuco), *Buenos Aires* (nem Buenos Ayres), *Bogotá* (nem Bogota), *Sydney* (nem Sidney).

2. A más (cirill, görög, arab stb.) írású nyelvek helységneveit — kiejtésüket megközelítve — a magyar ábécé betűivel átírjuk. Átírás közben az idegen *ch* és *x* hangokat nem helyettesíthetjük *h*, *kh* vagy *ksz*-szel.

PÉLDÁK: *Plovdiv* (nem Filippopol, -ly), *Rusze* (nem Ruszcsuk, Ruscsuk), *Thesz-szaloniki* (nem Szaloniki), *Pireeusz* (nem Pireusz, Piräus, Piraeus), *Gorkij* (nem Nyizsnyij-Novgorod), *Voronyezs* (nem Vorones, Voronezs), *Taskent* (nem Taskend), *Chabárovskz* (nem Kabarovszk, Khabarowsk), *Ulan-Bator* (nem Urga), *Kászar* (nem Kásgár), *Tehrán* (nem Teherán), *Kábul* (nem Kabul), *Mószul* (nem Moszul, Mossul), *Aszván* (nem Aswan, Aszuan, Asszuán).

#### KIVÉTELEK:

- a) *Egész-Magyarországnak* tőlünk elszakított területén az 1913. évi hivatalos helységnévtár elnevezéseit használjuk. Figyelembe kell azonban venni a magyar helyesírásnak azóta bekövetkezett változásait (pl. *cz* = *c*). A mai idegennyelvű hivatalos helységneveket — ha kell — csak másodsorban, zárójelben tüntessük fel. Így: Körmöcbánya (Kremnica), Gyulafehérvár (Alba-Julia), Újvidék (Novi Sad), Kismarton (Eisenstadt).
- b) *Jugoszlávia* szerb vidékein a cirillbetűs írás használatos. Mivel azonban valamennyi helységnek latinbetűs (horvát) hivatalos alakja is van, az egész ország területén ezt a latinbetűs helyesírást kövessük és ne írjuk át a szerb neveket kiejtésük szerint magyar betűkkel. Pl. Niš (nem Nis), Zaječar (nem Zajecsár), Skoplje (nem Szkoplje, Üszküb), Svilajnac (nem Szvilajnac).
- c) *Japán* és birtokainak helységneveit szintén nem magyarosan, hanem az ott elterjedt latinbetűs (római) írásmóddal írjuk. Így: Tókyó, Yokohama, Keijő (nem Szöul), Dairen, Taihoku.
- d) *Kína* és *Mandzsúria* helységneveit a hivatalos kínai postaatlasz angolos, latinbetűs átírásában közli és a nemzetközi forgalomban az ilyen helyesírással írt nevek használatosak. Célszerű tehát ezt a helyesírást elfogadnunk, de szövegben és a térképek névmutatóiban ne az angolos, hanem a megközelítő kínai kiejtést tüntessük fel. Így: Shanghai (sann-haj), Nanking (nan-tyinn), Tsingtao (cinn-táo), Hsinking (szin-tyinn), Hangchow (hann-csóu).
- e) Magyar beszédünkben és írott szövegünkben használjuk a *magyar nyelvkincsnek* ma is köztudatban élő külföldi helységneveit. Földrajzi tankönyvekben azonban a magyar név után az eredeti, helytélő elnevezést is fel kell tüntetni. Így: Bécs (Wien), Varsó (Warschau, Warszawa), Velence (Venezia), *Nem magyar* — csupán magyarosan írt idegennyelvű — helységneveket (Brüsszel, Flórenc, Génua, Athén, Bukarest, Damaszkusz, Kairó, Csikágó stb.) igyekezzünk eredeti alakjukkal helyettesíteni. Tartózkodjunk külföldi, ismert jelentésű helységnevek magyarra fordításától: Cape Town = Fokváros, New Orleans = Új Orleans, Victoria = Viktória, Salt Lake City = Sóstóváros stb.
- Térképen* — épúgy, mint menetrendben és postai hivatalos kiadványokban — mindenkor a való helyzetnek megfelelő nevet használjuk első sorban s ezt kövesse zárójelben az esetleges magyar elnevezés. Pl. Wien

(Bécs), Venezia (Velence). Ez a szabály azonban nem vonatkozik Egész-Magyarország helységneveire.

II. Az *egyéb* (hegy- és vízrajzi, területekre vonatkozó) *nevek* közül — a magyar nyelvkincshez tartozó ép-magyarországiakon kívül — magyar vagy magyaros alakjukban használjuk azokat is, amelyeknek nyelvünkbe illő ilyen nevük beszédünkben, írásainkban megszokott, gyakori, vagy találó magyar fordításuk nem hangzik szokatlanul, esetleg máris közismert.

PÉLDÁK: *Olaszország* (olaszul Italia), *Jugoszlávia* (szerb-horvátul Jugoszlavija), *Morvamező* (németül Marchfeld), *Kotori öböl* (szerbül Boka Kotorska, olaszul Bocche di Cattaro), *Morlák csatorna* (olaszul Canale della Morlaccia, horvátul Planinski Kanal), *Triestei öböl* (olaszul Golfo di Trieste), *Ticinói Alpok* (németül Tessiner Alpen, olaszul Alpi Lepontine), *Sváb Alb* (németül Schwäbische Alb), *Ijssel-tó* (hollandusul IJsselmeer), *Északi Szporádok* (görögül Vorii Szporádesz), *Szent Vince-fok* (portugálul Cabo de São Vicente), *Északi föld* (oroszul Szjevernája Zemlja), *Sárga folyó* (Hwangho), *Sós sivatag* (törökül Tuz cölü), *Nilus* (arabul en-Nil, angolul Nile), *Zöld fok* (franciául Cap Vert, portugálul Cabo Verde), *Aranypart* (angolul Gold Coast), *Antilla-tenger* (spanyolul Mar de las Antillas, angolul Caribbean Sea), *Dánia-szoros* (dánul Danmark Straede), *Tűzföld* (spanyolul Tierra del Fuego), *Francia Óceánia* (franciául Établissements Français de l'Océanie).

Azokat a hegy-, víz- és területneveket, melyeknek valóban magyaros megfelelőjük nincsen, eredeti honi alakjukban használjuk. Így:

*Toros* (latinosan Taurus, kisázsiai hegység), *Island, Rab* (olaszul Arbe, jugoszláviai sziget), *Friuli* (németesen Friaul, olasz vidék), *Vosges* (németül Vogesen, franciaországi hegység), *Lazio* (latinul Latium), *Tevere* (latinul Tiberis), *Kurzeme* (németül Kurland, lett tartomány), *Aragón* (latinosan Aragonia, spanyol tartomány), *Ahvenanma* (svédül Åland, finn szigetsoport), *Svalbard* (eredeti hollandus nevén Spitsbergen, németül Spitzbergen; norvég szigetsoport), *Türkisztán* (= a türk nép földje; eltorzítva Turkesztán), *Taiwan* (portugálul Formosa, japán sziget), *Canada* (nem Kanada), *California* (nem Kalifornia), *Aláská* (nem Alaszka), *Cuba* (nem Kuba), *Puerto Rico* (nem Portorikó), *Colombia* (délamerikai állam, nem Kolumbia), *Chimborazo* (nem Csimborasszó), *Chile* (nem Csile, Csili), *Fiji* (nem Fidzsi), *Hawaii* (nem Haváj), *Marquisés* (spanyolul Marquesas, francia szigetsoport).

\*

Ezeket a szabályokat örömmel üdvözlik mindazok, akik eddig arra kényszerültek, hogy különböző vidékek és országok helyneveit kellett gyakrabban leírniuk, vagy kimondaniuk. A földrajzi nevek használata és írásmódja körül ugyanis a magyar geográfiai irodalomban és a napisajtóban, de különösen az iskolai oktatásban általános bizonytalanság, tájékozatlanság és különböző felfogások uralkodtak.

A legkülönfélébb kiadványokban lépten-nyomon olyan helynevek is szerepeltek és szerepelnek még ma is, amelyek a valóságban nincsenek meg és annak a földrajzi fogalomnak, amit jelölniök kellene, más a neve. A valóságot nem fedő elnevezések használata nyelvünkben helyes is lehet azonban, de csak akkor, ha azok magyar nyelvkincsünkhöz tartozó kifejezések, ha tehát hangzásukkal a



magyar szavak nagy családjába beleilleszkednek. Ilyenek: *Bécs, Velence, Rajna, Vörös tenger*. Ezeket meg is kell tartani magyar beszédünkben és magyar nyelvű írott szövegünkben. Sok azonban az olyan földrajzi név, amelynek az eredetétől eltérő, idegennyelvű alakja került bele a magyar köztudatba, amilyen pl. *Génuva, Tiberis, Jasszi, Lisszabon*. Ideszámítanak azok a nevek is, amelyek egykor még helyesen kerültek nálunk forgalomba (*Lemberg, Kristiania, Zuiderzee, Csernovic* stb.), de ma már nem indokolt a használatuk, mert újabb nevekkel helyettesítette őket az élet. Az ilyen, bármily okból helytelen neveket a helytélőkkel kell kicserélnünk. Kivételek azonban az éphaza területének magyar helynevei.

A helynevek legnagyobb részét az iskolák földrajzoktatása útján terjednek el a köztudatban. Ezért fontos az, hogy a tankönyv és az iskolai térkép földrajzi nevei kifogástalanok legyenek. Ne ragaszkodjunk a *földrajzban* a régi világ — a *történelem* — megszokott helyneveihez. A tanuló „nem az iskolának, hanem az életnek tanul”. Komoly oka nem lehet annak, hogy az *ifjúság* elavult és helytelen elnevezéseket tanuljon, csak azért, mert azokat *mi* megszoktuk. Az életben a változások folytonosak, változnak a helynevek is és ezt a földrajz terén is figyelembe kell vennünk. Ha a tanárnak és általában a felnőtteknek szokatlanok is a változott, új nevek, a tanuló még nem szokott hozzá az immár helytelenül vált elnevezéshez. Nincsen akadályja tehát annak, hogy mindenkor a valóságnak megfelelő, a helyes nevet tanulhassa meg. Politikai szempontok — *a mi nagy magyar ügyünkön kívül* — nem lehetnek befolyással a helynevek használatára. Az oroszországi Nyizsnyij-Novgorodot tehát *Gorkij*-nak kell neveznünk, ha mindjárt a miénkkel nem egyező politikájú kormányzattól is származik ez az elnevezés. A túlterheléstől is megóvjá a tanulót az, ha egy földrajzi fogalomnak csak *egy* — mégpedig a *helyes* — nevét kell megtanulnia.

\*

A földrajzi nevek helyes használatának és írásmódjának kérdése már régi, megoldatlan ügye volt a geográfusoknak. Az utóbbi évtized folyamán — *Kéz Andor* kezdeményezésére — a Földrajzi Közlemények hasábjain indult meg mozgalom a névírás rendezésére, de néhány hosszabb-rövidebb hozzászólásnál több eredménye nem lett. Ezután a Magyar Tudományos Akadémián helynévbizottság alakult. *Cholnoky Jenő*, a Magyar Földrajzi Társaság elnökének előadói javaslata alapján tárgyalták a helynevek ügyét. Döntés azonban nem történt.

Közben egyre-másra adtak ki magyar térképeket és földrajzi tárgyú könyveket a legkülönbözőbb névírásokkal. A legtöbb és leg részletesebb — tehát sok névvel teleírt — térképeket természetesen a m. kir. állami (ma honvéd) térképészeti intézet készítette. Ennek az intézménynek volt legnagyobb szüksége arra, hogy a földrajzi nevek ügye minél egységesebben és egyszerűbben rendeződjék. A feladatot a térképészeti intézet egyik geográfus-tagjának, *Takács József dr.-nak* sikerült megoldania. A magyar térképek céljaira

1928 táján olyan névirást szerkesztett, mely az akadémiai helyesírás szabályaival, tehát az általánosan használt magyar helyesírással összhangban van és a térképen előforduló minden eshetőségre kiterjeszkedik. Azóta a Térképészeti Intézetben külön „névrajzi bizottság” örökdik afölött, hogy az onnan kikerülő magyar térképeken ezek az írásszabályok érvényesüljenek. Ezek a térképek a névirás egységessége és tárgyilagossága tekintetében ma már a nyugati nagy nemzetek térképeit is messze felülmúlják.

Csaknem tízéves gyakorlat igazolta és csiszolta a jelenlegi Honvéd Térképészeti Intézet új, egységes földrajzi névirását akkor, amikor azt *Takács József dr.*, mint a Magyar Földrajzi Társaság választmányának tagja, a didaktikai szakosztály ülésén tartott előadás-sorozatában bemutatta, majd pedig a szakosztály elnökének indítványára a Társaság választmánya szakértő-bizottságot alakított az új helynév-szabályok megvizsgálása céljából. Alapos vita után a helynév-bizottság *Takács József* előadó javaslatát elfogadta és a Honvéd Térképészeti Intézetnél már bevált szabályokat a Társaság választmánya elé terjesztette.

\*

Mielőtt a Magyar Földrajzi Társaság helynév-bizottsága az új szabályokat a választmány elé terjesztette volna, kinyomatta azokat és elküldte mindazoknak a magyar szakembereknek és intézményeknek, akiktől értékes hozzászólást remélhetett.

Szakvélemény igen sok érkezett. A bizottság mindegyiket sorra vette, figyelmesen, meggondoltan áttanulmányozta és az életrevalóbb javaslatoknak megfelelően kisebb változtatásokat is tett a szabályokon. A hozzászólóknak a bizottság ezen a helyen fejezi ki hálás köszönetét közreműködésükért. Ugyanitt teszi közzé azokat a megmondásokat is, melyek némelyik érdekesebb javaslat megvalósulását nem tették lehetővé.

A legtöbb hozzászólás megemlítette azt, hogy a szabályzat igen bonyolult. Ezért a bizottság egy két pontból álló, rövidebb változatot is összeállított, azt, amely ennek a közleménynek elejére került.

A másik, eléggé általános óhaj az volt, hogy *külön földrajzi helyesírást* teremtsen a helynév-bizottság. Már az akadémiai helyesírásban is nem kívánatos, sajtóságos különbségek mutatkoznak az általános elvek és a felhozott példák között az egybe- és különírás terén. A földrajzi neveknek ez a külön írásmódja azonban nem célszerű. Ha ugyanis az írott magyar nyelvben a különválasztott „*sárga madár*” (melléknév + főnév), meg az egybeírt „*madártoll*” (főnév + főnév) a helyes és ezt az írásmódot használják az írástudó magyarok, ehhez hasonlóan csak a „*Vörös tenger*”, a „*Váci utca*”, a „*Csalánpaták*” és a „*Múzeumkörút*” alak írható. Bonyolult ezzel szemben az Akadémiának az az eddigi elve, mely a „*Vaskapu*”-t egybe-, „*Vas vármegyét*” külön, a „*Vas-utcát*” pedig kötőjellel írhatja, mert ha ezt valaki továbbfejlesztené, akkor minden,

„Vas”-sal kapcsolatos egyéb általános fogalomra más-más írásjelet kellene keresnie és ilyen furcsákat írna: *Vas!patak*, *Vas/hegy*, *Vas:koh*, *Vas?völgy*. Ha egy átlagos magyarnak sikerült megtanulnia azt, hogy olyan fogalomnak nevét, melyet két közönséges főnévvel neveznek meg, egybe kell írnia (zsebkendő, mondat szerkezet, bádoglemez, asztalosipar, nyelvvédelem, munkatárs stb.), miért kellene más-más írásmódot használnia akkor, ha a fogalom nem kendő, szerkezet, lemez, hanem megye, utca, patak, hegy vagy völgy?! Hasonló jogon más-más helyesírást vezethetne be például a madártan és az orvostudomány is. Ha a földrajzi kifejezésekre nem érvényesek a magyar helyesírás általános szabályai, miért ne írhatná az ornitológus egyenlőségjellel a mezei pacsirtát és miért ne rakhatná az orvos pontosvesszőt a tüdőgyulladás két szava közé? A külön földrajzi helyesírást talán csak a geográfusok tanulnák meg. Ha azonban a helynevek írásmódja egyezik az általános magyar helyesírással, akkor a tizenhárommillió magyar ember közül a földrajz neveit mindazok helyesen fogják egybe- és különírni, akik nyelvünk helyesírásában általában otthon vannak. A *sárga madár* mintájára különválasztják majd a *Vörös tenger*-t, a *Márványtenger*-t viszont a *madártoll* példáján okulva egybe fogják írni.

Azt is felhozták a hozzászólók, hogy miért akarunk éppen *mi* tárgyilagossá helyneveket bevezetni, hiszen a *nyugati nagy nemzetek* is így meg úgy „egyéniesskednek”.

Ne hivatkozzunk *német* vagy *francia* példákra akkor, amikor *magyar* helyesírási szabályokon dolgozunk. Köztudomású, hogy a német atlaszok helynévírása igen következetlen; ragaszkodik régen elavult nevekhez, elhagyja az ékezeteket és amit csak lehet, németül ír. Felszisszenünk, ha Németországból „*Ofen-Pesth*” címzésű leve-lünk érkezik és magunk mégis ragaszkodunk „*Fokváros*”-hoz, „*Cape Town*” helyett. Nemzeti erőnk lebecsülése lehetne az, ha nem tudjuk feltételezni magunkról, hogy különbet, jobbat is alkot-hatunk, mint azok a bizonyos „nyugati nagy nemzetek”!

Az sem helyes viszont, amit a jugoszláv katonai térképeknek magyarhatár-menti lapjain tapasztalhatunk: a magyar neveket és egyéb feliratokat válogatás nélkül horvát betűkkel írták át. Így: *Zeld erde* (= Zöld erdő), *Sivačútelep* (= Szivattyútelep), *Čes-kunjho* (= Csószkunyhó), *Sentlerinc* (= Szentlőrinc). Magyar tér-képeken is találkozunk ennek az elvnek az eredményeivel: *Grác*, *Bázel*, *Milánó*, *Amszterdam*, *Kuba*. Ha ezt következetesen folytat-nók, akkor ilyen nevek is kerülhetnének térképeinkre: *Bordó* (= Bordeaux), *Lö Avr* (= Le Havre), *Mürcuslág* (= Mürz-zuschlag), *Nyú Órlien* (= New Orleans) és *Nájdzsiriö* (= Nige-ria)!

*Érzésére* hivatkozva veti el az egyik hozzászóló az egybe- és különírással vonatkozó szabályt. Nem veszi tekintetbe azt, hogy az érzések egyénenként különbözők. Egyikünk a kötőjelet „érzi” he-lyesnek, másikunk irtózik tőle. Van olyan, aki mindent külön szakí-

tana, van viszont olyan is, aki — az Akadémia jelenlegi példái szerint az utcákat kötőjellel, az országot egybe- és a megyét külön írni!

Ugyanígy járna az is, aki azt tartja, hogy a névírásban nem lehet következetesség. Következetesség nélkül nem lehet szabályt felállítani, szabály nélkül pedig nincsen egységes és egyszerű helynév-használat.

A gépirás és a hírlapok gyors szedése manapság a magyar ábécé *i* és *ú* betűinek ékezetét — különösen a nagybetűkön — többnyire figyelmen kívül hagyja. Ennek tulajdonítható az egyik, különben komoly hozzászólónak az a meglepő véleménye, hogy *a magyar ábécé a nagy i betű vesszőjét nem ismeri*, tehát nem indokolt pl. „Írország” nevének hosszú kezdőbetűje.

Egyik, hivatalos hozzászólás arra figyelmeztet, hogy a magyar helységnevtárba felvett nevek helyesírását és ezek a törvények teszik kötelezővé, még akkor is, ha az így rögzített helységnevében nyilvánvaló helyesírási hiba van. A helységnevtár ugyanis rövid *i*-vel írja a *híd*, rövid *u*-val a *nyúl* és a *hajdú* szót. Egyszerűbbé tenné pedig a magyarországi helységnevek írásmódját az, ha a hosszú *i* és *ú* betartásával alkalmazkodnék a magyar helyesírás általános érvényű szabályaihoz az a néhány községnevé is, amelyik mai, „hivatalos” írásmódját a magyar nyelv szempontjából — annak vagy idegennek kell tekintenünk. A magyar helyesírás elemi szabályai a magyarnyelvű névmegállapító rendeletek szerkesztőire is kötelezőek. A helységnevtárban „rendeletileg” hibásan írt nevek száma különben is oly csekély, hogy helyesbítésük igen kevés bélyegző javítását vonná maga után, más feliratokon (pl. községtáblákon) pedig az ékezet pótlása nagyon könnyű.

„Tévedés van a helynév-bizottság példáiban — mondja valamelyik hozzászólás, — mert egyik belgiumi térképen minden franciául van írva, nem pedig flamandul.”

Ne tévesszen meg valakit az, hogy Belgium francianyelvű térképein a flamand városok neve is franciául — *Ostende* (= fl. Oostende), *Louvain* (= Leuven), *Anvers* (= Antwerpen) alakban — szerepel. A flamandnyelvű kiadványok ezzel szemben a valon helységeket is flamandul nevezik: *Bergen* (= fr. Mons), *Luik* (= Liège), *Aarlen* (= Arlon). Legcélszerűbb megoldás az, hogy a *többnyelvű országok* helyneveit az illetékes nyelvterület hivatalos nyelvén nevezzük. Svejc is ilyen többnyelvű ország; helységneveiknek helyes alakja a következő: *Zürich*, *Basel*, *Genève* (= Genf), *Neuchâtel*, *Locarno*.

Egyik kitérő keleti nyelvészünk azon aggódik, hogy *a keleti nyelvek* helyneveit nem megfelelő átírásban fogják használni a magyar földrajzi irodalomban és térképműveken.

A nem egészen alaptalan aggodalom eloszlatása céljából valóban fontos az, hogy a nálunk nem közismert keleti nyelvek helyneveinek átírását mindenkor megbízható, főleg eredeti forrásból származó adatokra alapítsuk. Nem megoldás tehát az, hogy német

vagy angol térképek helyneveit írjuk át magyar betűkkel. A Magyar Földrajzi Társaság a Térképészeti Intézettel együtt olyan földrajzi névtárt óhajt kiadni, amelyben a gyakrabban emlegetett keleti nevek is helyes alakjukban találhatóak. A keleti nyelvek hosszú magánhangzóit ékezetekkel kell megkülönböztetni a rövidektől.

A *kínai nevek* kiejtésének magyaros jelölésében el kellett hagyni a szóvégi *g-t*, holott ez az angol átírásokban szerepel. Az angol ember ugyanis nem mondja ki tisztán a szóvégi *-ng* utolsó betűjét és ez a kínaiban sem hangzik úgy, mint a magyar szavak (pl. ring, teng, pang) végén. Az angolul *liao*, *tsao* formában átírt kínai szavak magyarul így hangzanának: *li-a-ó*, *csa-ó*; a kínai pedig ilyesmit mond: *ljáo*, *cáo*. Ebből az következik, hogy ne az angol, hanem az *eredeti kínai kiejtést* vegyük alapul.

\*

Akik a névírás szabályainak bizottsági munkájában résztvettek, azt remélik, hogy ezeket az alaposan átgondolt, bevált és teljesen az akadémiai helyesírás általános elvein felépült szabályokat a Magyar Tudományos Akadémia is hamarosan az eddigi, ellentmondásokkal teli részletek helyébe iktathatja. Ha pedig a Magyar Földrajzi Társaság — esetleg a M. Kir. Honvéd Térképészeti Intézettel közösen — iskolai és általános használatra olcsó, nagy példányszámú névmutatót (a névírásnak itt közölt szabályaival és a nevük helyes kiejtésével együtt) ad majd ki, akkor remélhetjük azt is, hogy a jövőben már a legszerényebb kiállítású iskolai és egyéb földrajzi kiadványban is csupán néhány elkerülhetetlen sajtóhiba fog az eddigi állapotokra emlékeztetni.

## Adatok Kassa földrajzához.

Irta: *Hanák Károly*.

Az Abauji medence központja és az egész Felvidék egyik legjelentékenyebb városa Kassa. A történelem folyamán az ország életében mindig jelentős szerepet játszott, hatása nemcsak a közeli, de távolabbi környéken is igen erős volt. Az országot karéjban körülvelő, az alföldi településektől elütő városok széles sávjának legdélibb, az Alföldhöz legközelebb fekvő tagja. Jellegetes hegyvidéki megerősített város, fejlődésében és morfológiai képében a földrajzi tényezők szépen megnyilvánultak. Fejlődésének az alföldi városokétól elütő folyamata okozza, hogy városiaságát a köztudat ezekkel szemben még ma is túlozza, ugyan kétségtelen, hogy a múltban városias vonásai erősebbek voltak, mint az alföldi városoknak. Ma azonban az ország peremén elhelyezkedő hegyvidéki

városok jelentősége csökken, fejlődésük lassul, ezzel szemben az alföldi városok tele életerővel, jelentékenyen fejlődnek s ezzel együtt városiasságuk is előnyösen változik. A felvidéki városok közül csak Kassa tartotta meg fejlődésének menetét, nem annyira a helyi energiák, mint inkább különösen a legutolsó évtizedekben tudatos emberi befolyások és intézkedések révén. Helyzeti energiája azonban kitűnően működött! A legutolsó évek alatt is „keleti fővárosnak” szánták, tisztában voltak az Északkeleti Felvidék szempontjából jelentős kulcshelyzetével, a „kassai utak” csomópontjának fontosságát nem győzték eleget hangoztatni. A fontos helyzet miatt a várost birtokosai a történelem folyamán mindig megerősítették, védelmét falak, erődök, vízzel telt árkok, de nem utolsó sorban statisztikai adatok és politikai érvek is szolgálták.

Kassa vármegyéje a közepes nagyságú vármegyék közé tartozik. Eredetileg a vármegye székhelye — központi fekvése miatt — Abaujvár volt, a közigazgatás székhelye azonban elég hamar Kassára került. Ezért tartoznak ma a városhoz mint megyeszékhelyhez, dél felé olyan távol levő helyek is, amelyek már nem tapadnak szorosan vett vidékéhez, hanem gazdaságilag Miskolctól függnék. Észak felől viszont közvetlen közelében fekvő területek már nem tartoznak Kassa közigazgatásának hatáskörébe. A város közvetlen hatása alatt, mintegy vonzó körében az a terület van, amelyet talán legjobban úgy jelölhetnénk meg, ha a régi trianoni határtól délre és a jelenlegi belvederi határtól északra, szóval a vármegyei határon kívül húzzuk meg a határt a Hernád-völgyben Abosig, sőt még azon túl. Ez lenne a város szorosan vett „département”-ja, amely az élet minden megnyilvánulásában összekötetésben van vele, tőle függ gazdaságilag, benne szerzi be életszükségleteit, neki adja emberfölségét. Keletről a Zempléni vulkán sor (Éperjes—Tokaji) a határ, nyugatról a Torna medencét kapcsolja egyre szorosabban magához. Vármegyéjén kívül a városnak legszorosabb a kapcsolata Sáros, Szepes és Zemplén vármegyékkel, ezek szintén gazdasági érdekkörébe tartoznak, a bevándorlás mindenkor innen a legnagyobb.

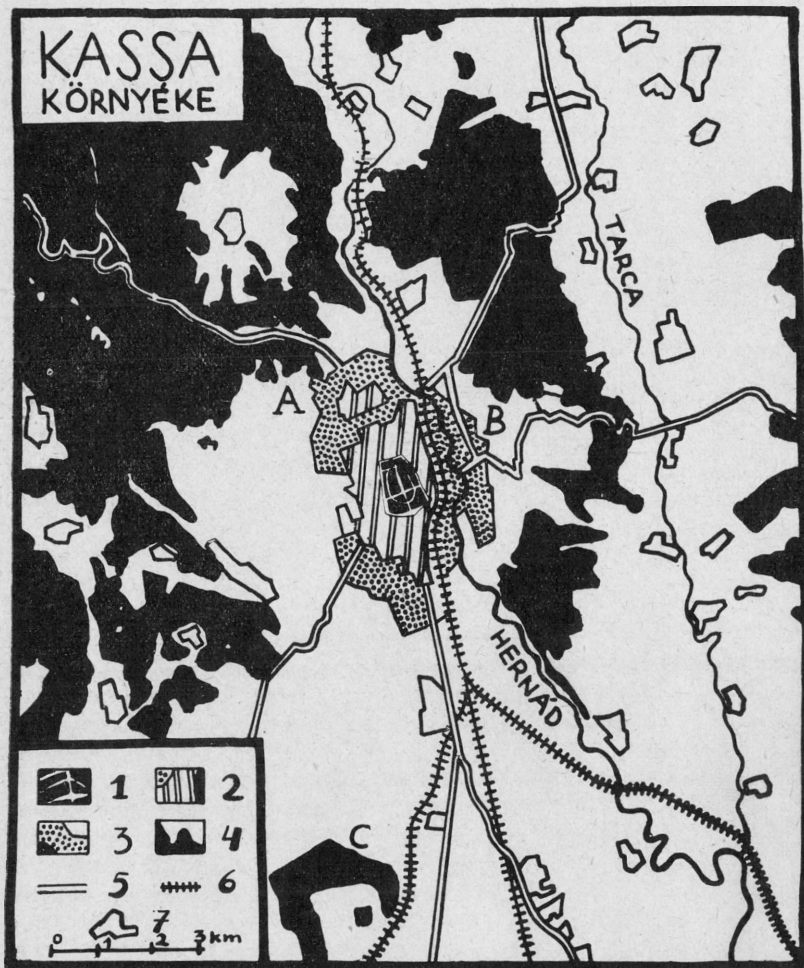
Kassa keletkezéséhez megvoltak a természeti, földrajzi lehetőségek. A város közel az Alföldhöz, de már a hegyvidék medencéjében fekszik. Jellemzőes hágókapu-város. Helyzete szerint mindig sokkal könnyebben védhető, mint a nyílt fekvésű alföldszéli városok. A várostól délkeletre, ahol a Tarca és Ósva torkollik a Hernádba, szélesedik ki a völgy legjobban. A vidék folyó terraszaín voltak a legrégebb települések, mezőgazdasági műveltsége volt a legfejlettebb és népsűrűsége a legnagyobb. A Hernád Kassa fölött a Téhányi szorostól középszakasz-jellegű folyó, s csak innen kezdve alkalmas a völgy sűrűbb településre és fejlettebb mezőgazdasági életmódra. A várost a közelében elterülő hegyvidék, amelyet csak folyó tört át, jól védi. A forgalom nem a folyó szűk völgyében, hanem a hegyvidék hágóin bonyolódott le. A folyó hirtelen szakaszjelleg változása egyúttal a síksági jellegű táj és hegyvidék éles

határát és gyors átmenetét is mutatja. A szomszédos Tarca és Ósva völgyének jellege eltér a Hernádétól, mert jóval Kassa magassága fölött is még középszakasz-jellegű, széles és az Alföld beöblöződése a két folyó mentén északabbra kapaszkodik. A völgyek nyíltsága nem igen volt alkalmas városi településre, ellenben síksági jellegénél fogva mezőgazdasági műveltsége fejlettebb és népessége sűrűbb, mint az egymagasságú Hernád-völgyé. A táj és életforma különbsége a népességében is fellelhető, mert a Tarca és Ósva völgyében messze északra felhúzódott a magyarság, a Hernád mentén pedig a tótok és a németek találták meg a nekik megfelelőbb hegyvidéki életformát. A várostól délre és keletre, a vidék mezőgazdasági életmegtörekvése mellett, igen jelentős a mögöttes hegyvidék főleg lombhullató fanemekből álló erdőgazdálkodása és hegyi pásztorkodása.

Környékének geológiai felépítése igen változatos. A várost azekétt gyűrűsen körülfogta a Szepes-Gömöri érc-hegység utolsó nyúlványa, ennek a déli részét a folyó áttörte és lepusztította. A Hernád és Tarca közt húzódó Kassai hegy összeköttetésben volt a Hernád jobbpartján kiemelkedő hasonló felépítésű Enyickei fensikkal. Nyugaton a város határában a csillámpala tömegeket széles pleisztocén terrasz választja el a település alluviális alapjától. A Hernád és Tarca alluviális síkságát a Zempléni vulkános mediterrán és lösz rétegekkel meg-megszakított vulkáni tömegei határolják, ezeken a közökön, nyergeken vezetnek az utak keletre. A település magva a Hernád városi terraszán foglal helyet, kitűnően védve a középszakasz-jellegű kanyargós, meanderes, zombékkal fedett területével, amely egészen a város falai alá húzódott. Ugyanakkor a folyón könnyű átkelőhely volt, mégpedig azon a félsziget-szerű magasabb szintű nyúlványon, amelynek közelében vezet ma is az út kelet felé. Nyugaton a pleisztocén terrasz oldalába húzódott föl a külváros, a „Hustát” (Hochstadt). Északról a Vörös hegy és Hradova-Várhegy (helytelen elnevezés) kristályos palája ereszkedik le a Hernád téhányi szorosáig. A Szepes-Gömöri érc-hegység utolsó legkeletibb különálló csonkja, mint gránittömb bukkan föl délnyugaton a város közvetlen határában a pleisztocén és alluviális terrasz között, az ú. n. Akasztó hegyen. A település alakját a terep szabta meg, vagyis a Hernád észak-dél-irányú völgye. A városi terrasz dél felé szélesedő hosszanti alakja, tengelyének északnyugati, délkeleti iránya okozta a városmag alaprajzának körtealakú formáját. Ez az alak a falak lebontása után is szépen megnyilvánul az újabb városban is. A település főtengelyét részint a városon keresztülfolyó Csermelypatak fordította el az észak-déli irányból északnyugati-délkeleti irányba. A patak gyöngye törmelék-kúpjának is ez az iránya. Közrejátszott a város alakjának kialakításában, hogy a könnyebb védhetőség és biztonság két kaput kívánt, s így a város a két kapunál, mint a marokszedő markában a gabonát, úgy fogta össze az utakat.

Kassa, a középkori város, mint önálló, élesen elkülönülő sziget

élt környezetében. A földrajzi városhatár kezdetben csak a palánkig, illetve a falig terjedt, azon túl a természet fogta körül. Ma az eredeti zárt településtől a városi élet a természetet egyre hátrább szorítja. A várostól azelőtt távollevő falvak egyre közelebb kerülnek, mert a városi élet újabb és újabb területeket kerít hatalmába,



1. ábra. Kassa és környéke. 1. belváros, 2. kisvárosias zárt halmozódás, 3. a városhoz tanzó elszórt településelemek (tanyák és házcsoportok), 4. erdők, 5. legfontosabb utak, 6. vasút, 7. falvak.

mind távolabb szorítva határából a termelő, földművelő területeket. A folyó ármentesítésével új területeket kaparít meg, eltűntek a kanyarulatok és az ártér a településre alkalmas lett.

Az eredeti települést hatalmas erdők fogták körül (l. 1. ábra). Az erdőkaréj jelenti a kassaiak számára a város végét; ott kezdő-



dik a természet, mert a besűrűsödés villatelepülések formájában északon (a Csermely völgyében) (A) már közvetlenül is elérte az erdőhatárt, észak-keleten pedig a városhoz tartozó telepek igen közel kerültek hozzá (Furcsa erdő) (B). Délen az erdőövből már csak az Enyickei erdő maradt meg, mint a várostól nyugatra és északra elterülő erdő leszakadt maradványa (C). A Szomolnok—Kassai hegyeket borító erdők a települést tökéletesen védelmezték. Ezek azok az okmányokban is emlegetett „silvae magnae”, nagy erdők, amelyeket ma már az emberi kéz nagyon megritkított, nemcsak utakkal, hanem irtványközségek hatalmasoltjaival is. Ezen az erdősegen vezetett keresztül a régi szepesi út, a város északi kapujától a Kálváriadombon, a Bankó oldalában. Ma ezt a régi utat felváltotta a Csermely völgyében haladó és a Jahodna tetőre felkapaszkodó kitűnő műút (D).

Összefüggő erdőség terül el a Hernád és Tarca közti Kassai hegyen. A földművelés ezt is erősen kikezdte, utakat vágtak rajta keresztül, köztük a legfontosabb a Chavalaboha nyergen át a Tarca völgyébe leereszkedő Eperjesi út. A Gálszécsi út is ezen az erdősegen halad keresztül Kassaujfalunál, átkel a Tarca és Ósva völgyén, felkapaszkodik a Zempléni vulkán sor Dargói hágójára (475 m) és így jut el Gálszécsre. Még délebbre a Zempléni vulkán soron, Nagyszalánánál vasút, Hollóházánál, a 424 m magas nyergen, országút vezet keresztül. Az erdők három gyűrűben fogják körül a várost, legközelebb van a tölgyesek, majd a bükkösök és legutoljára a fenyvesek öve, az utóbbi már csak nyugaton, a kárpáti tűlevelű erdők utolsó nyúlványa. A három erdőv a város körüli hegyek fokozatos emelkedését is mutatja.

A környezet megadta a letelepüléshez a kitűnő építőanyagot, elsősorban a könnyen megdolgozható fa több fajtát, köztük az igen értékes, ma már csak gyéren található juharfát. A közelben kitűnő követ találtak (az Akasztó hegy gránitja), vagy a dóm építéséhez használt telkibányai kő, azonkívül a Hernád, de különösen a Kanyapta mocsarai nagy mennyiségben szolgáltatták a nádat.

A település életében a legfontosabb út mindenkor a dél felől érkező volt. Az a városon áthaladva, észak felé a külföldi kereskedelemnek volt időnkint a főútöve. Ennek az északi útnak egyik elágazása volt a Hernád, majd a Vág felső völgyében, a Kisuca mentén, a Jablonkai hágón át Sziléziába vezető út. Ez az út kisebb-nagyobb medencéket fűzött föl, mint a Csacai, Zsolnai, Rajeci, Turóci, Árvai, Liptói, Felső- és Alsószepesi medencéket. Ezt a közlekedéscsatornát téríti el aztán a Zempléni vulkán sor eredeti nyugat-keleti irányából Kassánál délre, mert itt ennek a csatornának mintegy deltája van és az Alföld szélén több irányban ágazhat szét. Kassa szerepét és jelentőségét ez az út tette országossá, itt is érvényesül az az elv, hogy aki ura a folyó deltájának, az befolyást és ellenőrzést gyakorol a delta mögötti területre is. (A cseh földrajzi szemléletnek egyik minduntalan visszatérő vágyálma volt, bárcsak a felvidéki folyók irányát meg lehetne változtatni, úgy

hogy nyugat felé folyjanak). Az előbbi földrajzi adottság folytán, ha az országban a hatalom nem volt elég erős és a várost nem tudta eléggé védelmezni, nyugatról rögtön megérkezett az idegen hatalom, akár osztrák, akár cseh és eljutva a városig, itt vetette meg legerősebben a lábát. Gyorsan megtöltötte a felfűzött medencéket és oldalmedencéket, mint a folyadék a közlekedő edényt. A központi magyar hatalom erősödésével a nyugati erő újra visszahúzódott, de először összevonta erőit az oldalvölgyekből és utoljára Kassát adta föl, mert ennek birtoklásával fedezte az elvonulást. Sok csata és ostrom zajlott itt Csák Mátétól kezdve, Giskrán és a Habsburgokon át egészen a legújabb időkig, mert birtoklása jelentette a hatalmat a Zempléni vulkánortól keletre, és nyugatra a Hernád és Vág völgyében. Általában azt mondhatjuk, hogy ha az ország belseje békében volt, akkor a fontosabb út az északi volt, mert ezen keresztül bonyolódott le a lengyelországi kereskedelem. Zavaros, háborús időben, amikor az ország belsejében gátolták az állapotok az Alföld, vagy Erdély Pesten keresztül történő forgalmát Nyugattal, akkor az, éppen ezen a legbiztosabb, hegyektől védett északi részeken bonyolódott le, Kassán keresztül.

A város életét három korszakra oszthatjuk:

1. a legrégebbi kor,
2. a fallal körülvett város élete egészen a falak lebontásáig, a XVIII. század végéig;
3. az új város, a terjeszkedés, szépítés és iparosodás korszakában.

Ezeken a korszakokon belül a város életében — éppenúgy, mint az élő organizmusok esetében — hol kedvező, hol kedvezőtlen események folytán ütemes mozgásokat tapasztalhatunk, kisebb-nagyobb ugrásokkal, vagy visszaesésekkel (ostromok, tűzvészek, pestis).

Az első korszakról nagyon keveset tudunk, még a város neve is vitás. Egy 1261-ből származó okmányban, szerepel először Kassa, itt Felső- és Alsó-Kassáról van szó. Sokáig azt hitték, hogy Kassának fellegvára volt az ú. n. Hradova-Várhegyen, mivel azonban semmi olyan okmányt nem találunk, amelyik újra megemlítené Felső-Kassát és a legutóbbi években az ásatás is sikertelenül végződött, valószínű az a helyes felfogás, hogy itt egy település két részének megjelöléséről van szó, ami különben megfelel a magyar alvég és felvég fogalmának.\* Semmiféle Szokol nevű szláv fellegvár itt nem volt, a város annyira védhető volt, hogy nem is tűrt meg a közelében várat. A Hradova, illetve Várhegy elnevezés pedig csak költött név.

A középkori város helyét ez az első település készítette elő, és ez tömörségével, zártságával, tudatos mértani alaprajzával egészen új vonás volt a vidék arculatában. Típusa az egyutcás, patakmentén elterülő településnek. A város központja a kiszélesedő piactéren,

\* Péterffy József dr. Kassa város főkönyvtárosának szíves szóbeli közlése alapján.

a templom körül volt. Ide telepedtek a középületek és a temető. Az eredeti mezőgazdasági település kereskedő várossá alakult át. A település egyre gazdagabb és ez a város külső képen is megnyilvánult. Fölépült a hatalmas székesegyház, az uralkodott a szoroson egymás mellett épült, minden teret kihasználó, apró, legtöbbször fa-, vagy kőházon. Volt idő, amikor a város kiváltságai a fővároséval egyenlők. Hatalmas kereskedelme Krakkóig, sőt azon túl egészen Németalföldre terjedt. A török idő ugyan közvetlenül nem fenyegette a várost, de nagy változásokat hozott életébe. Lakossága kicserélődött, magyar város lett. Ugyanekkor, sajnos, a déli környék legnagyobb részén a színmagyar falvak teljesen, vagy részben elnéptelenedtek. A környék és a város elszegényedését betetőzték a XVI. század végén és a XVII. század elején a város birtokáért folytatott harcok és ostromok. A régi város az ismételt ostromok és tüzvészek után (ilyen tüzvész volt például az 1556.-i, amikor az összes lakóházak, templomok, de még az erődítmények is elpusztultak) úgyszólván csak alapjaiban, alaprajzában, utcáinak és főbb középületeinek elrendezésében maradt meg. A település városiaságát ekkor a falak és a kiváltságok jelentették, mert a lakosság a falakon kívül, éppen úgy foglalkozott mezőgazdasággal, mint azelőtt a falusi település korszakában.

A város földje nagyon silány volt. Kassa alatt húzódik a közép-európai barna földet (valójában szürke földet) a termékeny csernozemtől elválasztó vonal. A Hernád árvizei is sokszor pusztították a környéket, még a múlt század elején is a várostól keletre zombék és nádas terület el. Ennek volt a maradványa a Nagyréti. Helyét ma a Széchenyi-liget és a pályaudvar foglalja el. Ezen a környéken a Vizi utca, Fehértó-utca; Malomutca nevei utalnak a régi állapotokra. Jellemző Kassa mezőgazdaságának szegénységére, hogy Nagy Lajos kiváltságlevelében biztosította a kassaiaknak a bor egyedárúsítását a város területén, mert amint az okmány említi, a kassaiaknak szőlőjükön kívül egyéb jövedelmük nem volt.

Kassa városának földrajzi képét több egykorú rézkarc szemlélteti. Sajnos ezek nem egészen hűek, helyrajzilag hibásak és a várost legtöbbször idealizálják. A város alaprajzáról az első térkép csak 1747-ből származik, az erődítményeket tünteti fel, azonkívül a falakon belül az egyes utcákat, főbb középületekkel; csak a falakon kívül jelzi a házakat. Ha a város építkezését e térkép megjelenése előtti időkből akarjuk vizsgálni, írott adatokra vagyunk utalva. Az első legkorábbi adat az 1677. évből származó házak lajstroma, a másikat pedig az 1699-i összeírás szolgáltatja. Az első forrás 520, a másik ennél sokkal kevesebbet, már csak 296 házat említ a falakon belül. Az első szám olyan tekintélyes, hogy kétségbe kell vonnunk helyességét, de nem lehetetlen, hogy az ostromok igen sok épületet elpusztítottak, mert a későbbi közlésben is 296 épületből 52 ház hever romokban.

Nagyon érdekes az emeletes házak száma is. A második összeírás szerint a kőházak közül 123 kétemeletes és 83 egyemeletes,

a 88 faház közül 32 egyemeletes és 9 kétemeletes épület. Kétségkívül a házak megjelölése a mai értelemben hibás, mert nehezen tételezhető fel, hogy a házak egyharmada kétemeletes magasságú legyen, amikor még ma sem érték el a kétemeletes házak ezt az arányt a belvárosban. Bizonyos, hogy a kétemeletesnek feltüntetett házak a mai egyemeletesnek, az emeletes házak pedig a mai magasabb földszintes házaknak felelnek meg, míg a földszintes jelzővel a szó szoros értelmében alacsonyan, a föld színén épült apró kis házikókat jelöltek. Ez a sok „kétemeletes” ház tekintélyes külsőt adott a városnak. Egykorú utazók szerint a házak tetőzete nem látszott. A magyarázata ennek az, hogy a szebb kőházaknak az utca felől renaissance homlokzata volt és ez eltakarta a néző elől a tetőzetet. Ma ilyen homlokzatot csak Eperjesen lehet látni, Kassán a sorozatos tűzvészek megrongálták és a tulajdonosok lebontották őket. A jellegzetes felvidéki magastetejű, magas kéményű háztetőket építették. Ezek a homlokzatok emelték a ház magasságát és az utca zárt képét is javították. A házak legnagyobb része, a Főutcán kívül, szegényes volt és alacsony. A kis „emeletes” faházak földszintjén a szoba, vagy műhely tetejét kezével érinthette az ember. Különösen szegényes volt az építkezés a bástyák mentén, mert ott a házak tulajdonosai mindig ki voltak téve annak a veszélynek, hogy ostrom esetén elpusztul a házuk. Nem is épített itt módosabb polgár, a bástyák alatt mindig a söpredék tanyázott. A város utcái szűkek voltak, különösen a Főutcából kiinduló utcaközök, azokat rendszerint bolthajtások ívelték át, részint a térkihasználás, részint a védelem miatt.

A zivataros idők elmúltával, a XVIII. század első felétől kezdődik a megújulás, a terjeszkedés, végül a szépítés korszaka. A romokban heverő házak felépülnek, a még szabad térségek is beépülnek. Az ostromokkal és betegségekkel megtizedelt városba visszatér az élet. A lakosság nő, 1720 és 1789 között megkétszereződik, a házak száma megháromszorozódik. Fölépülnek az elpusztult külvárosokban a szérűskertek és majorok, a gyümölcsöskertek is nagyobb területet foglalnak el. A XVIII. század második felétől az épülő házak száma nem arányos a lakosság növekedésével. A szaporodó népesség nem szívesen épített a külvárosban, részint mert nem volt könnyen megközelíthető, nagyot kellett kerülni a két kapun, hogy a nyugati Hóstátba jussanak, nem volt kényelmes, nagy volt a sár stb. Így aztán a fallal övezett város szűk lesz, minden talpalatnyi helyet kihasználnak. A helyzet csak akkor javul, amikor a fölösleges védőműveket lebontják. Először a mai Horthy Miklós-téren elterülő nagy fellegrát bontják le a század elején. Nagyon javul a helyzet, amikor a század végén nyugati kaput vágnak és ezzel a külváros közelebb kerül. Az omladozó várfalak karbantartása nagyon költséges, lebontásukra csak a XIX. század elején kerül sor. Eltűnnek a kisebb erődök, a kettős árkokat betemetik, a földsáncokat és falakat lerombolják. Csak itt-ott marad meg máig is egy-egy falrész, legtöbbször mint

házfal. A bástyákból csak egy, a keleti, az úgynevezett Hóhér-bástya maradt meg. A köveket legtöbbször új épületek építések használják föl. A külvárosok a falak lebontása után sokkal erősebb iramban fejlődnek. Ekkor alakul ki a mai utcahálózat. Az egészen a legújabb időkig megmarad, csak itt-ott módosul. Rendszerint kiegyenesedik, a házak egy vonalba kerülnek, néhol azonban még ma is kitűnik az utca régi vonala egy-egy beljebb fekvő hóstali jellegű házikó révén.

Az egykor híres ipar is kezd magához térni, a környék benépesül, van hova szállítani az iparcikkeket. A XVIII. század folyamán egyre több a kézműiparos és a műhely. A gyári jellegű üzemek csak a XIX. század elején keletkeznek.

A város az átépülés és megújítás korszaka alatt is megtartja eredeti szerkezeti berendezését. A térnek is beillő orsóalakú Főutca a város főútöere. A szűk városban a Főutca, az egyetlen szabad térség, egyesíti magában a piactérnek, a szemlék és ünnepségek terének, a katonai gyakorlótérnek és végül a sétatérnek szerepét. Itt vannak az emlékművek, a középületek. Közepén, a Csermelypatak szigetén épült a dómon, Mihály kápolnán és Orbán toronyon kívül az iskola, a kereskedők háza, a kaszárnya és a városi tanácsház. Az utca két oldalát a közhivatalok, nemesi paloták, előkelőbb polgári házak és rendházak szegélyezik. A Főutcába nyíló szűk haránt utcákban és a párhuzamos utcákba telepednek a kézművesek és iparosok műhelyei és szerényebb lakóházai. Ezek az utcák az itt lakó iparosoktól, vagy az általuk védett bástyáktól kapták nevüket: Fazekas-, Lakatos-, Harang-, Mészáros-, Kovácsutca, kint az északi külvárosban a Csermelypatak és Malomárokpartja között a Timárutca. Ezeknek az utcáknak függőleges tagozódása csökkent és házaik sokkal egyszerűbb külsejűek, mint a Főutcán. Még alacsonyabbak voltak a már említett rosszhírű bástyamenti utcák házai: ezek az utcák megtartották nevükben földrajzi elhelyezkedésüket; Bástya-, Vársánc-, Várkapu-, Fegyverházutca. Nagyobb külváros csak nyugaton és délen fejlődött ki, keleten és északon a Hernád, illetve Malomárok ártere nem igen engedte meg a terjeszkedést, ezért ma is, bár a fallal körülvett belvárost mindenütt körülfogta a település, régi hóstati típusú házakat csak itt, a régi külvárosok helyén találunk. Az alluvium dél felé szélesedő terrasza nemcsak a fallal körülvett településnek, hanem a külváros utcahálózatának is megszabta az alakját és terjeszkedésének irányát. Az észak-déli irányú utcák hosszabbak, a haránt utcák rövidebbek.

A XIX. század a szállítás korszaka. Először a dóm környékéről tűnik el a temető, utána a szepesiúti temetőt ürítik ki, majd a még távolabbi pestiúti temetőt éri el a város. A nagy köztemető az Akasztó hegyen túl kerül. A temetőknek ez a város központjából való „kivándorlása” a város rohamos terjeszkedését tanúsítja. A Főutcán lebontják a fölösleges épületeket, a kereskedők házáat, a tanácsházat, az iskolát, a kaszárnyát; a dóm és a színház közti

katonai gyakorlóteret parkosítják, az utcákat fával ültetik be. A Főutcán eddig keresztül folydogáló és két ágra szakadó Csermely-patakot, mely szigetet képezett a város közepében, elterelik. Eltűnnek a patak kis kőhidacskaí. A patak tűzvészek alkalmával évszázadokon keresztül kitűnő szolgálatot teljesített, de nincs már szükség rá, mert a faházak teljesen eltűntek. Magasabb épületeket emelnek. Az udvarok is teljesen beépülnek, ezért, ha a népesség egyre szaporodik is, a házak száma nem nő ezzel arányosan. Így 1825 és 1880 között a népesség majdnem megkétszereződött, de a házak csak 30%-kal szaporodtak.

A század elején kezdődik a vidék városba özönlése. A környező vidék népességének száma nem változik, vagy csak alig nő, egyedül a város közvetlen határában fekvő falvak kivételek. Kassa felveszi vidékének egész szaporulatát, ehhez járul a hegyvidékről az ország belseje felé özönlő nép. Ez az oka annak, hogy a XVIII. században az elnémetesedés folyamata tapasztalható, de a XIX. században sok tót kerül a városba, úgyhogy 1880-ban gyenge viszonylagos többségbe is jut. Az ekkor meginduló nagymértékű iparosodás, a vasút kiépítése folytán erősebb lesz a kapcsolat az ország belsejével. A városban, mint tégelyben, összekeveredik a különféle népesség úgy, mint az amerikai városokban és lassan, fokozatosan kialakul az egynyelvűség. Az egynyelvűség kialakításában résztvesz a tekintélyes számú zsidóság, mert mint mindig, a kereskedő réteg szokta leghamarább a túlsúlyban és hatalmon lévő nép nyelvét legkönnyebben fölvenni, de ugyanakkor leghamarább otthagyni, ha a hatalom más kezekbe csúszik át. A zsidóság csak a XIX. század első negyedében jelenik meg a városban, rendkívül gyorsan szaporodik, úgyhogy néhol a belváros képét is megváltoztatja. Súlya a város életében százalékos arányánál jóval nagyobb, mert az ipart, kereskedelmet és szabadfoglalkozásokat rövid idő alatt megüli, annál is könnyebben, mert az iparosodás és hatalmas kereskedelem csak a század második felében, különösen pedig a vasút megépítése után kezd erőteljesen kialakulni. A század elején csak a kézműipar volt erős, ekkor alakultak a kisebb gyári jellegű üzemek és műhelyek, főleg posztó-, vászon-, porcelán- és keramiagyárak, papirosmalom, puskapormalom stb. Az első legnagyobb gyári üzem a dohánygyár. Az nem helyi adottságokból nőtt ki, hiszen Kassa környéke nem dohánytermelő vidék; a gyárat az akkori iparpolitika helyezte ide. Mivel a város a szepes—gömöri ércfeldolgozó vidék legszélén fekszik, erősebb vas- és fémipar, nyersanyag hiányában, nem tudott kialakulni, bár az kisebb üzemeket mindig foglalkoztatott. Jelentős és helyi adottságokból nőtt ki a faipar, bútór- és parkettgyártás. Az erős építkezés a kő- és téglaiipart fejleszti ki nagy mértékben. A jelentős ruházati iparon kívül azonban a legjelentékenyebb az élmező ipar, főleg a malomipar és a bizonyos hagyományokra visszatekintő sör-, cukorka- és húsipar. Ide tartozik a betelepített pótkávé gyártás. A kézműiparosok száma már 700—800 körül jár a század vége

felé. Ekkor az iparosodás mértéke országos viszonylatban is tekintélyes, Kassa az ipari foglalkozású népesség aránya szerint a magyarországi városok között a második helyet foglalja el. Az ipari üzemek számában csak a másik alföldszéli város, Pozsony előzi meg. Az 1880—1910-es évek között a népesség 70%-kal gyarapodott (26.097-ről 44.221-re). Az építkezés is jobban fellendült, mint az előző idő alatt, mert 50%-kal emelkedett.

A XX. század elején a népesség növekedése lassúbb, az iparosodás sem tartja meg fejlődésének századvégi vonalát. Igen érezhetővé kezd válni a közeli Miskolc még kedvezőbb helyzeti energiája (jobb vasuti összeköttetés) és főleg helyi energiája (a borsodi szén- és vasmedencék közelsége).

Kassa egyetlen helyi energiája a fejlődő magnezitbányászat. Az iparosodás mellett szépen fejlődött kereskedelme is. Lakosságának csaknem 10%-a kereskedelemmel foglalkozott. Igen jelentékeny volt a közlekedéssel foglalkozók aránya is. A háború előtt az iparosodás lassuló hajlandóságú, a kereskedelemben és közlekedésben pedig növekvő. Ekkor a lakosság több mint fele iparral, kereskedelemmel és közlekedéssel foglalkozott, negyede pedig közhivatalnok, katona, szabadfoglalkozású, vagy nyugdíjas. A városnak ez a foglalkozáseloszlása gazdasági és ipari központ jellege mellett a kulturális és közigazgatási központ jellegét is erősen kidomborította. A köztudatban mint hivatal- és katonaváros kezd szerepelni és ezt a felfogást a háború utáni új uralom még jobban alátámasztotta. A városias foglalkozású egyének száma igen nagy, mert a mezőgazdasággal foglalkozó népesség arányszáma igen csekély, 2 és 3% között ingadozik.

A húsz éves cseh uralomra jellemző, hogy a népesség összetételének háborúelőtti arányát az egyes foglalkozásokban még jobban kidomborította. Ez alatt az idő alatt a lakosság óriási mértékben megszaporodott és még jobban fellendül az építkezés. És ez fontosabb, mert a beözönlött települők eltávoztak, a város népességének száma arra a szintre csökkent, amelyre a háború előtti fejlődés alapján jutott volna, de a hatalmas építkezések megmaradtak és jelentősen megváltoztatták a település arculatát. Ebben a korszakban az iparosodás csökkent, újabb nagyipari vállalatok, üzemek nem keletkeztek a városban, új magas kémények, gyári épületek nem igen emelkedtek. A még megmaradt üzemek része is alig bírta a cseh-morva ipar versenyével. A bevándorolt városi foglalkozású népesség nem az amúgy is zsúfolt belvárosba telepedett le (kivéve a világháború óta erősen megszorodott zsidókat), hanem a külvárosokban, vagy ezek szélén, egészen új telepeken. Éppen úgy, mint 500 éve Giskra idejében, amikor Abaujban cseh telepes községek létesültek, most a város határában épültek föl ezek modern másai. Ez az oka annak, hogy a belváros területén (egypár kivételtől eltekintve) újabb polgári házak nem épültek. A betelepülő csehek a város belsejébe csak hivatalaikon keresztül jutottak, nagyarányú építkezés a középületekben nyilvánult meg,

kétségkívül javítva a belváros városiasságát a legtöbbször túlméretezett fővárosi jellegű épületekkel. Egyrészt a belváros zsúfoltsága, a telkek drágasága, másrészt az önálló cseh telepek keletkezése nyomán az őslakó népesség is ráveti magát a külső városrészekre, annál is inkább, mert a városfejlődés általános iránya is a kertés házak keletkezését segíti elő. A külvárosok rendezettsége, közlekedési viszonyainak javulása előmozdítja, hogy a teret, jó levegőt, fényt, lazább és egészségesebb lakásvizonyokat kereső népesség olyan nagy számban épít családi kertés házakat. Az épületek száma

1910-ben ... ..	2451
1921-ben ... ..	2509
1930-ban ... ..	4276
1938-ban ... ..	6072

Láthatjuk, hogy az épületek száma 1921—1930 között 70%-kal, 1930—1938 között pedig 42%-kal gyarapodott, vagyis 17 év alatt a növekedés 132%. A lakosság a betelepültek visszavándorlásával lényegesen csökkent, mert az 1930 évi 70.117 lakóssal szemben (ez a szám a visszacsatolásig kb. 75—76 ezerre gyarapodott) az 1938 decemberében végrehajtott népszámlálás csak 58.090 lelket talált a város területén (a katonaság nélkül). Valószínű, hogy rövidesen helyreáll Kassa népességállományában a rendes állapot, népessége gazdasági súlyával arányban megsza- porodik, ha nem is éri el a cseh településsel rendellenesen felduzzasztott szintet. Mert nem fontos, hogy ennek, vagy annak a városnak ma több, holnap kevesebb lakosa van. A város multja és növekedése a döntő. Hol van fejlődésében? A lakosság számszerű csökkenése halálát jelenti, vagy csak rövid ideig tartó válság eredménye, amit külső emberi hatások okoztak (pl. mesterséges országhatár) és nem a természetes adottságok, avagy a létfeltétel változott meg (pld. a bányavárosokban az érctelérek kimerülése). Kassán éppen az első eset áll fenn, az emberi hatások duzzasztották föl lakosságának számát és most részben visszaállt a természetes helyzet, s ez kisebb válsággal járt. Az idegen húsz év a foglalkozáseloszláson nem változtatott, csak kiemelte ezt, vagy azt a foglalkozást. Mint az egyetlen kelet-nyugat irányú fővonal központja, közlekedése és átmenő kereskedelme megnövekedett, katonai és hivatalos jellege kidomborodott. A helyzet átalakulásával természetesen az is megváltozott. A nem egészen egy év múltán a jelek arra mutatnak, hogy az ipar jellege erősödik, népességének foglalkozásában helyreáll a természetes arány.

Ha a jelenlegi település városiasságát, városias jellegét akarjuk vizsgálni, akkor vizsgálatunk bizonyos formacsoportokra irányul. A település formacsoportjai úgy keletkeznek, hogy a települést alkotó egyes formaelemek, házak, utcák, terek, kerületek közös vonást vesznek föl és ezek a nagyjából egyminőségű elemek teszik össze a formacsoportokat. Így nyillvánul meg a település külső



morfológiai képében az élettani cselekmények különlegessé válása munkamegosztás elve alapján, ami azután a városiasságot okozza.

A következőkben nagyrészt Mendöl Tibor \* ilyenirányú munkásságára támaszkodva igyekezőnk Kassa város formacsoportjait és ezzel a város jellegét vázolni.

Az egész településterületet két részre osztottuk, a zárt és a laza településre, utóbbi a történelmi magon kívül a szérűskertek helyén, a régi külvárosban keletkezett. A zárt formacsoport megjelölését szigorúan csak ott használjuk, ahol a beépítettség teljes, vagyis az épületek között nincs hézag. Ezen a határon kívül mindenütt lazának vettük azokat a részeket is, ahol még itt-ott zárt formacsoport jelentkezik. Ezeken kívül még nagy helyigényű, csoportos a nagyvárosias és városias jellegű formacsoport, a másodikba a kisvárosias, hóstáti, falusias és kertés (sokszor villanegyedes) formacsoport tartozik. Ezeken kívül még nagy helyigényű csoportos középületek (közhivatalok, kaszárnyák, kórházak, iskolák) és az iparforgalmi formacsoportban a gyárak, telepek, raktárak övét, valamint a temetőket és ligeteket is jelöltük.

Kassán a vízszintes és függőleges tagolódás szempontjából az egyes formacsoportokban a következő fokozatokat használtuk:

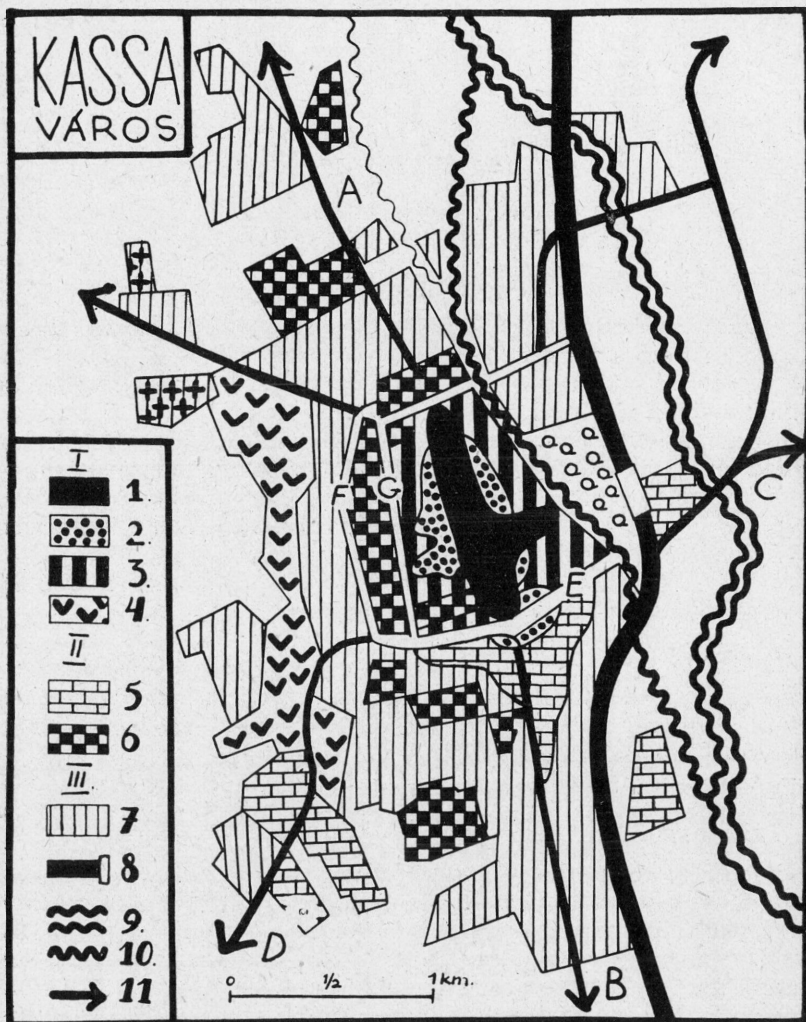
1. emeletes ház;
2. kispolgári sorház, zártan sorakozó, az utcával párhuzamos hossz tengelyű földszintes házak;
3. hézagos kispolgári házsor, ugyanolyan, mint az előbbi, de telekkerítés választja el a szomszédos háztól;
4. hóstáti típus talán a falusi elemből fejlődött ki, hossz tengelyük legtöbbször az utcára merőleges, alacsony, kétablakos, aprótelkes, főként proletár, vagy elszegényedett kispolgári elem lakja;
5. az ötödik fokozatnak a falusi formacsoportot kellene vennünk, de mivel ilyen egyáltalán nincs, elhagyjuk és helyette az elég erősen fellépő villaszerű, a kertés háznál fejlettebb formacsoportot jelöltük meg.

Az első két csoport képviseli a zárt városiaság szempontjából legfejlettebb formacsoportot, míg a többi a laza formacsoportot. A zárt településbe tartozó első két övben östermelőt egyáltalában nem találunk. A harmadik övben sem mutatható ki a mezőgazdasággal foglalkozó lakosság, itt csak a kertek maradtak meg a házak mögött az egykori gazdasági udvarokból. A negyedik övben igen nehezen mutathatók ki a mezőgazdasággal foglalkozók elszórt telepei, de ezeknek is nagyrésze átalakult hóstáti háztípussá. A harmadik és negyedik öv felé a városias foglalkozású egyének olyan nagy mértékben tódultak ki, hogy ez az öv néhol teljesen átalakult kertés, vagy villás háznegyeddé.

Az üzletek jellege, tömörülése és szétszórtsága szerint a következő formacsoportokra oszthatjuk a települést:

\* Mendöl Tibor: Alföldi városaink morfológiája. Debrecen, 1936.

1. nagyvárosi holttípus, erősen különleges üzletágak, fényes külsővel, teljesen zártan jelennek meg;
2. kisvárosias, Mendöl szerint, piactéri típus, szerény külső-



2. ábra. Az egész agglomeráció formacsoportok szerint. I. Történelmi mag és Hóstát: 1. Nagyvárosias formacsoport. 2. Kisvárosias üzletnegyed. 3. Kisvárosias tömör lakónegyed. 4. Hóstát. II. Ipar-forgalmi öv: 5. Ipari és nagykereskedőtelepek, raktárak, műhelyek. 6. Nagyhelyigényű közintézmények. III. Laza agglomeráció: 7. Hézagos kispolgári házsorok v. új kertes lakónegyed. 8. Vasút. 9. Hernád. 10. Malomárok. 11. Fő útvonalak.

vel a helyi és közeli vidék lakosságának nem mindennapi szükségletét elégíti ki;

3. lakónegyed üzlettípusa: a nem mezőgazdasági népesség mindennapi szükségleteit ellátó kiskereskedelem szétszórt, többnyire az utcák sarkán csoportosul;

4. falusias jellegű szatócs-vegyeskereskedés, alig van Kassán.

Az előbbieket alapján négy formacsoportot állapíthatunk meg:

1. a nagyvárosias formacsoport kizárólag emeletes házakból és a legkényesebb igényeket is kielégítő fényes üzletekből áll;

2. a városias formacsoport egyemeletes és kispolgári földszintes sorházak és kispolgári üzletnegyedekből keletkezik;

3. a kispolgári formacsoportban kispolgári sorházakat és hézagos házsorokat látunk, keverve helyenkint új kertes házakkal. Csoportosan lakónegyed típusú üzletek. Ez a legkülönműbb csoport;

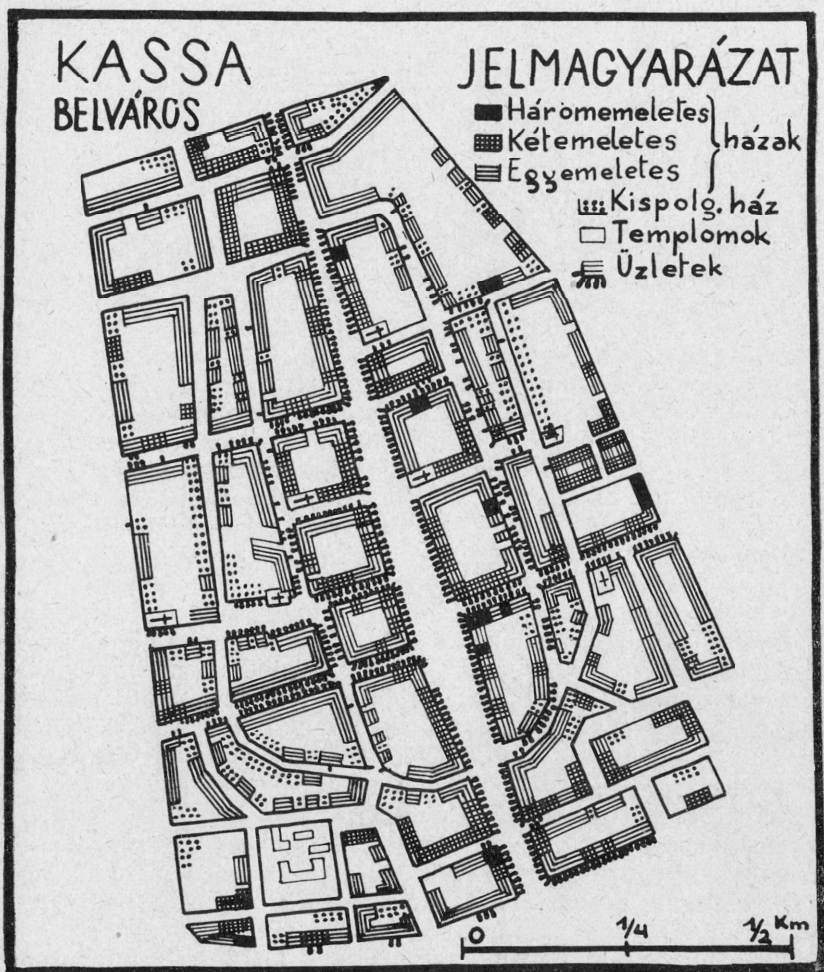
4. a hóstáti formacsoport, a történelmi hóstát helyén.

Kassán a városiasodás tengelye az észak-déli irányú, kiszélesedő Főutca, az északnak a csermely völgyi útban (A), dél felé a Miskolc felé tartó országútban (B) folytatódik. (2. ábra.)

Ehhez a déli országúthoz csatlakozik keletről a Kassaújfaluról vezető, gálszécs-ungvári (C) és délnyugatról a Szepsi felől érkező két fontos országút (D), ezeknek találkozásánál a volt déli kapu árka előtt és a lebontott citadella helyén öblösödik ki a három út a „Nagy piacon”, a Horthy Miklós-téren (E). Ide irányul a gazdagabb és sűrűbb lakosságú déli vidék parasztforgalma. A nagyvárosi üzletcsoport véges-végig a Főutcán, a város közepében helyezkedik el, különösen ennek keleti, forgalmasabb oldalán. Ez az oldal részint azért forgalmasabb, mert a késő délelőttől kezdve ide süt a Nap, az igényesebb közönség főleg a késő délelőtti, vagy délutáni órákban vásárol be, itt sétál az Andrassy-palota és a dóm között lévő híres „korzón”. Délben, de főleg este, ezen a 300 méteres útszakaszon olyan sűrű az embertömeg, hogy ezekben az órákban még a járműközlekedés is tilos. A másik oka annak, hogy itt a fényesebb és forgalmasabb boltsor keletkezett az, hogy a túloldalon kevesebb a polgárház, mert ott több nemesi palota, továbbá még öt nagy középület van és azokba csak újabban vágtak üzleteket. A nagyvárosi boltsorozat történelmi helyét nem változtatta, ma is ott van, ahol eredetileg keletkezett, a dóm környékén.

A nagyvárosi boltsorozatok szerint a városmag egyutcás hosszanti rendszerű és súlypontja délen van, ami egészen érthető, mert itt torkollik be a gazdagabb vidék három fontos útvonala. A zárt boltsorokat a Főutcán kívül megtaláljuk a dómnál betorkoló Kossuth Lajos- (Malom) utca és a többi szűk haránt utca emeletes házsoraiban is; ezek szerényebb külsejükkel a kisvárosi üzlettípushoz sorolhatók. Az említett Kossuth Lajos-utca nagyvárosiasabb színezetét főleg a vendéglők, kávéházak és szállók okozzák és azokat a pályaudvar felől érkező gyalogforgalom hozta létre. A pályaudvar teherforgalma t. i. a Széchenyi-liget miatt nem juthat be a legközelebbi úton a város központjába, hanem kerülővel, délről a Horthy Miklós-téren át. Kisvárosi boltsorozatokat lazábban még a Főutcával párhuzamos Kovács- és Mészáros utcában és a Domonkostéren, a „Kis piacon” találunk. Ezt a nagyvárosi és kisvárosi boltsorozatokkal beépült városmagot apró földszintes házak-

kal beépült, igen szűk bástyamenti utcák fogják körül. A régi roszhírű utcák egy része gettójelleget vett föl (Harangutca), vagy megmaradt továbbra is kétes helynek. A körbefutó bástyamenti utcákon túl új zárt lakónegyed keletkezett hatalmas emeletes tömb-



3. ábra.

bel (a Malomárok partján), nagy helyigényű középületek, iskolák, közhivatalok, kaszárnyák stb. (az északnyugati és délnyugati szögletben), vagy ízléses kispolgári sorházak (a Rákóczi-körút keleti oldalán). Így aztán, mivel a történelmi belvárosban és a falakon kívül szintén a magas épületek uralkodnak, az említett bástyamenti utcák alacsony háza a belváros függőleges tagozódásában inver-

ziót okoznak. A vidék igényeit kielégítő kisvárosias üzletcsoportot még a Horthy Miklós-tér környékén, a Pesti út mentén találunk.

A városias mag a függőleges tagozódás (emeletes házak) szerint nem együtcsás, hanem útkeresztalakú s így szélességében is arányosan kiterjed. Balról legnagyobb szélességét a dómnál éri el, mert 820 m hosszúságban a Kossuth Lajos- és Szathmáry György-utcán csak emeletes házak vannak. Az útkereszt hosszab-bik, főutcai ágán 1250 m hosszúságban földszintes ház egyálta-lában nincs. A három, vagy többemeletes házak száma meglepően csekély, 5%, beleszámítva a templomokat is. A Főutcán tehát az épületek 95%-a egy-, vagy kétemeletes, ennek valamivel több, mint a fele (48%) egyemeletes. A körúttal határolt belvárosnak majdnem azonos a függőleges tagozódása. A három, vagy több-emeletes házak aránya megint csak öt százalék, a különbség csak annyi, hogy megjelennek a földszintes házak (hézagtalan kispol-gári sorházak). Ezek aránya majdnem 20 százalékot ér el a belvá-rosban; igaz, hogy több, mint a fele az említett bástyamenti ut-cákban, kisebbik fele pedig szétszórva az emeletes házak között húzódik meg. Így aztán a belváros területén 70% az emeletes ház, ebből 45% egyemeletes és 30% kétemeletes. Ez az arány a szo-rosan vett belvárosban (a Főutcán, a haránt és párhuzamos ut-cákban) még kedvezőbb, úgyhogy itt az emeletes házak aránya eléri a 90 százalékot. A mellékelt térképvázlatokból és az előbbi számadatokból kitűnik Kassa belvárosának sajátos függőleges tagozódása. Rögtön szemünkbe ötlük az emeletes házak sűrű tömbje (3. ábra), de ugyanakkor az is, hogy a nagyvárosi há-rom vagy többemeletes házak hiányzanak, tehát függőleges szempontból a szó szoros értelmében nem találjuk meg a nagy-városi vonást. Igaz, hogy a belváros szűk utcái a nagyvárosias jelleget javítják, mert az egy-, vagy kétemeletes házak sokkal ma-gasabbnak látszanak. Természetesen a vízszintes tagozódás is a belvárosban a legnagyobb, mert hézagos házsorokat egyáltalában nem lehet találni. A beépített felületek tömörsége is rendkívül nagy, úgyszólván minden kis helyet kihasználtak. A polgári épületek utcára néző homlokzata szűk, az épületek befelé, az udvar felé folytatódnak. A házak legtöbbször átjáró ház, a szűk udvaron át ki lehet jutni a Főutcával párhuzamos Kovács-, vagy Mészáros-utcára néhány ilyen átjáróház udvara tele van finomabb műhelyek-vel (órák, szücs stb.). A szűk udvarokba a szomszédház magas tűzfala kevés fényt ereszt be. A régebbi házakban a szobák bolt-hajtásosak és sokszor fülkeszerű ablaktalan helyiségek. Ennek az épülethalmaznak sűrűségét csak a középületek egy-egy nagyobb udvara hígítja fel (pénzügyigazgatóság, rendházak).









Egészen más a vízszintes tagozódás a falakon kívül. Itt még a múlt század végén kertek terütek el az árkok közelében, az utcák már teljesen beépültek, de a házak mögött mindenütt megmaradtak a tágas kertes udvarok. Az erősen tömör, régen fallal övezett bel-várostart és az ezt körülfogó újabb belvárosi övet széles fásított kör-

utak (valójában egyenes sugárutak) határolják. Ezek a körutak azon a nagy közön, régen beépítetlen térségen keletkeztek, amelyik a külvárost elválasztotta a vár árkaitól. Ez a térség különösen széles volt nyugaton (a glaxis, a mai párhuzamos Bethlen- és Rákóczi-körút között), továbbá északon, l. 2. ábra (F. és G.). Ez a széles öv a belváros délnyugati sarkától egészen az északkeleti sarokig, a Malomárok partjáig kizárólag hatalmas középületekkel épült be (középiskolák, vasút, posta, rendőrigazgatóság, hadtestparancsnokság, múzeum, kaszárnyák stb.). A középületek előbbi öve Kassa városias jellegét erősen növeli (l. 2. ábrát).

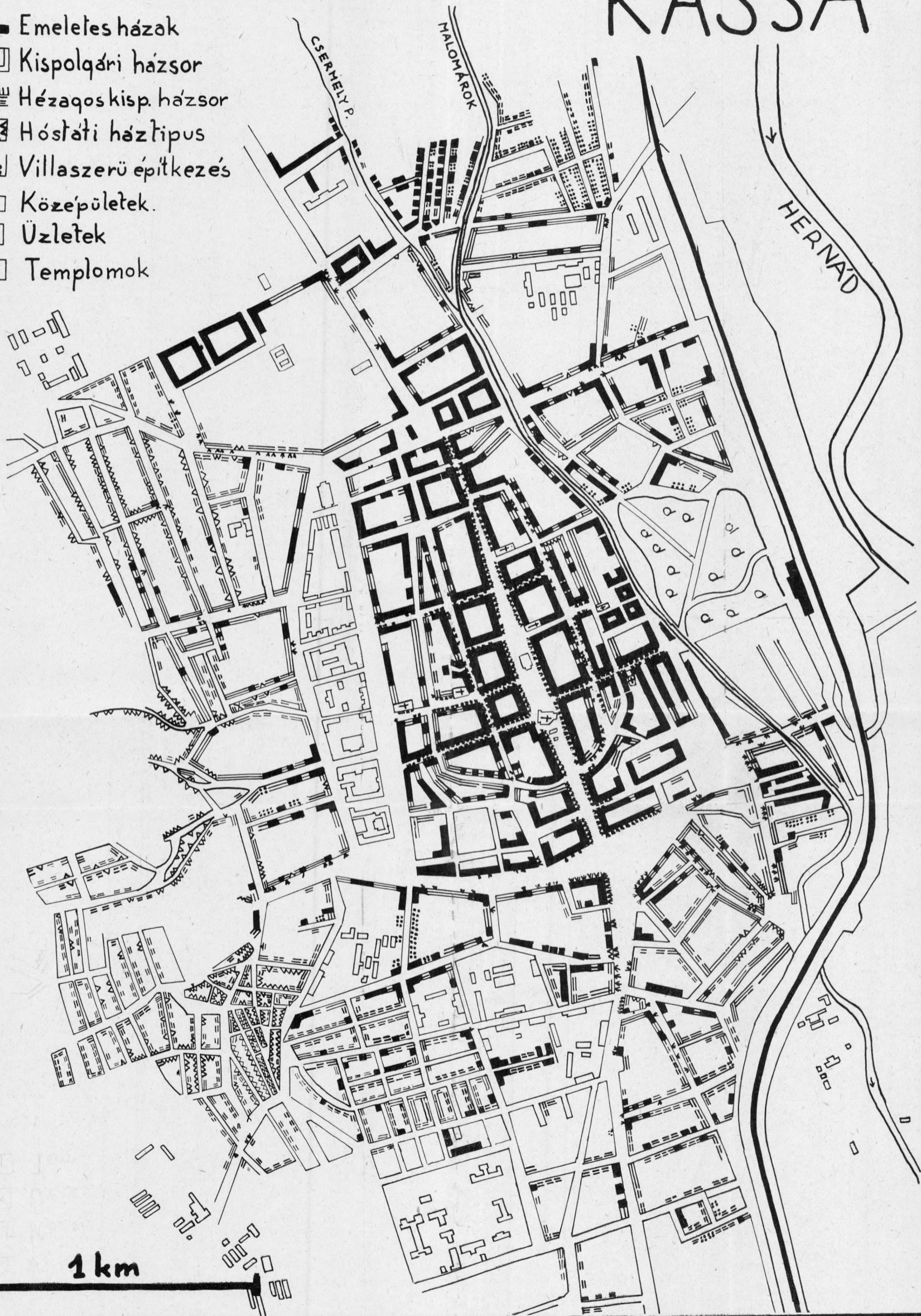
Az említett Bethlen-, majd az északi Ferenc József-, a keleti Mátyás király-körúton és déli Horthy Miklós-téren kívül a beépült felületek jellege erősen megváltozik, a vízszintes tagozódás egyre nagyobb, a függőleges pedig csökken. Ez a külső városburok, túlnyomó benne a laza formacsoport, megtartja a belváros hosszanti, délen szélesedő alakját, csak a délkeleti sarka horpad be. Itt a Hernád régi és új kanyarulatai tolják befelé a vasúti pályatestet is és ezzel együtt a beépített részeket. Ebből a négyszögletes hosszanti időből csak a legfőbb utak mentén fejlődtek csápszerű nyúlványok, mint a Szepsi, Mislókai út mentén, ahol a külváros felkúszik a terrasztetejére. Északon a Csermelyölgyi, keleten az Eperjesi és délen a Pesti út mentén. Ezen a laza külvárosi burkon kívül az első térképvázlaton megjelöltük a nyílt, elszórt települeselemekkel beépített területet, melyben már csak házsorokat, szétszórt ház csoportokat, gyümölcsös kertekben nyaralókat, gazdasági épületeket, a városhoz tartozó, de a várostól szántóföldekkel elválasztott telepeket találunk.

Kifelé haladva, a laza külső városjelleg egyenletesen alakul át. A Bethlen-körút mellett még kispolgári sorházak utcák vannak, itt-ott emeletes házakkal. A terrasztalatt és oldalában már hóstáti jellegű házak települtek, ezek közé azonban sok kispolgári sorházat, újabb kertes házat és emeletes épületeket is építettek, de ennek ellenére a terrasztalatti hosszú egyenes és a terrasztoldalában felkapaszkodó utcákban a hóstáti jelleg az uralkodó (l. 3. ábra). Különösen erős a hóstáti jelleg az északi szögletekben a Kálváriadomb alatt. A külváros derekában kevesebb a hóstáti ház, mert itt nagyobb polgári kertek voltak. A legtisztább hóstáti negyed a Szepsi-úttól nyugatra elterülő, ú. n. Tábor; ez a falusi cigánysor városi formája. Utcái rendkívül szűkek, az apró, néha pár négyzetméteres telkeken szorosan egymás mellett alacsony házikók épültek. Ez a negyed nemcsak a cigányoké, mert elszegényedett kispolgárok és nincstelenek is lakják. A Tábertől nyugatra igénytelenebb kertes házak telepe kapaszkodott fel a terrasztetejére. Ezt a negyedet a szegénysorból kinőttek; munkások, altisztek építették. A Hóstát szélén, a domb oldalában vannak a temetők, a régi katolikus, evangélikus és zsidó temető, aztán a Kálvária és legészakabbra a Rozália-temető. Annak déli oldalához egészen új kertes telep épült, a város beépült felületétől üres térséggel elválasztva. A terraszt és a

# JELMAGYARÁZAT

-  Emeletes házak
-  Kispolgári házsor
-  Hézagokisp. házsor
-  Hóstiti háztípus
-  Villaszerű építkezés
-  Középületek.
-  Üzletek
-  Templomok

# KASSA







Bethlen-körút közötti külváros keskeny, szélessége 500 méter körüli, ugyanilyen széles a Malomárok és vasúti pályatest közötti rész is, csakhogy itt hóstáti típusú formaelemet alig látni. A Malomárok és a pályaudvar között fekszik a Széchenyi-liget, ettől északra kispolgári sorházakkal, emeletes házakkal és villákkal beépült csendes lakónegyed. Ezt a negyedet nagyobb kertek és kaszárnyák öve választja el a legújabb, a Csermelypatak és Malomárok között és ettől keletre, nagyrészt villákkal és szép kertes házakkal beépült cseh hivatalnokteleptől, az ú. n. „Kis Brünn”-től. A régi hóstáti házakból a belváros délkeleti sarkán, a régi malmok helyén, akad még néhány, de ezek egészen eltűnnek az új házak tömegében. A hóstáti jelleg inkább csak a girbe-gurba utcák alaprajzában maradt meg.

A belváros déli határától, a Szt. István-körúttól és a Horthy Miklós-tértől délre fekszik a legnagyobb, nagyrészt újabb külváros. Nyugati része a Tábor mellett teljesen újonnan épült kertes városrész, szép egyenes utcákkal. Ezt a kertes városrészt a keleten fekvő iparforgalmi övtől nagy helyigényű középületekkel beépített sáv választja el. A Pesti út mentén mindkét oldalon a város különmeműbb, legrendezetlenebb öve terül el, nagykereskedelmi vállalatok telepei, raktárak, gyárak, gyári üzemek, műhelyek és gépkocsiszínek. Az épületek függőleges és vízszintes tagozódása nagyon változatos, a formaelemek erősen keverve fordulnak elő. Ez a jelleg a Pesti út egész vonalán végighúzódik, nagyobb gyárakkal (pótkávégyár, szappangyár), ezek mellett lakónegyedekkel. Elszórva iparforgalmi jellegű formaelemeket találunk (gázgyár, gépgyár, fűrészfatelepek) még a pályaudvar környékén és a vasúti pályatest mindkét oldalán.

A déli külváros a zajos, nagyforgalmú és külsejében erősen nyugtalan képével szemben az északi külváros teljesen csendes. Ipartelepe alig van (dohánygyár, magnezitgyár), túlnyomóan kertes település. A nagyobb terjedelmű kertek és parkok rendszerint közintézményekhez tartoznak, ezek erősen felhívítják a beépített felület sűrűségét, sőt egyes helyeken egy ilyen beépítetlen kertes térség egy egész városrészt különít el a központi településtől. Ez az ú. n. „Kis Prága”, a legnagyobb cseh kertes-villás hivatalnoktelep, a Csermelyvölgyi út baloldalán. A laza külvároson kívül itt északon és a Hernád keleti partján, a Kassai hegy oldalában sok az elszórt település, főleg a volt szőlőkertekben. A nyílt településsel elfoglalt terület itt érthetően a legnagyobb. Hogy a vasúti pályatest és a Hernádon túl laza település nem kapcsolódik a városhoz, annak az az oka, hogy a vasúti pályatesten keresztül csak egy aluljáró és két sorompós átjáró, a folyón pedig meglehetősen nagy távolságban két híd vezet keresztül, s így csak az utak mentén lehetkeztek házcsoportok és telepek. A déli és északi külvárosban szélesebb, kb. egykilométeres sávban tapadnak a belvároshoz.

Az előbbieik alapján nagyjából kialakul Kassa morfológiai képe. Az első és legfontosabb tény, hogy a nagyvárosias mag füg-

gőleges tagozódása alacsony, mert a tényleg nagyvárosias többemeletes bérházak száma kevés. Ezzel szemben a függőleges tagozódás a belváros területén egyenletes, a belváros nagyjából egymagasságú, egy-, illetve kétemeletes házakból áll (kivéve a bástyamenti utcák inverziója). Fontos tény, hogy ez az egymagasságú formacsoport nagy felületet foglal el és főképen, hogy a városmag központi fekvésű, tehát a városmag belsejéből kiindulva hosszan egynemű formacsoportot látunk. Továbbá a vízszintes zártság is nagy és hézagosságot nagy felületen nem találhatunk. A belváros tömörsége, vagyis a beépíthető felület lehető legnagyobb kihasználása, házainak keskeny utcai homlokzata és utcáinak szűk volta hasonlóképpen a városiaságot emeli ki. Végül nagyjelentőségű, hogy a központi fekvésű egyöntetű mezőgazdasági formaelemektől teljesen mentes, nagyvárosias és városias formacsoport területe is tekintélyes: 1·25 km<sup>2</sup>. Ha csak Miskolc hasonló formacsoportjának területével hasonlítjuk össze, megállapíthatjuk, hogy Kassáé lényegesen nagyobb. Ha pedig a zárt formacsoport területét nem a közigazgatási városhatárhoz, (az 93 km<sup>2</sup> — és fele erdő), hanem a földrajzi városhoz, vagyis a beépített területhez viszonyítva vizsgáljuk, mely becslésünk szerint valamivel meghaladja a 8 km<sup>2</sup>-t, akkor ez a formacsoport viszonylagosan is nagyterjedelmű, mert a beépített terület 15 százalékát foglalja el. Arra, hogy a földrajzi város területét megközelítően megállapítsuk, az bátorított föl, hogy a kisvárosias burok élesen válik el a termőterülettől. A városhoz tartozó településeknek, tanyák, az utcák nélküli házak csoportja, a gyümölcsösökben lévő nyaralók, olyan kis számúak, hogy az ezekkel fedett területet nyugodtan kihagyhatjuk a földrajzi város területéből. Végül meg kell említenem, hogy mivel a kisvárosias laza burokban mezőgazdasági formaelemek nem találhatók, az szintén városias jellegű.

Kassa morfológiájában tehát a városias formacsoport uralkodik, aránya a környező burokhoz olyan nagy, hogy főképen ez a tény az oka annak a köztudatban lévő véleménynek, hogy az alföldi városok kevésbé városiasak. Holott, ha összehasonlítjuk egyes alföldi városok (pl. Szeged, Debrecen) városias magvának arányát a kassaival, azt látjuk, hogy ennek abszolút értéke sokkal nagyobb és csak az azt környező kisvárosias burkolat nagysága, amely a helyi földrajzi tényezők miatt erősen mezőgazdasági jellegű, csökkentte a városias mag értékét. Kassának ugyan megvan a különleges városias elemei: szűk utcák, függőleges homigénítás stb., amelyek megkülönböztetik az alföldi városoktól, ugyanakkor városmagvában, (pl. a Főutcán egy-két kivételtől eltekintve, mert sajnos, elrontották az utca egységes vonalát) nem találunk olyan nagyvárosias, sőt fővárosias formaelemeket utánzó többemeletes bank-, vagy üzletpalotákat, amelyek egyes alföldi városainknak egész fővárosias jelleget kölcsönöznek.

## Adatok a sarkvidéki Szibíria megismerésének történetéhez.

Irta: *Bendefy László dr.*

A történeti feljegyzések szerint *Pütheász*, görög utazó, hozta az első hiteles tudósításokat K. e. 325-ben az északi sarkvidékről. Sokevezős vitorlás gályáján előbb Marseille érintésével Britanniába hajózott. Idáig ismerték a hajósok a világot, mert brit földről szállították délebbre az ónt; de hogy északabbra mi van, vagy mi lehet, nem is sejtették. *Pütheász* „a legtávolabb Thuléig”, valószínűleg az Orkney szigetszoportig hatolt fel iránytű nélkül vezetett gályáján. Felfedezte az úszó jeget, a sarkvidéki tengert oly gyakran borító, áthatolhatatlan ködöt, a hőmérséklet csökkenését, a növényzet gyérülését, az északi fényt és jó térképet készített Thule vidékéről.

*Pütheász* követően a felfedezések nyugati irányban (Island, Grönland, Észak-Amerika sarkvidéki tájai) folytatódtak, míg az eurázsiai kontinens artikus peremvidéke még másfél évezred múltán is — mondhatjuk — ismeretlen volt. Az arktikus Eurázsia tundra-övezetében a Kr. e. III. évezred óta velünk rokon, bennszülött halász-vadász népek éltek, de ezekről a művelt világ vajmi keveset, majdnem semmit sem tudott. Amit tudásnak neveztek, az is inkább sejtés volt csak: a valóságnak meseszerű elemekkel felhígított és tarkított morzsái. Kevés adat ugyan eljutott délebbre is a prémkereskedelem útján, de mivel a prémekeket nem a kezdetleges műveltségi fokon élő, bennszülött vadász népek vitték, hanem kereskedőkaravánok közvetítették délebbre, a kapott tudósítások is erősen túlzottan, vagy elferdítetten jutottak el a művelt világhoz.

Valójában csak akkor kezdtek a legészakibb Oroszországról és főként Szibíriáról beszélni, amikor a prémkereskedő Sztroganov-család 1560-ban — a terület meghódítása céljából — szövetség Jermák kozák vezérrel és 1579—82 között, az özbégek leverése után Szibíria ura lett. Hogy a család bitorolt területeit megtarthassa, felajánlotta hódításait Rettenetes Iván orosz cárnak. Így jutottak az oroszok Szibíria birtokába. További 300 esztendőre volt szükség, hogy a *Cselakovszkij* vezetésével működő Lena—Olenek expedíció 1875-ben, majd később *Nordenskjöld* (1878—1879-ben) végig hajózáva Szibíria északi partjai mentén, részletes adatokat közöljenek kontinensünk sarkvidéki peremsávjáról.

Amint azonban napjainkban a középkori kútfők mindinkább ismeretessé válnak s ahogy sor kerül azok részletes feldolgozására, kiderül, hogy az arktikus Európa első látogatói és az első, idevonatkozó híradások közlöi nem az utolsó évszázadok utazói voltak, mert már a XII—XIII. századbeli krónikaiban is találunk idevonatkozó utalásokat. Ezek közül két, nagyon érdekes földrajztörténeti adatot óhajtok ezuttal közzétenni.

## I. Batu kán tatárjai az Északi Jeges tengerénél.

Az 1241—1242. évi magyarországi tatárjárást a mongol hadak nagyszabású, úgynevezett nyugati hadjárata előzte meg. Ogotáj kán hadiparancsának értelmében a perzsiai hadjárat után felszabadult mongol seregek az Uraltól a Kárpát medencéig végigseperték egész Európát és sok népet hajtottak igájuk alá. A hadjárat tulajdonképpen 1237-ben kezdődött a mongol csapatoknak az Ural és a Volga folyókon való átkelésével,<sup>2</sup> majd 1242-ben Ogotáj kán halála vetett annak hirtelen véget. Mivel a tatár hadsereg tulajdonképeni, kicsiny mongol magva mindinkább nyugatra került, a hátmögötti birodalomnak már egyszer meghódolt népei közül egyesek, mint a mordvinok, a volgai bolgárok és uralvidéki magyar véreink: a baskirok, fellázadtak és újból kivívták függetlenségüket.

Emiatt, miként azt a torinói Biblioteca Nazionale E. V. 8., illetve L. IV. 25. jelű, MLXVI. sorszámú ellátott, kéthasábos, latinnyelvű hártýakódexéből olvassuk egy minorita Anonymus „*Liber de factis Tartarorum a quodam fratre Minore compositus, qui longo tempore fuit inter eos*” című leírásában,<sup>3</sup> a visszavonuló mongol főhad újból Mordva, Bileria és Baskiria (Magna Ungaria) ellen támadott. Az említett népeket teljességgel leigázta, majd északnak továbbhaladván, meghódította az osztyákokat és a szamojédeket, végül pedig eljutott az Északi Jeges tenger partvidékére.

A szóbanforgó kútfőrészletnek hű magyar fordítását az alábbiakban tesszük közzé:

„Innét (t. i. Magyarországból) visszatérőben a pogány *mordvinok* (*morduanorum*) földjére érkeztek és őket a harcban legyőzték. Ezután a *bilérek* (volgai bolgárok, *hyseros*) ellen támadtak, ezek azonosak *Nagy-Bulgáriával* (*bulgariam magnam*); őket is teljességgel leigázták. Ezután északkelet felé *baschart* (*lyas-hyait*) ellen fordultak, ez azonos *Nagy-Magyarországgal* (*ungariam magnam*), őket is lehengerelték. Innét kivonulva mindig csak észak felé haladtak s megérkeztek a *parosszitákhoz* (= *osztyákokhoz*); ezeknek kicsiny a gyomruk és kicsiny a szájuk is, úgyhogy nekünk azt beszélték, a húsféléket nem sütik, hanem megfőzik, amikor megfőttek, ráteszik egy fazékra és a gőzét szívják magukba és csupán ettől üdülnek fel. De ha valamit megsütnek, az csak mérsékelten egészséges dolog (t. i. számukra).

Ezután továbbhaladva elérkeztek a *szamojédekhez* (*gemagedes*). Ezek pedig olyan emberek, amint beszélük, akik csupán vadászatból élnek. Sátraik és ruházatuk teljességgel a vadállatok bőréből készülnek. Innét ismét továbbnyomulva, az óceán partján olyan földre érkeztek, ahol — miként azt nekünk megbízható forrásból elbeszélték — bizonyos szörnyetegeket találtak; ezeknek teljességgel emberi alakjuk van, de lábaik a marhák lábához hasonlóan végződnek, koponyájuk azonban emberi, míg arcuk teljességgel akár csak a kutyáé és így időközönként ugató hangot hallatnak, majd ismét visszatérnek saját természetükhöz és így képesek megérteni;

amit beszéltek. Innét visszatértek *Cumániába* (a kúnok földjére) és néhányan közülük még most is ott időznek.”

Ha a leírás adatait térképen ellenőrizzük, megbizonyosodhatunk annak hitelt érdemlő voltáról. Méginkább megerősít bennünket hitünkben a fókákról közölt, feltűnően érdekes leírás. Ez a két körülmény vitathatatlaná teszi, hogy *a hazánkból visszavonuló mongol*



Batu kán hadseregének útvonala a dalmát tengerparttól az Északi Jéges tenger partjáiig. (1242—1243.) Terv. és rajz. Bendefy L. dr.

seregek a XIII. század derekán több mint 5500 km-es úttal eljutottak az Északi Jéges tenger partjáiig. Olyan művelődéstörténeti mozzanat ez, amely a legnagyobb mértékben megérdemli figyelmünket! Ezt bizonyítja a fókákról adott hű leírás, amelyet csakis az mondhatott tollba, aki fókát látott is életében. A fókákra vonatkozóan pedig az az érdekes, hogy kettős formájukhoz hasonlóan kettős természetűeknek is gondolták azokat a tatárokat. Kutyaábrázatuk miatt nem emberi hangon beszélnek, hanem ugató hangot adnak, azonban ezután rögtön visszazökkennek — szerintük — emberi természetükbe és megértik és feldolgozzák a mondottakat, illetve a hallottak értelmét. A fókát valóban ma is értelmes állatnak tart-

juk és ismerjük sok olyan tulajdonságát, amely megközelíti az emberi tulajdonságokat. Éppen ezért ennek a XIII. századbeli, tatároktól eredő híradásnak antropomorphizáló megjegyzéseit a legkorszerűbb jellemzésnek kell tartanunk.

Különös fontosságú a közölt kútfő azért is, mert — végre — földrajzi alapon kimondhatjuk, hogy a mindezideig oly rejtélyes „*parossita*” népnek az osztyákokkal kell azonosnak lennie, amit a két név feltűnő összecsengése is támogat:

középkori latinban	... par	o s s i t a		
tatár nyelven	... ..	u s z t j a		k ... (uszt-jak = vad nép)
mai terminológiával	... ..	o s z t j á		k

Levezethető azonban a „*parossita*” szó az osztyákok sajátmaguk használta „*chaudi*” nevéből is, sőt azt hiszem, elsősorban ebből származik:

p	a	r	o	s	s	i	t	a
ch	a	.	u	.	d	i		

A „-ta” latin melléknévi képzőnek tekintendő ebben az esetben.

A mordvinok, a volgai bolgárok (bilérek) és a baskir-magyarok XIII. századbeli lakóhelye tisztázottnak tekinthető. A bilérektől északra a cseremiszek, a baskiroktól és a cseremiszekről északra pedig a votyákok laktak a Kama, a Vicsegda folyók és a Pecsora felsőszakasza között. Ezekről keletre tanyáztak és tanyáznak ma is az osztyákok az Ob és az Irtis torkolatának vidékén. Tőlük északra pedig minden időkből az igazi artikus népnek tekintendő szamojédek éltek. Szamojédek népesítik be a mai időkből is kontinensünk legészakibb részét a Fehér tengertől az Ob és a Jenyisszej torkolatvidékén át a Tajmir félszigetig, Ázsia legészakibb részéig. Abból a körülményből, hogy a mongol seregek Baskiria után az osztyákok földjén is keresztülgazáltak, azt következtetjük, hogy az Ural hegység és az Ob alsófolyása között kellett megtenniük az utat a Jeges tengerig és valahol a Kari öböl tájékán érték el a partokat.

Hogy ennek az északi portyázásnak a híre abban az időben széltében-hosszában ismeretes lehetett, ahhoz kétség sem fér. Az a minorita Anonymus, akinek ezt az írásos tudósítást köszönhetjük, Cumániában, a kúnok földjén hallotta az elbeszélést olyan egyének szájából, akik valóban részesei voltak ennek az utazásnak. Mivel pedig a szóbanforgó mongol seregnek csak kis töredéke („néhányan közülük”) maradt Cumániában, a többiek elvitték a messze északi tájakról szóló csodálatos híreket a mongol birodalom minden zegébe-zugába, míg az írásos közlés (-ek?) nyomán Nyugat is tudomást szerezhetett arról.

Ha a mongol hadsereg napi átlagos menetsebességét a gyakorlati élet szolgáltatta napi 25 km-nek vesszük, Batu kán büntetőhadtete 1243 nyarán érte el az Északi Jeges tengert, (mintegy 5500 km-es út megtétele után). Ugyanezen idő alatt a kán seregének kisebbik részével a mai Sztalingrád (Caracin) irányába tartott és a Volga partján Szeráj alapjait vetette meg.

## II. Fr. Johanca tudósítása az arktikus Szibírról.

A legutóbbi esztendőök kutatásainak eredményeképp került elő egy 1320-ban keltezett levél. Írója magyar ferences szerzetes, névszerint Johanca testvér. Jelentőségét csak emeli tartalma, amennyiben honfitársunk Baskiriában (Magna Hungariában) szerzett tapasztalatait közli Mihály testvérrrel, azaz Cesenai Mihály ferenc-rendi generálissal (1316—1328).<sup>4</sup>

Ebben a levélben szó van arról, hogy Fr. Johanca baskiriai tartózkodása alatt hírnök érkezett az Északi Jeges tengerrel határos Szibír tartományból. (Szibír abban az időben nem a mai Szibíriát jelentette, hanem csak egy kisebb, a Tobol, Irtis és Ob folyók közén elterülő tartományt. Ennek fővárosa a mai Tobolszk helyén, illetve annak közelében állott. Romjai ma is láthatók.) „Ez a Szibír — írja Johanca — élelmiszerekben igen gazdag tartomány, de olyan szigorú a tele, hogy az odavaló kutyákon kívül csak kevés állat tud járni a temérdek nagy hóban. A hatalmas termetű kutyák négyesével húznak egy kis szánkót, erre csak egy ember és a neki szükséges étel és ruhanemű fér fel”. Johanca fráter a szibírbeliek több pogány szokását is említi, de ezek mellett is kiemeli, hogy a szibírbeliek erősen hajlanak a kereszténység felé. Egyes törzsek — a vágytól üzve — szakadár orosz papok kezéből fogadták el a kereszténység kegyét. Ebből is látszik, mennyi eredményre lehetne számítani, ha még több hittérítő szerzetes működ-nék Távolkeleten.

Ebben a híradásban két érdekes körülmény ragadja meg figyelmünket. Egyik az, hogy Johanca Szibír nagy termékenységéről és annak városairól ad számot, tehát sűrűbben lakott, műveltebb ország lehetett, mint volt a későbbiekben. Szibír romjai is erről tanuskodnak. Mivel pedig ennek a magasabb műveltségnek a még ma is kezdetleges műveltségű vogulok s osztyákok nem lehettek a letéteményesei, sem a tőlük északabbra élő népek, annak eredete csakis az oroszokra, mint a Szibírral közeli szomszédos és legműveltebb népre vezethető vissza. Ez a tisztázásra váró kérdés felette közéről érdekel bennünket. Feltevésünket támogatja az a körülmény, hogy Szibír lakosai Johanca idejében már a szakadár kereszténységet részben elfogadták és pedig — miként Johanca leveléből tudjuk — orosz papok közvetítették azt hozzájuk.

A levélrészletnek másik érdekes tudósítása a szibíriai téltre vonatkozik. Ismeretes, hogy Ibn Fadhlán (X. sz.) és Ibn Batuta (XIII. sz.) arab utazók is teljesen hasonlóan emlékeznek meg a szibíriai kutyaszánokról.<sup>5</sup> Viszont az is közismert, hogy a mai Szibíria arktikus népei szánvontatásra ma — szinte kivétel nélkül — a rénszarvast használják és éppen ebben lényegesen különböznek az eszkimóktól, amennyiben azok ma is kutyaszánokat használnak s a kutyaidomításnak nagy mesterei.

Mivel sem az arab kúttőkben, sem az idézett középkori latin

teles tényként azt, hogy a XIII. században az arktikus Szibíria népei között a kutyaszánok használata valóban elterjedt volt. Véleményem szerint a kutyaszánok használata nagyon régi időkbe, talán még a jégkorszaki ősemlék korába nyúlik vissza és azok visszahúzódásával terjedhetett el egész Északon. Az eszkimók ezen a fejlődési fokon megállottak (bizonyára azért, mert kevesebb alkalmuk volt a rénszarvas megszelidítésére), míg Észak-Eurázsia bennszülött népei pedig a rénszarvast, ezt a ma már szinte nélkülözhetetlennek mondható, hasznos állatfajt, legfeljebb csak a XIV. században szelídítették meg. Ma rénszarvas nélkül a lappok, szamojédek, jakutok, tunguzok, korjékok, kamcsatkaiak stb. életét el sem tudnók képzelni.

#### Irodalom.

- <sup>1</sup> V. ö. *Cholnoky*, Jégvilág. II. kiad. 89—90 old. Bpest, 1930. (é. n.)
- <sup>2</sup> Böv. I. *Bendefy*, Egykorú kínai kútfők a mongolok 1237—42. évi hadjáratairól. Történetírás I. évf. 5—6 sz. Bpest, 1937.
- <sup>3</sup> A kódexrészlet tüzetes feldolgozásán a szerző dolgozik. További részleteket bőv. I. *Bendefy*, A torinói kódex Minorita Anonymusa a baskir-magyarokról c. m.-ben. Történetírás III. évf. 1. sz. Bpest, 1939.
- <sup>4</sup> Eredeti latin szövegét közölte *Moule A. C.*, az Arch. Franc. Hist. XVII. évf. (1924.) 65—70 old. — Egyháztörténeti vonatkozásait I. *Bendefy*: Az ázsiai magyarok megtérése. Jeretány országa. I. közl. Theologia, 1936. évi 4. szám. Bpest. — Teljes magyar ford.: *Balanyi Györgytől*. Ferences Közl. 1927 dec. és 1928 jan. szám, valamint *Bendefy*, Julianus utazásának kéziratosa kútfői c. m.-ban. Bpest, 1937. (Latin-magyar hasonmás-kiadás.)
- <sup>5</sup> V. ö. *Chwolson*: Izvestija o chozarach, burtasach, bolgarach i madjarach c. m. (Oroszul!).

## Morfológiai megfigyelések a Rozsnyói medencében.

Irta: Láng Sándor dr.

A Pelsőci—Szilicei fensík meredek, mészkőből álló peremétől északra a Rozsnyói medence mélyen fekvő térszíne következik. A medencét nyugaton, északon és keleten már a Szepes-Gömöri érc-hegységi kristályos palákból álló lankái övezik. A reá vonatkozó irodalmi forrásművek közül a legrégebbiek is megállapítják, hogy a kis medencét egészen fiatal (pontusi) üledékek töltötték ki.\* A Rozsnyó környékén levő völgyek vizei a medence közepén tóba futottak össze, a magukkal hozott erős letarolás útján keletkezett

\* *Stur* osztrák geológus felvételi jelentései az 1860-as évekből.



hordalék durva kavics, vagy finomabb, agyagos üledék. (2, 3, 4.)

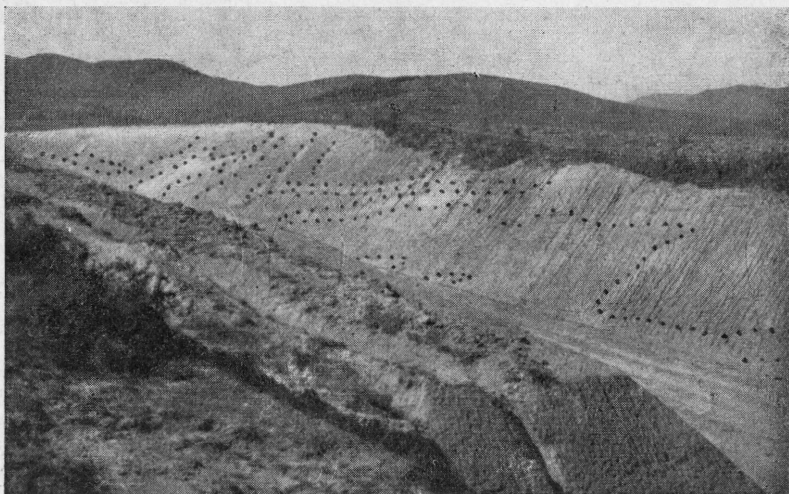
Kiss szerint az egykori mélyedést kitöltő tó tükre 500—600 m magasságban lehetett a t. sz. f. Megállapítja még, hogy a tóban lerakodott üledékek vastagsága, a tó áramlásai miatt, kis távolságon belül is léggé változó. Az állóvizet később mocsár váltotta fel (lignitnyomok a Gencsi patak völgyében). A Sajó, Csetnek és Csermoslya völgyei hatalmas hasadékok mentén alakult tektonikus völgyek és a felső-harmadkorban keletkeztek. Ezeket később az erózió dolgozta ki. A medence fenekén a jégkorban is tó volt.<sup>1</sup>

\* \* \*

A Rozsnyói medence lejtágasabb kijárata a Sajó Pelsőc felé vezető, magas sziklafalakkal szegélyezett, széles völgyszikja. A völgyön Pelsőcről Rozsnyó felé haladva, Szalócon túl érjük el a medencét. Berzététől DNy-ra, a pelsőci Nagyhegy ÉK-i lábát szegélyező dombok már a medencefelszínhez tartoznak. A sajátságos, laposra koptatott, legömbölyödött halmok között a magasságkülönbség csekély, viszonylagos magasságuk a medence pereme felé fokozatosan emelkedik. Nem látszanak folyóterasz-maradványoknak. A rajtuk átvezető utak bevágásain s a felszínükbe bevágódott kisebb vízmosások meredek falain jól látszik, hogy valamennyit agyagos, csak kisebb mértékben kavicsos üledék építi fel. Az agyag sokszor csak 1—2 m vastag, helyenkint az alatta levő triász kori s esetleg régebbi alapkőzet is előbukkan. A beletelepült kavics tömegek minden rendszer nélkül helyezkednek el. Pl. Berzététől Ny-ra, a temető dombján s az ehhez csatlakozó többi kiemelkedésen, sok vízmosás tárja fel az agyagot és kavicsot. Az árkok azonban nem elég mélyek ahhoz, hogy a medencetöltelék szerkezetét jól feltárják.

Annál jobban látszik a pliocén kori, agyagos üledékek elhelyezkedése a *Berzétéről* Berzététkörösrre vezető, alig egy éve készített új út bevágásában. Ez a feltárás K—Ny-i irányú, 200 m hosszú, Berzététől 500 m-re kezdődik és 3—4 m mélyen tárja fel a pliocén kori agyagot. A bevágás falán sajátságos, gyűrődésszerű szerkezet tűnik elő. A vörösbarna, sokszor szürkés padokkal, világosabb csikokkal átjárt agyag ferde redői, csuszamlásos részletei a Sajó völgye felé hajlanak. A kérdéses gyűrődések tengelyei nagyjából a folyó folyásirányával párhuzamosak. (L. az 1., 2. és 3. ábrát.) A látható gyűrt szerkezetet nem lehet igazi, hegyképző mozgások okozta gyűrődésnek minősíteni, mert nagyon gyakori a rétegpadok közötti nagy és szabálytalan folytonosság hiány. Sok az elvonszolódás, feltűnő a vékonyabb, lemezes, világossárgás, vagy rózsaszínű, keményebb agyagpadok széttöredezése, nagy darabon való eltűnése és újra felbukkanása.

Ilyen körülmények között a redőket földfolyás váltotta ki. A különböző vastagságú képlékeny agyag nagyon lassan mászott, mozgott lefelé a triász kori palából és még régebbi kőzetből álló



1. ábra. A berzétékőrösi útbevágás északi oldalának felső része. (A pontokkal kihűzött vonalak a talajfolyás hullámai.) (Szerző felv.)

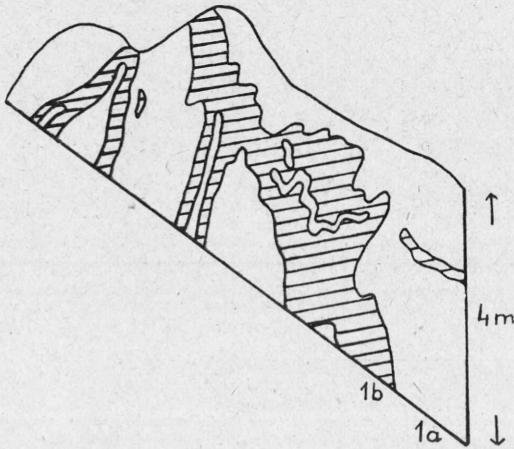
alaphegység felszínén. A csuszamlások időszaka a pleisztocénben az eljegesedés időszakaiban volt. A jégkorok telein a földfolyás keményre fagyott, szoliflukció nem volt. A rövid nyarakon viszont engedett a fagy és az agyagba befagyott jelentős mennyiségű víz s vele együtt agyag halmazállapot-változása következtében bekövetkezett térfogatátalakulás, továbbá a felszínen mozgó vizek munkája csak siettette a talajfolyást. Ezt a tüneményt hazánkban elsőnek Bulla is kimutatta a budai márgán és pannoniai agyagon, han-



2. ábra. A berzétékőrösi útbevágás északi oldalának alsó része. (Szerző felv.)

goztatva, hogy Magyarországon a talajfolyással, mint nagyon fontos jégkori formakiegyenlítő tényezővel számolni kell.<sup>5</sup>

A Rozsnyói medencében tehát az eljegesedések idején hatalmas tömegű agyagos, kavicsos üledék mozoghatott. A képlékeny, pépszerű anyagot, amint a térszín legmélyebb részeihez ért le, a Sajó és mellékvízei mosták el. Az eróziós tevékenység az eljege-



3. ábra. A berzétékőrösi útbevágás déli oldalának alsó szakasza. 1a, 1b = eltérő színű pliocén agyag talajfolyással.

sedések közötti időben működhetett legjobban. Mivel Berzété körül most is található közel 400 m t. sz. f. magasságban pliocénkori agyagos-kavicsos medencetöltelék, könnyen el lehet képzelni, hogy akár 50—100 m vastag kitöltést is lepusztíthatott a földfolyás.

A berzétékőrösi út bevágásához hasonló nagyméretű feltárást, ahol a jégkorszaki talajfolyást lehet tanulmányozni, Magyarországon eddig nem igen ismerünk. — A lankás, hullámos berzétéi dom-



4. ábra. Útbevágás oldalfala, Ny-i részén földfolyással. 1 = termőföld, 2a, 2b = eltérő színű pliocén agyag.

bok felszíne alatt rejtőző talajfolyás-hullámok láthatók még egy kisebb feltáráásban, közvetlenül a falu nyugati szélén, a berzétékőrösi út kezdetén. (L. a 4. ábrát.)

A Rozsnyótól DK-re levő Jólész községből a berzété—rozsnyói műútra vezető bekötőút friss bevágásában kisebb feltáráásban szintén napvilágra kerültek az itteni lankás lejtőjű dombokat felépítő pliocén agyagos és kavicsos üledékek. A legömbölyödött, változa-

tosság nélküli, érett térszínű halmok felszíne alatt zsákosan helyezkedik el az agyagok összefüggését megzavaró kavics. Sajnos, az útbevágás kicsi, nem mindent lehet jól látni, de a látottak alapján itt is a jégkorszaki talajfolyás hatására lehet gondolni.

A Rozsnyói medencében levő talajfolyás a jégkorszak elmúltával megszűnt. A jelenkorban, mivel szárazabb és melegebb éghajlat uralkodik — földfolyásról nem lehet szó. Most kevesebb a csapadék és nem kap annyi nedvességet az agyag. A jégkorszakok talajfolyása miatt már az amúgy is nagyon ellankásodott lejtők ma nyugalomban vannak. Csak a Sajótól, vagy a Csermoslyától alámosott dombok aljában nincs teljesen nyugalom. Az ilyen helyeken jelenleg a suvadások pusztítják le a kiemelkedéseket.

A legnagyobb suvadások most a Sajó völgyében vannak. Berzététől ÉÉK. felé, Rozsnyó irányában kitűnően látható, amint a Sajó 1 km hosszúságban alámosta az agyagból és kavicsból álló dombok lábát és itt sok a suvás. A legtöbb helyen a lesuvadó lejtőrész kb. 15—20 m magas, máshol valamivel alacsonyabb. A lecsúszó közettömegek karélyokra tördelve, szétrepedezve vándorolnak lefelé. Az alluviumra leérkezett darabok lassan elmosódnak, elsimulnak. — A Csermoslya völgyében Jólész faluval szemben, a Szilicei fensík lábánál suvadnak kisebb lejtőszakaszok.

A felsorolt néhány suvadáson kívül a Rozsnyói medence felszínének alakításán a normális erózió kívül más lepusztító erő nem dolgozik. — A medence mai, lapos térszínének kialakulása a következőképen képzelhető el. A harmadkor végén, a negyedkor kezdetéig, 400—500 m t. sz. f. magasságig a mélyedés egészen kitöltődhetett a benne levő beltóban lerakodott üledékkel. A medence-töltelék felszínének magassága a feltöltőanyagot szolgáltatató kristályos palákból álló hegység felé magasabb lehetett, a tó lefolyása irányában pedig alacsonyabb. A mélyedés állandóan a Sajó völgye irányában csapolódott le. A lefolyó vízzel távozó durva hordalék állandóan nyitva tarthatta és felszíni eróziós működéssel fokozatosan bevágta a Sajónak a mészkőfennsíkba mélyülő völgyét. A lefolyásküszöb lassú befürészlődésével a medencét kitöltő tó vízének tükre is fokozatosan süllyedt. Az agyagos-kavicsos kitöltés is mindjobban szárazra került és az erózióbázis alászállásával fokozatosan megerősödő erózió sokat elpusztított, lehordott belőle. Nem tudjuk, hogy voltak-e ezalatt fiatal tektonikus mozgások. A tó lefolyása, a Sajó Pelsőc—Berzete közötti völgye, —amint erre *Kíss* is utal, még a pliocénben elkészülhetett, majdnem a ma állapotára. A szárazon levő és az eróziótól mégis valamelyest megkímélt tókitöltést pedig a jégkorban, az eljegesedések időszakában működő talajfolyás vehette munkába. Ez gondoskodott a hatalmas agyag- és kavics-tömeg mielőbbi eltüntetéséről, a magasságkülönbségek kiegyenlítéséről, a lejtők lankásabbá alakításáról. A hőmérsékletingadozások, vagyis a jégkorszaki télen az egytömbbé fagyás és utána nyáron a felengedés úgy átalakíthatták az egész üledéket, hogy annak minden egyes részlete mozoghatott. Emiatt a ma is

meglévő és jégkorszakokban el nem takarított üledék majdnem egyenletes magasságúra simult ki s ennek következtében kisebb-nagyobb kavicstömegek vannak, mint zsákszerű kitöltések, az agyagba belesíptetve. Ma ez az üledék már vékony — sőt, a medencéből kiálló triász kori rögökről, mint a Nyerges hegy, Kápolnatető és Krasznahorkavára mészkőszirtje —, le is kopott. Eredetileg pedig be is temethette ezeket.

A medencében lejáródott jégkorszaki földfolyásnak valóban megvolt a szintkülönbségeket kiegyenlítő szerepe. Állandóan alacsonyodott miatta a térszín s ha valami hirtelen beállott völgybevégyódás, vagy egyéb ok miatt volt is helyenkint nagyobb fokú magasságkülönbség, a földfolyás kisímitotta az élesebb ellentéteket.

A Rozsnyói medencében a lösz hiányát is valószínűleg a talajfolyásra lehet visszavezetni. A zárt, magaslatokkal körülvett s aránylag, a hegyvidékhez képest jóval szárazabb éghajlatú medencében feltétlenül kellene lösznek lenni, de sehol sincs, mert a levegőből hulló por az alacsonyan fekvő medence araszoló mozgást végző agyagos kitöltésű felszínén sehol sem maradhatott meg, hanem lehúzódt, akár a márga- és agyaglejtőkre hullott a por. A legtöbb helyen nem keletkezhetett lösz a werfeni palán sem. Ez a kőzet ugyanis sokszor agyagos málladékot szolgáltat s a lösz a málladékkal együtt lehúzódt.

Lösznyomokat csak a medencét környező mészkőhegységek lejtőinek egyes részein lehetett találni. Így pl. a Szádelői völgyből a Rozsnyói medence felé vezető oldalvölgy felső részén, 480 m absz. magasságban, majd a Szilicei fensík ÉNy-i lábánál, Berzétével szemben, végül, a Gombaszögről Szilicére vezető szerpentinút kezdetén vannak lösznyomok. A két utóbbi mintegy 40 m magasán van a Sajó ártere felett. Az első és utolsó előfordulás már nem is tartozik szorosan a Rozsnyói medencéhez.

A Sajó, a Csermoslya völgye és a medence felszínébe mélyülő többi völgyek terrasztalanok. Ha voltak is terraszaik, a talajfolyás miatt nem maradhattak meg. A Sajó és a Csermoslya legfelső völgyében sincsenek meg a terraszkok, Dobsina, továbbá Barka felé.

\* \* \*

Az észleleteket összefoglalva:

1. *A jégkori talajfolyás elsímitotta a Rozsnyói medence felszínét, kivéve a kemény kőzetekből álló mészkőrögöket. A medencefenéken előrehaladt állapotban levő érett térszín alakult.*

2. *A jelenkorban nincs talajfolyás, csak suvadás, a patakotól alámosott lejtőszakaszokon.*

3. *A talajfolyás elpusztította az esetleges folyóterraszokat.*

4. *A talajfolyás miatt lösz sem keletkezhetett a Rozsnyói medence agyagos kőzettel borított térszínén.*

• Az előbb vázolt eredményekre hivatkozva, olyan természetű

vidékeken, mint a Rozsnyói medence, — a földfolyás jelenségének elég nagy szerepe lehetett a magyarországi pleisztocén tüneményei sorában.

#### Irodalom.

- <sup>1</sup> Kiss V. M.: A Rozsnyói medence. Földtani Közlöny. XXX. 1900. p. 267.
- <sup>2</sup> Böckh H.: A gömörmezei Vashegy és Hradek geológiai viszonyai. Földt. Int. Évk. XIV. 1903. p. 72.
- <sup>3</sup> Acker V.: A gömörmezei Csermosnya patak völgyének földtani viszonyai. Földt. Int. Évi Jel. 1904.
- <sup>4</sup> Reguly J.: A Szepes-Gömöri érchegység Nagyveszverés—Krasznahorka-váralja közti részének geológiai viszonyai. Földt. Int. Évi Jel. 1907.
- <sup>5</sup> Bulla B.: A pleisztocén lösz a Kárpátok medencéjében. Földt. Közl. LVII. 1937. p. 196.

---

## A Magyar Honvéd Térképészeti Intézet 1940. évi térképészeti kiállítása.

Irta: *Bendefy László dr.*

Ha a geodézia hajnalkorát az első ilyen vonatkozású egyiptomi emlékekhez kötjük, akkor a földmérés tudománya mintegy 6000 éves multra tekinthet vissza. Ebből az irdatlan időszakból mindössze 400 év közös a magyar térképészet történetével. Ennek a négy évszázadnak is csak elenyésző töredékére, kerekén 20 esztendő multra tekint vissza a Magyar Honvéd Térképészeti Intézet, amely ezt a jubileumot térképészeti — ebben a vonatkozásban első — kiállításával tette számunkra emlékezetessé.

A kiállítás mindenkit meggyőzhetett arról, hogy ez a nemesveretű hagyományokon felépült intézmény rövid 20 esztendő alatt európai viszonylatban is igen szép és jelentős eredményeket ért el, amit az intézetnek a külföldi térképészeti kiállításokon méltán elért sikerei is eléggé bizonyítanak. Amellett rá kell mutatnunk arra: igenis szükség van rá, hogy a mérnöki munkát megismertessük a nagyközönséggel, közelebb vigyük ahhoz, érthetővé és világossá tegyük előtte annak — lehetőség szerint — minden részletét. Tehát nemcsak elismerés, hanem köszönet is illeti a Honvéd Térképészeti Intézetet a mérnöki társadalom részéről a kiállítás rendezéséért.

A kiállítás szokatlanul látogatott volt. Volt olyan hétköznap, amikor hétszáz (700) vendéget számoltak össze. Ezt nem magyarázza kielégítően az, hogy a kiállítás megtekintése ingyenes volt, itt a magyar közönség — mondjuk meg nyiltan! — nem várt, nagy érdeklődése meglepetés volt a szakköröknek. Külön kell megemlékeznünk a gondos rendezésről. A kiállítás a legkorszerűbben épült fel, a tanítás, nevelés, megértetés jegyében. Az óránként hangosbeszélőn továbbított szakszerű felolvasások ezt a célt eredménnyé érelték.

Az anyagot négy pompás, főúri díszítésű teremben helyezték el.

Az I. teremben a térképezés történetét szemléltető színes falitáblák fogadták a látogatót. Az egyiptomiak földbirtokméréseit, a rómaiak útkitűzéseit, a középkor erődítűzéseit megelevenítő képeket Mikovinyi Sámuel pozsonyvármegyei földmérésének, majd a XVII. század hadiutakat kitűző mérnökeinek munkáját ábrázoló falitáblák követték. Úgyes kis szobor mutatta be a római légiók katonai mérnökét, amint a grómával dolgozik, odébb pedig a táblákon quadránssal, szekszánszal, mérőkerettel dolgozó mérnökök tüntek fel. Csinos modell érzékeltette ezzel szemben a mai folyamórség munkáját, amint tachygraphométerrel dolgozik a Duna térképén.

Kisebb összekötő helyiségben a terepen dolgozó mérnök teljes mérőasztal-felszerelését és mérésre kész teodolitját helyezték el.

A II. teremben a M. kir. Állami Földmérés munkakörének ismeretése nyitotta meg a sort. Egy kész térképlapot és a földművelési térképet kivéve az egész, vonatkozó gazdag anyag a M. Kir. Háromszögelő Hivatal munkásságával foglalkozott. Ezt a részt szakszerűben és korszerűben is meg lehetett volna rendezni, ha a Háromszögelő Hivatalt a rendezésbe az illetékesek bevonták volna. A kiállított nyomtatványok egy része régi, ötvenéves, ma már elavult. De általánosságban ez a rész is kidomborította a háromszögelés óriási fontosságát — honvédelmi téren is —, amit eléggé megvilágít az az egyetlen adat, hogy a Honvéd Térképészeti Intézet minden egyes 75.000-es laphoz — átlagban — 196 háromszögelési pontot kap készen a nevezett hivataltól, vízszintes és magassági koordinátákkal.

Nem is mulasztotta el a rendezőség felhívni a nagyközönség figyelmét a háromszögelési pontok nagy fontosságára. Kitűnően sikerült táblákon mutatta be, hogyan kell védenünk a háromszögelési pontokat (köveket) az elpusztulástól. Hangos feliratok hirdették, hogy a háromszögelési pontok, azaz H. P., K. F., A. T. I., vagy T. I. jelű kövek elpusztítása a nemzeti vagyon pocsékolását jelenti.

Arányos mintadarabok mutatták be a Háromszögelő Hivataltól használt jelrudakat, árbocokat és különböző magasságú és szerkezetű állványos gúlákat. Az állandósító kövek és a tszf. magasságot jelző szintezési csapok, tárcsák stb elhelyezését metszetben vetítették elénk a modellek. Nélkülöztük azonban pl. a Háromszögelő Hivatal igen jellegzetes tábláit az országos I. r. szintezések és a különböző rendű háromszögelések mai állapotáról.

Feltétlenül helyet kellett volna kapnia a kiállításon *Oltay Károly* prof. I. r. szintező műszerének. Ez a szellemében és műszaki kivitelében egyaránt tökéletesen magyar gyártmányú műszer ma a szintező műszerek között — világviszonylatban! — elismerten a legjobb műszer. A Háromszögelő Hivatal I. r. országos szintezését ezzel az *Oltay-féle* szintező műszerrel végzik, erről a szintezésről pedig a legutóbbi nemzetközi geodéziai és geofizikai kongresszus elnöke megállapította, hogy *szabatosság dolgában Európában a legelső helyen áll.*

Nem ártott volna a magyar szerkesztésű és gyártmányú, már történeti szempontból is érdekes mérő műszereket, mint pl. a *Kruspér-*

*Bodola-* és *Oltay*-féle teodolitokat, tahimétereket, szögtükröket, libellákat stb. bemutatni. Ezekkel a kiállítás kétségtelenül nyert volna teljességében és bemutathatta volna a műszerszerkesztő magyar mérnökök elismert alkotásait. Mentse azonban a rendezőseget az a körülmény, hogy mindössze két hét állott a kiállítás megszervezésére rendelkezésére.

Megkapóan és sikerülten magyarázta meg a közönségnek a kiállítás a sztereográfikus- és a hengervetület mibenlétét két kis földgömbre szerelt celluloidfelülettel. Ugyanitt került bemutatásra *Witau-schek Gyula* m. kir. őrnagynak kitűnő és elismert *nomogramja* a pontoknak sztereografikus vetületből a henger vetületbe való átszámítására.

Egyik külön érdekessége volt a kiállításnak a Térképészeti Intézet szabatos sokszögelési berendezése 24 m-es invárdrotokkal, ill. 2 m-es invárrúddal. Ezeket a kísérleteket, amelyeket a Térképészeti Intézet *Hofhauser Jenő* m. kir. alezredes vezetésével többek közt Sárobgárd környékén folytatott, hazánkban úttörőknek mondhatjuk.

Elkülönített helyen került bemutatásra a Térképészeti Intézet országos nevű műszertechnikusának, *Parragh Ferenc* m. kir. honvédfőtisztviselőnek több kisebb, kiváló gyártmánya, mint a pontfelrakó, koordinátaleolvasó, négyzetmutató stb. készülék.

Ezek után érkezünk el a légifényképezést bemutató részhez. A légifotogrammetria a korszerű katonai térképezés legfontosabb és folytonosan fejlődő, nagyjövőjű módszere. Már az előcsarnokban mintegy 10 m<sup>2</sup>-es modell és a felette vagy 5—6 m magasságban elhelyezett repülőgépminta érzékeltette a légből fényképezés mibenlétét. Ugyanerre a II. teremben bemutatott színes távlatképek és a III. terem — ugyancsak színes — képei és modelljei szolgáltattak további példát, mind az egyenes-, mind a ferdetengelyű fényképezés köréből.

Nagy falfelületeket megtöltő képsorozat érzékeltette, hogyan lesz a repülőgépről felvett fényképlemez adataiból pontos térkép. Ugyanitt láthatta a közönség azt is, milyen fontos segédeszköz a légifotogrammetria egyes — főle eléggé messzeeső — tudományok számára. Bemutatásra került pl. egy alföldi táj légifényképe, amelyen világosan látszottak a szántókban addig észrevétlenül meghúzódott hun sírok. Önkéntelenül Chichen-Itza pompás mája épületei, palotái és templomai jutottak eszünkbe. Ezeket az őserdők mélyébe temetkezett és minden idők régen elfelejtett, fehérmárvány építészeti remekeket ugyancsak repülőgépfelvételek nyomán fedezték fel. Más felvételek azt bizonyították, milyen nélkülözhetetlen segítőtársa a légifényképezés ma az ősvizrajz kutatójának.

A III. terem fele a légifényképek irodai feldolgozását mutatta be. Az érdemesebb kiállított darabok az alábbiak voltak: Nomogramm tájolási adatok meghatározásához. Tervezte *Csiszár Sándor* m. kir. alezredes, készítette *Parragh F.*

Pulfrich-féle sztereokomparátor a légifényképpárok pontonkinti feldolgozására. (Kiss modell, *Parragh F.* munkája.)



Orel-féle autográf modellje normálsztereogrammok kiértékeléséhez. (*Parragh F.* műve.)

Hugershoff-féle aerokartográf. Az első korszerű térfényképmérő műszer. (Részben *Parragh F.* műve.)

Térfényképmérő (Wild A/5), Bauersfeld—Zeiss C/1 sztereoplaniográf.

Képsor-térvetítő, Zeiss-féle aeromultiplex, legújabb minta.

Miként megfigyeltük, a nagyközönség a piros-kék szemüvegen át szemlélendő, domború térhatású térképeket különös előszeretettel szemlélte. Az olasz gyalogos hadseregnél állítólag ezekkel a térképekkel kísérleteznek, sőt nagy jövőjűeknek mondják azokat a vezérkar használatában is. Mindezek ellenére mérnökember szívesebben időzik a megszokott és sokkal tisztább, áttekinthetőbb, sík vetületben szerkesztett térképnél.

Érdeklődéssel szemléltük a katonai mérnökök terepen használt, két ládából összeállítható, igen ügyesen szerkesztett íróasztalát.

Nagyon figyelemre méltóak azok a kísérletek, amelyeket a Térképészeti Intézet a hegyvidékek és a buckaformák ábrázolása terén folytat. Ezekre vonatkozóan egész sor térképlap került bemutatásra. Még egyiket sem tekintjük befejezettnek és megoldottnak, de a hegyábrázolásoknak az egyoldalú megvilágítást feltételező módja kétségtelenül szerencsésnek mondható. Ezzel szemben a buckaábrázolások még egyáltalán nincsenek kiforrott formában. Azt a három változatot, amely a kiállításon bemutatásra került, nevesen:

1. szintvonalakkal és csikozással,
2. szintvonalakkal és pontsorokkal (szintörlés),

3. szintvonalakkal és segédszintvonalakkal (sötétebb színben) egymással teljesen egyenértékűnek mondhatjuk.

A legtanulságosabb és legbiztatóbb dolgok egyike, amit a kiállításon láttunk, két táblázat volt, az a Térképészeti Intézet 20 éves munkateljesítményéről adott számot. Ezek közül az egyik a Térképészeti Intézettől készített, különböző mértékű térképlapok mennyiségét közli. A másik táblázat arról ad számot, hogy évente hány 75.000-es lap készült el. Természetesen nem új felvételekről van szó, hanem túlnyomórészt átdolgozott, ill. javított kiadásokról. Nagyon érdemes átfutnunk ezeken a számokon!

Évben	Elkészült drb.	Évben	Elkészült drb.
1921	4	1931	43
1922	11	1932	49
1923	13	1933	54
1924	16	1934	60
1925	22	1935	63
1926	26	1936	65
1927	32	1937	67
1928	34	1938	69
1929	36	1939	76
1930	39		

A kiállításnak ezt az anyagát ismét egy erősen gyakorlati ízű minta zárta be: nyomtatvány arról, hogyan kell a változásokat a Térképészeti Intézetnek bejelenteni, hogy az a változást az újabb térképlapokra átvezethesse. Különösen megszívlelendő dolog ez és mindenkinek hazafias kötelessége, hogy ebben az irányban a Térképészeti Intézetet támogassa. Magánszemélyek is, akár egyszerű levélben, megfelelő vázlatrajzzal, értesítsék a változásokról a Honvéd Térképészeti Intézetet!

A kiállítás következő csoportja a térképek sokszorosításának műszaki megoldásával foglalkozott. Láttuk, hogyan készül a térkép két színben, hogyan offsetnyomással, hogyan történik a térképnymó rézlemezek javítása (sok hiba esetén tömítő-, kevés változás esetén kalapálóeljárással). Mutatós és tanulságos példák szemléltették a sokszínű nyomás menetét, a szöveg nyomását, sőt az egyszerű betűnyomda be rendezése is helyet talált egy kis összekötő helyiségben. Ugyanebben került bemutatásra az is, hogyan készül a földgömb.

A IV. termet a térkép történeti fejlődésének szentelték. Ebből a hatalmas tárgyközből épületeket megtöltő kiállítást lehetne rendezni és vaskos köteteket is lehetne írni. Mindamellett ügyesen és okosan volt összeválogatva az anyag, ez *dr. Irmédi-Molnár László* v. egyet. tanársegéd, m. kir. honvédtérképészeti főtisztviselő érdeme. Néhány ókori (Ptolemaiosz-féle, Herefordi, stb.) térkép mellett Edriszi arab geográfus mappája került bemutatásra. Kár, hogy nem láttuk a Peutinger-táblát, vagy egyet-kettőt azok közül a mappamundik közül, amelyek a magyar őstörténet szempontjából jelentősek. Azonban annál szebben, teljesebben bontakozott ki az igazi magyar anyag: Lázár diák térképe, egy újabban felfedezett vatikáni falitérkép Magyarország ábrázolásával (1560 körül), külföldi térképek hazánk térrajzával a XVI—XVII. századból, Müller János 1709. évi és Mikovinyi 1735. évi térképe, a Napoleon hadvezérétől a győri csatában (1809) használt térkép. Ezek mellett Görgeynek a szabadságharcban használt térképlapja egészen korszerűnek tetszett.

Mindent egybevetve megállapíthatjuk, hogy a Honvéd Térképészeti Intézetnek ez az újszerű lépése igen jelentős a magyar geodézia történetében, mert nemcsak azt a célt érte el, hogy beszámolóit adjon egy igen érdemes és elismert műszaki testület 20 évi munkásságáról, valamint a magyar térképészet fejlődéséről és mai állásáról, hanem sikerült a térképészet mibenlétét, műhelytitkait a nagyközönséggel megismertetnie, sikerült az érdeklődést olyan fokra emelnie, hogy hisszük, ennek maradandó hatása a jövőben is megmutatkozik majd.

A magyar mérnöki kar büszkeséggel és öntudattal szemlélte a kiállítást, mert az a magyar műszaki tudásnak fényes igazolása volt.

## Irodalom.

### A) Hazai.

*A természet világa.* III. *A Föld és a tenger.* — Szerkesztette Mauritz Béla. Nagy 8°, 393 oldal, 4 színes, 20 fekete műmelléklettel és 158 szövegközi képpel. — A Kir. Magyar Természettudományi Társulat kiadása 100 éves jubileumának emlékére. Budapest, 1939. Kir. Magyar Egyetemi nyomda.

*Részei:* I. MAURITZ BÉLA: *A Föld felépítése és anyaga.* 1—124. o.

II. MAURITZ BÉLA: *A földkérget átalakító erők és azok tevékenységének eredményei.* 125—179. l.

BALLENEGGER RÓBERT: *A termőföld.* 179—221. l.

Függelék: KOCH SÁNDOR: *Magyarország legjelentősebb bányahelyei és ásvány-előfordulásai.* 221—236. l.

III. KÉZ ANDOR: *A tenger.* 237—387. l.

A négykötetes sorozat legeleje. *A csillagos ég;* II. *A légkör* (ezekről folyóiratunkban már megemlékeztünk); a mostani III. *A Föld és a tenger;* a IV. *A Föld és az élet története.*

Tárgyköre, mindenképen, a mostani III. kötetnek és az utolsó könyvnek a legnagyobb. És ennek a hatalmas ismeretanyagnak elrendezése és elhatárolása nehéz munkát rótt a kötet szerkesztőjére.

Ha a földrajz szemléletével nézzük a kötet tartalmát, keveselnünk kell tárgykörét, mert a Föld felszínét tárgyaló rész teljesen hiányzik belőle. A Föld kötetének nincs geomorfológiai része, noha ez szorosan hozzátartozik a Föld ismeretéhez, akárcsak a tengerekhez a hullámzások és áramlások ismereté.

Természettudományi kutatásaink azonban a geomorfológiát tisztára a földrajz körébe utalják s így kézen-közön a geomorfológia a földismereti munkákból rendszerint kimarad.

Ezt a hazai természettudományi felfogást tekintetbe kell vennünk, ha a Természettudományi Társulat most megjelent III. kötetét méltatjuk a geográfusok táborában.

Örömmel köszöntjük a Társulatnak nagy jubileumához méltó vállalkozását és ennek minden kötetét, mert számunkra a kötetek mindegyike temérdek hasznosat nyújt. Hasznosat, mert segédtudományaink (ide sorozva a tengertan nagy részét is) legfontosabbjait tárja elénk. Nem geográfiát kapunk az ünnepi könyvsorozatban, hanem alapvetést a földrajzhoz, amihez eddig javarészt csak külföldi munkák révén jutottunk.

A három részre tagozódó könyv I. részében *geofizikát* és *közettant* kapunk. A Föld alakjára és nagyságára vonatkozó részt — természetesen — csak a csillagászati (I.) kötet idevágó részeivel kiegészítve kapjuk meg részletesebben. A geofizikának egyéb részeit (a Föld sűrűsége, belső szerkezete és kémiai összetétele) már nemcsak bőven, hanem korszerűen tárgyalja. Sok elavult ismeretet fog ez a fejezet felfrissíteni s számunkra a segéd-ismereteknek ez a meg-megújítása, különösen ha egybegyűjtve tárják elénk, a legértékesebb, mert szintiszta eredményeket kapunk. Vagy, akinek sok a részlet, a lényegyet hámozza ki belőle.

Nekünk sok a kötet-nyújtotta *közettan*, de mert hazánk legavatottabb

művelője foglalja benne össze egy élet tudását és tapasztalatát, még a részletekben is szívesörömet mélyedünk el. Szívesen, mert még innen is ki-kicsül-  
lan a fizikai földrajzban tárgyalt kérdések egy-egy mozzanata, ha pl. a kö-  
zetek településére, pusztulására, vagy a keletkezésükre vonatkozó ábrákat  
és képeket nézegetjük, vagy a rá tartozó sorokat olvassuk. Akadunk itt még  
geomorfológiai vonatkozásra is bőven a tüzi eredésű kőzetek származásának  
ugyancsak mélyenjáró boncolgatásakor.

A II. rész (földi erők és földtani hatásai) már közelebb áll hozzánk, mert  
szinte a mi fizikai földrajzunkkal azonos. De csak a tárgykör az, a tárgya-  
lás módja — geológiai. Itt kerül sorra a vulkanizmus, az orogenezis (hegyek  
keletkezése), a geotektonika (földszerkezetten), a földrengések és — szá-  
munkra kissé túl rövidre fogva — az exogén erők. A *termőföldet*, segédtudo-  
mányainak újabb vívmányaival *Ballenegger* ismerteti kellő részletességgel,  
pompás okfejtésekkel. Mindössze hazánk talajterképének vázlatát hiányoljuk.

Ép-hazánk bányahelyeiről és ásvány-lelőhelyeiről *Koch* nyújt igen hasz-  
nos tájékoztatót.

A III. rész: *tengertan*. Írója Kéz A. Geográfus szerzője azonban — al-  
kalmazkodva a könyv természettudományi szelleméhez — nem geográfiát, ha-  
nem valóban tengertant írt.

E tengertannak alapvetése azonban — s ezt hangoztatnunk kell — java-  
részét — *földrajz*, mert a tengerek térfoglalását tüzetesen, térkép-vázlatokkal  
is bőven szemléltetve ismerteti.

A tengerek fizikai, kémiai és dinamikai viszonyainak ismertetésében is  
végig vonul a földrajzi szempont, de nem ez a veleje és igazi érdeme, hanem  
a mélyen szántó, fontolgató természettudományi igazságkeresés. Ezzel töb-  
bet kaptunk, mint a geográfiai óceánográfiaokban s mint segédkönyv — hasz-  
nosabb. — Külön kell említenünk a tengertani műszerek tüzetes, képekkel  
kísért ismertetését.

Köszönettel adózunk a Természettudományi Társulatnak, hogy ezt a  
sorozatot kiadta. Nemcsak azért, hogy terjeszti és elmélyíti a Földre vonat-  
kozó ismereteket, hanem méginkább azért, hogy szerteágazódó szakmánk  
segédtudományait készen, szépen összegyűjtve tárja elénk.

*Strömpl Gábor.*

*A természet világa*. IV. kötet. GAÁL ISTVÁN: *A Föld és az élet törté-  
nete*. 1—391. old. Nagy 8°. 5 színes, 18 fekete műmelléklet és 208 szöveg-  
közötti kép. Budapest, 1939. Kir. Magy. Természettudományi Társulat. —  
Az eddig megjelent négy kötet ára 80 pengő.

A munka szerzője nagyon ügyes tollal nyúl a nehéz kérdés megoldásá-  
hoz és a Föld és az élet történetének különben nagyon súlyos nehezékekkel ter-  
helt kérdéseit úgy dolgozza fel, hogy ezt a könyvet a nem szakember is  
könnyen olvashatja. Módját ejti annak, hogy a geológiai korok, emeletek és  
lépcsők útvesztőiből szinte játszi könnyedséggel kikeveredjék, de amellett  
tisztán feltárhassa az élet fejlődésének történetét is. A munka öt nagy feje-  
zetre oszlik: I. Az izzón fénylő csillagtól a baktériumig. II. A Föld vizeinek  
benépesülése a hajnalkorban. III. Az ókori Föld vízi szervezetei meghódítják  
a szárazföldet. IV. A sárkánygyíkok uralmának kora. V. Az ősi jellegű em-  
lősöktől a ma emberfajokig. A súlypont inkább az élet fejlődésének, mint a  
Föld kialakulásának történetén nyugszik.



A szerző sok érdekes kérdést kiragad a történelmi tárgyalás folyamatos menetéből, ezek közül példának néhánjat fel is sorolunk: A Föld történetének évszámai. A tengerfenékből kinőtt hegységek. A „fekete gyémántok” belső története. Ókorvégi kincseskamrák. Kőolajért akár négy kilométernyire a földfelszín alá. Rejtélyes-e az ősfajok kihalása? Borostyánkő, az „észak aránya”. A sokat ócsárolt családfákról. A barlangkutatás tudományos jelentősége. Mit tudhatunk az ősemberfajokról? stb.

A felsorolt címekből is látható, hogy a munka nem szakmunka, nem szakemberek részére készült. Éppen ezért a természettudományok iránt érdeklődőnek elsőrangú barátja lehet. Magyaros és világos írásmódja játszva vezetheti be a Föld és élet történetének rejtelmei közé. Bizonyos, hogy a magyar irodalomban ebben a tárgykörben ilyen hangnemben írott könyv még nem jelent meg. De ugyancsak nagy haszonnal forgathatja a könyvet a középiskolai tanítás kiegészítő anyagot kereső tanár is. A páratlan bőségű és szép képanyag a szöveggel mindenütt szoros kapcsolatban áll és azt jól kiegészíti.

A sikerült munkáért köszönet illeti a szerzőt, a legőszintébb elismerés a Kir. Magy. Természettudományi Társulatot és a könyvet ritka technikai készüléggel előállító Egyetemi Nyomdát.

*Kéz Andor.*

*IRMÉDI-MOLNAR LASZLÓ DR.: Tóth Ágoston honvédezerede, a XIX. századbeli magyar térképezés úttörőjének élete és működése. Bpest, 1938. (A „Térképészeti Közlöny” 8. sz. külömfüzete.) 235 lap, 17 ábra, I—XIII. műmelléklet.*

A nagy összeomlás romjaiból megszületett, a bécsi K. u. K. Militár-Geographisches Institut műszaki tapasztalataira alapozott, de izzó magyar szellemmel teli M. Kir. Állami, ma: Honvéd Térképészeti Intézet már húszesztendő multra tekinthet vissza. A magyar alkotóerő rövid két évtized alatt pótolta mindazt, amitől a szomorú emlékü közös mult megfosztotta nemzetünket. Hiába volt minden kísérlet, Bécs ellenállt és nem létesülhetett korábban önálló, magyar katonai térképészeti intézet.

Ez a tény elszomorító, mert rátermett férfiakban a mult században sem szűkölködöttünk. Közöttük ennek a célnak leglankadatlanabb munkása: Tóth Ágoston Ráfael honvédezerede volt. Tóth elvégezte Bécsben a mérnöki akadémiát, majd a katonai földrajzi intézetben igen értékes munkásságot fejtett ki. Később Pesten letette a mérnöki vizsgát és Zalamegye kiváló mérnöke lett. A szabadságharcban tevékeny részt vett. Honvédezeredesi ranggal az erdélyi csapatoknál teljesített szolgálatot, majd a fegyverletétel után — mint volt cs. és kir. őrnagyot — kötéláltali halálra, illetve kegyelem útján 18 évi várfogságra ítélték. Ebből hét esztendőt Olmützben kitöltött. Ezután a keszthelyi földművesiskola tanára lett.

1867-ben érezhető már a magyar térképészeti intézet hiánya. Tóth Ágostonra gondoltak. Tóth valóban vállalta a megbízást, mire véget nem érő megbeszélések kezdődtek és a kezdeményezés végül is — aktákba fűlt.

1868-ban (ápr. 20.) második, átdolgozott javaslata alaposan figyelembe vette nemcsak az akkor már ismert minden jelentősebb ily irányú tudományos eredményt, hanem a költségvetést és a kiképzést is. Sajnos, ebben a formában sem jutott előbbre a szép terv.

Mindamellett nem szabad lekicsinyelnünk azt a gyakorlati eredményt sem, amely Tóth Ágoston fáradozásait koronázta. Még 1867-ben kineveztek a közlekedésügyi minisztérium státusában létesített topográfiai osztályhoz.

Az osztály a Várban kapott elhelyezést, a mai Államnyomda mellett lévő kis házban, ahol egy ideig Tóth egészen egyedül ült munkasztaza mellett.

Vége együtt volt a személyzet és az osztály megkezdhetette a munkát, de igen sok fáradságba került a teljesen kezdő tisztviselők tanítása.

Külföldi tanulmányúton járt, domborműveken dolgozott, előadásokat tartott stb.

1871 szeptemberében az európai nemzetközi fokmérés bécsi kongresszusán Magyarországot Tóth Ágoston képviselte.

Hosszú volna Tóth pályafutását végigkísérnünk. Legyen elég annyi, hogy 1873-ban a közlekedésügyi minisztérium topográfiai ügyosztályát, amelyet Tóth annyi szeretettel és hozzáértéssel teremtett meg s fejlesztett nagyjá, egyesítették a pénzügyminisztérium alá tartozó kataszterrel és ezzel nyerte el komoly alapját a mai M. Kir. Állami Földmérés, ekkor nyert nagyon sok értékes munkaerőt hazánk egyik legtisztéletreméltóbb geodéziai, tudományos intézménye, a M. Kir. Háromszögelő Hivatal.

Ugyanebben az esztendőben Tóth Ágoston a jól kiérdemelt nyugalomba vonult.

Ez a rövid ismertetés is eléggé megvilágítja, milyen értékes, alkotó és mozgalmas életet élt Tóth Ágoston honvédezzedés. Életéről számotadni nem kicsiny feladat. A Hadimúzeum kezdeményezésére a Honvéd Térképészeti Intézet Irmédi-Molnár László századost, v. egyet. tanársegédet bízta meg Tóth Ágoston életrajzának megírásával. 14 évi fáradhatatlan adatgyűjtés után 253 oldalas, pompás kiállítású munkában felelt meg Molnár a reábizott feladatnak. A mű példaképpül szolgálhat minden hasonló munkához a jövő nemzedék számára.

Az Utószóban igéri a kiváló szerző, hogy Tóth térképező munkásságának egészen részletes ismertetésével a jövőben kimerítően óhajt foglalkozni. Ez a tárgykör minden magyar térképészt, geográfust és mérnököt közelről érdekel. Igen nagy érdeklődéssel várjuk. *Bendefy László dr.*

*PAPP LAJOS: A Bihar hegység meghódítása.* Budapest, 1939. Életnyomda. 8°. 139 oldal. 46 fénykép, 5 térképvázlat és 6 rajz. Szerző kiadása. Ára 4 pengő.

A szép kiállítású, képekkel gazdagon ellátott könyv a bihari túristaság félévszázados történetét ismerteti. A világháború előtti évtizedekben a tudományos kutatók mellett K. Nagy Sándor és Czárán Gyula rajongó lelkesedése nyújt biztató lendületet a hegység feltárásának és megismertetésének. A világháború és az azt követő uralomváltozás miatt azonban megszakad és csak 15 évi kényszerpihenő után indulhat meg újból a természetjárók munkája. Az oláh hatóságoknak mindinkább fokozódó nyomása ellenére a legutóbbi évtizedben újra felvirágzik a bihari természetjárás. Feltartóztathatatlán, győzelmes lendülettel „meghódítják“ az egész Bihart, sokszázkilométernyi túristaúthálózat és menedékházak létesítésével minden természeti kincsét hozzáférhetővé teszik, értékes folyóirataikkal pedig a magyarság komoly tömegeit hozzák közel egymáshoz és gyűjtik zászlójuk alá. A közelmúltban

végül bekövetkezik a tragédia: a kormányzat betiltja a mozgalmat és hosszú meghurcoltatás után kiutasítja vezérüket, a mozgalom megteremtőjét, könyviünk szerzőjét, az árulás koholt vádjá miatt.

Papp Lajos könyve élvezetes, tanulságos krónikája a hegység természetjáró történetének. Bevezető részében a környék településtörténetét érinti és a nemzetiségi kérdéssel is foglalkozik. Munkájának komoly voltát tanúsítja a Bihar hegység tudományos irodalmának gondos összeállítása is. Küzdelmeik ecsetelésével hűen rögzíti a kisebbségi élet képét, szép eredményeik az elnyomatás fölött is diadalmaskodó műveltségi fölényünket domborítják ki. Kívánatos és időszerű volna, ha a szerző mielőbb megírná a Bihar természetjáró kalauzát is.

K. J.

VARGA LAJOS: *A Körös—Tisza—Maros szög földrajza*. — Alföldkutatás—Alföldszervezés I. Szentés, 1939. 8°, 48 l.

A szerző területét északon, nyugaton és délen a címben jelzett három folyóval, keleten pedig a Gyoma—Kondoros—Nagyszénás—Orosháza—Békéssámsón—Királyhegyes—Apátfalva vonallal, a Maros—Körös törmelékűp feltételezett nyugati szélével határolja el. Rövid bevezetés után egy kisebb fejezet az elhatárolás kérdésével és a földtani — a szerző elnevezése szerint földtudományi — viszonyokkal foglalkozik. Követi ezt a dolgozatnak legnagyobb, címe szerint a leíró földrajzi és geomorfológiai viszonyokat tárgyaló fejezete, majd a harmadik fejezet a Körös—Tisza—Maros szög emberföldrajzának vázlatát adja. A munka tartalmából a teljességhez közelebb álló földrajzi kép bontakozik ki annál, amit a címek után várnánk. Különösen jól sikerült, tartalmas és egyben kerekded a második nagy fejezet. Ebben igen alapos és részletes tájleírást kapunk. Az anyag beosztása a nagyobb morfológiai egységeket követi. A kisebb egységek elhatárolásában esetről-esetre egyéb szempontok is érvényesülnek. A tájak jellemzése során is mindenütt a morfológiai sajátosságokat domborítja ki elsősorban a szerző és hozzájuk kapcsolja az egyéb jelenségeknek, mégpedig arra való tekintettel, hogy területünk zöme kultúrtáj, főleg a gazdasági életnek és településnek a tájak arculatán kirajzolódó vonásait. Szerző területét jól ismeri, igen sok, saját szemléletéből merített megállapítása van: ezek egyben azt is bizonyítják, hogy jó megfigyelő.

A harmadik fejezet a táj emberi kihasználásának változatos történetét mondja el. Ez a fejezet tehát célja szerint folyamatokat vázol időrendben, miután ugyanezeknek a folyamatoknak a tájék mai állapotában, főleg annak arculatában észlelhető eredményeit már térbeli elrendeződésükben élénk tárta.

A kezdő fejezet viszont a felszín történetének korszerű összefoglalására törekszik, olyan mértékben, amennyire ez ma lehetséges. Nagyon jó volt, hogy a szerző ezt a fejezetet élesen elkülönítette a következőtől s így mintegy ide összpontosított minden, ma még eléggé vitatható kérdést. Vonatkozik ez a folyók bevágódásának a kéregmozgásokkal való kapcsolataira is. *Per analogiam* az látszik valószínűnek, hogy a bevágódás itt is éghajlatváltozás következménye, noha pillanatnyilag semmivel sem tudjuk bizonyítani, milyen mértékben lehettek ennek helyi jellegű tektonikus mozgások az okai. A Tiszántúlnak, mint egésznek a megsüllyedése természetesen legkevésbé lehetett oka a tiszántúli folyók bevágódásának, hiszen **süllyedő** ké-

regrészen legfeljebb az alsó-, de semmiképen sem a felsőszakaszjelleg felé tolódik el a folyó szakaszjellege. Semmi sem cáfolja azonban azt, hogy ezzel az amúgy is lépcsősen végbemenő süllyedéssel egyidejűleg, azt megelőzőleg vagy követőleg ne keletkezhetek volna kisebb terjedelmű helyi süllyedések is. Nagyon lehetséges, hogy a Maros és a Körös torkolatvidéke, valamint a Szentés—Szarvas közti mélyfekvésű térszín valóban ilyen süllyedék, amint azt a szerző állítja. Ebben az esetben keletkezésüknek lehetett szerepe a feléjük tartó folyók mélyebb szintre való bevágódásában. Persze ma mindez csak találgatás; bizonyosság akkor lenne belőle, ha egyrészt a feltételezett süllyedéseket sűrűn telepített fúrásokkal igazolnák, másrészt a különböző szintek összefüggését a már eddig megvizsgált területek felől a folyók mentén egészen vidékünkig kinyomoznák. Bizonytalan eredménnyel kecsegtet az is, magánál a dolog természeténél fogva, ha a Maros—Körös törmelékújának szélét pontosan meg akarjuk határozni. Nem is szólva a törmelékújpot fejlődése közben ért esetleges tektonikus mozgásokról, az egész építményben a folyólerakodáson kívül löszfélségek is szerepelnek, sok helyen éppen a felszínen. Ha ezeket sikerülne kirekeszteniünk, akkor a nagyon szeszélyesen futó határvonal azt a felületet kanyarítaná körül, amelyik éppen a bevágódást közvetlenül megelőző földtörténeti pillanatban volt a folyók építómunkájának a színtere. Ellenkező esetben a mélységben kellene keresnünk, hol van az a legszélső határ, ameddig a pleisztocén folyamán valaha is elért a folyók feltöltő munkája. Akár az egyik, akár a másik eljárás nemcsak gyakorlatban nehezen megvalósítható, hanem amellett önkényes is. A Maros—Körös törmelékújját tehát úgy kell felfognunk, mint a táj mai arculatán a térszín általános lejtésében és az egykori folyóágak sugaras rendszerében közvetve mutatkozó, de egészében pontosan körül nem határolható, sok helyen a felszín alatt rejtőző jelenséget.

Ismételjük: a térszín eredetével kapcsolatban sok, ma még kellően nem tisztázott kérdés van a Körös—Tisza—Maros közén. Természetes, hogy ezekre a szerző is igyekezett feleletet adni. Am bármilyen legyen is később a helyes megoldás, mindez aligha fogja érinteni a munka gerincét: azokat a fejezeteket, ahol a szerző a helyszínen tett jó megfigyeléseire épít és jórészt ezektől rajzolja meg a tájék mai arculatát.

*Mendöl T.*

*POLGÁRDY GÉZA: Vértés hegység kalauza. — POLGÁRDY GÉZA: Tatatóváros és környéke. — Magyarországi utikalauzok 3. és 4. füzet. 104, ill. 16 oldal, térképekkel, rajzokkal, fényképekkel. Ára 2 pengő, ill. 50 fillér.*

A Vértés hegység kalauzában benne van a tatatóvárosi rész is. Az Utikalauzok 4. füzeté tehát a környék néhány kirándulásával megtöltött különnyomat s így egyben szólhatunk a két füzetéről. Azt azonban meg kell jegyeznünk, hogy a szerkesztő igen helyesen cselekedett, mikor a tatai részt külön is kiadta.

Szívesen állapítjuk meg, hogy a fiatal természetjáró és szakíró gárda az utikalauzokkal sikeresen és eredményesen mutatkozik be. Az általános rész és a túrák feldolgozása is gondos, alapos, és a bevált módszert követően, könnyen használható. Hét részre oszlik: I. Északi Vértés. Idesorolta Szár, Tatabánya, Bánhida, Vértessomló, Körtvélyespuszta, Vitányvár és környéke területét. II. Belső Vértés: Fánivölgy, Vértéskozma, Gesztesvár, Öreg-



bükk, Köhányáspuszta, Oroszlány, Szentgyörgyvár és környéke. III. Csákvár és vidéke. IV. Mór és vidéke. V. Általér vidéke. VI. Gerecse vértesmenti szegélye és VII. Tatatóváros. A beosztás természetjáró szempontból helytálló. Az általános ismereteket *Sujtó Béla*, a földtani viszonyokat *Bogsch László*, a növényvilágot *Boros Ádám*, az állatvilágot *Kleiner Endre*, az építészetet *Lux Géza*, a népességet, valamint a gyakorlati tudnivalókat a szerkesztő írta meg. 102 túrát találunk a füzetben, azonkívül Tatatóváros (most már — történetileg hibásan — hivatalosan Tata!) jó városvázlatát és az egész Vértes hegységnek — sajnos, csak fekete — vázlatát. Talán majd lehet később színes térképet is mellékelni. A füzetek jó szolgálatot tesznek a földrajzi ismeretek terjesztéséért. *vitéz Temesy Győző dr.*

*SZÁDECZKY-KARDOSS ELEMÉR Dr.: Geologie der rumpfungarländischen Kleinen Tiefebene mit Berücksichtigung der Donaugoldfrage.* Nagy 8°. I—XVI+444 old. 4. drb. térképmelléklet. Megjelent az iparügyi minisztérium bányászati osztályának támogatásával önállóan és mint a „Mitteilungen der berg- und hüttenmännischen Abteilung” X. kötet 2. része. Sopron, 1938. Ára fűzve 25, kötve 27 P. Megrendelhető a Műegyetem Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Karának Könyvtáránál, Sopron.

Eszterdők fáradságos munkájának eredménye ez a vaskos könyv, a Kis-Alföld déli részének geológiája. Bizonyára sok meggondolásra fog alkalmat adni a geológusok körében, mert nagyon sok új megfigyelés és sok újdonság is van benne. De nem mehetnek el mellette szó nélkül a geográfusok sem. Eltekintve attól, hogy a Kis-Alföld déli részének és határos szűkebb övezetének kialakulásáról stb. hallhatunk egészen új dolgokat, a geográfus morfológusokkal széles területen megegyező tárgykörben mozog. Tárgyának természetéből következik, hogy nagyon sokat kénytelen foglalkozni folyóeroziós kérdésekkel is és módszerével általában az alföldkutatásra nyújt példát. Ezek az okok teszik indokoltá, hogy ezen a helyen Szádeczky könyvével a megszokottnál nagyobb terjedelemben foglalkozzunk.

A nagy munka négy főfejezetre tagolódik. Az első fejezetben a szerző munkamódszeréről ad számot. Módszereinek alapja: a folyami üledékek típusainak megkülönböztetése és a kavicsselemezés. A folyami üledékek között diagonális rétegezettségű, keresztarétegzésű, valamint átmeneti típust különböztet meg. Mindhárom esetben összefüggést talál a ferderétegzés lejtésiránya és az üledékképző folyó mindenkorli folyásiránya között. Ezen az alapon igyekezik az egykori folyók folyásirányát és közvetve annak segítségével az egykori lejtést, illetve a domborzati viszonyokat, vagyis az össz-földrajzi képet vázolni.

Kavicsselező módszerével a szerző meg tudja állapítani a kavicsot szállító folyó nagyságát, vízterületét, sőt hozzávetőlegesen a kavicsképződés idejét is. A továbbiakban a szerző a Kis-Alföldön igazi terraszköveket és szélesebb, jól fejlett terraszlépcsőket nélkülöző kavicsstakarókat különböztet meg. Ezeket szerinte a folyók oldalra való eltolódásuk közben építik fel.

A második fejezetben a munka a Kis-Alföld pliocén előtti állapotáról és a medence főkötöltését szolgáltató mélyebb pliocén képződményekről szól. A szerző szerint a Kis-Alföld egységes besüllyedése, a korábbi (miocén) peremsüllyedésektől eltekintve, a szarmata és pannon határmesgyéjén, a

Stille-féle attikai fázisban történt. A pliocén a szerző alsó, középső és felső szintre bontja. Az alsót ismét két részre osztja és pedig az alsóbbat pannonnak, a felsőbbet pontusi emeletnek nevezi. Ezeket az új megjelölésmódokat ezentúl az ismertetésben a szerzőtől meghatározott értelemben fogjuk használni. A Kis-Alföldön a pannon csak a Ny-i és K-i peremvidéken kerül a felszínre, ezen belül a Szombathely—Fertő vonal, valamint a Marcal süllyedékében a pontusi és közép-pliocén képződmények ágyazódtak. Közöttük Iván környékén viszonylagosan kiemelkedő szerkezet van, ott a pannon-pontus határsáv is felszínre kerül. A Kis-Alföldnek ezt a déli részét a fiatalabb Dunaiüledékek borított felső részétől az ú. n. Hanság szerkezeti vonal választja el. Ezt a K—Ny-i irányba húzódó szerkezetet nagyobb szakaszon gerincszerű kiemelkedések jelzik. Tagjai: a brennbergi antiklinális, a Soproni kristályos pala hegység, a Fertő-tó déli felének besüllyedt kristályos pala röge, a mélységben ugyancsak kiemelkedő szerkezetet mutató Hanság, a Győr—tatatóvárosi antiklinális és a Gerecse északi része. A közép-pliocéntól kezdve a Hanság-vonal választja el egymástól a Duna és a Rába—Répcé hordaléktömegét. A ferderétegzettség segítségével a szerző megállapítja a pontusi és közép-pliocén vizek lefolyásirányát is. Így szerinte a víz a Lajta és Heinburgi hegység között tör elő, a Kis-Alföldön délnek kanyarodik és délies irányát Zalaegerszeg vidékéig megtartja. Közben ez a víz a nyugatról kicsorduló (Keletstájer medence stb.) csatornákból még kavicsot szállító vízfolyásokkal is bővül. Zalaegerszegnél a víz DK-nek kanyarodik a Dráva és Somogyvidék mélyedése felé. Egy másik általános lefolyáság keletnek, Győrnek tart és a Duna legősibb leágazása.

Az igazi folyami időszakot a közép-pliocénban bekövetkező tektonikus átalakulás teremti meg. Ebben az időben különül el a Kis-Alföld a Dráva mélyedésétől a Rába és a Dráva közötti vízválasztó kiemelkedése következtében. Ebben az időben törnek ki a Kis-Alföld bazaltjai is.

A munka harmadik fejezete a közép-pliocén óta kialakult kavicsstakarókkal foglalkozik és azok körében a következő egyedeket különbözteti meg: 1. A Gyöngyös balparti takarója (felső-pliocén). 2. A Rába jobbparti kavicsstakarója. A felső-pliocéntól alsó pleisztocénig fokozatosan balra tolódó Rába hordalékának maradványa. 3. A Gyöngyösnek a Répcéig terjedő balparti takarója. Keletkezését a pleisztocén eleje óta emelkedő iváni boltozat nyomására jobbra tolódó Gyöngyösnek köszönheti. 4. A Répcé balparti kavicsstakarója az Ikváig. A pliocén vége óta keletkezett. A takaró három részből áll. Az északi, durva kavicsú övet az ÉK-nek tartó Répcé rakta le. A legfinomabb középső övet építő patak ma már nincsen meg. A déli, a mai Répcével párhuzamosan húzódó övet, az előbbi két vízfolyás lefejezése révén keletkezett új Répcé halmazta fel. Az Ósrépcé elsatnyult alsó része a mai Sió, amelyik az eredetileg keletnek folyó Füles patak lefejezésével növelte meg vízterületét. 5. Az Ikva takarója a sopronvidéki alsó (fertőbozi) terrasz folytatása. 6. A Rába balpartján a folyó jobbra tolódása következtében keletkezett fiatal pleisztocén kavicsstakarója helyenkint két, illetve három terraszra bomlik. 7. A Rábaközben a Rába jobb és balparti kavicsait valójában a Rába, Répcé és Marcal együttes, 160 m vastagságúra dagadt törmelék-kúpjának kell tekinteni. 8. A Felső-Zala balpartján három terrasz húzódik. A két magasabb átcsap a Marcal balpartjára is, a legalsó a Zala mentén

húzódik végig. Eszerint a ferderétegzés és a kavicselemzés is igazolja id. Lóczy és Cholnoky megállapítását, hogy a Marcalt a fiatalabb pleisztocénben a Zala fejezte le. Győr és a Gerecse között jobbról a Dunába igyekvő kisebb mellékvizek teregették szét az eddig pliocénnek tartott, nagyrészt pleisztocénkori kavicstakarójukat és terraszait.

A negyedik fejezet a Dunavonal közép-pliocén utáni képződményeit tárgyalja. Részletesen foglalkozik a szerző a Duna ausztriai szakaszának, különösen a Bécsi medence üledékeinek kialakulásával, hogy azután azokat a Duna megfelelő kisalföldi képződményeivel összehangolhassa. A Pándorfi fensík szerző szerint a felső-pliocénnek tartott laarbergi szint folytatása. Viszont a pliocén és pleisztocén határán képződött arzenálterrasznak a petronell-prellenkircheni vonulat a folytatása. Ebben az időben a Duna még a Hundsheimi hegységtől délre, a brucki kapun tört át a Kis-Alföldre és a dévényi utat csak a pleisztocén elején, a kapu tektonikus megsüllyedése után választotta. Dévénynél és a Kis-Alföld nyugati részén meg is vannak az idősebb pleisztocén terraszok. Keletebbre, a medence belső részében, Pozsony és Győr között az idősebb terraszok hiányoznak és szerző szerint azok a mélységben természetes sorrendben rakódtak egymásra. A mélyfúrásokból megállapíthatóan a Duna lerakódott törmelékeinek vastagsága a medence közepén legalább 220 m, de a peremek felé azok elvékonyodnak. Természetesen meg van a mód arra, hogy a mélyen levő terraszanyagot a felszínen levőkkel azonosítani lehessen. Ezek szerint a Rába, Vág és a Nyitra a pleisztocénben még a medence közepén torkolt az akkori Dunába.

Győrtől keletre a Duna visegrádi áttörése felé Szádeczky ugyanazokat a terraszokat különbözteti meg, mint az ismertetés szerzője korábbi terrasztanulmányai folyamán. A szerző és az ismertető között csak a terraszok kor meghatározásában van jelentéktelen véleménykülönbség, amennyiben a szerző a fellegvári terraszt egészen a pliocén és a pleisztocén határmesgyéjére helyezi és azt fiatal pliocén—ópleisztocénkorinak itéli. A fellegvári terraszoknál idősebb képződményeket felső-pliocén terraszoknak nevezí és azokban két, kivételesen három szint jelenlétét sejtí.\* Szerző azután röviden összefoglalja a Duna terraszairól való ismereteinket egészen az Aldunáig és rámutat arra, hogy az Alföldön az idősebb terraszokat éppen olyan elrendeződéssel kell a mélységben levőknek gondolnunk, mint a Kis-Alföldön.

Végezetül a szerző részletesen beszámol a Dunahordalék aranytartalmáról, illetve az ebben az irányban folytatott kutatásairól. A Duna aranya, a folyó legkülönbözőbb vízterületéről származik, sőt még az Általér is szállít aranyat. Szerző számítása szerint a Dunának a visszacsatolás előtti részében, 20 m-es kavicstrétegből, zúzás nélkül, pl. lúgozással, kb. 1 millió kg aranyat lehetne előállítani. Sajnos azonban a mai eljárásokkal ezt a tekintélyes mennyiségű kincset gazdaságosan kiaknázni nem lehet.

Igyekeztünk lehetőleg mennél szűkebbre szabni az ismertetést, de még így is kitűnik, hogy a Kis-Alföld fizikai földrajzáról ebben a munkában mennyi fontos útbaigazítást találunk. Nagyon emeli a munka értékét, hogy a szerző a megállapításai alapját szolgáló nyers megfigyelések anyagát mindenütt a

\* A 333. lapon csak kellemetlen elírás, hogy én a 4—6 m-es terraszt ódiluviálisnak határoztam meg, mert azt mindig óalluviálisnak mondtam.

legnagyobb részletességgel tárja fel és így a további megfontolások és esetleges kutatások lehetőségét a legkívánatosabb mértékben biztosítja. Már egyedül ezek a tények is indokoltá teszik, hogy a szerzőnek és mindazoknak az intézményeknek, amelyek a munka megjelenését elősegítették, köszönetünket fejezzük ki.

Kéz A.

**SZABÓ ELEMÉR JÓZSEF:** *Ormánsági települések.* Geographia Panonica, XXVII. 61. l. Pécs, 1937.

A tanulmány értéke elsősorban az, hogy a szerző részletes helyi megfigyelések nyomán a környezet átalakulásával kapcsolatban keresi a településformákban beálló változásokat. Az ilyenirányú vizsgálatokra igen jó az Ormánság, ahol a múlt század végétől a mocsaras területek közé zárt halász, pásztorkodó életforma teljesen megszűnt. Az átalakulást több igen sikerült példával szemlélteti Szabó és a településeknek sok apró részletét látja meg. Így pl. érdekesen mutat rá, hogy Zaláta településformája a belvizek lecsapolása után mint fejlődik a földművelésre alkalmas térszín felé és hogyan hatnak a környező különböző települések a faluformára. Részletesen vizsgálja az útvonalaknak a falvak formájára gyakorolt hatását. Egyes néprajzi és szociológiai szempontból jelentős tényeket földrajzi szempontból azért túlértékel. Pl. „A megtelepedés első sorában gazdasági forma a halászat és az ezzel kapcsolatos szedegető gazdálkodás volt“ (25. l.), „a lakosság növekedésével a gyűjtögetés nem fedezte a szükségleteket, ezért egyre fokozottabb mértékben jelentkezett az állattartás szükségessége“ (41. l.). Részletesen meg kellett volna először rajzolni a gyűjtögető életforma emberföldrajzi képét, — kb. úgy amint azt a pákászokkal kapcsolatban a Nagykunságból ismerjük — s csak azután levonni az ilyen következtetéseket. Kevés foglalkozik a szerző a települések *életével* s idevonatkozó adatait is sokszor túl gépiesen kezeli (l. pl. a 40. lapon Piskóra vonatkozó adatait). Sok új részlettel gazdagíthatta volna tudásunkat, ha pl. a dülőneveken keresztül is vizsgálja a településekben beálló változásokat. Reméljük, hogy az ormánsági helyi viszonyokat jól ismerő szerző megkezdett vizsgálatait tovább folytatja, annál is inkább, mert tanulmányát emberföldrajzi irodalmunk örömmel tartja nyilván és eredményes segítségül könyveli el.

Gunda Béla

**ERDŐDI JÓZSEF:** *Épülő ország* (Finnország). 42 fényképfelvétellel és 1 kottával. Szeged, 1939. Magyar Téka. 158 l. K-8°. (Magyar Téka. 3. sor. 2. köt.)

Alig van a Földnek még egy olyan országa, amely ágas-bogas tavainak sokaságával, haragoszöld fenyőrengetegeivel, éjfélbe nyúló nyári nappalival és a hosszú téli éjszakák mindent elborító hótakarójával tájképileg annyira idegen, de szívünkhöz mégis oly közel álló volna, mint a testvér finn nemzet hazája. Valami meghatározatlan báj és kedvesség, végtelen csend és nyugalom ömlik el a finn tájakon, amit visszaadni csak az tud, aki egész szívével olvad be a finn nép és táj életvilágába. A könyv szerzője, szerencsésen, ezek közé tartozik. Könyve nem száraz földrajzi leírás, de nem is pusztá érdekességek felsorolásából álló utinapló, hanem egyéni élmények és jól megválogatott forrásművek felhasználása alapján hű keresztmetszete a finn népnek és hazájának. Nagy előnye a könyvnek, hogy szerzőjének, mint

finnugor nyelvésznek, módjában állott közvetlenül betekinteni a finn nép életnyilvánulásaiba. A szerző figyelme sok mindenre kiterjed, a jellegzetes finn gőzfürdőre, a szaunára, a hosszú nyári napok varázsára, a pompás nyaralás örömeire, a finn konyhára éppúgy, mint az olimpiász előkészítő munkálataira. A finn nép becsületérzése úgy látszik annyira megragadta, hogy külön fejezetben zeng himnuszt róla. A nyelvről és az emberről szóló fejezete a legjobbak közé tartozik. Éles szemű megfigyelőnek bizonyul a szerző a gazdasági élet ismeretében is, különösen megkapó színekkel ecseteli a finn földműves hősi harcát a mostoha természeti viszonyokkal. A könyvnek a jelenlegi világpolitikai helyzet különös időszerűséget kölcsönöz.

*Koch Ferenc dr.*

*LIN YUTANG: Mi kínaiak.* Fordította: *Benedek Marcell.* Budapest, 1939. Révai kiadás. 371 oldal. Ára gyöngykanava kötésben: 6.20 P.

Az európai és benne a magyar társadalom is, mind jobban érdeklődik a Távolkelet, főleg pedig Kína belső világa és geopolitikai értéke iránt. Ez a belső élet izgatta annak idején Bertrand Russelt is, aki nagy szellemi kultúrájának világánál, amíg a matematikus professzor realitásával kutatta és figyelte meg a Mennyei birodalom életjelenségeit, addig az „angol”, egész lelkével megszerette Kínát és annak népét. Később, mint pekingi professzor a filozófia gondolatfejtésével tárja fel mindazt, amit „európai” szemmel Kína gazdasági, politikai és kulturális problémáiból meglátott. Kitűnő megfigyeléseit „Kína és a kínai problémák” címen adta ki (az angol eredetiből Geszti Lajos fordította magyarra). Közel két évtizede, hogy megállapításait papírra vetette, mégis azok ma is nemcsak helytálló, hanem vannak olyan időszerűek, mint Lin Yutangnak, a „mosolygó bölcsnek” „*Mi kínaiak*” címen most megjelent könyve. Ebben a könyvében Lin Yutang, az európai kultúrán nevelkedett bennszülött „ázsiai”, hasonlóképen boncolgatja a „kínai” szemmel látottakat. Miként Russel, ő is széles látással tárja fel Kína jelenének égető bajait, amelyek miatt a sok évezredes kultúrájú kínai nép, az európai nagyipar előretörése közepette válaszütra jutott. A könyvhöz írt bevezetésében Pearl S. Buck is megállapítja, hogy Nyugat veszedelmes és erőszakos modernségével szemben, a múltban ismert Kína, közigazgatási, nevelésügyi és katonai tekintetben nem állhat meg. Megállapítja még azt is, hogy miként az európai műveltségen felnevelkedett kínai ifjúság legnagyobb része nagy kihagyásokkal és szélsőségesen szedett fel valamit, ugyanúgy lendült Kína gazdasági élete is a zötyögős mezei utak korából a repülőgépek korába. Azelőtt a kínaiakat az európaiakkal szemben az elsőbrendűség érzése és gondolatvilága tartotta fogva, ezért szégyelték és igyekeztek rejtgetni hazájuk valódi állapotát az idegenek előtt. A nyugati művelődés előtt való behódolás azonban egy emberöltő után megszűnt és vele együtt Nyugat virágzása is letűnt. Az európai kultúrán nevelkedett fiatal nemzedék ugyanis visszanyerve önbizalmát, rájött arra, hogy egyik nép sem jobb a másiknál!... Így aztán szemben apáikkal, — akiknek idejében az volt a főtörekvés, hogy külföldi ruhát viseljenek, késsel-villával étkezzenek és a Harvard egyetemre kíváncokozanak —, manapság ezért vált divatossá az elnyugatiasodott fiatal kínaiak között ez a jelszó: „teljesen kínainak lenni”! Kínában tehát Nyugat ráhatása révén fejlődik ma tovább az osztályöntudat és az önállóságra való

törekvés. Lin Yutang megláttatja az olvasóval, hogy ez a hatalmas belső átalakulás és harc, — ha sok és nagy lemondással is jár, — meg fogja teremni a belső megerősödést, aminek az lesz a következménye, hogy a ma még szét-darabolt és feldúlt kínai kultúra, a nagy világ előtt a birodalom nagyságához méltó erővel fog megjelenni, amikor a családi gondolkodású kínai is már szociális gondolkodású lesz. Megváltozik az Arc, a Kegye és a kiváltságok, a hivatali érvényesülés, a nemzet kirablása a dicsőség kedvéért, mint ösidők óta dédelgetett eszmék kiirtódnak. A könyv érdekességét főleg az adja meg, ahogyan Lin Yutang kínai szempontból mérlegeli fajtáját; lelkével, jellemével és életideáljaival állítja elénk, midőn Kína társadalmi, politikai, művészi és irodalmi életének kivonatát izlelteti meg. Egyébként Lin Yutang könyve, mint Pearl S. Buck is megállapítja, a Kínáról írt legjelentősebb könyvek egyike, amelyet olyan modern ember írt, aki szilárdan gyökerezik a multban, de dúsán virágzik a jelenben. *Kanszky Márton dr.*

### B) Külföldi.

*KARL HAUSHOFER: Grenzen in ihrer geographischen und politischen Bedeutung.* II. átdolgozott kiadás. 278 lap, 89 ábrával. Heidelberg—Berlin—Magdeburg 1939. Kurt Vowinkel—Verlag. A „Schriften zur Wehrgeopolitik“ I. kötete. Ára kötve RM. 12.50.

Köztudomású, hogy a Ratzel- és Kjellén-féle tanítások és hagyományok nyomán az 1914—18. évi elvesztett világháború után színeiben tarka gazdagsággal, de vonalvezetésében céltudatosan, virágzó politikai földrajzi irodalom sarjadt ki német földön. Ebből a politikai földrajzi irodalomból, foglalkozott legyen az távolkeleti, vagy indiai-óceáni politikai kérdésekkel stb., szemét mindíg a Birodalomra és a német „Volk ohne Raum” problémára függesztve, hamarosan sajátosan német diszciplína, a magát földrajzinak nevező geopolitika nőtt ki, sőt terebélyesedett a szülő, a politikai földrajz fölé. Ebben a fejlődésben oroszánrésze van Haushofernek. A politikai földrajznak Ratzellel és Kjellénnel egyenlő értékű művelője, de nem ennek a kettőnek eszmei társa, hanem inkább kortársának, Maullnak. Maull a német geopolitikai „mozgalom” elméleti embere. Haushofer az eszméknek és gondolatoknak a gyakorlati életbe, az államvezetésbe való átvitelét sürgeti. Időelőtti és célszerűtlen dolog volna arról vitatkozni, megilleti-e a tudomány és ezen túl a földrajztudomány jelzője a geopolitikát, hiszen maga Maull is bevallja, hogy a geopolitika rendszere és tárgyköre még ma sincs megnyugtató módon meghatározva. A geopolitika az utóbbi időben sajnálatosan egy csomó, igen különféle és különnemű ismeretanyag nagyon is egyoldalú beállítottsággal, propagatív célzattal szerepeltetett halmazává alakult, mégis alaptalan lenne Haushofer könyvét előlegezett bizalmatlansággal kézbevenni. Haushofer könyvét a geográfusnak el kell olvasnia, mégha első oldalán, igaz kissé eldúgva, a „Schriften zur Wehrgeopolitik“ felírást is viseli. Joggal gondolhatná az olvasó, hogy ebben a könyvben végeredményben egy alkalmazott diszciplinának, a geopolitikának csak egyik részletéről, a „védelem geopolitiká”-járól, sőt ebben is csak a „határok geopolitikájá”-ról lesz szó. Az olvasó csalódása örvendetes. Haushofer gazdag tartalmú, de kissé nehézkesen megírt könyve sokkal több, mint geopolitika; földrajz ez, a határok politikai föld-

rajza. Ugyan az is igaz, hogy a tudomány eredményeit, értéktételeit geopolitikai módon is, a határokról vallott geopolitikai felfogásába beleépítve, felhasználja. „Klare Grenzbilder, lebendige Anschauung von der Grenze, daraus hervorgehend einen Grenzinstant und schliesslich immer waches Grenzbewusstsein zu schaffen, das ist der vornehmste Zweck dieser Arbeit.” — Ez Haushofer könyvének a célja. (I. fejezet 20. l.) Az okot is megmondja, amiért megírta könyvét: „Als ich dann schliesslich — im Gegensatz zu soviel Grenzinstant und Grenzbewusstsein, die ich an fremden Völkern wahrgenommen hatte — ... die ganze Instinktlosigkeit in Grenzfragen des sonst so hochbegabten eigenen (deutschen) Volkes erfuhrt, sein blindes Vertrauen in feindliche Grenzphraseologie kennenlernte, seine Selbsttäuschung über die Tatsachen des unausgesetzten Grenzkampfes um Lebensraum auf der Erde schmerzhaft mir durchlebte, da schuf die eigene innere Not und die vorausgesehene, kommende meines Volkes den Antrieb und Plan zu dieser Arbeit”. (Vorwort. 11. lap.) A valóban jó természetes határookban szükkölködő német állam fiait Grenzinstant-re és Grenzbewusstsein-re tanítani valóban nemes és szép feladat, csak a tudomány jelzőjére igényt tartó geopolitikai írásműnek nem lehet kizárólagos feladata és célja, azonban szerencsére a kiváló szerző e sajátos német szemlélet mellett is igen tárgyilagos akar és tud is maradni rengeteg mondanivalója felsorakoztatása folyamán. Huszonhat fejezetben sorakoztatja fel érveit; vitázik, megokol, elbeszél, bírál, cáfol és tanít. Megmagyarázza a határ fogalmát, jelentőségét és megjelenésformáit az egyes embercsoportok, kisebb területegységek, birtoktestek, városok, államok között, különböző történeti korok folyamán. Kiértékeli a határra vonatkozó földrajzi és politikai irodalmat. Részletesen leírja vízi és szárazföldi, tengeri, folyami, tavi, mocsári, sivatagi, hegyeségi, völgyi és növényzeti, természetes és mesterséges határok földrajzi és politikai tulajdonságait, beszél az országhatárok pszichológiájáról és annak főtípusairól, a határvonás művészetéről, a természetnek és a szellemnek a határokhöz való viszonyáról, a határok politikai súlyáról, a határtérről, határszegélyről, határvonalról, ezek különböző földrajzi megjelenésformáiról, a határok minőség és típusok szerint való kiértékeléséről, a határok merevségéről és tér- és időbeli változásairól, a határvédelemről. Ausztria és Cseh-Morvaország bekebelezése, Lengyelország letiprása és, úgy lehet, új világháború küszöbén különös fontosságot nyer könyvének a Német birodalom állam-, népi- és kultúrhatáiról írt fejezete. Bőséges mondanivalóját erős, plakátszerűen ható, de nem mindig sikerült térkép-vázlatokkal és rajzokkal teszi szemléletessé, érvelését számtalan példával meggyőzővé. Szép könyv, jó könyv — bár részleteiben jogos kifogásokat is lehetne említeni, — szerzője a német geopolitikai irodalomban az utóbbi időben egyre jobban erejét vesztő, nemes földrajzi, tehát tudományos hagyományokon alapuló, konzervatív geopolitikai diszciplína művelője.

Bulla Béla dr.

*BARANYAI ZOLTAN: Visages de la Hongrie.* Paris, Libraire Plon, 1938. 621 lap, 257 ábra, egy színes térkép-melléklet.

Már két ízben is megállapítottuk e folyóirat hasábjain, hogy a sok munkatárssal dolgozó gyűjtemények alig sikerültek, akár hazánkban, akár a külföldön. Örülünk, hogy reánk cáfolt a Baranyai Zoltán összeállításában

most megjelent könyv, amelynek több mint hatvan szerzője közt a szerkesztő maga nem szerepel. Eleven, vonzó, sok színű képet tár a szerkesztő a francia közönség elé, amelynek izlését jól ismeri. Sokat foglalkozik a szellemi, lelki és politikai étellel, a magyar-francia érintkezéssel, anélkül, hogy elhanyagolná a kérdés anyagi oldalát, a természettudományi és gazdasági szempontokat.

Sajnos, a földrajzi rész túlsóványa. A „táj“-nak engedélyezett 10½ lapon, aminek egy harmadát fényképek foglalják el, Kogutowicz Károly kényszerítve érezte magát, hogy mellőzzön fontos és jellemző vidékeket. „Geopolitika“ cím alatt Prinz Gyula nyolc teljes lapon arra szorítkozik, hogy a trianoni béke hátrányait domborítsa ki, a tőle megszokott szabotossággal. A könyv többi részében hiányoznak a földrajzi vonások, még „A főváros“ és „A közlekedés“ c. fejezetekben is, vagy éppen földrajzi tudatlanság nyilatkozik meg („A Duna“).

Mint színvonalas, tudományos értékek említendők Bartucz Lajos: Ember-tan („Physique“), Györffy István: Néprajz, Zichy István gróf: A nép eredete, Visky Károly: Népművészet, Kodály Zoltán: A népdal.

A könyvészeti jegyzék bőséges, de földrajzi szempontból különösen gyenge.

Reméljük, hogy a legközelebbi kiadás földrajzibb képet fog nyújtani egy teljesebb Magyarországról.

Pécsi Albert.

DR. ARTHUR KÜHN: *Die Neugestaltung der deutschen Geographie im 18. Jahrhundert.* — 150 oldal, K. F. Koehler, Lipcse, 1939. Ára 10 RM.

Dr. W. Meinardus professzor előszavában elmondja, hogy a göttingai egyetem 200 éves fennállásának alkalmából (1937) született meg az a gondolat, hogy az ottani tanároknak a földrajzra gyakorolt hatását megírják. Erre mutat a könyv alcíme is: „Ein Beitrag zur Geschichte der Geographie an der Georgia Augusta zu Göttingen“. A szerző kibővítette a tervet és beleillesztette a göttingiai munkáját az egész német XVIII. századi földrajztudomány hátterébe. A kötetet *Albert Herrmann* kitűnő és jól működő „Quellen und Forschungen zur Geschichte der Geographie und Völkerkunde“ vállalata adta ki, V. kötetként. Tartalmilag tulajdonképpen a göttingai egyetemen a földrajztanítás és kutatás fejlődéséről számol be.

A szerző először a németországi földrajz helyzetét vázolja 1730—40 körül. Ekkor, miként az egész tárgyalt korszakon keresztül, a földrajz nem önálló egyetemi tárgy, hanem a történész tanítja, mint a történelem segédtudományát. A történelem szemepárja a földrajz és a kronológia — hirdették akkoriban és még azután is sokáig. Történettanár az elsőnek említett *E. D. Haubertől* kezdve (1727), a hetvenes évek nagy Gattererjéig mindenki. *Köhler* polihisztor volt az 1740-es években, főterülete a történeti földrajz. Utána *Tobias Mayer*, *G. M. Lowitz*, *J. M. Franz* és *A. F. Büsching* keze alatt újjászületik a földrajz. Különösen Büsching jeleskedik az államok politikai földrajzának előadásában. *G. A. Achenwall* a statisztikai irányt dolgozta ki, *Michaelis* sokoldalú munkásság mellett tudományosan megszervezi és előkészíti a *Carsten Niebuhr*-féle dán Arábia expedíciót, melynek gyümölcse a ma is becses „Beschreibung von Arabien“ (1772). *Johan Cristoph Gatterer* műve volt a földrajz új felvirágzása, átmeneti hanyatlás után. Főműve az



„Abriss der Geographie“. Ő is polihisztor: nála a történelem, a földrajz és a statisztikai tudományok egyesülnek műveiben. A sok idegen, nem földrajzi anyag az egész korszakban agyonnyomja a földrajzot. Gatterer érdeme, hogy a földrajzi kutatásnak új ösztönzést adott, természettudományi-gazdaságföldrajzi irányzattal. Néhány szorgalmas tanárral fejeződik be a korszak: Kaestner, Eberhard és Erxleben matematikai földrajzot, Raff és Canzler leíró és iskolai, Schlözer és Heeren történeti földrajzot ad elő. A földrajztudomány igazi önálló felvirágzása csak a XIX. században érkezik el: *Karl Ritterrel* a szellemtudományi, *Alexander von Humboldttal* a természettudományi irányzat terén.

A könyv a földrajz történetének becses és érdekes fejezetét mutatja be. Kiállítása gondos és csinos, a nevesebb geográfusok nyolc képe díszíti.

vitéz Temesy Győző dr.

*Missione Di Studio al Lago Tana, Volume II. — VINIGI L. GRATTA-NELLI: Ricerche geografiche ed economiche sulle popolazioni. — Roma, Reale Accademia d'Italia, 1939. XVIII. — Giatto Dainelli előszavával, 281 l., 74 szöveggép, 10 önálló kép, 39 tervrajz, 3 térkép.*

Az Olasz Kir. Akadémia olasz-keletafrikai tanulmányi központjától 1937-ben a Tana tó vízkörnyékének tanulmányozására kiküldött expedíció eredményeiről szóló általános bevezető kötetet Közlönyünk 1937. évi 6-7. számában ismertettük.

Az itt ismertetendő második kötetben a szerző ember- és gazdaságföldrajzi leírását adja a Tana tó vízkörnyékén megtelepült amharáknak és egyéb népnek. Ezek különben nyelvíleg már teljesen beolvadtak az uralkodó amhara nemzetbe és fölvettek annak szegényes kezdetleges kultúráját, de ki vannak zárva a földtulajdonból, mert ez csak a tősgyökeres keresztény amharákat illeti meg.

A szerző az első négy fejezetben az igazi amharák emberföldrajzi és gazdaságföldrajzi viszonyait ismerteti részletesen. Leírja az amhara településeket: a „falvakba“, amelyek inkább csak 6—10 kunyhóból álló tanyacsoportok (egy-egy kunyhó átlagos élettartama 3—6 esztendő, aztán újat kell építeni) s a „városokat“, ilyen csak kettő van: *Gondar*, hozzávetőleg 14 ezer lakossal és *Debra Tabor*, mintegy 9 ezer lakossal. Részletesen leírja a nomád kerek sátor formájára épült ablaktalan kunyhók szerkezetét és berendezését, sok alaprajzzal és képpel szemléltetve. A templom sem egyéb, mint egy nagyobb méretű kunyhó.

Ami a gazdasági tevékenységet illeti, az amhara a földművelésen kívül, melyet többnyire más törzsű szolgálkkal vagy részesekkel végeztet, megvet másnemű kőzi munkát; csak néhány szabó akad köztük (*Gondarban*) és néhány timár. Nagyobb mérvű igazi foglalkozást csak az alávetett néptörzsek űznek. Így a tó partja mentén lakó, páriákként kezelt *uoitók* (negroid őslakók); ezek készítik a gabona kézi őrlésére szolgáló köedényeket és őrlő köveket, valamint a tavon való közlekedésre használt, papirusz-nádból össze-rótt ladikokat, az úgynevezett tankoákat. A *muzulmánok* teljesen amharatípusúak, de mohamedán vallásúak, ki vannak rekesztve a földbirtokból, többnyire izraelita vallást követő *fatasák*, akik szintén földnélküliek, a fazekas mesterséget gyakorolják. Mindhárom alávetett néptörzsek ezenkívül szolgál-

sorban mezei munkát végez vagy pásztorkodik az amhara földbirtokosok, valamint a nagyszámú papság és szerzetesek kiterjedt és termékeny földjén.

A szerző külön fejezetekben tárgyalja ez alsóbbrendű törzsek és még egy negyedik néptörzsek, a többnyire még pogány hitű *kamantik* faji tulajdonságait és életmódját, majd az utolsó fejezetben bőven szól a vásárokról, a kereskedésnek jóformán egyedüli kezdetleges módjáról. Vásárhely sok van a tó környékén. A fővárosnak számítógondarban szombat van a nagyvásár. De több más vásárhely van: a tóparton Zeghiè, Quorata és Bahar Dar, a Szudán felé eső vízválasztó közelében Danghiba, Alefà, Ismala; itt cserélik ki az abesszín felföld és a Szudán termékeit. Pénz alig fordul meg e vásárokon, főként árucseré folyik. Csak a gyapotkerméket és állatokat szerzik pénzen (a pénzegység még mindig a Mária Terézia tallér és ennek törzedekei; ezenkívül még sörudak is pénzértékül szolgálnak). A szerző ezenkívül még részletesen ismerteti az összes forgalomban levő árucikkeket.

E felsorolással csak izelítőt adunk a kötet gazdag tartalmáról, ezt még becsesebbé teszi a gazdag képanyag, sok tervrajz és három térkép.

*Fest Aladár.*

*FRANCISCO DE AVILA DR.: Dämonen und Zauber im Inkareich. — Kecsua eredetiből fordította és magyarázta Hermann Trimbor dr. — 143 oldal, K. F. Koehler, Lipcse, 1939. — Ára füzve 8.— RM.*

*Dr. h. c. Georg Friederici* professzor előszavában foglalkozik a korai spanyol gyarmattörténet forrásaival és Avila művét Juan de Betanzos ismert, de elveszett „Suma y Narracion de los Inkas“-a mellé sorolja, mert az is inka korabeli hiteles tanuvallomásokon épült fel. A kecsua az inka birodalom igen fontos bennszülött nyelve volt s ma is 11 millió indiánus és keverék beszéli Peruban, Bolíviában, Ecuadorban és Nyugat-Argentínában. Ez az oka annak, hogy 1938-ban felújították a limai egyetemen a kecsua nyelv egykori tanészékét és megalakították a kecsua nyelv akadémiaját.

Nálunk kevéssé foglalkoznak a Föld felfedezéstörténetének forrásaival; külföldön ennek óriási irodalma van. Peru egyébként is kedvelt tárgy, az egykori birodalom nagysága, gazdasága és magas műveltsége folytán. Különösen sok a spanyol forrás. Sok anyagot merít belőlük az emberiség östörténetének általános érdekű tárgya. Ezért érdemes visszatérni az eredeti anyagra; ilyen ösforrás a most németre fordított Avila könyv, mely teljes egészében most először jelenik meg. A 31 fejezetből hat, a szerző kivonata alapján, már ismeretes volt spanyol és angol nyelven.

*Dr. Francisco de Avila (1573—1647)* cuzcói születésű lelencyerek. Mint jezsuita a Lima felvidékéhez tartozó Huarochiri tartomány San Damián helységében volt lelkipásztor. Itt gyűjtötte össze a nép ajkáról elbeszélését; ez egyébként első könyve volt. Később Lima egyetemén a kecsua nyelv tanára haláláig és sok műve maradt meg. Szellemekről, babonákról, varázslatokról szóló jelen szövegét *Hermann Trimborn* bonni egyetemi tanár négy évi munkával lefordította: nagy segítségére volt a kétes helyek megfejtésében a kecsua *O. Baca Mendoza*, (Cuzco), aki lelkesen résztvett anyanyelvének nagy műve tolmácsolásában. A kötet *Albert Herrmann* professzornak, a berlini egyetem történeti-földrajz tanárának nagyérdemű sorozatában látott napvilágot: *Quellen und Forschungen zur Geschichte der Geographie und Völkerkunde.*

*Trimborn* kiadása kétnyelvű: pontos kecsua szöveg és gondos, értelem-szerű német elbeszélés. *Trimborn* kiváló amerikanista és nagy érdeme ez a kiadás. A kecsua szöveg 31 fejezetre oszlik és 56 oldalnyi. Az ember származásáról elmondja, hogy a világ és az ember teremtője *Huiracocha* szellem; egykor ember alakjában járt a Földön. Ilyen ősi szellem *Cahuillaca* is, ki hajadon maradt és fiat szült. Megtaláljuk a vízözön elbeszélését: a Huillcacota csúcsán az odamenekült állatokon kívül csak egyetlen ember maradt meg. Ilyen démon *Pariacaca*, az emberiség atyja, ki őt sasnak született, aztán emberré lett. Harcaiból, szerelmeiből alakult ki a hegyek és vizek rendszere. Az ötös számnak általában nagy szerepe van. Az emberiség anyja *Chaupinyamuca*: lakóhelye *Mama* község. *Pariacaca* földemon fiainak története mellett a kihallgatott indiánusok a mitológia alakjainak rokonságát, működését és az emberrel való kapcsolatát beszélik el, igyekezvén megértetni az inkák uralmát, hatalmát és népünk életét.

A jó szellemek mellett van ördög, ártalmas szellem is. A *Titicaca* környéki magas hegyvidék a napisten, *Ynti-t* imádtá, a síkság *Pachacamáj*-nak, az inka alkotójának hódolt. A nemzeti történelem mondavilága, szellemek, inkák küzdelmei, az ősi szertartások, hiedelmek, táncok, szokások tartalmának magyarázatai mind igen érdekesek. Szerepelnek a hegyek mondái, egyes falvak meséi, babonái, ráolvasásai; mind külön-külön megérdemlik a tanulmányozást.

A halottak napját évente megtartják: a halottnak ételt és csicsát visznek, hogy jóllakjék. A csicsa (*chicha*) arauk nyelven kukoricásört jelent. Megvan a csillagok elnevezése és sok mondája is. Így *Yacana* (*Orion*) csillaga a láma teremtője és az égen át büszkén tér a „folyamba“ (a tejút). Nos, a *Yacana* időnkint a Földre hull, hogy itt egy kis forrásból igyék. Az ilyen csillaghullás szerencsét hoz az emberre. Szerepelnek a tavak, a források mondái is. A szöveg kétségtelenül hiteles és így kiadása nagy nyeresége az amerikanista tudománynak és az emberiség művelődéstörténetének.

A szép kiállítású könyvet rövid kecsua szótár, tárgymutató és két térkép egészíti ki. Az egyik a *Cuzcoból* kiindult inka művelődés fokozatos terjeszkedését mutatja be, a másik az *Avila* megírta hagyományok „forrásvidékét“, a *Huarochiri* tartományt ábrázolja, ahol *Avila* az anyagot összegyűjtötte.

vitéz *Temesy Győző dr.*

*WEINERT, DR. HANS: Die Rassen der Menschheit. II. kiad. 142. l., 101. ábr. ábr. B. G. Teubner kiadás. Leipzig—Berlin, 1939, 8°, Ára kötve RM. 5.60.*

*H. Weinert* munkája a mai német tudományszemlélet szellemében írt könnyen áttekinthető, nagyvonalú tájékoztatás az emberi rasszokról. Könyvéből az a sokat hangoztatott tétel domborodik ki, hogy a rasszismeret a nemzeti szociálista világfelfogás magtudománya s a rassz a nép biológiai és szellemi életének befolyásolója, alakítója. Foglalkozik az emberiség eredetével, fejlődésével. Rámutat arra, hogy az emberiség több ágból való származtatásának gondolata ma már nem állhatja meg a helyét, de ezzel szemben a rasszjegyek polygenetikusak. Az emberiség kialakulásának idejét az első eljegesedés idejére, a *diluvium* elejére teszi; — a *pliocén*ban csak a *csimpánz*hoz hasonló elődjei éltek az embernek. Földrajzi szempontból is igen tanul-

ságosan mutat rá *Weinert* arra, hogy a Günz, Mindel, Riss és Würm korszakokban a fosszilis embernek milyen formái jelentek meg a Földön. A rasszok alakulásában három vonalat különböztet meg: az ú. n. középső vonal az ausztráliaiakkal kezdődik és az északeurópaiakkal végződik. Ennek sötét részéhez tartoznak az ausztráliaiak, veddák, sakaiak, dravidák, tasmániaiak stb. A fekete vonalhoz Afrika népeit sorolja, a sárgához a malájokat, mongolokat, eszkimókat, indiánokat. A középső vonal világos részében a polynéziaiak, mikronéziaiak, az indogermán indek és az europidok foglalnak helyet. Ismerteti mindezek részletes embertani jellemvonásait, térbeli elterjedését, a kereszteződés irányát és az érintkezés területeit, ami a könyvnek geográfus részéről való értékelését és használhatóságát emeli. *Gunda Béla.*

*Megjegyzés KÉZ ANDOR: „A Természet Világa, II. kötet. A légkör“ c. könyvismertetéséhez. (Földrajzi Közlemények, 1939., 137.)*

Fenti közleménynek írássommal foglalkozó részére nézve legyen szabad az alábbiakat tisztelettel megállapítanom:

1. Könyvismertető hibát lát abban, hogy a szóbanforgó mű „a levegő fizikai viszonyainak tárgyalásrendjét az időjárás és a hadviselés fejezettel zökkenésszerűen megszakítja, hogy ezután a légkör hangtűneményeinek tárgyalására térjen át“.

Ezzel szemben meg kell jegyeznem, hogy az *időjárás és a hadviselés* a munkának *ötödik* fejezete és nem szakít meg csupán fizikai viszonyokról szóló tárgyalást, hanem logikus folytatása a negyedik fejezetnek, amely szintén nem fizikai, hanem gyakorlati irányú (repülés).

Másrészt a katonai fejezet után *nem is a hangtan (VIII fejezet!) következik*, hanem két másik, ugyancsak logikus sorrendben beiktatott fejezet (VI. A sztratoszféra. VII. A magas légkör szerkezete: Ozonoszféra és ionoszféra). Mivel a légköri hangtan tárgyalásához ezekre az ismeretekre szükség van, azért azt előbb nem is volt lehetséges beiktatni.

Kár, hogy az ismertetés nem idézi a fejezetszámokat! Mert ha idézné, akkor szemrehányásának téves volta már egyedül a fejezetszámokból kézzelfoghatóvá lenne még azok számára is, akik magát a munkát nem ismerik.

2. Az ismertetés erőszakoltan találja, hogy a gleccserekről a különleges időjárási jelenségek fejezetében van szó.

Ezzel szemben a munkába való figyelmes betekintés ismét megmutatja, hogy ez a kifogás sem helytálló. Kellően hangsúlyoztam (277. old.), hogy a gleccserekre *részben szűkebb értelemben vett időjárási*, részben pedig éghajlati tényezők hatnak. A gleccserek tehát joggal tárgyalhatók a különleges időjárási jelenségek fejezetében, annál is inkább, mert különben a magashegyi meteorológia többi jelenségeitől elszakítva kellett volna velük foglalkozni, ami már *valóban* illogikus volna és szerkezeti hibája lenne a könyvnek.

Abban egyetértek az ismertető úrral, hogy a gleccserek a rendelkezésre állott keretben kellő részletességgel nem tárgyalhatók. De a könyv csak a meteorológiai szempontból legfontosabb kérdéseket kívánta ismertetni. Ezekről teljesen hallgatni hiány lett volna.

3. Az ismertetés a tenger meteorológiai jelenségeiről szóló fejezetében hasonló hibát talál.

Itt is époly jogos az időjárás, mint az éghajlati hatásokat előtérbe állítani. A közölnél több anyag felvételére nem volt mód, kevesebbet adni pedig meteorológiai szempontból már csakugyan hiba lett volna.

Végül érintenem kell még, hogy az ismertetés a „léglankton” szót szemrehányóan kérdőjellel és felkiáltójellel látja el, ami a tárgytól távolabb állókban ismét azt a benyomást kelthetné, hogy itt valami hibát követtem el, még hozzá nagy hibát. Kénytelen vagyok tehát a nem-meteorológusok felvilágosítására leszögezni, hogy a „léglankton” kifejezés nem tőlem származik; a szakirodalom mindenütt ebben az értelemben használja; más vagy szabatosabb kifejezés a szakkörökben nem használatos. *Aujeszky László dr.*

#### *Válasz Aujeszky László megjegyzésére.*

A szerző és a bírálva ismertető gyakran jut abba a félszeg helyzetbe, hogy *látszólag* nem érti meg egymást. Azonkívül a szerző a bírálót rendszeren rosszszisztemének és elfogultnak gondolja. El lehet pedig a dolgot úgy is képzelni, hogy a szerző munkájára vonatkozó észrevételek a köz, a tudomány és elsősorban a szerző érdekében íródtak. Így volt ez az utóbbi esetben is. Éppen ezért nagyon sajnálom, hogy az igen tisztelt szerző úr nem értett meg és hogy legjobb igyekezetem ellenére bővebb magyarázatra kényszerít.

A szerzőnek I. alatti megjegyzésére vonatkozó válaszom a legkevésbé lényeges. Elvi szempontból nem tartottam helyesnek az elméleti tárgyalás megszakítását és az erre vonatkozó megjegyzés valójában nem egyedül a szerzőre vonatkozik. Utólag eleget teszek a szerző kívánságának és felsorolom a fejezetek címét:

I. A levegő összetétele, szennyeződése és a léglankton (Aujeszky L.).  
 II. Az időjárás energiaforrásai (Aujeszky L.). III. A vízcsepp és a jégkristály (Aujeszky L. és Tóth G.). IV. Időjárás és repülés (Tóth G.).  
 V. Az időjárás és a hadviselés (Aujeszky L.). VI. A sztratoszféra (Tóth G.).  
 VII. A magas légkör szerkezete: Ozonoszféra és ionoszféra (Tóth G.). VIII. A légkör hangtünetényei (Aujeszky L.) stb.

A tulajdonképeni elméleti tárgyalás tehát a III. fejezet után tényleg megszakad és újra csak a VI.-ban folytatódik. Az ismertetésben a könyv tartalmát szerzők szerint csoportosítottam és tárgyaltam. A megjegyzés szerzője ezt használja ki és ezen az alapon igyekszik a helyzetet a maga javára kedvezően beállítani.

Ismertetésemben, anélkül, hogy erre nyomatékosabban hivatkoztam volna, két ok kényszerített a sérelmezett kitételek felsorolására.

I. Nincsen szükség arra semmiféle tudományos vonású írásműben, hogy az író egyszerű dolgokat es jelenségeket kelletténél összetettebbeknek tüntessen fel, hogy akár írásmódjával, akár felesleges mesterszavak használatával megnehezítse mondanivalói megértését, csak azért, hogy tudománya még tudományosabbnak látszék. A szerző úr pedig — sajnos — hajlamos erre. Erre szerényen csak egy példát hoztam fel, a „léglankton”. A levegővel foglalkozó, eddig is igen tiszteletreméltó terjedelmű irodalmunkban ez a kifejezés eddig szerencsére nem honosodott meg. Minek is, hiszen első olvasásra bárki megérthette, hogy mi és milyen természetű a levegőben úszó por stb. A léglankton csak arra jó, hogy az avatatlant meghökkenitse és elrémítse, mert bizony nem mindenkinek kötelessége tudni, hogy mi a benton,

nektion és a plankton. Megéltünk és megértettük egymást eddig meteorológusok és nem-meteorológusok egyaránt a „légplankton“ nélkül is. Minek akkor a honosításával kísérletezni, amikor éppen elég a gondunk, hogy a többi tolakodó idegent kirekesszük. Megjegyzésében szerző úr „leszögezi“(!), hogy a légplanktont a szakirodalomban *mindenütt* használják. Igaz, az idegen nyelvű irodalomban lehet vele találkozni, — de nem *mindenütt!*

2. A szerző — őszinte elismerés és tisztelet érte — nagyon szereti a tudományát és igyekszik is annak a lehető legszélesebb körben érvényt szerezni. A légkörtan száalai messze elnyúlnak és ennek a nagy felületnek csaknem mindegyik kapcsolódó pontján ott van a figyelme és a kiadós munkássága.

Valahol azonban határt is kell szabni, mert máskölnben idegen területre téved és abból sok *baj is támadhat!* A bajokra csak általánosságban hívtam fel a figyelmét és ennél jelenleg sem megyek tovább. A határokat pedig a szerző elfogultságában nem látja tisztán, mert ismertetésemhez fűzött megjegyzésében is azt mondja, hogy a gleccserekkel kapcsolatban „csak a meteorológiai szempontból *legfontosabb* kérdéseket kívánta ismertetni“. Ha így áll a dolog, hogyan tévedhet a gleccserkutató történetének, a gleccserfolyás elméletének, a gleccservastagság-mérésének stb. területére? Nincsen ez másképen a tenger esetében sem. Megjegyzésében ezzel kapcsolatban azt állítja, hogy: „A közölnél több anyag felvételére nem volt mód, kevesebbet adni pedig meteorológiai szempontból már csakugyan hibás lett volna“.

Szóval nem veszi észre, hogy már amúgy is mértéktelenül túlfutott a határon és ha módja lett volna rá, vagyis a kiszabott terjedelem és a szerkesztő nem korlátozta volna, írt volna még többet is!! Bármennyire rabja is valaki a tudományának és bármennyire szereti is az írás mesterségét, be kell látnia, hogy ez lehetetlenség és hogy saját érdekében kell önmagát korlátoznia, mert egyszer irgalmatlanul kérdőre vonhatják.

Megjegyzésében a szerző 2. alatt a következőket írja: „Az ismertetés erőszakoltnak találja, hogy a gleccserekről a különleges időjárási jelenségek fejezetében van szó. Ezzel szemben a munkába való figyelmes betekintés ismét megmutatja, hogy ez a kifogás nem helytálló. Kellően hangsúlyoztam (277. old.), hogy a gleccserekre *részben szűkebb értelemben vett időjárás*i, részben pedig éghajlati tényezők hatnak“.

Az én kifogásom bizony helytálló — tessék csak megnézni az ismertetés ide vonatkozó szövegét —, mert a fejezet címe: „XIII. Különleges és érdekes időjárási jelenségek“. Egyébként a gleccser egész tárgyalásának folyamán az *éghajlat* kifejezés csak egyetlenegyszer fordul elő. A szerzőtől feltételezett értelmezést pedig ráértéssel csak olyan személy adhat a dolgoknak, aki ezekben járatos. Avatatlan mindenféleképpen elképzelheti, csak úgy nem, ahogyan a szerző gondolja.\*

Kéz Andor dr.

\* Ezzel részünkről a vitát lezártuk. Szerk.

## Társasági ügyek.

### Választmányi ülések.

1939. május 4. Elnök: Cholnoky Jenő dr. A választmány meleg ünnepésben részesíti Réthly Antal dr. tiszteleti tagot születésének 60. évfordulóján, Róna Zsigmond tiszteleti tagot pedig abból az alkalomból, hogy a Meteorológiai Társaság tiszteleti tagjává választotta. A főtítkár Cholnoky Jenő elnököt üdvözli a 'Meteorológiai Társaság elnökévé választása alkalmából. A választmány a Magyar Földrajzi Társaság székház-bizottságának alelnökévé egyhangúan Hóman Bálint dr. m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter urat megválasztja. A főtítkár jelenti, hogy Földrajzi Zsebkönyv 1940. évi kiadásának előmunkálatait megkezdte, a Zsebkönyv az előző évinél nagyobb terjedelemben november elején 6000 példányban fog megjelenni. A könyvtáros előterjesztésére az Instituto Brasileiro de Geografia e Estadística (Rio de Janeiro)-val Társaságunk csereviszonyba lép.

1939. június 15. Elnök: Cholnoky Jenő dr. A választmány tiszteleti taggá választásának 20. évfordulóján melegen üdvözli Farkasfalvy Kornélt. A főtítkár jelenti, hogy a választmány tagjai közül a Sajtókamarába Cholnoky Jenő elnököt, Bacsó Nándort, Baktay Ervint, Geszti Lajost, Halász Gyulát, Hézsér Aurélt, Kéz Andort és vitéz Temesy Győzöt vették fel. Örommel jelenti, hogy József kir. herceg offensége előgadta a Székházbizottság védnökségét, valamint, hogy Teleki Pál gróf miniszterelnök úr és Hóman Bálint dr. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr a Székház ügyében szerkesztett emlékiratot átvette. A Földrajzi Zsebkönyv szerkesztésével a választmány újra a főtítkárt bizza meg. Gunda Béla dr.-nak a Szernye-mocsár és Borló Gyl településföldrajzának tanulmányozására segélyt engedélyez. A főtítkár jelenti, hogy a külügyminisztérium a Földrajzi Közlemények nemzetközi kiadványától az eddigi támogatást megvonta. A választmány a Helynévbizottság jelentésének meghallgatása után elhatározza, hogy a helynévszabályzatot kinyomatja és a Magyar Tudományos Akadémia elé terjeszti. A bizottságnak buzgó munkásságáért köszönetet mond.

1939. szeptember 14. Az elnököl Réthly Antal dr. mély fájdalommal emlékszik meg Bátky Zsigmond dr. múzeumi főigazgató, tiszteletbeli tagnak és Georg Wegener dr. berlini főisk. tanár, levelező tagnak elhunytáról. Bátky Zsigmond dr. ravatalánál Györffy István dr. tiszteleti tag a Magyar Földrajzi Társaság küldöttsége élén jelent meg s mondott búcsúztatót. Fodor Ferenc dr. egyet. rk. tanár elfoglaltságára hivatkozva a Gazdaságföldrajzi Szakosztály elnökségéről lemondott. A választmány elhatározza, hogy a Szakosztály működését átmenetileg szünetelteti és sajnálattal veszi tudomásul, hogy az 1940. szeptemberégre Budapestre tervezett Nemzetközi Negyedkorkutató Kongresszus rendezéséről, a világseeményekre való tekintettel, le kell mondania. Bacsó Nándor az Élet-nyomda magas áraitra hívja fel a választmány figyelmét. A választmány felkéri a főtítkárt, hogy az Élet-nyomda vezetésével ebben az ügyben lépjen érintkezésbe.

1939. október 5. Cholnoky Jenő dr. elnök kegyeletes szavakkal emlékezik meg Szervátzy Imre dr. főorvosnak, Társaságunk alapító tagjának és Györffy István dr. egyet. tanár, tiszteleti tagnak elhunytáról. A főtítkár jelenti, hogy a Földrajzi Zsebkönyv és a Földrajzi Közlemények „Teleki-száma” részére a szükséges papírost biztosította. A választmány elhatározza, hogy a Földrajzi Közlemények írói részére díjmentesen ezentúl 50 különlenyomatot engedélyez. A főtítkár indítványára a választmány felkéri a székesfőváros vezetését a Kerepesi temető szerencsésebb elnevezésére és köszönetet szavaz Rhoewde oslói főkonzul úrnak, mert Társaságunkat a Norvég Földrajzi Társaság kongresszusán képviselte.

1939. november 9. Elnök Cholnoky Jenő dr. A választmány a titkári teendők elvégzésére, Kerekes József dr. titkár külföldi tanulmányútja tartamára, Pósné Ormos Jerne egyet. tanársegédet kéri fel. Az elnök megemlékezve Teleki Pál gr. miniszterelnök úr 60. születésnapjáról, jelenti, hogy a

Magyar Földrajzi Társaság nevében ez alkalomból táviratban üdvözölte az ünnepeltet. A főtítkár beszámoló a Földrajzi Zsebkönyv megjelenéséről és nagy kelendőségéről. Hézszer Aurél dr. szerkesztő a Földrajzi Közlemények készülő Teleki-számáról, a főtítkár a Helynévbizottság munkálatainak befejezéséről tesz jelentést. Takács József dr.-nak a budapesti Tudományegyetemen felállítandó második földrajzi tanszék ügyében benyújtott emlékiratát a választmány egyhangúan magáévá teszi.

1939. december 7. Az elnöklő Cholnoky Jenő dr. jelenti, hogy a Társaságot a Magyar Néprajzi Társaság fennállásának 50 évfordulója alkalmából tartott ünnepi ülésen képviselte és beszéddel üdvözölte. A választmány szcenekivánatait tolmácsolja Fodor Ferenc dr. egyet. rk. tanárnak tankerületi kir. főigazgatóvá történt kinevezése alkalmából. A főtítkár viszont Cholnoky Jenő dr. elnököt üdvözli abból az alkalomból, hogy az amerikai National Geographical Society tiszteleti tagsággal tüntette ki. A választmány elhatározza, hogy a Földrajzi Közlemények nemzetközi füzeteit 1940-ben ugyanolyan terjedelemben adja ki, mint 1939-ben. A választmány ezután a tisztviselői fizetések kiegészítéséről dönt.

### Szakülések.

1939. október 12. Kerekes József dr.: A Szilicei jégbarlang és Láng Sándor dr.: Morfológiai megfigyelések a Rozsnyói medencében. — Láng Sándor dr. előadó röviden összefoglalja a medence szerkezetére és keletkezésére vonatkozó ismereteket, majd a medence lankás térszínének kialakulását ismerteti. Bemutatja a berzete-kőrösi útbévágás oldalán látható talajfolyást, a Sajóvölgy suvadását és utal a mai vízhálózat eróziós munkájára. Befejezésül kiemeli, hogy a jégkori talajfolyásoknak volt legnagyobb szerepük a medence térszínének kialakításában.

1939. november 16. Cholnoky Jenő dr.: Az arizonai meteorokráterről tartott előadást. Már 1912-ben kimutatta, hogy ez a meteorokráter típuson amerikai hamburg. Egyszerű melegforrás-tölcsér, peremén tekintélyes traverfino lerakódás halmozódott föl. Valami szédelő az arizonai, karbonkori homokkőben lelhető nagy vasmandulákat nevezte ki meteoritoknak s azt állította, hogy a krátert óriási meteor mélyítette ki s a meteorok ott kell lenni a fenéken. 700.000 dollárt költöttek a fúrásokra s természetesen nem találtak semmit. És ezt a hamburgot még nálunk mindig komolyan veszik, megemlékezik róla egy nem régen megjelent, elsőrangú, népszerű csillagászatban is, de még cikket is írt róla valaki, mint komoly lehetőségéről! Hihetetlen, milyen gyenge lábön áll nálunk a tudomány! Különösen a fizikai földrajzi ismeretek mintha teljesen hiányoznának.

1939. december 14. Szabó Pál Zoltán dr.: Délszlávia geopolitikája. — Az előadó az államélet színterének földrajzi fejtegetéseivel vezette be tárgyát. A felszín, éghajlat, vízrajz és növényzeti kép érintésével a benépesülés vizsgálatára tért. A keleti medencés Balkán a pusztai népek, a nyugati a hegyvidéki pásztorok hazája. A pusztai pásztorok nem terjeszkedtek a hegyekre, a hegyi pásztorok viszont télire a völgyekbe húzódtak. Ez a kettős életmód eredményezte a Balkán keleti részének elszlávosodását is. A történet-földrajzi fejtegetések kapcsán tért rá a délszláv állam megalakulására. Taglalta Délszlávia határának és területének viszonyát, a Magyar medencéhez való fekvését és ezzel való kapcsolatát. A többi szomszéd területéhez és államhoz való viszonyának érintésével a főváros helyzetét és népének növekedését, születési hovatartozását fejtegette. Az állam lakosságát különösen a természetes szaporodás és a belső vándorlások térbeli képevel, továbbá az életkor és a csecsemőhalandóság, a külföldi születésűek területi és grafikus ábrázolása útján tárta fel. Ezután az állam gazdasági erőforrásai kerültek sorra, a folyami és tengeri hajózás, a kikötők, a vasút és az úthálózat. A mező-, erdő-, bányagazdálkodás, az energiaforrások térképeit mutatta be, végül a kivitel és behozatal problémáit fejtegetve fejezte be előadását.



## Népszerű estélyek.

1939. október 2. — *Cholnoky Jenő dr.* elnök „5000 kilométer autóbusszon Itáliában” címen tartott vetítőképes előadást az Orsz. Tiszti Kaszinóban. Teleki Pál gróf akkor, amikor még vallás- és közoktatásügyi miniszter volt, az olasz kormánnyal megegyezésben tanulmányutat rendezett Itáliában, az előadó vezetése mellett. 25 középiskolai tanár, lehetőleg olyan, aki még nem járt külföldön, vehetett részt a tanulmányúton úgy, hogy csak 100 pengő részvételi díjat fizetett, a többi költséget egy hónapra tervezett egész útra, a magyar kormány és az olasz kormány viselték. A tanulmányi kirándulás Graz—Tarvisio—Bolzano vonalon indult Itáliába, a Dolomitokon keresztül. Utána Trento, Garda-tó, Brescia, Milano, Genova, Firenze, Orvieto, Bol-sena, Vico és Bracciano tavak mentén jutott Rómába. Onnan kiránduláso-kat tettek Ostiába, Tivoliba és az Albanói hegyekbe, azután az új Littoria városon keresztül Nápoliba jutottak, bejárták a Vesuvio és a Salernoi-fél-sziget gyönyörű helyeit. Innen vonaton utaztak Messinába s onnan Taormi-nába. Ugyancsak vonaton indultak vissza Napoliig, azután innen Monte-Cassinon, Avezzanon és Aqiulán keresztül Rietibe már megint autóbusszon utaztak, rendkívül tanulságos és érdekes dolgokat látva.

Az Apenninok világát a vasúton utazók nem igen láthatják, az autó-busz megfordult olyan helyeken, amelyek földrajzi szempontból rendkívül tanulságosak. Rietiből Ternin, Spoleton át Perugiába, Assisibe, majd Lore-ton át Anconába, onnan az Adria partján Ravennába, majd Ferrarán és Padován keresztül Veneziába jutottak. Innen aztán Udinén és a Doberdon keresztül Triestébe, onnan a San-Canziano-i barlanghoz, majd Postumiába utaztak s aztán Zágrábon át hazatértek. Itália az az ország, amely termé-szeti szempontból a legváltozatosabb, történelmi és művészeti szempontból pedig leírhatatlanul érdekes. Az egy hónapig tartó, nagyszerűen sikerült tanulmányutat az előadó vetítőképek során mondta el, bemutatva, hogy mennyi minden tanulságot gyűjtöttek az úton s mennyi mindenről kaptak be-ható magyarázatot, mindig összehasonlítva hazai viszonyainkkal.

Az Alpok havas hegyóriásai, a Dolomitok nagyszerű sziklaóriásai, a glaciális tavak pompája, a Po alföldjének sűrű népessége és csodálatosan fej-lett földművelése, a Campagna elhagyatottsága, a Vesuvio működése stb., stb. annyi újat és érdekeset mutattak a résztvevőknek, hogy egész életükre szóló élmény volt s a középiskolákban a földrajztanításra nézve rendkívül nagyjelentőségű lesz.

1939. november 6. — *Baktay Ervin dr.*: Rádzspuotok földjén. Rádzspu-táná és Guzserát, mint a harcias, ősi hagyományait mainapig őrző rádzspu-ot törzsek legjellegzetesebb területe, India legérdekesebb részei közé tarto-zik. Baktay ismertette e terület földrajzi és néprajzi sajátosságait, majd a saját felvételeiről készült vetítettek képek kíséretében végigvezette hallgatósá-gát a rádzspuot India természeti szépségein és műemlékein.

1939. december 4. — *Horváth Károly dr.*: A mai Canada. Egészen más, mint amit mi Cooper indián történeteiből ismerünk. A fehér ember teljesen meghódította, búzagyárát, cellulózegyárát alakított belőle, de azért még mindig jelentős prémtermelése és ércbányái is szerepelnek termelésük-kel a világpiacn. Lakói jórészt bevándorlással növelik a népszámot. Az ott születettek az egészséges vérkeveredés révén merészek, vállalkozók, nem csüggednek és megbíróznak minden természeti akadállyal.

1940. januárius 9. — *Szentesy József szkv. őrnagy, aligazgató*: A mai Svej-c. Az előadó vetített képekben számolt be Lugano, Montreux, Lausanne, Genf, Neuchâtel, La-Chaud-de-Fond, Fribourg, Bern, Interlaken, Luzern és Zürich városok utcai életéről. Megfigyelései kiterjedtek a városok tudományos, gaz-dasági és politikai életére is. Kifejtette Svej-c egységét és sokféleségét. Meg-emlékezett a svejciak rólunk alkotott véleményéről. Beszámolt a svejci ide-genforgalom 1939 nyarán tapasztalt méreteiről, a genfi kép- és zürichi orszá-gos kiállításról.

1940. februárius 5. — *Tittes György*: Barangolások Kis Ázsiában. (Régé-szeti emlékek.) Előadó Kis Ázsia kultúrtörténeti fontosságát domborította ki.

A szeldcsuk-törökök (XII. század) térfoglalásától visszafelé menve a szeldcsuk, bizánci, római és görög kultúra emlékeit mutatta be. Sok évi áuando törökországi tartozkodása alatt alkalmá nyílt Anatolia belsejének netita emlékeit megismerni és előadása reven a hetita és protohetita kultúra eieenedett meg. Nehány évtizeddel ezelőtt a történelem Eío Azsia legregiobb kultúrájának az asszír és babylon kultúráát tekintette, de az utolsó évtized asatásai mindjobban előterbe helyezik a hetiták és szumirok jelentoseget. Az összumir és a hetita előtti u. n. protohetita műveltség hasonlóságaban a regészek eddig nem is sejtett összefüggéseket velnek rehedezni. Bár az eddig rendelkezésre álló anyag még nem elegendó, hogy végteges velemený alakuljon ki, annyi mindenesetre bizonyos, hogy összumir es a protohetita kultúra az az alapanyag, amelyből Mezopotámiában a szumir, babylon es asszír, Kis Azzsiában pedig a hetita kultúra nőtt nagygyá. Utóbbi a mikénei és görög kultúra fejlődésére volt kimutathatóan eros hatással.

## Beérkezett könyvek.\*

- Avédik Félix:* Északi rokonainknál és barátainknál. Az előszót írta Pekár Gyula. Bp., 1927. Szerző. 123 l. 16°. (N. N. ajándéka.)
- Belitzky János—Sashegyí Sándor:* Pomáz. Bp., 1939. Belitzkyné Fábry M. 32 l. 16°. (A magyar föld és emlékei.) (N. N. ajándéka.)
- Bibliografia geografica della regione Italiana.* Fasc. 14:1938. A cura di Elio Migliorini. Roma, 1939. R. Societa Geogr. Italiana. 119, (1) 1.8°. (A szerző ajándéka.)
- Bodnár Gyula:* A budapesti IV. ker. közs. főreáliskola 1913. évi kirándulásának utiterve. Május 18—26. Összeáll. —, 23 képpel és 20 térkép melléklettel. Bp., [1913.] Szerző. 45 l. 3 t. 17 tkp. 16°. (A szerző ajándéka.)
- Budapest székesfőváros iskolai kirándulóvonatai.* Szerk. Bodnár Gyula. 25—27. Bp., 1939. Polgárm. VII. ügyoszt. 3 füz. Kesk. —8°. (A kiado ajándéka.)
25. A Csepel-sziget körül. 16 l. 2 tkp.
26. Rozsnyó—Kassa. 19 l. 3 tkp.
27. Érsekújvár—Komárom. 16 l. 3 tkp.
- Bulgarie devant le IV<sup>e</sup> Congrès des géographes et ethnographes slaves.* La—Aperçu géographique et ethnographique. (Comité d'organisation du IV<sup>e</sup> Congrès des géographes et ethnographes slaves Sofia — 1936.) Sofia, 1936. Impr. P. Glouchcoff. 210 l. 1 t. 6 tkp. K-8°. (Csere.)
- Bulla Béla:* Magyar föld — magyar sors. Bp., 1939. Szerző. 76 l. K-8°. (Klny.: Az ezeréves Magyarország.) (A szerző ajándéka.)
- Comptes rendus du IV<sup>e</sup> Congrès des géographes et des ethnographes slaves* Sofia 1936. — Szofija, 1938. Impr. „Kultura“. XXVIII, 403 l. 4 t. 6 tkp. N-8°. (Csere.)
- Dornay Béla:* A keszthelyi Georgikon 1837-ben. Ploetz után. Keszthely, 1938. Szerző. 12 l. 16°. (A szerző ajándéka.)
- Béla: Keszthely topografiai tekintetben 1837-ben. Ploetz után. Keszthely, 1937. Szerző. 20 l. 16°. (Klny.: Keszthelyi Hirlap.) (A szerző ajándéka.)
- Dósa József, ifj.:* Kunszentmárton története. I. köt. Sajtó alá rend. Szabó Elek. Kunszentmárton, 1936. Kunszentmártoni Hiradó. 257 l. 8°. (Klny.: Kunszentmártoni Hiradó 1933—1934. évf. (Dr. Mezey Lajos ajándéka.)

\* Ebben a rovatban rendszeresen közöljük könyvtárunk újabb szerzeményeinek jegyzékét. A helyszüke miatt csupán a könyveket soroljuk fel. A jegyzékben felsorolt munkák a hivatalos órák alatt Társaságunk helyiségében megtekinthetők, s a fővárosban lakó tagjaink ki is kölcsönözhetik azokat. A szerzőktől vagy kiadóktól 2—2 példányban beküldött földrajzi tárgyú műveket folyóiratunkban imertetjük.

- Duller*, Eduard: Die malerischen und romantischen Donauländer. Mit 60 Stahlstichen. Leipzig, é. n. G. Wigand. 480 l. 60 t. 8°. (N. N. ajándéka.)
- Eckert-Greifendorff* †, Max: Kartographie, ihre Aufgaben und Bedeutung für die Kultur der Gegenwart. Berlin, 1939. Gruyter. VII, 437 l. 1 t. 8°. (Ismertetésre.)
- Emlékkönyv* Dr. Szádeczky-Kardoss Gyula emlékezetére. Szerk. Balogh Ernő. Cluj—Kolozsvár, 1938. Erdélyi Múzeum-Egyes. 130, (2) 1. 8°. (Csere.)
- Faller* Jenő: A fejérmegyei Csőr és Inota községek karsztforrásainak hidrogeológiai ismertetése. Bp., 1937. Szerző. 13 l. N-8°. (Klly.: Bányászati és Kohászati Lapok. 1937. évf.) (A szerző ajándéka.)
- Jenő: Adatok Tata-Tóváros irodalmához. Tata, 1937. Engländer ny. 51 l. 16°. (A szerző ajándéka.)
- Jenő: Adatok Várpalota történetéhez. Veszprém, 1936. Egyházm. kvny. 36 l. 8°. (A szerző ajándéka.)
- Jenő: Szapár község monografiája. Zirc, 1934. Ott L. ny. 13 szatl. 1. 4°. (A szerző ajándéka.)
- Jenő: Várpalota a földrajzi, ásvány-, földtani és természetrajzi irodalomban. Veszprém, 1934. Fodor ny. 36 l. 16°. (A szerző ajándéka.)
- Feier* des 50. Vereinsjubiläums. — Feier des 100. Geburtstages des Grafen Karl von Linden. Stuttgart, 1939. Württ. Verein f. Handelsgeogr. 72 l. 5 t. 8°. (Csere.)
- Filchner*, Wilhelm: Bismillah! Vom Huang-ho zum Indus. Mit 114 Abbildungen und 1 Karte. Leipzig, 1938. Brockhaus. 347 l. 24 t. 1 tkp. 8°. (N. N. ajándéka.)
- Geographia Pannonica*. 29. Pécs, 1938. Szerző. 8°. (A pécsi egyetemi földr. intézet ajándéka.)
29. A Rábcaköz gazdaság- és településföldrajza. Irta Tóth Vilmos. 31 l. 1 tkp.
- Gunda* Béla: 1. A gyűjtögető gazdálkodás. 2. Az elvetett búzától a kenyérig. Összeáll. — Bp., 1939. Népr. Múzeum. 68, (1) l. K-8°. (Utmutató füzetek a néprajzi adatgyűjtéshez. 1.) (A szerző ajándéka.)
- Harsányi* István: Sárospataki kalauz. Szerk. — 2. jav. és bőv. kiad. Sárospatak, 1928. Szerk. 150 l. 16°. (Dr. Harsányi István ajándéka.)
- Hoffer* András: A Szerencsi-sziget geomorphológiája. Cluj—Kolozsvár, 1938. Szerző. 22 l. N-8°. (Klly.: Szádeczky-Kardoss Gyula emlékkönyv.) (A szerző ajándéka.)
- Hübner*, Alexander Freiherr von: Ein Spaziergang um die Welt. Deutsche Ausgabe vom Verfasser. Bd. 1. 2. Leipzig, 1874. Weigel. 2 kötet. (IV), 396; 433 l. K-8°. (N. N. ajándéka.)
- Sándor gróf: A Brit birodalmon keresztül. Függelékül a „La France“ póstahajó égése 1886. december 20-án. Bp., 1892. Ráth M. 2 köt. 415, (1) l. 1 t; 407, (1) l. 1 tkp. 8°. (N. N. ajándéka.)
- Keöpeczi-Nagy* Zoltán: A csapadék eloszlása Magyarországon az 1938. évben. — Die Niederschlagsverteilung in Ungarn im Jahre 1938. Bp., 1939. Szerző. 6 l. 8°. (Klly.: Az Időjárás. 1939. évf.) (A szerző ajándéka.)
- Zoltán: Az ákác <Robinia Pseudoacacia L.> és a kislevelű hárs <Tilia parvifolia Ehrh.> virágzása Csonka-Magyarországon. — Blütezeit der Akazie <Robinia Pseudoacacia L.> und der Winterlinde <Tilia parvifolia Ehrh.> in Rumpfungarn. Bp., 1939. Szerző. 3 l. N-8°. (Klly.: Kísérletügyi Közlemények. 42. köt.) (A szerző ajándéka.)
- Kömáromy* József: Adatok Jászberény multjából. Jászberény, 1939. Pesti kvny. 63 l. 9 t. 8°. (Jászberényi könyvtár. 2.) (A szerző ajándéka.)
- Krebs*, Norbert: Vorderindien und Ceylon. Eine Landeskunde. Mit 16 Textabbildungen, 55 Karten im Text und auf Tafeln und 55 Lichtbildern auf Tafeln. Stuttgart, 1939. J. Engelhorn's Nachf. (X), 382 l. 17 t. 26 tkp. 8°. (Bibliothek länderkundlicher Handbücher.) (Ismertetésre.)

- Macht und Erde.* Hefte zum Weltgeschehen. Herausgeg. von Karl Haushofer und Ulrich Crämer. Heft 1. u. 13. Leipzig u. Berlin, 1939. Teubner. 2 füz. K-8°. (Ismeretésre.)  
Heft 1. Das Wesen der Geopolitik. Von Otto Mau. 2. durchgesehen. u. erg. Aufl. Mit 2 Karten. (II), 64 l.  
Heft 13. Das agrarpolitische Weltbild. Von Heinz Konrad Haushofer. Mit 7 Karten. 87, (1) l.
- Magyar Földrajzi Társaság könyvtára.* A— Szerk. Cholnoky Jenő. [63. és 64. köt.] Bp., [1939.] Franklin. 2 köt. 8°. (A kiadó ajándéka.)  
[63.] A Földközi-tenger. Írta Cholnoky Jenő. 65 képpel és 29 ábrával. 184, (1) l. 20 t.  
[64.] Királyfiak földjén <Rádzsputáná és Gudzsarát>. Írta Baktay Ervin. 60 képpel és 1 térképpel. 208, (3) l. 18 t.
- Magyarázatok* Magyarország geológiai és talajismereti térképeihez. — Erläuterungen zu den geologischen und bodenkundlichen Karten Ungarns. — Commentarii ad tabulas geologicas et pedologicas regni Hungariae. Bp., 1938—1939. M. kir. földt. intézet. 20 füz. 8°. (Csere.)
- Márton Béla:* Vasúttávolság és vásárhely távolság a Nyírségen. Debrecen, 1939. Szerző. 13 l. N-8°. (Klly.: Debreceni Szemle 1939. évf.) (A szerző ajándéka.)
- Mayer, Anton:* 6000 Jahre Entdeckungsfahrten. Mit einem Geleitwort von Leo Frobenius, unter Mitarbeit von Richard Hennig und Heinrich Winter. Mit 84 Bildern im Text, einem farbigen Innentitelbild und einer farbigen Übersichtskarte der wichtigsten Entdeckungsfahrten. Leipzig, 1935. G. Weise. 443 l. 1 t. 1 tkp. 8°. (N. N. ajándéka.)
- Mészáros Olga:* Kunhalom. Módszeres tájleírás a szegedi tanyavilágból. Doktori értekezés. Szeged, 1938. Szerző. 37 l. 5 t. 16 tkp. 8°. (Klly.: Acta litterarum ac scientiarum reg. univ. Franc.-Jos. Sect. geogr. — hist. Tom. 4. fasc. 2.) [ném. ny. kiv.-tal.] (Dr. Cholnoky Jenő ajándéka.)
- Mikkelsen kapitány:* A sarkvidék Robinsonja. Ford. Balla Ignác. Képekkel. Bp., 1913. Singer és Wolfner. VIII, 309 l. 36 t. 8°. (N. N. ajándéka.)
- Missione di studio al lago Tana.* Vol. 2. Vinigi L. Grottanelli: Ricerche geografiche ed economiche sulle popolazioni. Roma, 1939. R. Accademia d'Italia. VIII, 298 l. 10 t. 2 tkp. 8°. (Centro studi per l'Africa Orientale Italiana. 2.) (Ismeretésre.)
- Néprajzi füzetek.* Szerk. Györfy István. 7—8. Bp., 1938—1939. Egyetemi népr. intézet. 2 köt. N-8°. (Csere.)  
7. A magyar népballada. Írta Dános Erzsébet. 1938. 170, (1) l. [ném. ny. kiv.-tal.]  
8. A mezőkövesdi matyó nép élete. Írta Herkely Károly. 1939. 132, (1) l. 1 tkp.
- Obrucsev, V[ladimir] A.:* Geologija Szibiri. [Szibiria geológiája.] Tom 3. Mezozoi i kainozoi. Sz 16 tablicami fotosznmkov, 5 kartami i 58 riszunkami. Moszkva—Leningrad, 1938. Akademiya Nauk. 781—1357 l. 8 t. N-8°. (Csere.)
- [ *Opolczer Julia:* Szentendre település-földrajza. [Dissz.] Bp., 1938. Szerző. 43, (4) l. 1 tkp. 8°. (A szerző ajándéka.)
- Pákay Zsolt:* A Zsidi-medence földrajza. Doktori értekezés. Bp., 1933. Szerző. 24 l. 8°. (Dr. Cholnoky Jenő ajándéka.)
- Pálffy Erzsébet grófnő:* Cézárok, pápák, Mussolini Romája. Séták az örök-városban. Bp., 1938. Élet. 628 l. K-8°. (A kiadó ajándéka.)
- Papp Lajos:* A Biharhegység meghódítása. Bp., 1939. Szerző. 139, (2) l. 12 t. 8°. (Ismeretésre.)
- Péchy-Horváth Rezső:* Bulgáriai panoráma. Utiképek a Balkánról. Eredeti fényképfelvételekkel. Veszprém, [1937.] Egyházm. kvny. 130, (3) l. K-8°. (A szerző ajándéka.)  
— — Rezső: Szicília a lángok földje. <Sicilia, terra delle fiamme.> Itáliai útiemlékek. Bp., [1938.] M. Turista Élet. 129, (1) l. K-8°. (A szerző ajándéka.)
- Prinz Gyula:* A Magas-Tiensán. 156 szöveggöztí ábrával és 11 táblával,

- valamennyi a szerző eredeti rajza. — Der Hohe-Tienschan. Mit 156 Abbildungen und 11 Tafeln, alle vom Verfasser gezeichnet. Bp., 1939. M. kir. földt. intézet. 352 l. 3 t. 6 tkp. 8°. (A M. kir. Földtani Intézet évkönyve. 33. köt.) (A szerző ajándéka.)
- Rozsnyói* tûrak és sêták. Kiadja a Magyar Turista Egyesület felsögömöri osztálya Rozsnyón. Rozsnyó, 1939. Gömöri kvny. 32 l. 16°. (Dr. Cholnoky Jenő ajándéka.)
- Sámi* Lajos: Dél-afrikai utazások és fölfedezések. Különös tekintettel Magyar László, Livingstone Dávid, Du Chaillu, Stanley, Grant, Speke és Cameron utazásaira. A legújabb eredeti forrásokból összeáll. — Dél-Afrika térképével. 2. kiad. Bp., 1885. Ráth M. 394, (2) l. 1 tkp. K-8°. (N. N. ajándéka.)
- Schermann* [Egyed], Aegid: Geschichte von Lockenhaus [Léka.] Pannonhalma, 1936. Szerző. XII, 296, (1) l. 4 t. 8°. (A szerző ajándéka.)
- Solymosi-Kutsera* Irén: A Badacsony orometriája. Bölcsészdoktori értekezés. Bp., 1936. Szerző. 19, (1) l. 1 t. 8°. (Dr. Cholnoky Jenő ajándéka.)
- Somogy megye* adattára. Szerk. Z s a d á n y i Őszkár. A történeti részt írta papi Kozma Béla. Hozzákötvé: Somogy vármegye és Kaposvár megyei város címtára. <Alsódunántúli címtár>. Szerk. Z s a d á n y i Őszkár. Pécs, 1937. Haladás ny. 301, (3) l. 15 t.; 148 l. 8°. (N. N. ajándéka.)
- Soó* Rezső: A Nyírség természeti kincsei. Dudich Endre közreműködésével. Bp., [1939.] Szerző. 48 l. 16°. (Klly.: Vármegyei szociográfiák: Szabolcs vármegye.) (Csere.)
- Staat* und Volkstum. Für den Deutschen Schutzbund herausgeg. von K. C. v. Loesch in Zusammenarbeit mit A. Hillen Ziegfeld. Berlin, 1926. Deutscher Schutzbund. (III), 798, (1) l. 3 tab. N-8°. (Dr. Thirring Gusztáv ajándéka.)
- Stein*, Aurel: Archaeological exploration in Central Asia. London, 1939. Szerző. 31 l. 8°. (Klly.: Revealing India's Past.) (A szerző ajándéka.)
- Szabó* T. Attila: A helynévgyűjtés jelentősége és módszere. Klly.: Magyar Nyelv 30. évf. Bp., 1934. Egyetemi ny. 22 l. 8°. (Hely- és népiségtörténeti dolgozatok. 1.) (Dr. Gunda Béla ajándéka.)
- Szádeczky-Kardoss*, E[lemér] v.: Geologie der rumpfungarländischen kleinen Tiefebene. Mit Berücksichtigung der Donaugoldfrage. Sopron, 1938. Röttig—Romwalter ny. XV, 444 l. 4 tkp. N-8°. (Mitteilungen der berg — und hüttenmännischen Abt. an der kgl. ung. Palatin — Joseph-Universität für Technische u. Wirtschaftswissenschaften, Sopron <Ungarn>.) (A szerző ajándéka.)
- Székelyföldi* utmutató. Szerk. B á n y a i János. 3—4. sz. Odorheiu [Sz. udvarhely], 1939. Székelység. 2 füz. Hr.-16°. (A kiadó ajándéka.)  
3. A torjai Búdós barlang. 16 l. 1 tkp.  
4. Szent Anna tó és Mohos tó. 16 l.
- Szvoboda* Béla: A Börzsönyi hegység északkeleti részének geomorfológiája. Bp., 1933. Szerző. 24 l. 8°. (Dr. Cholnoky Jenő ajándéka.)
- Természet* világa. A— A Kir. M. Természtudományi Társulat százéves fennállásának emlékére. 3. és 4. köt. Bp., 1939. Kir. M. Term. tud. Társ. 2 köt. N-8°. (Ismeretésre.)  
3. A Föld és a tenger. Szerk. M a u r i t z Béla. 4 színes, 20 fekete műmelléklettel és 158 szöveggöztí képpel. VI, 393 l. 14 t.  
4. A Föld és az élet története. Írta G a á l István. 5 színes, 18 fekete műmelléklettel és 208 szöveggöztí képpel. VI, 391, (1) l. 14 t.
- Thirring* [Lajos], Louis: L'aspect démographique et culturel de l'accroissement territorial de la Hongrie au Nord et au Nord-Est. Bp., 1939. Szerző. 25 l. 1 tkp. 8°. (Klly.: Journal de la Société Hongroise de Statistique. Année 1939.) (A szerző ajándéka.)
- Utaz* könyve. Az—. Magyar utazási kézikönyv és utmutató. 2. kiad. (2. kieg. füz.) Kárpátalja részletes ismertetője. A könyv alapítója gr. Széchenyi Károly. Szerk. K a f f k a Károly. Bp., 1939. Orsz. M. Vendégforg. Szöv. X, 76, (1) l. 1 tkp. 8°. (N. N. ajándéka.)

- Váci könyvek. Szerk. Tragor Ignác. 26—28. Vác, 1938—1940 [1939]. Váci Múzeum-Egyesület. 3 köt. 8°. (A kiadó ajándéka.)  
 26. Váci bölcsők, váci koporsók. A Váci Múzeum-Egyesület ünnepi közgyűlésein elhangzott emlékbeszédek. Irta Tragor Ignác. 1938. 176 l.  
 27. Vác az újabb irodalomban. Összeáll. Tragor Ignác. 1939. 191 l.  
 28. Váci pályák, váci babérok. A Váci Múzeum-Egyesület ünnepi közgyűlésein elhangzott emlékbeszédek. 1940. [1939]. 127, (1) l.  
 Vadas Jolán: A magyar középiskolai tanárok tanulmányútja Itáliában 1939. július havában. Vezető Cholnoky Jenő. Az utinaplót összeáll. — Bp., [1940.] Szerző. 62 l. 14 t. 2°. [Könyomat.] (Dr. Cholnoky Jenő ajándéka.)

# ÚJ TÉRKÉPEK

**ISKOLÁK, KATONÁK, IRODÁK RÉSZÉRE,  
KÜLÖNLEGES ÉS TUDOMÁNYOS  
CÉLOKRA IS.**

Térképjelek falitáblái, jelkulcsok, térképmérők, iránytűk, térképolvasáshoz való tankönyvek és gyakorlófüzetek, kék- és szürkeszínű nyomatok, szervezés és propaganda céljaira szolgáló térkép-összeállítások, kitűzéshez 12 színű különleges gombostűk, kis zászlócskák, logarléc, oleáta, töltő-kihúzó toll, színes tusok, atlaszok, földrajzi falitáblák, finom körzőkészülékek, térkép-állványok, földgömbök, összerakható térképek, színes írónok, legfinomabb rajzoló tollak, földrajzi könyvek stb.

## KÓKAI LAJOS

térkép szaküzletében

BUDAPEST, IV., KAMERMAYER-U. 3. (Központi Városháza.)

A M. Kir. Honvéd Térképészeti Intézet főbizományosa.

Térképárjegyzék ingyen! — Telefon: 189-444 és 189-464.

# FÖLDRAJZI KÖZLEMÉNYEK

BULLETIN  
GÉOGRAPHIQUE



GEOGRAPHICAL  
REVIEW

BOLLETTINO GEOGRAFICO  
GEOGRAPHISCHE MITTEILUNGEN

LXVIII. KÖTET.

1940.

2. SZÁM.

SZERKESZTI:

**HÉZSER AURÉL ÉS KÉZ ANDOR**  
vitéz **TEMESY GYÖZŐ** KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

## TARTALOM:

<i>Cholnoky Jenő dr.:</i> Egyetemünk II. földrajzi tanszéke ... ..	77
<i>Rónai András dr.:</i> Románia néprajzi viszonyai ... ..	86
<i>Āányai János:</i> A geográfus Orbán Balázs ... ..	109
<i>Bendefy László dr.:</i> Szélviszonyok Tata környékén ... ..	119
<i>v. Temesy Győző dr.:</i> Főtitkári jelentés az 1939. LXVIII. társasági évről. — Külföldi tiszteletbeli tagajánlás ... ..	123
A Didaktikai Szakosztály előadásai ... ..	130
<i>Irodalom:</i> a) hazai; b) külföldi ... ..	140
<i>Társasági ügyek</i> ... ..	149

KIADJA A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

EDITED:  
HUNGARIAN  
GEOGRAPHICAL SOCIETY

VERLAG:  
UNGARISCHE GEOGRAPHISCHE  
GESELLSCHAFT

EDITION PAR LA:  
SOCIÉTÉ HONGROISE  
DE GÉOGRAPHIE

BUDAPEST VIII., SÁNDOR UTCA 8.

# FÖLDRAJZI KÖZLEMÉNYEK

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG SZAKFOLYÓIRATA

Megjelenik évenként négyszer: március, június, szeptember és december hónapban.

A Magyar Földrajzi Társaság tagjai „A Földgömb” c. népszerű folyóirattal együtt tagsági illetményként kapják.

Előfizetési ára egy évre 10 pengő. Egy-egy füzet ára 2.50 pengő.

A szerkesztőség címe:

Budapest, Magyar Földrajzi Társaság. VIII., Sándor u. 8. sz.

---

## Tudnivalók.

1. *Hivatalos helyiség:* VIII., Sándor-utca 8.
2. *Hivatalos órák:* minden csütörtökön 4—6, szombaton 4—7. Ugyanakkor a könyvtár is használható. (Ünnepnapok, valamint júl. és aug. kivételével.)
3. *Tagilletmény:* „A Földgömb” népszerű és a „Földrajzi Közlemények” szakszerű folyóirat. *Tagdíj* évi 10 P. Esedékes az első negyedévben.
4. *Csekkszámla:* 23604.
5. *Telefon (csak csütörtökön és szombaton d. u. 4—7-ig):* 143—357.
6. Tagajánlások és felszólamlások VIII., Sándor-utca 8. alá küldendők.
7. Szaküléseinket és estélyeinket a Társaság tagjai és az általok bevezetett vendégek ingyen látogathatják.
8. Minden hónap első csütörtökén tart a Társaság *választmányi ülést.* Tagfelvétel.
9. Minden hónap második csütörtökén d. u. 6 órakor szakülés (VIII., Múzeum-körút 6—8. Egyetemi Földrajzi Intézet).
10. Minden hónap harmadik csütörtökén d. u. 6 órakor a Didaktikai Szakosztály ülése (u. o.).
11. Estélyeink és Szaküléseink tárgyát, pontos időpontját, valamint helyét rendszerint „A Földgömb”-ben, valamint a napilapokban meghirdetjük.



## Egyetemünk II. földrajzi tanszéke.\*

*Cholnoky Jenő dr.*

Egyetemünk Bölcsészettudományi Kara néhány évvel ezelőtt kimondotta, hogy a második földrajzi tanszék felállítását okvetlenül szükségesnek tartja. Abban az időben személyi okokon fordult meg, hogy a Karnak ez a kívánsága nem teljesült. Évek múltak azóta s nem nyílt alkalom rá, hogy Karunknak ezt a kívánságát a kormány teljesíthette volna.

Most azonban egy művészettörténeti tanszék megürült s Karunk ezt a tanszéket feleslegesnek nyilvánította, megszüntette s a tanszék javadalmát más tanszék felállítására óhajtja igénybe venni.

Karunk történelemtanárai igényt tartanak rá azért, mert ez is történelmi tanszék volt. Ezt az érvelést nem fogadhatjuk el azért, mert a történelmi tanszékek száma az utóbbi évtizedekben nagyon megnövekedett más tanszakok rovására. Nem lehetett betölteni a II. földrajzi tanszéket, az indogermán összehasonlító nyelvészetit, az antropológiáit, a paleontológiáit és még több mást, mert ha ezek megürültek, azonnal történelmi tanszéket csináltak belőlük. Így szaporodott föl a történelmi tanszékek száma 13-ra, holott a földrajznak csak egy tanszéke van!

Pedig ma a földrajz tudománya a legfontosabb talán minden tudomány közt, mert a földrajzi tényezők döntik el a világtörténelmi események sorsát. Ma már nem mondhatjuk, hogy a történelem az élet mestere, mert ma a földrajz tanítja meg az embert arra, hogy miképpen élnek az emberek a Földön, milyen gazdasági és politikai helyzetben vannak, milyen törekvések és kényszerűségek nyilvánulnak meg. A jó politikusnak elsősorban jó geográfusnak kell lennie. A mai politikai eseményeket csakis a földrajz tudja megmagyarázni, amint azt Miniszterelnökünk is kifejtette. Ha pedig a politikai eseményekbe döntőleg beleszólnak a földrajzi tények, akkor a történelmi események okait is földrajzi tényekben kell keresnünk s bátran mondhatom, hogy mindig meg is találjuk.

A földrajz tehát legalább is olyan fontos tudomány, mint a

történelem s a tanszékek számának aránytalansága messze kirívó! A földrajz rendkívül széleskörű tudomány, sokkal többirányú tudást igényel, mint a történelem. A csillagászati és matematikai földrajz, a meteorológia, óceánográfia, morfológia, hidrográfia, fizikai földrajz, emberföldrajz, gazdasági és politikai földrajz mind más és más tudományokkal áll szoros kapcsolatban s valójában mindegyik ága külön embert kíván. Még a leíróföldrajzot lehetne leginkább a történelemmel egyforma kapcsolatúnak nevezni, de ha külön tanára van az ókor, középkor, újkor, őskor és Magyarország történetének, akkor külön tanárt igényel a földrajzban minden kontinens. Így van ez például a Harvard-egyetemen Bostonban, ott minden kontinensnek külön földrajztanára van.

De legalább is két tanár szükséges, mert az egyik inkább természettudományos, a másik inkább humanisztikus irányban taníthat. Dehát Karunkon a természettudományos irány is hátrányban van a történelmi és nyelvészeti tanszékekkel szemben. Egyetemünkön ugyanis a tanszékek a következőleg oszlanak meg:

Filozófia, pedagógia ... ..	3 tanszék (és egy szünetel)
Magyar irodalom és nyelvészet ... ..	4 "
Német nyelv, irodalom és kultúra ... ..	3 "
Francia nyelv, irodalom és romanisztika ... ..	2 "
Klasszikus nyelvészet és filológia ... ..	3 " (és 2 szünetel)
Olasz nyelv és irodalom ... ..	2 "
Egyéb nyelvészeti ... ..	3 "
Történelem ... ..	13 "
Néprajz ... ..	1 "
Földrajz ... ..	1 "
Geológia ... ..	1 "
Ásvány- és kőzettan ... ..	1 "
Paleontológia ... ..	1 " (szünetel)
Botanika ... ..	2 "
Zoológia ... ..	2 "
Antropológia ... ..	1 "
Kémia ... ..	3 "
Fizika ... ..	3 "
Matematika ... ..	2 "
Csillagászat ... ..	1 "

A természettudományok összeségére tehát csak 17 tanszék jutott, a történelemre magára 13, az összes humanisztikai tanszékek száma pedig 30! (A filozófiát, néprajzot és földrajzot nem számítottam egyikhez sem.)

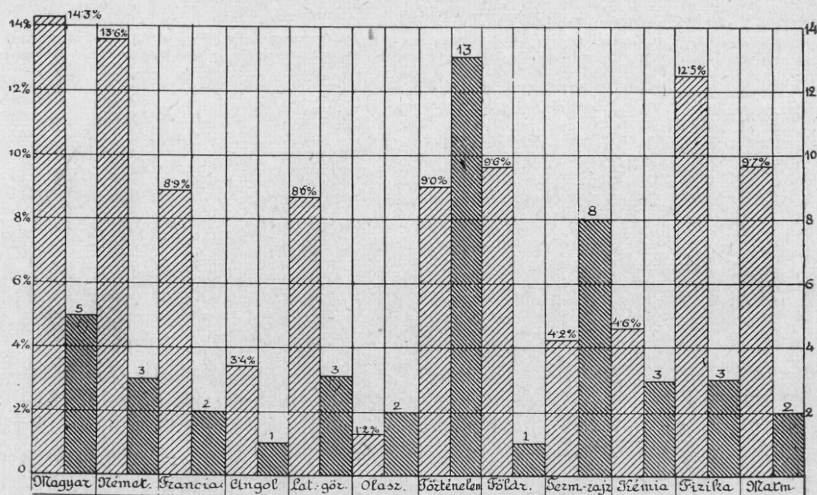
Ma, a természettudományok korában, tehát egyetemünk olyanforma, mint amilyenek voltak a renesszansz időkben az egyetemek, csupa klasszikus és csupa történelem.

A hallgatók száma mutatja, hogy mennyire aránytalan a tanszékek megoszlása. Összeállítottam tíz évre visszamenőleg a hallgatók számát tanszakok szerint s a táblázatok eredményeit összefoglaltam 10 éves átlagban. Az eredmény elszomorító s a tanszékek megoszlásának teljes aránytalanságára fényes világot vet.

Az eredmény a következő:

	Hallgatók százaléka	Tanszékek
Magyar nyelv és irodalom	14.3	4
Német nyelv és irodalom	13.6	3
Francia nyelv és irodalom	8.9	2
Angol nyelv és irodalom	3.4	1
Latin és görög nyelv és irod.	8.0	3
Olasz nyelv és irodalom	1.2	2
Történelem ... ..	9.0	13 (!)
Földrajz ... ..	9.6	1 (!)
Természettudományok ... ..	4.2	8
Kémia ... ..	4.6	3
Fizika ... ..	12.5	3
Matematika ... ..	9.7	2
Összesen:	99.0	45

Azonkívül 0.52% tanuló arabot, törököt, kínait, japánit, románit, tótot, szerbet tanul, de mindegyiknek külön tanára van! Filozófiát és pedagógiát mindenki tanult, de három tanszéken, egy tanszék meg szünetel.



A szaktárgyakra beiratkozott hallgatók százaléka és az illető szaktárgy tanárainak száma. A ritkán vonalkázott oszlopok a hallgatók százalékat, a sűrűbben vonalkázott oszlopok az illető szaktárgy tanárainak számát mutatják.

Ezeket az adatokat a mellékelt grafikon is szemléltetően tünteti fel. Ezen látszik meg igazán a szörnyű aránytalanság! Megjegyzem, hogy a kémia és fizika professzoraira nézve nem előnyös a kimutatás, mert ők az orvosnövendékeket is tanítják, azok pedig nincsenek beleszámítva, mivel nem karunk hallgatói.

Százalék szerint összefoglalva, a Bölcsészettudományi Kar tanszékei a következőleg oszlanak meg:

Földrajz ... ..	1.7 %
Történelem ... ..	22.0 „
Nyelv és irodalom ... ..	32.0 „
Természettudomány ... ..	23.0 „
Matematika ... ..	3.4 „
Egyéb ... ..	17.9 „
<u>Összesen: 100.0 „</u>	

Legkirívóbb az ellentét a földrajz és a történelem közt, mert a történelemhallgatók százaléka 9%, a tanszékek száma pedig 22%, a földrajzhallgatóké 9.6%, az egyetlen tanszék pedig 1.7%.

Egyetemünk Bölcsészettudományi Karának legfontosabb feladata a tanárképzés. Ezt nem lehet elvitatni. Kétségtelen, hogy elmulaszthatatlan feladatai közé tartozik a tudósképzés is, azért minden tanár igyekszik a tudomány legmélyebbre ható ismereteit is közölni legkiválóbb tanítványaival. Ezt megtehetik például a történelem tanárai, mert hisz tizenhárman működnek s mindegyiknek van ideje arra, hogy legkitűnőbb tanítványait a rendes előadásokon kívül is behatóbb oktatásban részesítsék.

Kérem tisztelt történelemtanár kartársaimat, méltóztassék elképzelni, hogy mit csinálna az a történelemtanár, aki egyedül tanítaná egyetemünkön a világtörténelmet meg Magyarország történelmét is. Meg vagyok győződve róla, hogy vannak köztük olyan kiváló szellemi képességűek, akik ezt a középiskolai oktatáshoz szükséges szintvonalon meg is tudnák tenni, de azt hiszem, hogy a tudósképzés ebben az esetben teljesen elmaradna s az illető tanár tudományos munkássága is tökéletesen meg volna bénítva.

A világ minden egyetemén, a magyarok kivételével, több tanszéke van a földrajznak. Még a jasií egyetemnek is! A Harvard egyetemen minden kontinensnek külön tanára van, azonkívül külön tanár tanítja a matematikai és csillagászati földrajzot, a fizikai földrajzot, meteorológiát, az általános emberföldrajzot és a gazdasági és politikai földrajzot. Nem szabad feltennem a történelemtanárokról, hogy annyira terra incognita volna előttük a tudományos földrajz, hogy annak jelentőségét nem tudnák kellően értékelni. A történelem a legszorosabban összefügg a földrajzzal s alapos földrajzi tudás nélkül nagyon is durva tévedések áldozata lehet a történelemtudós. Erre sok példát lehetne felhozni. Legújabban Teleki Pál gróf miniszterelnök úr emelte ki a földrajz nagy jelentőségét a politikában s ha a politikában szinte döntő jelentősége van, akkor a történelemben is annak kell lennie.

Számtalan írásomban mutattam rá, hogy a legnagyobb történelmi események és átalakulások indító oka vagy a földrajzi tényezőkben, vagy a fanatizmusban található meg. A legegyszerűbb történelmi változást akkor érte meg az emberiség, amikor a paleolitikos kőkorszaknak mintegy 300,000 esztendeje után, ezelőtt mintegy 10,000 évvel, az emberi művelődés elkezd egyszerre rohamosan emelkedni s rövid néhány ezer év után elérte a mai műveltséget és civilizációt, a villamosság, rádió, autó és repülőgép korszakát. Ma a repülőgép segítségével Európa közepéből hamarabb eljutunk

Amerikába, mint az ókorban Rómából Carnuntumba, Pannonia fővárosába. Ezt a rendkívül gyors fejlődést az ókor homályos kezdetein Mezopotámiában és Egyiptomban látjuk megindulni, tehát olyan területeken, amelyeken az ember kénytelen földjeit mesterséges öntözéssel művelni. A mesterséges öntözés szükségessége elsőrangú földrajzi probléma és így az emberi művelődés megindulásának okát földrajzi tényekben találjuk meg. Azt mondhatná valaki, hogy ez csak véletlen. Ennek a megcáfolására azonban döntő érvet tudunk felhozni. Amerikában az európaiak megjelenése előtt két hatalmas magasságú műveltségre emelkedett nép élt, az egyik Mexicóban, a másik Peruban. Amerika ma sűrűn lakott területein, meg azokon a vidékeken, ahol úgyszólván munka nélkül hull az ember ölébe az élelem, védelem és kényelem szükségleteit kielégítő minden adomány, ott teljesen alacsony, neolitos kőkorszakát élő vadászó, halászó és gyűjtőgető nép lakott. A két magas műveltségű, írni, olvasni tudó, rendszeres államalakulásban társult és magasabbrendű vallásban élő népek laktak, ott mindkét helyen mesterséges öntözéssel kell a földet művelni. Nem úgy hurcolták ide be a műveltséget idegen területekről, amint azt már számtalan munkámban igazoltam, hanem mindegyik műveltség ott született a helyszínén, a mesterséges öntözés következtében.

Azt mondhatná valaki, hogy az ember európai életének 300,000 esztendeje alatt azért nem emelkedett a műveltség, mert akkor még nem a mai emberfaj, nem a *homo sapiens* élt a Földön, hanem a *homo primigenius* s ez talán nem volt alkalmas a műveltség nagyobb arányú kifejlesztésére. Ám legyen így a dolog, de annyi bizonyos, hogy a mai ember sokkal előbb jelent meg Európában, mint ahogy a mezopotámiai és az egyiptomi műveltség elkezdett fejlődni és ezután sem fejlődött sehol sem a Föld kerekiségén másutt, mint csakis a mesterségesen öntözött földművelések területén, Mezopotámiában, Egyiptomban és Dél-Kínában. Az indiai, a perzsiai és a turáni népek műveltsége szintén igen régi, szintén mesterségesen öntözött vidékeken keletkezett, de ezek műveltségének önállósága elvitatható, mert mind három vidékre a mezopotámiai műveltség olyan igen nagyhatással volt, hogy emmiatt műveltségük bennszülött, saját elemeit igen bajos fölhismerni. A délkínai műveltség a mesterségesen öntözött rizsföldeken született s nem is terjedt tovább, a Föld többi népének műveltségére nem igen hatott, mert hisz csak addig terjedhet, amíg rizst lehet termesztetni s innen népvándorlások nem indulhattak ki, mert hisz nagy katasztrófa az ilyen területeket nem érheti, meg ami a fő, nincsenek sátoros pásztorok a környezetükben, pedig kimutattam, hogy a műveltség terjesztői a hódító és honfoglaló pásztornépek voltak, azért egyedül a mezopotámiai műveltség volt olyan terjedékeny, hogy meghódította egész Ázsiát és Európát s ma hódítja Amerikát, Ausztráliát és Afrikát. Ma már az eszkimók is latin betűkkel írnak, arab számokkal számolnak, keresztény vallásúak, acél szerszámokkal vadásznak stb. s mindez a kulturális és civilizációs tényező Mezopotámiából származik.

A leghatalmasabb történelmi átalakulások, fejlődések és változások okát tehát tisztán a földrajzi tényezőknek köszönhetjük. Miféle őstörténelmi tanulmányokat végezhet az a történész, aki nem ismeri a puszták és sivatagok földrajzát, nem ismeri az emberi szükségleteket és azok kielégítésének lehetőségeit, ezeket a határozottan emberföldrajzi ismereteket?

Földrajzi tudás nélkül a történész igen nagy tévedések áldozata lehet. Stein Aurél a Keletturkesztáni medence világhírű archeológusa és történésze első utazásaiból hazatérve, a tanulmányozott romhelyek pusztulását annak tulajdonította, hogy Ázsia belseje kiszáradt a történelmi idők folyamán. Ez volt a történészek általánosan elterjedt s minden további gondolkozás nélkül elfogadott hipotézise. Ezt az elméletet általában a „deszikkáció“ elméletének nevezzük. A szaharai őskori leletek tanulmányozói a Szaharán is deszikkációról beszélnek. Stein Aurélt szóval is figyelmeztettem, hogy a deszikkáció elmélete tévedés. De meg is írtam véleményemet\* s magyarázatát adtam a romok keletkezésének. Figyelmeztetésem hatására Stein Aurél, mint ahogy azt igazi, vérbeli tudós teszi, újra áttanulmányozta a dolgokat most ebből a szempontból s teljesen elismerte igazamat, egyetlen egy eset, Lou-lan romjainak kivételével. Kértem, hogy azt is újra tanulmányozza át, mert deszikkáció nincs és nem is volt a történelmi idők folyamán. Stein Aurél harmadik utazásáról haza is hozta a bizonyítékokat, hogy Lou-lan sem deszikkáció következtében lett rom, hanem azért, mert csak katonai állomás volt a sivatagban s minden nap tevekaravánokkal hozták a vizet oda.

Ime, tehát a történész elsőrangú, kitűnő munkájának nagy hiányossága és tévedése lett volna, ha a földrajz figyelmeztetését nem szívelte meg. Mert alapos földrajztudás nélkül nem lehet igazán történelmet művelni, történelmi problémákkal foglalkozni.

Több írásomban mutattam ki, hogy a népek életmódja és történelme földrajzi helyzetüknek, illetőleg helyzetük földrajzi együttesének következménye. Például a föníciai nép hajózása és kereskedése tisztán földrajzi helyzetüknek és helyzetük földrajzi együttesének következménye. Az államok konszolidálódásának és tartóságának elengedhetetlen követelménye a jó földrajzi elhatároltság. A jó természetes határ fogalma igen bonyolult valami, de alapos földrajzi tudással majdnem matematikai pontossággal meghatározható! Hányszor tévednek a történészek, amikor például a folyókat jó természetes határoknak tekintik. Azt mondhatnám, hogy a legrosszabbak, mert a folyók mindig egységes földrajzi területet szelnek keresztül. A medencék fogalma a történelmi leírásokból rendszeren teljesen hiányzik, pedig a medencék minőségétől, nagyságától, éghajlatától, egyszóval földrajzi együttesétől függ a medence népeinek sorsa. A Pireneusi félsziget örökös nyugtalanságának, folytonos belvillongásainak oka az, hogy nincsen erős, politikailag és

\* Ch. J.: Stein Aurél ázsiai utazása. Uránia, IV. évf. 1903. 6-7-8. füzet, 281. oldal.

gazdaságilag olyan erős középső medencéje, amely a periferikus területeket képes volna összetartani. Ugyanez a baja a Balkán félszigetnek is. Az Itáliai félsziget szerencsésebb, mert a nagy Római medence erős és gazdag s jobban össze tudja tartani a félsziget népeit, ámde ez sem egészen jó, azért Itália a középkorban és az újkorban szintén széthullott darabokból állt. A Párisi medence Franciaországot, a Londoni medence Nagybritanniát képes összetartani, csak a nagyon elvált Ir medencével nem bír. Németország is többször darabokra hullott, mert nem egységes földrajzi fölépítésű. Lengyelországnak keleten és nyugaton nincsenek természetes határai, azért immár többször is felosztották. Magyarországgal szemben sohasem voltak végzetes összeütközései, mert jó természetes határok választanak el bennünket. Franciaországnak Spanyolországgal nem volt sohasem olyan katasztrófális összeütközése, mint Németországgal, mert köztük vannak a Pireneusok, Németországgal szemben meg nincsenek természetes határai.

De hisz Európa története földrajzi okokból fejlődött annyira önállóan, hogy külön kontinensnek tekintjük. Ennek az az oka, hogy az európai népeket Ázsia és Afrika népeitől sivatagok, lakatlan puszták választják el. A Földközi tenger nem olyan jó elválasztó, mint a sivatagok. A Római birodalom a Földközi tenger déli partján magas műveltséget, ma még utol nem ért civilizációt hozott létre, de a Szaharán nem tudott áthatolni.

Rendkívül érdekesen avatkoznak bele a földrajzi tényezők a történelem alakulásaiba. Ki gondolna arra, hogy Anglia az ő világhatalmát és óriási gyarmatbirodalmát annak köszönheti, hogy Britannia partjain igen magas az árapály! A magas árapály miatt ugyanis minden folyótorkolat fölcsértorkolattá alakul s a tenger a hosszú fölcsérekkel, mint a Thames torkolatával, vagy a Bristol csatornával, a Clyde öböllel stb., stb. mélyen benyomul a szárazföld belsejébe s mindenütt közel van a tenger, mindenütt kítűnő jó kikötők vannak s a tengeri hajózás nagyszerűen kifejlődhetett. Ha nem volna ott magas dagály, akkor a szigetcsoportot a folyók deltái régen a szárazföldhöz csatolták volna s a tenger messze volna a szigetek belsejének népétől s a hajózás bizony, különösen jó kikötők híján, nem fejlődött volna ki. A vikingek, a normanok, az Atlaszvidéki népek stb., stb. története mind szigorú következménye hazájuk földrajzi együttesének.

Még az újkort is földrajzi esemény vezeti be, Amerika fölfedezése. A tudományos gondolkozás felszabadulását 90%-ban a földrajzi fölfedezéseknek, Kopernikus, Galilei és Newton tanításainak lehet köszönni s ez megváltoztatja az egész emberiség képét s megindítja a mai rohamos fejlődést s a népeknek ijesztő módon való elszaporodását.

Csak aki süket akar maradni a tárgyilagos valóságok szavával szemben, az nem ismeri el a földrajzi tényezők döntő jelentőségét a történelem eseményeiben. A Földközi tengerről szóló könyvemért azért írtam meg, hogy rávilágítsak a földrajz és történelem elvá-

laszthatatlan összefüggésére. Dehát történészek az ilyen könyveket nem szokták elolvasni, hisz nem történész írta. Meg sem értik a geográfia fejtegetéseit igen sok esetben. Miniszterelnökünk rámutatott arra, hogy a finnek képtelenek lettek volna csak egészen rövid ideig is állásaikat tartani, ha Finnország területe nem volna olyan, amilyen. Az orosz síkságon képtelenség lett volna az állásokat az ötvenszeres túlerővel szemben megtartani. Ezt a kétségbevonhatatlan tényt egyik újságíró történésziünk, az idegen szavakkal dúsan megtüzdelt, kacskaringós frázisok bőbeszédű gyártója ezt nem értette meg s egyik vezércikkében megcáfolni igyekezett Teleki fejtegetéseit, mondván, hogy a finnek magasabb műveltségűeknek, szervezetségüknek és magasabbrendű hazaszeretetüknek köszönhetik ellenállásuk tartós sikerét. Senki sem vonta kétségbe, hogy erre is okvetlenül szükség volt. De ha még olyan nagyon szervezettek és még olyan hősök is, az orosz síkságon nem tudták volna magukat néhány napig sem tartani. Ez a vezércikk tulajdonképpen kicsavarása a dolgoknak. Hogy jól tették-e a finnek, hogy ellenálltak vagy nem, az nem geográfiai, hanem politikai kérdés, azt ma nem lehet eldönteni, majd a jövő fogja megmondani. A geográfus csak annyit mondhat, hogy lehetséges volt tartósan ellenállniuk s ha szerencsés-jük lett volna, bizonyosan döntőleg megvédelmezhettek volna hazájukat, de csakis a földrajzi együttes segítségével.

Mindebből az következik, hogy éppen a történelem tanárainak kellene követelniök, hogy több tanár tanítsa a földrajzot. Hogy egy tanár mennyire elégtelen, az az Egyetem történetéből is kiolvasható. Lóczy Lajos, a legnagyobb magyar elmék, a legnagyobb geológusok egyike kénytelen volt földrajzot tanítani. Bár lelkiismeretesen igyekezett mindenütt az emberföldrajzot is érvényre juttatni, de ebben nem volt szakember s így tanítása túlnyomóan természettudományos irányú volt. Sajnos, ezt ellenségei fel tudták ellene használni s különösen utóda a tanszéken azzal került előtérbe, hogy ő majd emberföldrajzot fog igazán tanítani s az lesz az igazi. Tudjuk, hogy milyen szomorú süllyedés következett be s tudjuk azt is, hogy a Bölcsészettudományi Kar tagjai már későn verhették a mellüket, hogy „mea culpa“. A két irány különbözőségének hangsúlyozása hozta létre ezt az áldatlan állapotot s éppen ez a vita mutatta meg fényes világításban, hogy legalább két tanárra van szükség, az egyik természettudományos irányban, a másik humanisztikus irányban tartsa meg előadásait s elégítsék ki a természettudományok és a történelmi tudományok szükségleteit is.

Nem feladatomban Egyetemünkön a történelem tanárainak működését bírálni, de annyit meg kell mondanom, hogy a tanárképzés szempontjából valami nincsen jól. Négy év alatt a tanárjelöltek nem kapnak egy összefüggő történelmet. Mindegyik tanár természetesen elsősorban az ő kedvenc témáiról tart előadásokat s igazán szépen belemélyednek az egyes részletekbe. A tudósnak készülők gyönyörrel hallgatják az ilyen remek előadásokat, de tanárképzés szempontjából ez falra hányt borsó. Vizsgákon ezeket a részleteket nem kell



tudniok, tehát nem is tanulják meg. Látom, hogy ott az intézeti helyiségekben még kitűnő tanulók is középiskolai tankönyvekből készülnek vizsgára! Olyan borzasztó nehéz tudomány a történelem, hogy 13 tanárnak kell megosztania a munkát? Mit szólunk akkor a sokkal nehezebb matematikához, fizikához, természetrajzhoz, kémiához és különösen a temérdek kapcsolattal összefüzdő geográfiához?

A geográfia széleskörűségét kézzelfoghatóan tanúsítja a Földrajzi Intézet hatalmas könyv-, térkép-, fénykép- és vetítőkép-, meg könygyűjteménye. Földrajzi Intézetünk — hála boldogult Semsey Andor áldozatkészségének — szépen fel van szerelve, könyvtára túlhaladja a 25,000 kötetet s valami 16,000 darab fénykép és talán 20,000 darab vetítőkép áll a tudósok és tanítványok szolgálatára. De mennyi mindenféle irányban kell eleget tenni! Kartográfia, matematikai és csillagászati földrajz, meteorológia, óceánográfia, morfológia, fizikai földrajz, emberföldrajz, politikai és gazdasági földrajz, fölfedezések története, a földrajz története stb., stb. Mennyi lényegesen különböző irány és ezt mind ki kell elégtíteni!

Ezért már az intézet igazgatása is olyan nagy feladat, hogy egy ember alig képes elvégezni. Kellene melléje állandóan alkalmazott könyvtáros, annál is inkább, mert az asszisztenseket és adjunktusokat nem lehet azzal megnyomorítani, hogy ezt az óriási gyűjteményt kezeljék és rendben tartásuk. Amikor átvettem az intézetet, éppen az állandóan és speciálisan könyvtárkezelésre beállított tisztviselő híján, ijesztő állapotokat találtam! 6000 kötet hiányzott a könyvtárból, minden műszernek kilopták a drága objektívus lencsét s a térképek közt a legnagyobb rendetlenség, a vetítőképek és fényképek katalógus nélkül összedobálva, valóban elképesztő állapotról tanuskodtak.

Minthogy a történelmi tanszék száma akként szaporodott föl ilyen túlzott sokaságra, hogy a megürült természettudományi tanszékek javadalmazását fordították az újonnan felállított történelmi tanszékek dotálására, most itt az alkalom, hogy az egyik, kari határozattal megszüntetett történelmi tanszéket visszakupja a többi tudomány, itt az alkalom, hogy a földrajzzal eddig elkövetett igazságtalanság részben megszüntetessék és a második földrajzi tanszék felállítassék.\*

Azt hiszem, hogy a Magyar Földrajzi Társaság minden tagja egyetért velem ebben a követelésben, mert mindnyájan szívünkön viseljük a földrajz tudományának föllendítését.

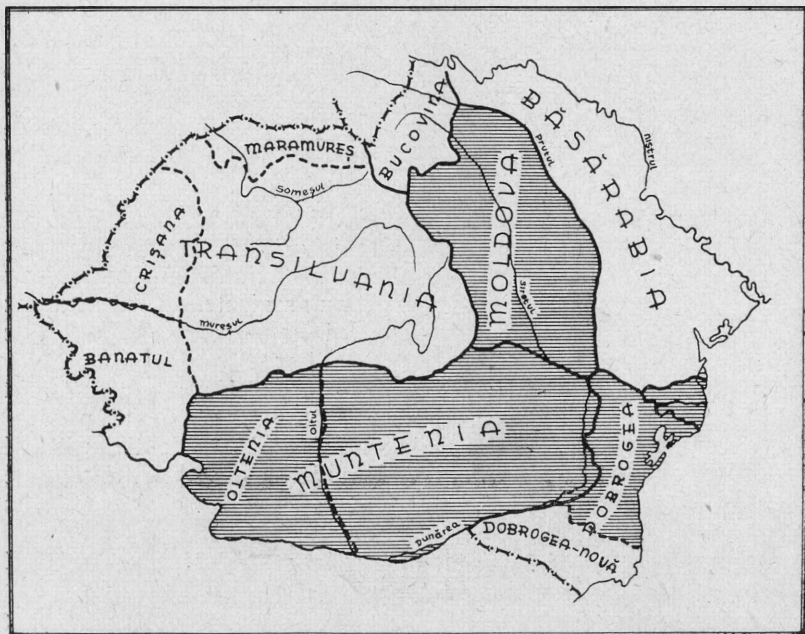
Ezzel a Magyar Földrajzi Társaság LXVIII. rendes évi közgyűlését megnyitom.

\* A második földrajzi tanszékre azóta a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr kiíratva a pályázatot. (Szerk.)

## Románia néprajzi viszonyai.

írta: Rónai András dr.

Románia népességre sokkal tarkább terület, semmint azt első tekintetre, az ország nemzetiségi statisztikájából, vagy az eddig egész Romániáról készült — s különben is igen-igen gyenge — néprajzi térképekről leolvashatnánk. A családást gyérst az okozza,

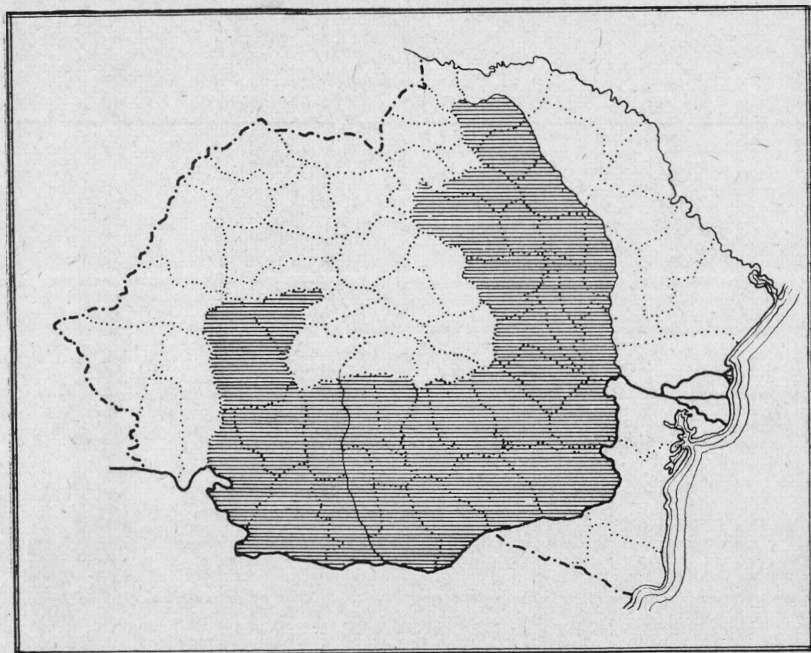


1. ábra. A régi román királyság területe és az újonnan szerzett tartományok.

hogy az új Románia történelmi magvát alkotó két sűrűn lakott fejedelemség: Havasalföld és Moldova nagy román néptömegeivel döntően befolyásolja az egész mai ország együttes nemzetiségi képét, másfelől pedig az, hogy a nemzetiségi statisztikák és térképek sokszor egy kalap alá vonnak és egyazon színfolttal ábrázolnak igen különböző elemekből összetevődő népességet.

Ami Románia néprajzi képéből először szembetűnik, az a két régi román fejedelemség lakosságának nemzetiségi egyöntetősége, szemben az újonnan kapott tartományok lakosságának nagyfokú kevertségével. Erdély, Bukovina, Besszarábia, Dobrudzsa nemzetiségi képe egészen tarka s a különböző kisebb-nagyobb nemzetiségi foltok mellett hatalmas területeken teljesen egymásba keveredve él 2—3—4, sőt van olyan hely, ahol 6—8 nemzetiség is.

A mai Románia 295.000 km<sup>2</sup>-nyi területéből 126.000 km<sup>2</sup> az a terület, amelyen a románok 1930-ban 80%-on felüli többségben voltak. Ebből a túlnyomóan román lakosságú területből 115.000 km<sup>2</sup> jut Havasalföldre és Moldvára, 11.000 km<sup>2</sup> Erdélyre (a Magyarországtól Romániához csatolt 103.000 km<sup>2</sup>-ből), míg a többi újonnan szerzett területen nagyobb (megyényi) terjedelmű túlnyomó többségben román lakosságú területek nincsenek. A románok 12—13 milliós tömegéből kerekén 8 millió román lakik a túlnyomóan román többségű területeken és pedig a két régi román tartományban 7.6 millió, Erdélyben 450.000.

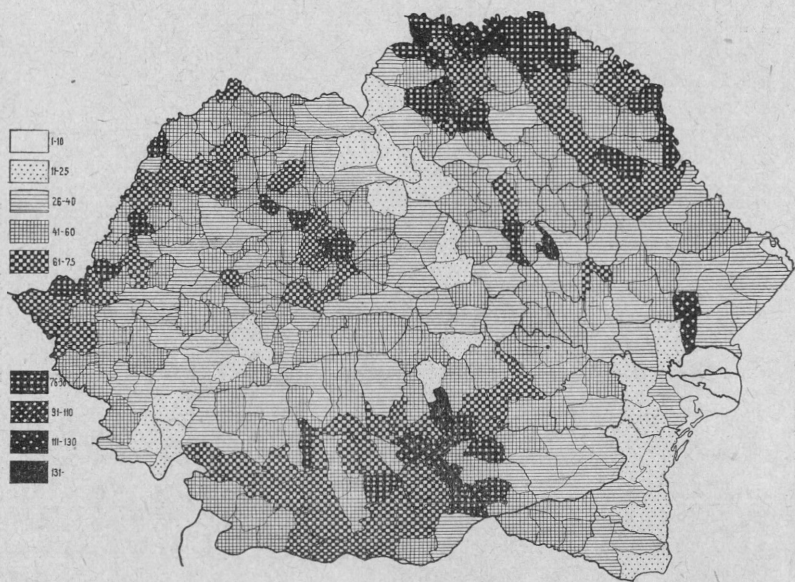


2. ábra. 80%-ban, vagy azon felül román lakosságú területek Romániában az 1930. évi népszámlálás szerint.

Ez a néhány számadat eléggé bizonyítja, hogy Románia nemzeti viszonyait külön kell tanulmányozni a két régi román fejedelemség: Moldva és Havasalföld területén és külön az új tartományokban, ahol a földrajzi elhelyezkedésnek és a történelmi múltnak megfelelően más és más népeket, más és más viszonyokat találunk.

A Keleti és Déli Kárpátok külső lejtőin, az Alduna síkja és a Szeret, Prut, Dnyeszter vízvidéke felé menedékesen ereszkedő hegyek lejtőin települt meg először a román pásztor nép, a Balkán-félszigetről észak felé vándorolva. A XI. század körül, amikor nagyobb csoportjai ideérkeznek, a Magyar medencében már szervezett államot találnak, nem tudnak túljutni tehát a Kárpátokon.

Az Alduna síkja viszont ebben az időben állandóan kóborló lovas népek országútja, megtelepülésre nem alkalmas hely. Ugyanilyen a helyzet a Szeret, Prut, Dnyeszter alsó szakaszán is, ez része ugyanis a Fekete tenger északi partja körül húzódó sztyeppvidéknek, a nomád népek Ázsiából Európa felé vezető országútjának. A román nép tehát behúzódik a lovas seregektől kevésbé járható hegyvidékekbe s itt szervezi meg első kis államcsiráit. A Fogarasi havasok s a Retyezát és Páreng hegység déli lejtői, Arges vidéke színhelyei a román kenézek és vajdák első szervezkedésének, valamint a Máramarosi és Radnai havasok, ahová a Kárpátok délkeleti



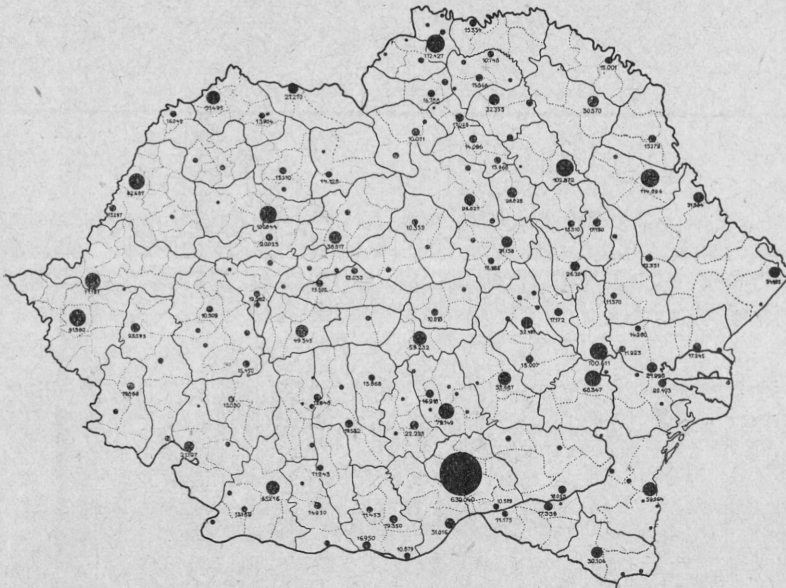
3. ábra. A falusi lakosság sűrűsége Románia járásaiban. (1930.)

könyökét megkerülve jutnak el. Igazi magas hegységek ezek és azokon más, mint juh- és kecskepásztor nem talál megélhetést.

A szomszédos síkságokon s a folyó völgyekben még néhány évszázadig tovább tart a népek hullámzása s tovább tart az egy-egy hadjárat nyomában járó állandó pusztulás is. Ezekre az elpusztított s állandóan be nem települt területekre húzódik le lassan a hegyvidékek megsokasodott román lakossága. A hegyek lábánál a pásztorkodás mellett a kezdetleges földművelést is megtanulja. Hátat azonban mindig a hegyvidéknek támasztja, háborús időkben oda vonul vissza s ott vészeli át ezeket, hogy a viharok elmúltával ismét visszatérjen elhagyott falvaiba. Itt, a nagy hegyek déli és keleti lábai előtt alakul ki a román nép, itt találjuk legősibb és legsűrűbb telepét. A Déli és Keleti Kárpátok külső lejtőit kísérő övezet ma is szembeszökően ugrik ki Románia népsűrűségi térképéből.

A románok lerajzását a Kárpátok lejtőin levő ősi település-

területükről, amely természetes módon tagozódott kétfelé a Déli Kárpátok, illetve a Keleti Kárpátok külső lábai előtt, tulajdonképpen a török idők hozták meg. A Török birodalomnak a Balkánra, s onnan a Fekete tenger köré való kiterjedése a két román településterületet török fennhatóság alá juttatta, egyúttal pedig aránylagos nyugalmi állapotot teremtett Havasalföld síkságain és Moldva dombvidékein az előző századok állapotával szemben. Az új birodalom tehát meghozta a románoknak a hegyekből való kirajzás lehetőségét, amit a törökök nemcsak nem gátoltak, hanem a földek művelése szempontjából elő is segítettek. Ebben az időben terjed ki a román néprajzi terület Havasalföldre és az egész Moldvára, jut el délen



4. ábra. Városok eloszlása Romániában. (1930.)

a Dunáig, keleten egészen a Dnyeszterig. A Török birodalom megteremtette tehát a románok számára a területi kiterjedés lehetőségét, de nem hozta meg számukra az életszinten, kultúrában való emelkedést. A román jobbágytömegek, a török földesurak és a román bojárok alatt is egyaránt a legsötétebb rabszolgasorsban élnek.

Ez a helyzet váltja ki további elterjedésüket most már észak és nyugat felé. A „nagy hegyeken túl”<sup>1</sup> ugyanis ebben az időben virágkorát éli az erdélyi fejedelemség, ahol a gazdasági és kulturális fejlődés és a lakosság általános életszínvonala messze felette áll a környező területekének. A románság a nagy hegyek számtalan ösvényén át áramlik e felé a számára „ígéret földje” felé és bár

<sup>1</sup> Így határozzák meg ma is a regátiak Erdélyt.

Erdély fejedelmei veszélyesnek találják ezt a nagymértékű bevándorlást, megakadályozni nem tudják. A románok a magas hegyvidékeken vándorolnak s azokat szállják meg. Erdély őslakosai a magyarok és a később betelepített szászok foglalkozásuknak megfelelően a medencéket, folyó völgyeket szállották meg s a magas hegyvidékeket lakatlanul hagyták, kivéve egyes bányahelyeket, fontosabb utak környékét stb. A románok ezeket a lakatlan vidékeket özönlik el, ahol vándorlásukat alig lehet ellenőrizni. Már előbb is eljutottak ide nyájaikkal, mint igazi vándorpásztorok téli-nyári szállást változtatgatva, de kevés helyen telepedtek meg (Hátszegi medence, a Bihar déli része, Máramarosi havasok), és ott sem állandóan. A korabeli összeírások panaszkodnak, hogy az egyszer összeírt oláh telepeknek a következő összeíráskor már hiült helyét találják. Jelentőségére azonban e vándorpásztorok csak a török idők alatt tesznek szert s különösen akkor, amikor a török-tatár beütesek Erdély magyar és szász vidékeit többször végigdúlják és pusztítják s a földesurak elpusztult, vagy elhurcolt jobbágyaik helyett a hegyvidék román pásztorait fogják földművelésre és telepítik le a völgyekben s a medencékben is mind tömegesebben.

A török uralomnak Kelet- és Közép-Európából való kiszorítása után a román népterület kelet felé való terjeszkedése megáll. Besszarábiát a felszabadításban résztvevő oroszok szállják meg s ez gátat vet a román településterület további kiterjedésének. Dél-Besszarábiában azonban valóságos lerakódóhelye marad az itt valaha megfordult népcsoportoknak, akikhez aztán a török idők alól való felszabadítás után újabb s szintén különböző etnikai csoportokhoz tartozó telepesek járulnak. Ennek a területnek mai nemzetiségi képe egész Európában szinte egyedülállóan tarka. De nem sokkal kevésbé tarka a Fekete tenger és Alduna közötti földszáv: Dobrudzsa területe sem, ahol a török idők emlékeként igen jelentős török települések maradtak a bulgár és görög települések mellett, de van itt román, német, orosz, tatár, cigány és egyéb náció is.

Keleten és délen tehát ebben az időben megszűnnek a nagyobb népmozgások, megállapodnak a nyelvterületek, rögzül a román nyelvhatár is. Más a helyzet a nagy hegyeken túl, Erdélyben. A törököktől való felszabadulás után Erdély a Habsburgok kezére került. A hosszú évszázadok alatt felőrlődött magyar erő már nem elég erős ezt megakadályozni, de elég erős a helyi ellenállásokra és felkelésekre. Erdély területét tehát, és éppen magyar területeit, tovább emésztik a belső harcok. Ez utat nyit megint a románoknak, hogy nagy tömegekben vándoroljanak le a völgyekbe és medencékbe, ahol az új államhatalom, mint lojális alattvalókat, szívesen látja őket. A levándorlók helyébe pedig özönlik tovább a Regát románsága, amelynek számára az erdélyi életszint még mindig sokkal magasabb, mint amilyenben a Havasalföldön, vagy Moldvában része van. Közben a Bánságban, Erdély délnyugati határán nagyszabású telepítés folyik s a töröktől lakatlanná pusztított területeken százsámra alakulnak német, román, szerb községek. Erdély

északnyugati részén Szatmár környékén is telepítenek németeket, északnyugat felől pedig a románok árasztják el a Szamosok vidékét. A medence közepén az ősi magyar településterületeken a románok beáramlása következtében egészen vegyes lett a lakosság. Így változik meg igen rövid idő alatt gyökeresen Erdély etnikai képe s a XIX. században már teljes erővel indul meg a felszaporodott románok politikai és kulturális küzdelme az erejében meggyengült magyarság politikai állásai ellen.

A viszonyok rendeződésével azonban itt is megállapodik a nemzetiségek nagyobbszabású mozgása és terjeszkedése és megmerevül az etnikai kép. Tényleg a XIX. század közepétől — ha akadnak is kisebb változások — nagyobb teret egyik nemzetiség sem ér el a másik rovására Erdélyben.

Románia nemzetiségi viszonyai mai állapotának összefogó megrajzolása előtt tekintsük végig a különböző történelmi múltú országrészek jelenlegi nemzetiségi képét, úgy amint az a háború előtti legutóbbi népszámlálásokból és az 1930. évi új román népszámlálás adataiból kitűnik.

### Bukovina.

E 10.000 km<sup>2</sup>-nyi és 800.000 lakosú területrész 1919-ben Ausztriától került Romániához. Ausztria Lengyelország felosztásakor kapta meg ezt a főleg ruténnel és románokkal lakott területet. A tartomány északi részét lakják a rutének, de településterületük patkószerűen lenyúlik délre s közrefog egy Rádăuți és Storojineț irányában benyúló nagyobb román öblöt. A két fő nemzetiségen kívül zsidók, németek és lengyelek élnek jelentősebb számban ezen a területen, sőt a magyarok száma is 12.000, a románok adatai szerint.

Ez a vidék különben Románia legsűrűbben lakott területei közé tartozik. Míg Románia 1 km<sup>2</sup>-re jutó átlagos lakosszáma 61, Bukovináé 82 s ezzel az arányszámmal vezet az összes többi tartományok előtt. Legnagyobb városa Cernăuți (Czernowitz), mely Bukurești és Chisinău (Kisinev) után sorrendben a harmadik legnagyobb városa Romániának. Cernăuți város lakosságának nemzetiségi megoszlása 1930-ban anyanyelv szerint a következő: 32.731 jiddis, 29.123 román, 26.223 német, 14.589 orosz és rutén, 8.403 lengyel, a többi egyéb, köztük 590 magyar. (Megjegyzendő, hogy etnikai eredet szerint 42.592 zsidót számoltak meg, vallás szerint pedig 42.932 izraelitát.) A városoknak erős zsidó jellege itt is, de lejjebb is, Bessarábiában és Moldvában szembetűnő.

Égész Bukovina nemzetiségi megoszlása az 1910. évi osztrák népszámlálás, valamint az 1930. évi román népszámlálás szerint<sup>1</sup> a következő:

<sup>1</sup> Az 1930. évi román népszámlálás kétféle módszerrel tudakolta a lakosság nemzetiségi megoszlását. Kérdezték az etnikai eredetet (origina etnica) és az anyanyelvet (limba materna).

## Bukovina lakosságának nemzetiségi megoszlása.

Nemzetiség, ill. nyelv.	1910.	%	Etnikai eredet	1930.		%
				%	Anyanyelv	
Orosz, rutén ... ..	305.101	38.1	244.078	28.6	291.887	34.2
Hucul ... ..	—	—	12.437	1.5	—	—
Román ... ..	273.254	34.2	379.691	44.5	350.901	41.1
Zsidó, ill. jiddis ... ..	88.666	11.0	92.492	10.8	74.288	8.7
Német ... ..	68.075	8.5	75.533	8.9	93.812	11.0
Lengyel ... ..	35.033	4.4	30.580	3.6	28.411	3.3
Magyar ... ..	10.391	1.3	11.881	1.4	11.860	1.4
Cigány ... ..	4.000	0.5	2.164	0.3	232	0.0
Cseh-tót ... ..	1.005	0.2	671	0.0	481	0.0
Egyéb ... ..	14.573	1.8	3.482	0.4	1.137	0.3
<b>Összesen ... ..</b>	<b>800.098</b>	<b>100.0</b>	<b>853.009</b>	<b>100.0</b>	<b>853.009</b>	<b>100.0</b>

A magyar lakosság annak az 5 csángó magyar községnek lakóiból adódik, akik az 1700-as évek végén az osztrákok kegyetlenkedései miatt vándoroltak ki a Székelyföldről Bukovinába. A községek közül 3 ma Rádăuți megyében van, 2 pedig Suceava megyében. Nemzetiségi adataik a következők:

	Össz- lakosság	Magyar	Román	Német	Zsidó
Andrásfalva—Tibeni ... ..	3.239	3.045	34	105	38
Hadikfalva—Dornești ... ..	4.934	4.534	129	129	84
Istensegits—Măneuti ... ..	2.557	2.280	93	110	64
Fogadjisten—Jacobesti ... ..	855	153	633	29	19
Józseffalva—Vorníceni ... ..	1.163	543	560	40	18

Ebben az 5 községben a lakosság anyanyelvi és etnikai eredet szerinti adatai majdnem teljesen megegyeznek.

## Besszarábia.

A Prut és Dnyeszter közötti tartomány a török fennhatóság alól felszabadulván, 1812-ben jutott az oroszok kezére. Északi részét már ebben az időben rutének és oroszok lakták, déli részén — mint már említettük — bulgár, török, német nemzetiségű lakosok éltek és jelentős számban oroszok is. A román népterület Besszarábia középső részére terjed ki és Chișinău (Kisinev) magasságában áttérjed a Dnyeszterre. A dnyeszterentúli románok, illetőleg ahogy itt nevezik: moldovánok számára külön kis moldován köztársaságot szerveztek az oroszok román közigazgatási nyelvvel.

A tartomány legnagyobb városa Chișinău, mely az ország fővárosa után nagyságrendben Románia második városa. Chișinău nemzetiségi megoszlása anyanyelv szerint a következő: Román 46.725, jiddis 39.382<sup>1</sup>, orosz, rutén 25.441, a többi egyéb, köztük 132 magyar. (Etnikai eredet szerint 141.)

Ez a tarka kép jellemzi a többi besszarábiai várost is, nem-

<sup>1</sup> Zsidó eredetű 41.065.



zetiségileg sokfelé tagozódó lakosságukkal még az egyöntetű falusi lakosságú vidékeken is kirínak környezetükből

Az egész tartomány nemzetiségi megoszlása a legutóbbi orosz (1897) és a legújabb román (1930) népszámlálás szerint a következő:

#### Besszaráb: a lakosságának nemzetiségi megoszlása.

Nemzetiség, ill. anyanyelv	1 8 9 7.	%	Etnikai eredet	1 9 3 0.	%	Anyanyelv	%
Román ... ..	1,162.000	47.6	1,610.757	56.2	1,598.573	55.8	
Orosz, rutén ... ..	678.700	27.8	666.123	23.3	701.295	24.5	
Zsidó, ill. jiddis ... ..	288.000	11.8	204.858	7.2	201.278	7.1	
Bulgár ... ..	129.400	5.3	163.726	5.7	164.551	5.8	
Német ... ..	75.700	3.1	81.089	2.8	80.658	2.8	
Török-tatár ... ..	67.000	2.7	555	0.0	101.356	3.5	
Gagauzi ... ..	—	—	98.172	3.4	—	—	
Cigány ... ..	—	—	13.518	0.5	6.520	0.2	
Lengyel ... ..	—	—	8.104	0.3	3.862	0.1	
Magyar ... ..	63	0.0	829	0.0	747	0.0	
Egyéb ... ..	40.337	1.7	16.671	0.6	5.652	0.2	
<b>Összesen ... ..</b>	<b>2,441.200</b>	<b>100.0</b>	<b>2,864.402</b>	<b>100.0</b>	<b>2,864.402</b>	<b>100.0</b>	

A legrománabb megyék Orhei, Lăpuşna, Soroca és Bălţi. A négy megye szorosan egymás mellett helyezkedett el Chişinău körül és attól északra a tartomány derekán. A legtöbb orosz és ukrán él a legészakibb megyében Hotinban (az 1930. évi népszámlálás szerint 57.1%), továbbá a két legdélibb megyében: Cetatea Alba és Izmailban (40—50%). Bulgárok a legnagyobb arányban szintén e két déli megyében élnek, amelyekben a román statisztika egyformán 21—21%-ra teszi arányukat. A zsidók, bár számuk az egész tartományban elég jelentős, szétszóródva élnek és csak Lăpuşna megyében, melynek székhelye Chişinău, érik el a 12%-ot. A törökök és tatárok a Prut alsó folyása mellett hosszan felnyúló Cahul megyében élnek a legnagyobb arányban, ahol különben bulgárokat is jelentős számban találunk és az ettől keletre fekvő Tighinában. Ezen a tájon a török-tatár népeket gagauzoknak nevezik.

A tartomány népsűrűsége északon az országos átlag felett van, Hotin megye népsűrűsége, a nagy városoktól eltekintve, a legmagasabb az egész országban. (104 lakos 1 km<sup>2</sup>-en), viszont a déli megyék, a Fekete tenger körüli sztyeppöv megyéi (román tájneve e területnek bugeac) igen alacsony népsűrűségűek. Chişinăutól délre 44—54 lakos jut 1 km<sup>2</sup>-re.

#### Dobrudzsa.

Az Alduna könyöke és a Fekete tenger partja közé szorult magasföld politikailag két külön részre tagozódik, a tulajdonképeni Dobrudzsára és Új-Dobrudzsára. Ez utóbbi rész a Constanfától délre fekvő terület, melyet Románia 1913-ban, a második balkán

háború idején szerzett Bulgáriától. Az addigi határ, melyet 1878-ban állapítottak meg, Silistra és Mangalia között húzódott. Ettől a vonaltól délre fekszik. Új-Dobrudzsa területe, mely ma két megyére oszlik: Durostorra és Caliacrara.

A régi Dobrudzsa világháború előtti nemzetiségi adatait nem ismerjük pontosan, kb. 60%-ra rúgott itt a román lakosság arányszáma és 40-re az egyéb, köztük oroszok, bulgárok és törökök voltak legnagyobb számban. Új-Dobrudzsa nemzetiségi képe 1900-tán a következő volt: 260.000 lakosból 128.000 (49%) volt bulgár, 113.000 (43%) török-tatár, 7000 cigány és 7000 román, a két utóbbi együttesen 5%, a többi egyéb.

Az egész tartomány lakosságának nemzetiségi megoszlása 1930-ban a következő képet mutatja:

#### Dobrudzsa lakosságának nemzetiségi megoszlása 1930-ban.

Nemzetiség, ill. anyanyelv	Etnikai eredet	%	Anyanyelv	%
Román ... ..	350.572	44.2	369.110	45.3
Bulgár ... ..	185.279	22.7	183.593	22.5
Török-tatár ... ..	172.865	21.2	183.018	22.4
Gagauzi ... ..	7.126	0.9	—	—
Orosz, rutén ... ..	27.522	3.4	40.941	5.0
Német ... ..	12.581	1.5	12.439	1.5
Cigány ... ..	11.446	1.4	5.620	0.7
Görög ... ..	9.023	1.1	7.744	0.9
Örmény ... ..	5.370	0.7	4.904	0.6
Zsidó, ill. jiddis ...	3.795	0.5	1.816	0.2
Magyar ... ..	2.194	0.3	2.077	0.3
Egyéb ... ..	17.702	2.1	4.213	0.6
Összesen ... ..	815.475	100.0	815.475	100.0

A két déli megye a Bulgáriától elvett Caliacra és Durostor nemzetiségi adatai 1930-ban a következők:

#### Új-Dobrudzsa lakosságának nemzetiségi megoszlása.

Nemzetiség, ill. anyanyelv	1 9 3 0.		Anyanyelv	%
	Etnikai eredet	%		
Bolgár ... ..	142.209	37.9	142.403	37.6
Török-tatár ... ..	135.571	35.8	144.659	38.2
Gagauzi ... ..	6.356	1.7	—	—
Román ... ..	77.728	20.6	79.739	21.2
Cigány ... ..	7.615	2.0	4.442	1.2
Örmény ... ..	1.740	0.5	1.670	0.4
Görög ... ..	1.280	0.3	978	0.3
Orosz, rutén ... ..	1.279	0.3	1.850	0.5
Zsidó, ill. jiddis ...	807	0.2	433	0.1
Német ... ..	558	0.1	525	0.1
Magyar ... ..	522	0.1	530	0.1
Egyéb ... ..	1.679	0.5	1.115	0.3
Összesen ... ..	378.344	100.0	378.344	100.0

A tartomány legnagyobb városa Constanța, Romániának Galați mellett második kikötővárosa. Galați ugyan lakosszámra majdnem kétszerese Constanțának, ez utóbbi város kikötője mégis mind nagyobb jelentőségű lesz. Galați ugyanis dunai kikötő és a Duna-delta hajózása elég körülményes. Ha megépül a tervezett Duna—Fekete-tenger csatorna Constanța mellett, akkor ez a város lesz előreláthatólag a Fekete tenger egyik legfontosabb kikötőhelye. Constanța lakossága 1930-ban 59.164 fő, ebből etnikai eredet szerint 40.661 román, 3.800 török-tatár, 3.697 görög, 2.917 örmény, 1.677 zsidó, 1.457 német, 1.176 bulgár és 1.142 magyar, a többi egyéb, köztük 1.094 orosz.

### Moldva.

A Kárpátok és a Prut folyó közötti magastövid, tengelye a Szeret folyó. A Prut igazi határfolyó akkor is, ha Románia vegetációs térképét nézzük, akkor is, ha a közigazgatási határokat vesszük figyelembe, vagy akár az egyházkerületek határait, Románia analabéta térképét, vagy a közlekedéshálózatot. A Szeret viszont az a tengely, amelyik körül sűrűsödik a népesség. Az egyházi és politikai határok átnyúlnak egyik parttól a másikra s a folyó vonalán fut végig a régi Románia legfontosabb vasútvonala, a bucurești—cernăuți vonal. E régi román tartomány kialakulása a XIV. századra tehető, de fennállásának első évszázadaiban a főhatalom többnyire nem román kezekben van s a lakosság is igen tarka. A török uralom alatt válik egyöntetűbbé a nemzetiségi kép, főleg a lakosság nyelve szempontjából, amennyiben a román nyelvet beszélők túlnyomó többségre tesznek szert. De vérségileg, faji leszarmazás tekintetében Moldva lakossága ma is igen kevert, sokkal kevésbé tiszta, mint a déli román történelmi tartomány: Havasalföld román népe.

Ha az 1930. évi román népszámlálás tényleg helyesen tudta volna megvalósítani azt a törekvést, hogy a lakosság nemzetiségi jellegét kétféle módon: a faji leszarmazás és az anyanyelv alapján állapítsa meg, akkor Moldvában a nyert adatok történelmi és etnográfiai, sőt földrajzi szempontból is igen érdekes tanulságokra vezettek volna. De az ilyen felvétel sokkal nagyobb felkészülést, egész különlegesen képzett számlálógardát kívánt volna meg s még akkor is igen sok nehézséggel járt volna. Az 1930. évi román népszámlálás adatait részletesen vizsgálva arra az eredményre jutunk, hogy a kétféle csoportosítást teljesen ötletszerűen alkalmazták s azoknak összetevéséből legföljebb egy csomó hibát lehet megállapítani, de következtetéseket levonni nem.

A tartomány nemzetiségi képét az 1930. évi román népszámlálás a következőképen állapította meg:

**Moldva lakosságának nemzetiségi megoszlása 1930-ban.**

Nemzetiség, ill. anyanyelv	Etnikai eredet	%	Anyanyelv	%
Román ... ..	2,185.632	89.8	2,250.678	92.5
Magyar ... ..	20.964	0.9	23.894	1.0
Zsidó, ill. jiddis	158.421	6.5	109.654	4.5
Cigány ... ..	32.194	1.3	13.598	0.6
Orosz, rutén ...	8.246	0.3	16.028	0.7
Német ... ..	8.098	0.3	8.042	0.3
Görög ... ..	3.784	0.2	2.855	0.1
Lengyel ... ..	3.202	0.1	1.984	0.1
Bolgar ... ..	1.644	0.1	1.181	0.0
Örmény ... ..	1.507	0.1	855	0.0
Egyéb ... ..	9.904	0.4	4.826	0.2
Összesen ... ..	2,433.596	100.0	2,433.596	100.0

Amint látjuk a legnagyobb nemzetiségi csoport a románok után a zsidóké, akik főleg Jasi megyében élnek nagyobb számmal, (40.200) s mindenhol főleg a városokban. Moldva városai lakosságának 23.1%-a zsidó. Bár Bessarábiában 26.6% ez az arány, Bukovinában pedig 30.0%, mégis Moldvában van s éppen Jasiiban a román antiszemitizmus fészke. Jasi a hazája a román antiszemita mozgalom nesztorának, A. C. Cuza tanárnak.

A zsidók után számra a legnagyobb nemzetiségi csoport a magyaroké. Tudjuk, hogy Moldva területén már a XIII. század elején éltek magyarok és hogy a Szeret völgyében a románoknál előbb telepedtek le. Moldvában 1466-ban készült el az első magyar nyelvű huszita biblia fordítás. Valószínűnek látszik az a feltevés, hogy még a honfoglalás korabeli vagy azelőtti magyar településről van itt szó. Az ősi telepek természetesen az idők viszontagságai alatt meg-megrítultak, de a szomszédos Székelyföldről állandóan újabb és újabb erősödést kaptak. A XV. század végén tudunk nagyobb bevándorlásokról, de később is s különösen a XVIII. században jelentős tömegekben vándoroltak, különösen a csiki és háromszéki székelyek a Tölgyes, Békás, Gyimesi és Ojtozi szorosokon át Moldvába. Számukat a világháború előtt közel százezerre lehetett tenni s bár nyelvében jelentős részük elrománosodott, róm. kat. vallásuk révén jól megkülönböztethetők a gör. kel. románoktól. 1912-ben a régi román népszámlálás szerint 97.711 róm. kat. vallású lakos élt Moldvában, az új 1930. évi román népszámlálás 109.953 róm. kat. lakost talált itt. Alig férhet kétség hozzá, hogy e róm. katolikus lakosok mind magyar eredetűek, hiszen a katolikus és magyar elnevezést szinte egyértelmű meghatározásként használják Moldvában és nincs semmi nyoma annak, hogy más népi eredetű katolikusok kerültek volna nagyobb tömegekben erre a földre. Ha tehát ma már nyelvükben nem is, népi eredetükben feltétlenül túlnyomórészt magyarokat kell tudnunk Moldva róm. kat lakosai alatt. Ha a népi eredetet tudakoló kérdésre a népszámláláskor helyesen tudtak volna a lakosok megfelelni és ezt a feleletet a számláló biztosok jól vezették volna be a kérdőívekbe, úgy a népi

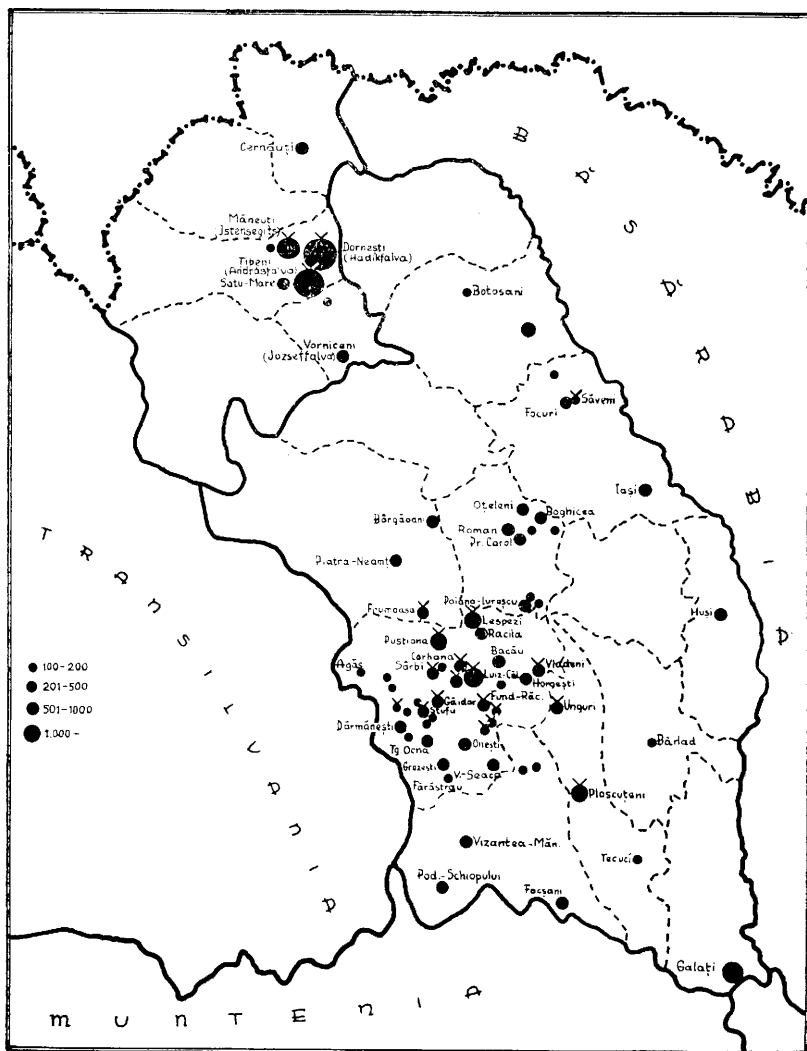
eredetet feltüntető statisztikában a magyarok rovatának adatai megközelítették volna a róm. katolikus vallásúak számát.

Sajnos az 1930. évi román népszámlálásnak ez a része nem sikerült s a moldvai magyarok egyformán eltűntek az anyanyelvi s az etnikai eredet rovatából is. Ami mégis megmaradt belőlük, azt érdemes ideiktatni részletesen, hiszen egy ősi s már évszázadok óta igen mostoha sorsot élő ágáról van szó magyar népünknek. Összehasonlításul a népi és anyanyelvi adatok mellett feltüntetjük a községekben lakó róm. katolikusok számát is. Az alábbi felsorolás azokat a moldvai községeket öleli fel, amelyekben az 1930. évi román népszámlálás akár népi eredet, akár anyanyelv szerint legalább 100 magyar lakost talált.

		Magyarok száma etn.eredet anyanyelv szerint		Róm. kat.-ok száma	Össz- lakosság
<i>Bacău megyében</i>					
Bacău (város)	...	822	603	1.893	31.138
Moinesti	„	104	100	246	6.616
Târgu-Ocna	„	184	543	2.539	12.588
Berindești	Bistrita járás	—	114	114	165
Ciocani	„	—	145	179	190
Corhana	„	12	401	406	452
Fundu-Răcăciuni	„	—	833	842	854
Lespezi	„	1.058	1.053	1.058	1.314
Luizii-Călugăra	„	9	1.800	1.853	1.879
Osebiții-Luizii-Călugăra	„	—	402	589	697
Racilla	„	235	235	235	480
Agăș	Muntele járás	107	118	136	1.050
Dărmănești	„	687	665	745	7.091
Gloduri	„	72	—	98	119
Lucăcești	„	132	54	167	3.992
Capâta	Oituz járás	128	123	129	192
Dofteana	„	197	94	463	4.789
Fereastră	„	175	169	237	1.526
Grozești	„	375	676	1.713	3.481
Onești	„	57	672	1.236	2.945
Valea Seacă	„	71	201	231	456
Geoseni	Siret járás	—	135	833	1.363
Horgesti	„	207	—	814	1.316
Vladnicu	„	280	608	615	730
Bălăneasa	Taslău járás	167	167	171	593
Butucari	„	123	123	271	552
Găidar	„	368	367	369	373
Năsoești	„	168	168	163	315
Pustiana	„	171	1.146	1.153	1.177
Sârbi	„	369	366	370	387
Stufu	„	283	283	289	311
Valea-Rea-Sat	„	114	119	130	438
Verșeștii-de-Jos	„	103	1	115	784
Összesen:		6.778	12.484	20.402	90.353
Bacău megye többi községében	...	1.719	1.515	26.737	170.666
<i>Botoșani megyében</i>					
Botoșani (város)	...	115	107	688	32.355
Botoșani megyében több helyen szétszórva	...	157	142	772	185.903

	Magyarok száma etn. eredet anyanyelv szerint		Róm. kat.-ok száma	Össz- lakosság
<i>Covurlui megyében</i>				
Galați (város) ... ..	2.155	1.981	3.931	100.611
A megye más községeiben ... ..	83	46	77	109.395
<i>Fălciu megyében</i>				
Huși (város) ... ..	324	16	3.983	17.130
A megye más községeiben ... ..	28	12	1.672	94.644
<i>Iași megyében</i>				
Iași (város) ... ..	543	496	3.178	102.872
Fântânele (Gropnița) Turia járás ...	176	—	256	1.842
Focuri " " ...	219	2	222	2.685
Săveni " " ...	186	—	186	199
Összesen:	1.124	498	3.842	107.598
A megye más községeiben ... ..	157	58	2.493	168.198
<i>Neamț megyében</i>				
Piatra-Neamț (város) ... ..	501	450	999	29.827
Frumoasa, Bistrița járás ... ..	897	903	903	1.676
Bărgăoani, Mijloc járás ... ..	609	—	984	1.327
Összesen:	2.007	1.353	2.886	32.830
A megye más községeiben ... ..	377	259	1.642	65.393
<i>Putna megyében</i>				
Focșani (város) ... ..	653	579	932	32.481
Fântânele, Trotus járás ... ..	20	169	399	498
Săscut " " ... ..	109	103	115	589
Podul-Schiopului Vrancea járás	257	266	185	686
Vizantea-Mănăstirească " " ... ..	482	488	488	1.169
Összesen:	1.521	1.632	2.119	35.423
A megye más községeiben ... ..	585	517	1.033	158.682
<i>Roman megyében</i>				
Roman (város) ... ..	366	284	1.079	28.823
Boghicea Roman-Vodă járás	219	—	234	1.175
Călugăreni " " ... ..	—	127	409	438
Oțeleni " " ... ..	278	2	1.329	1.697
Poiana-Iurașcu " " ... ..	212	—	671	770
Principele-Carol " " ... ..	222	—	251	460
Roșiori " " ... ..	108	—	106	927
Sagna " " ... ..	272	6	970	1.689
Slobozia " " ... ..	111	—	430	875
Összesen:	1.788	419	5.479	36.854
A megye más községeiben ... ..	262	43	26.983	114.696
<i>Tecuci megyében</i>				
Tecuci (város) ... ..	196	176	218	17.172
Ploscuțeni, Homocea járás ... ..	3	1.185	1.220	1.350
Unguri " " ... ..	837	837	843	847
Összesen:	1.036	2.198	2.281	19.369
A megye más községeiben ... ..	112	79	212	137.036
<i>Tutova megyében</i>				
Bârlad (város) ... ..	186	180	257	26.204
A megye más községeiben ... ..	53	49	116	118.617
Moldova többi három megyéjében összesen ... ..	397	306	1.123	508.358

Iasi mellett Moldva második legnagyobb városáról, Galați-ról érdemes még külön megemlékeznünk. Lakosszáma 100.611 fő, melyből 68.656 román, 19.252 zsidó, 3.005 orosz és rutén, 2.922 görög, 2.155 magyar, 1.257 német, a többi nemzetiségek egyenkint nem érik el az ezres lélekszámot.



5. ábra. Bukovinai és moldvai fontosabb magyar telepek. (1930.) (100 magyar lakoson felül.) Az ékezetes-körű községekben a magyarság van többségben.

### Havasalföld.

A régi Románia nagyobbik és sűrűbben lakott tartománya Munténia. Népsűrűsége a mai Románia tartományai között is Buko-

vina után a második helyen áll. Az újabb tartományi beosztások különválasztják nyugati részét Oltenia néven s ennek történelmi indoka is van, mert a Kárpátok, az Alduna s az Olt folyótól bezárt terület Szörényi bánság néven hosszú évszázadokig a középkori magyar királyság egyik legfontosabb határtartománya volt s védte a Porta Orientalis átjáróját.

Munténia népsűrűségét a főváros és több népesebb város emeli különösen, az olteniai rész viszont városokban szegény. Munténia 4,029.008 lakójából 1,101.766 városlakó, ebből a fővárosra, Bucureşti-re 639.040 lakos jut. A városok mellett azonban sűrű a falusi települések hálózata is, különösen abban az övezetben, mely a Kárpátok ívének külső lábait körülveszi. A Prahova völgy petroleumipar-vidéke sűríti még a lakosságot a tartomány keleti felén. Legritkábban lakott terület a Kárpátok láncaitól eltekintve a Călăraşi és Brăila között elterülő pusztá, a Bărăgan, ahol a városokat kiemelve 1 km<sup>2</sup>-re 35—37 főnyi falusi lakost kapunk s a városokkal együtt is csak 41, ill. 51 a népsűrűség.

Etnikai összetételében egészen egyöntetű képet mutat Havasalföld népe. A románok aránya két megye kivételével (Ilfov és Braila) mindenütt felül van a 90%-on, a két megye tisztaságát is csak a nagy városok (Bucureşti, Brăila) rontják.

Munténia és Olténia együttes nemzetiségi statisztikája 1930-ban a következő:

**Munténia és Olténia lakosságának nemzetiségi statisztikája.**

Nemzetiség, ill. anyanyelv	Etnikai eredet	%	Anyanyelv	%
Román ... ..	5,236.792	94.5	5,378.458	97.0
Cigány ... ..	94.023	1.7	31.392	0.6
Zsidó, ill. jiddis ...	89.850	1.6	20.443	0.4
Magyar ... ..	36.363	0.7	35.235	0.6
Német ... ..	24.268	0.4	25.033	0.4
Görög ... ..	11.438	0.2	9.183	0.2
Orosz, rutén ... ..	8.376	0.1	11.483	0.2
Örmény ... ..	5.743	0.1	4.830	0.1
Egyéb ... ..	35.330	0.7	26.126	0.5
Összesen ... ..	5,542.183	100.0	5,542.183	100.0

A *cigányok* szerepelnek legnagyobb számmal a nem román nemzetiségek között. Legnagyobb részük, 17.230 fő Ilfov megyében (Bucureşti megyéje) él, aztán Craiova környékén és a prahovai petroleumvidéken vannak még nagyobb számmal (7—8.000). A *zsidók* zöme is Ilfov megyében él (70.037 fő, majdnem mind a fővárosban, Bucureştiben).

A magyarok száma csekély ahhoz képest, hogy mennyien vándorolnak évről-évre ide Erdély magyar vidékeiről s főleg a Székelyföldről. Bucureşti megyéjében 24.690 magyart számoltak meg, a prahovai petroleumvidéken 3.624-et, Brăila megyében 1.569-et.



Dolj megyében (Craiova a székhelye) 1.365-öt. A többi megyében a magyarok száma nem éri el az ezret.

București főváros lakosságának nemzetiségi összetételét is végre módunk van a román népszámlálás tükrében megismerni. A világháború után sokáig a legszélsőségesebb találgatásokat hallottuk nemcsak a város lakosságának összetételéről, hanem a lakosság pusztá számáról is (300.000-tól 1 millióig váltakoztak a becslések). Magyarok között az a mondás is járta, hogy București a legnagyobb magyar város Romániában, mert az ott élő magyarok száma 80—100.000 körül mozog. Az 1930. évi román népszámlálás eloszlatta a ködöt, mert ha valószínűség szerint igen sok magyar sikkadhatott el a nagy város számlálólapjain, mégsem tehetjük a rendelkezésre álló adatok komoly mérlegelése után a bukaresti magyarok számát (1930-ban) 35—40 ezernél többre.<sup>1</sup> București város lakosságának nemzetiségi és vallási megoszlását táblázatban mutatjuk be.

#### București lakossága 1930-ban.

Nemzetiség, ill. anyanyelv	Etnikai eredet	%	Anyanyelv	%	Vallás	Absz. sz.	%
Román ... ..	495.122	77.5	558.296	87.4			
Orosz-rutén ...	4.012	0.6	5.018	0.8	Ortodox ...	486.193	76.1
Bulgár ... ..	1.583	0.2	1.304	0.2	Gör. kat. ...	12.882	2.0
Görög ... ..	4.293	0.7	3.351	0.5			
Cigány ... ..	6.797	1.1	2.624	0.4			
Zsidó, ill. jid.	69.885	10.9	13.539	2.1	Izraelita ...	76.480	12.0
Magyar ... ..	24.052	3.8	23.910	3.7	Róm. kat. ...	36.414	5.6
					Református ...	7.316	1.2
					Unitárius ...	389	0.1
Német ... ..	14.231	2.2	15.497	2.2	Lutheránus ...	12.203	1.9
Örmény ... ..	4.741	0.7	4.042	0.6	Gregorianus, örménykat.	2.881	0.4
Török-tatár, ill. gagauzi ...	984	0.2	940	0.2	Mohamedán ...	1.220	0.2
Albán ... ..	1.247	0.2	994	0.2			
Egyéb ... ..	12.093	1.9	9.552	1.5	Egyéb ... ..	3.066	0.5
Összesen:	639.040	100.0	639.040	100.0	Összesen:	639.040	100.0

Három nagyobb város kívánczik még külön ismertetésre és pedig Olténia központja: Craiova; Brăila, a dunai kikötőváros és Ploesti, a petroleumvidék központja. Minthogy ezekben a városokban a népi eredet és anyanyelv adatai között jelentős eltérés nincs, csak az etnikai eredet szerinti adataikat közöljük.

<sup>1</sup> A becslés alapja elsősorban a felekezeti megoszlás, ugyan ez nem nyújt biztos támpontot, mert a bevalláskor a vallást igazolni nem kell és az áttérések is befolyásolhatják a képet.

Nemzetiségek	Craiova	%	Braila	%	Ploesti	%
Román ... ..	54.971	87.0	51.516	75.4	69.139	87.4
Zsidó ... ..	2.176	3.4	6.655	9.7	3.708	4.7
Magyar ... ..	1.082	1.7	1.149	1.7	1.591	2.0
Német ... ..	1.458	2.3	578	0.8	1.307	1.7
Görög ... ..	163	0.3	4.559	6.7	242	0.3
Cigány ... ..	1.782	2.8	585	0.9	1.072	1.3
Orosz, rutén ...	276	0.4	1.130	1.6	316	0.4
Egyéb ... ..	1.307	2.1	2.175	3.2	1.774	2.2
Összesen ... ..	63.215	100.0	68.347	100.0	79.149	100.0

### Erdély.

A két arcú Románia nyugati fele a Magyarországtól elszakított területrészt, amely a történelmi Erdélyből, az Alföld keleti széléből és a török idők pusztításai során a külön történelmi szerepet játszott Bánságból áll. A régi román vajdaságoktól a Kárpátok többsoros, magas és széles övben lakatlan láncái választják el ezt a területet. Más történelmi sorsot éltek, más kultúrát kaptak népei, mint a román vajdaságoké, más jogrendszer, politikai szervezet, más gazdálkodásformák divatoztak itt ezer éven át. Ezért van az, hogy nemcsak az őstelepes magyar lakosok, vagy a szintén régen telepített szászok jelentenek külön problémát Románia nemzeti életében, hanem maguk az ide bevándorolt románok is, akik akarva-nemakarva többé-kevésbé részeseivé lettek ennek a más életformának aszerint, hogy első településhelyeiken a nagy hegyekben megmaradtak-e önmaguk közt, vagy levándorolva a medencékbe és völgyekbe érintkeztek és keveredtek az őslakókkal.

A Magyarországtól elszakított részek lakottsága igen egyenetlen. Legsűrűbben lakott az Alföld és a Bihar találkozásvonalán a vásárosok övét szolgáltató területsáv. Az új politikai határ ebben a sűrűn és túlnyomóan magyaroktól lakott övezetben fut s ezáltal nemcsak nemzeti sérelmeket ejt, hanem gazdaságilag és közlekedés szempontjából is komoly bajokat okoz, amikor ennek a földrajzi viszonyok következtében élénk forgalmúvá fejlődött övezetnek természetszerű tunkcióját megakadályozza, elválasztván egymástól azokat a területrészeket, amelyeknek egymáshoz való szoros és természetes kapcsolatából nőttek itt ki városok, népes falvak, fejlődött kereskedelem, mezőgazdaság és ipar.

E nyugati határövezet után az Erdélyi medence közepe a leg-sűrűbben lakott terület a Magyarországtól elszakított részek között. De ez a sűrűség csak viszonylagos, mert alig éri el az országos átlagot. Néprajzilag ez a terület vegyes lakosságú. A legritkábban lakott területek — természetesen — a hegyvidékek: a Bihar, a Máramarosi, Radnai és Kelemen havasok, a Székelyföld hegyvidéke s a Déli Kárpátok, különösen a Szebeni havasok és a Retyezát vidéke. A nem hegyvidéki területek közül a legritkábban lakott a török idők után teljesen újjátelepített Bánság.

A történelmi Erdély egész területén 1930-ban 1 km<sup>2</sup>-re 52

lakos jut (Románia országos átlaga 61), a Körösök és Máramaros vidékén 65 lakos, Bánságban 50 lakos; az egész Magyarországtól elszakított terület átlagos népsűrűsége pedig 54. A mai Romániának ez a nyugati fele tehát jóval ritkábban lakott, mint a Kárpátokon túli keleti és déli része, mert ez utóbbiak nagyrészt síkságok és szelíd dombvidékek s így sokkal nagyobb népesség eltartására alkalmasak. Erdély népességfejlődését csak az erős iparosodás segíthetné elő, ennek azonban főleg politikai akadályai vannak.

*Körös- és Máramaros-vidék lakosságának nemzetiségi viszonyai az 1910. évi magyar és 1930. évi román népszámlálások szerint a következő:*

Nemzetiség, ill. anyanyelv	1910.	%	Etnikai eredet	1 9 3 0. %	Anyanyelv	%
Román ...	706.126	53.6	844.078	60.7	839.484	60.4
Magyar ...	469.986	35.7	320.795	23.1	377.475	27.1
Német ...	90.171	6.8	67.259	4.8	63.144	4.5
Egyéb ...	51.479	3.9	158.285	11.4	110.314	8.0
<b>Összesen</b>	<b>1,317.761</b>	<b>100.0</b>	<b>1,390.417</b>	<b>100.0</b>	<b>1,390.417</b>	<b>100.0</b>

Ez a terület földrajzilag kétfelé tagozódik: az Alföld szélére és a Bihari és Máramarosi hegyvidékre. Előbbin a magyarok vannak többségben, utóbbin a románok. Románia mai nyugati határa mentén nagykiterjedésű színmagyar területek vannak s a körös- és máramarosvidéki magyarok legnagyobb része ezen él. A németek Szatmárnémeti és Nagykaroly, valamint Máramarossziget körül élnek, nagyobb részüket az 1700-as években telepítették le a török pusztítások következtében jobbágy nélkül maradt földesurak. Az egyéb nemzetiségek közül 1930-ban rutének (25.725), csehek és szlovákok (23.580), cigányok (15.895) élnek nagyobb számmal, legtöbben azonban a zsidók vannak, számuk felekezet szerint 97.287, népi eredet szerint 88.825, jiddis anyanyelv szerint pedig 58.510. Nagyobb részük Máramarosban lakik, a többi a magyar határmenti nagyobb városokban.

Nagyvárad.						
Nemzetiség, ill. anyanyelv	1910.	%	Etn. eredet	1 9 3 0. %	Anyanyelv	%
Magyar ...	58.421	91.1	42.630	51.6	55.039	66.6
Román ...	3.604	5.6	22.412	27.1	20.914	25.3
Német ...	1.416	2.2	927	1.1	1.118	1.3
Zsidó, ill. jiddis	—	—	14.764	17.8	4.112	5.0
Egyéb ...	728	1.1	1.954	2.4	1.504	1.8
<b>Összesen</b>	<b>64.169</b>	<b>100.0</b>	<b>82.687</b>	<b>100.0</b>	<b>82.687</b>	<b>100.0</b>

Arad.						
Nemzetiség, ill. anyanyelv	1910.	%	Etn. eredet	1 9 3 0. %	Anyanyelv	%
Magyar ...	46.085	72.9	29.978	38.8	41.161	53.3
Román ...	10.279	16.3	30.370	39.3	28.537	37.0
Német ...	4.365	6.9	6.130	7.9	4.617	6.0
Zsidó, ill. jiddis	—	—	7.057	9.1	687	0.9
Egyéb ...	2.437	3.9	3.646	4.9	2.179	2.8
<b>Összesen</b>	<b>63.166</b>	<b>100.0</b>	<b>77.181</b>	<b>100.0</b>	<b>77.181</b>	<b>100.0</b>

## Szatmárnémeti.

Magyar	... ..	33.094	94.9	21.916	42.6	30.308	58.8
Román	... ..	986	2.8	16.251	31.5	13.941	27.1
Német	... ..	626	1.8	939	1.8	669	1.3
Zsidó, ill. jiddis	—	—	—	10.693	20.8	5.817	11.3
Egyéb	... ..	186	0.5	1.696	3.3	760	1.5
Összesen	... ..	34.892	100.0	51.495	100.0	51.495	100.0

A Bánság területének nyugati, alföldi feléről a másfélszázados török uralom a XVI. és XVII. századokban lepusztította a virágzó magyar települések sokaságát, azoknak ma már csak történelmi emlékei élnek. Az 1700-as években, főleg németekkel teljesen újonnan telepítették be a Habsburgok ezt a területet. De kaptak földet szerbek, bulgárok is. A régi magyar lakosság alig jutott földhöz az új telepítésben. A tartomány keleti fele jobbra román lakosságú.

## A Bánság nemzetiségi statisztikája 1910 és 1930-ban.

Nemzetiség, ill. anyanyelv	1910.		1930.				
		%	Etnikai eredet	%	Anyanyelv	%	
Román	... ..	509.669	53.6	511.083	54.4	520.041	55.3
Német	... ..	231.548	24.3	223.167	23.7	231.062	24.6
Magyar	... ..	116.788	12.3	97.839	10.4	105.584	11.2
Egyéb	... ..	93.558	9.8	107.869	11.5	83.271	8.9
Összesen	... ..	951.563	100.0	939.958	100.0	939.958	100.0

Krassó és Szörény megyék kivételével, ahol a falusi népesség nagyjában román s az egyéb nemzetiségek inkább városokban és bányahelyeken élnek, a többi területen a különböző nemzetiségű lakosság teljesen összekeveredve lakik. A községek maguk sokszor egynemzetiségűek, de egymás mellett különböző nemzetiségű községek sorakoznak.

A fel nem sorolt nemzetiségek közül 1930-ban a szerbek és horvátok 40.503-an, a cigányok 17.919-en, cseh-szlovákok 14.096-an, a bulgárok 10.112-en, a zsidók vallás szerint 14.043-an, etnikai eredet szerint pedig 11.248-an voltak, jiddis anyanyelvűnek vallotta magát 757.

A tartomány központja Temesvár. Lakossága 1910 és 1930-ban a következő nemzetiségi képet mutatta:

Nemzetiség, ill. anyanyelv	1910.		1930.				
		%	Etn. eredet	%	Anyanyelv	%	
Magyar	... ..	28.552	39.4	27.652	30.2	32.513	35.5
Német	... ..	31.644	43.6	27.807	30.4	30.670	33.5
Román	... ..	7.566	10.4	24.217	26.4	24.088	26.3
Szerb-horvát	... ..	3.630	5.0	2.156	2.4	1.820	2.0
Zsidó, ill. jiddis	—	—	—	7.171	7.8	442	0.5
Egyéb	... ..	1.163	1.6	2.577	2.8	2.047	2.2
Összesen	... ..	72.555	100.0	91.580	100.0	91.580	100.0

A történelmi Erdély lakosságának nemzetiségi képe szintén részletes elemzést kíván. Az egész területre vonatkozó adatok nem adnak jó tájékoztatást. Ezen a földön ugyanis vannak tiszta magyar lakosságú nagy kiterjedésű vidékek — amilyen pl. a Székelyföld — vannak túlnyomó többségben románoktól lakott területek és vannak ugyancsak jelentős kiterjedésű vegyes területek, ahol keveredve magyar és román, vagy magyar, német és román lakosok élnek.

#### A történelmi Erdély nemzetiségi statisztikája 1910 és 1930-ban.

Nemzetiség, ill. anyanyelv	1910.	%	Etn. eredet	1930.	Anyanyelv	%
Román	1,605.978	54.0	1,852.719	57.6	1,873.691	58.2
Magyar	1,071.962	36.1	934.642	29.0	997.653	31.0
Német	234.290	7.9	253.426	7.9	246.587	7.7
Egyéb	59.843	2.0	177.201	5.5	100.057	3.1
Összesen:	2,972.073	100.0	3,217.988	100.0	3,217.988	100.0

A magyarságnak jó fele a Székelyföldön él. Udvarhely, Háromszék és Csík megyék a román népszámlálás szerint is 85%-on felüli magyar többségű megyék. Ilyen tiszta román megye egész Erdélyben nincs egyetlen egy sem. De a székely terület átnyúlik Maros-Torda és Brassó megyékre is. A fentebbi 3 megyében 1930-ban 366.724 magyar lakost számoltak, ez utóbbi kettőben 179.843 magyart; együttesen 546.567 a székelyföldi magyarok száma az 1930 évi számbavétel szerint.

Nagyobb számban élnek még magyarok Kolozs és Szilágy megyékben (109.165, ill. 125.544 fő), de megtaláljuk őket kisebb-nagyobb csoportokban vagy arányban Erdély minden megyéjében, legkisebb az arányuk Szeben, Beszterce-Naszód és Fogaras megyékben (4.8% — 5.0% — 5.9%), a többiben mindenhol 10%-on felül van.

A románok legnagyobb számarányban Hunyad (82%), Alsó-Fehér (81.5%), Fogaras (78.3%) és Szolnok-Doboka (77.5%) megyékben élnek. A többi megyékben a lakosságnak több mint egynegyed része a román statisztika szerint is nem román.

A németek Nagy-Küküllő (58.970), Szeben (57.215) és Brassó (33.592) megyékben élnek legnagyobb számban 39.8, 29.4, ill. 20.0%-ban. Többségük egy megyében sincsen.

A többi nemzetiség közül a cigányokat kell kiemelni, 75.342 főnyi (1930) létszámukkal. A zsidók számát a történelmi Erdély területén az 1930 évi román statisztika vallás szerint 81.503-ban, népi eredet szerint 78.628-ban állapította meg, jiddis nyelvűnek pedig 52.008-at talált.

A városok közül Kolozsvár központot és Brassót érdemes külön ismertetni. Sorrendben utánuk Nagyszeben és Marosvásárhely következik 49.345, ill. 38.517 lakossal.

## Kolozsvár lakosságának nemzetiségi képe.

Nemzetiség, ill. anyanyelv	1910.		1930.		Anyanyelv	
		%	Etn. eredet	%		%
Magyar ... ..	50.704	83.4	47.686	47.3	54.776	54.4
Román ... ..	7.562	12.4	34.895	34.6	34.836	34.5
Német ... ..	1.676	2.8	2.500	2.4	2.702	2.7
Zsidó, ill. jiddis ...	—	—	13.062	13.0	6.691	6.6
Egyéb ... ..	866	1.4	2.701	2.7	1.839	1.8
Összesen ... ..	60.808	100.0	100.844	100.0	100.844	100.0

## Brassó lakosságának nemzetiségi képe.

Nemzetiség, ill. anyanyelv	1910.		1930.		Anyanyelv	
		%	Etn. eredet	%		%
Magyar ... ..	17.831	43.4	23.269	39.3	24.977	42.2
Román ... ..	11.786	28.7	19.372	32.7	19.378	32.7
Német ... ..	10.841	26.4	13.014	22.0	13.276	22.4
Zsidó, ill. jiddis ...	—	—	2.267	3.8	537	0.9
Egyéb ... ..	598	1.5	1.310	2.2	1.064	1.8
Összesen:	41.056	100.0	59.232	100.0	59.232	100.0

Ha most együttesen vesszük szemügyre az egész Magyarországtól elszakított terület lakosságának nemzetiségi képét, akkor a mellékelt táblázatban szereplő részletes adatokat kapjuk.

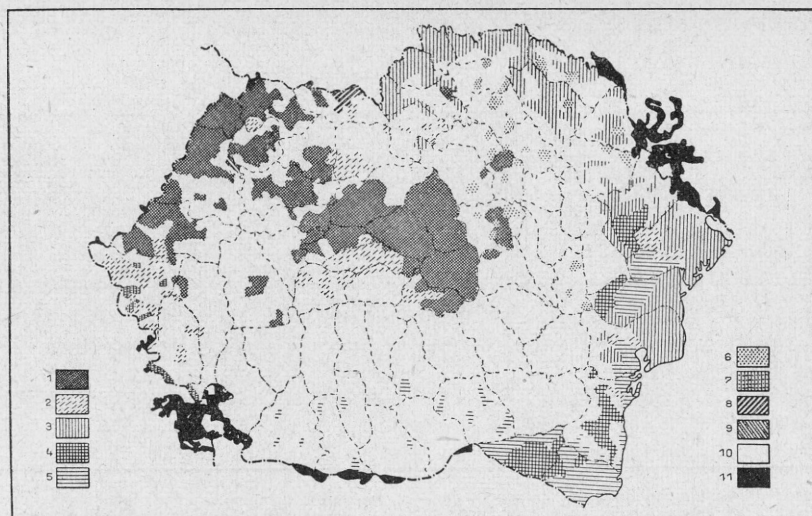
## A Magyarországtól elszakított egész terület nemzetiségi statisztikája.

Nemzetiség, ill. anyanyelv	1910.		1930.		Anyanyelv	
		%	Etn. eredet	%		%
Magyar ... ..	1,661.805	31.6	1,353.276	24.4	1,480.712	26.8
Román ... ..	2,829.454	53.8	3,207.880	57.8	3,233.216	58.3
Német. ... ..	564.789	10.8	543.852	9.8	540.793	9.8
Zsidó, ill. jiddis ...	—	—	178.699	3.2	111.275	2.0
Szerb-horvát ... ..	54.055	1.0	43.342	0.8	42.359	0.8
Tót, ill. csehszlov....	31.028	0.6	46.786	0.9	40.630	0.7
Rutén ... ..	20.482	0.4	29.607	0.5	24.217	0.4
Egyéb ... ..	95.854	1.8	144.921	2.6	75.161	1.2
Összesen:	5,257.467	100.0	5,548.363	100.0	5,548.363	100.0

## Románia.

A történelmi országrészek adatainak ismertetése után most már leközelíthetjük az egész ország lakosságának együttes képét. Azt a képet, mely az ország lakosságában 72%-os többségűnek tünteti fel a román elemet, de amely — mint láttuk — a 96—97%-ban román lakosságú regáti megyékben és az újonnan szerzett területek vegyes vagy — több helyen — nagy többségben nem román megyéinek összevonásából adódik.

A román nép zöme a régi fejedelemségek területén él. Ezen a 130.177km<sup>2</sup>-nyi területen lakik a románoknak több mint 60%-a s a további 40%-nak a kedvéért csatoltak Romániához 164.872 km<sup>2</sup> területet, tehát jóval többet, mint amelyen addig történelmi keretei



6. ábra. Románia néprajzi térképe és a szomszédos államokban élő románok település-területe. — 1. Magyar, 2. német, 3. orosz, 4. török-tatár, 5. bulgár, 6. zsidó, 7. szerb, 8. rutén, 9. tót, 10. román, 11. szomszédos román lakosságú területek.

közt a román nép többsége élt. Egyedül Magyarország testéből 103.000 km<sup>2</sup> területet kapott Románia, tehát közel ugyanakkorát, mint a régi román királyság, holott ezen a területen az összrománságnak csak valamivel több, mint 20%-a élt és az elszakítás 2 és félmillió nem román lakost juttatott román uralom alá.

#### Románia egész mai területének nemzetiségi statisztikája 1910 és 1930-ban.

Nemzetiség, ill. anyanyelv	1910. <sup>1</sup>		1930		Anyanyelv	
		%	Etn. eredet	%		%
Román ... ..	10,818.040	67.6	12,981.324	71.9	13,180.936	73.0
Magyar ... ..	1,819.688	11.4	1,425.507	7.9	1,554.525	8.6
Német ... ..	736.226	4.6	745.421	4.1	760.687	4.2
Zsidó ... ..	618.454	3.9	728.115	4.0	518.754	2.9
Orosz, ukrán, rutén ... ..	1,048.576	6.5	991.265	5.5	1,092.466	6.0
Bolgár ... ..	317.728	2.0	366.384	2.0	364.373	2.0
Török-tatár ...	222.375	1.4	176.913	1.0	288.073	1.6
Cigány ... ..	94.026	0.6	262.501	1.5	101.015	0.6
Szerb-horvát ...	58.992	0.4	51.062	0.3	47.724	0.3
Lengyel ... ..	35.033	0.2	48.310	0.3	38.265	0.2
Cseh-tót ... ..	32.033	0.2	51.842	0.3	43.141	0.2
Egyéb ... ..	192.988	1.2	228.384	1.2	67.069	0.4
<b>Összesen:</b>	<b>15,994.159</b>	<b>100.0</b>	<b>18,057.028</b>	<b>100.0</b>	<b>18,057.028</b>	<b>100.0</b>

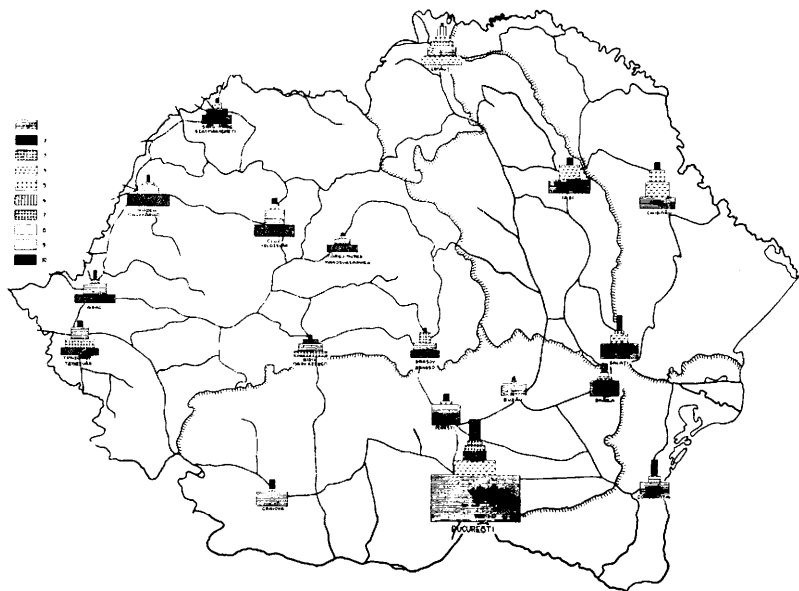
Érdeemes még a romániai városok népességösszetételével külön foglalkozni. Romániát jellemzik a nem román jellegű városok.

<sup>1</sup> A háború előtti osztrák, orosz, bulgár és magyar nemzetiségi statisztikák adatai.

A főváros és a régi királyság központjai mellett nincs olyan nagyobb város, amelyiknek túlnyomóan román többsége s így román jellege lenne. A kisebb — közigazgatásilag városnak nyilvánított — helyek ugyan a román elem arányát emelik statisztikailag a városi népességben, de ha a tényleg városi jellegű településeket vesszük számba, ezeknek többsége nem román jellegű.

Románia egész városi lakosságából, mely 3,651.039 fő, mindössze 58.6% román tud kimutatni az 1930. évi román népszámlálás. Dobrudzsa városi lakosaiból csak 52.4% román; Beszarábiában csak 31.5%; Bukovinában 33.0%; a történelmi Erdélyben 35.9%; Bánságban 35.0%; Körös- és Máramarosvidéken 33.1%. A Magyarországtól elszakított utóbbi három területrész egész városi lakosságának többsége ma is, a román kimutatások szerint is magyar.

A belső vándorlás Románia népességének nemzetiségileg egységesebbé válását nem segíti elő. A 90—95%-os román területek népessége ugyanis nem áramolhatik a más nemzetiségek sokkal



7. ábra. A 35.000 lakoson felüli városok nemzetiségi összetétele Romániában az 1930. évi népszámlálás szerint és a fontosabb vasútvonalak. — 1. Román, 2. magyar, 3. német, 4. zsidó, ill. jiddis, 5. orosz, rutén, 6. lengyel, 7. cigány, 8. görög, 9. török-tatár, 10. egyéb.

passzívabb területei felé. Inkább az új tartományok népe vándorol a régi román fejedelemségek területére. A természetes szaporodás nemzetiségi különbségei sem fognak nagyobb változásokat eredményezni a nemzetiségek erőmérlegében az újonnan Romániához csatolt területeken. Ezeken a területeken a román lakosság ugyanis általában nem szaporább, mint a többi nemzetiség. Szapora a



román elem a régi Regát területén, ahol amúgy is túlnyomó többségben van s ahol a nemzetiségi erőmérleget úgysem kell javítania.

Végeredményben megállapíthatjuk, hogy az 1914—18. évi háború végén létrehozott Románia nemzetiségileg igen vegyes területeket, sőt jelentős tisztára nem román vidékeket kapott. Az addig majdnem tiszta román lakosságú balkáni királyságból egy földrajzilag szétbomló területű, vegyes lakosságú, félig európai, félig balkáni országot teremtettek.

---

## A geográfus Orbán Balázs.

Irta: *Bányai János.*

A nagy székely kutatót az eddigi felfogás és értékelés szerint a történetírók csoportjába könyvelték el! A Magyar Tudományos Akadémia is, mint történetkutatót hívta meg tagjai sorába! Ha azonban egész munkás életét, s annak eredményeit összefoglaló hatalmas 7 kötetes művét, a Székelyföld leírását magunk előtt látjuk, kialakul előttünk Orbán Balázs igazi lénye, kora egyik legnagyobb geográfusának tiszteletreméltó alakja.

Ha főművének címét nézzük, ez a tény menten világossá is válik, mert ő maga is a *Székelyföld leírásának* nevezte, hozzátéve még, hogy: „történelmi, régészeti, természetrajzi s népismei szempontból”. Ezzel kifejezésre juttatta azt a jelleget, amit ma a földrajzi leírás fogalmával fedünk!

A mostani kegyeletes alkalom nyújt először módot arra, hogy Orbán Balázst magunkénak valljuk! Régi tudatalatti érzésünknek adunk ezzel öntudatos, nyilvános kifejezést.

Voltak, vannak és mindig is lesznek Orbán Balázsnak bámulói, értékelői. A Székelyfölddel és népével foglalkozó nem tudja nélkülözni a Székelyföld Szent Bibliáját, Orbán Balázs hatalmas munkáját. De viszont ma az már nem közkezen forgó munka. Az elpiszkolódott, összerongyolódott megmaradt néhány példány a könyvtárak becses ritkasága. Erre a munkára igazán rá lehet mondani, hogy a sok használatban kifoszlott az olvasók kezei közül. Csodálatos könyv is. Benne látjuk egy föld és a rajta lakó nép képét, de úgy, hogy az amellett híven visszatükrözi alkotójának lényét is!

Könyvének igazi földrajzi jellegét különben az a pompás sokoldalúság adja meg, amely szinte magától értetődőnek látszik, ha életkörülményeit születésétől kezdve ismerjük.

Orbán Balázs a székely anyaváros, Székelyudvarhely közelé-

ben, Lengyelfalván látja meg a napvilágot 1829 febr. 3-án. A fiatal fejlődő élet, a család előkelő összeköttetései révén tanúja a székelynép sorsát irányító megmozdulásoknak, de ott zajlik le előtte az egyszerű falusi gazda mindennapi élete is! Látja szívós fájának a nehéz életkörülményekkel való megható küzdelmét. Erős munkával csikarja ki a köves, vagy éppen ezzel ellentétben a szívós, agyagos talajból a mindennapi kenyeret. A téli esték unalomúzó fonóin részt vesz a kis Balázs is s nagy érdeklődéssel hallgatja a szomszédos Budvár, Csicsér, Kadicsvára mondáit. A sok jó tréfa, huncutkodás, a kötekedő keserű-víg székely nóták itt keltik fel figyelmét. Gyermekek pajtásaival a Nagy Mál erdején átmegy Szejkefürdőre s ott játszik a természet nagy laboratóriumában a puffogó, бүdös, záptojást fújó forrásokkal. Csodálkoztatja a kénesvíztől pár lépésre fekvő petróleumos ízű borvíz eltérő tulajdonsága. A ringó borvizes lápon megtalálja azt a helyet, ahol a sáros torokban elsüllyedt egy arra tévedt legelésző bivalyuk! . . .

Minden percben láthatja szobája ablakából a Hargita büszkén koszorúzott fejét. Reggelenkint onnan dugja fel vörösítő koronáját a Nap. Ez a házi oltára, — mint mondja, — ahol leborul a természet nagyszerűsége előtt. (Utazás Keleten. I. 2.) A székely anyavárosban tanuló, már felsős diákot, egyik évben az apja Szovátára viszi nyaralni, ahol Marosszék nemessége szokott találkozni. Akkor még nem ismerték a mostani felső telepet. Itt köt jó barátságot a már akkor ismert nevű *Dózsa Dániellel* s a történetíró *Köváry Lászlóval*, aki — mint megemlékezésében írja — a 16 éves, de „korán fejlett Balázssal, mint már ismert írójelölttel tegezésen kezdi a barátságot”. Emlékekben gazdag napok lesznek ezek! Együtt járják be a környék rejtett zúgait s ők már akkor tudnak arról az eltűnt, a forróvízű sóstóról, amelyik később, Medvetó néven újra megszületett. „Hol van az a két roppant tó, — írja marosszéki kötetében, — mely bár egymás közelében volt, egyiknek vize jéghideg, míg a másiknak vize (csak  $\frac{1}{2}$  lábnyira is a vízfelület alatt) égető volt s amely 1850-ben elfakadt!”

A szovátai emlékek és hatások mindig és minden alkalommal később is kísértik az ifjút. Görögországi utazásakor Nauplia szépségeiben gyönyörködve jut eszébe: „Én kinek a gyalogutazás szenvedélyem, én ki veled (Dózsa Dánielre gondol, akinek ajánlotta a keleti utazásáról szóló munkáját!) feledhetetlen barát! Sokszor tervelgettem az S-i (szovátai) fürdőn a holdvilágos esteiken sétálva, hogy vándorbotot véve *beutazandjuk a testvérhont minden irányban!*”

Ez a veleszületett s az alkalmas környezetben megnagyobbodott hajtóerő viszi a kis diákot Alsórákosra, ahol megismerkedik az akkor járhatatlannak tartott Olt-szoros sziklás bérceivel s mondás helyeivel. Majd még távolabb jut el! 1846-ban említi a szüleivel Konstantinápolyba való utazása közben azokat a kedves napokat, amelyeket a Deákhegy (ma Keresztényhavas) bércein élt át, ahol mint még diák üzte az őzeket. Almai teljesednek be, amikor a nagy-



1. kép. Orbán Balázs. (1829—1890.)



2. kép. Székely galambdúcok kapu Szejkefurdön, Székelyudvarhely mellett. Felirata:  
Az egy igaz Isten segedelmével. — Építette Orbán Balázs 1888 március 24-én.  
Kováts felvétele.

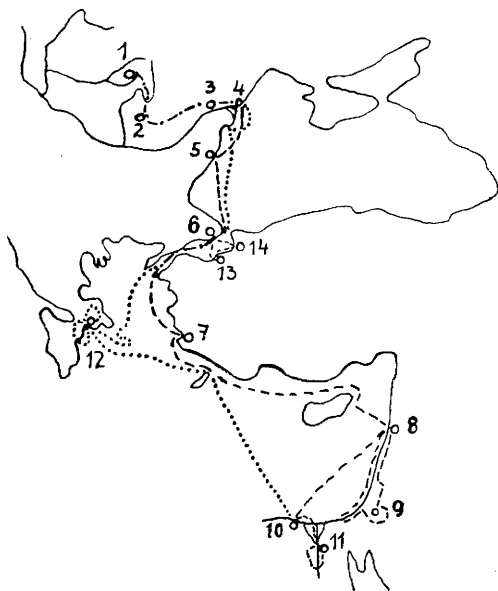


3. kép. Orbán Balázs, jelenlegi kopjafás sírhelye Szejkefurdó fölött.  
Kováts felvétele.



szülői hagyaték átvételére a török fővárosba érkeznek. Az örökséghez fűzött reményekben csalatkoznak, mert egy hosszadalmas pörbe kellett belekezdniök, de a türelmetlen Baláznak nincs kedve az eredményt várni, hanem ott lévén Kelet kapujánál neki indul, hogy megismerje azt a különös világot.

Bejárja Palesztinát, Egyiptomot, Görögországot s akkor látja azt a nagy hasonlóságot, ami a medencékre szabdalta Görögország és az ő Székelyföldje között van. Ekkor ébred tudatára, hogy székely fajának nehéz élete is földrajzi széttagoltságában és az egymástól való elszigeteltségében gyökerezik. Szinte ott látta maga



1. ábra. Orbán Balázs: Utazás Keleten c. munkájában megtett s leírt útvonal. A szakgatott vonal a Kairóig, a pontozott vonal az Alexandriától visszafelé megtett utat mutatja. Az eredmény vonal a közös ,oda-vissza' megtett irányt mutatja. — 1. Lengyelfalva (Székelyudvarhely mellett). — 2. Ploesti. — 3. Galati. — 4. Sulina. — 5. Várna. — 6. Istanbul. — 7. Izmir. — 8. Beyrouth. — 9. Jeruzsálem. — 10. Alexandria. — 11. Kairó. — 12. Athine. — 13. Barza. — 14. Izmit.

Szerző rajza.

előtt a félre eső Kászonszéket, az attól elválasztott és még apróbb részekre oszló Csikot, majd az egymástól még távolabb álló Háromszék, Homoród, Küküllőmente, Sóvidék, Nyárádtere, Marosvölgye, a zárt Gyergyó elevenedik meg lelki szemei előtt.

Az 1848-as szabadságharc kitorrésének híre Athénben éri. Ég talpa alatt a föld, alig várja, hogy visszatérhessen szüleihez Konstantinápolyba, hogy onnan csapatot szervezzen s induljon haza, a veszélyeztetett szülőföld védelmére. Sajnos, későre érkeztek a háttárra és már csak a világosi fegyverletételről menekülő honvédekkel találkozhattak. A menekültek szomorú helyzete és hazája tragikus sorsa lesújtja. Otthon marad s gazdag tapasztalatával,

nyelvismeretével, előkelő összeköttetéseivel igyekszik hasznossá válni. Majd az emigráció vezetőivel Angliába, aztán Franciaországba utazik s ezt az időt a keleti utazásai folyamán készített jegyzeteinek feldolgozására használja fel.

Közben apró részleteket küld haza a lapoknak s ott mind gyakoribbak lesznek a *Bakunin* álnéven megjelent érdekes útleírások.

Még visszatér Konstantinápolyba s a szabadságharc után a magyarságra nehezedő elnyomatás éveit keleti tanulmányainak folytatására fordítja. A politikai helyzet enyhültével 1859-ben hazatér. A megindult politikai szervezkedés őt is a vezetők közé emeli, de a kellemetlen visszahatás miatt inkább megkezdi Székelyföld bejárását s ugyanakkor megjelenteti 6 kötetben, 1861-ben, a Dózsa Dánielnek ajánlott munkáját: *Utazás Keleten*. Ez a munkája feltűnő sikerét nem a mai értelemben vett szórakoztató s az élmények változatos, könnyed leírásának köszönhetette, hanem az abban lépten-nyomon felbukkanó hazafias megnyilatkozások tetszetek az olvasóknak.

„Én mindig szenvedek, ha más szenvedni látok, én mindig szenvedek, ha joggalanságot tapasztalok, az én szívem vérzik, ha a szabadságot, népeket lábbal tiporva tudom!”

Orbán Balázsnak a munkája a mai fogalmaink szerint nagyon nehezen olvasható, elmélyülést kívánó történelmi tanulmány, de nagy szorgalommal összegyűjtött adatai mindig becsesek maradnak.

Közben szorgalmasan járja be a falvakat, kutat, vizsgál, jegyez minden adatot, ami földünket s népünket érdekli. Az akkori sívár, kényelmes passzivitást elitéli és példát nyújt a lehetséges igazi, közérdekű munkálkodásra.

Adatgyűjtő munkájáról érdekesen emlékezik meg id. Dániel Gábor. „Midőn a Székelyföldről írt nagy munkájának előkészítésével foglalkozott, Alsó-Rákosról a megáradt Olton életveszedelemmel jött át csolnokon Vargyasra, hogy együtt, ismerősökkel az almási barlanghoz kirándulást tegyünk. Lőcsös szekéren mentünk fel s alig telepedénk le, falatozni kezdünk. Alig falt valamit Balázs, elővette fényképezőgépét, tett a zsebébe kenyeret meg szalámit, útnak indult. A társaság megjárta a barlangot. Azalatt elkészült az ebéd. A zöld pázsiton helyet foglalánk s vígan ebédeltünk, még pedig Balázs nélkül. Mi hazamentünk Balázs nélkül s ő csak késő este kifáradva érkezett vissza. Ez alkalommal huzamosabb ideig tartózkodott Balázs Erdővidéken, adatgyűjtéssel, fényképezéssel foglalkozván. Egy baróti hetivásár után csodálkozva beszélte el nekem egy székely nő, hogy egy nagy bajuszú úr potom áron veszi le mindazokat, kik kívánják. (Akkor nagy ritkaság volt még a fényképezés!) Azt hiszem, ezen fényképek nem igen sikerültek, de mégis valami jövedelmet adtak az ő utiköltségeinek fedezésére.”

A közlemény adatait megerősíti az a körülmény, hogy a terjedelmes bárói családnak igen szerény volt a jövedelme s valószínűen ez volt az egyik oka annak is, hogy Orbán Balázs a bárói címet

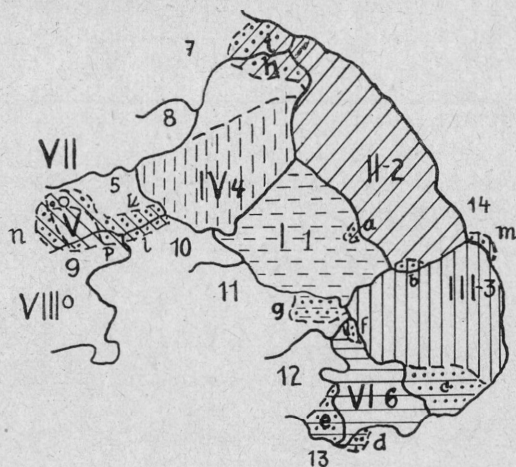
nem használta. Egy másik okát ő maga azzal magyarázza, hogy nem akar olyan címmel díszelni, amelyet valamelyik őse bizonyosan nem a népe, faja érdekében tett szolgálataiért kapott. Munkáiban is több helyen kiérzik a meggyőződése, hogy neki és munkájának tekintélyt és megbecsülést ne a bárói rang, hanem a kivívható érdem adjon.

A politikai elnyomatás hosszú éveit termékeny munkára használja fel. Hallatlan kutatószorgalmát a tordaiak megemlékezése jellemzi legjobban. A városba érkezésekor első dolga volt, hogy hét számra egy egyes fogatot keressen s már másnap korán reggel neki indult a határnak. Amint kiért a városból, leszállott a szekerről és gyalog barangolva mindenkiel szöbeállt, kérdezősködött és állandóan jegyzeteket készített. Így gyűjtötte össze a határ, dülök, esapások elnevezéseit, az eltűnt falvak nyomait stb. Egy-egy kőrakásnál vagy sajátosabb dombalakulatnál órákig vizsgálódott, hogy az esetleges hozzáfűződő mondáknak tárgyi bizonyítékait megjelje. Hajnali 4—5 órakor már kint volt a határba és öreg éjszaka volt, amikor visszavetődött a városba. És ez így ment Tordán 4—5 éven keresztül minden nyáron 4—6 hétig, anélkül, hogy a városban jóformán látták volna. A tartós rossz időt a levéltári adatok kutatására használta fel, közben a város öreg embereivel tárgyalt, hogy a feledésnek indult adatokat megmentse.

Módszere, munkateljesítménye példaszerű. Ma, amikor intézmények szakemberei foglalkoznak kutatásokkal, nem találunk Orbán Balázshoz hasonlókat! S mindezt ő napidíjak, költségek fedezése nélkül csinálta meg. Munkájában mindent megír, ami a Székelyfölddel és népével kapcsolatban van. Igaz, hogy inkább a történelmi kérdések vonzották, de igen nagy rátermettséggel szerepelteti a tudományok többi ágát is, úgy hogy nem lehet érezni, hogy valamelyik feltűnően előtérbe kerül. Szorgalmasan utána jár az irodalmi adatoknak, bámulatós lelkiismeretességgel keres fel mindent kint a területen s a különleges természeti viszonyokat — ha nem kapott rá irodalmi adatot — igen jó megfigyeléssel írja le. Ezen a téren is megbecsülhetetlen szolgálatakat tesz az általános földrajz művelőinek vagy a természettudományok szakok szerinti kutatóknak. Bebizonyította, hogy minden különösebb szakképzettség nélkül, egy művelt középiskolai ismeretekkel rendelkező, fáját, földjét szerető ember bizonyos módon apró adatok, megfigyelések feljegyzésével értékes szolgálatokat tehet a tudománynak.

Hasznos szolgálatokat tett Orbán Balázs, amikor a szájhagyományokból is kiveszőfélben levő egykori bányászatra vonatkozó adatokat összegyűjtötte és leírta a nép ajkán levő „sárig arany” folyásos helyeket. Az első pillanatra, a szakember előtt nevetségesnek tetsző adatok egy kis utángondolással értékes útmutatóul szolgáltak a pirites övek felkeresésére, ami a Hargita eddig egységesnek és épek tartott andezites vonulatának egész más képet adott a részletkutatások alkalmával.

Néhány odavetett megjegyzése tartotta fenn a hargitai higany-



2. ábra. Orbán Balázs: Székelyföld leírása c. munkájában a kötetenként feldolgozott területek:

**I. Udvarhelyszék.** Keresztúr és Bardoc fiúszékekkel. (Nagy Küküllőből Kőhalom vidéke — **g** —).

**II. Csíkszék.** Gyergyó és Kászón székekkel. (Udvarhely székből a Tolvajos hágó — **a** —, Maros-Tordából és Beszterce-Naszód megyékből a Kelemen havasok vidéke — **h, i** —).

**III. Háromszék.** Sepsi, Orbai, Kézdi székek és Miklósvár fiúszék. (Csíkból Tusnádfürdő vidéke — **a** — és Moldvából a Nemere és Nagy Sándor környéke — **m** — Brassó megyéből — **f** —).

**IV. Marosszék.** Szereda fiúszékkel.

**V. Aranyosszék.** Toroczkó vidékével — **n** —, Aranyos-Torda megyéből — **k** — Kis-Küküllőből — **l** —, Alsó Fehérből — **p** —).

**VI. Brassó és a csángóvidék.** (Bodza mente — **c** —, Zernyest vidéke — **e** — Munteniából a Bucses környéke — **d** —).

**VII. Torda városa.**

**VIII. Tövis és környéke.**

Az 1914.-iki vármegyei beosztás szerint: 1. Udvarhely. — 2. Csík. — 3. Háromszék. 4. Maros-Torda. — 5. Torda-Aranyos. — 6. Brassó. — 7. Beszterce-Naszód. — 8. Kolozs. — 9. Alsó-Fehér. — 10. Kis-Küküllő. — 11. Nagy-Küküllő. — 12. Fogaras. — 13. Muntenia. — 14. Moldva.

Szerző rajza.

bányák emlékét is. A régi világból származó cinóberes ásványpéldányok a külföldi gyűjtemények drága ritkaságai, de a közelebbi lelőhelyet „Hargita, Sároág” jelzés után Orbán Balázs adatai után sikerült kinyomozni.

Abban az időben, amikor az iszapvulkánok, iszapos forrásoknak nem csak hogy a jelentőségét nem ismerték, de jórészt még a nevük is ismeretlen fogalom volt, Orbán Balázs jó szeme észreveszi Székelykeresztúr mellett a Fiatfalva közelében levő Fehérszék nevű ingoványos területet.

Hasonlóképpen csak úgy szinte odaveti, a későbbi morfológusok számára részletes kutatás céljából, a Hargita nagy fennsíkjának leírását. Hiába hangoztatja a továbbiakban a meglehetősen ritka s itt mesterséges vízi összeköttetést a Küküllő és a Homoród vízgyűjtő területe között, olyan hosszú idő után csak a múlt években került részletes feldolgozás alá a bifurkációnak ez a pompás területe!

Mesteri, szinte a nagy természettől ihletett módon írja le a



Hargita szépségeit és ritkaságait, olyan részletességgel, hogy sokáig egyedüli pontos leírása csak az Orbáné volt az irodalmunkban. És ez a leírás minden részletében ma is helytálló s adatai a mai szakkifejezésekkel felruházva teljesen frissen látszó képet nyújtanának a hegyvonulatról.

A Homoródoklánd közelében levő Dungó forrás érdekes működéséről ő ad hirt legelőször s szinte iróniája a sorsnak, hogy egy későbbben ezen a vidéken dolgozó geológus, aki földgáz után kutatott a vidéken, elmegy mellette, pedig ez a Székelyföld természetes leggazdagabb metános gázkútja. Orbán Balázsnak ez a figyelemreméltó feljegyzése adott útmutatást az Erdélyi medence eddig ismeretlen legszélső földgáz-antiklinálisának felfedezésére.

Ugyancsak hiába írja le a Hargita déli sarkában, Erdőfüle hátarában a már teljesen eruptívus övben levő, s az andezittörmelékek közé betelepült barnaszénét is. A későbbi kutatók nem törődnek a pontos adattal, pedig ez vezetett a bitumenekkel festett kovaföld (diatomaföld) felfedezésére, amelynek kitermelése nagy haszon a környékre nézve.

Találón írja le *Háromszék Szaharáját* is: „A Feketeügy balpartján Egerpatak, Szacsva és Mogyorósig nyúló, közel egy négyszög mérföld kiterjedésű homok-sivatag terül el, hol a humust nélkülöző földben csak beteges nyírfák tenyésznek sivár homokbuckák közt, melyeket a Némere ide s tova hord, minden évben alakít, változtat s fel-felkapva, gyakran utazókat, legelő nyájakat temet oda kietlen sötét ölében . . .” A rétyi Nyírről van szó, amelyről még tovább is ír, a közben nagy lelkiismeretességgel a tünetény megfejtését a „geognostákra” bizza. Bizodalma az utóbbi időkig mind hiába való volt. Ez a rendkívüli érdekes földrajzi jelenség a szokatlan környezetében s a kutatóktól könnyen megközelíthető helyen, a megyeszékhelytől alig 8 km-re, szélén az elhaladó vasúttal, nem tudta ide csalogatni a kutató utódot! Pedig, hogy különleges kutatásokra mennyire alkalmas, legjobban bizonyítja Moesz Gusztávnak, egy egész kis monografiát kitevő növénytani adata.

Sok értékes és másképen elsikkadó adatot mentett meg Orbán Balázs az ásványvízforrások és a régi fürdőnyomok felsorolásával is. Ezzel sok olyan vidékre hívta fel a figyelmet, amelyiknek ásványvíz gazdagságát csak a határtjáró pásztorok ismerték.

Sokan itélkeztek Orbán Balázs munkájáról felületesen. Kifogásolták, hogy a mende-mondákat nagyon pártfogásába vette, hogy azoknak súlyuknál nagyobb jelentőséget tulajdonít. Sok „történelmi, helyrajzi, természeti viszonyokat” feltáró adatát könnyelmű felsorolásnak tartják. Pedig bárcsak hasonlóan dolgozott volna mindenki már kezdettől fogva.

Az Orbán Balázstól felsorolt mende-mondáknak, ha nem is a tárgya szerint, de néprajzi szempontból tudományos értékük van. Tárgyszakszerűség szempontjából pedig azok a csodákkal s mesékel tarkázott mende-mondák mindig valami érdekes természeti jelenséget vagy történelmi eseményt takargatnak!

Hogy ennek milyen jelentősége van, arra jellemző példa a Szotyor község határában (Háromszék-m.) levő Óriáskő meséje. „Az Óriáskő, — írja Orbán, — mint cukorsüveg fúrta ki magát a földből s mivel a környezetében levő hegyek mind homokkövek, alig értelmezhető, hogy e trachytszikla hogyan fúrta ide magát. A szikla tetőlapján 5 láb átmérőjű embersarok alakú bemélyedés van, a rege azt mondja, hogy az egy óriás sarkának benyomulása, ki innen egy lépéssel a Brassó feletti Cenkre lépett át, honnan a szikla nevét is származtatják.”

Orbán Baláznak ez a sok hozzáértéssel feljegyzett adata ma is teljesen helytálló, amiről a földtani irodalom nem tudott. Pedig, ha annakidején figyelemre méltatják a Hargita egységesnek tartott andezittömegéről és környékének posztvulkános jelenségeiről más képet alkothattak volna. Hogy Orbán Balázs a kis elszigetelt eruptív foltot trachytnak nevezi, az sem hiba. Abban az időben minden fiatal eruptívumot annak tartottak s csak későbbben különítették el az andezitek gyakrabban előforduló csoportját.

A rengeteg néprajzi adat összegyűjtésével, s annak mindig a megfelelő helyen való közlésével biztosította munkája emberföldrajzi jellegét. Így lett a munkája valóságos élet, ahol a szereplők — mint a mozgófényképen — a szépen megrajzolt környezetben és időben mozognak.

Mint valami ízesítő fűszer, úgy hat az egyes vidékek leírásakor a felsorolt szólások-mondások, mondák-regék, névhagyományok gondos közlése. Megeleveníti hű leírásban a házat, az „életet” s a népszokásokat.

Szorgalmasan fényképez és az elsők közé tartozik, akik abban a korban a fényképezőgépet segítségül használták. A fényképfelvételeiről készült művészi fametszetek azóta sok eltűnt népviseletet örökítettek meg.

A régi iratok, levéltárak, könyvtárak történelmi anyagát felhasználva és a részletes bejárásakor a helyszínen kinyomozott várak, kastélyok, templomok, kápolnák, megsemmisült falvak adatait gyűjti össze, hol leírásban, hol pontos térképfelvételeivel.

A szakembereket érdeklő részleteket igen ötletesen apró szeddéssel a jegyzet rovatba rejti, s így az útleírásszerű feldolgozást, a folytonosság biztosításával élvezetes olvasmánnyá teszi.

A rengeteg felhalmozott anyag rendkívül termékenyítően hat a Székelyfölddel és népével foglalkozókra. Nemcsak a különböző szakok művelői, hanem a szépírók számára is valóságos kincses bánya a hét kötetes „Orbán Balázs”.

Forma szerint ezt a hatalmas munkát nehéz valamilyen rendszerbe beosztani. Bizonyos, hogy a mai fogalmaink szerint, a külföldi példára nálunk is divatosná lett falukutatással lehetne azonosítani.

Érdekes és jellemző fényt vet Orbán Balázs egyéniségére, hogy amikor minden dolgot és jelenséget aprólékos gonddal ír le, szülőfalujának és a tulajdonában volt kiváló gyógyhatású és ritka gáz-

keveréket ontó ásványvizéről alig néhány szóval emlékezik meg. Nem akarta munkáját azzal lebecsültetni, hogy tudományos leírás felhasználásával a saját fürdőjének csináljon hírverést.

Az egyes kötetek a történelmi székely székek területi beosztásának felelnek meg. Minden tekintetben van egy általános történelmi, földrajzi ismertetés. Az egyes fejezetek az apróbb földrajzi egységekre tagolt vidékeknek felelnek meg, amelyen belül utaztató módszerrel veszi rendre mindenik községet s közli az érdekesebb kiemelendő tudnivalókat. Adatainak pontosságát tekintve, talán az ismeretes útikönyvek volnának művének igazi másai, de azzal a feltétlen nagy előnnyel, hogy Orbán adatai nem száraz felsorolások, hanem élvezetes tájleírások és teret enged egyéni megnyilatkozásainak is. Nem elégedett meg pl. a történelmi események egyszerű leírásával, hanem őszinte kritikával kísérte azokat. Így megtörtént, hogy az akkoriban nagyon közeli 48-as események tárgyalásakor még életben lévő honfitársaira olvasta rá az eltévelyedés bűnét. Amint ostorozza munkáiban a saját fajtáját, éppen úgy nem hallgatja el a testvérnépek elítélendő cselekedeteit sem a székelységgel szemben. Emiatt sokan túlzónak tartották, de ő ennek az állításnak elég sok tanubizonyosságát adja munkáiban. Bárki az ellenkezőjéről győződhetik meg, ha alaposan átolvassa Orbán mondanivalóit s nem elégedik meg kikapott részletekkel.

Hogy ebben a tekintetben mennyire félreértik, azt maga is észrevette s ezért a barcasági kötetét a következő őszinte szavakkal fejezte be: „Engem a szeretet, rokonszenv, testvéri érzet hozott e földre: . . . Távoly van tőlem minden gyűlölet, távoly minden ellenszenv . . . habár itt-ott keserű igazságoknak adtam is kifejezést, ha a történelem kérlelhetetlen logikája néhol reájuk is nehézkedett, még is azt hiszem, hogy ezen látogatásban és vizsgálódásomban maguknak a szászoknak sem volt káruk, mert tollamat sehol sem vezette türelmetlenség és rossz akarat . . .“

Ha most ehhez hozzávesszük az első kötetben kijelölt s mástól is követhető életprogramját, előttünk áll a nemes lélek szent vallomása: „Öntudatos, forró ragaszkodás, igazi mély szeretet csak közelebbi ismeretségnek lehet eredménye, e szerint minél közelebb jutunk hazánk ismeretéhez, annál forróbbá válik szeretetünk iránta.“

\* \* \*

A nagy székely a közben vállalt politikai szereplésével sem hanyagolja el a szép eredményeket tanúsító kutató munkát. Tovább gyűjtögeti az anyagot s készíti munkájának második kiadását. Közben már a feldolgozásterület is tágítja. 1886. évben Tövis és környékének leírása jelenik meg. Voltak adatai már a hunyadmegyei magyar szigetekről is. Ha az Isteni gondviselés hosszabb időt szab számára, bizonyos, hogy Erdély legnagyobb része kiadásra került volna.

Alaposan kiveszi részét a törvényhozói munkából. Ekkor tűnik ki, hogy a padlások poros irataiból feltárt adataival mennyi elfeledett ősi jogát menti meg a székely közösségeknek, amikor a szé-

kely autonómia megszüntetésével az új vármegyei beosztással a közvagyonok likvidálására került a sor. Abban az időben is meg volt a mindent államosítani igyekvő akarat, de Orbán Balázs a mindenkitől elfelejtett okmányokkal résen volt s óriási értékek maradtak a közbirtokosságok tulajdonában.

Minden nemes megmozdulásnak buzgó támogatója volt s nem állott meg az elméleteknél, hanem gyakorlatba is átvitte a hirdetett elveit. Az elhanyagolt Szejkefürdő forrásait rendbe hozza, új épületeket emel s élénk fürdőéletet teremt. Ezzel példát mutat a székelyföldi hasznos gyógyvizek értékesítésére. Küzd, a fajiságunkat külsőleg is kifejezésre juttató ősi ruhaviseletért. Ő, a főrangú úr, születésénél fogva báró, egyszerű székely szöttes ruhában jár, de mikor fájának képviselőtéről van szó, drága díszmagyart vesz föl, ami bizony — amint azt sokan elismerték — kevésnek állott olyan szépen, mint neki.

Életmódja szerény, takarékos, Pesten is úgy élt, mintha valahol kiránduláson lett volna. Nem alapít családot, csak azért, hogy nagy családjáért, a székely népért annál több áldozatot hozhasson. Így jutott a székelykeresztúri unitárius kollégium és az EMKE tekintélyes alapítványhoz.

És az erős tölgy megtörik! 1890 ápr. 19-én a legnagyobb székely kutató nemes szíve utolsó dobban. Kálvintéri lakásán levő halálos ágyát a megtört jó barátok és a síró, szegény székely diákok veszik körül, akiknek valóságos atyjuk volt, akikkel megosztotta a szó szoros értelmében a kenyerét is, amikor végszükségben hozzá fordultak. Holttestét az általa rajongásig szeretett Székelyföldre vitték haza és Szejkefürdőn temették el. A sors különös játéka, hogy az életben állandóan tevékenykedő nagy kutató halálában sem leli meg nyugalmát. Ideiglenes sírjából a hegy oldalára épített családi kriptába helyezik át. Véletlenül a Székelyföld egyik jellegzetes suvadásos helyét jelölik ki a kriptá építésére, az a nagy háború utáni felfordulásban maga is mozgásnak indul és a sírbolt beomlik. A végzet visszaviszi a nagy embert az egyszerű sírba, az anyaföldbe, ahol a faragott kopjafa alatt álmodik fájának jövőjéről.

\* \* \*

Orbán Balázs életpályája a nagy ember és szokatlanul erősen munkás és áldozatkész hazafi típusát mutatja. Dolgozik, egy percet kihasználatlanul nem enged elveszni, éppen úgy, mint földtűró székely sorstársa, aki inaszakadtáig becsülettel állja a helyét az évszázados vérzivatarok között. Végtelen türelmes mással szemben, a mások vallási meggyőződését, faji származását tiszteletben tartja. Életelve volt, hogy semmit más ellen, mert ez az elveszített energia-részlet is a földjének, fájának érdekében kifejtendő munka rovására megy!

Ennek a felemelő gondolatnak kell eltölteni a mi lelkünket is, hogy Orbán Balázs munkájának méltó követői lehessünk!

Adja Isten, hogy úgy legyen!

## Szélviszonyok Tata környékén.

Irta: *Bendefy László dr.*

A Gerecse-hegység nyugati lejtőjének tövében északi Dunántúl egyik legfestőibb fekvésű és erősen fejlődő városkája húzódik meg: Tata. Hatalmas tektonikus törés mentén épült. Keletkezését és fejlődését két tényező határozza meg: kapuváros jellege s fűrdői.

A vidék felépítésében legnagyobb szerephez a lösz jut. A környékén gyakran akadunk löszfoltokra, ami annak a jele, hogy valaha a város messze vidékét összefüggő lösztakaró fedte. Ma is lösz borítja a baji és a szomódi dombokat közel 200 m abs. magasságig és az új tadosi múút is többhelyütt löszös bevágásban halad. Lösz simul a Grébics-hegy lejtőire 180—190 m magasságig s megtaláljuk azt a mocsai és a kocsai Öreghegy keleti oldalában is.

Tata közelebbi környékén, ahol 1939 folyamán közel fél eszten-dőt töltöttem, a felszín túlnyomó részét változatos színű pannóniai homok borítja. 115 m tszf. magasságon alul a Kéz A.-tól leírt V. sz. óalluviális terraszszint, 180 m-en felül pedig az I. sz. terraszkavics jelentkezik, míg a közbenső szintben a pannóniai rétegek — hacsak lösz nem borítja azokat — szabadok. A pleisztocén, pontosabban a moustéri és aurignaci jellegű iparral egyidős lösz<sup>1</sup> csak a mélyebb völgyekben maradt meg eredeti mivoltában, egyébként ahol az erozió folytán elterült a lankás lejtőkön, összekeveredett a homokkal és humózussá vált. Viszont más területeken, főként a széles völgyekben, ahol a közettani feltételek megvoltak ehhez, a Dunántúlon különben oly gyakori „völgyi lösz“ képződött. Ennek a löszféleségnek jelenkori képződését Tata környékén szépen megfigyelhetjük.<sup>2</sup>

Csapadékos időjárásakor, vagy azt követően a völgyi lösz erősen kötött, de száraz időben az is kiszárad és a mezőgazdasági művelés nyomán felső 2—3 cm-es rétege rögökké, majd porrá esik szét. Az ember beavatkozása különben a szűz lösztömegeket is megbontja és odadobja azokat a szél prédájául. Ezért azt tapasztaltam, hogy a defláció a Tatai medencében különösen eredményesen működik, mert sem a pannóniai homok, sem a megbolygatott, eredeti állagú, sem az átmosott és megváltozott minőségű lösz nem tud a szél hatásának ellenállni.

Éppen ezért Tata környéke iskolapéldája lehetne a *Cholnoky* által leírt és oly meggyőző érvekkel bizonyított deflációs térszínnek.<sup>3</sup> Pannonhalmától Tataig az egész vidéket rejtett párhuzamos törések szelik át ÉÉNY—DDK irányban. A törések ma már csak a vízrajzi viszonyokban tükröződnek egész halványan a felszínen. Így ezekre vezethető vissza pl. a Concó patak, az Asszony-tavat lecsapoló és a Tatai patak párhuzamos volta. Ezzel szemben a felszín kialakításában a legnagyobb szerepet a szél játssza.

A Tata környékén található kisebb-nagyobb tavak, mint a Cseke-tó, Öreg- vagy Nagy-tó, az Asszonytó, a fényesfűrdői halastavak, a Mocsai- és a Boldogasszonyi-tó, kivétel nélkül szélfűtta, deflációs

medencéket töltenek meg vizükkel. Mivel ezek a szélfúttá teknők mélyebbek az óalluviális térszinnél, mesterséges beavatkozás nélkül lefolyástalan tavakká lennének, de környékük még így is elmocsarasodik.

Az a *Cholnoky-féle törvény*, hogy a futóhomokgerincek tengelyvonala a szél irányvonalára merőleges,<sup>4</sup> szinte matematikai pontossággal bontakozik ki szemünk előtt.\* Különös szerencsémnek tartom, hogy éppen ezen a klasszikusan deflációs térszínen lehettem tanuja a szél hatalmas méretű, jelenkori munkájának.

1939 május 4-én érkeztem Tatára az ott megindítani szándékolt városháromszögelés vezetésére. Eltekintve attól, hogy május 6—9-e között, amíg a Grébics-hegyen állványos gúlát építettem, szinte naponként volt egy-két kisebb futóeső, az egész hónap csapadék nélkül telt el. A kedvező, koranyáris időjárást május 23-án folyton erősödő szél zavarta meg s az rövidesen viharos erősségivé fokozódott. Erről egyébként tájékoztatást nyújthatnak a *M. kir. Meteorológiai Intézet* három állomásáról (Alcsút, Bánhida, Pannonhalma) beérkezett és az intézettől rendelkezésemre bocsátott alábbi adatok.\*\*

május	Alcsút			Bánhida			Pannonhalma		
	22	E <sup>2</sup>	N <sup>1</sup>		SE <sup>2</sup>	NW <sup>2</sup>	W <sup>3</sup>	NE <sup>3</sup>	NE <sup>3</sup>
23	NW <sup>1</sup>	E <sup>2</sup>	NW <sup>4</sup>	NW <sup>1</sup>		NW <sup>2</sup>	NW <sup>3</sup>	NW <sup>6</sup>	NW <sup>5</sup>
24	W <sup>3</sup>	NW <sup>7</sup>	NW <sup>6</sup>	NW <sup>4</sup>	NW <sup>7</sup>	NW <sup>5</sup>	NW <sup>7</sup>	NW <sup>7</sup>	NW <sup>3</sup>
25	NW <sup>5</sup>	NW <sup>6</sup>	NW <sup>6</sup>	NW <sup>5</sup>	NW <sup>6</sup>	NW <sup>4</sup>	NW <sup>4</sup>	N <sup>4</sup>	NW <sup>4</sup>
26	NW <sup>5</sup>	W <sup>4</sup>	NW <sup>4</sup>	NW <sup>5</sup>	NW <sup>4</sup>	NW <sup>3</sup>	NW <sup>5</sup>	NW <sup>6</sup>	NW <sup>5</sup>
27	NW <sup>2</sup>	NW <sup>5</sup>	NW <sup>3</sup>	NW <sup>3</sup>	NW <sup>4</sup>	N <sup>1</sup>	NW <sup>5</sup>	NW <sup>5</sup>	NW <sup>4</sup>
28	NW <sup>2</sup>	NW <sup>2</sup>	NW <sup>1</sup>		NW <sup>2</sup>	NW <sup>4</sup>	NW <sup>3</sup>	W <sup>4</sup>	W <sup>5</sup>
29	NW <sup>3</sup>	N <sup>3</sup>	NW <sup>3</sup>	NW <sup>1</sup>	NW <sup>2</sup>	NW <sup>1</sup>	NW <sup>4</sup>	NW <sup>3</sup>	NW <sup>3</sup>
30	NE <sup>2</sup>	N <sup>1</sup>		N <sup>1</sup>	NE <sup>1</sup>	SW <sup>1</sup>	N <sup>3</sup>	E <sup>4</sup>	NE <sup>1</sup>
31	NW <sup>1</sup>	E <sup>2</sup>	E <sup>1</sup>	NW <sup>2</sup>	NW <sup>1</sup>	E <sup>2</sup>	NE <sup>2</sup>	NE <sup>1</sup>	NE <sup>1</sup>

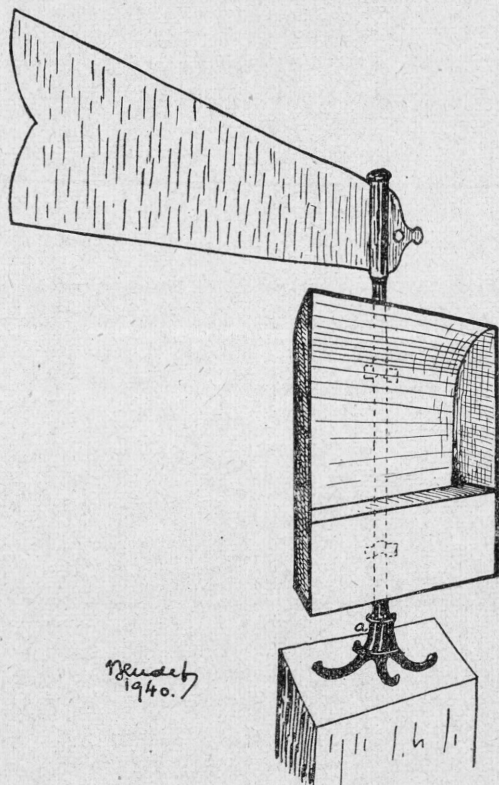
Éppen ezekben a napokban építettem a Kocs község melletti Öreghegyen lévő csillagászati főpontunk fölé nagyobb gúlát. Május 24-én reggel — miután az anyagot és a napszamosokat előre küldöttem — kerékpáron igyekeztem eljutni Tatáról Kocs főpontra. Miként a táblázatból kitűnik, viharos erősségű északnyugati szél uralkodott azon a napon. 7 óra 30 perckor hagytam el Tata utolsó házait. A városban természetesen nem szerezhettem tudomást a viharos szélről, azonban mihelyt elhagytam a Paulamajor melletti dombot, rádöbbenem, milyen feladat lesz ilyen időben eljutni Kocsig. A szélvihar a lejtőn lefelé guruló kerékpárt teljesen lefékezte, úgyhogy völgynek mentet is tipornom kellett azt; arról pedig, hogy bármilyen enyhe lejtőn is felfelé hajtsak, szó sem lehetett.

Még ennél a kellemetlen tapasztalatnál is jobban meglepett az

\* L. a 4960. sz. 1:75.000-es új, katonai térképlapot!

\*\* Ezúton is hálás köszönetemet nyilvánítom dr. Réthly Antal igazgató és dr. Bacsó Nándor adjunktus uraknak lekötelező szívességükért.

a látvány, amelyben részem volt. Felérve a dombtetőre ugyanis, Kisebér irányából fekete felhőt láttam közeledni. Rövidesen olyan förgetes homokviharba kerültem, amilyenhez hasonlót csak Fezzanban éltem át. Mintha Afrika szőke Szirokkója fekete démonná váltan vágatott volna végig a vidéken. Gyakorlatilag láttam beigazolódni Cholnoky elméleti megállapítását hazánk deflációs vidékeit illetően. Am ha ma, amikor a mezőgazdasági művelés, a belterjes gabonakultúra oly



Vitorlás, önműködően beálló homokfelfogó ládika. a = golyóscsapágy. A vitorla és a ládika szabad felülete egymásra merőlegesek.

nagymértékben megköti a talajt és mégis ilyen hatalmas hordalék-mennyiséget tud magával ragadni a szél, milyen lehetett a hatása a letűnt földtani időszakokban, amikor a térszín küzéről sem volt ennyire kötött?

Felfogtam a hordalékból valamennyit, hogy megállapítsam annak anyagát. Homok és porszerű humusz volt az. Az előbbi, főként sárgás, vagy hamuszürke színű, nyilvánossággal a pannónia homokos üledékek anyaga, az utóbbi sötétszürke, fénytelen, földes málladék,

A sötét hordaléktömeg úgy úszott a légtérben, olyan sötét lett, mint amikor nagy nyári zivatarok előtt a jólismert fekete felhők borítják az eget.

Öreghegyre érkezve, sőt még 11 óra körül is, a szélvihar változatlan erővel tombolt. Hogy közelítőleg megállapítsam, mennyi hordalékot szállít a szél, a 110 cm magas, vörösmárvány csillagászati pillérre 1 m<sup>2</sup> nagyságú, oldalvéddel ellátott falemezt állítottam, pontosan szembe a szélnek, hogy a levegőben úszó hordalékot felfogja. Az a deszkalap alá helyezett csomagolópapírosra hullott. 2 óra múlva 3¼ literre valót sepertem össze, de ez az érték csak megközelítő tájékozást nyújt. Nem ártana — úgy hiszem — ezzel a kísérlettel behatóbban foglalkoznia olyan egyénnek, aki idejét teljesen annak szentelheti. A deszkalapot legalább 2 m magasra kellene helyezni és olyan hátrafelé szűkülő, ládaféle alkotmányt kellene a széllel szembeállítani, amelyből a lerakott anyag nem veszelődhetik el. Érdemes volna a megfigyeléseket az ország több, különféle talajú vidékére is kiterjeszteni. A megfigyelések céljára a rajzban bemutatott, vitorlás beállítószerkezettel ellátott ládikót javaslom. Ennek szabad felülete pontosan 1.00 m<sup>2</sup>. Ezek a megfigyelések egyúttal közelítő felvilágosítást adnának arról is, mennyi anyagot szállít el a szél 1 m<sup>2</sup> területről, mert közelítőleg feltehető, hogy a levegőben nagy tömegben repülő hordalékanyag viszonyított térbeli eloszlása röptében nem változik meg.

Délre a dombtetőn kitisztult a levegő, de amikor este — még mindig viharos erejű szélben — hazafelé hajtottam, a völgyekben ezüstös ködként úszott a tengernyi por: egy elméleti okfejtésnek olyan élő bizonyosságául, amelyet ritkán van alkalmuk látni a geográfia városi művelőinek hazánkban.

#### JEGYZETEK.

- <sup>1</sup> *Kormos T.* A tatai őskőkori telep. A Földt. Int. Évk. XX. kt. 1. füz. Budapest, 1912.
- <sup>2</sup> *Bulla B.*, Morfológiai megfigyelések magyarországi löszös területeken. Földr. Közl. LXI. kt. 7—8. sz. Bpest, 1933.
- <sup>3</sup> Bóv. I. *Cholnoky J.*, Magyarország földrajza. Tud. Gyűjt. 101. sz. Pécs, 1929. 59. l.
- <sup>4</sup> *Cholnoky*, A földfelszín formáinak ismerete. Morfológia. Bpest, é. n. — 177. l. — Továbbá v. ö. *Cholnoky*, A Balaton hidrográfiája. 126—136. ll. Nálunk közönségesen „szánum” néven ismert trópusi homokföregteteg.



## Főtitkári jelentés az 1939., LXVIII. társasági évről.

*Vitéz Temesy Győző dr.*

Társaságunk 68. évében is továbbfejlődött és gyarapodott. Társaságunk 1872 május 12-én 250 taggal alakult meg. Fejlődése aránylag lassú volt, de ereje szerint mindenkor teljesítette a magyar föld-del szemben kötelességét. *Gróf Teleki Pál dr.* írja 1912-i főtitkári jelentésében, hogy Társaságunknak nincs *mecenása*, pedig ez a fejlődés „egyik alapfeltétele”. Valóban csodálatos, hogy a nagyközönség annyi érdeklődést tanúsít minden megmozdulásunk iránt és a Társaság maholnap 70 éves kora ellenére nem tudott még csak saját hajlékáig sem eljutni. Pedig alapszabályszerű célját: „hazánk földjének kutatását és ismertetését” eszközök híján nem tudja rendszeresen teljesíteni. Már felmerült egy állandó bizottság terve, mely az elnök vezetésével megállapítja a hazai föld átgondolt rendszerességgel való kutatásának tervezetét, hogy ebbe a tervezetbe aztán a fiatal kutató geográfus nemzedék tervszerűen bekapcsolódjék. Erre szükség is van, mert nem a kész tanulmányok megjelentetése a nehézség; ennek vannak lehetőségei. A nehézség inkább a tanulmányok végrehajtásában van és a kutatókat kell addig támogatni, míg a kiadásig eljutnak.

*Gróf Teleki Pál dr.* idézett jelentése a fejlődés másik alapfeltételül a *közérdeklődést* jelöli meg. Fentebb hivatkoztam a nagyközönség érdeklődésére; ehhez azonban még olyan közérdeklődés is kellene, amely a közhatalom birtokosait arra bírná, hogy Társaságunk méltó elhelyezésével és felszerelésével képes legyen a „földrajztudomány érdekeit szolgáló utazások és kutatások előmozdítására”. A század elején 600, 1912-ben 1600 tagunk volt. 1890 óta folyt a Balatonkutatás, 1901 óta az Alföldkutatás. 1907-től 1913-ig évente volt vándorgyűlés; az utolsók 1911 őszén Ungvárt, 1912-ben Debrecenben és 1913-ban (a tervezett Fiume helyett) Aradon. Reméljük, hogy az érezhető fejlődés nyomán mihamarább megalkotjuk a hazai föld földrajzi feltárásának évtizedekre szóló tervezetét, a Társaság hetvenedik születésnapjára megszerzi székházát és újra megkezdí évi vándorgyűléseinek sorozatát.

A múlt év fejlődése is azt mutatja, hogy társaságunk keményen harcol a maga szerény eszközeivel a reménybeli nagy célokért és ebben erős bizalmunk is kifejezésre jut: *a jövőbe vetett bizalmunk*. 1930-ban a pénztári egyenleg így alakult: 14.702.05 P bevétellel szemben 12.234.37 P kiadás állott, egyenleg 2467.68 P. Tíz év múlva, 1939 dec. 31-én 39.380.12 P bevétel, 27.277.08 kiadás és 12.103.04 P egyenleg. Közel háromszoros bevételi összeg és ötszörös maradvány. Az a reménységünk, hogyha székházbizottságunk, amelyet a közbejött háború miatt most nem tudtunk összehívni, kedvező helyzetben megszerzi székházunkat, akkor képesek leszünk a saját gazdálkodásunkkal megtakarított összeggel a székházat berendezni, felszerelni és fenntartani.

Társaságunk tehát meg is érdemli, hogy székháza legyen. Egyszer már voltak alapjai különféle létesítményekre. Nem tudta azokat sem létrehozni, mert az összeg elveszett: Társaságunk kötelelenség-szerűen minden pénzével 25.000 aranykorona hadikölcsönt jegyzett.

A taglétszám a következőképpen alakult (zárójelben a tavalyi adat): rendes tag 1602 (1705), pártoló tag 1 (1), hazai tiszt. tag 9 (11), külf. tiszt. tag 20 (21), hazai levelező tag 22 (21), külföldi 8 (9), alapító tag 40 (41), összesen 1702 (1809). A Földr. Közl. előfizetői 132 (175), cserések száma 240 (237). A Földgömb előfizetői 2067. Ezzel az összes velünk tagviszonyban lévők száma, erőteljes emelkedést mutatva, 3769-et tesz ki.

Ezzel kapcsolatban jelentem azt a súlyos csapást, amely tudományunkat és Társaságunkat két tiszteleti tagunk elköltözésével érte. A nyár folyamán, aug. 27-én halt meg *Bátky Zsigmond* és 1939. okt. 3-án váratlan hirtelenséggel *Győrffy István* egyetemi tanár. Mindkettő évtizedeken át a földrajznak is kiváló művelője és Társaságunk érdemes és tevékeny tagja. Emléküket bensőséges kegyelettel megőrizzük. Az év folyamán halt meg *Georg Wegener* külföldi levelező tagunk is: gyászunknak illendő kifejezést adtunk és érdemeit, valamint emlékét jegyzőkönyvünkben örökítjük meg.

*Folyóirataink* is öröndetesen fejlődnek, csak az év második felében elrendelt korlátozás hatott vissza terjedelmükre. A Földgömb havonta pontosan megjelent, összesen 12 számban, a Közlemények pedig ünnepi számmal fejezték be esztendőjüket. *Gróf Teleki Pál* m. kir. miniszterelnök, tudományunk világhírű művelője tiszteletére kiadott 1939. évi IV. számunk 272 oldal terjedelemben és világnyelven jelent meg, nagy visszhangot keltve bel- és külföldön egyaránt. Ezzel a Földrajzi Közlemények tavalyi terjedelme 33 ívet ért el. A Földgömböt *Baktay Ervin* és *Kéz Andor*, a Földrajzi Közleményeket *Hézszer Aurél* és *Kéz Andor* szerkesztette, a főtítkárral közreműködésével. A szerkesztők igen érdemes munkát végeztek és rászolgáltak a közgyűlés elismerésére. Az idegennyelvű Közlemények az idén is rendszeresen megjelentek és kiadásuk, a megértő külső támogatás révén is biztosítva van.

1939 őszén újra kiadtuk *Földrajzi Zsebkönyvünket*. Az 1940-re szóló zsebkönyv mépszerűsége túlszárnyalta a rendkívül kedvező tavalyi fogadtatást. A 6000 példány egy hónap alatt tökéletesen elfogyott és társaságunk tiszta nyeresége 7907.36 P bevétel és 6109.09 P kiadás mellett 1798.27 P. A zsebkönyvet természetesen folytatjuk és tovább fejlesztjük.

Az egyesületi év egyéb eseményei: Társaságunk az év elején átveszi anyagi és erkölcsi felelősségébe az „Ifjúság és Élet” című földrajz-természettudományi ifjúsági folyóiratot és meghagyja az eddigi vezetést. A 67. közgyűlés székházbizottságot küldött ki. Az ápr. 27-i közgyűlés a Lóczy-éremmel *Prinz Gyulát* tünteti ki és külföldi tiszteleti taggá választja *Röwde P. M.* oslói m. kir. főkonzult. *Fodor Ferenc* gazd. szakosztályi elnök, pécsi tanker. kir. főigazgatói kinevezése miatt lemond: a szakosztály működése szünetel. A nov. 9-i

választmányi ülés elhatározza, hogy ezentúl minden szerző cikkéből 50 különnyomatot kap, társaságunk költségén és hogy kiadja a földrajzi nevek használatának elfogadott szabályait. Ezek a szabályok az 1940. évi első füzetben a Közleményekben meg is jelentek.

*Előadásainkat* pontosan megtartottuk. Összesen 9 szakülésünk és 6 estélyünk volt, a Didaktikai Szakosztály pedig 10 szakülést tartott és egy vándorgyűlést, Léván. *Szakülések:* jan. 12. *Bulla Béla dr.* és *Kádár László dr.:* Az amsterdami földrajzi kongresszus. Febr. 16. *Cholnoky Jenő dr.:* A folyókanyarulatokról. Márc. 9. *Bulla Béla dr.:* A Duna budapest-mohácsi szakaszának kialakulásáról, Ápr. 20. *Kádár László dr.:* A tiszafüredi öntözőcsatorna felszíne. Okt. 12. 1. *Kerekes József dr.:* A szilicei jégbarlang; 2. *Láng Sándor dr.:* Morfológiai megfigyelések a Rozsnyói medencében. Nov. 16.: *Cholnoky Jenő dr.:* Az arizonai meteorkráterről. Dec. 14. *Szabó Pál Zoltán dr.:* Délslávia geopolitikája.

*Estélyek:* Jan. 9. *Pokorny Hermann:* A békebeli Oroszország. Febr. 6. *Kádár László dr.:* A Székelyföld. Márc. 6. *Tittes György:* Atatürk Törökországa. Okt. 2. *Cholnoky Jenő dr.:* 5000 km autóbusszon Itáliában. Nov. 6. *Baktay Ervin dr.:* Rádzspatok földjén. Dec. 4. *Horváth Károly dr.:* A mai Canada.

*Bodnár Lajos dr.* mint a Didaktikai Szakosztály elnöke jelenti:

A Didaktikai Szakosztály ebben az évben is minden hónap 4. csütörtökén tartotta meg szaküléseit. Ezekem igen változatos, — a földrajztudomány, a földrajzi iskolai anyaga és a földrajztanítás minden ágát felölelő — tanulságos és értékes előadások hangzottak el. A hozzászólásokat higgadt tárgyilagosság, komolyság, jóakarátú biztatás és szigorú mértéktartás jellemezte.

Valamennyi ülésen szép számmal jelentek meg a különböző iskola-fajták oktatói. Gyakran kerestek fel bennünket a vidéki kartársak, s többször tisztelték meg előadásainkat felettes hatóságaink képviselői is. A nagyközönség köréből is sok érdeklődő hallgatta végig tárgyalásainkat. Ez bizonyára hozzájárul a földrajz népszerűsítéséhez. A szakosztály működését általában a kartársi megbecsülés, szeretet és összetartás szelleme hatja át. Ez teszi lehetővé, hogy zajtalan, de szívós és rendszeres munkával, hírverés nélkül, de kitartóan és fokozatosan tágíthatja és mélyítheti a szakosztály munkáját.

A szakosztály vándorgyűlésein is lelkesen vesznek részt a tagok. A múlt évben Léván voltak két autobusszon 64-en. Ez évben 3 kocsi-val Rozsnyóra mennek 90-nél többen.

*A Didaktikai Szakosztály* ülései: Jan. 26. *Dús Ferenc:* Anyagkiválasztás és korszerű eljárások a csillagászati földrajz tanításában. Febr. 23. *Horváth Károly dr.:* Robinson Crusoe és a földrajz, avagy olvastassunk-e tanítványainkkal. Márc. 23. 1. *Irmédi-Molnár László dr.:* Domború hatást keltő térképek; 2. *Farkasfalvy Kornél:* A vármegyék felszíne és azok politikai hatása. Máj. 2. *Gál Zoltán dr.:* Önálló földrajzi megfigyelések.

A május 7-én Léván tartott vándorgyűlés tárgysorozata: 1. *Bodnár Lajos:* Elnöki megnyitó. 2. *Karl János dr.:* A szülőföld a mai föld-

rajztanításban. 3. *Vitéz Sághelyi Lajos*: Mit tett és mit tesz a földrajztanítás a magyar feltámadásért? 4. *Horváth Károly dr.*: A földrajz és a nemzetek jóléte. 5. *Vitéz Temesy Győző dr.*: A földrajz és a koncentráció. 6. *Stolmár László*: Földrajztanítási törekvések a mai népiskolában. 7. *Tokaji Nagy Béla*: Időszerű kérdések a földrajztanításban.

*Szakülések*: Szept. 21. *Szabó László*: Budapest kialakulásának földrajzi okai. Okt. 26. *Cholnoky Jenő dr.*: A földrajztanárok olaszországi tanulmányútjának tapasztalatai. Nov. 23. *Horváth Károly dr.*: Népiünk jelleme és a földrajzoktatás. Dec. 21. 1. *Bán Márton dr.*: Hogyan lehet a normál- és keskenyfilm amatőr munkáit felhasználni az iskolai földrajzoktatásban? és 2. *Láng Sándor dr.*: A morfológiai ismeretek tanítása.

A könyvtár állapotáról *Dubovitz István* könyvtáros jelenti:

A múlt év folyamán kitört háború könyvtárunk fejlődésére sem maradt hatástalanul s ez természetes is, mert a világ minden részére kiterjedő csereviszony volt mindenkor könyvtárunk gyarapodásának legfőbb forrása. A hadviselő államok egy részétől teljesen elzártunk, a többiek kiadványai pedig nagy késéssel, vagy hiányosan érkeztek be. Ez az oka annak, hogy könyvtárunk múlt évi gyarapodása az előző évekhez viszonyítva csaknem 100 kötet csökkenést mutat. Beérkezett összesen 107 önálló mű 233 kötetben, 310 kötet folyóirat, — köztük 3 új — összesen tehát 110 mű 543 kötetben. A térképtár 1 atlaszsal, 15 térképpel és 21 térképlappal gyarapodott. A beérkezett könyvek jegyzékét a Földr. Közleményekben rendszeresen közzétettük.

Könyvtárunk múlt évi kiadásait a közgyűléstől megállapított évi átalányból és a befolyt könyvhasználati díjakból fedeztük. Kiadásaink összege 2067 P 74 f. Könyvkötésre fordítottunk 1800 P-t, két leltári napló készíttetésére pedig 100 P-t, vagyis a könyvtár fenntartására akkora összeget költöttünk, amekkorát eddig még egyik évben sem. Viszont ebből következik, hogy könyvtárunk gyarapítására elenyészően csekély összeget fordítottunk, mindössze 167 P 74 f-t. Ez utóbbi sajnálatos körülmény magyarázatául meg kell jegyeznünk, hogy Társaságunk, nehéz anyagi helyzete miatt, több évtizeden keresztül alig fordított számottevő összeget kötésre, ezért a kötetlen könyvek és folyóiratok létszáma lassankint több mint 6000-re, vagyis az állománynak csaknem a felére növekedett. Anyagi helyzetünk javulásával tehát elsősorban meglévő gyűjteményünket kell a pusztulástól megóvni és egyelőre be kell érni a cserések kiadványai-  
val, valamint az ismertetésre és ajándék címén beküldött művekkel.

Különben az elmúlt évben is szép számmal kaptunk könyvadományokat. Ezek sorából kiemelkedik egy magát megnevezni nem akaró tagtársunk 14 kötetes, a *Szfv. Polgármesteri Hivatal* 12 kötetes, a *Váci Múzeum-Egyesület* és a *Franklin-Társulat rt.* 8—8 kötetes, *Udvarhelyi Károly* úr 7 kötetes, *Halács Hedvig* úrhölgy 4 kötetes könyv- és a *Magyar Földrajzi Intézet rt.* 6 térképből álló adománya. Értékes könyvadományokkal gyarapították könyvtárunkat a már említettekén kívül a *M. Kir. Vall.- és Közokt. Minisztérium Oktatófilm*

Kirendeltsége, a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal, a M. Kir. Mezőgazdasági Múzeum, az Orsz. M. Idegenforgalmi Hivatal, az Orsz. M. Vendégforgalmi Szövetség, a Tudományos Társulatok és Intézmények Orsz. Szövetsége, Békéscsaba m. város közigazgatási ügyosztálya, a Budapesti Tudományegyetem Ásvány- és Közéttani Intézete, a Pécsi Tudományegyetem Földrajzi Intézete, a Műegyetemi Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Kar Könyvtára, a Budapesti Kereskedelmi és Ipar-kamara, az Egri nyomda rt., Fischer Lajos kvkeresk. cég Sárospatak, az „Ifjúság és Élet“, a „Kisebbségvédelem“ a „Pedagógiai Szeminárium“, a „Székelység“ s a „Szülőföldünk“ c. folyóiratok szerkesztőségei, továbbá Baktay Ervin dr., Batizi László dr., Bendefy László dr., Bodnár Gyula dr., Bulla Béla dr., Cholnoky Jenő dr., Csiby Andor dr., Debreczy Sándor dr., Dezső Lipót, Dornay Béla dr., Fejős János dr., Forbáth Sándor dr. (London), Gunda Béla dr., Harsányi István dr., Hoffer András dr., Jäger Artúr (Hága), Keöpeczi-Nagy Zoltán dr., Kertész János dr., Kéz Andor dr., Márton Béla dr., Mezey Lajos dr., Pécsi Albert dr., Prinz Gyula dr., Schermann Egyed dr., Szádeczky-Kardoss Elemér dr., Szerecz Imre dr., Szomolányi Sándorné, Thirring Gusztáv dr., Thirring Lajos dr., Tonelli Sándor dr., Vicsay Lajos, Wallner Ernő dr., Prof. Giotto Dainelli (Firenze), Prof. Elio Migliorini (Roma), Peter Martin (Oslo) és Sir Aurel Stein (Oxford) úrhölgyek és urak. Amidőn az értékes adományokért ezúton is hálás köszönetet mondunk, ismételten kérjük a magyar földrajztudomány igaz barátait, hogy bennünket könyvtárunk fejlesztésére irányuló törekvéseinkben a jövőben is támogatni szíveskedjenek.

A már kimutatott gyarapodás beszámításával könyvtárunk állománya a múlt év végén következőképpen alakult: 3259 önálló mű 5126 kötetben, 388 folyóirat 10.587 kötetben, összesen tehát 3647 mű 15.713 kötetben, 99 atlasz és 531 térkép.

Az elmúlt évben is különös gonddal ápoltuk a rokon társulatokkal fennálló kulturális kapcsolatainkat. Fájdalmasan ért bennünket öt cseretársunk (a „Magyar Posta és Közlekedés“ szerkesztősége, a Geographische Gesellschaft Braunschweig, a Société de Géographie de Québec, a Geographical Society of Philadelphia és az Institut scientifique en Asie Teherán) megszűnése illetőleg feloszlása, amelyekhez többnyire évtizedes kapcsolatok fűztek bennünket. A megszüntek helyébe azonban sikerült kilenc új cseretársat szereznünk. Ezek a következők: A „Deutsche Forschungen in Ungarn“ szerkesztősége, a debreceni Egyetemi Növénytan Intézet, a „Csongrádvármegyei Könyvtár“ szerkesztősége, a Sociéte tchéque de Géographie“ Section Brno, a Naukowe Towarzystwo im. Szweczenka Lwów, az Instytut Batycki Gdynia, a Schweizer Alpenclub Olten, a Geografiska Institutionen vid Upsala Universitet s az Instituto Brasileiro de Geografia e Estadística Rio de Janeiro. Ezzel a cserések száma 243-ra emelkedett. A cserések száma világrészek szerint a következőkép oszlik meg: Európa 190 (ebből 41 magyar), Ázsia 14, Afrika 7, Amerika 29, Ausztrália 3. A világ minden részére kiterjedő kapcsolataink révén 289 hazai és külföldi folyóirat járt rendszeresen a könyvtárba. Ehhez

járul még 2 folyóirat előfizetés címén, 5 ajándékként és 4 saját időszakos kiadvány. Összesen tehát *46 állam 300 kurrens folyóirata*. A cseretársakkal gyakori levelezésben állottunk. E helyen is külön meleg köszönetet mondunk *Fest Aladár* tiszteleti, *Marczell György*, *Pécsi Albert dr.* és *Steiner Lajos dr.* választmányi tag uraknak, akik könyvtárosunkat kiterjedt külföldi levelezésében az elmúlt évben is a legnagyobb készséggel támogatták.

Mint fent már említettük, könyveink és folyóirataink bekötését az elmúlt évben is teljes erővel folytattuk. A múlt év folyamán ugyanis 1.500 kötetet kötöttünk be. A kötést a jövőben is hasonló mértékben kívánjuk folytatni.

A könyvtár forgalma normális volt. Az olvasók száma a könyvtárban 236, az olvasott kötetek száma 412 volt. Házi használatra 43 tagtársunk összesen 273 kötetet kölcsönzött ki. Könyvtárunkat az elmúlt évben tehát 279 tagtársunk vette igénybe, az olvasott kötetek száma 685.

Meg kell e helyen említenünk azt is, hogy könyvtárunknak az utóbbi évek folyamán tapasztalt nagyarányú fejlődése ismét a helyszíke fenyegető veszélyét tolta előtérbe. Állványaink és polcaink már teljesen megteltek, úgy hogy az újabban érkező köteteket már nem tudjuk megfelelően elhelyezni. Emiatt nemcsak a könyvtár kezelése válik egyre nehezebbé, hanem az újabban érkező értékes anyag is a porosodás és az elkallódás veszélyének van kitéve. Ezen a bajon újabb állványok felállításával már nem segíthetünk, mert helyiségeink túlszűfoltak. Raktárunkban is tarthatatlan a helyzet. Kiadványaink évről-évre felhalmozódott hatalmas mennyisége már minden polcot megtöltött, úgy hogy az újonnan érkező anyagot a földön vagyunk kénytelenek elhelyezni. Kísérletet tettünk a „Földrajzi Közlemények“ és „A Földgömb“ régebbi évfolyamainak igen alacsony áron való kiadására, ez azonban számbavehető könnyebbséget nem hozott. Társaságunknak ezért sürgősen gondoskodnia kell olyan megoldásról, amely a könyvtár és a nyomtatványraktár kedvező elhelyezését és zavartalan fejlődését hosszú időre biztosítja.

A könyvtár szemmel is látható gyarapodása kétségen kívül csak az olyan könyvtáros érdeme, aki ennek a munkának él. A mi könyvtárosunk nemcsak fejleszti a könyvtárát, hiszen egy év alatt 1500 kötetet kötött, hanem szeretettel és maradéktalan alapossággal írja meg a földrajzi bibliográfia kötetét is. Kérem a közgyűlést, méltóztassék mindhárom törzstisztviselőnknek, a könyvtárosnak, a titkárnak és az ösztől kezdve a titkárt helyettesítő *Pósáné Ormós Jerne* úrnőnek, valamint *Koch Ferenc dr.* pénztárosnak meleg köszönetét kifejezni. Mindhárman példaszerű lelkiismeretességgel, szorgalommal és pontossággal intézik az ügyeket.

Kérem a közgyűlést, méltóztassék köszönetét nyilvánítani a M. Kir. Természettudományi Társulatnak e terem átengedéséért, a szakosztályi elnököknek irányító munkájukért és összes előadóinknak értékes szereplésükért.

Nem mulaszthatom el, hogy a folyó év két nagy eseményéről meg ne emlékezzem. 1940 január 23-án a tisztikar és a választmány részvételével ünnepi vacsorán adtuk át a Teleki-számot a 60. születésnapját ült miniszterelnök úr önnagyméltóságának. Cholnoky Jenő üdvözölte *gróf Teleki Pált*, aki nagyvonalú, széles körben érdeklődést keltő beszédben válaszolt. Április 15-én váratlanul kiváló külföldi előadót üdvözölhetünk. *Troll Károly*, bonni egyetemi tanár, a Balkánon tett utazása és előadókörútja után, hazatértében rendezésünkben előadást tartott a Tisztikaszinó nagytermében. A németek 1934-i és 1937-i Nanga Parbat expedícióról számolt be pompás képek kíséretében.

Jelentésem végére érve, tisztelettel megköszönöm a megtisztelő bizalmat és kérem jelentésem kegyes tudomásulvételét.

## Külföldi tiszteletbeli tagajánlás.

*Dainelli Giotto* 1878 május 19-én Firenzében született. 1903-ban egyetemi m. tanár, 1913-ban pisai egyetem rendkívüli, 1917-ben rendes tanára. 1921-ben a nápolyi, 1924 óta pedig a firenzei egyetemen a geológia és a fizikai földrajz rendes tanára, a római Tudományos Akadémia tagja. Társaságunk 1931-ben morfológiai tanulmányi és ázsiai felfedező munkássága elismerésképpen a Lóczy-éremmel tüntette ki. Marinellivel és Stefaninivel együtt az Alpokban végzett jelentős gleccserkutatót. Erdemeket szerzett az Appenninók eljegesedésének felderítése körül és behatóan tanulmányozta Dalmácia és a Balkán szomszédos területeinek földrajzát. 1905—1906-ban Marinellivel együtt Eritreában alapvető kutatásokat végzett. Toscana földrajzi feltárása is főképen az ő érdeme. 1913—1914-ben Marinellivel együtt résztvett a Filippi-féle Himálaja kutatóúton és három hatalmas kötetben számolt be eredményeiről.

A Magyar Földrajzi Társaságnak régóta jóakaró pártfogója. Munkáit társaságunknak rendszeresen megküldi. 1938-ban megindította a Reale Accademia d'Italia kiadásában a „Centro studi per l'Africa Orientale Italiana“ c. gyűjteményes munkát. Eddig megjelent a *Missione di studio al Lago Tana* két kötete és a *Missione biologica nel paese dei Borana* két kötete. 1939-ben megírta a „La regione del lago Tana“ c. pompás és gazdagon illusztrált munkáját. Ugyancsak 1939-ben szerkesztette az „Atlante fisico-economico d'Italia“ c. nagy-szerű atlaszát; ez Milánóban, a Consociazione Turistica Italiana kiadásában Aldo Sestini magyarázó kézikönyvével együtt jelent meg.

A számottevő ázsiai, európai és afrikai kutatásaira való tekintettel, valamint a mi törekvéseink iránt tanúsított megértése és az irántunk való barátsága alapján tisztelettel javasolom, hogy *Dainelli Giotto*-t, az Olasz Keletafrikai Társaság elnökét, az Olasz Királyi Földrajzi Társaság alelnökét a Magyar Földrajzi Társaság tiszteleti tagjává megválasztani kegyeskedjék. *vitéz Temesy Győző dr.*

## A Didaktikai Szakosztály előadásai.

A Didaktikai Szakosztály ez évben *Bodnár Lajos* elnöklete alatt a következő üléseket tartotta:

1939 május 7. *Vándorgyűlés Léván.* 1. *Karl János dr.:* A szülőföld a mai földrajzoktatásban. Mindnyájan beleszületünk bizonyos természeti-szellemi környezetbe. Ez az otthonunk, szülőföldünk. Ott szerezzük az első szemléleteket, képzeteket és alakítjuk gondolkodásunk elemeit, a fogalmakat. A szülőföld mágikus jellegű szó, kézzel fogható, konkrét tartalom mellett sok irracionális elemet tartalmaz. Ezért a szülőföldismeret sohasem lehet egyszerű helyismeret! A helyes földrajztanítás ma megköveteli, hogy a Föld és életjelenségeinek megismerését környezetünk tanulmányozásával kezdjük. Tehát a szülőföldről indulunk el a nagyvilágba, *de oda is kell visszatérnünk!* — A földrajznak is tiszta fogalmakra van szüksége. Ezekre tervszerű szemlélettel teszünk szert. Ez a szemlélet a lélek különböző fejlettségi fokán más és más. Az elemi iskolában a honismertetés keretében a hegytől, a pataktól, a mi községünkről stb. folyt a tanítás. A középiskolában tovább megyünk. Összehasonlító szemlélettel megállapítjuk minden hegy, patak, község ismertető közös jegyét, s egyedi ítéletek helyett általánosan érvényes ítéletek alkotására törekszünk. Aki nem ezt teszi, rosszul kezdi a földrajztanítást. A mai földrajz már nem tisztán topográfiai és statisztikai adatok halmaza, hanem a tájak életét is igyekszik bemutatni. A tájakban erőtényezők találkoznak. A hatóerők időről-időre mások. Működésük eredményeként változik a táj képe is. A tájat formáló erők sokfélék. Közöttük ma talán az ember a legnagyobb. Az ő működése folytán őstájról már alig beszélhetünk. A tájak működése közben meg kell éreztetni, mennyi van a tájban az emberből és az ember művelődésében a tájból. Hogy hol telepedhet meg az ember, azt a természet tényezői döntik el, de hogy hogyan telepszik meg, abba más faji sajátága is beleszól. A megtelepedést követi a gazdasági tevékenység. Ebben már több a szellem. Fokozottabb mértékben jelentkezik a szellem a táj közlekedési meghódításában, birtokbavételében, de még inkább az ember társas megnyilvánulásaiiban, tehát társadalmi, művelődési és politikai téren.

2. *Horváth Károly dr.:* A földrajz és a nemzetek jóléte.

A földrajz a nemzet élő lelkiismeretének bibliája, mert a mi földünket, hazánkat ismerteti meg velünk. A földrajzzal ébredünk, mikor a fölkelő Napba nézünk s vele dolgozunk egész nap. A földrajz segíti a földművest, hogy megismerje a talajt, az időjárást, megmutatja, hogy hol, mit és mennyit lehet termelni, eladni, külföldre szállítani. Ez fontos, mert csak így lehet a gazdasági életet egyensúlyba állítani. A földrajz statisztikai adatai sok okulást nyújtanak: Magyarország mezőgazdasági terményekért évente 150 millió pengőt fizet ki a külföldnek. Az itthon termelt dohányt nem tudjuk eladni, de finom dohányért 20 milliót adunk ki évente. Gyümölcsöt 15, káposztát 1 millió P értékűt hozunk be. A földrajz rideg számai megmutatják, hogy növénytermelésünket és állattenyésztésünket is maga-



sabb szintre kell felemelni. Mert nálunk egy kat. hold földre csak 20 q istállótrágya jut, míg Dániában 54 q, Hollandiában 74 q! Ezen segíteni kell! A gazdálkodó jellegű Magyarországon nagy hivatás vár az iskolákra, az iskolában helyesen tanított földrajzra. Csak földrajzi tanulságok segítségével tudjuk kivenni a földből azt, amire szükségünk van. A föld birtoklását is bizonyos iskolák elvégzéséhez kell kötni, mint az ipari és kereskedelmi pályákat, akkor majd megváltozik a magyar nép felfogása, de mezőgazdasági kultúrája is. A nyugati országokban már átalakították a termelést a világgiaconak megfelelően. Megtanították őket erre az iskolák. Itt már nem egyszerű foglalkozás a mezőgazdálkodás, hanem igazi tudomány. Eszközei a kísérlet, műhelye a tudás laboratóriuma. Külön kísérleti telepek vannak a gazdáknak, a magvak és állatfajok javítására, nemesítésére. Nem elég a jó föld. — ami nálunk bőven van — hanem képzett ember is kell hozzá. A magyar lélekből fakad a föld szeretete. Ez pedig testvér a hazaszeretettel. Arra tanít a földrajz, hogy a földet szerető magyar ifjúságot ne fordítsuk el a rögtől, hanem tanítsuk meg annak minél korszerűbb, minél jövedelmezőbb megművelésére.

### 3. *Vitéz Temesy Győző dr.*: A földrajz és a koncentráció.

A földrajz nemzeti jellegét, tanításának élő erejét és hatását elismerték, de óraszámát csökkentették. Az új tanterv készítése alkalmával tervezték, hogy az összes középiskolai tárgyak tantárgykapcsolását elkészítik és kiadják. A tantárgykapcsolás nem jelent tantervi változást, sem a tanár megkötését, sem többterhelést, de a tanításban sem okozhat nyugtalanságot. A kapcsolatokat két csoportba oszthatjuk: *a)* a tárgyon belüli, *b)* más tárgyakkal való kapcsolat. Jó eredményt csak akkor várhatunk, ha minden tantárgy megcselekszi ezt. Ez lefaragná a szaktárgy szeretetéből folyó túlzásokat, más tárgyak visszaszorítását is. A középiskola a maga feladatát csak az összes tárgyak összhangjával érheti el. A fegyvernemek egyformán fontosak, de a győzelmet csak a jó tanár vívhatja ki. A tanítás alapja a tanár szilárd szaktudása, más tárgyakban való jártassága, módszeres készsége. A kapcsolatokat elevenné és hasznossá csak a jól képzett tanár teheti. Leggazdagabb a tantárgykapcsolat lehetősége a VII. és I. osztályba, legszegényebb a II-ban. A VI-ben valamennyi tantárgy nyújt segítséget, a II-ban csak a természetrajz, a latin és a magyar. Ebben az osztályban a földrajz csak óriási anyagot ad, de magára van hagyatva.

### 4. *Stolmár László dr.*: Földrajztanítási törekvések a mai népiskolában.

A népiskola nem kifejezetten előkészítője a középiskolának, de a földrajztanítást illetően azzal a legszebb összhangban dolgozik. Ami különbséget a két iskola munkája mégis mutat, az szükségképpen következik a tanuló testi-lelki fejlettségéből. Ez a hozzáidomulás a gyermek fejlődésvonalához a mai iskola legszebb eredménye.

A föld- és néprajz a népiskolában is megismerésre törekszik. Ez a megismerés ma már a földi élet szerves egészére vonatkozik.

Éppen ezért a népiskola földrajztanítási törekvéseit négy munkafeladat határozza meg.

1. Kevés, de tudatosan kiválasztott topográfiai tudás átadása és megrögzítése. Ez azt jelenti, hogy a népiskolában csak azokat a neveket, adatokat tanítjuk, amelyekhez a tanulók értelmi fejlettségéhez mérten földrajzi vagy az ember életére vonatkozó következményeket fűzhetünk.

2. Törekszünk arra, hogy a megismertetendő táj képét és a rajta szükségképpen kialakult életet — a valóságot legalább megközelítően — ne csak elmondani, hanem elképzelni is tudja a gyermek. Ezért sorakoztatjuk fel a külső és belső szemléltetésnek minden eszközt.

3. A földrajzi tényezők hatása és az emberi élet minden vonatkozású kialakulása között mutatkozó ok és okozati összefüggésekre való eszméltetés. Ezzel kifejezetten két gondolatot igyekszünk már a 10 éves gyermek értelmébe meggyőzően beültetni. Az egyik az, hogy a földrajzi tényezőkben megnyilatkozó természeti törvényekhez az értelmes embernek, ha boldogulni akar, alkalmazkodnia kell. Ezért kell ismernünk ezeket a törvényeket. A második gondolat, hogy az ember éppen értelmével, kitartó munkájával a ránézve kedvezőtlen földrajzi adottságokat megváltoztatni képes. Ez a gondolat különösképpen alkalmas arra, hogy a magyarság becsületes munkáját a Magyar medencében értékeltesse és ezzel a hazához való ragaszkodást s a nemzet önérték gondolatát és érzését felébressze és ápolja.

4. Végül a 4. munkafeladata a tanítónak, hogy a tanulókat már a népiskolában a térképen való eligazodásra és annak — ismét a 10 éves gyermek értelmi fokához mért — olvasására megtanítsa. Nem könnyű feladat ez, mert a térkép szimbólum, jelkép, műalkotás, tehát elvonás eredménye. A népiskolás gyermek pedig konkrét szemlélet, az érzékelés világában él. A valóságtól tehát a térképig vezető út nehezen járható, eredményre csak jó módszerekkel kidolgozott, gazdaságos időbeosztással végzett munkával számíthatunk.

A magyar tanítósg ma már általában felismerte a földrajztanításban rejlő hatalmas képzőerőt és feladatainak megoldására folytonos önképzéssel igyekszik magát erre mennél alkalmasabbá tenni.

5. *Tokaji Nagy Béla dr.:* Időszerű kérdések a földrajztanításban.

A földrajzi tényezők döntően befolyásolják az állam sorsát. A földrajz a középiskola tárgyai között a legmostohább helyzetben van még ma is, pedig magasabb értékelést érdemelne, mert a földrajztanítás okozati összefüggések keresésével gondolkodásra serkenti az ifjúságot és ma korszerű követelmény, hogy a világhelyzetet megértsük és nemzetünk életfontosságú kérdéseire a figyelmet felhívjuk. Fontos, hogy hogyan tudjuk a hazánk életére nagyfontosságú területi és gazdasági változásokat a tanmenetbe beilleszteni. A visszaszatolt területeket minél részletesebben tárgyaljuk, kirándulások keretében ismertessük. Értessük meg a városok helyi és helyzeti energiáját, a természeti kincseket, gazdasági egymásrautaltságot stb. Időszerűen kell tárgyalni az Európa térképén újabban beállott válto-

zásokat. Geopolitikát és geosztratégiát kell tanítanunk, mert az állam fejlődő életegység. Életkoruk igen változó. Csehszlovákia rövidéletű volt. Itt tisztán érvényesült a geopolitikának az a törvénye, hogy nem lehet erőszakkal államot alapítani. Geopolitika a túlnépes államok, a különböző irányú erővonalak, az élettér, stb. kérdése. A modern földrajztanítás alapja, a céltudatosan kifejlesztett térképolvasás. A térkép nyelvének megtanítása a hazafias nevelésnek nagy elősegítője. A gazdasági térképeket gyarapítani és tökéletesíteni kell. Igen tanulságosak a bányákat, ipartelepeket stb. pontokkal jelző térképek. A tanulók összmunkásságának sikerét nagyban előmozdítják az önképzőkörök. Ezek geográfiai öntudatra is nevelnek. Értse és érezze meg a tanuló, hogy a Magyar medencében élő tízmilliónyi magyarság a központban van és egytömegben számottevő tényező.

6. *Vitéz Sághelyi Lajos dr.:* Mit tett és mit tesz a földrajztanítás a magyar feltámadásért.

A gondjainkra bízott tanulóifjúságot a magyar haza szeretetére nevelni nemcsak azt jelenti, hogy ezt a hazát megszerettessük s Magyarország feltámadása hitében megerősítsük, hanem azt is, hogy ezt a szeretetet, hitet tudatossá tegyük. Ezzel a magyar jövőt munkáljuk. A földrajzban nem szólamok, hanem adatok, kemény igazságok vannak. Trianon a földrajzi törvények megcsúfolása volt. Ezért az egységet alkotó magyar tájak részeit, a trianoni határon túl és innen levő tájakat egyforma mértékben, módon és részletesen tanítjuk. Magyar föld terül el a Kárpátoktól az Adriáig, Pozsonytól Brassóig. Ezt a meggyőződésünket soha fel nem adhatjuk, mert ez a földrajz örök igazsága. A magyar föld magyar sorsközösséget jelent. Az egységes magyar föld minden népe egymásra van utalva, tehát egységes nemzetet alkot. A szükségszerű együvértartozás érzésének tudatossá tétele úgyszólván kizárólag a földrajztanítás útján lehetséges. Épmagyarország tanítása a föld szeretetére, a föltámadásba vetett hitre, az egymásrautaltságra, a szülőföldszeretetre és nemzeti önérzetre nevel. Az idegen országok és világrészek tárgyalásánál emeljük ki a hazai vonatkozásokat. A vonatkoztatás mindig egész Magyarországra történjék. Tanulságos megvizsgálni pl., mi köti Erdélyt Oláhországhoz és mi az Alföldhöz. Oda néhány cérnaszál, ide vastag kötelek. Vagy hova fűzi Északnyugatot a multja, földrajzi viszonyai, gazdasági élete, megélhetése? Mert a földrajz adottságokkal, természetes szükségességekkel a Teremtő szavával parancsol. A magyar földrajztanítás az irredenta gondolatot a neveléstanítás központi gondolatává tette, mert ez a gondolat azonos a földrajzi gondolattal.

1939 szeptember 28. *Szabó László:* Budapest kialakulásának földrajzi alapjai.

Budapestet, mint városi tájat, a társadalmi erővel kiegészített földrajzi energiák hozták létre. Ezek jelölik ki az első település — Aquincum, Óbuda — helyét, majd tolják át a telep súlypontját a Várhegy vidékére, viszik át Pestre s fejlesztik azt nagyobbá, mint az anyaváros, Buda. A pesti rév a legjobb átkelőhely a Duna egész alföldi szakaszán. Védelmét a Várhegyen könnyen építhető erősség biz-

tosítja. Ide futnak az alföldi utak, melyeknek irányát az Alföld alakulata és folyóinak ebből következő iránya szabja meg. A világereszkedelem egyik fontos útvonalán fekszik s ez már a középkorban is jelentős forgalmat bonyolít le (Flandria-Pontikum). Központi fekvése folytán itt gyűlik össze az exportáru, amelyet átraknak, raktároz-  
nak. Ide futnak a Felvidék bányászatának, a belterjesen művelt Mátraaljának, a Mezőföldnek, a Duna-Tisza-közének útjai és egyesül-  
nek a Dunán és annak két partján a nyugati piac felé tartó úttal. A legenergiikusabb vásárvonalak metszéspontján, a főtermelő terü-  
letnek a főfogyasztó terület felé eső oldalán, az ország szénbányái  
többségének középpontjában, a tengerjáró hajózás felső szakaszvég-  
pontján fekszik. Növekvő jelentőségét és további fejlődését sugarasan  
ékelődő különböző nyersanyagterületeire alapított ipara, Európa szá-  
razföldi, vízi és légi útvonalainak központosságából táplálkozó keres-  
kedelme, fővárosjellegéből folyó politikai és társadalmi súlya biz-  
tosítja.

1939 október 26. *Cholnoky Jenő dr.:* A földrajztanárok Olasz-  
országai tanulmányútjának tanulságai.

Az előadás valóságos váza volt a jól átgondolt és előkészített  
tanulmányútnak. Előljáróban megállapította a kirándulások megszer-  
vezésének általános és legfontosabb elveit.

1. A tanulmányút céljának és útvonalának kijelölése. Itt fontos,  
hogy minél többféle tájat, népet, gazdasági életet, földrajzi fogalmat  
mutasson, minél több tanulsággal szolgáljon. Ezért választotta Itáliát,  
mert ilyen kis területen, ilyen rövid — 5000 km — úton és ilyen kö-  
zel, sehol másutt nem található ennyi érték.

2. A legalkalmasabb közlekedési eszköz megválasztása. Azért  
mentünk autobusszal, hogy mindenütt megállhassunk, ahol azt vala-  
milyen — néha látszólag jelentéktelen — földrajzi tényező igazolta.  
Igy olyan helyeket is megközelíthettünk, amelyeket másként lehetet-  
len lett volna. Különösen fontos ez morfológiai megfigyeléseknél,  
tanulmányoknál.

3. A szerzett benyomások, megfigyelések, ismeretek rögzí-  
tése, följegyzése. Ezért volt minden este megbeszélés, magyarázat,  
vázlatkészítés és tollbamondás.

4. A fegyelem kérdése is rendkívül fontos a felnőttek kirándu-  
lásán is. Az egyetlen, irányító akaratnak mindenkor és mindenben  
engedelmeskedni kell mindenkinek. Ez így is történt minden kényszerít-  
és nélkül.

Örömmel állapítható meg, hogy az olaszországi tanulmányút e  
követelményeknek minden tekintetben megfelelt, élményszerű, tapaszt-  
alatokban gazdag, felmérhetetlenül értékes volt és a legkisebb zök-  
kenő nélkül zajlott le. Bárcsak minden évben megismételhetnénk,  
hogy így minél több magyar tanár gazdagíthatná lelke kincstárát.

1939 november 23. *Horváth Károly dr.:* Népünk jelleme és föld-  
rajzoktatásunk.

A jellem nem a vagyontól vagy a szellemi képességektől függ.  
A becsület, az igazságosság, a jellem a legegyszerűbb embernek is

lehet dísz. Az iskola főhivatása a tanítás és a nevelés. Neveljünk önbizalomra, nemzeti öntudatra. A Tanterv is előírja a nemzet dolgozó rétegeinek bemutatását és megismertetését: a pásztor, a földművelő, a halász, iparos, tanyai, falusi, városi nép életét, szokásait, ruházkodását, háziiparát, szerszámaikat stb. Ezekben a magyar életet kell szemléltetni. A földrajz elsősorban nemzeti tárgy, ezért tanításában a hazafias nevelés szempontjainak első helyen kell állaniuk.

A magyar paraszt élete a teremtő munka, ezért tanulmányozásra és megbecsülésre érdemes. Egyesek túlhajtják a magyar nép eredményeit, mások ugyanúgy túlozzák az esetleges hibákat. Pedig a földművesek nem urai, nem gazdái, csak verejtékező munkásai a földnek. Amikor szertelen éghajlatunk alatt sürgős a munka, még aludni sem érnek rá, hajtja őket a kényszer.

Megérdemli a dolgozó magyar nép, falusi, városi egyaránt, hogy ne csak hivatalos alkalmakkor, amikor tanmenetükben elő van írva, foglalkozzunk vele. Tehát ne csupán a honismeret, a szülőföldtanítás kapcsán mutassuk be őket nagy vonásokban, hanem kirándulásokon, falulátogatáskor, cserkészmunkáinkon, nyári táborokban. Csak így ismerhetjük meg igazán népünket, annak családi és társadalmi életét, hétköznapi és ünnepi munkáját, örömét, bűjét, szórakozásait. Ugyanezt megtesszük akkor is, amikor idegen világrésszel, külföldi országok szerencsésebb, boldogabb lakóit mutatjuk be. Csak így vihetünk be igazi magyar érzést és nemzeti öntudatot tanítványaink lelkébe.

*1939 december 21. Bán Márton:* Előadásában a normál- és keskenyfilm iskolai földrajzoktatásban való felhasználásról számolt be. Bemutatta saját elgondolása szerint szerkesztett fényképezőgépét és az ezzel készített filmdiapozitív képeket. Ezzel a géppel másfél méter normál mozifilmre 72 db. eredeti felvételt lehet készíteni, vagy előtétlencsével ugyanannyi levelezőlapot is le lehet fotografálni, és ezeket az ú. n. filmdiapozitív vetítógépen lehet vetíteni.

Ugyanezzel a géppel készített eredeti színes felvételeket is vetített és összehasonlította azokat az ugyanarról a tárgyról készített közönséges és kézzel színezett felvételekkel. Megállapítása szerint a kézzel színezettek természetesebbek. Ezután áttért a keskenyfilm használatának bemutatására. Mivel a normál filmről keskenyfilm másolatokat is lehet készíteni, a normál filmfelvételeket, mint álló képeket az iskolák használatában lévő keskenyfilm mozivetítógépeken is le lehet vetíteni. Több ilyen redukált filmszalagra készített eredeti felvételt mutatott be.

Rámutatott arra, hogy ezzel az igen kényelmes vetítési móddal az olcsóság is vetekedik, mert az így készített filmek darabja csak fillérekre kerül. Hazánk felszabadult részéről készített több mint 800 kép, egy kis dobozban elfért.

Végül saját mozigépével készített igen szép és tanulságos felvételeit pergette le, Skócia, Island és Norvégiáról, 240 m mozifilm, sőt még színes mozifilm felvételeit is bemutatta.

Felajánlotta, hogy már eddig is több mint 3000 iskolai célra

szánt felvételét, illetve másolatait szívesen a kollégák rendelkezésére bocsátja.

1939 december 21. *Láng Sándor dr.*: A morfológiai ismeretek tanításáról.

Előadó a felszíni formák tananyagba való beillesztése szükségességének hangsúlyozása után a környékismertetéssel kapcsolatos morfológiai ismereteknek a tanításba való beillesztését ismertette. Kiemelte az egyes alapvető fogalmak tisztázását, az elemző módszert, a szemléltetés útján való ismeretközlést; végül az új ismeretek közlésének fokozatosságát: a földfelszíni s a többi földrajzi tájalkotó elem összefüggésének érzékeltetése alapján építhető fel a környék, Magyarország s végül az egész világ földrajzi képe. A távolabbi földrészek morfológiai fogalmait az addig ismertekkel hasonlítjuk össze. A szemléltetés eszközei közül különösen az oktatófilmek használhatóságát emelte ki. Majd hangsúlyozta, hogy ne tanítsunk külön morfológiát, hanem az idevágó fogalmakat a helyes földrajzi képbe illesztve közöljük.

1940 január 25. *Kerékgyártó Árpád*: A tanulmányi kirándulások.

A budapesti tankerületi kir. főigazgatóság elhatározta, hogy a tanulmányi kirándulások terén rendet teremtsen, irányelveket ad, útmutatást és segítséget nyújt. Egyelőre a tanulmányi időben vezetett ú. n. kis kirándulások ügyét kell tisztázni. Ezekből négyet — kettőt ősszel, kettőt tavasszal — kötelezővé kell tenni. Igen fontos ezek beosztása, előkészítése, hogy minden tekintetben beleilleszkedjenek nemcsak a tanmenetbe, de még az óraterembe is. A tanulók mindig tudják, hogy hová és milyen célból mennek, mire kell főképpen figyelniük, stb. Csak az így vezetett kirándulások lehetnek igazán eredményesek! Az előadó gazdag gyakorlatából, tapasztalataiból sok tanulságot, megszívlelendő esetet sorolt fel. Ezeket megerősítette és gyarapította hozzászólásában *vitész Fraknóy József* főigazgató néhány jellemző példával. Különben a kötelező és javasolt kirándulások jegyzékét általános utasításaikkal a főigazgatóság február hóban minden hatáskörébe tartozó iskolának megküldte.

1940 március 28. *Balogh Béla dr.*: Embertan a földrajz középiskolai tananyagában.

A középiskolai földrajz néprajznak nevezett anyagában ember-tani (antropológiai) ismereteket is nyújt. A szerény ember-tani anyag tanítása is szaktudást követel. A geográfus emberszemlélete, a földrajztanár szakműveltsége hiányos az antropológia elsősorban a rassz-antropológia alapjainak ismerete nélkül. A tanárképzés e hiányain tanári vizsga és továbbképző tanfolyamok segíthetnének. Földrajzi tankönyveink, atlaszaink, még földrajzi irodalmunk legjobb termékei is halmozzák a tévedéseket, ha ember-tani részeket érintenek.

Az előadó a következő alapvető fogalmak tisztázására hívja fel a figyelmet: faj, fajta (rassz), nép, nemzet. A faj, a fajta biológiai fogalom. A nép nyelvi-kulturális fogalom. A ma élő emberiség zárt alaktani és szaporodáségség, egy faj. Az ember vérségi csoportjai a fajon belüli kategóriákba tartoznak, tehát fajták (rasszok). A faj,

a fajta egyéneit vérrokonság, közös származás köti össze, anyanyelvükre való tekintet nélkül. A nép egyéneit közös nyelv, közös szokások, közös hagyományok, közös életsors kapcsolja össze, az egyének faji eredetére való tekintet nélkül. A közös történelmi múlt tudata a népet a nemzet rangjára emeli. Faji jellemvonásainkat örököltük, a fajiságot sem a nyelv, sem a vallás nem változtathatja meg. Nyelvünket nem örököltük. A faj (vagy fajta) és a nép fogalmak összevetésztése sok zavaros beszédnek forrása. Tudományos gondolkodást csak világos és határozott tartalommal bíró fogalmakra lehet építeni. Fajiság és népiség mégsem függetlenek egymástól. A történelemelőtti idők homályába vész el az az idő, mikor a rassz és a nép szinte egyet jelentett. Előadó foglalkozik az indogermán ősnép és a finn-ugor ősnép valószínű fajiságával. A vérségi és nyelvi keretek ma már eltolódtak, nem fedik egymást. Az európai népek rasszbeli összetételében, a fajtaelemek arányában ma is lényeges különbség ismerhető fel. A magyarságra jellemző vérségi összetétel egyetlen más népre sem jellemző. Ilyen értelemben beszélhetünk magyar fajiságról. Az egyént azonban nem fajisága, rasszbeli hovatartozása teszi magyarrá, hanem a magyarsághoz való tartozás tudata. A rasszhoz való tartozás mélyen gyökerezik az egyén szervezetében és lelkiiségében, de nem tudatos. A nemzet életsorsára nem közömbös, hogy milyen a rasszbeli összetétele, egyéneinek, vezetőinek vérségi származása. A fajta-különbségeknek történelmi és földrajzi következményei vannak, a fajiság az emberi élet térszínét változtató, tehát gazdasági tényező is. Az antropológiai történetiszemlélet szerint a rasszbeli szerkezet termeli ki a népek sajátos szellemiségét, erkölcsi vonásait és teremt sajátos társadalmi és gazdasági állapotot, életformát.

Az alapvető szempontok után az előadó tárgyalja, hogy mit és mennyit nyújthatunk az embertanból a középiskolai földrajztanításban a tanterv keretén belül. Kévszám, de gondosan megválasztott anyagot tanítsunk, nyújtsunk világos fogalmakat, emeljük ki a földrajzi vonatkozásokat és szemléltessünk. Előadó áttekintést nyújt a gimnázium I., II., III. és IV. o. földrajz egész embertani anyagából. Rámutat a tanításban leggyakrabban előforduló tárgyi tévedésekre és módszertani hibákra. Gyakorlati példákkal is megvilágítja az emberfajták és népek helyes tárgyalását. Ne fogadjunk el hiányos és rendszertelen felsorolásokat. Különös gonddal tárgyaljuk hazánk és Európa lakosságát. A nyelvi megoszlást (rokonság és földrajzi elterjedés szerint) nagyobb gonddal kell tanítani. Különös figyelembe ajánlja a finn-ugor és a török-tatár népeket és földrajzi elterjedésüket. Sok európai nép nyelvi hovatartozásáról az iskolában szó sem esik. Az idegen földrészek tárgyalásában először leírjuk a legjellemzőbb testi (és esetleg lelki) jellemvonásokat, azután foglalkozunk a kultúrával. Ha a szaktanár nem foglalkozott kissé behatóbban a Föld népeivel és emberfajtaival, akkor ő maga terjeszti a tárgyi tévedések tömegét: összeveteszteti a fajtát és a nyelvet, sőt a vallást is, (pl. hindu és indiai) minden sötétbőrű embert négernek tart, (törpe néger, ausztrálnéger) nem ismeri a különbséget emberföldrajz és embertan

között (pl. antropogeográfia és antropográfia) stb. A III. o. emberföldrajzi anyagában ne akarjuk mindenáron egyesíteni az antropológiai és nyelvi felosztást. Először röviden tárgyaljuk az emberfajtákat, azután behatóbban a Föld népeit nyelv szerint. Végül jellemző példákkal megvilágítjuk a fajiság és népiség összefüggéseit. Kerüljük az elavult vagy jelentésükben megváltozott kifejezéseket. Helytelen a „kaukázusi faj“ vagy a „földközítengermelléki fajta“ elnevezések használata az egész tehérbőrű európai vagy eurázsiai emberiségre. Indogermán (indoeurópai, árja) fajról ne beszéljünk. Vannak indogermán nyelvek és ilyen nyelveket beszélő népek, de egységes indogermán faj (fajta) nincs. A VII. o.-ban a szerény embertani és néprajzi anyag célja az, hogy elemeket nyújtson a magyarságismerethez. Az a kép, amit a magyarságról minden antropológiai szemlélet nélkül nyújtanánk, hiányos lenne. A VII. o.-ban már röviden ismertethetjük a magyarság rasszbeli szerkezetét, sőt érinthetjük a magyarság vérségi eredetének kérdését is. Az új tanterv V. o. természetrajzi anyagában az antropológiai alapfogalmak tárgyalása erre már alapot nyújtott. Bővebben foglalkozunk a nyelvrokonság kérdésével és még inkább hazánk lakosságának népi-nyelvi megoszlásával, települési, népsűrűségi, demográfiai és szociális viszonyaival. Végül körvonalazzuk a magyarságtudomány és magyarságpolitika célkitűzéseit.

A „fajkérdés“ történelmi és politikai vonatkozásai csak akkor tarthatnak igényt a tudományos elgondolásoknak kijáró komolyságra, ha az illetékes antropológiai kutatások eredményeihez kapcsolódnak. Tudományos alap nélkül aligha gyarapíthatjuk emberismeretünket, magyarságismeretünket. Éppen ezért a népek és az egész emberiség gazdasági életével és életsorsával hivatásszerűen foglalkozó geográfus és historikus tudományos szemléletének embertani elemeit ne szerezzé be az egyébként igen tiszteltetreméltó közírók írásaiból és beszédeiből, hanem szerezzé be az illetékes szaktudományból, az antropológiából. A geográfusnak és historikusnak nem szóvirágokra és divatos jelszavakra, szépen hangzó beszédekre és ötletszülte elméletekre van szüksége, hanem az igazság kutatására alkalmas tudományos módszerekre.

*1940 április 25. Karl János dr.: A földrajzi tanmenetekről.*

A tanmenetek készítésére az Általános utasítások megadják a főbb irányelveket.

A Tanterv könnyen áttekinthető formában jelzi az egyes osztályokban elvégzendő tananyagot. Sorrendjére vonatkozólag azonban a tanár pedagógiai elgondolásának is érvényt enged. Az egész évi anyagot tagolnunk kell s ennek keretében feltüntetjük az egy-egy egység elvégzéséhez szükséges időt, jelezve azt akár hetekben, akár óraszámokban. Bármelyiket is alkalmazzuk, a hetek, ill. az óraszámok összege az évi szorgalmi időt adja. Ez a mostani Rendtartás szerint 32 hétnél több s 30 hétnél kevesebb nem lehet. Így az első osztályban évi 90—96, a másodikban 120—128, a harmadik osztályban 60—64 óra áll rendelkezésünkre. Az időről szólva mindjárt megjegyezzük,



hogy a tanév végének három-négy hetében az anyag már nem szerepel.

A tananyag egységeit, ahol kívánatos, kisebb egységekre bontjuk s az ezek elvégzéséhez előirányzott időt ugyancsak jelezzük hetekben vagy óraszámokban. Minden ilyen kisebb egység után ismétlést, a nagy egység befejeztével összefoglalást tartunk. A tanév első, esetleg második óráját az előző osztályban tanult anyag áttekintésére fordítjuk. A földrajz az új tantervben kimondottan nemzeti tárgy. Ebből következőleg az egész Földet s a rajta lévő földrajzi tényezőket, valamint jelenségeket és eseményeket magyar szempontból kell szemlélnie és értékelnie. Ez hazánkat tanítva annyit jelent, hogy *közvetlen környezetünk földrajzi képének megrajzolásából* s ennek tudatossá tételéből indulunk ki és úgy haladunk az egyre távolabbi tájak felé. Szomszédainkat behatóbban ismertetjük, a távolabbiakat ellenben csak főbb jellemző vonásaikban és ott is csupán csak akkor emelve ki a hangsúlyt, ha valami magyar vonás kínálkozik. Az iskola környekének földrajzi tanítására s ezen belül a legfontosabb alapfogalmak kidolgozására legalább 15 órát fordítsunk. Ugyanennyi időt szenteljünk az Alföldre. Ugyanis hazánk középső részének föld- és néprajzát kissé bővebben, szemléletesebben, élményszerűbben s az itt szereplő alapfogalmakat jobban kell ismerniök, mint pl. a Dráva—Száva közti tájat. Így tehát az első osztályban a tananyag beosztása a következő lehetne. Az elemiből hozott ismeretek kipuhatolása és honismertetés 15—16 óra, Alföld 14—16, Dunántúl 9—10, Kis Alföld 5—6, Északnyugati Felvidék 10—12, Északkeleti Felvidék 5—6, Délkeleti Felvidék 12—14, Délnyugati Felvidék 3. Csonka-Magyarország 3, természetesen már *ismétlést* is tartalmazva. Az időt illetően szigorú mechanizálás és egyöntetűség semmi esetre sem kívánatos. A helyes mértékszám azonban az egyéni, többéves tapasztalat alapján s több, lelkiismeretes és körültekintéssel készült tanmenetek figyelembevételével valahogyan ezen határértékek között és körül ingadozik.

A másodikban a helyes arány a következő lehetne: Európa 50—55, Ázsia és Amerika egyenként 20—22, Afrika, Ausztrália Óceániával és a sarki tájakkal egyenként 6—8 óra.

A harmadik osztályban a mennyiségtani és csillagászati földrajz 11—12, a szárazföldek fizikai földrajza 11—12, a tenger fizikai földrajza 3—4, a levegő fizikai földrajza 6—7, az ember megélésének földrajzi tényezői 4—5, az ember élete a Földön 14—15 óra aszerint, amint 30 vagy 32 hetes tanévet veszünk fel.

A tanmenetek legtöbbje a „kapcsolatok... oktatófilm, kirándulások” címet viselő rovatot meglehetősen mostohán kezeli. Vagy semmit sem jelez, vagy röviden ennyit: oktatófilm, esetleg vetítés. A tanmenetek elkészítése alkalmával nem elégedhetünk meg ilyen általános bejegyzésekkel, hanem írjuk körül pontosabban. Pl. Budapest nevezetesebb épületeinek levelezőlap-vetítéssel történő szemléltetése, Debrecen c. film, Velencei színes levelezőlapok vetítése, stb.

A szemléltető képek, a rajzok és vázlatok mellett a földrajz tanulását elevenebbé és élményszerűbbé tehetjük a helyesen meg-

választott olvasmányok, földrajzi tartalmú könyvek szemelvényeinek s útleírásoknak feloivasásával. Ezért nagyon helyes, ha figyelmünket már a tanév elején az anyag elrendezése alkalmával erre is kiterjesztjük, s nem csupán az óravázlat készítésekor kezdünk keresgélni használható olvasmány, vagy szemelvény után. Ezek jegyzékét gondosan állítsuk össze. A földrajzi olvasmányokra vonatkozólag elvünk legyen: ne sokat olvassunk, csak jellegzeteset s ezt mint munkánkba szervesen beilleszkedőt a tanmenetbe jelezzük. Elegendő, ha a szerzőt s a munka címét jelezzük a lapszámmal.

Kívánatos, hogy a tanmenetekben rövid említés történjék a szemléltetés egyéb módjairól is, nemkülönben a tanulók földrajzi vonatkozású öntevékenységéről. Ugyanebbe a rovatba tartozik a kirándulások megemlétese és az iskola székhelyén lévő múzeumok meglátogatása.

Nehéz kérdése a tanmeneteknek a koncentráció. A tanmenetben erre csak általános utalások történnék.

Az évvégi összefoglalásokat illetőleg feltétlenül jeleznünk kell az összefoglaló szempontokat. Hazánkra vonatkozólag pl. ilyenek a következők lehetnek. A Magyar medence egysége földrajzi tényezőinek alapján (domborzat, éghajlat, vízrajz stb.) A Magyar medence tájainak áttekintése egyező és különböző vonások alapján, illetőleg összehasonlítása, s ezt követőleg az egyes tájakat jellemző tájartalmak megállapítása. Az egyes tájak szerepe a magyarság mai szellemi és gazdasági életében. Az összefoglaló szempont ne legyen sok, de mindenkor lényegét érintő és igazában földrajzi.

A tanmenetekben a tanár egyénisége, tárgyszeretete, szóval a lelke jelentkezik s éppen ezért másként ítélendő meg, mint a sok gépies, lélek nélküli jelentés és kimutatás.

## Irodalom.

### A) hazai.

*Szabolcs vármegye (Szabolcs és Ung k. e. e. vármegyék).* — Szerkesztette Dienes István. Vármegyei szociográfiák IV. — 4°, 368 lap, számos szövegábra. Budapest, 1939. Vármegyei szociográfiai kiadóhivatala.

Vármegyei monográfiákat gyanakvással szoktunk kézbe venni, — megvan rá az alapos okunk. Ha azonban a Szabolcs vármegyéről most megjelent terjedelmes munkát lapozgatjuk, kellemesen csalódunk: ebben a könyvben tartalmas, szép tanulmányok sorakoznak. Tárgyuk érdekes, adataik értékesek, feldolgozásuk módja ügyes, előadásuk kerekded.

Ez a kötet, mint különben az egész sorozat, szociográfiának készült, tehát szemléletének központjában érthető módon nem a táj áll: ezt csupán keretnek szánták; az igazi tárgy az ember, helyesebben a társadalom. En-

nek megfelelően a hangsúly a tömeges jelenségeken, a széles néprétegeken, röviden a népen és a jelenen van. Bizonyos, hogy a tárgykör elhatárolásának határozott szempontja a könyvet komolyabbá, a tömeges jelenségeknek és a jelennek kidomborítása pedig a geográfus érdeklődéséhez közelebbállóvá teszi, mint amilyen nagyon sok eddig megjelent meghatározhatatlan műfajú, rosszul összeválogatott anyagú, lényegtelen esetlegességeket terjengősen tárgyaló, jellemző mozzanatokot viszont elhanyagoló, tartalmilag gyakran sekélyes megyei monográfia volt. A tájékozatlanabb olvasó ugyan a könyv „A föld” című első részének és „A nép” című második részének egyszerű egybevetése révén aligha nyer tiszta képet a természet és társadalom kapcsolatairól, vagyis arról, hogy miért van szükség egy szociográfiában a természetes tájjal foglalkozó fejezetekre: ehhez a könyv önálló értekezéseknek túlságosan mozaikszerű gyűjteménye. Amde elvégre is a társadalomtudomány művelőinek a dolga, hogy ők miként valósítják meg a maguk területén az anyagnak azt a magasabbfokú szintézisét, amit a földrajz a maga területén ma már kötelezőnek tart. Mi egyszerűen tudomásul vesszük, hogy a társadalomtudományi érdeklődésű szerkesztők megszólaltatták egyebek között a morfológust, a klimatológust, a botanikust és a zoológust, a morfológus pedig morfológiát, a klimatológus éghajlattant, a botanikus és zoológus növényföldrajzot és állatföldrajzot írt; a mi szempontunkból az a fontos, hogy mindenki jól megírta a maga fejezetét. *Bacsó Nándornak* Szabolcs vármegye éghajlata, *b. Soó Rezsőnek* a Nyírség természeti kincsei, *Dudich Endrének* Bátorliget állatvilágának nevezetességei és *Vertse Albertnek* a Nyírség állatvilága című dolgozatai szakszerűen megírt és földrajzi szempontból is értékes tanulmányok. Bacsó cikkét éghajlati táblázatok, csapadéktérkép és klimadiagrammák is gazdagítják; Soó a töle megszokott tömörséggel rajzolja meg a növénytakaró képét. Bátorliget növény- és állatföldrajzi jelentőségéről kitűnően tájékoztatnak Soó és Dudich cikkei és *Zólyomi Bálint* két kis térképe. Az egész könyv első fejezete, „A Nyírség felszíni és földtani viszonyai” *Vertse Albert* tollából, még címénél is inkább földrajzi tárgyú. Elevenen, közérthetően megírt cikk, ha a felszín történetéről, a pliocén és pleisztocén korszak eseményeiről és állapotairól szóló részeivel aligha értene egyet minden morfológusunk és negyedkorkutatónk.

Geográfust érdeklő fejezet természetesen több is akad a könyvben, sőt talán nincs is olyan, amelyik legalább földrajzi szempontból fontos adatot ne tartalmazna. A mi szempontunkból különösen érdekesek a gazdasági élettel foglalkozó dolgozatok. *Westsik Vilmos* a homoki gazdálkodásról. *Nyárády Mihály* a tőzegtalajon folyó gazdálkodásról, *Olványi Ödön* a burgonyatermelésről, *Nagy Sándor* a gyümölcsstermesztésről ír. Említést érdemelnek *Dienes Istvánnak* a nép anyagi életéről — ételéről, italáról, tüzelőjéről, ruhájáról, stb. — szóló cikkei. Szó esik az iparról, kereskedelemről, közlekedésről is. Településföldrajzi szempontból érdekes *Márkus Mihálynak* „A bokortanyák társadalomrajza” és *Dienes Istvánnak* „A földházról a kuriáig” című tanulmánya. *Nemeskéri János* embertani vázlatát és *Nyárády Mihály* vázlatos tárgyi néprajzi fejezetét is érdemes elolvasni. Az egyházakról, a nép erkölcséről, az egészségügyről, közműveltségéről szóló fejezetekben természetesen kevesebb a földrajzi anyag. A könyv harmadik főrésze betűrendes községi adattár.

Mindent összevetve, örülnünk kell annak, hogy ez a könyv megjelent. Nem reánk tartozik annak elbírálása, hogy a munka mint szociográfia mennyire tökéletes. Ha elsősorban nem azt keressük: mi hiányzik belőle, hanem azt nézzük, hogy mit nyújt tényekben és adatokban, akkor már most bizonyosra vehetjük, hogy a Nyírség földrajzának jövődjö megírója sokszor fogja lapjait forgatni.

Mendöl T.

*Az ezeréves Magyarország. 1200 oldalon, 1031 mélynyomású fényképpel és képpel, két színes térképmelléklettel és 82 szövegközi térképpel. Budapest, 1939. A Pesti Hírlap Rt. kiadása.*

A tavalyi, *A Föld és lakói* című kötet után ismét nagyjából földrajzi vonatkozású művet nyújt olvasóinak a Pesti Hírlap. Ez a könyv a magyar hazával foglalkozik.

Örömet leli ebben a hatalmas kötetben a magyar földrajz művelője is. A földrajzi vonatkozású részeket geográfusaink és etnográfusaink — *Bulla Béla, Halász Gyula, Kniezsa István, Takács József és Viski Károly* — írták. Igen érdekes a *Magyar föld, magyar sors* címen megírt földrajzi és történeti, úgynevezett geopolitikai tanulmány. Időszerű megállapítása, hogy: „Államot alkotni csak a medence fenekét megülő nép tud a középső Duna mentén, az államalakulás sorsa a medencében megletepedett néptől függ, tehát a Kárpátok övezte medencetájban egyetlen állameszme megvalósítására van tér és lehetőség”. Ezt a fejezetet értelmes és beszédes történeti térképecskék kísérik. Népiünk jellegzetességeit, szokásait, nagy hazánk gyönyörű tájait érdekes cikkekben tárgyalja a P. H. szép könyve.

Elismeréssel kell szólni a kötetet díszítő pompás *fényképanyagról* is. A régi földrajz-könyvek ósdi hazai képanyaga helyett szinte élő, gyönyörű felvételeket találunk ebben a műben. Magyar szívünk hevesebben dobog, amikor rálapozunk a Sebes Körös révi szorosának, dús erdeinek, a sztreccsényi Vág mészkőszirtes partmellékének, a mezőkerdi súvadt vidéknek, a vöröstoronyi Olt-völgynek rég nem látott képeire. Büszkén tekintünk a hazatért Kárpátalja magashegységi tájainak szép felvételeire. Különös, de kifizetően szemléltető hatásúak az eddig ritkán látott légifényképek, melyeket a Honvéd Térképészeti Intézet repülői készítettek hazai vidékeinkről. Ezek közül kiemeljük Tihany félszigetének, a Badacsony környékének és a Velenicei tó nádasainak képét.

A Pesti Hírlap ismert, vonalas *térképeit* ebben a kötetben is szívesen látjuk viszont. Annál is inkább fogadjuk örömmel ismét ezeket a kiforrott kartográfiai érzékkel kidolgozott térképeket, mert a napilap háborús híreit magyarázó kistérképek színvonala az utóbbi néhány hónapban szemmel láthatóan csökkent. Minden magyar vármegyéről — régi terjedelmében — világos, pontos és csinos térképet találunk *Az ezeréves Magyarország*-ban. A térképek nemcsak a pusztá közigazgatási beosztást tüntetik fel, hanem sűrű vízrajzokkal még a domborzatot is érzékeltetik. Ráírták a hegy-, hegy- és hágó- vagy szorosneveket. Emeli a térképek hatását, hogy a nevek betűi ugyanazok, mint a könyv szövegének szedése. Némelyik térkép rajzát erősen kisebbitették, de ez a jól megválasztott, kerek betűk olvashatóságát nem zavarja. A vasút fővonalai vastagabb rajzban emelkednek ki a többiek közül. A megnagyobbodott országról és a Trianon előtti Épmagyar-

országról megyénként színezett két térképet találunk a műben. A térképeket *Takács József dr.* tervezte.

Az izlésesen kiállított és tartalmában értékes magyar könyvért elismerés illeti meg nemcsak a jónévű szerzőket, hanem az ügyes kiadóvállalatót is. M. E.

*VELÖSY BÉLA: Természetjárás, térképismeret.* 16°, 158 oldal, sok rajzzal. Budapest, 1940. A Magyar Cserkészszövetség kiadása.

Szerzőnk zsebkönyvét ugyan a cserkészpróbák tankönyvének szánta, de haszonnal forgathatják mindazok, akik térképolvasást, ill. helyesebben „térképismeretet” tanítanak. Velösy könyvecskéjének ugyanis — a mi szemünkben — ez a legtartalmasabb része. Jó pedagógiai érzéssel megírt, igazi *gyakorlati térképismeretet* nyújt s anyagát ügyesen sorakoztatva sok ábrával szemlélteti. Minden pedagógiai rendszerezéstől mentesen, gyakorlati módszerek révén ismerteti meg olvasóit a térképismeret legnehezebben tanítható részével, a *térkép használatával*. Példákat nyújt, módozatokat sorakoztat, sőt valóságos fortélyokat eszel ki, csakhogy megkönnyítse a térkép titkainak megismerését. Nem a térképjelek agyon-magyarázására helyezi a súlyt, nem a térképet magát olvastatja csak, hanem a *tájékozódás eszközét* és ennek *használatát* ismerteti.

Ezért forgathatja haszonnal a térképismeretnek ezt a tömör képekkel, ábrákkal bőven ellátott könyvecskéjét minden földrajzszakos oktató.

*Srömpl.*

*Ungvár és Ung vármegye. Varmegyei szociográfiák IX.—X. kötete.* 4°, 198 old.; 14 oldal műmellékleten 87 képpel. Budapest, 1940. A Varmegyei Szociográfiák kiadóhivatalának kiadása.

Bárhogyan is imbolyog jobbra vagy balra a nemzeti önismeret munkája, mégis csak halad előre messze ködlő céljai felé. Régen megyei monografiákban, aztán falu vagy vidékek (tájak) szerint adták közre, újabban pedig — mint e sorozat is — megint megyék szerint közlik az eredményeket.

A visszatérés a megyei kerethez — indokolt. A megyékben való gondolkodás és tájékozódás benne él a magyarban. Sok százados multját a ma annyira ócsározott táj-szemlélet nem tudja — s tán nem is fogja — kiszorítani. A megyei keret hozzánk nőtt, és — ami ugyancsak fontos — közérdek-lődést tud kelteni.

A megyei monografiák tartalma azonban más lett: tarkább, színesebb és — tartalmasabb.

A régi monografiákban nyoma sem volt a szociográfiának. Ma, ezen van a hangsúly s ezzel kapcsolatban tágul a szemlélet is.

Ma a *népismeret* a falut és megyét kutató monografiák talapzata. A társadalmilag (szociálisan) tagolt nép, a maga gondoljaival és örömeivel, anyagi és szellemi műveltségével. Juttatnak helyet a magasabb műveltség ecsetelésének is, de ezzel csak betetőzik a jóval szélesebb népi talapzatot.

S hogy a népi meg úri művelődés mégis csak a történelem és a föld mélyében gyökerezik, kell, hogy szóhoz juttassák a monografiákban a *helyi* történelmet, a földrajzt és természetrajzt is.

Régen is így csinálták, de ma, mert szélesebb az alap, ezt az alapvető ismertetést is valahogy tágabbra kellene méretezni. Vagy ha a szerkesztés

megszabta lapszám ezt nem engedi, arányosan kellene az egyes fejezetek terjedelmét megosztani.

Sajnos, a szóban forgó ungvári és ungvármegyei kötetben ezt az *arányosítást nem találjuk* meg, noha tartalma bő, változatos, szinte teljes.

A bevezető történelmi rész lapszáma: 37, ezzel szemben a természetrajzi és fizikai földrajzi részre mindössze 11 oldal jut. A néprajzra 19. S ha a földrajzhoz (?) számítjuk a gazdasági részeket (mezőgazdaság, ipar és kereskedelem, közlekedés) és a demografiai fejezetet (noha tárgyalásuk módja egyáltalán nem földrajzi), úgy még akkor sem kapunk a földrajzra többet összesen 9 oldalnál.

Igazi földrajzot „a vármegye általános leírása” címén azonban mindössze 1 (egy!) oldalon találunk. Térképnek, vagy akár csak egy térképvázlatnak — nyoma sincs.

Ezen az egyetlen oldalon is van néhány — elírás. Pl. a Verhovina: nem erdős hegység, hanem — szó szerint — fennföld, magasabb vidék. A „Szo-koló szikla” igazi neve Sokolova skala, magyarul: Sólyom kő. Szobráncon nincs porcellán föld, de van Nagymihály mellett Laborcszögön (Sztrajnyán-on). — Akad elírás egyebütt is. Pl. a vulkáni „konglomerát” igazában breccsa, illetve törmelék; a tufában nem „gránit”, hanem gránát szemek vannak. Mind e hibák azonban eltörpülnek a növény- és állatvilág szép és kimerítő leírásai mellett.

De van ezen felül egy csomó más fejezete is, amelyet örömmel olvastunk s amelyekben, ha elszórva is, de sokhelyt találtunk emberföldrajzi vonatkozást.

Külön figyelmet érdemelnek a cseh megszállás politikai mozgalmi, mert ezekben temérdek az igen tanulságos, a jövőben is hasznunkra fordítható *politikai és kultúrföldrajzi* tanulság. A cseh „felszabadítás” és ennek ellentéte az elnyomatás vetette felszínre a lelkek mélyéről, s megnyilatkozásokat — okulásul a jövőre.

Ami pedig a monografia túlon túl szegényes és hézagos földrajzi részeit illeti, ezért nem a szerzőket, hanem a szerkesztőket terheli a geográfusok rosszalása. Szorítsanak a további kötetekben jóval több, *arányosan megérdemelt teret* a földrajzi leírásnak.

Ha netán nem találnak rá munkatársat, forduljanak bizalommal és kellő időben — a Földrajzi Társasághoz. Strömpl G.

*Abauj-Torna vármegye.* Szerkesztette Csikvári Antal. Kiadja: a vármegyei szociográfiák kiadóhivatala. Budapest, VIII., Röck Szilárd-u. 16. Felelős kiadó: Nyers stván. 4°, 218 l.

„A vármegyei szociográfiák” c. sorozatot hatalmas szerkesztő gárda irányítja. Abauj-Torna vármegye megírásában a címlap 22 munkatársat sorol fel. A könyv „a felszabadulás első évfordulója alkalmával Abauj-Torna vármegye alispánjának 1939. évi május hó 22-én, valamint Kassa thj. szab. kir. város polgármesterének 1939. évi június hó 30-án kelt határozata alapján” jött létre. Hazafias cél indította el útjára ezt a munkát, tehát aszerint is kell mérlegelnünk a benne levő közleményeket és adatokat. „Köszönet illeti a közigazgatási kart, amely erkölcsi támogatással és adatszolgáltatással, a Magyar Szociográfiai Intézetet, amely gazdag anyagával hozzájárult

éppúgy, mint a munkatársakat, akik tudásuk legjavát adva, közreműködtek abban, hogy Abauj-Torna vármegye és Kassa szociográfiája napvilágot lásson.”

A könyv maga mondja ezt az első lapokon és ennek teljesen megfelelő. Nem törekszik tudós babérok után, bár igen sok kiváló munkatárs adatát fel lehet használni tudományosan is. A megismertetés, „a végtelennek látszó trianoni éjszaka után” a felszabadulás tényével a napfényre törekvés, az elrejtett magyar tulajdonságok bemutatása, a szülőföldhöz való őszinte ragaszkodó szeretet jellemzik az egyes cikkeket. Az illető területek honismertetésénél hasznát vehetik az iskolák a munkának, a nagyközönség pedig szeretettel olvashatja kedves megyéje adatait.

*Horváth Károly dr.*

*Csongrád vármegye.* Sajtó alá rendezte *Csikvári Antal*. Budapest, (1938). Várm. Szociogr. kiadóhiv. XIV+143+79+44+134 l. 4°. (Vármegyei Szociográfiák I.—III.)

A Vármegyei Szociográfiáknak ez a kötete általános ismertetése Csongrád megye gazdasági és társadalmi viszonyainak, de bőven jutott benne hely a földrajznak is. *Dr. Zalotay Elemér* a megye tájegységeinek eredetéről, földrajzi fekvéséről és geológiai felépítéséről ír. Vázolja a Körös-Tisza-Maros vidékének betelepülését, helytadva tanulságos településföldrajzi szempontoknak is. Fontos megállapítása, hogy Szentes megmaradását a környező falvakkal szemben vízrajzi viszonyainak köszönheti, de a kis Kurcának ebben sokkal nagyobb jelentősége van, mint a Körösnek vagy a Tiszának. Külön ki kell emelnünk azokat a vizsgálatait, amelyek a paraszti életszemléletnek a település életére, alakulására gyakorolt hatásával foglalkoznak. Kár, hogy a közölt igen tanulságos XIII. századi térképeket a település alakulásának magyarázatába nem vonja be. *Gróf Imre* a megye természeti viszonyait tárgyalva részben ugyanazokat a problémákat fejtegeti, mint *Zalotay*. Szeged földrajzát *Kogutowicz Károly* írta meg, aki főleg a város életét, a település formáját világítja meg. Szeged három szigeten keletkezett, három eredetileg külön álló település. A középső sziget a várral, a szőregi átkelővel volt a város magja, Felsővárosban települtek az iparosok, halászok, hajósok, míg az Alsóváros gazdasági település. Földrajzi szempontból hasznos adatokat nyújtanak még: a megye népe (*Harsányi Margit*), a vármegye ármentesítése (*Palasovszky Sándor*), a vármegye erdőtörténelmi adatai (*Scherg Károly*), Szegedvidéki néprajzi kutatás eredményei és feladatai (*Bálint Sándor*) c. fejezetek.

*Gunda Béla.*

*HANTOS GYULA: Vázlatok Pécs földrajzához.* Hat ábrával. Budapest, 1940.

A szerző másfél éves pécsi tartózkodása alatt gyűjtögette a munka anyagát és jól iskolázott geográfus szemével figyelte meg Dél-Magyarországnak ezt a különösen érdekes városát. A mű — ahogy a szerző is vallja — nem Pécs földrajza, hanem annak jellemvonásaiból rajzolt vázlat. A vázlat erősebb és halványabb vonásait a szakember impressziója adta meg. Az impressziókat a személyes látás és az irodalom sugalták. Hatalmas irodalomból „párolta le” a geografiikumot, 149 műre hivatkozik. Nem állhattott módjában a sok szerző még több állítását a kutatás módszereivel szét-

bontani, hanem a saját szellemében megszületett és elbírált leiki képet vetette az olvasó elé. Mi, akik Pécs minden életnyilvánulását megfigyeljük, mondhatjuk, hogy a szerző helyesen látta meg a lényegét, munkája jó. Pécs földrajzának kutatása még koránt sincs abban a helyzetben, hogy a részletek ne legyenek vitathatók. Hantos művében a város élő szerves valóság, amelybe a táj leheli a lelket. Ezt a lelket az olvasó szellemesen, sokszor a teljes meglátás színességében feltárva kapja. Forrásaiból nem a bizonyítékok merev csatasorát állította fel, hanem kereste a múlt és a jelen eseményeit és ezekkel a csipetnyi életmozzanatokkal olyan városszellemet adott, amit módszeres kutató-munkák talán elejtettek volna. A mű népszerűségét fokozza a gördülékeny világos stílus, mellyel a művelt olvasóközönséget lebilincseli. A szakember is hálásan forgatja a könyvet, mert az irodalom felhasználása nem abban áll, hogy a szöveg végén 149 könyvcímet találunk, hanem a szövegben minden tartalmilag lényeges állítás után megtörténik a hivatkozás. Ez lehetővé teszi az állítások kiértékelését és a tudományos felhasználást megalapozza. Hantos műve a geográfiai irodalom értékei közé sorolható, mert több mint nagyszerű összefoglalása az eddigieknek és kitűnő indulópont, alap a jövő felé.

*Szabó Pál Zoltán dr.*

*Kárpátalja.* 1:200.000. Kiadja a M. Kir. Honvéd Térképészeti Intézet. Budapest.

A régi bécsi 200.000-es hegyrajzát felhasználva egészen új síkrajzzal jelent meg ez a mindenfelől nagyon várt térkép. Húsz esztendő hosszú, sok minden megváltozik ennyi idő alatt a térkép anyagában is és nagyon örvendünk, hogy van egyelőre segítőknek olyan térképünk, amelyek a jelenlegi állapotokat, az új utakat, vasutakat stb. feltünteti. Természetesen ez nem mentheti fel az illetékeseket attól, hogy közben a sokkal kielégítőbb részletesebb térképeken is dolgozzanak. A Kárpátaljára kirándulóknak ez a térkép nélkülözhetetlen, a természetjárók, sízők stb. nem lehetnek el nélküle, mert gondosan feltünteti a természetjárók útvonalait, azok színezését, a menedékházakat, havasi kunyhókat stb., menhelyeket is. Melléktérkép ábrázolja Kárpátalja közigazgatási beosztását, a főbb éghajlati elemeket, valamint az erdőségeket összetételük és birtokosaik szerint.

A névírás a jelenlegi állapotokat hűségesen tünteti fel. A minden vonatkozásban korszerű térképét főbizományosa, a Magyar Turista Egyesület, nagyon olcsón, mindössze 2 pengőért hozta forgalomba. Kapható a főbizományosnál (VIII., József-utca 23.) és mindegyik könyvkereskedésben. *K. A.*

*Új földrajzi faliképek Magyarországról. Magyar városok, magyar tájak.* Kókai Lajos kiadása. Budapest.

Húsz nagyon jól, szerencsés szemmel összeválogatott képből álló sorozatban igyekszik a kiadó magyar városokat és tájrészleteket nagy méretű szemléltető képeken bemutatni. Valószínű, hogy ezeket a képeket a kiadó egyelőre csak bevezetőnek szánta és a jövőben a képek számát majd növelni fogja, hogy az ország minden településtípusára, jellemző tájképére stb. kiterjeszthesse kívánatos munkásságát. A húsz kép közül négy álló, vagyis magas kép és 16 fekvő. Az álló képek papírmérete 95×63 cm, ezen belül maga a kép 50 cm magas. Viszont a fekvő képek papírmérete 70×83 cm,



ezeken maga a kép alapja 70 cm, magassága pedig 50 cm. A képek zöldes vagy barnás színű mélynyomással készültek és valóban művészi hatásúak, több közülök légi felvétel másolata. A légi felvételek mindenképen sokkal tágabb látóhatáruiak, mint a földiek, tanulságosabbak és nagyon jó volna a jövőben megjelenendő szemléltető képek között a légi felvéteiről készülniük nagyobb teret biztosítani.

Altalában a városképek barna színben, a tájképek, vagy tájképrészletekben bővelkedő városképek zöldes színűek. Minden képhez néhány sornyi, a képre jellemző, jól megírt és pontos magyarázó szöveg is tartozik. Bizonyos, hogy ezek az időszerű kiállítású és tetszetős képek minden iskola folyosójának vagy tantermének díszére válhatnak. Az egyes darabok ára felvonatlanul 2.40, kemény és vastag papírlemezre húzva 4.40 pengő, teljes sorozat rendelése esetén az egész sorozat ára felvonatlanul 36, papírlemezre vonva pedig 76 pengő. Megrendelhető a kiadónál. K. A.

### B) külföldi.

*E. DEVROEY ET R. VANDERLINDEN: Le lac Kivu. — Institut Royal Colonial Belge kiadása, Bruxelles, 1939. — 75 old., 51 ábra.*

A Kivu tavon végzett mélységmérések északnak lejtő, mellékvölgyekkel bővelkedő völgyfenéknek tüntetik fel a tó medencéjét. Régebben a tó az Eduard tóba csapolódott le. Csak a történelem előtti időben történt, hogy a Virunga lávagátja eltorlaszolta ezt a kifolyást s a tó vizét azóta a Ruzizi delfelé, a Tanganyika tóba vezeti. A Kivu tehát kivált a Nilus vízgyűjtőterületéből és a Kongóéhoz csatlakozott. A ma is működő vulkánokkal szegélyezett, öblökben és szigeteken bővelkedő tó természeti szépségeit, enyhe éghajlatát és telepedésre kiválóan alkalmas, gazdag vidékét tulajdonképpen csak a világháborús gyarmati hadműveletek alkalmával ismerték meg az európaiak. A fehér népesség szaporodása arra indította a belga kormányt, hogy 1928-ban a Kivu medence gazdasági hasznosításának támogatására bizottságot alakítson. A 2300 km<sup>2</sup> felületű tó a 2° déli szélesség alatt, 1465 m tengerszint feletti magasságon fekszik. Vízgyűjtő területe kb. 7300 km<sup>2</sup>, a tó legnagyobb mélysége pedig kb. 500 m. A Kivu kerület népessége 1938-ban 1700 európai és 980.000 fekete volt. A tó faunája rendkívül szegény, környezete termékeny talajú. Az erdőirtás nagymértékű lemosást váltott ki, ezért manapság nagy erdősítések vannak folyamatban. A hőmérsékletingadozás rendkívül kicsi; széljárás tekintetében a déli passzát az uralkodó, gyakoriak a rendkívül gyors és heves tornádók. Az eső mennyisége a magassággal változik, a tó felületén kb. évi 1300 mm. A tó szintje a csapadékkal ingadozik: heves záporosó 1 m-es áradást is okozhat.

A tó hajóállománya ma még igen kicsi, a forgalom jelentéktelen. A vízi export a főként, Costermansville-n keresztül bonyolódik le s évi 4000—4500 t-t ér el; a behozatal alig 1500 t. Mindazonáltal a kikötőket fejlesztik. A Tanganyika és Kivu tavakat összekötő vasút csak részben épült ki. A vasútépítő társaság mindazonáltal kombinált vasúti-közúti- és hajóforgalom segítségével egészen a Kivu északi végéig biztosítja a forgalmat s az összeköttetést a Tanganyika területével.

A világosan és könnyen olvashatóan megírt könyvecskében 39 fényképfelvétele tárja elénk a Kivu tónak és vidékének festői szépségét. A belga

kormány s az általa támogatott társaságok súlyos erőfeszítései lassan meg-hozzák gyümölcsüket. Így a Kivu vasúttársaság mérlege, 1937-ben először, szerény nyereséggel zárult. A tóvidék jövő fejlődése és gazdagodása biztosítottnak látszik és — a fekete népesség nagy sűrűsége mellett — még sok ezer európainak nyújthat otthont és boldogulást. Érdekes és gazdag irodalmi utalás fejezi be a kitűnő munkát.

iff. Molnár Dezső.

NORBERT KREBS, DR.: *Vorderindien und Ceylon*. Eine Landeskunde. Engelhorn's Nachf. A. Spemann, Stuttgart. 1939. 382 l. 16 szövegekép, 55 térkép-vázlat és tábla, 55 fénykép.

Krebs földrajzprofesszor a berlini egyetemen s a földrajztudomány mind-egyik ágazatában otthonos. Indiáról és Ceylonról írt művében is minden lényeges szempontból dolgozza fel tárgyát, pedig ez ugyancsak bonyolult és sokrétű. Indiáról összefogó, általánosan áttekintő művet írni kb. olyan feladot, mintha valaki egy egész földrészt, pl. Európát akarná egységes szemlélettel, minden részletre kiterjedő figyelemmel ismertetni.

A hasonlító munkákra könnyen rá lehet fogni, hogy voltaképpen csak kompilációk, hiszen képtelenség is, hogy egyetlen szerző az ilyen terjedelmes, sőt ijesztően hatalmas anyagot egyedül a maga személyes kutatásainak, közvetlen helyszíni ismeretszerzésének alapján írja meg. Elhatárolt, kisebb kérdéseket a kutató még feldolgozhat esetleg anélkül, hogy kész, másoktól eredő adatokat felhasználjon, de a tárgyára vonatkozó előbbi kutatások eredményeit akkor is figyelembe kell vennie. De felhasználás és felhasználás közt is különbség van! Krebs művét nem sorolhatjuk az olyan ismertető munkák közé, amelyek szerzői tíz régebbi mű alapján egy tizenegyetiket írnak. Először azért nem, mert Krebs — ellentétben az imént jellemzett művek íróival — hosszú évek beható tanulmányainak alapján valóban megismerte az Indiára vonatkozó összes tényeket és kérdéseket, tehát biztos, hozzáértő ellenőrzéssel válogathatta ki a régebbi adalékokat és másoknak feltétlenül helytálló megállapításait. Másodszer: Krebs nem sajnálta a fáradságot, hogy miután évek lelkiismeretes munkájával minden elméleti úton megszerezhető ismeretet összegyűjtött, kellő időt is szenteljen India bejárásának. Így aztán mindent a helyszínén ellenőrzött és ismereteit kiegészíthette azokkal a közvetlen tapasztalásokkal, amelyeket soha semmiféle könyv-tudás nem pótolhat hiánytalanul.

Munkájának eredménye olyan mű lett, amelyet bárki — szakember és laikus — azzal a nyugodt meggyőződéssel vehet kezébe, hogy minden adata, minden részlete megbízható, lemért és ellenőrzött. Az általános részben India földrajzi helyzetét, a kutatások mai összegezett állását, a tárgyaló terület földtani felépítését, földrajzi tagoltságát, éghajlatát, változatos felszínformáit, növénytakaróját, mezőgazdaságát, bányászatát és iparát, közlekedés-viszonyait, népeinek földrajzi elhelyezkedését, faji, népi és nyelvi felosztását, vallásait, és művelődéseit, a vidéki településformákat, az indiai városokat, majd végül India és a brit uralom viszonyát ismerteti. Mindvégig helyesen, a legújabb adatok alapján, hibák, elnagyolások és felületes megállapítások nélkül. A következő rész fejezetei India egyes területeit veszi sorra, s az aránylag rövid, tömör ismertetésekben is jellemző, biztos körvonalakkal megrajzolt, s a fontos részleteket élesen kiemelő módon mutat rá a különféle területek jellegzetes sajátosságaira, különleges földrajzi stb. adott-

ságaira s az ezekből kialakult különleges helyzetükre. Mindezt olyan találó, kitűnően összegező képben állítja elénk, amilyent eddig igen kevés, Indiáról írt általános ismertetés tudott nyújtani.

Különös értéke Krebs művének, hogy a szellemtörténet területére tartozó kérdéseket — a művelődést, a vallásokat, általában az indiai lelkiséget kialakító tényeket — tájékozott biztonsággal, megértő és méltányló hozzáértéssel ismerteti. Ez annál fontosabb, mert — sajnos — sok egyébként kiváló földrajzi író, noha tárgyalt területének fizikai alkatát és materiális jellegzetességeit helyesen tudja ismertetni, megtorpan, zavarba jön, vagy másodkézből átvett, saját tudással kellően nem ellenőrzött adatokkal mesterkedik, mihelyt az említett kérdések merednek elébe. Az ilyen tájékozatlan tárgyalás — amilyenre elég sok példa van — azért ártalmas, mert a szerzőnek esetleg közismert neve, s egyéb területen megérdemelten jó tudományos híre tekintélyt kölcsönöz írásának, s a jóhiszemű olvasó tévedéseket, légbőlkapott állításokat fogad el tények gyanánt.

Krebs műve nem tartalmaz ilyen ellenőrizetlen és helyt nem álló bizonytalanságokat. Ismételjük: mindenki teljes bizalommal fogadhatja el és használhatja fel közléseit. A nehéz és bonyolult feladatot senkisémm oldhatta volna meg jobban. A könyv előnye még, hogy könnyen áttekinthető, csak a lényegeset adja, s mondanivalóit jellemző fényképekkel, térképek, tömbszelvények, ábrák és táblázatok bőkezűen adott sokaságával teszi szemlélhetővé.

*Baktay Ervin dr.*

---

## Társasági ügyek.

### Közgyűlés.

1940. április 25. Cholnoky Jenő dr. elnöklete alatt jelen vannak: Thirring Gusztáv dr. alelnök, vitéz Temesy Győző dr. főtitkár, Bodnár Lajos, Borbély Andor dr., Bulla Béla dr., Cholnoky Jenőné, Csury Jenő, Dubovitz István, Erődi-Harrach Tihamér dr., Farkas László, Farkasfalvy Kornél, Fest Aladár dr., Gunda Béla dr., Hajósy Ferenc dr., Halterberger Mihály dr., Hantos Gyula dr., Hézser Aurél dr., Irmédi-Molnár László dr., Kádár László dr., Kánszky Márton dr., Keöpeczi-Nagy Zoltán dr., Kéz Andor dr., Koch Ferenc dr., Lantos Lajos, Nötel Pál, Papp Károlyné dr., Pécsi Albert dr., Prinz Gyula dr., Réthly Antal dr., Róna Zsigmond dr., vitéz Somogyi Endre, Tóth Kálmán és a jegyzőkönyvvezető titkárhelyettes.

Cholnoky Jenő dr. felolvassa elnöki megnyitóját (l. 77. oldal), majd bejelenti az április 18-ára egybehívott közgyűlés határozatképtelenségét, megállapítja a jelen közgyűlés határozatképességét és a Magyar Földrajzi Társaság LXVIII. rendes közgyűlését megnyitja. A jegyzőkönyv vezetésével Pósa Jenőné titkárhelyettes bizza meg, a hitelesítésre Kánszky Márton dr.-t és Bulla Béla dr.-t kéri fel.

Miután a közgyűlés eltekint a múlt évi LXVII. közgyűlés és a f. évi április 18-i határozatképtelen közgyűlés jegyzőkönyveinek felolvasásától, az elnök jelenti, hogy a közgyűlésnek az alapszabályok szerint lelépő tíz választmányi tag és pénztárvizsgáló bizottság helyét választással kell betöltenie. A szavazatszedő bizottság elnökségére Kéz Andor dr.-t, tagjait Irmédi-Molnár László dr.-t és Gunda Béla dr.-t kéri fel. Elrendeli a szavazást és annak tartamára az ülést felfüggeszti.

A szavazás megtörténte után az elnök az ülést újra megnyitja.

A főtitkár jelentésében (l. 123. oldal) visszapillantva a Társaság életének utolsó 30 esztendejére, a tagok lelkes munkája és a jelenleg kielégítő vagyoni helyzet következtében bizalommal néz a jövő felé. Beszámol az 1939. évben a Társaságtól, valamint a Didaktikai Szakosztálytól rendezett szakülésekről és népszerű estélyekről, folyóiratainkról, a taglétszám alakulásáról. Kegyelettel emlékszik meg elhunyt tiszteleti tagjainkról, Bátky Zsigmond dr. és Györfly István dr.-ról, valamint külföldi levelező tagunkról, Georg Wegener berlini egyet. tanárról. Ismerteti a könyvtár állapotát és gyarapodását. A közgyűlés köszönetet szavaz a főtitkárnak, könyvtárosnak, pénztárosnak és titkárnak lelkiismeretes, buzgó munkájáért, az előadóknek fáradozásukért, a Kir. Magyar Természettudományi Társulatnak és a Honvédtisztek Orsz. Tudományos és Kaszinó Egyesületének támogatásukért.

A főtitkár ajánlatára a közgyűlés egyhangúan elhatározza, hogy hódoló távirattal üdvözlje a Kormányzó Úr Öfömméltóságát és József kir. herceg Öfenségét, Társaságunk védnökét.

A főtitkár betérjeszti javaslatát Dainelli Giotto dr., firenzei egyetemi tanár, az Olasz Keletafrikai Társaság elnöke, az Olasz Kir. Földrajzi Társaság alelnökének tiszteletbeli taggá választása tárgyában (l. 129. oldal). A közgyűlés egyhangú lelkesedéssel választja tiszteleti taggá Dainelli Giotto olasz földrajztudóst, a Társaság Lóczy emlékérmének tulajdonosát.

Az elnök betérjeszti a Balaton és Alföldi Bizottság jelentését. A bizottságok munkája anyagiak hiányában gyakorlatilag szünetel, de komoly kilátás nyílik a munkásság újrafelvételére és kiterjesztésére. A Balaton Bizottság közeli tervei a Balatonkörnyék régészeti emlékeinek újabb számbavétele, gondozása és leírása a Balatoni Intéző Bizottságok támogatásával s az összefoglaló földrajz kiadása. Erre a célra Teleki Pál gr. m. kir. miniszterelnök, Társaságunk alelnöke kilátásba helyezte a szükséges anyagi támogatást. A Meteorológiai Intézet tudós gárdája rövid időn belül egészen új, korszerű, alapos megfigyelések alapján fogja feldolgozni a Balaton vidékének meteorológiáját. A közgyűlés a Bizottságok jelentését tudomásul veszi.

Vitéz Temesy főtitkár olvassa fel a könyvtárvizsgáló bizottság jelentését. A bizottság a könyvtár példaszerű vezetéséért és gyarapításáért köszönetet mond a könyvtárosnak. A könyvtár fejlesztése és használhatósága érdekében kívánatosnak tartaná új, tágasabb helyiségekről való gondoskodást.

Keöpeczi-Nagy Zoltán, a pénztárvizsgáló bizottság tagja jelenti hogy a szabályszerű pénzvizsgálat a Társaság pénzügyeit és pénzkezelését rendben találta és javaslatára a közgyűlés megadja a pénztárosnak a felmentvényt.

A pénztáros jelentése után a közgyűlés a zárszámadást és költségvetést elfogadja.

Kéz Andor dr., a szavazatszedő bizottság elnöke jelenti, hogy 35 érvényes szavazat alapján a választmány tagjai lettek: *Hantos Gyula dr.* (34), *Horváth Károly dr.* (34), *Hézszer Aurél dr.* (33), *Strömpl Gábor dr.* (32), *Geszti Lajos* (30), *Gläser Lajos dr.* (30), *Haltenberger Mihály dr.* (30), *Papp Károlyné dr.* (27), *Karl János dr.* (23), *Steiner Lajos dr.* (22). Legtöbb szavazatot kapott és póttaggá lett: Rónai András dr. (9), Dornay Béla dr. (7) és Keöpeczi-Nagy Zoltán dr. (7). A számvizsgáló bizottság megválasztott tagjai: Bán Béla (35), Keöpeczi-Nagy Zoltán (35) és érdi Krausz György (35).

Az elnök üdvözlje az újonnan megválasztott választmányi tagokat és a számvizsgáló bizottságot és kéri őket, hogy közreműködésükkel tovább is támogassák a Társaság törekvéseit.

Egyéb tárgy hiányában az elnök az ülést berekeszti.

### Választmányi ülések.

1940. januarius 4. Elnök: Thirring Gusztáv dr. A választmány elhatározza, hogy a Gazdaságföldrajzi Szakosztály működését tovább is szünetelteti és a Fodor Ferenc dr. lemondásával megürült elnöki széket nem tölti

be. Hézszer Aurél dr. megemlíti a Földrajzi Közlemények most megjelenő Teleki-számával kapcsolatban felmerült személyi panaszokat és ismerteti a szerkesztő bizottságnak a munkatársak megválasztásánál követett eljárását. Geszti Lajos hozzászólása után a választmány úgy dönt, hogy a szerkesztés alapszabályszerű rendszerét fenntartja.

*Februárius 8.* Az elnökő Cholnoky Jenő dr. köszönti a 75. születésnapját ünneplő Erich v. Drygalski müncheni geográfus, tiszteleti tagot, az egyet. intézeti tanárrá kinevezett Kádár László dr.-t és a gimn. igazgatói címmel kitüntetett Bodnár Lajost, a Didaktikai Szakosztály elnökét. Kegyelettel emlékszik meg Timkó Imrének, a Földtani Intézet ny. igazgatójának elhunytáról. Hosszabb vita után a választmány elhatározza, hogy a magyar föld kutatását egyelőre a Balaton és Alföldi Bizottság keretében fogja irányítani és kísérletet tesz a Földrajzi Ertekezések kiadványsorozat felújítására. A választmány elfogadja a lübecki Geographische Gesellschaft részéről felajánlott csereviszonyt.

*Március 7.* Az elnökő Cholnoky Jenő dr. jelenti, hogy a Társaság nevében levélben fogja üdvözölni a 75. születésnapját ünneplő Sven Hedin tiszteleti tagot. A választmány átiratban kéri a Közmunkatanácsot, hogy ne engedélyezze a Normafa táján nagy luxusszálló építését, mert a tájképet elrontaná s a nagyközönség egyik legkeresettebb kiránduló helyét tenné tönkre. A főtítkár javaslatára a választmány a 68. közgyűlés időpontját április 18, illetve határozatképtelenség esetére 25-ére tűzi ki. A választmány kiegészítésére jelölő bizottságot küld ki: Réthly Antal dr. elnökletével, tagjai Kanschky Márton dr., Kéz Andor dr. és Takács József dr. Elhatározza a választmány, hogy a Sudetendeutsche Anstalt für Landes- und Volksforschung társasággal csereviszonyba lép.

*Április 4.* Az elnökő Thirring Gusztáv dr. örömmel jelenti, hogy a Társaság alelnökét, Teleki Pál gr. M. Kir. miniszterelnököt az Olasz Kir. Földrajzi Társaság díszes ünnepély keretében iktatta tiszteleti tagjai sorába. A főtítkár kegyeletes szavakkal emlékezik meg az elhunyt Terkán Lajos dr. csillagászról. A választmány felkéri Bányai János alapító tagot, hogy Társaságunkat a székelyudvarhelyi Orbán Balázs emlékünnepen képviselje. A tagjelölő-bizottság jelöléseit a választmány jóváhagyja, megbízza a főtítkárt, hogy a Társaság otthonául szolgáló Sándor-u. 8. sz. ház sorsa után tudakozódjék és megbízza a főtítkárt, hogy ajánlja a közgyűlésnek Dainelli Giotto olasz egyet. tanárt, a Lóczy-érem tulajdonosának tiszteleti taggá való választását. A választmány Kerekes József dr. és Gunda Béla dr.-nak a Bibliographie Géographique számára végzendő irodalmi munkásságáért évi 50—50 P tiszteletdíjat szavaz meg, a költségvetést felülvizsgálja és azt jóváhagyja; az 1941. évi Földrajzi Zsebkönyv szerkesztésével pedig újra a főtítkárt bízza meg.

### Szakülések.

*1940. januárus 11-én. Glaser Lajos dr.:* Az Alföld középkori történeti földrajzának vázlatá.

Az Alföldön a függőleges tagoltságnak éppen olyan nagy szerepe van, mint a dombos vagy hegyes vidékeken, csak az arányok mások. Hatása a vízrajzon és talajvizen át érvényesül. A magas táblákon a talajvíz mélyen húzódik, az állatok itatása nehéz, így benépesedésük a többi területhez képest késői. A mély területek, az árterek növényzet szempontjából csapadékosabb vidékeknek felelnek meg, mint amilyen az Alföld általában. Jól kiégyesztik az árvízmentes hátak évente kétszer elszáradó legelőit, mint téli és nyári legelők. Ezért az árterek peremlein vagy ármentes szigetein találjuk nemcsak a honfoglaló ősök téli szállásait, hanem még a középkorvégi falvak és városok legnagyobb részét is. Az ármentes hátak közepén csak később keletkeznek állandó települések. Ugyancsak az árterek mentén találjuk az Alföld XI. sz.-i szláv töredékeit. Az árterek alakja szabja meg az átkelő helyét, következőleg az utak irányát. Az átkelőhelyeket védelmezni kellett és ezért gyeptük, megyeközpontok gyakran telepedtek melléjük. Az Alföld középkori településeinek helyét ezek szerint a közlekedés- és politikai földrajzi viszonyok és a terület függőleges tagoltsága határozta meg.

*Februárius 15-én. Pécsi Albert:* Az Alföld szintkülönbségeinek kialakulása. — Az előadó szükségesnek látja, hogy szemlét tartson a Föld felszínét alakító erők fölött, annál is inkább, mert a közelmúltban olyan felfogás nyilatkozott meg, amely nem vette tekintetbe a nagy számú természeti erők örökös küzdelmét (Földrajzi Közlemények LXVII. k., 344. l.). Hangsúlyozza azt aényt, ami korábbi hasonló irányú munkáiból kimaradt, hogy a lapultságnak elméleti úton levezetett és a fokmérésekből meghatározott értéke közt jelentékeny különbség mutatkozik. Ebből következik, hogy a Föld mai felszíne nem egyensúlyi alak. Ez a tény magában is elegendő a napjainkban is folytatódó tektonikus mozgások nagy részének magyarázatára. Az Alföld felszínét alakító erők közül inkább a külsőkkel (exogén) foglalkozik. Megemlíti a szélesség és a szélárnyékok jelentőségét a légköri eredetű lerakódásokban. Kiemeli a folyómeder esése, a víz sebessége, tehetetlensége és munkaképessége közt fennálló összefüggést. A törmelékűpoknak különösen az Alföld keleti szélén mutatkozó hatalmas méreteit és főként a régi folyók (Kakasszék, stb.) csaknem a síkság közepe tájáig besodort homokjait azzal magyarázza, hogy egykor a vizek, még a mélyebb bevágódás előtt, nagyobb sebességgel értek ki az Alföldre mint ma. A gyorsabban folyó víz, tehetetlensége folytán, hasonló lejtéviszonyok mellett is, nagyobb munkát tudott elvégezni, mint ma. Befejezésül a helynevek fizikai tartalmára mutatott reá.

*Márc. 14-én. 1. Bacsó Nándor:* A csapadék valószínűsége százalékszám és megmutatja, hogy az év mindenegy napján mekkora a valószínűsége annak, hogy bizonyos nagyságú csapadék lehulljon. A valószínűség értékeit 8 magyar meteorológiai állomás (Köszeg, Keszthely, Budapest, Kalocsa, Szeged, Eger, Debrecen) 1871-től 1935-ig terjedő megfigyelései alapján számították ki a 0.1 mm, 1 mm, 5 mm, 10 mm és 20 mm-t elérő, illetőleg meghaladó csapadékmennyiségekre vonatkozóan. Az eredmények azt mutatják, hogy a csapadékvalószínűség a Kárpátok medencéjében az összes átlomásokra megközelítően egyforma járást mutat az év folyamán, ez a körülmény jogosultta teszi országos átlagképzését és használatát. Az országos átlag szerint elfedezhetők az év folyamán határozottan száraz és kimondottan csapadékos napcsoportok. Ezeknek fellépése összefüggésbe hozható a többi időjárásелеmek 65 évi napi átlagának járásával és arra enged következtetni, hogy az időjárást az év folyamán szabályosan változtatni kívánó napsugárzáson kívül még egy másik, egyelőre ismeretlen tényező működik az időjárás irányításában és ez kisebb időközökre terjedő szakaszos változásokat hoz létre benne. A változásokat közvetlenül a különböző vidékekről származó (sarki, szubtrópusi, stb.) légtömegeknek egyes naptári napokon különlegesen gyakori beáramlása idézi elő az Európán keresztülvonuló nagy-kiterjedésű légörvények (depressziók) áramkörében. A Kárpátok medencéje csapadékvalószínűségének változását Közép Európa más vidékeinek csapadékvalószínűségével összevetve, meglepő megegyezést találunk. Ez arra mutat, hogy az előbb említett ismeretlen tényező hatása nagyobb területen érvényesül.

2. *Takács Lajos:* A napsugárzásmérések Magyarországon.

*Április 11. Orbán Balázs* emlékünnepe. Bányai János, A geográfus Orbán Balázs. (Lásd 109. oldal.)

### Népszerű estélyek.

*1940. márc. 4. Szabó Pál Zoltán dr.:* Délszlávia élete és társadalma.

A Balkán földrajzi értelemben vett sokféleségét mutatta be. Elhatárolta a belső délszláv magterületet, amely a sajátosan délszláv művelődés otthona a hegyek védelmében. Vázolta a táj, főként a völgyek irányító szerepét a délszláv terjeszkedés és a kívülről érkező visszahatások szempontjából. Majd e történet-földrajzi fejtegetések után az egyes tájak jellemzéséhez fogott hozzá. A tájak eltérő jellemvonásait földrajzilag és erre alapozva történetileg is vázolta, amikor az egyes tájak benépesítésére és művelődésére vonatkozó külső hatásokat is vizsgálta. Ismertette Szlovénia benépesülését a

római gyarmatosítástól kezdve. Bemutatta a Dinári Alpok mészkőhegységének szegényes életét, rámutatott arra a jelentékeny elvlasztó szerepre, melyet e hegység idézett elő az Adria partvidéke és a belső balkáni terület életjelenségei között. A tengerpart részletes ismertetése után a belső hegyvidéki terület, főképp Bosznia jellemzéséhez fogott. Amott Split (Spalato) városát, itt Sarajevót jellemezte részletesebben. Bosznia tárgyalásáról tért át a Morava és a Vardar völgyének földrajzi megrajzolására. Ezzel kapcsolatosan az 1690-es nagy szerb menekülésre, amikor 37.000 család költözött el az ősi szerb területekről Magyarországra. A magyar-jugoszláv békés meg egyezés, és összetartás fontosságának hangsúlyozásával fejezte be előadását.

*Rendkívül estély április 15. Carl Troll dr.:* A német Himalája expedíciók. — A bonni egyetem tanára egyike a legtöbbet utazott, legtöbbet tapasztalt földrajzi kutatóknak. Dél-Amerika, Afrika és Azsia volt a tanulmányútjainak színhelye. Előadásában a német Himalája-kutatás történetének rövid vázolója után részletesen ismertette az 1934. és 1937. évi Nanga Parbat expedíciók lefolyását és tudományos eredményeit. A hegyóriás környékének pontos térképezése, fontos fiziológiai, geológiai, glaciológiai, morfológiai, meteorológiai és növényföldrajzi megfigyelésekről számolt be és előadását eredeti, kitérő vetítettképekkel tette emlékezetessé.

### Helyreigazítás.

A Földrajzi Közlemények utolsó, 1940. évi 1. füzetében megjelent Bende László: Adatok a sarkvidéki Szibíria megismerésének történetéhez c. cikkéből a 37. oldalon a nyomda hibájából néhány sor a gépbeemeléskor kiesett. Ezért a 37. oldal utolsó és a 38. oldal első soraiban közölt mondat helyesen a következő: „Mivel sem az arab kútfőkben, sem az idézett középkori latin irodalomban nincsen nyoma annak, hogy a XII—XIII. században Szibirben a rénszarvast szánvontatásra használták volna, viszont különböző időkből származó, különféle eredetű kútfők szólnak a X—XIII. századbeli szibíri kutyaszánokról, el kell fogadnunk hiteles tényként azt, hogy a XIII. században az arktikus Szibíria népei között a kutyaszánok használatá valóban elterjedt volt.”

---

# A Magyar Földrajzi Társaság 1939. évi zárszámadása.

## I. Forgatóke.

	<i>Bevétel</i>	<i>Kiadás</i>
1. Maradvány az 1938. évről	11 030,74	
2. A székesfőváros előfizetése	100,—	1.511,70
3. A V. K. M. előfizetése	780,—	1.390,90
4. Allamsegély az 1937/1938. évre	400,—	1.066,—
5. Régi tag- és előfizetési díjak	244,75	526,99
6. A Franklin Társulat szerződéses díja	8.000,—	6.486,47
7. A Franklin Társulat jutaléka új előfiz. után	2.221,32	1.121,—
8. A Magyar Földrajzi Társaság Könyvtárából való részesedés	4.701,50	2.036,44
9. Rendkívüli segély	1.000,—	915,15
10. A Tiszti Kaszinó hozzájárulása	100,—	120,—
11. Kiadványok: Földrajzi Zsebkönyv	8 280,84	2.500,—
Sohajók földje	92,80	600,—
12. Kamat	383,05	100,—
13. Vegyes (fizetek, adomány, hirdetés, stb.)	327,87	1.424,89
14. Átutó tételek: Téves befizetés	69,—	
Befizetés az Alaptörké	96,—	
Befizetés az Antarkialapra	51,75	
Befizetés a Franklin Társ. részére	1.500,50	
39.380,12	1.717,25	12.103,04
	327,87	1.706,—
		51,75
		1.922,75
		12.103,04
		39.380,12



## II. Alaptőke és alapok.

	1938. XII. 31-i állapot	Befiz. 1939-ben	Kamat	Össze- sen	Kifizé- tés	1939. XII. 31- i állapot
1. Alaptőke	2.819.02	96.—	—	2.915.02	—	2.915.02
2. Hunfalvy-alap	0.91	—	0.03	0.94	—	0.94
3. Farkasfalvy K. jut. alap	3.190.82	—	103.73	3.294.55	—	3.294.55
4. Lóczy-alap	98.22	—	3.20	101.42	—	101.42
5. Tatra obszerv.	14.89	—	0.50	15.39	—	15.39
6. Gazdasági szakoszt.	2.15	—	0.07	2.22	—	2.22
7. Schwalm Nándor alap	33.43	—	1.09	34.52	—	34.52
8. Schwalm A. jut. a. I.	68.90	—	2.28	71.18	—	71.18
9. „ „ „ „ II.	224.46	51.75	9.—	285.21	—	285.21
10. Jubileumi alap	1.100.41	—	35.76	1.136.17	—	1.136.17
11. Forgótőke 1938.	72.79	—	—	72.79	72.79	—
12. Forgótőke 1939.	—	—	94.78	94.78	0.40	94.38
<b>Összesen</b>	<b>7.626.—</b>	<b>147.75</b>	<b>250.44</b>	<b>8.024.19</b>	<b>73.19</b>	<b>7.951.—</b>

Mint a Magyar Olasz Bank jelentései igazolják.

## III. A Magyar Földrajzi Társaság vagyonmérlege 1939. dec. 31-én.

1. Alaptőke	2.88 P értékp.-ral	2.917.90
2. Hunfalvy-alap	0.10 „	1.04
3. Farkasfalvy-alap	0.26 „	3.294.81
4. Lóczy-alap	0.51 „	101.93
5. Tatra obszerv.	0.74 „	16.13
6. Gazdasági szakoszt.	0.16 „	2.38
7. Schwalm Nándor-alap	—	34.52
8. Schwalm A. jut. a. I.	—	71.18
9. Schwalm A. jut. II. „autarkia“	—	285.21
10. Jubileumi alap	—	1.136.17
11. Forgótőke: 1.56 értékp.-ral, készpénz: 12.103'04	—	12.104.60
Tartozás: Franklin Társulatnak	—	157.50
12. Könyvtár és berendezés. Gyarapodás. körülbelül	5000 P	68.782.—
<b>Összesen</b>		<b>88.590.37</b>

Egyenleg mint tiszta vagyon Nyolcvannyolcezeröttszázkilencven pengő-  
37 fillér.

Budapest, 1939. december 31.

*Dr. Koch Ferenc*  
pénztáros.

*Bacsó Nándor*  
ellenőr.

Megvizsgáltuk és helyesnek találtuk.

Budapest, 1940. április hó 4-én.

*Rónai András dr. s. k.* *Keöpeczi Nagy Zoltán dr. s. k.* *Bán Béla s. k.*  
a számvizsgáló bizottság tagjai.

## Előirányzat az 1940. évre.

<i>Bevétel.</i>	<i>Kiadás</i>
1. V. K. M. előfizetése ... 780.—	1. F. Közl. nyomdai költsége 45 00.—
2. Államsegély ... 400.—	2. Földrajzi Közlemények írói, szerkesztői t.-díjai 2000.—
3. Szföv. előfizetése ... 240.—	3. Nemzetközi kiadás költs. 4000.—
4. Tiszti Kaszinó ... 150.—	4. Klisé számlák ... 600.—
5. Rendkívüli segély ... 3000.—	5. Főttk. költségmegtérítés 400.—
6. Hátralékos tagdíjak ... 2500.—	6. Tisztv. tiszt.-díjak ... 1800.—
7. Franklin Társulat szerző- dékes díja ... 8000.—	7. Földrajzi Zsebkönyv ... 6000.—
8. Részesedés M. F. T. Könyvtárából ... 3000.—	8. Könyvtár ... 2300.—
9. Tagdíjjutalék ... 1500.—	9. Bibliográfia ... 600.—
10. Földrajzi Zsebkönyv .. 7000.—	10. Didaktikai szakosztály ... 100.—
11. Vegyes ... 430.—	11. Irodai és postai kiadások 700.—
	12. Vegyes ... 2000.—
	13. Tagdíjbehajtás költségei 1000.—
	14. Előre nem látott kiad. ... 1000.—
Összesen: 27000.—	Összesen: 27000.—

*Dr. Koch Ferenc*  
pénztáros.

# ÚJ TÉRKÉPEK

**ISKOLÁK, KATONÁK, IRODÁK RÉSZÉRE,  
KÜLÖNLEGES ÉS TUDOMÁNYOS  
CÉLOKRA IS.**

Térképjelek falitáblái, jelkulcsok, térképmérők, iránytűk, térképolvasáshoz való tankönyvek és gyakorlófüzetek, kék- és szürkeszínű nyomatok, szervezés és propaganda céljaira szolgáló térkép-összeállítások, ki-tűzéshez 12 színű különleges gombostűk, kis zászlócskák, logarléc, oleáta, töltő-kihúzó toll, színes tusok, atlaszok, földrajzi falitáblák, finom körzőkészülékek, térkép-állványok, földgömbök, összerakható térképek, színes írónok, legfinomabb rajzoló tollak, földrajzi könyvek stb.

## KÓKAI LAJOS

térkép szaküzletében

**BUDAPEST, IV., KAMERMAYER-U. 3. (Központi Városháza.)**

*A M. Kir. Honvéd Térképészeti Intézet főbizományosa.*

**Térképárjegyzék ingyen! — Telefon: 189-444 és 189-464.**

75-75

1940



# FÖLDRAJZI KÖZLEMÉNYEK

BULLETIN  
GÉOGRAPHIQUE



GEOGRAPHICAL  
REVIEW

BOLLETTINO GEOGRAFICO  
GEOGRAPHISCHE MITTEILUNGEN

LXVIII. KÖTET.

1940.

3. SZÁM.

SZERKESZTI:

**HÉZSER AURÉL ES KÉZ ANDOR**

vitéz TEMESY GYÖZŐ KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

## TARTALOM:

<i>Kéz Andor dr.:</i> A Felső Tisza és a Tarac terraszaí ... ..	158
<i>Tarlós József:</i> A Lenti medence ... ..	186
<i>Matolay Tibor:</i> Látóhatár-számítások ... ..	194
<i>Mendöl Tibor dr.:</i> Egy könyv a magyar faluról ... ..	204
<i>Irodalom:</i> a) hazai; b) külföldi. — Beérkezett könyvek ... ..	209
<i>Melléklet:</i> A Magyar Földrajzi Irodalom 1938.	

KIADJA A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

EDITED:  
HUNGARIAN  
GEOGRAPHICAL SOCIETY

VERLAG:  
UNGARISCHE GEOGRAPHISCHE  
GESELLSCHAFT

EDITION PAR LA:  
SOCIÉTÉ HONGROISE  
DE GÉOGRAPHIE

BUDAPEST VIII., SÁNDOR UTCA 8.

# FÖLDRAJZI KÖZLEMÉNYEK

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG SZAKFOLYÓIRATA

Megjelenik évenként négyszer: március, június, szeptember és december hónapban.

A Magyar Földrajzi Társaság tagjai „A Földgömb” c. népszerű folyóirattal együtt tagsági illetményként kapják.

Előfizetési ára egy évre 10 pengő. Egy-egy füzet ára 2.50 pengő.

A szerkesztőség címe:

Budapest, Magyar Földrajzi Társaság. VIII., Sándor u. 8. sz.

---

## Tudnivalók.

1. *Hivatalos helyiség:* VIII., Sándor-utca 8.
2. *Hivatalos órák:* minden csütörtökön 4—6, szombaton 4—7. Ugyanakkor a könyvtár is használható. (Ünnepnapok, valamint júl. és aug. kivételével.)
3. *Tagilletmény:* „A Földgömb” népszerű és a „Földrajzi Közlemények” szakszerű folyóirat. *Tagdíj* évi 10 P. Esedékes az első negyedévben.
4. *Csekkszámla:* 23604.
5. *Telefon (csak csütörtökön és szombaton d. u. 4—7-ig):* 143—357.
6. Tagajánlások és felszólamlások VIII., Sándor-utca 8. alá küldendők.
7. Szaküléseinket és estélyeinket a Társaság tagjai és az általok bevezetett vendégek ingyen látogathatják.
8. Minden hónap első csütörtökén tart a Társaság *választmányi ülést*. Tagfelvétel.
9. Minden hónap második csütörtökén d. u. 6 órakor szakülés (VIII., Múzeum-körút 6—8. Egyetemi Földrajzi Intézet).
10. Minden hónap harmadik csütörtökén d. u. 6 órakor a *Didaktikai Szakosztály* ülése (u. o.).
11. Estélyeink és Szaküléseink tárgyát, pontos időpontját, valamint helyét rendszerint „A Földgömb”-ben, valamint a napilapokban meghirdetjük.

# FÖLDRAJZI KÖZLEMÉNYEK

LXVIII. KÖTET.

1940.

3. SZÁM.

A földrajzi törvényszerűségek, a történelmi jog és a népi öszszetartás elvének megcsúfolásával megrajzolt trianoni határokon most már harmadizben vágott rést az erkölcsi igazságszolgáltatás átütő ereje. A Felvidék magyarlakta területe, majd Kárpátalja után az Alföld keleti peremvidékének és Erdélynek egy része került vissza az anyaországhoz. Bár a Magyar medence földrajzi egysége az új politikai határookban még nem valósult meg, a magyarság élettere mégis jelentékenyen kitágult; a Kárpátok gerincvonalának számottevő része ismét természetes bástyaként védi az országot; alacsonyfekvésű vidékeinket magas hegyi tájak egészítik ki; belső vízgyűjtő területünk nagy része ismét a mi birtokunkban van; népességünk megnövekedett és több mint két milliónyi magyar testvérünk tért vissza hozzánk; gazdasági javaink meggyarapodtak, hiányzó természeti kincseink egy részét ismét visszakaptuk, gazdasági önállóságunk teljesebb lett; geopolitikai helyzetünk jóval kedvezőbbé vált, — mint ennekelőtte volt.

Amikor köszönetünket és hálánkat nyilvánítjuk a baráti nagyhatalmak támogatásáért, hódolatteljesen hajlunk meg Kormányzó Urunk előrelátó bölcsesége előtt, nagy elismeréssel adózunk vezető államférfiaink eredményes külpolitikai tevékenységéért. Nagy örömmel és büszkeséggel tölt el, hogy az országgyarapítás sorsdöntő tényében jelentős szerepe volt alelnökünknek, gróf Teleki Pál miniszterelnöknek, mert az ő nagy tudással párosult államférfiúi bölcsesége a földrajztudomány fegyverét is sikeresen felhasználta a bécsi döntés eredményének kivívásában.

A Magyar Földrajzi Társaság és a magyar földrajztudomány az elmúlt húsz év alatt minden igyekezetével kivette részét az ország megcsonkításával előállott helyzet földrajzi, néprajzi és gazdasági tarthatatlanságának meggyőző érvekkel való beigazolásából. Hazafias és tudományos feladataink ezzel nem zárultak le, sőt újabb célkitűzésekkel gyarapodtak: a földrajz kutatások számára új munkaterületek nyíltak, újabb tudományos kérdések megoldásra vár reánk s az eddigiéknél is nagyobb energiával és munkakedvvel kell szolgálni legfőbb feladatunkat: a magyar föld tudományos megismerését.

## A Felső Tisza és a Tarac terraszaí,

Irta: Kéz Andor dr.

A Duna vízvidékén végzett részletes terrasztanulmányok után, amikor az eddigi általános felfogással szemben kiderült, hogy a Duna Alföld feletti szakaszán a Dunának öt egymástól jól elkülöníthető terrasza van, — a Magyar medence közelmúltjával foglalkozó geográfus kutatók sóvárogva tekintettek az Alföldre akkor még részünkre hozzáférhetetlen keleti és északkeleti peremvidéke felé. Már 1936-ban, amikor Kerekes József<sup>1</sup> a Tisza egyik mellékvize, a Tárkány patak mentén végzett morfológiai tanulmányokat, sejteni lehetett, hogy a Dunához hasonlóan a Tisza vízvidékén is több terrasza lehet számítani.

Kárpátalja visszatérte után egyelőre legalább az északkeleti részen megnyílt a kutatás lehetősége és így természetes, hogy a legnagyobb örömmel ragadtam meg az alkalmat, amikor ez év tavaszán a M. Kir. Földtani Intézet Igazgatósága Kárpátaljai terrasztanulmányok végzésére szólított fel. Az előkészületek során a ránk maradt cseh irodalomból kitűnt, hogy a Máramarosi medence terraszaival Šauer Viktor<sup>2</sup> is foglalkozott. Dolgozatát részemre Ruzicska Henrik tanárjelölt fordította magyarra és tette hozzáférhetővé. A helyszíni tanulmányok során kiderült, hogy Šauer meglehetősen elnagyolva és általánosítva írta le a Felső Tisza és mellékfolyóinak terraszaí. Valószínűleg túlsietősen ment végig a területen, mert fontos dolgok egészen elkerülték a figyelmét, a fiatalabb terraszkokra ügyet sem vetett, helyenkint különböző koru terraszkokat foglalt egybe és egyéb hibákat követett el, nem is szólva arról, hogy a terraszkok keletkezését egészen regényes módon magyarázza.

Hálásak vagyunk a M. Kir. Földtani Intézet Igazgatóságának, hogy a pleisztocén-sztratigrafiai és tektonikai tanulmányok végrehajtására az anyagi lehetőséget biztosította és nemkülönben hálásak vagyunk azért is, hogy a tanulmányok geográfiai eredményeinek a Földrajzi Közlemények hasábjain való közlésére engedélyt adott és ezzel lehetővé tette, hogy a geográfusok a Magyar medence fizikai földrajzára annyira fontos vonatkozású kérdéssel közvetlenül törzsfolyóiratukban ismerkedhessenek meg.

A terraszkok bejárásakor 1:25.000-es mértékben elkészült a terraszkok térképe is. Sajnos ennek a sok térképlapból álló sorozatnak a közlése olyan költséges, hogy az meghaladja Társaságunk anyagi erejét és a közlésről le kellett mondani. A terraszkok részletes leírása ezt a hiányt nagyrészt pótolja. Amennyiben az mégsem

<sup>1</sup> Kerekes József: A Tárkányi öböl morfológiája. Földrajzi Közlemények. 1936. 80. 1.

<sup>2</sup> Viktor Šauer: Terasy v Marmarošské kotlině. Sbornik Čsl. Spol. Zem. XXXII. 1926.

tudna mindenkit kielégíteni, úgy az illetőknek a M. Kir. Földtani Intézet térképtárában elhelyezett eredeti kézíratos térképeket kell a figyelmükbe ajánlani.

### A Tisza terraszaí Rahó és a Talabor között.

A Tisza felső vízvidékén, Tiszaköz felett, tehát a Fekete és Fehér Tisza mentén, csak a legfiatalabb terraszaok foszlányai maradtak meg. Ezen a vidéken és hasonlóképen a Tisza mellékfolyóinak vízvidékén is, amíg a völgyek túlságosan szűkek, az idősebb terraszaok vagy a folyók eroziójának lettek az áldozatai, vagy elpusztította, kisimitotta és betemette őket a meredek lejtőn nagymértékben leereszkedő húzóódó törmelék. Az idősebb terraszaok a felső vízvidéken nagyon gyakran tekintélyes vastagságú és a terrasznál fiatalabb húzóódó törmelékkal borítottak. Ez az elborítás sokszor olyan erős, hogy a terrasza morfológiai jellege megszűnik, vagy a terrasza magasságából ítélve a terraszra történt idegen anyagok felhalmozódása révén az idősebbnek látszik, mint amilyen a valóságban. Ezekben a helyeken a terrasza kavicsát a felszínen nem lehet látni, ahhoz csak fúróval lehetne hozzáférni és így a terrasza viszonylagos magasságát és ennek megfelelően a terrasza jellegét pontosan megállapítani igen bajos. Ezért ha általános elméleti szempontból érdekes is lett volna a folyók terraszaíat egészen a forrásvidékig nyomozni, erről gyakorlati okok miatt le kellett mondani és a terraszaok leírását általában valamivel lejjebb, de még mindig elég korán kezdjük meg.

I. Rahónál a Tisza völgye a helyi körülményekhez képest egy kissé kitágul és így itt, a szélesebb völgyben, jobban megmaradhatnak a terraszaok roncsai is. Különösen szépen fejelett a Tisza legalacsonyabb és legfiatalabb, az ezentúl I. számúnak nevezett terrasza. Ez a terrasza egészen tisztán a község alsó, déli szélén jelentkezik. Nagyon jól őrzi a terrasza magasságát a terrasza felszínén fekvő bőséges kavics is. A legszélesebb a terrasza a község déli szélén. Az országúttól kezdve délnyugat felé elkeskenyedve kifut egészen a Tiszáig. Hossza meghaladja az 1 km-t, legnagyobb szélessége kb. 350 m.

A terrasza kavicsanyaga tisztán a flishez tartozó kőzetanyagból áll, benne mészkő, kristályos kőzet, kvarcit és vulkánikus eredetű kavics nincsen. A Tisza felső vízvidéke geológiai felépíttségének ez a helyzete megfelel. A homokkavics mindig jó megtartású és pedig nemcsak ebben a legfiatalabb terraszaiban, hanem az idősebbekben is. A Tisza kavicsának ez az egyhangú összetétele tovább is jellemző marad és csak később, Nagybocksótól kezdve, lehet a terrasza kavicsok és az élő Tisza kavicsai között is gyéren kvarcit szemeket találni.

Rahónál az I. számú terrasza magassága a Tisza vízszintje felett kb. 2—2.5 m. Ez a legfiatalabb — óalluviális — terrasza nagyon gyakran előtűnik Rahó környékén és Rahó alatt is a már elszűkülő folyóvölgyben, különösen a kanyarulatok jobban védett belső zugá-

ban. Megvan Rahón a balparton a vasútállomás elvégződésével egyenlő magasságban és ugyancsak a balparton a község alsó, legszélső házainál. Rahó és Barnabás (Berlebas) között, a Tiszavölgynek ezen a szűk szakaszán, a jobbparton alig néhány helyen maradt meg egy-egy egészen kis, keskeny és hosszúkas foltja. Így a Kamen patak torkolata felett, Kraszne Pleszónál és Kiscserjésnél (Viljsovati). A balpart maradványokban valamivel gazdagabb. Az I. számú terrasz kb. 1 km hosszúságban van meg Rahó közelében, a Baldin patak torkolata alatt. Ez az aránylag hosszú és helyenkint legfeljebb 100 m széles darab a legkiterjedtebb terraszmaradvány Rahó és Barnabás között, a többi, az alsóháza, a Barnabás feletti alagút mellett levő stb. mind egészen kicsiny, szerény folt.

Az I. számú terraszok kiterjedtebb fennmaradása szempontjából nem változik a helyzet Barnabás alatt sem, sőt egészen a Visó torkolatáig a jobbparton csak Körtelep (Kruhli) község mellett van az I. számú terrasznak egy igen kis maradványa; a balparton a Berlebas patak torkolata felett és a Butin gerinc aljában. A Visó torkolatának környékétől eltekintve a Tisza Barnabás és Lonka közötti szűk szakaszán az I. számú terrasznak alig maradt emléke. Érdekes, hogy ezzel szemben az idősebb terraszok sokkal kiterjedtebben meg tudtak maradni. A Visó torkolatával szemben a jobbparton az I. számú terrasznak csak egy kis foszlánya maradt, a balparton viszont 2 km-t meghaladó hosszúságban, 200—250 m szélességben a torkolat felett aránylag elég jól kifejlődve maradt meg az I. számú terrasz. A Visó torkolata különben a terraszok szempontjából igen érdekes területnek kínálkozik, sajnos ez a vidék a tanulmányok végzésekor még idegen megszállás alatt állott és hozzáférhetetlen volt.

A Visó torkolata alatt a Tisza völgye még az eddigienél is jobban elszűkül és 4—5 km hosszúságban szurdokszerűvé válik. Értethető, hogy ezen a szűk szakaszon alig maradt valami terrasznyom, az I. számú terrasznak azonban egyetlen foltja sincsen itt. A szorulat alatt Lonka környékén kezd szélesedni a völgy, hogy azután Nagybocksó alatt már egészen tágas, medenceszerű jelleget öltjön. A lonkai tágulatban a Tisza jobbpartján, a Tompa-hegy aljában egyelőre kb. csak  $\frac{3}{4}$  km hosszúságban húzódik az I. számú terrasz egy 60—70 m széles pászttája, hogy lejjebb, Nagybocksó alatt, annál jobban erőre kapjon. A hosszában Nagybocksó—Hosszúmező—Szentmihálykörtvélyes közötti medence, a Máramarosszigeti medence, a nagy Máramarosi medence felső tagozata. Ez a medencerész valószínűleg a szűrő szerepét játszotta. A felsőbb részekből sokkal nagyobb eséssel lerohanó Tisza és mellékfolyói a medence területére érve a kisebb esésben itt torpannak meg legelőször. Nagybocksótól kezdve a Tisza mindinkább zátonyos, kezdő alsószakaszjellegű lesz és hordalékát nemcsak ma, hanem a múltban is nagymértékben felhalmozta. Nem csoda tehát, hogy a terraszok egyszerre kiterjedésben és vastagságban is megnövekszenek. Máramarossziget és Aknaszlatina környéke kétségtelenül a Tiszavölgy legpompásabb, leg-



gazdagabb és legtanulságosabb terraszdídeke. Nagyon nagy kár, hogy ezeknek a tanulmányoknak végzésekor a balpart a román megszállás miatt hozzáférhetetlen volt és bejárni nem lehetett. A fiatalabb terraszkok azonban olyan jellegzetes formájúak és feltűnőek, hogy a jobbpartról távcső segítségével, a jobbparti megállapításokat felhasználva nagyobb kiterjedésben meg lehetett a balparti terraszkok jellegét és kiterjedését állapítani. Ez egyelőre tájékoztatásul nagyon sokat elárul, de a helyi megfigyeléseket természetesen nem pótolhatja.

A máramarossziget—aknaszlatinai pompás terraszdídek Nagybocksó alatt, a Sopurka torkolatánál kezdődik. A Tisza jobbpartján, közvetlenül a Sopurka torkolata felett találkozunk az itt már nagy arányokban kifejlődött I. számú terrasszal is. Nagybocksótól nyugatra az I. számú terraszk természetesen felhúzódik a Sopurka mentén. A Sopurka tulsó, a jobbpartján és a Tisza jobbpartján is az I. számú terraszk 2 km mély öböllel vágódik be a hegyek lábához és a Sopurkától több mint 3 km hosszúságban húzódik nyugatnak. Tiszafejéregyháztól keletre a hegység lába alá futó Tisza oldalzó eroziója az I. számú terraszk maradványait kb. 1 km hosszúságban elpusztította és a jobbparton ezen a vidéken ennek a terrasznak Tiszafejéregyháztól keletre van még egy kb. 1 km<sup>2</sup> kiterjedésű darabja. Az eddig román megszállás alatt volt balparton az I. számú terraszk sokkal erősebben kialakulhatott. Nagybocksóval szemben, a nagybocksói közúti hid alatt kezdődik, fokozatosan kiszélesedik és innen kezdve átlag  $\frac{3}{4}$ —1 km szélességben kíséri a Tisza árterületét a tiszaveresmarti kanyarulaton is túl. A tiszaveresmarti kanyarulatól nyugatra az Iza nyílása felé délnek erősen beöblösödik, az öböl mélysége eléri a 3 km-t. Ebben a mély öbölben, ezen az óalluviális terraszon épült Máramarossziget is. A várostól nyugatra az Iza torkolata felé az I. számú terraszk fokozatosan elkeskenyedik. Az Iza ezen az elkeskenyedő részen tör át. A balparton tehát az I. számú terraszk kb. 12—13 km hosszúságban megszakítatlanul és szélesen követi a Tisza mai árterét.

A jobbparton a Tiszafejéregyháznál megszakadt I. számú terraszk Faluszlatináig kimarad, csak Szigetkamarával szemben, a vasúti hídtól nyugatra van egy kis öble. Faluszlatina alatt a Máramarosszigetre vezető műút közelében kiékelődve kezdődik az I. számú terraszk, a felette emelkedő idősebb terrasztól igen jól fejlett perem választja el. Nyugat felé azután a terraszk kiszélesedik és Faluszlatinától és Aknaszlatinától nyugatra kb.  $\frac{1}{2}$  km szélességben kíséri a Tiszát, a Tisza és az Apsa völgyét egymástól elválasztó dombsor nyugati elvégződésének déli lábáig. Az Aknaszlatinától nyugatra levő részen a terraszk 2.5—3 m magasságban van a Tisza szintje felett, a terraszk homlokfalának magassága tehát kissé megemelkedett. A terraszk szélesebben fejlett részletein sok felé régi vízfolyások, fattyúágak nyomait lehet felismerni. Jelentéktelen magasságkülönbséget csak ezek okoznak rajta.

A Tisza balpartján, az Iza torkolata alatt, az I. számú terraszk

a Tisza és a vasútvonal között húzódik nyugati irányba Szarvasszó felé, majd azon túl Hosszúmezőnek. Itt szélessége általában megközelíti az 1 km-t, csak helyenkint szűkül egy kicsit összébb. Az még bizonyos, hogy Tarackózzal szemben is megvan a Tisza balpartján, azon túl azonban a terraszok helyzetét a jobboldalról határozottan megállapítani már nem lehetett. A balparton az I. számú terrasz tehát legalább 26 km-en át kitart.

A Tisza jobbpartján az I. számú terrasz, azután, hogy a korábban említett dombsor lábánál kb. 2 km hosszan megszakadt, a dombsor nyugati oldalán az Apsa óalluviális terraszaival 2.5—3 km széles síksággá forr össze. Szentmihálykörtvélyesnél a Poiec patak-völgy nyílása felé az I. számú terrasz kb. 1 km mélyen beöblösödik. Szentmihálykörtvélyes község is ezen a terraszon épült. Az Apsa torkolata alatt a Tisza egészen a hegyvidék lába alá bevág és így kb. 1 km hosszan, egészen az itt a balpartról a jobbpartra áttérő vasútvonalig, az I. számú terrasz hiányzik. Innen, vagyis kb. a vasúti hídtól kezdve, a jobbparton az I. számú terrasznak két kisebb beöblösödése van és a terrasz kb.  $\frac{3}{4}$  km széles sávban kíséri a Tiszát Tarackózig, hogy azután Tarackóztól nyugatra a Tisza terrasz a kb.  $1\frac{1}{2}$  km szélességben kifejlett Tarac terraszával forrjon össze. A Tiszától kissé nyugatnak elhurcolt Tarac és Tisza közé az I. számú terrasz félszigetszerűen nyúlik be és végződik el. A Tarac széles árterén túl, a jobbparton, Bedőházától keletre és délre, az I. számú terrasznak csak egészen kis pásztaja szorul a vasútvonal és a magasabb szintek közé. Bedőházától délnyugatra azonban a terrasz fokozatosan szélesedni kezd és a Técső patak mellett szélesen és mélyen öblöződik északnak; az öböl mélysége meghaladja a 2 km-t. Técső felé azután a terrasz kissé elszűkül és nyugati irányba tartva a Talabor széles árterületéhez csatlakozik. Técső maga is az I. számú terrasz felszínére telepedett.

\* \* \*

II. — A II. számú terrasz a jégkori terraszok legfiatalabbika. Általában erőteljesen, jól fejlett terrasz és a felsőbb szakaszokon a leggyakrabban előforduló terraszok közé tartozik. Kavicsa a Tisza felső vízvidékén kb. Lonkáig leginkább homokkő szemekből áll. Azok egészen friss megtartásúak, a pusztulás nem igen látszik rajtuk. Kvarcit szemek csak Lonka alatt fordulnak elő benne. A kavicszemek mindig egészen lazán állanak, cementező anyag hiánya miatt konglomerátosodást sehol sem lehet látni. Ezt a sajátosságukat különben a Felső Tisza és a Tarac legidősebb terraszai is megtartják.

Tiszaköz alatt elsőízben a II. számú terrasz kavicsával Rahó közelében találkozhatunk. A Tisza jobbpartján Rahó déli kijárata már ezen a terraszon fekszik, azon épült az országút is. A II. számú terrasz Rahó utolsó házaitól kb.  $1\frac{1}{2}$  km hosszúságban húzódik az országút és a hegyláb előtt, viszonylagos magassága a Tisza szintje felett kb. 5—6 m. Ugyancsak a II. számú terraszon épült a Tisza

balpartján Rahónak a vasúti állomástól délre levő néhány házsora, maga a vasútállomás is, a kaszánya stb.

Rahó alatt a Tisza mentén a II. számú terrasz maradványaira sokkal gyakrabban rá lehet akadni, mint az I. számú terrasz foszlányaira. Így a jobbparton azon áll Kraszna Pleszo néhány szegényes háza, kb. 1 km-rel lejjebb a Krasznople patak torkolatával szemben is van néhány foszlány. Kb.  $\frac{3}{4}$  km hosszúságban kitarat a II. számú terrasz egészen keskeny sávja Kiscserjés község közelében; valamivel erőteljesebb, szélesebb és kb. 1 km hosszú a barnabási vasúti alagúttal szemben lévő kanyarulatban megmaradt részlete. Kisebb az előbb említett alagút kijáratával szemben és a barnabási vasúti állomás északi végével szemben levő darabja. Az előbbieknél kisebb terraszfoszlányok őrzik a II. számú terrasz emlékét Rahó alatt, a Tisza balpartján. Ezen a részen a legnagyobb az az 1 km hosszúságot meghaladó maradvány, amelyik Kraszne Pleszóval részsút átellenben a folyás ellenében fekszik. Ez a keskeny sáv a vasútvonallal párhuzamos, a Tisza felé pedig eléje az I. számú terrasz két foltja telepedik. A Tisza kanyarulatainak belső zugában legfeljebb 1—200 m hosszú és 50—80 m széles foszlányok maradtak meg a Krasznople patak torkolata alatt, a korábban említett Kiscserjéssel szemben, a barnabási vasúti alagút előtti hegyfok végén és a barnabási vasútállomás, illetve közvetlenül a vasúti híd felett.

A Tisza Barnabás alatti szakasza — amint már mondtuk — egészen Lonkáig meglehetősen terraszszegény. A jégkori terraszok mégis inkább fennmaradtak, mint az óalluviálisak. A II. számú terrasz maradványai is szerények ugyan, de azért az emlékek kiadósabbak a fiatalabb terraszokénál. Kisebb terraszmaradványok vannak a jobbparton a Berlebas patak torkolatával szemben, az előbitől kb.  $\frac{1}{2}$  km-rel délre. Valamivel erősebben kialakult a Hídtelepnél (Butin) lévő II. számú terrasz, ismét kisebb a körtelepesi, ahol egy idősebb, a III. számú és az I. számú terrasz maradványai is megvannak. A legkiterjedtebben Trebusafejérpatak szomszédságában maradt meg a II. számú terrasz. Ez a darab kb. 1 km hosszú és  $\frac{1}{2}$  km széles tompa öböl, amelyik Trebusafejérpatak déli házsorai mögött kezdődik. Ezután megint csak egy kis foltja maradt a II. számú terrasznak a Visó torkolata feletti nagy Tiszakanyarulat belső zugában, a Visó torkolata alatt, valamint a Kuzi patak torkolatától északnyugatra lévő kis terrasz felett.

A Tisza balpartján hosszú szakaszon csak három kis darabja maradt meg a II. számú terrasznak. Az egyik a Tisza Barnabás alatti kanyarulatának belső oldalán kb. 300 m hosszú és 50—60 m széles, a második vékonyan elhúzódnó sávban a Liscenki patak torkolata felett és az utolsó a Fehér patak torkolata felett a Tiszán átvezető híd közelében kezdődik és húzódik felfelé közvetlenül a Tisza mellett  $\frac{1}{2}$  km hosszúságban és kb. 100 m szélességben.

A többi terraszhoz hasonlóan Lonka alatt a II. számú terrasz is sokkal tekintélyesebben kialakult a máramarosszigeti medence-részletben. A Tisza jobbpartján legkorábban a Kaszó (Kiszva)

patak torkolata feletti keskeny sávban már több mint 1 km hosszan megjelenik fiatalabb és idősebb terraszok közé csíptetve. Tágabb részlete van a patak torkolata alatt is, de a Sopurka torkolata előtti vidéken legerősebben Nagybocksónál, illetve Nagybocksó felett alakult ki. Ezen a 2 km-nél hosszabb II. számú terraszon fut az országút is Nagybocksó felé. A terrasz kiér egészen a Tisza partjára és Nagybocksó község házai is a II. számú terraszra telepedtek. Ezen a szakaszon a II. számú terrasz még mindig csak 5—6 m-re van a Tisza szintje felett.

Lényegesen megváltozik a helyzet a Sopurka közelében és az alatt. A Sopurka jobbpartján a vegyészeti gyár felett meredek peremmel emelkedik ki a Sopurkához tartozó II. számú terrasz, de itt már a terraszperem magassága nagyobb. A perem 8—9 m-re emelkedik a Sopurka szintje fölé. Ezután a szép terraszrészlet után egészen Fejéregyházig nem akadunk a jobbparton a II. számú terrasz nyomára. Tiszafejéregyház község is a II. számú terraszon épült, amelyik innen kezdve kb. 5 km hosszan húzódik nyugatnak. A terrasz szélessége átlagosan  $\frac{1}{2}$  km. Jórészt közvetlenül a Tisza partjához simul, nyugati elvégződésén épült Faluszlatina. Ezen a szakaszon a II. számú terrasz még jobban megmagasodik és általában 9.5—10 m-re van a Tisza szintje felett. Faluszlatinán túl egészen az Apsa völgyéig a Tisza jobbpartján a II. számú terraszszal nem találkozhatunk.

Valószínűleg sokkal nagyobb területet foglal el a II. számú terrasz a Tisza balpartján. A jobbpartról úgy látszik, hogy a II. számú terrasz foglalja el a Kaszó patak torkolatával szemben levő oldal nyugati részét, de különösen nagyon kiterjed a Sopurka torkolatával szemben levő részen Tizakarácsonyfalvától csaknem Máramarosszigetig. A II. számú terrasz kb. 8.5 km hosszúságban, átlagosan 1, de jelentékeny területen  $1\frac{1}{2}$ , csaknem 2 km szélességben húzódik végig és az idősebb és fiatalabb terraszoktól is éles peremmel válik el. Rajta épült Tizakarácsonyfalva és Tiszaveresmart, Máramarosszigetet pedig kb.  $\frac{1}{2}$  km-re megközelíti. Técsőig a II. számú terrasznak sehol sincsen ilyen nagy, összefüggő darabja.

A jobbparton a II. számú terrasz Faluszlatina alatt újra csak az Apsa-völgy keleti oldalán tűnik fel. Itt előbb elkeskenyedő csíkkal fut le a Tisza mellé az Apsa és a Tisza völgyet egymástól elválasztó dombvidék nyugati lábánál, de amint az országutat átszeli, kiszélesedik az Apsa-patak mellett. Ez a terrasz sokkal inkább az Apsa terrasz, mint a Tiszáé és a Tiszának a jobbparton nem is maradt fenn a II. terrasz semmi maradványa egészen a Tarac torkolatáig. Annál erőteljesebben fejlődött ki ismét a II. számú terrasz a Tisza balpartján. Szarvasszó község nyugati elvégződésétől Hosszúmezőn keresztül legalább  $7\frac{1}{2}$  km hosszúságban csatlakozik a hegység lábához és  $\frac{1}{2}$ —1 km széles öböllel szegélyezett sávján fut az országút és a vasút vonal is. Nagyon valószínű, hogy Hosszúmezőn túl is tovább tart Szaplonca felé, de jelenlétét és ál-

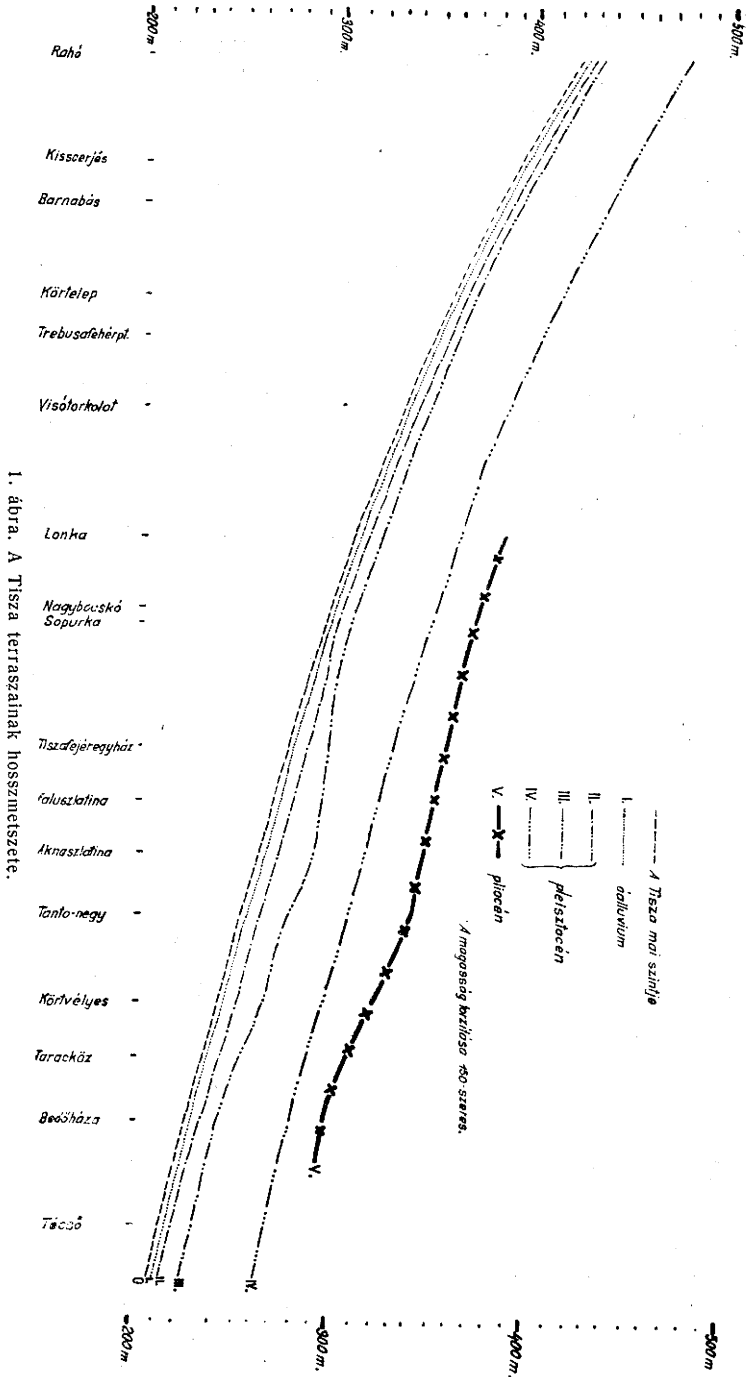
lapotát a jobbpartról részben az erősebb tagoltság, részben mert növényzettel erősebben takart, — nem lehetett megállapítani.

A jobbparton a II. számú terrasza Taracközön túl a Tarac jobbpartján maradt ismét meg és ez már tulajdonképen a Tarachoz tartozik. A Tarac felől lehúzódo terrasznak a Tisza felé néző felszínére telepedtek Bedőháza község házai. A terrasza itt szép peremmel különül el az alacsonyabb és a magasabb terraszoctól is. Magassága a Tarac vízszintje felett már csak 6 m, tehát a terrasza-perem magasságához viszonyítva jelentékenyen, három méterrel alacsonyabb, mint Faluslatinánál. Faluszlata alatt tehát a II. számú terrasza magassága süllyed. A süllyedés tovább tart nyugat felé. A következő II. számú terrasza-részlet a Lapdombtól északnyugatra a Técső-patak északi partján jelentkezik, de ennek a kb. 1 km<sup>2</sup> kiterjedésű terrasza-darabnak hovátartozása bizonytalan. Magassága szerint a II. számú terrasza-hoz tartozónak látszik, de viszont csak az óalluviális terrasztól különül el jól, a tőle nyugatra levő idősebb terrasztól terrasza-perem nem választja el, a magasabb szintbe lassú átmenettel csúszik át és így nem lehetetlen az sem, hogy a magasabb terrasznak általános lemosással lealacsonyodott darabja. Annál tisztábban és kifejezőbben alakul ki Técső községtől északra a Rákos-patak mentén a II. számú terrasza. A Rákos-patak-tól északra peremmel válik el az idősebb terrasztól és szabályszerűen kialakult, kavicssal mindenütt jól jelzett felszíne több mint 5 km hosszan tart nyugatnak, hogy azután a Talabor hasonló jellegű terraszához csatlakozzék. A terrasza szélessége általában meghaladja az 1 km-t és helyenkint a 2 km-t is megközelíti. Érdekes, hogy a II. számú terrasza magassága ezen a területen már csak 5—6 m, tehát itt a terrasza a faluszlatai tetőzés (10 m) után ismét visszazökkent lonkai magasságába.

\* \* \*

III. A középfokú terraszo között a legsűrűbben a III. számú terrasza fordul elő. Csaknem mindenütt megmaradt egy-egy emléke, sohasem hagyja cserben a terrasza-kutatót. Jó megtartású morfológiai formájában és kavicsanyaga is egészen üde, mállott részek nincsenek benne. A terrasza felkavicsolódása a jégkor középső szakaszában történhetett.

A III. számú terrasza első képviselőjével Rahón, a Tisza balpartján, a vasútállomás déli vége felett, a kápolna dombján találkozhattunk. Magassága 12 m a Tisza szintje felett és kavicssal is jól jelzett. Rahó alatt a jobb- és a balparton is többször látszik gyanus szint a III. számú terrasza magasságában, de ezek a szintek elmosódoztak, kicsik, kavicsot nem lehet rajtuk találni, mert azt valószínűleg a húzódo törmelék temette el. Csak a Tiszának a barnabási vasúti alagúttól délre levő kanyarulatában, a jobbparton, az országúttól délre van ugyancsak kb. 12 m magasságban egy kis kúpja. A Tisza szűk völgyében Barnabás alatt seholsem maradt meg a III. számú terrasza nagyobb kiterjedésben, de viszont sűrűn,



I. ábra. A Tisza terraszainak hosszmetélete.

a Visó torkolatáig csaknem minden kilométeren lehet egy-egy kisebb képviselőjével találkozni. Így a jobbparton a Berlebas patak torkolatától kb. 1 km-re kezdődik a III. számú terrasznak egy kb. 1 km hosszú, keskeny darabja. Rövidesen ennek elvégződése után a Tisza lapos kanyarulatának belsejében újra akad egy kb.  $\frac{1}{2}$  km hosszúságú, kb. 150 m szélességű részlete. Valamennyi terraszmарadvány morfológiailag is nagyon jól kifejezett és kavicsal is bőven takart. A Liscenki patak torkolatával szemben, ugyancsak a jobbparton, az előbb csak keskeny terraszmарadványra az országút is felkapaszkodik, a kanyarodó után Hidtelep közelében a III. számú terrasz 300—400 m-nyire is kiszélesedik. Szabályos kis öblözete van a III. számú terrasznak Körtelepen (Kruhli) is. A Visó torkolatáig terjedő szakaszon a legerőteljesebben a III. számú terrasz Trebusafejérpatakon, a Tisza jobbpartján, a község területén alakult ki. A terrasz hossza ugyan nem éri el az 1 km-t, de viszont a terrasz széles karéjban 350—400 m szélességben csap be a hegyek lába alá és a terraszra telepedtek a község házaí is. Itt a III. számú terrasz meredek parttal közvetlenül a Tisza szintjéből emelkedik ki és a terrasz homlokfalának magassága itt már 13—14 m. Ilyen magasságban fekszik a III. számú terrasznak a Visóvölgy vasútállomással szemben, a Tisza éles kanyarulatában levő, valamint a Visó torkolata alatt levő része is. Az előbb említett terrasz két részből áll. Az egyik rész közvetlenül a kanyarulatba telepedett bele és az országút is rajta fekszik, a másik ez alatt, de az előbbi közvetlen szomszédságában, nagyobb, kb.  $\frac{1}{2}$  km hosszú és mélyebben beöblösödött.

Az előbbi szakasz balpartján a terrasz kevesebb. Így közvetlenül a Berlebas patak torkolata alatt van a III. számú terrasznak egyetlen fejlettebb, kb. 400 m hosszú és 150 m széles részlete. Ugyanennek a kanyarulatnak másik oldalán is megvan a III. számú terrasz egy keskeny sávia az I.-es és a II. számú terrasz felett. Trebusafejérpatakon a III. számú terrasz a Tisza balpartján is megvan, a Tiszán átvezető híd felett. A Fehérpatak jobbpartján a terrasz előbb csak keskeny sáv, mert az alatta levő II. számú terrasz elvékonyítja, de azután a Tisza mentén felfelé jobban kiszélesedik. Hossza kb.  $\frac{3}{4}$  km, felső részén szélessége kb. 200 m. Lonka előtt és a Visó torkolata alatt már csak két szerény képviselője van a III. számú terrasznak a Tisza balpartján. A két, egyenkint kb.  $\frac{1}{2}$  km hosszú és kb. 80—100 m szélességű terraszdarab közül az egyik a Znurovi patak torkolata felett a Tisza kanyarolata előtt, a másik az előbbi torkolat alatt helyezkedik el.

A lonkai tágulat környékén a jobbparton a III. számú terrasznak aránylag kevés hely jut. Első darabja Lonka községtől keletre kb.  $\frac{3}{4}$  km hosszúságban és 200—250 m szélességet elérő szakasza maradt meg kb. 14 m magasságban a Tisza szintje felett. Azután Lonka községnél, a Tiszán átvezető közuti híd felett, már csak egészen kis foszlányokban lehet a III. számú terrasz tartozékait feltalálni. Itt a híd felett és tovább nyugatra is, a megmaradt

teraszrészletek olyan keskenyek, hogy a térképen csak erősen túlozva lehetne őket feltüntetni, de a kavics nagyon jól jelzi jelenlétüket. Érdekes, hogy itt a terasz magassága a Tisza felett már 17 m körül jár. Annál szebben tűnik elő a III. számú terasz Kisbocskó felett, a vegyi gyár mögötti II. számú terasz háttérében. Ez a terasz még nagyobbbrészt a Sopurka III. számú terrasza és igen jól fejlett éles peremmel emelkedik ki a II. terasz háttéréből. Ezen a helyen a III. számú terasz magassága a Tisza felett már 27—29 m, a magasság növekedése tehát ezen a helyen újra jelentkezik. Az I. számú terasz szépen benyúló öble mögött, a kísérő hegyoldalak előugró mellékgerincein, gyakran árkolásoktól szabadva mindenütt előfordul a III. számú terasz. A távolból csak morfológiai formája látszik, de a terasz felszínén megvan a jellegzetes terrasz kavics is. A 2 km hosszúságot meghaladó III. számú terrasznak előbbi páholyszerű elhelyezkedése után, a kisbocskói óalluviális öböl nyugati elvégződésénél, a II. számú terasz is kimarad. Ezután, ugyancsak a jobbrparton, a tiszafejéregyházi óalluviális öböl északkeleti hegyfokán van meg a III. számú terrasznak egy kis darabja.

Ezek a kis maradványok vezetnek át nyugatra, a Tiszafejéregyházán túl páratlanul szépen kifejlődött terraszvidékre. A Tiszafejéregyházától Falusztatina felé vezető II. számú terrasz sáv fölé éles peremmel emelkedik ki az egész vidéket uraló III. számú terasz felszíne. A III. számú terasz itt kb. 10 km<sup>2</sup> területet borít, táblaszerű sík felszínére telepedett Aknaszlatina is. Ezen a vidéken a III. számú terasz általában 25 m magasságban van a Tisza szintje felett, de egyes helyeken az óalluviális szintből hirtelen kiemelkedő III. számú terasz 29—30 m magasságot is elér. Legmagasabb a terraszperem Aknaszlatina déli szélétől közvetlenül nyugatra. A Tisza mentében, nyugat felé azután a III. számú terasz magassága ismét csökkenni fog, úgy hogy a terasz legnagyobb magasságát itt, Aknaszlatinán és közvetlen környékén éri el. A nagyobb magasság ellenére a terrasz kavics szemeinek nagysága semmit sem változott, az éppen olyan erőteljes szemnagyságú, mint feljebb, Lonka felé. A kivételes magasság bizonyítja, hogy ezen a vidéken, különösen pedig Aknaszlatina vonalán, a terraszok kialakulása után a terraszos terület megemelkedése következett be. A III. számú terasz utólagos megemelkedésének értéke kb. 14—15 m lehet. A mozgás fiatal voltáról igen érdekes felvilágosítást kaphatunk Aknaszlatinán a Kunigunda-bánya területén. A ma már beszakadt sóbánya területéről a csehek igen nagy mértékben hordták el a III. számú terasz kavicsstakaróját, úgy hogy egyes helyeken a mélyebben éltakart sötömzs is napfényre került. A sötömzsöt vékony sósagyagréteg fedi és a sötömzs háttérét is szemlélve, nagyon jól lehet látni, hogy eredetileg a sötömzs terrasz kavicsba van takarva. Eszerint tehát a sötömzsnek a terasz kialakulása után kellett a terrasz kavicsba benyomódnia, mert másképpen a sötömzsöt a Tisza annakidején nyomtalanul elpuszti-



totta volna. Mivel a III. számú terrasz felkavicsolódása a jégkorszak középső szakaszán, valószínűleg a Riss eljegesedés idejében mehetett végbe, a sőtömzs csakis az után nyomulhatott fel mai magasságába. A helyszínen nagyon jól lehet látni (l. 2. kép), hogy a sőtömzs teteje csaknem olyan magas, mint a mögötte érintetlenül hagyott terrasz felszíne.

Érdekes, hogy a megemelkedés csak a fiatalabb terraszoikat, csak a II. és III. számú terraszt érte. A kissé hátrább fekvő idősebb terraszoik a IV. számú terrasztól kezdve nem emelkedtek meg. Nagyon valószínű, hogy Aknaszlatina környékén a terraszoik utólagos megemelkedésének a sőtömzsök fejsajtolódása volt a főoka, de azonkívül kisebb mértékű emelkedéssel kell számolnunk az egész máramaroszigeti medencerészben, mert a terraszoik Nagybocksó, illetve a Sopurka vonalától kezdve árulnak el emelkedést, addig pedig a sőtömzsök jelenlegi tudásunk szerint nem érnek el. Tehát vagy egészen a Sopurka vonaláig kiérő sőtömög jelenlétére lehetne a mélységben következtetni, vagy az egész medencére kiterjedő mozgásra kell gondolni. Az utóbbi esetben azonban különös, hogy a megemelkedés az idősebb terraszoikat megkímélte.

Aknaszlatinától északnyugatra a III. számú terrasz elkeskenyedik. Kb.  $\frac{3}{4}$  km széles sávja a Tisza és Apsa közötti dombsor lábához feszül és azt követi nyugati elvégződése felé, közben fokozatosan elvékonyodik. A Tantó hegyet délről és nyugatról is közrefogja. A terrasz magassága itt kb. 24—26 m.

Megvan a III. számú terrasz a Tisza balpartján is. Lonkától keletre ékalakban végződik ki a vasútvonal és a Tisza között, kiér egészen a Tiszáig, csak Lonka szélső, keleti házai tájékán ékelődik közbe a II. számú terrasz. Úgy látszik, hogy nagyon szépen kifejlődött Tiszakarácsonyfalva és Tiszaveresmarttól délre. A II. számú terrasz szintjéből itt meredek peremmel emelkedik ki, ezt a peremet jól lehet látni a vasútról is. Lehetséges, hogy a perem nyugat felé, Tiszaveresmart irányába alacsonyodik, hogy ez tényleg így van-e, azt a most már lehetséges helyszíni vizsgálatnak kell eldönteni. Egy kisebb foltja van még a III. számú terrasznak ugyancsak a balparton Tiszafejéregyháztól délkeletre a hegység peremén. Tiszakarácsonyfalva és Tiszaveresmart között a III. számú terrasz kb. 3 km hosszú, szélessége helyenkint eléri a  $\frac{1}{2}$  km-t. A Máramaroszigettől nyugatra levő kis terraszdarab alig 1 km hosszú és kb. 400 m széles. Lehetséges, hogy az említetteken kívül a balparton még máshol is megvannak a III. számú terrasz maradványai, jelenlétüket azonban csak helyszíni bejárással lehet megállapítani.

A Tisza balpartján az Apsa völgye a III. számú terrasz egységét megszakítja. A terrasz újabb részlete már az Apsa jobbpartján jelentkezik, Szentmihálykörtvélyestől keletre. Különösen szépen fejelet a Szentmihálykörtvélyestől közvetlenül nyugatra levő terraszdarab. A Szentmihálykörtvélyestől keletre levő terraszdarab már az Apsa III. számú terrasza. Mind a két terraszcsoport 26 m magas-

ságban van a Tisza, illetve az Apsa szintje felett és mind a kettőt igen jól fejlett kavicsstakaró borítja. Szentmihálykörtvélyestől nyugatra egészen Taracközig a Tisza partját szakadatlan sorozatban, meredek peremmel, a III. számú terrasznak pompásan kifejlett részletei kísérik. A terraszok az előbb említett 26 m-es magasságot is megtartják kb. 2 km hosszúságban és csak közvetlenül Taracköztől keletre következnek be változás a terraszmagasságban. Itt a Luszka aljában a III. számú terrasz már 19 m-re lealacsonyodik. Ugyancsak 19 m magasak a III. számú terrasznak Taracköztől északra, az Obile hegy nyugati oldalában levő terraszrészletei is. Tehát a Tarac folyó közelében a III. számú terrasz éppen úgy lealacsonyodik, mint ahogyan alacsonyabb lesz ezen a vidéken a II. számú terrasz is.

A Tarac óalluviális terraszán és árterén túl nyugatnak, Nagykirvával szemben, a II. számú terrasz elég szélesen kifejlett szintje felett, mindenütt megvan a III. számú terrasz jobbra keskeny sávban húzódó maradványa. Ezek a terraszrészletek még a Tarachoz tartoznak, de közvetlenül kapcsolódnak nyugatra a Tisza III. számú terraszaihoz is. A Tisza III. számú terraszai Bedőháza felett és Bedőházától északnyugatra húzódnak. Bedőházától északnyugatra a III. számú terrasz általánosan uralja a terraszvidéket. Bedőháza nyugati kijáratában a III. számú terrasz éles pereme előbb a II. számú terrasz fölé emelkedik, azután pedig közvetlenül az óalluviális szintből válik ki élesen. Az 1:25.000-es térkép viszonylagos magasságadatai itt — mint ahogyan sokszor máshol is — nagyon elhibáztak. A III. számú terrasz ezen a vidéken, Bedőházától nyugatra, 21 m-re van a Tisza szintje felett, az aknazlatinai helyzethez viszonyítva tehát erősen lealacsonyodva.

Bedőházától csaknem 3 km hosszúságban és átlag több mint  $\frac{3}{4}$  km szélességben húzódik a III. számú terrasz északnyugati irányban a Técső-patak felé. A Técső-patak a Lapdomb mögött a III. számú terrasz összefüggését megszakítja és a Técső jobbpartján a III. számú terrasz bizonytalanul le van alacsonyodva. A III. számú terrasz azonban hamarosan újra erőre kap, visszaszerzi egyenletes magasságát és kisebb-nagyobb beöblösődéssel tarkázva a Técső-pataktól kezdve 6 km hosszan húzódik csaknem pontosan keletnyugati irányban a Talabor-völgy felé. Ugyancsak szívósan tartja 1 km-t meghaladó szélességét is egészen a Kápolnahegyig, tehát a Talabor közvetlen közeléig. Közben csak a Martos patak közelében mutatkozik egy kis zavar. Amint ez a patak ugyanis a III. számú terrasz területére ér, a terrasz egy darabon ismét bizonytalanul lealacsonyodik, de azután  $\frac{1}{2}$  km-en belül visszacapja eredeti magasságát, amelyik a Técső-pataktól kezdve a Kápolnahegyig különben állandóan 19—20 m a Tisza szintje felett.

\* \* \*

IV. — Amilyen bőséges és uralkodó jellegű a III. számú terrasz, annyira szerények és gyérek az idősebb terraszok képviselői. A IV. számú terrasz darabjai mégis elegendő mennyiségben előfor-

dulnak még ahhoz, hogy a maradványokat összefüggő terraszrendszerbe lehessen összefoglalni. Az idősebb terraszok maradványai azonban már inkább a szélesebb völgyrészletekre és így az alsóbb folyású szakaszokra korlátozódnak. A terraszkavics még a IV. számú terraszban is meglehetősen ép, mállott szemű darabokat nem igen lehet benne látni, csak egyes akatrészeket kezdett ki rajta az idő a külső oldalakon. A IV. számú terrasz minden valószínűség szerint a legidősebb jégkori terraszunk.

A IV. számú terrasz a Tisza mentén aránylag gyakran jelentkezik. Viszonylagosan széles a rahói táulatban a Tisza balpartján, a vasútállomástól délre, a II. számú terraszt a magasban szegélyező hegylejtőn. Inkább morfológiai formájával tűnik elő. Akad ugyan elszórtan kavics is a terraszszinten, de a kavics között elég gyakori a helyi, durva törmelék is. Látszik, hogy az idős terraszt a húzódió és a helyben keletkezett törmelék is megemelte. A terrasz szintmagassága itt kb. 50—55 m a Tisza szintje felett.

Rahó alatt azután nagyon sokáig nem lehet a IV. számú terrasz nyomára akadni. A szűk Tisza-völgyben a meredek lejtőkön túlságosan erős a lepusztulás ahhoz, hogy ezek a magasban kifejlődött terraszok fenn tudták volna magukat tartani. Ha meg is maradhatott 1—1 kisebb részletük, azt elborította a húzódió törmelék és a morfológiai formájával feltűnő terraszrészleten a lejtőtörést kísérmította, a terrasz kavicsát betemette és a terraszt a kutató szeme elől eltakarította. Ha mégis megmaradhatott a meredek lejtőn 1—1 kisebb terraszdarab, nagyon nehéz azt az erdőborította oldalon felfedezni. Lehetséges tehát, hogy a szűk völgyek mentén is rejtőzködik a IV. számú terrasz jó néhány elsímitott és eldugott példánya, de ezekhez a jelenlegi viszonyok között hozzáférközni bajos.

A Tisza szűk völgyrészlete alatt, a nyiltabb területen, legkorábban a IV. számú terrasszal Lonka szomszédságában és a község alatt, a Tisza jobbpartján találkozhatunk. Ott, a Tiszán átvezető közúti híd felett a hegy oldalában, a Tisza szintje felett kb. 45—50 m magasságban, aránylag kis kiterjedésben, de azért elég jellegzetes morfológiai formával és kavicssal bőségesen fedve jelentkezik a IV. számú terrasz. Nagybocskó felé haladva az előbbi terraszt követő kis mellékgerinc oldalában, az előbbivel megegyező magasságban és viszonyok között, a mellékgerinc lelapított, kis pihenővé alakult lejtőjén újra megvan a IV. számú terrasz. Ez a jelenség hasonló körülmények között többször is megismétlődik, jellegzetesebb formában az utóbb leírt helytől nyugatra jó  $\frac{1}{2}$  km távolságra. Morfológiai formájával és megfelelő kavicssal nagyon jól jelezve fordul elő a IV. számú terrasz két kisebb darabja Tiszafejéregyház közelében. Az egyik, a Tiszafejéregyházról északkeletre levő, a Tisza partjára az óalluviális szintből merészen kiemelkedő hegyfok alsó tagozatán van. A felszínről nagyszerű kilátás nyílik a Tisza balpartjára, az ottani pompás terraszvidékre. A IV. számú terrasz második darabja a közvetlenül Tiszafejéregyház felett levő hegyfok oldalába rágódott be. Valamivel nagyobb, de viszont nem olyan

jellegzetes az Aknaszlatina felett emelkedő Magura oldalában levő két terraszdarab. Nem olyan jellegzetes, mert a már különben is magasan fekvő III. számú terraszból emelkedik ki. Az egyik darab — azt különösen jó kavicselőfordulás jellemzi — a Magura keleti oldalába telepedett; a másik a nyugati szárnyon helyezkedett el. Sajnos tovább nyugatra ezen a különben nagyon jellegzetes terraszdíéken a IV. számú terrasz nem fordul elő.

A IV. számú terrasz az Apsa-völgyön túl Szentmihálykörtvélyestől nyugatra az országút felett emelkedik ki az előtte fekvő III. számú terrasz fölé. A terraszkavics a felszínen kb. 45—48 m magasságban van a Tisza szintje felett. Valamivel magasabban fekszik a IV. számú terrasz kavicsa közvetlenül Taracköz község keleti kijárata felett a hegyoldalban kialakult terraszdíszleten. Az itt a Tisza szintje felett 49 m magasan fekvő terraszkavics igen szép öreg szemű és nagyon jellegzetes a terrasz morfológiai formája is. Ugyancsak ebben a szintben, tovább keletnek, vékony övezetben, a Luszka oldalában mindenütt előtűnik a IV. számú terrasz kavicsa.

A Taracon túl, a folyó jobbpartján, Bedőházától északkeletre, a Tarac folyását követő hegylejtőn 45 m magasságban lehet a IV. számú terrasz kavicsát keskeny pásztában követni. Ugyancsak igen jellegzetes terraszkavics jelzi a IV. számú terraszt Bedőházától északra, a község temetőjének szintjével egymagasságban, 45—50 m viszonylagos magasságban. Tovább nyugatnak a IV. számú terrasz a Lapdomb III. számú terrasza felett, a Tecső-patak mentén jelentkezik, majd innen észak-északnyugatra a Köves domb lába alatt tűnik fel ismét a IV. számú terrasz igen jól kifejtett morfológiai formája. A Köves domb délnyugati részletében a IV. számú terrasz szélesebb, jobban kialakult, nyugatnak a Martos patak felé, azonban fokozatosan elkeskenyedik. Ezen a részen a IV. számú terrasz kisebb-nagyobb megszakításokkal 2 km-nél is hosszabban van kifejlődve. A Talabor völgye előtt ez a IV. számú terrasznak az utolsó előbukkanása.

\* \* \*

V. — Az V. számú terrasz már az idősebb, a pliocénkori terraszaradványok csoportjába tartozik. Ez az utolsó olyan terrasz, amelyiket a meglehetősen szórványos terraszaradványok segítségével még összefüggő terraszsíntbe lehet egybekapcsolni. A Tisza felsőbb folyásán, a szűk völgyrészletekben, az V. számú terraszt sehol sem lehet kétségtelen bizonyossággal kimutatni, ha helyenkint az V. számú terrasznak megfelelő magasságban akadnak is gyanus szintek. Az V. számú terrasz kavicsanyagán már jobban meglátszik az idő pusztítása. A kavicszemek egyes elegeyrészeit a mállás már erősebben kikezdte. Az annyira ellenálló homokkőkavics felszíne gyengén himlőhelyes és az összetört kavicson látszik, hogy a külső peremrészek is jobban el vannak már mállva.

Az V. számú terrasz első szerény képviselőivel Lonka környékén találkozhatunk. Lonka és Nagybocksó között 75—80 m magas-



1. kép. Az aknaszlatinai terraszok nyugatról. Előttünk az Apsa 1. számú terrasz síkja, jobbra a középtérben a III. számú terrasz meredek pereme, a III. számú terrasz síkja, felette balra az V. számú terrasz. A távoli háttérben a völgynyílás (Iza) előtt Máramarosziget fekszik, felette kb. 500 m magasságú jellegzetes lepusztulásszint. Szerző felv.



2. kép Aknaszlatina. Az előtében a III. számú terrasznak a Kunigunda-bánya feletti lefordított részlete. Jól látszik a kavicsanyag lehordása révén napfényre került két sötömsz, valamint az is, hogy a sötömszök magassága csaknem eléri a hátrább épen maradt III. számú terrasz szintjét. A háttérben V. és VI. számú szintek Szerző felv.



3. kép. A Tarac Királymező alatt. Jobbra az I. számú terrasz szintje. — Szerző felv.



4. kép. A Tarac völgye közvetlenül Dombó felett. A Taractól jobbra, a jobbparton, az 4. számú terrasz. A balparton a IV. számú terrasz húzódik Dombó felé. A Tarac látható kanyarulata feletti tisztás felső része az V. számú terrasz egyik darabja. — Szerző felv.



ságban előbb inkább morfológiai formájukkal tűnnek fel a gyanus szintek, a helyszínen elszórt kavicsok is tanuskodnak a magasan fekvő szintek terraszjellegéről. Lonka és Nagybocksó között a terrasz-kavics nem túlságosan sok, mert azt a későbbi törmelék meglehetősen eltakarta és nyílt feltárás nincsen, de mindemellett a meglevő kavics elegendő ahhoz, hogy ezt a szintet kétségtelenül terraszszintnek lehessen nyilvánítani. A megállapítást a jelenlegi Tiszáéval megegyező kavicsösszetétel is megerősíti. Lonka és Nagybocksó között a IV. számú terrasz felett, de attól függetlenül is a 75—80 m-es magasságban a hegy oldalában, az előugró kis mellékgerinceken, kisebb-nagyobb foltokban több helyen ki lehet az V. számú terraszt mutatni. Kisbocksótól nyugatra a beöblösödésekben, a III. számú terrasz felett, szépen ellaposodó gerincrészekeken ugyancsak több helyen feltűnik ez a magas és idős szint. Nagyon kifejtetten és jól jelentkezik a Tiszafejéregyházról keletre levő és a Tiszáig közvetlenül kifutó hegyfokon 83 m magasságban a Tisza felett. Ugyanebben a szintmagasságban több kisebb terraszrészlet kapcsolja az előbbi szintet a tiszafejéregyházi óalluvialis öböl hátterében a hegyoldalon, a közvetlen Tiszafejéregyház felett, a felszígszerű hegynyúlványon kialakult és megegyező magasságú szinttel. A terraszfelszíneken mindenütt ott van a kavics is, de nagyobb feltárás azért itt sincsen.

Páratlanul és hatalmasan kifejtett az V. számú terrasz szintje Aknaszlatina felett. Az 1:25.000-es térkép nem tudja olyan jól, olyan jellemzően visszatükrözteni ezt a pompás terraszvidéket, mint ahogyan a valóságban van és ahogyan ezt ez a magas terrasz megérdemelné. Az aknaszlatinakörnyéki páratlanul szép terraszvidéket ez a 75—85 m magasságú pompás idős terrasz koronázza. A terrasz felszíne a terrasz felett eltelt hosszú idő ellenére nagyszerűen megőrizte egyenletes szintjellegét, annak egységét csak kisebb, a terrasz tetőrészen egyhén kisímuló árkok bontják meg, de ezeket az árkokokat csak közvetlen közelből lehet észrevenni; távolabbról nézve a terrasz bolygatatlanul egységesnek, síknak látszik. A terrasz felszínén mindenütt lehet kavicsot találni. Azért nem kavicsmező fekszik előttünk, mert a kavicsot vékony takaró borítja, de azon keresztül a terrasz-kavics mindenfelé elárulja magát. Az V. számú terrasz itt, Aknaszlatina felett, a Magurától nyugatra fejlődik ki és onnan a Dumbra-tetőn keresztül kb. 4—4½ km hosszan húzódik az Apsa és a Tisza közötti dombháton annak nyugati elvégződéséig, a Tontóig (336 m). Maga a Tontó is az V. számú terrasz szintjében fekszik és annak tartozéka (I. 1. kép).

A Tontótól nyugatra, az Apsa-völgy nyugati oldalán, két II. számú terraszdarab közé csiptetve 77 m magasságban lehet a keskeny hegyháton az V. számú terrasz kb. ½ km hosszú szakaszának maradványára akadni. Ritka az olyan szép terraszrészlet, mint amilyen Taracköz felett az Obile-tetőn az 1 km-nél hosszabb és a kb. ½ km szélességű V. számú terrasz. Az Obile déli szélén az V. számú terrasz 72 m magasan van a Tisza szintje felett, de való-

jában ez a terraszdarab már a Tarac hasonló magasságú terraszszeréhez tartozik.

A Tarac tulsó partján is megvannak az V. számú terrasz foszlányai és azok kapcsolatot létesítenek a Bedőházától északnyugatra ievő és a már a Tisza rendszeréhez tartozó V. számú terraszmadványokkal. Itt Bedőházától északra van az V. számú terrasznak egy jobban kifejtett és erőteljesebb részlete. Rajta a kavics kb. 71 m magasan van a Tisza szintje felett, tehát úgy látszik, hogy nyugat felé lassankint ez az idős terrasz is lejt. A Talabor-völgy felé az V. számú terrasz utolsó foszlányai az előbb említett terrasztól kissé nyugatabbra, a Csendes patak déli oldalán alakultak ki.

\* \* \*

VI. — Helyenkint az V. számú terrasz felett feltűnnek jól szembeötlő morfológiai formájukkal egyes szintek, valószínű, hogy ezek különböző pusztulásszakaszokhoz tartoznak, de a különböző szinteket ma egymással kapcsolatba hozni még meglehetősen kockázatos vállalkozás lenne. A nagy magasságban levő különböző pusztulásszinteket majd csak akkor lehet összehangolni, ha az egész terület geológiai felépítését és szerkezetét pontosan és részletesen ismerjük. Ezekről a nagyobb magasságokban levő pusztulásszintektől eltekintve az V. számú terrasz felett nem nagy magasságban nemcsak morfológiai formájukkal, hanem kavicsal is jól jelezve terraszsintek fordulnak elő. A Tisza mentén csak Tiszafejéregyház és Aknaszlatina közelében lehet ilyen magasan fekvő terraszyomokra akadni, de ezek a nyomok túl kevesek ahhoz, hogy segítségükkel egy újabb terraszsintet lehessen meghatározni. Ezek az együttesen az ú. n. VI. számú szintbe sorozott terraszmadványok azonban nem teljesen magukban állók a szűkebb értelemben vett Tisza vízvidékén, mert különböző magasságokban a Tisza mellékfolyóinak terraszerületein is lehet velük találkozni.

A Tisza mellett legkorábban a VI. szinthez tartozó maradványok Tiszafejéregyház felett tűnnek fel. Tiszafejéregyházról északra és északkeletre 115—130 m magasságban, a Tiszafejéregyházhoz keletnek csatlakozó óalluviális öböl feletti magaslatok karéjában, részben a III. és a IV. számú terrasz felett jelentkezik ez a szint. Hogy ezek a maradványok egy szinthez tartoznak-e, vagy több szintbe sorozhatók, az bizonytalan, ugyan az utóbbi lehetőség tetszősebbnek látszik. Helyenkint még a magasabb szinten fekvő kavics eredetéhez is kétség férhet. Így pl. a Tiszafejéregyházról északkeletre levő Cornetul (428 m) csúcson található kavicsról nem lehet bizonyosan állítani, hogy a Tisza hordaléka. A Cornetulon meglehetősen magasan, a Tisza felett 150 m-nyire van a kavics és a lelőhely tőszomszédságában mediterránkori konglomeráttömbök vannak. Nagyon lehetséges, hogy az állítólagos terraszt jellemző kavicszemek a konglomeráttömbökből mállottak ki.

Egészen más a helyzet az aknaszlatinai Magura (408 m) csúcs közelében és annak környékén. A Magurától keletre és nyugatra



is pompásan fejlett terraszsíkok vannak. A terraszokat vékony agyagos takaró borítja, az alól mindenütt előtűnik a kavics is. Ez a kavics már kétségtelenül a Tisza hordaléka, azt a kavicsszemek összetétele, állapota és nagysága is igazolja. Azonkívül az előbb említett konglomerát ezen a vidéken nem is fordul elő. Ez a morfológiai formájával és kavicsal is jól jelzett szint a Magurától keletre kb. 1 km távolságra kezdődik és északnyugati irányban a dombhát tetején, a Magura csúcstól kb. 5 km-re húzódik el. A széles tetők nem mind egyenlő magasságúak, nyugatnak kb. 100 m-es viszonylagos magasságig leereszkednek, viszont keleten 140 m magasra is felemelkednek a Tisza szintje fölé. A szintkülönbségek azonban a tetőkön járva a szemlélő előtt meglehetősen elenyésznek, szinte észrevehetetlenek. Aknaszlatina felett tehát a VI. szint magassága 100—125—140 m körül ingadozik, de a lokális előfordulás miatt ismét nem lehet tudni, hogy az egész egyetlen szintköteghez tartozik-e, vagy különböző értékű, magasságú szinteknek felel-e meg?

Esetleg arra is lehetne gondolni, hogy a terraszok és velük a kavics is, utólagos megemelkedés következtében került olyan magasra, — hiszen a III. számú terrasz Aknaszlatina vonalán jelentékenyen megemelkedett. Érdekes azonban, hogy míg az alsóbb terraszok — amint azt korábban már megtárgyaltuk — tényleg lényegesen megemelkedtek, addig ugyanazt az idősebb terraszokról nem lehet elmondani. Ha ugyanis a IV. és V. számú aknaszlatinai terraszok magasságadatait a lonkaiakéval összehasonlítjuk, az aknaszlatinaiak nem látszanak megemelkedetteknek és más területen, pl. a Tarac völgyében, a IV., V. és VI. számú terraszok magasságadatai az aknaszlatinaiakkal megegyezőek. Egyébként a VI. számú terrasz maradványaival a Tisza völgyében nem találkozunk és azok legközelebb a Tarac völgyében jelentkeznek újra.

### A Tarac terraszai.

A Tarac völgyében a terraszok leírását a Tarac forráspatakjának, a Mokrankának és a Bruszturának egyesülésénél, közvetlenül Királymező felett kezdem el. Az előbbi forráspatakok mentén is kerestem a terraszokat, de a patakok esése túlságosan nagy, a völgylejtők túl meredékek, a húzódó törmelék olyan nagy, hogy az az esetleg kisebb részekben fennmaradt terraszrészleteket elpusztította. Csak a fiatalabb terraszoknak maradt fenn egy-egy darabjuk.

I. — Az óalluviális vagy I. számú terrasz kezdetben a Tarac folyásának felső részében igen gyakran és viszonylagosan jól kifejlődve fordul elő. A forráspatakok egyesülésével szemben is akad Királymező felett egy kis darabja a jobbparton, azon épültek Királymezőnek a Tarac felé eső alsó háza. Ez a keskeny, legfeljebb 150 m szélességű terraszrészlet eléri az 1 km hosszúságot is, magassága pedig itt kb. 1—1.5 m a Tarac szintje felett. Királymező alatt, különösen az Ozorel-völgy környékétől kezdve, a völgy erő-

sen összeszűkül és a szűkületben a jobbparton az I. számú terrasznak csak néhány igen szerény képviselője tudott megmaradni (I. 3. kép). Csak az a terraszdarab kiterjedtebb, amelyik Tarackraszna felett, Pucosznál kb.  $\frac{3}{4}$  km hosszú és 100—350 m széles. Ezen a Tarackrasznaig terjedő szakaszon a balpart valamivel gazdagabb terraszokban. Így az I. számú terrasznak a forráspatakok egyesülése környékén és közvetlenül az alatt szépen fejlett darabja van, de nagyobb a Vuljsani patak torkolata feletti terraszrészlet. Ez kb. 2 km hosszúságban és csaknem tartósan 250—300 m szélesen húzódik a különben igen meredek hegyoldal lábánál. A kanyarulatok belső zugában még több helyen rá lehet bukkanni az I. számú terrasz kisebb-nagyobb maradványára, valamivel tekintélyesebb a Plajszki patak torkolata felett, az idősebb terrasz aljában, a Tarac éles kanyarulatába telepedett terrasz.

A Tarac kavicsanyaga nagyon egyhangú, tisztán flisből áll. Ezt a sajátosságot a folyót kísérő idősebb terraszok is megtartották, csak Neresznice környékétől kezdve keveredik a kavicsanyag közé jelentéktelen mennyiségben vulkanikus kőzet.

Tarackraszánál a völgy szélesedni kezd, Dombótól kezdve pedig az állandóan tágas és így a terraszok betelepedésére is több hely jut. Tarackraszna község ugyan az idősebb terraszokra telepedett, de azért az I. számú terrasznak jókora darabja ékelődhetett be a község és a Tarac közé. A Kraszna patak mentén az I. számú terrasz megszakítja az idősebb terraszokat és az alatt kisebb megszakítással az I. számú terrasz a jobbparton csaknem 2 km hosszúságot is elér.

Egészen más már a helyzet a terraszok szempontjából Dombó környékén, ahol a Taracvölgynek egyik legszebb terraszvidéke alakult ki. Aránylag kis területre összezsúfolva megvan itt a Tarac és a Tiszavidék minden terrasza. A jobbparton az I. számú terrasz északon már a tágulni kezdő völgy elején megjelenik, fokozatosan szélesedve eléri átlagos  $\frac{1}{2}$  km szélességét és kb. Dombó község középpontjával egyenlő magasságban szűnik meg. Ezután Pudplesáig a jobbparton általában kevés a terrasz és kevés az I. számú terrasz is. Közben az I. számú terrasz homloktalának magassága is megnövekedett és Tarackraszna felől kezdve az már eléri a 2—2  $\frac{1}{2}$  m-t. Dombó alsó részével szemben egy kis öblöt foglal el; azután az előugró hegyfokig egészen a Tarachoz szorul, úgy, hogy az I. számú terrasz tartósan ki is marad. A hegyfok után, Alsókalinfalvával rézsút átellenben, mérsékelt szélességben húzódik a III. számú terrasz aljában kb. 2 km hosszúságban. Ezután az I. számú terrasz megszakad, csak a Nagypatakkal szemben és közvetlenül Pudplesa felett van egy-egy  $\frac{1}{2}$  km hosszú és keskeny foltja.

A balparton Tarackraszna alatt egészen Dombóig az I. számú terrasznak csak két szerény kis darabja maradt meg. A dombói terraszvidék északi részletét az I. számú terrasz vezeti be egy karéjosan kialakult, kezdetben egészen keskeny, később 300 m-re

is kiszélesedő, 1 km hosszúságot meghaladó darabbal. Ezután már csak Dombó községben, a Taracon átvezető közúti híd alatt találkozzunk az I. számú terrasszal, amelyik innen a község házai alá húzódva egészen a Dombó patak torkolatáig, tehát kb. 2 km hosszán kíséri az erre az oldalra erősen átvágó folyót. Az I. számú terrazon fut itt az országút is és a terraszt a Tarac támadásával szemben csak mesterséges beavatkozással tudják megvédeni. Emiatt a terrasz keskeny és csak a Dombó-pataktól kb. 1 km távolságra tud most már erőteljesen kifejlődni. A csaknem 4 km hosszú terrasz szélessége Alsókalinfalvánál kb. 1 km. Teljesen a terraszra telepedett a község is. A terrasz a Nagypatak torkolata előtt, Gánya felett egy kis darabon megszűnik, de azután a patak déli partján újra megjelenik az idősebb terrasz lába előtt.

Gányától kezdve a Tarac völgye egészen tekintélyes szélességűvé válik, hiszen a völgyszik a terraszokkal együtt átlagosan 2 km. Ennek a helyzetnek megfelelően szélesebben kifejlődhetnek a fiatalabb terraszok is. Gányával szemben, a Teresél torkolata alatt, Pudplesától kezdve az eddig a jobbparton csak kisebb foltokban jelentkező I. számú terrasz egyszerre erőre kap és kezdetben  $\frac{1}{2}$  km szélességet meghaladó sávban húzódik be a hegyek lábához. Alsóneresznicétől az I. számú terrasz tekintélyesen kifejlődik, szélessége helyenkint meghaladja az 1 km-t és innen kezdve kisebb-nagyobb beöblösődésekkel csipkézve, hol szélesebben (1 km), hol keskenyebben (100—200 m) csaknem megszakítás nélkül húzódik le a Tisza terraszaig. A jobbparton az I. számú terrazon fekszik Alsóneresznice, Irholc, Nyágova és Kiskirva jórésze is. A Vulkovcsik pataktól kezdve, illetőleg már valamivel korábban is, az országút egészen Nyágova község középső részéig mindenütt pontosan a II. számú terrasz legszélső peremén fut és így jól jelöli a határt a két fiatal terrasz között. Csak Kiskirva felett szakad meg az I. számú terrasz összefüggése egy kis szakaszon és Kiskirva alatt helyenkint egészen elvékonyodva kapcsolódik a bedőházai I. számú terraszhoz.

A szembelső oldalon is hasonló a helyzet. Gánya előtt az idősebb terraszok lába az I. számú terrazon nyugszik. Itt az I. számú terrasz néhány 100 m szélességű, a község alatt azután fokozatosan elvékonyodik, Alsóneresznicével szemben pedig már csak 1—2 kis foszlány marad. A neresznicei hidak mögött az I. számú terrasz a meredek V. számú perem alatt fokozatosan megerősödik, kiszélesedik, rajta fut az országút, a vasút, azon épült Kökényes község is. Kökényes alatt és Nagykirvánál  $1\frac{1}{2}$ —1 km hosszúságban a III. számú terrasz tolakszik közvetlenül a Tarac mellé és így ezen a helyen az I. számú terrasz összefüggése megszakad. Nagykirva alatt azután az I. számú terrasz  $1\frac{1}{2}$  km szélességűvé növe csatlakozik a taracközi Tiszaterraszokhoz.

II. A már ismeretes okok miatt a Tarac felső részén a II. számú terrasz maradványaival aránylag ritkán találkozhatunk. A kezdetben kb. 4—4½ m magas terrazon épült a Tarac jobbpartján Királymező alsó községrészének egy darabja. Itt a terrasz kb. ½ km hosszú és 300 m széles. Kb. 100 m-es megszakítással újra jelentkezik a II. számú terrasz ezen a vonalon, csak itt sokkal keskenyebb, hossza viszont megközelíti az 1 km-t. Az országút és a hegylejtő aljában, a kanyarulatok belső öblözetében még többször találkozunk a II. számú terrazzsal Tarackraszna előtt. Egyik szebb darabja is a tarackrasznai nagy kanyarulatban van Pucosznál.

A balparton Királymező alatt a II. számú terrasz elég ritka. Eiszőzben ezen az oldalon a Vulszán-patak torkolatától délre van a II. számú terrasznak egy kis, alig 250 m hosszú darabja. Ugyancsak hasonló kis terraszfoltok vannak az Ozorel-patak torkolata felett és az alatt. A jobbparthoz hasonlóan a balparton is a legjobban van kialakulva a Plajszki-patak torkolata feletti terraszdarab. A ½ km hosszúságot meghaladó terrasz szélessége kb. 400 m.

Tarackrasznán, a Tarac jobbpartján, a község déli fele a II. számú terrazon fekszik, a terrasz magassága itt már 6—6½ m. A Kraszna-patak jobbpartján a III. számú terrasz pereme a II. számú terraszra ereszkedik le és 2½ km hosszúságban, átlag 200—250 m szélességben húzódik lefelé. Azután a Dombó előtti szorulatban hamarosan újra feltűnik és rövid ideig az országút is a terrazon halad. A dombói tágulat felső részén is van az országút mentén egy ½ km hosszú darabja, majd a III. számú terrasz alatt akad egy kisebb foltja és csak Dombótúlvíz (a Rikou) középső táján szélesedik ki helyenkint ¾ km-re is. Itt benyomul a hegykarély aljába és Dombóval szemben lassan kiékelődik. Ezzel azután hosszú darabon a balparton a II. számú terrasz meg is szűnik.

A balparton Tarackrasznával rézsút átellenben a II. számú terrasznak egy 1 km hosszú és ½ km-re beöblösödő részlete van. Tovább nem is találkozunk a balparton egyetlen képviselőjével sem egészen a dombói tágulat felső részéig, ahol az I. számú és a IV. számú terraszok közé ékelődik. A vasútvonal a jól feltárt terrasz aljában fut. Néhány kilométerrel lejjebb Dombó község egy része is a II. számú terraszra telepedett, majd ismét kb. 3 km-es hiány után Alsókalinfalvától délre egészen a Nagypatakig húzódik kb. 2½ km hosszúságban egyik szépen fejlett részlete.

A jobbparton a II. számú terrasz Dombó alatt már csak Alsóneresznicétől délnyugatra kerül ismét elő. Itt az I. számú terrasz szintjéből emelkedik ki, lehúzódik Irholc községig, a község jó-része a terrazon épült. A község területén kb. ½ km hosszan a terrasz megszakad, de a község déli végén kb. 200 m-es szélességben jelentkezik újra és húzódik egyfolytában, mindig az I. számú terrasz felett, peremmel kiemelkedve, egészen Nyágova község középső részéig. Ezen a szakaszon a terrasz szélessége helyenkint már az 1 km-t is megközelíti. A jobbparton a II. számú terrasz ezután már csak Kiskirva alatt jelenik meg előbb egészen keskeny

pásztában a III. számú terrasz meredek pereme alatt. Itt a Bedőháza felé vezető út is állandóan a terraszon halad. Bedőmonostor táján a II. számú terrasz szépen kiszélesedik, Bedőháza felett szélessége már az 1 km-t is meghaladva forr egybe a Tisza hasonló értékű terraszával. Szerencse, hogy a jobbparton a II. számú terrasz ilyen hosszsan és szabályszerűen kifejlődött, mert a balparton a Tarac oldalozó eroziója ezt a jégkori terraszt Alsóneresznice magasságától kezdve teljesen elpusztította. A balparton, a Nagyhegytől kezdve, a II. számú terrasznek még néhány m<sup>2</sup>-nyi részletével sem lehet találkozni.

\* \* \*

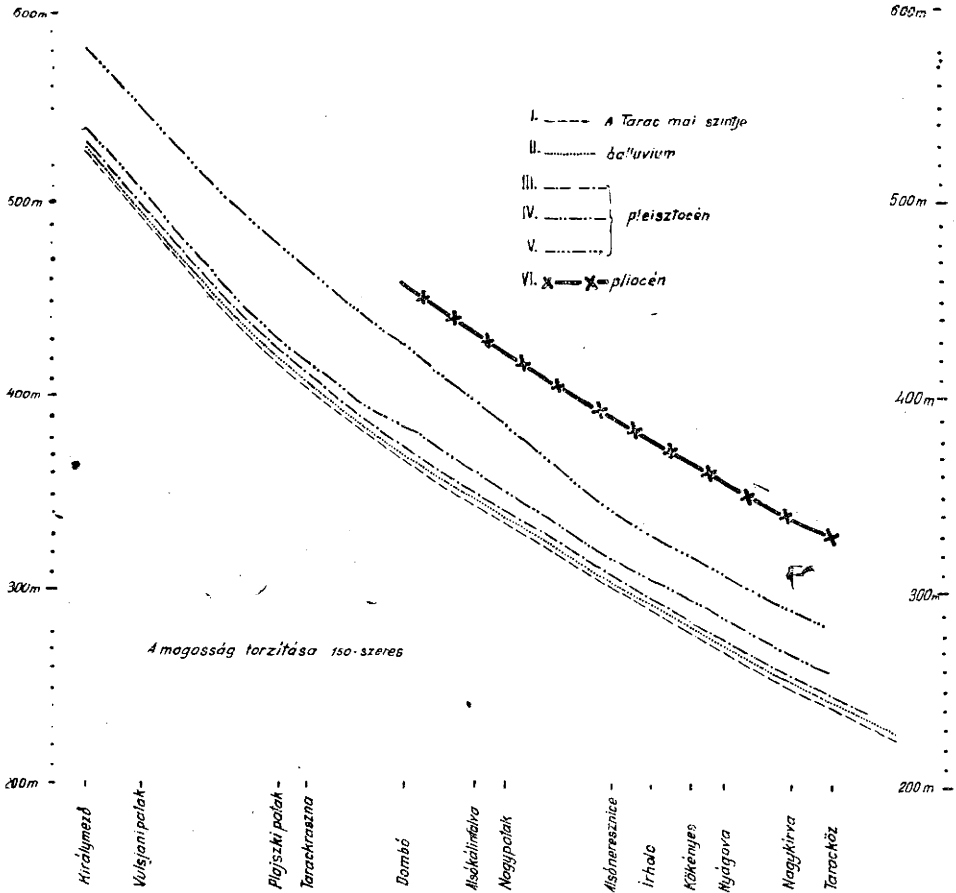
III. A III. számú közbülső jégkori terrasz a Tarac mellett is a leggyakrabban előforduló terraszkok közé tartozik. Legelső képviselője Királymező felett a Tarac Mokranka forrása egyik mellék-patakjának mentén jelentkezik kb. 11 m magasságban. Ezután a III. számú terrasszal Királymezőtől meglehetősen távol, az Ozorel-patak torkolatával szemben, a Tarac jobbpártján találkozunk. Jelenlétét nemcsak igen jól fejlett morfológiai formája, hanem a bőséges kavics is elárulja. Ez a terrasz is 11 m magas. Kb. 1 km-rel lejjebb Pucszos telep felső része telepedett a III. számú terraszra. Ezután közvetlenül a Tarac tarackrasznai áttörése feletti öbölben a III. számú terraszt a helyi törmelék egy kicsit megemelte, úgy hogy itt a III. számú terrasz a normálnál egy keveset magasabb.

A balparton a III. számú terrasz legkorábban az Ozorel-patak torkolatától délre 1 km-rel kezdődik, a II. számú terrasz egyik foszlánya fölé emelkedik, kb. 400 m-en kitart, azután rövid megszakítás után kb. 1 km hosszsan keskeny sávban követi a folyót 12—13 m magasságban.

A Tarac tarackrasznai áttörése alatt, tehát az alatt a szűkület alatt, ahová a tarackrasznai völgyzárógát építését tervezik, a tarackrasznai völgytárgulat felső végén a III. számú terrasz előbb keskeny pásztában kezdődik a II. számú terrasz felett, azután kiér egészen a folyó szélére. Rajta fut az országút és a III. számú terraszra telepedett Tarackraszna felső része is. A III. számú terrasz magassága itt is 12—13 m, ugyanolyan magas, mint az áttörés feletti részlete. A Tarac tehát mindig közvetlenül folyhatott át a tervezett gát helyén, ott vize meg nem duzzadt, mert másképpen az áttörés felett helyi terrasznak kellett volna keletkezni, illet pedig a legfőbb kutással sem lehet kimutatni.

Tarackrasznánál a III. számú terrasz átlép a Kraszna patak jobbpártjára is, de azután ott hamarosan meg is szűnik. A jobbparton ezután a dombói tárgulatban Dombótúlvíznél a III. számú terrasz szegélyezi a hegy lábát, itt a terrasz magassága a vasúti híddal egy magasságban 14—15 m. A karélyszerűen húzódó terrasz hossza csaknem 2 km, szélessége kb. 300—350 m. A Dombóval rézsút átellenben megszűnő III. számú terraszkok ezután Alsókalinfalvával szemben jelentkeznek ismét a jobbparton. Itt is egészen a hegy lá-

bához támaszkodnak, hosszuk kb. 2 km. A jobbparton ezzel a III. számú terraszok nagyrészt meg is szűnnek, csak a Tarac legalsó részén, Bedőháza környékén, illetve Bedőmonostor felett találkozhatunk még velük. Itt Kiskirva és Bedőmonostor között, kb. a fele úton, keskeny pásztában jelennek meg a II. számú terrasz felett és csaknem egészen egyenes vonalban húzódnak le Bedőháza felé,



2. ábra. A Tarac terraszainak hosszmetsete.

ahol a község északnyugati részén a Tisza III. számú terraszaival egyesülnek.

Amint ezen a környéken a II. számú terraszok mind a jobbpárra húzódnak, úgy — mintegy kiegyensúlyozásul — a III. számú terraszok a balparton csoportosulnak. Dombón a Taracon átvezető hídtól délre a község felső része is a III. számú terraszon fekszik és a III. számú terrasznak egy kis öble van a község déli végétől keletre a hegyoldal árnyékában. Kitértő szünet után víz men-

tében a III. számú terrasz a Nagypatak déli partján tűnik elő és éles peremmel közvetlenül az I. számú terrasz szintjéből emelkedik ki. A több mint 4 km hosszú pompásan fejlett terraszt most ugyancsak éles peremmel a IV. számú terrasz széles ívben öleli körül. A III. számú terrasz nyugati részletébe telepedett Gánya község. A dombói szép terraszvidék mellett a gányai sem marad messze szépség és érdekesség dolgában sem. Gányától nyugatra a Tarac felé előnyomuló IV. számú terrasz a központi részeken 1 km szélességet is meghaladó III. számú terraszt annyira összeszorítja, hogy az végül a Nagyhegy oldalában kiékelődve meg is szűnik. A Nagyhegy oldalában a terrasz viszonylagos magassága 14—15 m. A III. számú terrasz ezután újra távol, Kökényes község déli szélétől délnyugati irányban, az I. számú terrasz szintjéből kiemelkedve jelentkezik. Az előbb csak 100—200 m szélességű terrasz hamarosan  $\frac{1}{2}$  km szélesre bővül. A nagyszerűen kifejtett meredek terraszperemet helyenkint csak a lefutó patakok réselik be, anélkül azonban, hogy ezzel a terraszhomlok egységét meg tudnák bontani. A terraszperem lassankint emelkedik és Nyágovával szemben a homloktal már 18—19 m-re van a Tarac szintje felett. Nagykirva előtt kb. 1 km hosszán a III. számú terrasz 200, sőt 100 m-re is elkeskenyedik, de azután újra kb.  $\frac{3}{4}$  km-re szétterül, hogy széles hátán Nagykirva házainak adjon helyet. Innen kezdve az óalluviális Tarac oldalozó kanyarulatának ívei csipkézik ki a terrasz peremét, amelyik legdélibb részében Taracköz község házsorai felett, a Tisza III. számú terraszaíhoz csatlakozik.

\* \* \*

IV. A Tarac völgyében viszonylagosan a IV. számú terrasz-  
nak jóval több darabja és sokkal szebb formában maradt meg, mint a Tisza mentén. Már közel Királymezőhöz, a vasútállomás felett, a forráspatakok egyesülésével egy vonalban, kb. 40 m magasságban a Tarac felett bukkanunk rá. Morfológiai formája is jól feltűnik, kavics is bőven van rajta. Felső részében erőteljesen lelapított terraszszint, az alatt pedig az oldalban kb.  $\frac{3}{4}$  km-en át erőteljes lejtőtörés árulja el jelenlétét. Azután a Tarac jobbpartján az Ozorel-patak torkolata feletti nagy kanyarulatban maradt meg a IV. számú terrasz egy kisebb, de morfológiai formájától is nagyon jól jellemzett darabja. Az 1:25.000-es térkép ezt a terraszrészletet nagyon rosszul ábrázolja. A tarackrasznai áttörés feletti kis öbölben, a Tarac jobbpartján is van még a IV. számú terrasz-  
nak egy ismét igen kifejező maradványa. A terrasz magassága itt 49 m a folyó szintje felett. A magasság egy kicsit nagy, mert a terrasz egy kis völgynyílás törmelék-kúpjának szélére telepedett. Nagyon jellemző és bőséges kavicsanyaga helyi törmelékkel keveredett. A térkép ezt a terraszszintet is nagyon rosszul ábrázolja.

Tarackraszna község felett a IV. számú terrasz morfológiai formájával is nagyon jól kifejezett részletben jelentkezik. A terrasz magassága itt 48—50 m. Ugyanebben a magasságban a hegyoldal-

ban, a Kraszna patak irányában mindenütt rá lehet a bőséges kavicsal jelzett terrasz keskeny sávjára akadni, de ez a kavicselőfordulás már nem kapcsolatos semmiféle morfológiai formával, úgy hogy távolabbról ez a szint fel sem tűnik. Ez is bizonyítja, hogy a meredek lejtőkön az egykori terrasz emléke mennyire el tud a kutató elől rejtőzködni.

A IV. számú terrasz páratlanul szép terraszvidéke alakult ki Dombó felett, a Tarac balpartján (l. 4. kép). A dombói kis völgytágulatban kisebb mértékben megismétlődik a Tisza máramaroszigeti medencerészlete. A kiszélesedő völgyben a Tarac esése hirtelen megcsökken és a felkavicsolódás emiatt sokkal nagyobb mértékű. A dombói tágulat a Tarac legszebb és legérdekesebb terraszvidéke, mert itt aránylag rövidebb, kb. 3 km hosszúságú szakaszon példás formában a Tiszavidék minden terraszra megvan. Az idősebb terraszok között a helyzetet a IV. számú terrasz uralja. Már a tágulat felső részén megjelennek a hegyoldalban a terrasz jellemző kis kiegyenlített síkjai, lejjebb azok mind jobban és jobban megerősödnek, kifejtettebbek lesznek, hogy azután kb. 2½ km hosszúságban és helyenkint 200—250 m szélességben az alsóbb részeken tökéletes terraszos képet tárjanak elénk. A terrasz előbb keskeny párkányokkal 48—50 m magasságban indul el a völgytágulat kezdetén, lefelé pedig a terrasz szélesbedésével együtt alacsonyodik is. Déli pereme már csak 35—40 m magasságban van a Tarac szintje felett. Közben a záporpatakok fel is darabolják. Az alacsonyodásnak valószínűleg az is oka, hogy a déli terraszrészlet egész tömegében is megcsúszott. Hogy az ilyen természetű csúszásokra megvan a hajlandóság, azt egészen fiatalon lecsúszott részek is tanúsítják.

Dombó alatt a Tarac erősen támadja a balpartot és a folyó mindenkori sodra az idősebb terraszokat nagyjából elpusztította. Az idősebb terraszok itt csak Alsókalinfalvától délre jelentkeznek a Nagypatak jobb, külső oldalán. A nagyon szép morfológiai formájú terraszokat nagyon bőven borítja kavics is, magasságuk a Tarac szintje felett 42—43 m. Ezek a terraszok lassankint behajolnak a folyás mentébe és kapcsolódnak a Gányát övező ugyancsak ritka szépségű terraszvidékhez. Gánya környékén bizonyos mértékben megismétlődik a dombói kép. Sőt Gánya környékén a IV. számú terrasz még hatalmasabban fejlődött ki, mint Dombón és Gányán csak azért marad el Dombó mögött, mert a IV. számú terraszok hátteréből hiányzik az idősebb terraszok koszorúja. A IV. számú terrasz mindenütt a III. számú terrasz szintjéből emelkedik ki és az élesen kiemelkedő homlokkal teljesen körülveszi a Gányai öblöt. A terrasz homlokfala nem olyan tekintélyes, mint amilyen lehetne, mert aránylag magasról, a III. számú terrasz szintjéből emelkedik ki. A félkörben húzódo terrasz sok helyen meghaladja a ½ km szélességet. Pompás felszínén a kavics mindenütt bőséges. Homlokfalát fiatalabb árkokalások szabdalják és csipkézik be. Érdekes, hogy a keleti szélén a IV. számú terrasz 36—38 m magas és hogy nyugat felé magassága lassankint átlag 34—35 m-re csökken, a szélső nyugati peremen a



jobban lehordott részeken 30 m-re is. Gánya mögött a IV. számú terrasz lassankint kiékelődve azután a Nagyhegy északnyugati oldalán szakad meg és ezzel egyelőre megszűnik a kb. 6 km hosszúságú ívelt terraszvidék.

A hiány azonban nem sokáig tart. Azután, hogy a Nagyhegy oldalán a IV. számú terrasz megszűnik, kb. 1 km távolságra, a Preasina hegy oldalában, közvetlenül az I. számú terrasz szintjéből, sőt az alsóneresznicéi közötti híddal szemben az újalluviális szintből emelkedik ki újra a IV. számú terrasz újabb, pompás példánya és kb. 3 km hosszúságban tart délnek. A Preasina oldalában kezdődő terrasz ott hamar kiszélesedik, legszélesebb átmérője meghaladja a  $\frac{3}{4}$  km-t, de a Voszováti pataktól kezdve már csak  $\frac{1}{2}$  km széles. Magassága a Preasina oldalában 36 m. Lejebb, Irholccal szemben azonban a perem már 29—30 m-re alacsonyodik. Kőkényestől északkeletre a IV. számú terrasz megszűnik és ezen túl a Tarac balpartján ennek a terrasztípusnak nincsen is több képviselője.

A Tarac jobbpartján Tarackrasznától kezdve egészen a Tarac legalsó részletéig, Bodómonostor környékéig sehol sem sikerült a IV. számú terrasz nyomára akadni. Bodómonostortól északkeletre éppen úgy, mint ahogyan a keskeny II. számú terrasz felett megvan a III. számú terrasz vékony sávja, megjelenik a IV. számú terrasz is. Jó  $\frac{1}{2}$  km-en keresztül megvan a nyoma a lejtő oldalában, hogy azután Bedőházától északra a Tisza IV. számú terraszához kapcsolódják.

\* \* \*

V. Ezzel a magasabb és idősebb terrasszal a Tarac mentén elsősorban a dombói terraszvidékeken találkozunk. A Tarac balpartján, a korábban említett szépen fejlett IV. számú terrasz felett 70—75 m magasságban jelentkezik az V. számú terrasz. A morfológiai formák nem túlságosan jók, viszont az említett magasságban mindenütt nagyon bőségesen lehet kavicsot látni. A kavicsanyag teljesen megfelel a Tarac élő kavicsának, a szemek igen nagyok. Dombó alatt, ugyancsak a Tarac balpartján, Alsóneresznicével szemben a Nagynegy és a Preasina oldalában akadunk rá ismét az V. számú terraszra. Itt is, a dombóihoz hasonlóan, nagyon bőséges kavicselőfordulás jellemzi, valamint a hegylejtőbe rágódott jellegzetes morfológiai forma. A lejtőtörések azonban olyan széles övre terjednek ki (55 m-től 80 m-ig), hogy a szintmagasságot pontosan megállapítani nem lehet. Nem jelzi azt jobban kiemelve itt a kavics sem, mert kavicsot mindenütt lehet a hegy oldalában találni, kavicsos az egész hegylejtő, mintha az egész hegy kavicsból állana. Bizonyos, hogy az V. számú terrasz jelen van, de a pontos szintmagasságát megállapítani felette bajos. Az V. számú terrasz foltjai a Nagyhegy északias oldalától kezdve végig húzódnak a Preasina oldalában csaknem a Voszovati patakig.

Szerencsére az V. számú terrasz lejebb is előfordul a Tarac mentén és pedig olyan jellegzetes formával és határozottan kifejezve,

hogy immár a magasságát is pontosan meg lehet állapítani. Előbb Nyágovától nyugatra több mint 1 km hosszan húzódik 78—80 m magasságban a Tarac jobbpartján és itt morfológiai formájával és a bőséges kavicselőfordulással is nagyon jól jellemzett szint. A kavics felett néhány m vastag ártéri üledék és agyag fekszik. A nyágovai magas terrasztól délre, kb. 2 km távolságra, ugyancsak a Tarac jobbpartján, Kiskirva felett, a község északi határán lefutó patak mindkét partján jelentkezik a szépen kifejtett V. számú terrasz.

A leghatalmasabban ez a szint 75—80 m magasságban, szélesen kifejtett, uralkodó tetősíkokkal és pompás terraszperemmel Nagykirva mögött, a községtől északkeletre és délkeletre fejlődött ki. Az V. számú terrasz a Plutova pataktól délre kezdődik és innen több mint 5 km hosszúságban húzódik délies irányban. Kezdetben a megmaradt terraszrészletek kissébbek, délnek azonban fokozatosan növekszenek és legszebb tetőik Taracköz közelében terpeszkednek. A Tisza V. számú terraszával a közvetlen kapcsolatot Kiskirvától délre, a Tarac jobbpartján, a Bedőmonostortól nyugatra és északnyugatra a hegyoldalban hosszan elhúzódó terraszvidék biztosítja.

\* \* \*

VI. Az V. számú terrasz terraszjellegét kétségtelenül meg lehet állapítani az aránylag elég sűrűn előforduló maradványok alapján. A következő magasabban fekvő szintről, vagy szintekről ugyanezt nem lehet elmondani. A dombói terraszvidékre is nagyon jellemző, hogy az V. számú terrasz felett kb. 150 m viszonylagos magasságtól kezdve morfológiai formájával is igen kifejlődötten, helyenkint több lépcsővel is taglálva, anélkül azonban, hogy ezeket a lépcsőket egymástól pontosan és rendszeresen el lehetne választani, egészen 170—175 m magasságig kavicssal is igen bőségesen jelzett szintek fordulnak elő. Különösen a középső szakaszon a legfelső szint morfológiai jellege nagyon tiszta. A kavicszemek igen nagyok, a bázisban fekvők között  $\frac{1}{2}$  m átmérőjűek is vannak. Lehetséges, hogy az itt 25 m átmérőjűnek látszó kavicsos szint nem egyetlen szint, hanem azt esetleg tagolni is lehetne, ha a szintek gyakrabban és jobban elválva is előfordulnának.

A VI. csoportba sorozott magas szintek a Tarac mentén, az előbbi előfordulásnál sokkal jobban a Taracnak ugyanezen az oldalán, a Preasina és a Szumarin hegyoldalban is jelentkeznek. A Preasina oldalában 90—100 m viszonylagos magasságtól kezdve felfelé nagyon gyakran lehet kavicsot találni. Morfológiai formákkal is jobban kiemelve 118—155 m viszonylagos magasságban fejlődött ki nagy kavicsmező. Erről a széles kavicskötegről sem lehet tudni, hogy az egységes, vagy pedig több szintből tevődik-e össze. A lejtő oldalában vannak jellemző lejtőzavarok, de ezek a zavarok szabálytalanul követik egymást, különböző magasságban ismétlődnek meg, úgy hogy a szétbontást biztosító rendszerességet hiába keresi az ember.

\* \* \*

A terraszmaradványok felsorolásából kitűnik, hogy a Tisza Rahó és Técső közötti szakaszán, valamint a Tarac mentén, öt egészen tisztán és határozottan elkülöníthető terraszt lehet megkülönböztetni.

A továbbiakban fontos volna tudni, hogy a különböző terraszok milyen időszakban keletkeztek és hogy a kormeghatározást milyen a helyszínen található tények alapján lehet végrehajtani. Sajnos a helyszínen erre a fontos kérdésre hiába keresünk feleletet. Közvetlen eligazítóink csak a paleontológiai zárványok lehetnének, ilyenekre azonban sehol sem akadtam és tudomásomra sem jutott, hogy valahol ilyenekre akadtak volna.

Általában azt lehet mondani, hogy amilyen sok a terraszkavics, amilyen bőségben fordul az elő mindenütt a terraszfelszíneken, olyan kevés a jó áttekintést nyújtó kavicsfeltárás. A kavicsot ezen a hegyes-köves vidékeken nem keresik, mert kőanyag van elég és nagy kavicsbányákat, mint ahogyan az nálunk pl. a Duna mentén, az Alföld közelében szokásos, nem nyitnak. A terrazon a kavics mindenütt ott van a felszínen, ebben sehol sincsen hiba, de a terraszkavicsot mélyebben megnyitó feltárást alig-alig látni. Így azután természetesen zárványokhoz is nehéz hozzájutni, mert ha a kavicsot nem holgatják, a benne levő zárványok sem kerülhetnek elő. De a meglevő nagy feltárásokban sem került elő, tudomásunk szerint, semmiféle kormeghatározó anyag. Így pl. Aknaszlatinán a Kuni-gunda-bányát fedő III. számú kavicsstakaró nagy tömegét elbontották, elhordták és az elhordott anyagból hatalmas gátszerű építményt készítettek. Tudomásom szerint ebből az óriási tömegű kavicsból sem került elő semmiféle zárvány.

Mindamellett a terraszok korát illetően nem maradunk teljesen tájékoztatás nélkül. A jelenlegi tiszavidéki terrasztanulmányoknak egyik fontos elméleti eredménye, hogy a Tisza felső vízvidékén ugyanannyi terraszt sikerült feltalálni, mint a Duna mellett. Ez a terraszok szempontjából a Magyar medence morfológiai egységéről tesz bizonyosságot, tanúsítja, hogy a tiszavidéki terraszok kialakításában ugyanazok az erők játszottak közre, mint a dunai terraszok kialakításában. Ebben nincsen semmi meglepő és ennek a megegyezésnek elméleti alapon fenn is kellett állani, mert a Duna a főfolyó és a Tiszának a Dunához kellett alkalmazkodni.

A Duna terraszainak korát a rendelkezésre álló zárványok segítségével annakidején sikerült meghatároznom.<sup>1)</sup> A Duna és Tisza közötti szoros viszony, valamint a két folyó mentén kialakult terraszok azonossága alapján a dunai terraszok igazolt kormeghatározását, amit különben később Szádeczky Elemér<sup>2)</sup> kavicsanalízisei is megerősítettek, kétségtelenül! átvihetjük a Tisza vízvidékére is. Az

<sup>1</sup> Kéz Andor dr.: A Duna győr—budapesti szakaszának kialakulásáról. Földrajzi Közlemények. 1934. 175 l.

<sup>2</sup> E. v. Szádeczky-Kardoss: Geologie der rumpfungarländischen Kleinen Tiefebene. Sopron. 1938.

előbbi megfontolások alapján az I. számú terras az óalluviumban, a II. számú a jégkor végén, a III. számú a jégkor közepén, a IV. számú a jégkor elején, az V. számú a pliocén végén kavicsolódott fel és természetesen ugyancsak pliocén-koriaknak kell lenni a VI. csoportba sorozott kavicsmaradványoknak is.

## A Lenti medence.

Irta: *Tarlós József.*

A Lenti medence Dunántulon, a Prinztől Muratájnak nevezett vidéken helyezkedik el, annak egy kisebb életkamrája.<sup>1</sup> Bármelyik részletesebb térképre tekintve azonnal szembetűnik sajátosságos helyzete a Kerka középső folyásszakaszánál a Muratájnak Göcsej, Hetés, Őrség, a zalalövői part és a lendvai tönk pannon-pontusi halomvidéke között. A Lenti medence mint földrajzi tájfogalom, ezúttal szerepel először. A Muratáj, mint nagyobb földrajzi egység, s ebben Göcsej, Hetés, Muramellék, Vendvidék, Őrség, Vasihegyhát mint kisebb tájegységek nagyon sűrűn emlegetett területei a földrajzi irodalmunknak.<sup>2</sup> Pedig *Őrség, Hetés, Göcsej és a Muramellék* (lendvai-tönk) között van egy kb. 225—230 négyzetkilométer nagyságú, tehát aránylag elég nagy medenceterület, amely földrajzi értelemben önálló tájeletet él, anélkül, hogy a nagy Muratáj egységét megbontaná. Céлом, hogy felhívjam a figyelmet erre a területre, arra, hogy a Kerka völgye mentén, messze benn a pannon-pontusi üledék-rétegek alkotta dombság között van egy medenceterület, amelyik hegyrajzilag, vízrajzilag, etnikailag, településtudrajzilag, egyszóval általános és kultúrföldrajzi vonatkozásokban is Göcsejtől, Hetéstől, Őrségtől, a Zala völgyétől és Muramelléktől tájrajzilag elütő természeti egység.

A Lenti medence jól körülhatárolható terület, mert szűkebb tájközi helyzete és területe jól meghatározható. Átlagosan 170—180 m t. sz. f. magasságú, kissé északról dél felé lejtősülők sík fenekű, nagyjában köralakú medenceterület, amely a már említett környezet 250—300 m t. sz. f. tetőtérszínű, laposhátú hepe-hupás pannon-pontusi halomvidékbe, mintegy 80—100 m viszonylagos magasságkülönbséggel mélyül be. A medence területéhez tartoznak a peremi lejtős területekkel együtt a tektonikus és eróziós eredetű szélesebb völgyületek és nyílások is. Így a medence morfológiailag igen élesen

<sup>1</sup> Prinz Gyula: Magyar Földrajz I. 295—298. o.

<sup>2</sup> Kogutowicz Károly dr.: Dunántúl és Kisalföld I. 221. o.

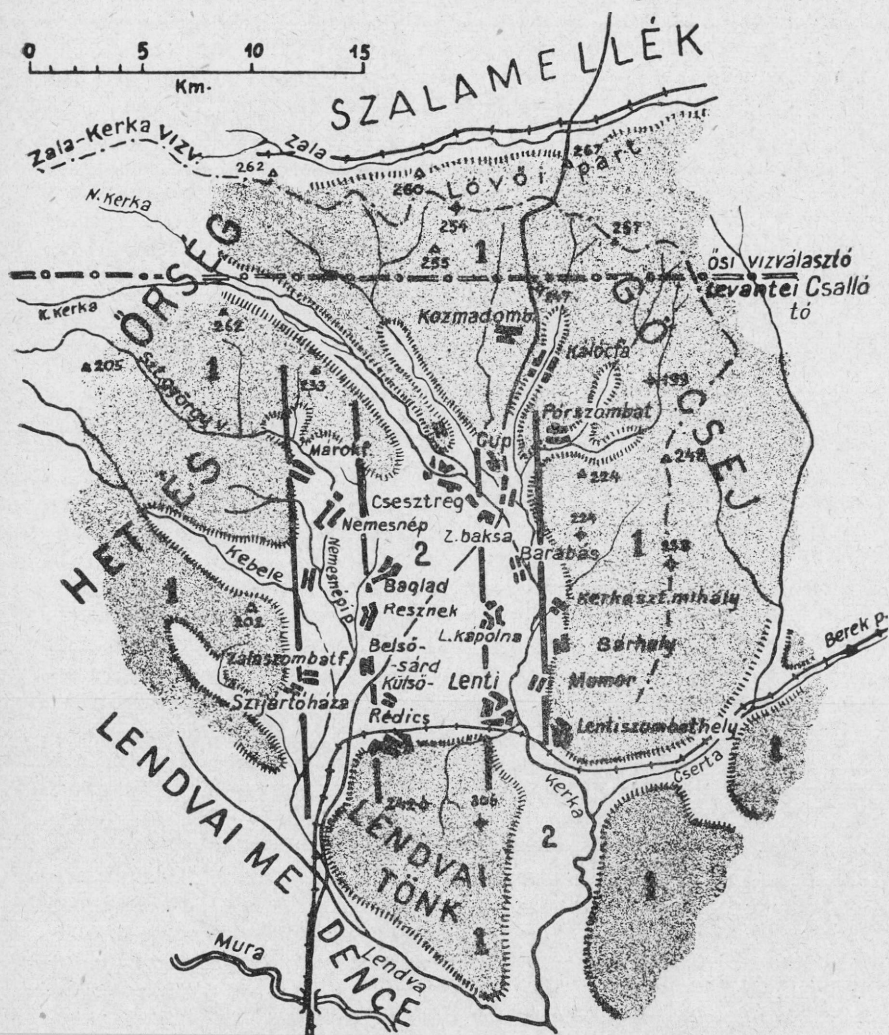
elkülönül környezetétől. Hidrográfiai egységet is jelent a Lenti medence a környező területekhez képest, amennyiben vízrajza centripetális, szemben a Göcsej, Hetés, Órség halmainak, nagy, lapos hát-ságainak centrifugális vízrajzával. Bár kétszorgós a medence a Lenti kapun és a Rédicsi kapun át, délkeleten és délnyugaton, de a lendvai tönk annyira útját állja a medencéből kifolyó víznek, hogy a tönk medence felé néző északi lejtője, ugyan csekély vízfolyással, de mégis centripetálissá teszi a vízrajzi egységet. A medence vízrajzi bázisa a Lendva, illetve Mura, átlagban 150 m magasságú szintje (Kerkaszentkirály alatt). Éghajlati és talajviszonyokban, ezeknek együttes kifejezését jelentő növénytakaróban is különbségek vannak a környezethez viszonyítva. Jól elhatárolható a medence melegebb, de szárazabb éghajlata a tőle délnyugatra elterülő nagy-ésőjű, nyugatra és északnyugatra elterülő hűvösebb, már alpesi vonású, valamint északra és keletre elterülő szintén nedvesebb területektől. A medence talaja lazább szerkezetű melegebb barna erdei agyag-talajféleség, mint a Göcsej, Órség, Hetés hideg, kíluzozott kötött agyagtalaja.<sup>1</sup> Növényföldrajzilag is elüt a táj képe a környező halomvidéktől, mert fátlan síkság; egykor hatalmas lomblevelű erdőségekkel borított terület volt; ma ezt csak a medence szélén, a vízrajzi vonal árterés részén találjuk meg, beleolvadva a környező dombok lapos hátait borító hatalmas erdeifenyő erdőrengetegbe.<sup>2</sup> A medence zárt települései, szemben a Hetés, Órség, Göcsej vidéki szétfutó szeres településekkel, településföldrajzi vonatkozásokban is külön tárgyalható területté avatják a Lenti medencét.

A Lenti medence helyzete a közelebbi és távolabbi környezetéhez nem elkülönült. Területét nem lehet vonallal körülhatárolni, erre nincs is szükség. De mégis vannak olyan tájjegyei, amelyek területünkől távolodva elmosódnak ugyan, de összességükben mégis egyéges tájarculatúak.

*Gazdaságföldrajzi* szempontból jellemző a medencére, hogy itt egységes mezőgazdasági kultúra alakulhatott ki, mert ezt a környező hetési, órségi, göcseji halomvidéknél kedvezőbb domborzati, talaj-, éghajlat- és növényföldrajzi viszonyok lehetővé tették. Más itt a dombság és a síkság közötti arány, dombság csak messze a széleken jelentkezik, de a medencét körülvevő erdőfedte halomvidék felé is olyan jól járható és széles folyóvölgyek vezetnek, hogy a zalai és a vasi dombságok között a legfőbb útterület lett a Lenti medence. *Közlekedésföldrajzi* helyzetét vizsgálva, legnyitabb a medence Órség, Hetés és a Lendvai medence felé, legzártabb keleten és délen, de errefelé is jó kijárási nyílik a két vízrajzi kicsorgásnál, Lentinél és Rédicsnél. Nagy határú, zárt településű népes községek ülik meg a medencét. Ezek közül Lenti a legnagyobb telephely, ez területünk legfőbb gazdasági és kulturális központja, illő, hogy a medencét róla nevezzük el. Aki egyetlen egyszer megtette az utat Nováról, Barlahidáról, Szilvágyról (Göcsejből) Porszombaton, Cupon, Csesztregen (Lenti medencén) át Szentgyörgyvölgy, Velemér, Gö-

<sup>1, 2</sup> Kogutowicz Károly dr.: Id. m.

dörháza vagy Szenterzsébet, Ramocsa, Senyeháza, Dávidháza, Őrszentpéter (Hetés, Őrség) felé, az élményszerűen észreveszi, hogy három különböző etnikumú, településű és gazdasági berendezkedettségű vidéken ment keresztül, — megérzi a levegőben, a talajszin-



1. ábra. A Lenti medence.

változásban, természetes és gazdasági növényzetképben, tájszólásban és még sok ki nem fejezhető vonatkozásban is azt, hogy elhagyta Göcsejt, új vidéken, illetve már a harmadikban, Hetésben és Őrségben jár. Ugyanígy nagy a tájképváltozás, ha az ősi Kőszeg-Varasd országúton járunk Zalalövőtől (Zala völgye) Kozmadombja, Kálóc-

fa, Cup, Zalabaksa, Sárd, Rédcisen (Lenti medencén) át Alsólendva, Muraszerdahely (Lendvai medence vendvidéke) felé. Göcsej, Hetés, Őrség erdőrengetege között a domboldalakra, az irtásokba települt zártabb életformát élő lakossággal szemben a medence nyílt területét megülő, ugyancsak színmagyar lakosság nyíltabb, nagyvonalúbb, sokoldalúbb életformát él. Ez a terület mindig vonzotta a letelepülni vágyó lakosságot, korai kultúrhatásokat olvashatunk ki a sok leletből (Szijártóháza, Hosszúfalu, Rédcis határában talált cserépmaradványok, tűzhelyek). Az egész medence tele van szórva földhányásokkal, halmokkal, amelyeket a nép „török hampok“-nak nevez. Magam 65 halmot számláltam meg, amelyek még nincsenek feltárva; a római leleteknek se szeri se száma, valószínű az említett halmok is római sírok lesznek. Hiszen maga az ősi Varasd-Kőszeg országút is római eredetű. Cesztreg, Resznek, Lenti középkori várai várjobbágy-településeket hoztak létre, szemben a göcseji, hetési, őrségi szabados településekkel.

Területünket a Tisia-tömb lepusztulásától a medencekorszak végéig tenger borította, csak a levantei korra lett száraz, amikor a Pannon medence süllyedésével párhuzamos, Európa közepének egyetemleges felemelkedése is elősegítette a feltöltődést.<sup>1</sup> Területünkön, az Alpok felőli feltöltődésben az Ősmura is jelentősen kivette a részét, erről tanuskodnak azok a hatalmas kavicsfensíkok, amelyek Hetésben, Őrségben, a Zala völgyére lejtő hátságokon, a Rába mentén terülnek el a pannon-pontusi agyagos, kavicsos, homokos üledékretegeken.<sup>2</sup> Területünk kavicsborította felszíne alatt a pannon-pontusi töltelék-retegek 2000—2500 m vastagságban töltik ki a Pannonföld medencéjét. A süllyedésnek és a feltöltésnek az lett a mai gazdasági következménye, hogy a harmadkori ásványos képződmények vagy nincsenek meg pl. szén, só, mészkő stb., vagy nagyon nagy mélységbe kerültek. A felemelkedés eredménye, hogy az eredeti tengerszinten lévő pontusi rétegek a mai 300 m t. sz. f. tetőtérzíni magasságba kerültek. A medencét környező dombságok tetőtérzíne átlagban ezalatt az említett magasság alatt marad. Ez a tetőtérzsin az egykori pontusi tenger fenékszintje volt. Minthogy az ország nyugati fele erősebben megemelkedett, ott a pontusi rétegek ma 3—400 m tetőtérzsinben helyezkednek el. Az erősebb nyugati felemelkedés következménye az lett, hogy a medence nyugati peremrészei és Őrség, Hetés Ősmurától alkotott kavicsmezős fensíkja erősebb eróziós felárkolást kapott a törmelékkupról lefutó Kerka, Szentgyörgyvölgy, Kebele patakok eróziós munkája folytán.<sup>3</sup>

Az előbbiekből kétségtelen, hogy a Lenti medence eredeti tetőtérzszíne egyező magasságú volt a környező halomvidék tetőtérzsinével (250—300 m). Kérdés, hogy a Lenti medence hogyan mélyült be a mai 80—100 m-el alacsonyabb emeletre. Erre a kérdésre még nem lehet határozott választ adni, de valószínű, hogy süllyedés

<sup>1</sup> Prinz Gyula: Id. m. 97. 107. o.

<sup>2</sup> Prinz Gyula: Id. m. 221. o.

<sup>3</sup> Prinz Gyula: Id. m. 108. o.

folytán jött létre. A süllyedés bizonyítéka, hogy keleten és délen me-rev, egyenes irányú törésvonalak határolják a medence síkját. A gö-cseji halmok és a Lenti—Rédics törésvonal feletti lendvai tönk fen-síkja meredek falként szakad a medencébe. Alig van rajtuk valame-lyes völgyület. De törésvonal határolja a medence síkját északról is, bár itt az erózió már erősen felárkolta a peremi részeket. Ugyanez a helyzet a medence nyugati részén is, ahol a Nemesnép—Rédics—Lendva irányában haladó törésvonaltól keletkezett meredek peremi részeket az erózióbázis megsüllyedtével a hetési és őrségi halmok-ról lefutó patakok erősen felárkolták. A Kerka, Cup, Turd, Medes, valamint a Szentgyörgyvölgy, Kebele patakok hatalmas tömegeket mostak ki a környező halomvidékből, rengeteg apró vízfolyás segéd-kezett ebben a munkában. A medence két fővízgyűjtő vonala keleten a Kerkaárok, nyugaton a Nemesnépi patak, mindkettő erős észak-déli irányú szerkezeti vonalat követ. Továbbra a medence középső, ármentes része teljesen sík terület, alig emelkedik 8—10 méterrel magasabba a keleti és nyugati törésvonalakban siető Kerka és Ne-mesnépi patakok ártere fölé. Ma a süllyedt térszint a medence északi felén folyami, durva, nagyszemű kavicsból álló kavicsstakaró fedí. Az egész medencesík lankásan dél felé lejt mintegy 15 km hosszúság-ban, vele együtt az eredetileg vízszintes pontusi rétegek is a fel-szinnel párhuzamosan enyhe lejtésűek. A medence legfőbb építő-anyaga a pannon-pontusi agyag, kavics, homok, néhol a felszínen elkeverve foszlányokban csillámnélküli homokkal (valószínű lösz), az északi részen pedig agyagos kavicssal, a medence szélek árteres részein hozványanyagon berekfeld terjeng. A medence peremi ré-szei pontusi agyag—kavics—homok rétegből állanak, tetejükön durva folyami kavicsstakaróval, néhol nagy vastagságban agyagossá vált löszfoszlányok borítják a lapos tetejű hátaikat (északon és északkeleten). A süllyedt medencét körülhatároló törésvonalak tartoz-nak abba a nagyszerű repedéshálózatba, amelyik a levantei korban rácsszerűen az egész Pannonföldet s a pannon-pontusi üledékréte-geket sakktábla módon lemezdarabokra tördelte.<sup>1</sup> Egy ilyen, de süllyedésből fennmaradt lemezdarab a medence déli falát alkotó lend-vai tönk is. Ezt a tönköt délről és keletről a Mura, ill. a Kerka na-gyon elmosta. Ha a medence eróziós hatásra jött volna létre, akkor ma már a lendvai tönk sem állhatna a medence déli határában, mint-egy 100 méteres viszonylagos magasságba kiemelve a környező ber-kes és lápos, ingoványos alluviális síkságból, annál is inkább, mert ennek a felépítése is pannon-pontusi agyag-kavics-homok rétegek-ből álló.

A Lenti medence felszíni és morfológiai viszonyait már érin-tettük. Eddigi vizsgálódásaink alapján a medencét morfológiailag a legcélszerűbb a következő csoportosításban tárgyalni: 1. a me-

<sup>1</sup> Prinz Gyula: Id. m. L. még Cholnoky Jenő dr.: A Balaton hidrogra-fiája. Bal. Tud. Tan. Eredm.

<sup>2, 3</sup> Kogutowicz Károly dr.: Id. m. 61—64.



dencefenék tökéletes ármentes síksága, 2. a medenceszéli ingoványos, lápos, berekvilág, 3. a medence felé néző peremi lejtős részek.

A medencefenék majdnem teljesen sík. Minden vízfolyás nélkül, lankásan lejtősödik a Rédics—Lenti, valamint a Kerka és a Nemesnépi pataktól jelölt törésvonalak felé. A másfél, egy méteres termőtalaj alatt vízáteresztő agyagos, kavicsos rétegek kerülnek el. Ez a terület erősen talajvízáteresztő, száraz síkság. A csapadék beszivárog a talajba, elszüremkedik a mélyebben fekvő Kerkaárokba, Nemesnépi patakba, de legfőképpen délre a lejtővéget jelölő Rédics—Lenti törésvonalmenti süllyedésszerű terület felé, ahol újból napvilágra kerülve hatalmas kiterjedésű berkes, lápos, ingoványos térségek okozója. A települések elkerülnek a medence közepét, mert a nagy vízhiányt nem tudják enyhíteni. A medence átlagos tenger sz. f. magassága északon 180—178 m, délen 170—168 m, tehát enyhén délre és délkeletre lejt. A környező halomvidékekhez viszonyítva átlagban 80—100 méterrel alacsonyabb a medence szintje. Eredetileg barna erdei talajon ma nagyvonalú mezőgazdaság folyik, főként a medence Lenti—Redicsi részén.

A medenceszéli ingoványos, árteres berekvilágban gyülemlik össze a medencesík említett szivárgó vize, a medencét környező lapos hátságok mélybe szivárgott csapadékvize, valamint a környező völgyületekben hasonló módon összegyűlt és a patakoktól ide szállított folyóvizek. Így alakult ki a lendvai tönk alatt a Rédics—Sárd—Lenti közötti nagy berekvilág. Az észak felől szüremkedő vizek itt gyűlnek össze, s bőséges vízenyőben, forrásokban fakadnak fel. A jéghideg forrásvizeket a Sárberék-ér önti Lentinél a Kerkába. Ezt a területet ma már lecsapolták, a szárazabb részeken szántóművelés, a nedvesebb részeken kaszálók és legelők vannak. Ugyanilyen berekvilág a keleti törésvonalban a Kerkaárok széles alluviális ártere. Árvíz idején valóságos tenger az egész környék. Szerencsére hamar elvonul az árvíz, de a berkekben terjengős mocsaras iszap marad vissza. (Maláriaveszély.) Zalabaksa—Lenti között a folyó esése km-ként 0.8—0.9 méter, erősen kanyargós, középszakasjellegű. A települések is részben az ármentes medence felőli részt, vagy a pontusi lejtőket keresik fel. De északon a Szentgyörgyvölgy-Cup-Medes-Szilvágó törésvonal süllyedt területén is hatalmas, nagy vízenyős berekvilág terjeng. Számtalan forrásban fakad fel a medencét övező lapos hátú halmokba beszivárgott csapadékvíz a Cup, Medes, Zobák, Turd, Mihom patakok völgyében. Ezek a vízfolyások soha sem apadnak el. Ide nyílnak a medencébe azok a széles völgyek, amelyek elvezetnek messze be a dombságok közé. Hatalmas berkes, árvizes vidék ez, de egyúttal a medence északi kapuja. A jó közlekedési helyzet miatt, a nagy árvízveszedelem ellenére is valóságos településhalmazokat találunk itt Cesztreg, Zalabaksa, Győrfa, Cup, Ujfalú községekkel. A Cup és a Kerka párhuzamosan futnak nyugatról keletre, közre zárnak egy hatalmas ártéri rétséget, berkes területet. Cesztreg, Zalabaksát, Kerkabarabást, sőt még Lentikápolnát is gátak védik az árvíz ellen. — A medence

nyugati oldalán a Nemesnép—Rédicsi törésvonal is vízgyűjtő vonal, ide szolgál a Szentgyörgyvölgy, Paragos és a Kebele patakok folyásiránya, illetve mélyárkú eróziós völgyük. Teljesen megisméltődik a medence keleti felének vízrajzi, települési viszonya, azzal az árnyalati különbséggel, hogy itt széles völgyekben jó közlekedés-lehetőség nyílik az őrségi, hetési halomvidék felé, míg ott zárt a medence környezete.

A medence felé néző peremi lejtős részek legmeredekebbek délen és keleten. Nyugaton Hetés felé erősen felárkolt a környezet. A Kerka északnyugaton és délnyugaton széles kaput nyit a közlekedésnek, ugyanígy belső Göcsej felé a Medes völgye, a rédicsi kicsorogásnál is széles kapu nyílik a Lendvai medence felé, a Mura síkjára. Legnagyobb az orográfiai akadály a közlekedés részére keleten és délen. A medence déli részén a lendvai tönk külön morfológiai egység mint ahogy erről már szólottunk. Az árvizes berkes területek lecsapolása, ezzel az egykori nedves kaszálók kiszáradása, ma a tervszerű öntözést, vízgazdálkodást írja elő. Összefoglalva, megállapíthatjuk, hogy felszínrajzilag is önálló tájrajzi képet nyújt a Lenti medence. A felszint formáló szerkezeti változások sokkal erősebbek voltak itt a pannon-pontusi kéregben, mint a környező halomvidék üledékrétegeiben. Területünk tájrajzi képének kialakításában legerősebben az endogén erők vettek részt, de nem hiányzik az exogén erők közül az erózió sem, bár a szél munkája hiányzik, illetve a peremi részeken csak a löszfelhalmozásban vett részt.

A Lenti medence éghajlati viszonyainak jellemzésére felemlítem, hogy az ország délnyugati sarkában egy erősebb őszi (okt.) és egy gyengébb nyári (júl.—aug.) esőmaximummal, a nyári és őszi esőmaximumú területek ütköző vonalában, az uralkodó északnyugati és délnyugati szél árnyékában, 10—9.5 ° évi közepes hőmérsékletű övben fekszik<sup>1</sup> Dr. Réthly Antal térképén területünk Köppen-féle éghajlati jelzése: Cbfx<sup>2</sup>.<sup>2</sup> A januári és júliusi középhőmérséklet eltérései 22.5 °C, e tekintetben határozottan nyugatmagyarországi az éghajlata. Bár a meteorológiai adatok alapján 8—900 mm átlagos évi csapadékmennyiség hull le területünkre és ez a középhőmérséklettel és a hőmérséklet járásával egybevetve soknak tűnik fel az ország egyéb területeihez viszonyítva, mégis a csapadékeloszlás térben és időben olyan végleteket rejt magában, hogy a talaj vízáteresztő tulajdonságát is figyelembe véve: a Lenti medencét csapadékszegénynek kell mondanunk. Lenti az ország egyik legcsapadékosabb állomása, de ez a terület délkeleti részén van, az adatok pedig erre az állomásra vonatkoznak. A medence nagy része, különösen az északi rész, a jelzett csapadékmennyiségnél jóval kevesebbet kap; 15 éves rendszeres megfigyelésem alapján a medence átlagos évi csapadékmennyiségét a 6—700 mm-es adat fejezi ki legelfogadhatóbban. A csapadék időbeli eloszlása is nagyon rendszertelen, a néha bekö-

<sup>1</sup> Kogutowicz Károly dr.: Id. m. 38. old. Dunántúl és Kisalföld éghajlati térképei.

<sup>2</sup> Gr. Teleki Pál: Gazdasági földrajz. 235. o.

vetkező nagyon csapadékos tavaszra nyári aszály, vagy a következő évben száraz tavasz következik. Általában tavasszal nagyon kevés csapadék esik ezért a „tavasziak“ termelése jóformán teljesen kimarad a mezőgazdasági termelésből. Általában a legcsapadékosabb hónapok: júl., aug. ill. október. Kerekes Zoltán (Földr. Közl. 1911.) számításainak megfelelően területünk éghajlata csak a rozs, kukorica, búza termelésnek kedvező. Ezeket a növényeket területünkön valóban termelik is, főként búzát, rozstot termelnek, de a kukorica optimális termelési lehetősége kimarad (talajok miatt). A zab, árpa és a korai takarmánynövények termelése (csalamádé, biborhere, bükköny) termelésnek a tavaszi szárazság a legfőbb akadálya. Itt már nem díszlik a hetési és az őrségi hajdina (pohánka), itt már nincsen szükség az általában szárazabb időjárás miatt a sűrű barázdás (Kogutowiczról említett) „bakhátú” szántásra. A medence legnagyobb „átka“ a késő tavaszi fagyveszély és a gyakori jégverés. (A legrosszabb jégkárbiztosítási díjővezet.) — A hőmérsékleti viszonyokat tükrözi vissza, hogy az erdei fenyő, a törpe rózsával, páfrányokkal, őshonos borókával (burusin), a völgyekben tölgygel társul: „szelíd gesztenyét“ csak a medence déli részén (Lenti hegy) lehet látni.

Ezt a kis természetes egységet színmagyar őslakosság üli meg, A terület benépesülésének története egy a környező hetési, őrségi és göcseji tájakéval, a fajta is ugyanaz, — de mégis állíthatjuk, hogy másabbá lett a medencét megülő lakosság, mint a környező hetési, őrségi, vagy göcseji, esetleg alsó kerkavölgyi (Lovászi, Kutteji<sup>1</sup>) magyar. A medencét a legtöbb irodalmi munka etnografailag Hetéshez számítja. Helytelen ez az eljárás, helytelen akkor is, ha a medence lakosságát a göcseji területhez számítjuk. Hiszen itt, a sík területen egészen más életformának ad alapot a természetes környezet. Igenis van göcseji, van hetési, van őrségi ember, tájszólás, népviselet, életherendezkedettség külön-külön, de ugyanakkor nem szabad megfedkezni arról sem, hogy itt, a medence területén egészen más a földrajzi értelemben vett tájéletet alakító természeti és emberi tényezők együttese. Maga a lakosság is kifejezést ad ennek a megkülönböztetésnek, vagy a bagladi ember úgy beszél, hogy „arra *benn*, Hetésben“, vagy azt mondja a csesztregi, nemesnépi ember, hogy oda *benn* a kálomistaságban“, avagy így szól: „oda *fenn Örvideken*“, még jellemzőbb, amikor a cupi, barabási, baksai vízmelléki ember úgy nevezi meg Göcsejt az ő világhoz képest, hogy „oda *át, benn* Göcsejben“. Valóban könnyen megközelíthetően *benn* van a medencére nyíló, mélyárkolású patak-völgyek között Hetés, külön pacsás népviselettel és nagyon érdekes hetési tájszólással. De ugyancsak éles az elkülönülés vallási szempontból is, — amelyik község katolikus, az a medence várjobbágytelepüléseihez tartozik, — a református községek többnyire szerezken települtek (szabados jogokkal). Ugyanígy Őrségbe is köny-

<sup>1</sup> Gönczi Ferenc: Göcsej, Kaposvár, 1914.

nyen be, illetve *felfelé* lehet jutni a Kerka völgyében; erre felé vezet az említett „kálomistaság“-ba is az út. Földrajzilag még érdekesebb a Göcsejre vonatkozó *oda át* értelmezése, valóban *át* kell menni azon a hatalmas elválasztó erdővezeten, amely Zalalövő—Cup-tól 10—15 km-es szélességben félkörösen Nova—Mumor vonaláig terjed. Hetésnek, Őrségnek az etnográfiai érdekessége és különállósága ma már mindinkább kisebb és kisebb térre szűkül, rövidesen erre a sorsra jut Göcsej is. A Lenti medence útterületét érte el legelőször az ősiségéből kivetkőztető modern élet-hatás. A medence centrális helyzete, a terület súlyát mindig ki fogja hangsúlyozni, a jövőben a medence gazdasági és kulturális területe folytonosan bővülni fog. 24 zárt településű község üli meg a medencét. Nincs egyke, kevés a nagybirtok. A községek határa ideális beosztású, fenn a peremen erdőterület, lenn a völgyben kaszáló, a medence közepe felé pedig ármentes szántóföldek állanak a lakosság rendelkezésére. Ma a terület összlakossága kb. 11.000, átlagos népsűrűség 46.<sup>1</sup> A települések két vonalban helyezkednek el: 1. a medenceperemi ármentes részben, 2. a medence közepe felé eső ármentes területen, de úgy, hogy minden településvonal észak-déli irányú.\*

## Látóhatár-számítások.

Irta: *Matolay Tibor.*

A látóhatár (szemhatár, égálja) kiszámítása nemcsak a turistát és a geográfust érdekli, hanem újabban nagy gyakorlati jelentőségre tett szert a meteorológiában is a látótávolság észlelésekkel kapcsolatban.

Az 1. ábrán  $\widehat{C'C}$  a Föld felszínének egy darabja,  $O$  a Föld középpontja,  $R = \overline{OA}$  a Föld sugara,  $m = \overline{AB}$  magasság a tenger szintje felett,  $\rho = \overline{BC}$  az  $m$  magassághoz tartozó látóhatár lineáris sugara,  $s = \overline{AC}$  a látóhatár szférikus sugara.

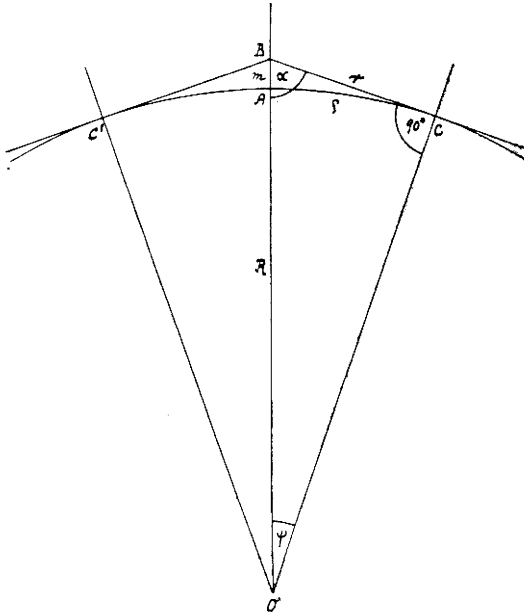
Sokan, persze helytelenül, horizont mondanak látóhatár helyett. A horizon a  $B$  ponton át fektetett vízszintes sík, a látóhatár pedig a  $B$  pontból a földgömbre húzott kúp érintő köre. A látóhatár tehát

<sup>1</sup> Magyar Stat. Közl. Népszámlálás. I. r. 1930.

\* A Lenti medence már kultúrtáj, azzá vált, mert a honfoglalás óta több mint harminc magyar generáció munkája kultúrtájjá alakította. — Csak megfigyeléseim vázlatát akartam közölni; vázlatyszerűen mutattam be a területet, ezt a kis életkamerát, — de ha sikerült a figyelmet felhívnom rá, akkor célokat elértem.

mindig a horizon alatt van és pedig annál mélyebben, mennél magasabban fekszik a  $B$  pont.

$C'$  és  $C$  pontokban az érintő kúp palástja a Föld sugarára merőleges, az  $OBC$  háromszög tehát derékszögű; átfogója  $\overline{OB} = R + m$ , egyik befogója  $\overline{OC} = R$ , s a másik, ismeretlen befogója  $\overline{BC} = r$  a



1. ábra.

látóhatár lineáris sugara. Az ismeretlen befogót ( $r$ ) a következő egyszerű háromszögtani összefüggés adja:

$$r = \overline{BC} = \sqrt{(\overline{OB} + \overline{OC})(\overline{OB} - \overline{OC})}$$

azaz:

$$r = \sqrt{[(R + m) + R][(R + m) - R]}$$

s a gyökjel alatti műveletek elvégzésével:

$$r = \sqrt{(2R + m)m} \quad \dots \quad (1)$$

s ha  $m$  numerikus értéke kicsiny, megközelítőleg írhatjuk:

$$r = \sqrt{2Rm} \quad \dots \quad (2)$$

Számítanunk kell azonban a légköri fénytöréssel is. A légköri fénytörés látszólag megemeli a horizonhoz közeleső tárgyakat s így

megnagyobbítja a látóhatárt. Az (1) és (2) egyenleteket emiatt egy állandóval kell kiegészítenünk, amelynek értéke:

$$k = 1,065$$

Egyenleteink végleges alakja tehát:

$$r = k \sqrt{(2R + m) \cdot m} \quad . . . . (3)$$

és

$$r = k \sqrt{2Rm} \quad . . . . (4)$$

Az a kérdés merül most föl, milyen számértéket írjunk  $R$  helyébe. A Föld ugyanis nem gömb, hanem forgásszferoid; fél nagytengelye  $a = 6,378.388$  méter, fél kistengelye  $b = 6.356.911,946.128$  méter, lapultsága  $\alpha = 1:297,0$  s excentricitása  $e^2 = \frac{a^2 - b^2}{a^2} = a(2-a) = 0,00672267 \dots$  (a Madridban, 1924-ben elfogadott „Ellipsoïde de référence international” alapján).

A hajózásban a felületeknek szerepük nincsen, a közepes vagy nautikus földsugárral ( $R_n$ ) számolunk. A fél nagytengelyek ( $a$  és  $b$ ) számtani közepe:

$$R_n = \frac{a + b}{2} = 6.367.649,973 \text{ méter}$$

A közönséges szóhasználatban közepes földsugárnak hívják az alábbi mennyiséget:

$$R_n = \frac{a + a + b}{3} = 6.371.229,315 \text{ méter}$$

A Föld felületével azonos felületű gömb sugara:

$$R_f = R_a \cdot \left[ 1 - \frac{e^4}{180} - \frac{17e^6}{7560} \right] = 6.371.227,709 \text{ méter.}$$

A Föld térfogatával azonos térfogatú gömb sugara:

$$R_v = \sqrt[3]{a^2 b} = 6.371.221,266 \text{ méter}$$

**együttal** a forgásszferoid három tengelyének geometriai közepe.

$R_a$ ,  $R_f$ ,  $R_v$  értékei között alig van különbség. Ez a kis különbség sem a „véletlen műve”, amint azt H. Wagner mondja a „Lehrbuch der Geographie”-jában, hanem a Föld kis mértékű excentricitásának egyenes következménye. De ez a különbség any-

nyira jelentéktelen, hogy a gyakorlatban legtöbb esetben egyre megy, hogy melyik sugárral számolunk a három közül. A náutikus közepes földsugár már jóval kisebb s a vele számított értékek is alacsonyabbak. Egy számpéldával világítjuk meg az elmondottakat: legyen  $m = 1000$  m (egyenlő tehát egy közepes magasságú hegy tengerszintfeletti magasságával), akkor a (3) szerint számított  $r$  értékei és az  $r$  értékek közötti különbségek ( $d$ ) az alábbi táblácskában találhatóak:

$R =$	$R_n$	$R_a$	$R_f$	$R_v$
$r$	120 km + 190,788 méter	120 km + 224,569 méter	120 km + 224,559 méter	120 km + 224,495 méter
$d$	- 33,607 méter	+ 0,074 méter	+ 0,010 méter	-

A látóhatár lineáris sugarának számításához a szigorú matematikai követelményeknek megfelelően  $R$  értékkel kell számítanunk, ezért is vonatkoztattuk fenti táblázatban a  $d$  különbségeket az  $R_v$ -vel számított  $r$  értékére.

Azonban az így nyert értékek szigorúan csak egy bizonyos földrajzi szélességben pontosak és pedig abban a földrajzi szélességben, amelynek közepes görbületi sugara  $R_v$ -vel egyenlő értékű. Minthogy azonban a Föld minden szélességéhez más és más görbületi sugár tartozik, ugyanolyan magasság ( $m$ ) mellett is a látóhatár és annak lineáris sugara a földrajzi szélesség függvénye. Ezért  $R$  értékét a vonatkozó közepes görbületi sugár értékében kell adnunk.

A meridián görbületi sugara  $\varphi$  szélességben:

$$M\varphi = \frac{a(1 - e^2)}{(1 - e^2 \sin^2 \varphi)^{3/2}}$$

és a  $\varphi$  szélességhez tartozó normális hossza:

$$N\varphi = \frac{a}{\sqrt{1 - e^2 \sin^2 \varphi}}$$

tehát a  $\varphi$  szélességben keresett közepes görbületi sugár  $M\varphi$  és  $N\varphi$  mértani közepe, vagyis:

$$R\varphi = \sqrt{M\varphi N\varphi} = \frac{a \sqrt{1 - e^2}}{1 - e^2 \sin^2 \varphi}$$

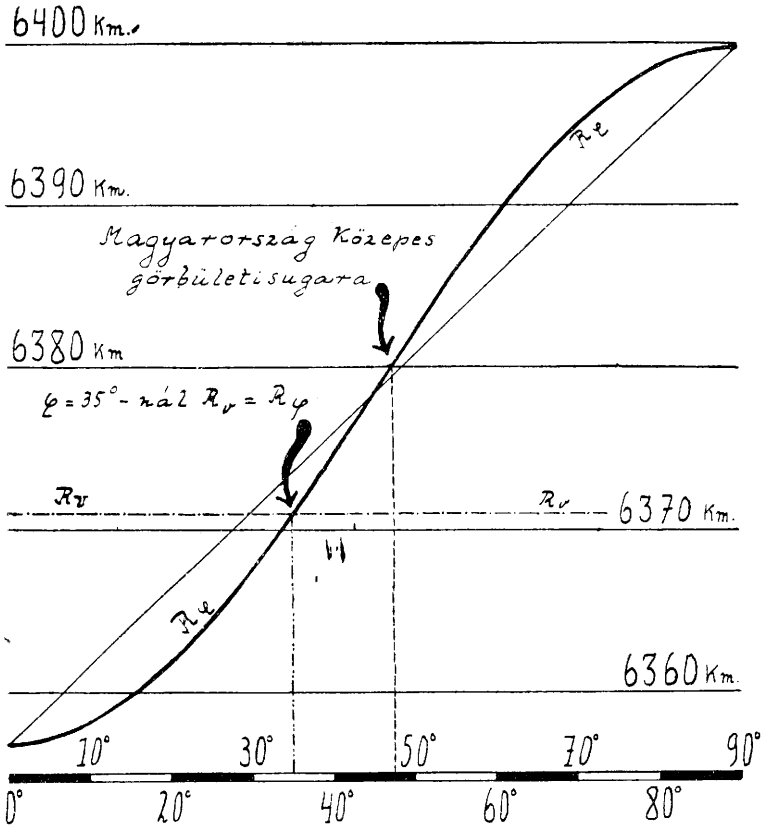
Kiszámítottuk az „Ellipsoïde de référence international” alapértékeiből az  $R\varphi$  értékeit 10 fokként és a Magyarországon átfutó  $47^\circ 30'$ -es szélességi körre. Egyben közöljük a Bessel-féle ellipszoid alapértékeiből nyert  $R\varphi$  értékeit is kilométerekben.

$\varphi$	A közepes görbületi sugár: $R_\varphi = \sqrt{M_\varphi N_\varphi}$			
	„Ellipsoid de référence international“			Bessel
0°	6.356 kilométer	911 méter	90 centiméter	6.356,08 km
10°	6.358	200	64	6.357,36
20°	6.361	914	59	6.361,05
30°	6.367	613	76	6.366,70
40°	6.374	618	10	6.373,65
45°	—	—	—	6.377,36
47° 30'	6.380	227	23	—
50°	6.382	88	79	6.381,07
55°	—	—	—	6.384,67
60°	6.389	125	94	6.388,06
70°	6.394	873	8	6.393,76
80°	6.398	630	91	6.397,49
90°	6.399	936	59	6.398,79
$d =$ 90° — 0°	43 kilométer	24 méter	69 centiméter	42,71 km

$R_\varphi$  annak a gömbnek a sugara, amelyik  $\varphi$  szélességben legjobban símul a forgásszféroidhoz. A táplázatból látjuk, hogy  $R_\varphi$  értéke az egyenlítőn legkisebb, a sarkokon legnagyobb.  $R_{\varphi=0}$  és  $R_{\varphi=90^\circ}$  között a különbség tetemes: 43 kilométer, 24 méter és 69 centiméter (Besselnél 42,71 km).  $R_\varphi$  értékének növekedését a 2. ábra grafikusán tünteti föl. A szemléltető grafikonban feltüntetjük  $R_v$ -t; ennek értéke állandó, tehát az abszcisszával párhuzamos egyenes ábrázolja. Ahol ez az  $R_\varphi$  görbét metszi — a 35° földrajzi szélességben, — ott értéke  $R_\varphi$  értékével azonos. Az ábráról leolvasható, hogy 0°—35°-ig  $R_v$  nagyobb, mint  $R_\varphi$ , 35°—90°-ig pedig kisebb. Ugyanez kitűnik egy számbeli példából is. Legyen újra  $m = 1000$  méterrel, akkor a különböző szélességekre számított látóhatár lineáris sugara ( $r$ ) és a különbségek ( $d$ ) a következők:

$\varphi$	$R$	$r$		$d$	
0°	közepes görbületi sugár 120 kilométer és	89 méter	42 centiméter	— 135 méter	7 centiméter
10°		101	59	— 122	90
20°		136	66	— 87	83
30°		190	45	— 34	4
40°		256	49	+ 32	—
50°		326	98	+ 102	49
60°		393	24	+ 168	75
70°		447	43	+ 222	94
80°		482	81	+ 258	32
90°		495	10	+ 270	61
	$R_v$	120 kilométer	224 méter 49 cm	—	
0° — 90°-ig a különbség $d = 405$ méter 68 centiméter					





2. ábra.

Természetesen az  $m$  magassággal a különbségek is nőnek, amiről a következő összehasonlítás nyújt felvilágosítást:

$m$ méterekben	a látóhatár lineáris sugara $r$		$d$
	az egyenlítőn	a sarkokon	
1 méter	3.797 méter 40 cm	3.810 méter 23 cm	12,83 méter
100 "	37.974 " 25 "	38.102 " 55 "	128,30 "
1000 "	120.089 " 42 "	120.495 " 10 "	405,58 "
10000 "	379.890 " 39 "	381.172 " 87 "	1282,48 "

Számítsuk ki végül a különböző  $m$  magasságokhoz tartozó  $r$  értékeket. A második rovatban az (1 és 2) egyenletekkel nyert  $r$  értékeket, a harmadik rovatban a (3 és 4) egyenletekkel nyert  $r \cdot k$  értékeket tüntetjük föl. Mindvégig a  $47^\circ 30'$  szélességhez tartozó közepes görbületi-sugárral (= 6.380.227,23 m) számítottunk, tehát a Magyarországra vonatkoztatható közepes értékkel.

<i>m</i>	a látóhatár lineáris sugara méterben		<i>m</i>	a látóhatár lineáris sugara méterben	
	<i>r</i>	<i>k. r</i>		<i>r</i>	<i>k. r</i>
1 cm	357,21	380,42	700 m	94513,53	100656,90
5 "	798,76	850,67	800 "	101039,61	107607,18
10 "	1129,62	1203,04	900 "	107169,11	114135,10
25 "	1786,08	1902,17	1000 "	112965,60	120309,42
50 "	2525,91	2690,09	1100 "	118480,84	126182,09
75 "	3093,58	3294,66	1200 "	123749,60	131793,32
1 m	3572,17	3804,36	1300 "	128803,26	137175,47
1,5 "	4375,00	4659,37	1400 "	133665,98	142354,26
2 "	5051,82	5380,18	1500 "	138357,98	147351,24
3 "	6187,19	6589,35	1600 "	142896,07	152184,31
4 "	7144,35	7608,73	1700 "	147294,47	156868,61
5 "	7987,63	8410,97	1800 "	151565,35	161417,09
6 "	8750,01	9318,76	1900 "	155719,21	165846,95
7 "	9451,09	10065,41	2000 "	159765,16	170149,89
8 "	10103,64	10760,37	2250 "	169458,21	180472,99
9 "	10716,53	11413,10	2500 "	178626,38	190237,09
10 "	11296,22	12030,47	2750 "	187346,77	199524,31
12 "	12374,79	13179,15	3000 "	195679,23	208398,38
14 "	13365,87	14234,65	3250 "	203671,40	216910,04
16 "	14288,72	15217,48	3500 "	211361,87	225100,39
18 "	15155,47	16140,57	4000 "	225959,77	240647,15
20 "	15975,27	17013,66	4500 "	239671,22	255249,85
25 "	17860,90	19021,85	5000 "	252640,59	269062,22
50 "	25259,16	26901,00	5500 "	264976,88	282200,37
75 "	30936,05	32946,89	6000 "	276764,74	294754,44
100 "	35721,91	38043,83	6500 "	288071,52	306796,16
150 "	43750,32	46594,09	7000 "	298951,80	318383,66
200 "	50518,61	53802,31	7500 "	309450,57	329564,85
250 "	56481,64	60152,94	8000 "	319605,43	340379,78
300 "	61872,66	65894,38	8500 "	329448,19	350862,32
350 "	67618,05	72013,22	9000 "	339006,03	361041,42
400 "	71444,67	76088,57	9500 "	348302,40	370942,05
450 "	75778,66	80704,27	10000 "	357357,72	380585,97
500 "	79877,88	85069,94	125 0 "	399577,18	425549,69
600 "	87502,18	93189,82	15000 "	437757,70	466211,95

A látóhatár lineáris sugarának kiszámítására szolgáló képlet egy „állandó” bevezetésével nagy mértékben leegyszerűsíthető s a következő alakban írható:

$$r = c \cdot \sqrt{m} \quad \dots \quad (5)$$

s minthogy  $r = \sqrt{2Rm + m^2}$ , az „állandó” értéke:

$$c = \sqrt{2R + m}$$

Az „állandó” tehát (s ezért is írtam idézőjelek között nevét) változó mennyiség ugyan, de miután  $m$  a  $2R$ -hez viszonyítva igen kicsiny,  $c$  értéke bizonyos határok között állandónak tekinthető. Ha  $m$ -nek sorban különböző értékeket adunk 0,01-től 100.000-ig, a  $c$  értékének változását a következő táblácska tünteti föl:



$m =$	$c$
0,01 méter	3572177 . . .
0,1 „	3572177 . . .
1,0 „	3572177 . . .
10,0 „	3572179 . . .
100,0 „	3572191 . . .
1000,0 „	3572317 . . .
10000,0 „	3573577 . . .
100000,0 „	3586147 . . .

Miután a gyakorlatban elegendő a látóhatár lineáris sugarát kilométerekben ismerni s miután főként 1 és 10.000 méter között, vagy (ha csak a hegyek magasságáról van szó) 1 és 8800 méter között változik  $m$  értéke,  $c$ -nek bátran adhatunk állandó értéket és pedig

$$c = 3,5725 \text{ kilométerekben}$$

s ha tekintettel vagyunk a fénytörésre is,  $c$ -t szorozzuk a fénytörés állandójával s kapjuk:

$$c' = 3,8047 \text{ kilométerekben.}$$

Ha tehát az (5) képlettel számolunk, elegendő egy négy tizedes pontosságú négyzetgyöktáblázat (minden műszaki zsebkönyvben találunk ilyet). A négyzetgyökök  $c$ -vel vagy  $c'$ -tel szorozva adják  $r$  illetve  $k \cdot r$  értékét három tizedes pontossággal kilométerekben. Ha csak az egész számú kilométereket vesszük tekintetbe, elegendő, ha  $c = 3,57$  és  $c' = 3,8$  állandókkal szorzunk.

A látóhatár szférikus sugara ( $\rho$ ) kisebb a lineáris sugárnál. Kiszámításához ismernünk kell a  $\psi$  szöveget. Az 1. ábrán az  $OBC$  derékszögű háromszögben:

$$\cos \psi = \frac{R}{R + m} \text{ és } \operatorname{tg} \psi = \frac{r}{R}. \text{ Az } \widehat{AC} \text{ ív pedig az } OAC \text{ kör-}$$

szektorból:

$$\widehat{AC} = \rho = R \cdot \pi \frac{\psi}{180^\circ} \quad . . . . (6)$$

ahol a  $\psi$  szöveget fokokban kell kifejezni.

Az égalja által határolt kör területét, ha  $\psi$  kicsiny, síknak tekinthetjük s írjuk:

$$T = \rho^2 \cdot \pi \quad . . . . (7)$$

Az égalja által bezárt felület azonban egy gömbsüveg felülete s kiszámítására a következő sztereometriai képlet szolgál:

$$T = (n^2 + a^2) \cdot \pi \quad . . . . (8)$$

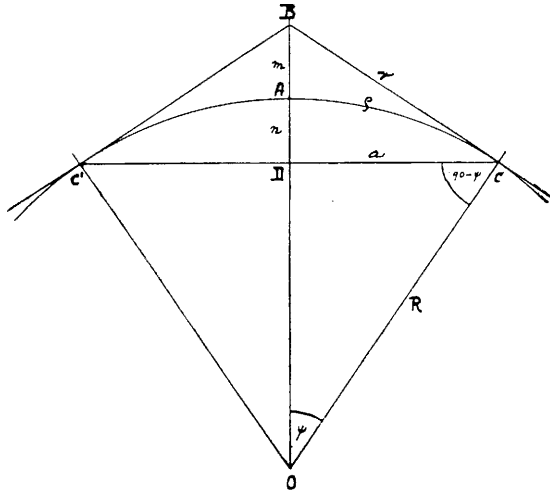
ahol  $n$  a gömbsüveg magassága,  $a = \overline{DC}$ , a  $\overline{C'C}$  húr fele. (3. ábra.)

$n$  értékét az  $OBC$  derékszögű háromszögből számítjuk, ahol

$$r^2 = (m + n) \cdot (R + m)$$

és

$$R^2 = (R - n) \cdot (R + m)$$



3. ábra.

a megfelelő átalakítások s az egyenletek megoldása után:

$$n = \frac{r^2}{R + m} - m$$

és

$$n = \frac{Rm}{R + m}$$

Az  $ODC$  derékszögű háromszögben pedig

$$\overline{DC} = a = \sqrt{R^2 - (R - n)^2}$$

és a megfelelő átalakításokkal:

$$a^2 = 2 R n - n^2,$$

s a (8) egyenletbe helyezve:

$$T = 2 R n \pi \quad \dots \dots (9)$$

A különböző  $n$  értékekkel a gömbsüveg területe tehát:

$$T = \frac{2 R^2 m \pi}{R + m}, \text{ illetve } T = \frac{2 R \pi r^2}{R + m} - 2 R \pi m.$$

A  $\overline{DC}$  = a távolságot kifejezhetjük még másképpen is, és pedig:

$$a = R \cdot \cos (90 - \psi) = R \cdot \sin \psi = R \cdot \sqrt{1 - \cos^2 \psi} \text{ és}$$

$$a = (R - n) \operatorname{ctg} (90 - \psi) = (R - n) \operatorname{tg} \psi,$$

s miután  $\cos \psi = R / R + m$  és  $\operatorname{tg} \psi = r/R$ , a megfelelő értékei:

$$a = R \cdot \sqrt{1 - \frac{R^2}{(R+m)^2}}, \text{ és } a = \frac{(R - n) \cdot r}{R}$$

amely utóbbi, ha  $n = Rm/R + m$ , a következő egyszerű alakban írható:

$$a = \frac{R \cdot r}{R+m}.$$

A következő táblázat feltünteti a különböző  $m$  magasságokhoz tartozó látóhatár lineáris ( $r$ ) és szférikus ( $\varrho$ ) sugarát, az ég-alja által határolt gömbsüveg magasságát ( $n$ ), húrjának felét ( $a$ ) s a gömbsüveg köpenyfelületét ( $T$ ):

$m$	$r$	$\varrho$	$n$	$a$	$T$
m é t e r e k b e n					km <sup>2</sup> -ben
1	3.572,17	3.567.60	0,999998	3.572,17	40,084
10	11 296,22	11.292,29	9,999975	11.296,22	400,841
100	35.721,91	35.675,72	99,998339	35.721,35	4008,414
500	79.877,88	79.842,23	499,960839	79.871,62	20042,470
1000	112.966,60	112.927,32	999,843016	112.948,89	40081,854
5000	252.640,59	252.503,85	4996,083994	252.442,75	200283,754
10000	357 357,72	356.895,89	9984,350391	356.798,49	40025 1,133

## Egy könyv a magyar faluról.

Irta: *Mendöl Tibor dr.*

Erdei Ferencnek az Athenaeum kiadásában (1940) megjelent terjedelmes (8<sup>o</sup>, 238 l.) könyve, tartalmának legnagyobb részét tekintve, társadalomtudományi, de végső következtetései révén egyben társadalompolitikai munka is, vagyis nemcsak arra a két kérdésre keres feleletet, hogy milyen a magyar falu mint társadalmi alakulat és miért olyan amilyen, hanem arra is, hogy mit kellene tenni a falusi nép jobb jövőjének biztosítására. A szerző szerint ez a feladat nem is magának a falunak, hanem a falu és város viszonyának kérdése, megoldása pedig a falu felszabadítása a városhoz viszonyított kedvezőtlen helyzetéből: közelebről a falu-város mai kettősségének s így végeredményben annak a falunak, amelyik Erdei szerint a köztudatban mint „örök falu“, mint minden időkben meglévő és szükségyszerű alakulat él, nem a megmentése, hanem éppen ellenkezőleg a megszüntetése. Ezt a megszüntetést a szerző nem úgy érti, mintha a falvak lakosságát városokba kellene költöztetni, hanem úgy, hogy a falvakat alkalmas módon egybe kell szervezni városi központjukkal.

A könyv tartalmának, főleg a jövőt illető elgondolásainak minden szempontra kiterjedő megbírálása nem geográfus és nem földrajzi szakfolyóirat feladata. Am bizonyos vonatkozásaihoz hozzá lehet és hozzá is kell szólnia a geográfusnak.

A szerző, hogy a magyar falut megmagyarázza, előljáróban hosszasan foglalkozik magával a faluval; megkülönböztetvén, mi az, ami benne település s ezen belül mit határoz meg a táj és mit a népiség; továbbá mennyiben tekinthetjük a falut gazdaságnak, végül pedig társadalomnak. Abban igaza van, hogy a geográfus a falut mint települést, tehát egy együvé települt embercsoportnak a tájhoz való viszonyát magyarázza. Am a földrajzi vizsgálat ennek a viszonyoknak mindkét oldalára, tehát nemcsak a környezetnek az embercsoportokra gyakorolt hatására, hanem az embercsoportoknak tájalakító szerepére is kiterjed. Táj és település nem egymáson kívülálló fogalmak, hanem a település része valamely tájnak, vagy éppen maga is külön, sajátos tájegység, már csak azért is, mert hiszen mindenestül, tehát embereivel, házaival, utcahálózatával, dülőútjával, búzavetéseivel, legelő állataival és füstölő gyárkéményeivel látható módon jelen van a tájban vagy a tájak sorozatában: arculata hozzátartozik a tájak arculatához, vagy, mint pl. egy nagyváros, maga is sajátos arculatú külön tájegység. De része a település a tájnak úgy is, hogy a benne végbemenő és végeredményben emberek különböző életnyilvánulásaiból összetevődő, vagy azok hatására alakuló folyamatok más tájfolyamatokkal, vagy más tájak életfolyamataival térben is, okozatilag is összefonódnak. Okozati összefonódás alatt nemcsak a termelésben, fogyasztásban, építkezésben, közlekedésben, ruházkozásban és egyéb emberi életnyilvánulásokban mutat-

kozó és tájankint különböző természeti hatásokat értjük, hanem pl. azt is, hogy másként formálja egy táj életét és másként rajzolódik ki annak arculatán valamely földművelő embercsoport tevékenysége, mint mondjuk egy iparúzóé. A településeknek mint tájelemeknek vagy sajátos tájegységeknek jellegét, közelebről életét és arculatát meghatározó, módosító, vagy alakító tényezők között — egyebeken kívül — az embereknek egymáshoz való viszonya is szerepel, tehát a geográfust ez is érdekli, még pedig esetről-esetre olyan mértékben, amilyen mértékű ennek a viszornak a táj jellegét meghatározó szerepe. Természetes, hogy az embereknek egymáshoz való viszonya, helyesebben viszonyainak sokfélesége, önmagában, tájalakító szerepének mértékétől függetlenül is elbíráható és értékelhető. Ezt az egészen másszemponitú és más mérővesszővel történő, tehát a jelenségeket másként rangsoroló vizsgálódást végzi a szociológus. Nyilvánvaló, hogy a falu és város fogalma egyforma joggal beilleszthető akár egy olyan rendszerbe, amelynek rendezőszempontja a táj, akár egy olyanba, amelynek rendezőszempontja a társadalom, egyéb rendszerekről nem is szólva. Mindegyik rendszer teljességre törekvő, olyan értelemben, hogy pl. a szociológus is szól nem-társadalmi jelenségekről, így — a földrajz eredményeit figyelembevéve — a tájról, de ezalatt inkább csak a természeti környezetet érti, és az abból kiinduló hatásokat válogatja ki; a mindent felölelő széles keret, amelyben ezek a hatások érvényesülnek, az ő szemében a társadalom. Ugyanígy a geográfus is szól — a szociológia eredményeit figyelembe véve — társadalmi jelenségekről, de ezek közül csak a szerepüknél fogva tájformálókat, vagy tájjelleg-meghatározókat válogatja ki, mert viszont ő meg a tájat látja, mint végeredményt, mindent felölelő széles keretnek. Így kell felfognunk Erdei könyvének a tájból kiinduló és a társadalommal záruló bevezető fejezeteit és ezért nem érthetünk egyet az ezekben a bevezető fejezetekben megnyilvánuló jellegzetesen szociológiai szemléletmódnak kizárólagos érvényét bizonyítgató törekvéssel. (30. lap.) Érvei egyébként is gyöngék: szerinte a falu vagy város azért elsősorban a társadalomnak egy-egy darabja és csak mellékesen település vagy gazdasági telep, mert ami csak település vagy gazdasági telep, az nem falu vagy város. Ezt az okoskodást valódi circulus vitiosusszá teszi az a körülmény, hogy — szerző állításaival ellentétben — bajos a dolgot úgy elképzelnünk, mintha a csupán gazdálkodó ember kezdetlegesebb fokozatát csak később váltaná fel a fejlődésnek egy olyan fokozata, amelyen a ember már társadalomban is él s az emberi telepeket éppen ez az elképzelt rangemelkedés avatná falvakká vagy városokká. Kisebb megjegyzésünk a bevezető fejezetek tartalmával kapcsolatban, hogy a tájnak, helyesebben a fizikai földrajzi sajátságoknak a szerepét a szerző talán nagyon is nagyvonalúan tárgyalja. A domborzaton kívül más természeti tényezőknek is van szerepe, mégpedig néha nem is egészen egyszerű. Így pl. a vízáteresztő közetekből felépült térszín a forrásokhoz kapcsolódó tömörülésnek kedvez, de hatása inkább csak száraz éghajlat alatt érvényesül, mint pl.

a Földközi tengert környező karsztos tájakon. A hollandiai lapályos partokról sem lehet azt állítani, mintha azok csak a magányos szállást tűrnék meg, hiszen itt helyenkint éppen a víz ellen való védekezés kényszerítette a népességet arra, hogy a szigetként kiemelkedő hátakon falvakban tömörüljön.

A szerző ebben a könyvében is visszatér arra az állításra, hogy a munkahelynek és lakóhelynek, más szóval a termelő és fogyasztó üzemnek térbeli szétválása tette lehetővé az Alföldön azt, hogy mezőgazdasági települések egyben városok is lehessenek (27. lap). Folyóiratunkban már részletesen kifejtettük erre a kérdésre vonatkozó felfogásunkat (F. K. 1939. 217. old.), így itt csupán önmagunkat ismételhethetnők, tekintettel arra, hogy a szerző sem sorakoztat fel újabb érveket. Különben a szerző könyvének más helyén (109—110. l.) maga is nagyon helyesen megjegyzi, hogy a városiasságnak nemcsak a nagy méret az ismertető jegye, hanem különleges központi szerepeknek a teljesítése is: vannak tehát tanyarendszerrel kiegészült igen népes települések, amelyek nem városok, hanem csak tanyás őriásfalvak.

Egyetérthetünk szerzőnek azzal a nyomatékosan hangsúlyozott kijelentésével, hogy őstermelés, parasztság és falu nem szükségképpen egybeeső fogalmak, így pl. napjainkban Magyarországon sem fedik egymást minden esetben. Ellenben az az állítása már kevésbé helytálló, mintha ez elsősorban éppen a hazai állapotokat jellemző sajátosság lenne. Hiszen pl. iparosfalvakat, vagy általában nem őstermelő, de azért városnak sem nevezhető településeket mégis csak nagyobb számban találunk Európa nyugatibb, erősebben iparosodott tájain, mint nálunk. Különös az is, hogy míg egyrészt a jelenre vonatkozóan, a tények ereje alatt, élénken tiltakozik a falunak és a parasztságnak az azonosítása ellen, másrészt a mai falu keletkezését úgy kapcsolja össze a rendi értelemben vett parasztság kialakulásával, hogy könyvéből nem derül ki egyértelmű világossággal, vajjon a rendiséget megelőző időkben, pl. az ókorban, vagy a nem európai társadalmak körében szerinte szabad-e vagy sem, falvakról beszélni. „A rendi társadalom formálta meg a parasztságot s ez teremtette meg azt a falut is, amely a parasztságnak a hazája” — mondja egy helyen (36. l.) s ez, valamint hasonló kijelentései, sőt a faluról adott meghatározása is (35. l.) mind arra mutatnak, hogy csak a parasztság fogalmával szorosan kapcsolódó falut tekinti a rendiség alkotásának, másféle falut nem, tehát nemcsak a jelenben, hanem általában lehetséges és bizonyára van másféle falu is. Ámde más helyen (6. l.) azt mondja: „Egyszer azonban minden civilizáció... kialakította... a parasztságot és a falut”. (Dőlt szedés tőlünk). Ebből az következne, hogy nemcsak a falu, hanem még a parasztság fogalma sem korlátozható az európai rendi társadalomra. Annál meglepőbb tehát, hogy egy harmadik helyen (12. l.) így nyilatkozik: „... az ókori városoknak ha volt is vidékük, az nem falu volt...”. De vajjon miért nem volt falu? Csak azért nem, mert akkor — mint azt a szerző könyvének 37. lapján részletesen ki is fejt —



nem volt rendi értelemben vett parasztság? Tehát rendi értelemben vett parasztság és falu, a könyv minden egyéb állításával ellentétben mégis elválaszthatatlan? Mert azt a szerző igazán nem állíthatja, mintha olyan falu, amelyik az ő meghatározása szerint „városi központhoz vidékként tartozó kisebb telephely” (35. l.), ne lett volna az ókorban. Ha valahol és valaha volt ilyen, akkor elsősorban éppen a római birodalomban volt. A könyvnek az ókorra vonatkozó fejtegetései egyébként is homályosak. Ha Rómát vagy Athént fejlődésének bizonyos fokán talán jelképesen helyettesíthetjük is a „köztérrel”, amelyre vidékének „minden értéke egybegyűlt és onnan visszacsugárzott”, nem tudjuk, mit értsünk a „köztér” nyilván nem éppen az agórát vagy fórumot jelentő, hanem általában valamilyen fajta demokratikus központi szerveződést vagy szervezetet jelképezni akaró elnevezése alatt a sivatag vagy sztyeppöv szegélyének, folyami vagy egyéb oázisainak egészen másként szerveződő városaiban, ahol a hódító nomád uralkodik a meghódolt földművesen (6. lap). Szerzőnek az az elképzelése is téves, mintha a rendiség kialakulásától napjainkig eltelt egész időszaknak a valóságban sokszorosán átalakult társadalmi szerkezete teljes egészében azonosítható lenne a falu-város kettősségével. Bizonyos, hogy a rendiség korának is megvolt a maga városa és ennek a városnak volt vidéke is, de akár a város egykori fogalmát keressük és vesszük alapul, akár a mai városfogalmak valamelyikét vetítjük oda vissza, akár valami kortól és tájtól független városfogalmat igyekszünk felállítani, semmiképpen sem foglalhatjuk össze az akkori falusi parasztság fölött álló, de azzal jelentékeny részében közös településekben élő társadalmi rétegek egészét „város” néven, mint azt Erdei teszi. Ha a rendiség korában a paraszt kiegészítő fogalompárját keressük, bizonyára nem csupán, sőt nem is elsősorban a polgárra fogunk gondolni, márpedig a szétosztottan élő nemesi vagy papi rendet, akár hozzászámítjuk még a polgárt is, akár nem, talán mégsem azonosíthatjuk a városnak a szociológus szerint is területi csoportot jelentő fogalmával. Általában inkább azt látjuk, hogy a magában véve is erősen tagolódó, továbbá meglehetősen bizonytalanul elhatárolódó parasztság és a felette álló, hasonlóképpen erősen tagolódó társadalmi rétegek kettőssége Európának azokon a tájain és olyan mértékben kezd a falu-város kettősségéhez közeledni — anélkül, hogy az azonosulás valaha is bekövetkezett volna — ahol és amilyen mértékben a polgárság ereje és a vele sokszor szövetkező központi, uralkodói hatalom a nemesség rovására nőtt: mind a polgárok gazdagodó városai, mind a fejedelmi székvárosok a parasztságnál vagyon vagy jogállás tekintetében előnyösebb helyzetű elemeknek számra is, súlyra is egyre jelentősebb százalékát gyűjtik falaik közé. Amde még mielőtt a rendi tagolódás csak megközelítően is azonosulhatott volna a falu-város területi tagolódásával, már maga a rendiség is megszűnt.

**Ismételjük:** míg a szerző egyrészt küzd az „örök falu”, azaz az öröktől fogva adott és lényegében változatlan falu feltételezése

ellen, másrészt abba a hibába esik, hogy maga is hisz, ha nem is éppen az „örök“, de legalább is a rendiség kezdete óta változatlan faluban, amelyik csak éppen most jutott volna válságba. Ilyen változatlanság a valóságban nincs és arra sincs semmi okunk, hogy éppen a rendiség kezdeteit vegyük fel akár a falu-város kettősség, akár általában a falu keletkezésének időpontjául. Önkényes a falu fogalmának olyan szűkítése is, mintha annak szükségképpen ismerető jegye lenne valamely városhoz mint központhoz vidékként való tartozása. Emberi társadalom és emberlakta táj elképzelhető, sőt van is városi központ nélkül s nem tudjuk belátni, miért ne beszélhetnénk ilyenkor falvakról.

Szerző könyvének azokban a részeiben, ahol nem elmúlt régi korokat és távoli tájakat átfogó egyetemes tételek felállítására törekszik, sokkal biztosabban mozog. A faluról mint társadalmi egységről általában is vannak figyelemreméltó megjegyzései, de különösen ott tűnik ki eleven észről tanuskodó következtetéseinek szellemes csoportosításával, ahol valóban a magyar falura és kizárólag annak jelenére korlátozza mondanivalóit. Érdekesekek azok a fejezetek, ahol a szerző a falu mint társadalmi egység jellemző vonásainak falutípusonként való módosulásait mutatja be. Ilyen típusok szerinte a méretüket tekintve szabályos parasztfalvak és ezeken belül az ősfalvak, a jobbágyfalvak, a telepes falvak, a szabados falvak és még néhány más változat; továbbá az apró parasztfalvak, ugyanúgy a falu szabványos méreteit meghaladó óriásfalvak és ezeknek is több fajtája, azután az uradalmi falvak, végül a polgári falvak különböző változatai. Véleményünk egyben-másban lehet a szerzőtől eltérő, egészében mégis az áttekintés érdekes kísérletének tartjuk ezt az osztályozást. Hasonlóképpen sok tanulságot rejtenek a geográfus számára is a magyar falu népével, gazdaságával, a falusi társadalommal, ennek a társadalomnak életével, a falusi életmóddal és a falu szellemi életével foglalkozó fejezetek, noha ezeknek és még inkább a szerző falupolitikai elgondolásainak teljes bírálata már valóban nem ennek a folyóiratnak lapjaira való. Annyi bizonyos, hogy a falvak és városi központok szorosabb és észszerűbb kapcsolatainak megteremtése, egyrészt a közlekedés tökéletesítése révén, másrészt úgy, hogy a falvaknak egy-egy kisebb csoportja gazdasági, művelődési és kormányzati szempontból is lehetőleg ugyanahhoz a városi központhoz kapcsolódjék, kívánatos lenne. Ezeknek a feladatoknak részleteiben helyes megoldásához már a geográfusok is hozzászólhatnak, amint nagyon jól tudjuk, hogy ilyesfajta kérdésekhez valóban már eddig is több ízben hozzászóltak. Ám ha Erdeinek ezek és még egyéb, itt most részletesen ki nem fejtett elgondolásai akár teljes egészükben megvalósulnának is, az földrajzi szemléletben csak a falu-város viszonyának módosulását, nem pedig a falu megszűnését jelentené.

---

## Irodalom.

### A) hazai.

*BARTUCZ LAJOS: A magyar ember.* 8°, 509 l. Kir. Magy. Egyetemi Nyomda kiadása.

A XVI. század első évében, 1501-ben jelenik meg Magnus Hundt tollából az első embertan. Másfélszázad múlva az antropológia művelői között már magyarokkal is találkozunk. Honi szakirodalmunk a soproni származású Fridelius Jánost említi az első írók között. Attól kezdve Apáczai Csere Jánoson, Páriz Pápai Ferencen és a legkülönbébb enciklopedistákon, majd Mátyus Istvánon, az élesszemű Bél Mátyáson, Gáty Istvánon, a pesti univerzitás egykori tanárán Fejér Györgyön, Pethe Ferencen, az igazságot kíméletlenül feltáró Csaplovics Jánoson és a sokoldalú tevékenységet kifejtő győri püspökön, Rónay Jácinton át a századfordulón szereplő szakgárdáig (Török Aurél, Lenhossák József, Herman Ottó, Jankó János) úgyszólván a kutatók megszakíthatatlan sorával találkozunk. Mindezek munkáját a kor szellemének megfelelően széleskörű részletvizsgálata és már-már túlzásbamenő elemzés jellemzi. Közben, mint minden tudományban, az embertanban is egyre jobban jelentkeztek a tárgyi és módszertani nehézségek. Ezeknek megoldása és az eddigi részleteredmények egységes képbe való foglalása az újkori kutatások és munkálkodások célja és feladata. Ilyen szemszögből kell néznünk a címben jelzett kötetet is.

A honi embertani kérdések vizsgálódása közepette mindjárt az első lépésben különbséget kell tennünk a nép és a rassz (a szerző mindvégig, következetesen ezt az idegen kifejezést használja) között. A két fogalom tartalmiug a kezdetleges műveltséggel rendelkező embercsoportokban még fedi egymást. Később ketté válik. A nép művelődési javaknak: nyelv, szokás, hagyomány, érzés, az összetartozástudata és a népi lelkiület hordozója. A rassz ellenben a külső, testi jegyek összessége és a velük elválaszthatatlanul egybekapcsolt lelki habitus. Az első túlnyomólag a környezet, a milió eredménye, az utóbbira az öröklés és kereszteződés törvényei érvényesek. Elvándorlással, keveredéssel és reátelepedéssel a népi, ethnikai bélyegek eltűnhetnek, módosulhatnak, a raszelemek ellenben hosszú évezredekben át változtatlanul megmaradnak. Ennek következtében egyfelől arra kell törekednünk, hogy valamely népben megállapítsuk a rasszbélyegeket, másfelől meg ezeknek egymással való kapcsolatát, összefüggését és bizonyos számú embercsoportban való szabályos jelentkezését, ismétlődését. Az újkori embertan ezt a kettős utat járja. Keresi tehát először tudományos módszerességgel és alaposággal a rasszbélyegeket: testtermet, a koponya alakja és nagysága, a szem, haj és bőr színe, az orr, ajak, homlok és szemüreg alakja divatszerű előnyben részesítése. Ilyen volt pl. az utolsó évtizedben az annyit hangoztatott vérfelző, vagy vérindex. A rasszbélyegek mindenirányú tanulmányozása két feltűnő tételt eredményezett: a rasszbélyegek viszonyban korrelációban vannak (pl. a világosbőrű emberek túlnyomólag keskenyarcúak) s megjelenésük, csoportosulásuk egy-egy embercsoportban a variációs görbe tulajdonosságát mutatja, azaz van minimuma és maximuma.

Ilyen módszertani szempontok szerint végzett vizsgálódások eredményeként áll előttünk a mai magyarság embertani képe. Főbb vonásai a követ-

kezökben adhatók. A jelenlegi magyarság átlagos testmagassága 167 cm, ami az embertani osztályozásban a nagyközepes termetnek felel meg. A magyar nő átlagban 11 cm-rel kisebb. Honfoglaló őseink termetüket tekintve a mai matyókhhoz, hajduböszörményiekhez és sárbogárdiakhoz hasonlítottak (163.5, a nők 152.5 cm) magasságukkal. Dunántúl színmagyar lakossága még ma is ilyen. A magastermetűek Dunántúlra délről és nyugatról vándoroltak be és a hosszú századok alatt-nem egy helyen elveszítették eredeti ethnikumukat. A magyar férfi 28 éves korában éri el testmagasságának teljességét, a nők 24. életévükben. Gyermekeink növekedésében bizonyos szabályszerűség észlelhető. A két nem a 8. év végén még egyenlő növésű, a leányok 9—12, a fiúk 15—16 éves korukban nyúlnak meg erősebben. Érdekes, nemzetiségeink körében a növekedés üteme a pubertás beköszöntésével mutat korrelációt. A sorrend: zsidó, oláh, német és szláv. A magyar a német és a szláv között foglal helyet. A fej alkatát kifejező koponyajelző alapján a mai magyar nemzettestben a rövid és túlrövid elemek 99%-os többséget mutatnak. A túlrövidfejűség arányszáma délfelé fokozatosan nő, ami amellet bizonyít, hogy ez a rassz déli eredetű. A rövid fejalkattal sötét vagy barna haj párosul. A szem színében uralkodó a világoskék. A sötét- és sárgásbarna szem a lakosság számában 10—15%-os mennyiségben szerepel.

Mint Európa valamennyi népe, a magyar is erősen kevert. Ilyen volt különben már a honfoglalás korában s még jobban azzá vált későbbben. Ne feledjük: ha valamely nép a történelem folyamán elveszíti önállóságát és politikai vezérszerepét, még nem pusztul ki. Rasszbélyegei az uralomra jutott más jellegű ethnikumban még tovább élnek. Ennek figyelembevételével érthetjük meg, hogy hazánkban annyiféle rasszt sikerül kimutatnunk. Az elenyészőszámú északi (Homo teutonicus és dalonordikus) mellett előfordul a földközítengermelléki (Homo mediterraneus) még pedig a középső síkságról a peremhegységek felé növekedő mennyiségben. Az alpesi fajta (Homo alpinus) kb. 15%-kal szerepel hazánk mai lakosságában. Feltűnő a dinári elem százaléka (Homo dinarikus). Délről nyomult a Kárpátok medencéjébe s már a honfoglalás előtti sírokból kimutatható. Jellemző hazánkra a kelet-európai rassz (Homo balticus); főleg az Alföldet szegélyező dombvidékek lakója. A turáni típus (Homo tauricus) az őrmények, székelyek és az erdélyi magyarok között gyakori. Igazi magyar fajta a Homo pannonicus. A Csallóköznek, Győr megyének, Zala és Somogy egyrészének, valamint a Középtiszavidék lakói sorolhatók ide. A mongolos elemet képviselik hazánkban a palóc tájszólással beszélők.

Nagy tehát a tarkaság! Megértését azonban megadja multunk. Hazánk a multban gyakran szerepelt, mint a népek temetője. Ennek következtében régészeink olyan embertani sorozatot vonulathatnak fel, aminek mását külföldön hiába keressük. A csiszoltkő-, majd rézkorszakban hazánk területén még a hosszúfejű elemeké a többség. A bronzkorszakban az alpesi rassz kezd előnyomulni. A vaskorszakból aránylag kevés lelettel rendelkezünk, aminek okát a gyakori halottégetésben találjuk. A magyar föld régebbi lakói közül a hunok és gepidák rövidfejűek voltak és sok volt közöttük a torzított koponyájú. Igen gazdagok az avarkori temetők. Különösen sok női csontváz kerül ki belőlük. A vizsgálódások azt mutatják, hogy ez a rassz a mai nemzettestben még megvan. A honfoglaló magyarság körében megkülönböz-

tethetünk egy túlnyomóan alacsony, kisközepes és egy jóval magasabb típust. Ez utóbbi valószínűleg a vezető réteg volt, s több volt benne a turanid vonás. A kalandozások alatt szenvedett vérvesztéseket a rokon és később beolvasdott besenyők és kunok pótolták. Ennek folytán Mohácsig a magyarság embertani képe nagyjában megegyezett a honfoglaláskorival. A másfél-százados török hódoltság után azután egyre nő az alpi és dinári elem. Ez a kettő azonban a honfoglaló elemekkel olyan sajátos összetételű népmozajkot eredményezett, amely jelenleg a Kárpátok medencéjének lakosságát a világ minden más embercsoportjától megkülönbözteti.

Kihangsúlyozottan állapíthatjuk ezt meg, mind zárótételé, Bartucz reneteg, helyenkint már-már aprólékosságba el-elmerülő adatai közül. Gondosan kiállított és szép képekkel díszített munkája különben a Hungarologia sorozat egyik legtanulságosabb kötete. A magyar közönség művelt rétegéhez szól a mai zavaros és sok mindenben fejetetejére állított világban. Kár, hogy ismételtelen jelentkező ismétlődő gondolatvezetése s nem egy helyen személyes jellegű visszaemlékezései miatt, amelyek nem ilyen munkába valók, az áttekintő, magyar embertani irodalomnak már nem jutott hely.

*Karl János dr.*

*EPERJESSY KALMÁN: A magyar falu településtörténete.* — Kincstár. A Magyar Szemle Társaság Kis könyvtára 7. sz. Budapest, 1940. Kis 8°, 80 l.

Az utóbbi évek sokszor szenvedélyes hangú, a tények megállapítását pedig mindig társadalmi reformok terveivel összekapcsoló ügynevezett falukutató könyvei után szinte szokatlan az olyasféle munka, mint Eperjessy könyvecskéje. Pedig az igazi falukutatás fogalmához ez a könyv áll közelebb; amazok a falukutatást a falupolitikával társítják. Ezzel nem akarjuk kétségbevonni az utóbbinak a jogosultságát, csupán azt a meggyőződésünket hangoztatjuk, hogy amint a kutatásnak időrendben meg kell előznie a reformtervek kovácsolását, éppúgy célszerű, ha a munkamegosztás eivének megfelelően, a két, merőben különböző jellegű tevékenység személyek szerint is elkülönül.

Szerzőnk könyvecskéje gondos és tartalmas ismeretközlő munka. Első fejezete a településtörténeti kutatás céljával, feladataival, módszerével, forrásaival ismerteti meg az olvasót; azt mondhatnók: rövid útmutatást ad a kezdő kutatónak. Könyvének többi fejezete a magyar falu történetére vonatkozó mai ismereteinket foglalja össze, mégpedig a második fejezet a magyar történelem sodrában vizsgálja a falu sorsát, a harmadik a helynevekkel, a negyedik a faluképpel foglalkozik, az utolsó pedig ismerteti falvaink társadalmi és nemzetiségi típusait. Ez a beosztás kissé mozaikszerűnek látszik, erről azonban nem a szerző tehet, hanem tudományának ma még kiépítetlen állapota. Mert másrészt ezt a beosztást a szerző jól ki tudja használni arra, hogy a tárgyra vonatkozó mai ismereteinket a legáttekinthetőbben közölje. Nem fukarkodik az adatokkal és példákkal, különösen a helynevekről szóló fejezetben. Ez, valamint a „Falukép“ című fejezet árulja el különösen a szerző földrajzi iskolázottságát: ráismerünk a magyar tájak régi térképes ábrázolásainak érdemes kutatójára s örülnünk lehet, hogy történész olvasói a térképnek mint forrásnak megbecsülését tanulhatják meg ezekből a sorokból, kezdő geográfusainkban pedig talán ezen a réven támad érdeklődés a földrajzi szempontból is sok tanulságot rejtő helynevek iránt. Ugyancsak értékes ismeret-

rceteket, elsősorban történetieket, közvetít a geográfus számára a könyv utolsó fejezete, ahol a szerző a falvak társadalmi és nemzetiségi típusairól szólván, szinte lexikonszerűen ismerteti a nemzetiségi szállást, a gyepűfalut, a várközséget, az egyházasfalut, az irtványfalu magyar és egyéb formáit, a székely, oláh, rutén, tót, szász, szerb, kún, palóc falu sajátosságait, a bányafalut, nemesi falut, jobbágyfalut és a falu újabb típusait.

Dicsérőleg emlékezhetünk meg a bőséges irodalmi tájékoztatóról a munka végén.

Hazai tájakkal foglalkozó geográfusaink és a magyar multat kutató történészeink egyaránt haszonnal olvashatják Eperjessy könnyűstílusú, jól megírt könyvecskéjét.

*Mendöl T.*

*KALMAR GUSZTAV: A közlekedés és hírszolgálat fejlődése.* Budapest, 1940. 16°, 80 oldal. Kincsestár. A Magyar Szemle Társaság Kis Könyvtára 111. szám.

A XIX. században indult meg a vasúttal és a gőzhajóval az a folyamat, amely a XX. században a repülőgéppel befejeződni látszik és amely a Föld eddig szétszórt, egymástól majdnem teljesen különálló életet folytató termelő és fogyasztótárait most az egész Földre kiterjedő és összefüggő világgazdasági egységbe foglalja össze. A világgazdaság életének érhálózata a közlekedési utaknak, ideghálózata pedig a hírszolgálat vonalainak rendszere. A legigazibb földrajzi problémák sorozatával találkozunk itt. Nem csoda tehát, ha a világgazdaság kialakulásával egyidejűleg a közlekedésföldrajzi, mint a gazdasági földrajz új ága, rohamos fejlődésnek indult. A közlekedésföldrajznak hatalmas külföldi irodalma nem nélkülözi a kisebb-nagyobb terjedelmű összefoglaló munkákat. Hazai irodalmunkban, tudomásunk szerint, ez az első különálló általános közlekedésföldrajzi munka, bár a munka címében a földrajz jelzője hiányzik. Mégis azzá teszi nemcsak a szerző személye, hanem maga a könyv jellege is. Terjedelme természetesen nem engedi meg a kérdések gyökeréig hatoló fejtegetését, de mégis sikerült rövid összefoglaló képet nyújtani a közlekedés ősi formáiról, a szárazföldi közlekedésnek a természet-től való befolyásoltságáról és történelmi kialakulásáról, a vízi közlekedésről és a hírszolgálat kialakulásáról. Magyar vonatkozásban sajnálatos, hogy a hazai közlekedés és hírszolgálat különben igen ügyes kis összefoglalására kevés hely jutott. Még egy rövid általános közlekedésföldrajzi irodalmi felsorolásból sem hiányozhat a legismertebb és legjobb standard-munka, Hassert közlekedésföldrajza.

*Koch Ferenc dr.*

*BULLA BÉLA: Az Alföld.* — Kincsestár. A Magyar Szemle Társaság Kis Könyvtára 116. sz. Budapest, 1940. Kis 8°, 80 l.

A kis könyv, mint különben az egész sorozat, a nagyközönségnek szánt munka. Mégis több mint egyszerű tudománypopularizálás: lapjait a szakember is haszonnal forgathatja. A szerző az Alföldnek a Kárpát-medencében elfoglalt helyzetét tömören és szemléletesen jellemző bevezető fejezet után a természetes tájjal foglalkozik, sorra véve a felszín kialakulását és a felszín sajátosságai alapján megkülönböztethető vidékeket, az éghajlatot, az Alföld vizeit és a főnyak vízjárását, valamint az eredeti növényzetet. A könyvecske terjedelmének mintegy felét szenteli ezeknek a kérdéseknek. Különösen ki

kell emelnünk a felszínnel foglalkozó fejezetet. Ebben valósággal remekel a szerző. Pedig feladata igazán nem volt könnyű, hiszen úgyszóván csak most kezd előttünk kibontakozni a bonyolult kérdés helyes értelmezése. Folyóiratunk olvasói előtt felesleges lenne arra utalnunk, hogy ennek a helyes értelmezésnek kialakításában mi volt a szerepe Bulla dunamenti, tehát az Alföld peremén, vagyis éppen a probléma kulcsát rejtegető tájakon végzett kutatásainak. Itt csak arra kívánunk rámutatni, hogy milyen példászerűen oldja meg szerzőnk szinte kényszerűnek nevezhető feladatát: az egész Alföld genetikus felszínrajzának összefoglalását. Szigorú önmérséklete megóvja minden merész általánosítástól, ellenben maximumát adja annak, ami az eddigi eredményekből józan következtetéssel még levonható. Ameddig biztos ismereteink pillanatnyi állománya megengedi, addig a határig valóban el is megy képe kerekdedségének érdekében s az így megrajzolt kép, mint egész, újat mond minden olvasójának.

A könyvecske második felének címe: „Az emberi munka a természetes tájat gazdasági tájjá alakítja“. Mint ez a cím is sejteti, a szerző a gazdaságföldrajzi, településföldrajzi és politikai földrajzi jellemzés során sem feledkezik meg a mai állapot helyes értelmezése céljából a jelenségek fejlődéséről. Ezeket a fejezeteit, éppúgy mint az előzőeket, világos tagolás, egyszerű, közérthető stílus jellemzi. Az egész munka érdeme, hogy sokat mond: tényeket, adatokat nagy számban közöl, mégsem válik sehol lélektelen felsorolássá, hanem mindenütt magyaráz és összefüggéseket érzékeltet. Tömör és mégsem nehéz olvasmány. Ezek a tulajdonságai, mint az Alföldnek máig egyetlen, bár rövid, de teljesszemponútú földrajzát, egyaránt alkalmasá teszik arra, hogy az érdeklődő közönség tájékozatóul használja, a földrajz tanulója vagy az Alfölddel foglalkozni óhajtó kezdő kutató bevezetőül forgassa lapjait — ebben segítségére lesz a könyvecskét berekesztő, ügyesen összeállított irodalmi tájékoztató is —, a szakember pedig, mint könnyen áttekinthető összefoglalást, olykor emlékezetének felfrissítése céljából vegye kezébe.

Mendöl T.

**MENDÖL TIBOR: A Felvidék.** Magyar Szemle Társaság Kis Könyvtára, Kincsestár. 118. sz. Magyar Szemle Társ. kiadása. Budapest, 1940. 80 l.

A Magyar Szemle Társaság Kis Könyvtárának Kincsestár-sorozata a tudomány minden ágára kiterjeszkedő, jól megírt, tömör kis kötetével a magyar tudományban mindinkább azt a szerepet kezdi játszani, mint a németben a Göschel Sammlung kiadványai. A legkülönbözőbb tudományterületekkel foglalkozó, elismert tudósainkat szólaltatja meg könyveiben. Újabbban négy-öt kötetben már a földrajz is szóhoz jutott a sorozatban. Mendöl, a magyar településföldrajznak kiváló művelője már mostani „A Felvidék“ című könyvével a Kincsestár második földrajzi tárgyú kötetét írta meg. A Felvidék a szó legnemesebb értelmében vett népszerű tájrajz. Népszerűen megírt, mert közérthető, de távol áll tőle sok úgynevezett „népszerű“ kiadványunk frázispuffogató, olcsó, híg „regényszerűsége“. Mendöl könyvének minden sora a magyar földrajztudomány átszűrt és megmérlegelt eredményeinek alapján íródott. Módszere a szintézis; az természetes, hiszen a könyv tájrajz és pedig nagyon jól sikerült tájrajz. A magyar földrajz irodalom éppen a Magyar föld tájegységeinek földrajzi képét szintétikusan bemutató munkákban rendkívül

szegény. A Dunántúlt, a Kisalföldet és az Alföldet tárgyaló könyveken kívül (közülük egyik szintén a Magyar Szemle Társ. kiadása) nincs nagyobb tájegységgel foglalkozó tájrajz irodalmunkban. Éppen a hegykeret, a felvidékek és Erdély földrajzának a hiánya nagyon is érezhető volt. Ezt a hiányosságot most részben pótolja Mendöl könyve. Benne az Északnyugati és az Északkeleti Felvidéknek a földrajzi jellemképét egyaránt megtaláljuk. A könnyű és színes stílusban megírt, 13 fejezetre tagolt és igen jó tájékoztató irodalommal kiegészített könyvecske a táj fejlődésének és gazdagodásának, a felvidéki magyar kultúrtájnak igen tanulságos és vonzó képét adja. Az egyenlő mértékben értékes részek közül különösen a táj benépesedésével, a bányászat és ipar helyeivel és a városokkal foglalkozó fejezetek, mint igen sikerült kis tanulmányokat szeretnénk külön is kiemelni.

Mendöl kis tájrajza irodalmunk olyan nyeresége, amelyet nemcsak a nagyközönség, de a földrajzszakos egyetemi ifjúság is és különösen a magyar földet tanító középiskolai tanár forgathat nagy haszonnal. *Bulla Béla.*

**MAKSAI FERENC:** *A középkori Szatmár megye.* (Település- és népiségtörténeti értekezések 4. sz.) 240 lap, 1 melléklet, 12 szövegábra. Budapest, 1940. Stephaneum-nyomda.

Táj és ember kapcsolatából következik, hogy a település-, népiségtörténésnek ismernie kell a fizikai környezetet, az események színpadát, mert így — alapot adván a történeti folyamatoknak — élet- és valószerűbb képet rajzolhat. A magyar földrajztudomány — néhány szórványt nem tekintve — nem ad segítséget az elmúlt korok tájállapotának megfestésére, ezért a történetíró kénytelen legalább a főbb vonásokat meghúzni, ha nem akarja, hogy a település testetlenül a levegőben lógjon.

Maksai nagyon jól tudja ezt; mielőtt tehát a szorosabban vett történeti tárgyalásba kezdene, dicséretreméltó óvatossággal és alaposzággal helyszínrajzot ad (1—10 l.). XVIII. századi térkép és az oklevelek segítségével megállapítja a „lacus Etsediensis“ középkori kiterjedését, vízterületének változásait; megvonja az erdők határát. Geográfiai szempontok figyelembe vételével igyekszik a gyepüket térképre vinni. A település folyamatát földrajzi egységként tárgyalja; a földrajzi adottságoknak még az egyházi közigazgatásban való érvényesülését is felismeri. A városok keletkezésében és fejlődésében a helyi és helyzeti energiák (bányák, mezőgazdasági centrumok, vásárvonalat metsző utak, folyami átkelők, mocsárösszeszűkülések stb.) fontosságára mindig utal és nem tisztán csak „történeti“ okokra vezeti vissza keletkezésüket. A földrajzi és történeti szempontból is kitűnő munkát jól megszerkesztett térképvázlatok egészítik ki. *Pais László.*

*Kogutowicz Károly Emlékkönyv,* írták tanítványai, szerkesztette: *WAGNER RICHARD.* Szeged, 1939. 8°, 542 lap, 165 ábra, 1 arckép.

Kogutowicz Károly tanári működésének huszadik évében 28 tanítványa 29 értekezését állította egybe legigyekezőbb tanítványa: Wagner Richárd. Az egyes dolgozatok tárgya, iránya, színvonala természetesen igen különböző; lehetetlen őket összefoglalóan ismertetni.

Kettő közülük megfelel azoknak az alapelveknek, amelyeket az ünnepelt Granő szellemében kifejtett a Földrajzi Közlemények Teleki-füzetében (1939, XLVII, 375—379 l.). Jautz M. Flamina Budakesziről, Kovács Eszter Pápáról



állított össze teljességre törekvő földrajzi képet, részben saját megfigyeléseik alapján. Sokoldalúlag világítják meg a tanulmányozott kis földrajzi egységet, de a hangsúly az emberföldrajzon van. Sajnos, sok a nyers történelmi és statisztikai adat, aránylag kevés az igazi földrajzi tartalom. Különösen sovány a természettudományos rész: főleg a földtani felvételek összefoglalására szorítkozik s így a morfológia majdnem teljesen hiányzik belőle. Van azonban néhány önálló meglátásuk, ami gyarapítja ismereteinket.

Említésre méltó néhány egyoldalú, de komoly kisebbségi tanulmány: Bakonyi László: Tanyák a homokon, Bánkúti Ferenc: Bodroghöz, Domján Anna: Tiszaszög, Horváth Andor: Szeged vidéke tájegységei, Lenkey Edit: A bányászat tájalakító ereje, Molnár Sándor: Mezőkovácsháza településföldrajza, Vincze Ferenc: A vasút településföldrajzi hatása a Duna—Tisza közén, Zalotay Elemér: Szentes régi vízrajza.

Granö módszerét tanulságos finn példában mutatja be Mészáros Olga dr.: Település, falu, város.

Nem volna sok értelme, hogy felsoroljuk azokat az értekezéseket, amelyek némelyike a tanári szakdolgozatok kívánatos színvonalát sem éri el. Annál inkább meg kell emlékeznünk két tanulmányról, ha nem is illeszkednek bele a Kogutowicz Károly képviselte irányba.

Az egyik Várady Irén: Kárpátalja csapadékviszonyai. Táblázatai, megállapításai és különösen térképei sok értékes tanulságot rejtenek magukban.

A másik Wagner Richárd dr.: A földgömb ábrázolása. Felső oktatásunknak határozott nyeresége a legfontosabb és legkönnyebben szerkeszthető térképvetületeknek ez a mennyiségtani képletektől mentes, amellettszabatos, világos előadása. Az ügyes apró rajzok nagy mértékben elősegítik a megértést.

Elismerésreméltó értékes részletei ellenére az emlékkönyv azt az érzést kelti az olvasóban, hogy a mester célkitűzése ma még meghaladja tanítványai erejét. Feladatuk annál nehezebb, mert irodalmunkban nem állnak megfelelő számú és színvonalú minták rendelkezésükre, a külföldiek pedig ezt a hiányt teljesen nem pótolhatják. A kezdeményezés maga is nagy érdem. Ha a rendelkezésre állott rövid idő szerény eredményt hozott is, vétek volna elcsüggedni. A megindított munkát érdemes folytatni, kötelesség tovább fejleszteni.

Pécsi Albert.

*A váci egyházmegye történeti földrájza a török hódítás korában.* Összeállította: DR. SZARKA GYULA áll. gimn. tanár. 6. hasonmással. Vác, 1940. 4°, 151 l. Kapisztrán-nyomda, Vác.

Szerző a váci egyházmegye törökkori területének egyházgeográfiai képének vázolását kísérel meg — a tájékoztató szerint. Az egyházmegye múltjának kutatói és feldolgozói közül egyedül Chobot Ferenc (A váci egyházmegye történeti névtára) foglalkozik ily szempontból a püspöki megyével. Desericzhy Imre, Rupp Jakab, Karcsú Arzén és Tragor Ignác munkái tárgyunkkal — írja a szerző — kapcsolatba egyáltalán nem, vagy csak alig hozhatók.

Szarka Gyula hangyaszorgalommal hordott össze minden anyagot, retentő sok adatot a hét politikai megyére (Békés, Csongrád, Heves, Hont, Nógrád, Szolnok, Pest) kiterjedő egyházmegye községeire vonatkozólag

1526-tól 1686-ig. De nem tudunk többet, mint Ortvy Tivadar alapvető munkájából: Magyarország egyházi földleírása a XIV. század elején. A pápai tizedszedők számadásai alapján vontta meg Ortvy a váci püspökség XIV. századi határait: északon az Ipoly déli forrásvidéke a határ, tehát idetartoznak Nógrád megye déli részei, a Cserhát legnagyobb részben; nyugaton pedig a verőcei patak és a Duna az egyházmegye határai. A déli határ nagyjában ugyanaz, mint ma a váci és kalocsai egyházmegyék között. Északkeleten csekély megszakítással a Zagyva jelölte meg a határvonalat le egészen a Zagyvának a Tiszába való beszakadásáig, azután átlépve a Tiszát egészen a Berettyóig és a Körösig, majd a Száraz vízéig húzódott, honnét merőben nyugatra haladva Hódmezővásárhely táján déli irányt vett Szegedig.

Tehát a püspökség XIV. századi határai — amint szerzőnk is írja a 6. oldalon — alig eltérők a maitól. Az esztergomi, egri, kalocsai egyházmegyékkel érintkező váci püspökségnek jól kijelölhető természetes földrajzi határai sohasem voltak. Innét a sok vita és per, főleg a XVI. század közepén, a töröktől meg nem szállott területeken, ahol bizony az erősebb joga érvényesült csak — mert természetes határok nem voltak.

A munka legtömegesebb része a II. fejezet, az egyházmegye helyei, ahol a 10—142 oldalig felsorolja a püspökség összes helyeit a török hódítás korában, még pedig az egyházmegyéről készült összeírások, püspöki tizedjegyzékek alapján. Rettentő sok munkát ölt a szerző ebbe. Az eligazodás azonban könnyű, mert a helyeket mai nevükön és a mai közigazgatási beosztás szerint csoportosítja. Nagyon jó lenne, ha akadna valaki, aki földrajzilag kísérelné meg igazolni az első püspökségek kialakulását és azok földrajzi adottságait.

Szerzőnk munkáját csak kísérletnek, indítónak szánta. Vázlata — ahogy ő jelzi — voltaképp függeléke a törökkori váci püspökség egyházkormányzatát, gazdasági helyzetét és birtokviszonyait figyelő, hosszas kutatómunkájára összegezésének. A földrajzosok feszült figyelemmel várják, mert gazdaságföldrajzi tényeket és adatokat is remélnék benne. *Horváth Károly dr.*

*THIRRING GUSZTAV: Magyarország népessége II. József korában.* Budapest, a Magyar Tudományos Akadémia kiadása, 1938. Nagy 8°, 192 lap, 8 színes térkép.

Az első magyar és talán az első európai modern népszámlálás adatait dolgozta fel a szerző. Munkájának olyan nagy nehézségei voltak, amilyenekhez éppen az ő hatalmas szellemi erejére, fáradtságot nem ismerő szorgalmára és kitartására volt szükség. Nem is tudjuk, melyik volt a nagyobbik akadály: az anyagnak szinte áttekinthetetlen terjedelme vagy szétszórtsága és hiányossága. Mindezek ellenére sikerült az anyagot nem csak összegyűjteni, hanem rendszerbe foglalni, más népszámlások adataival egybevetni, alaposan feldolgozni, a holt anyagot megeleveníteni és a tudomány, sőt a nagyközönség számára is hozzáférhetővé tenni.

A munka három főrésze tagozódik. Az első a gyűjtött anyag feldolgozása. A település, a demográfia, a társadalmi viszonyok, a városok hű és sokoldalú képét látjuk itt beleillesztve a történelmi fejlődés keretébe. A második rész táblázatokba foglalja össze az anyagot országos eredményekben, majd toborzó járások és törvényhatóságok szerint. A szabad királyi

városok, a nagyobb községek adatait külön táblázatokban közli, sőt egyes városokét városrészek szerint. Végül a harmadik rész a népszámlálásra vonatkozó fontosabb rendeletek, utasítások, jelentések és a felvételi minták gyűjteménye, eredeti (latin, német vagy magyar) nyelven. A három rész együtt mély betekintést nyújt a kor szellemébe, az ország politikai, gazdasági és társadalmi szervezetébe.

A nagy gondnal, alapos és hosszadalmas munkával szerkesztett, izléses kiállítású színes térképek jelentékenyen megkönnyítik az áttekintést és földrajzi szempontból különösen becsesek.

Thirring Gusztáv utat vágott az eddig élettelen anyaghalmoz sűrűjébe, de a munkát koránt sem végezte be. A részletek feldolgozása még hátra van s a következő nemzedékre vár.

*Pécsi Albert.*

*TARNÓCZI ISTVAN, IRMÉDI-MOLNÁR LASZLÓ DR., LIPTHAY BÉLA és TURNER FERENC: Trianon előtti Magyarország Romániához csatolt területének és a határmenti megyéknek néprajzi térképe. Mérték: 1 : 800.000. Kiadja a Magyar Nemzeti Szövetség. A Honvéd Térképészeti Intézet nyomása. Budapest, 1940.*

Az erdélyi kérdés megoldását megelőző izgalmas időszakban jelent meg ez a még ma is nagyon időszerű térkép. A szürke hegyrajzú alapon a szerzők a nemzetiségeket helységenként az 1910. évi népszámlálás alapján négyzetes rendszerrel úgy tüntetik fel, hogy minden négyzetmilliméter 200 lakosnak felel meg. A térképen jól szembetűnik, hogy a fejlettebb kultúrájú magyarság és németiség mennyire a termékeny síkságokat, dombvidékeket, völgyeket, gazdasági központokat szállotta meg a hegyvidéki állattenyésztést folytató románsággal szemben. Ugyancsak nagyon jó felvilágosítással szolgál a térkép a városok nemzetiségi megoszlásáról is. A lakatlan vagy gyéren lakott magasabb hegyvidékek mindenütt jól előtűnnek. Közlük a szerzők a fontosabb statisztikai adatokat is, egy melléktérképen pedig a túlnyomóan a magyarságtól, a németektől és románoktól lakott területeket tüntetik fel, de itt sem feledkeznek meg a lakatlan vagy nagyon gyéren lakott területek ábrázolásáról.

Ez a térkép, mint általában a néprajzi térképek, ma sem veszítette el időszertűségét. Nagyon jó bizonyosága lehet annak, hogy mennyire nehéz helyzetben lehetett a bécsi döntőbizottság, de azt is, hogy mennyire befejezetlen munkát végzett és mennyi orvoslásra váró sérelme maradt még a magyarságnak.

*Kéz A.*

*Magyarország aulótérképe. Tervezte: Tallián Ferenc, szerkesztette: Széll Sándor dr. Kiadja Shell kőolaj rt., főbizományos Magyar Földrajzi Intézet Rt. Budapest, Mérték: 1 : 400.000. Ára 3 pengő.*

Két nagy lapon, olyan végtelenül ügyes hajtogatással, hogy egyetlen fogással menten a szükséges helyen nyithatja ki az ember a térképet, ábrázolja az új autótérkép a megnagyobbodott ország úthálózatát. A Felvidék és Kárpátalja hiánytalanul benne van, sőt még az erdélyi területből is jelentékeny rész, igaz ugyan, hogy a rosszemlékű határok mögött. Hegyrajz nincsen a térképen, ez a gépkocsitérképek nemzetközi és elég rossz sajátossága, mert a hegységnevek és a magassági számok a hegyrajzot nem pótolhatják.

Reméljük azonban, hogy idővel a térképtervezők ezt is pótolni fogják, mert az autón utazók közül sokakat érdekel a környezet is. Mennyivel egyszerűbb volna a hegyrajzot is ugyanazon a térképen megtalálni, amelyiken az utak vannak feltüntetve. Két térképet használni már egy kicsit terhes.

A térkép elsőrangú kiállítású, gyakori megjelenése pedig biztosíthat mindenkit felőle, hogy a legújabb adatokat tünteti fel. Hamarosan ki fogják már az újonnan felszabadult részekkel is egészíteni. Az új lapon már Erdély és a Temesvidék úthálózata is rajta lesz. Az új kiegészítő lap ára 2 pengő.

Kéz A.

*A M. kir. Földművelésügyi Minisztérium Vizrajzi Intézete: Magyarország vízborította és árvízjárta területei az ármentesítő és lecsapoló munkálatok megkezdése előtt. 1:600.000-es térkép. Budapest, 1938. M. Kir. Honvéd Térképészeti Intézet nyomása.*

Alföldrünk régi vízrajzának szövegbe és rajzba foglalt irodalma már annyira terjedelmes, hogy ideje volt összefoglalni. Különösen régi térképeink nyújtanak sok részletadatot, de van köztük nagy területeket felőlelő áttekintő vízrajzi térkép is elég. Mindezekben a térképeken azonban a tájékoztató vonalak (folyók) is régiek és hiányzanak róluk azok az új vonalak (vasutak, csatornák stb.), amelyek alapján ma tájékozódni szoktunk. Ezért nem tudunk a régi térképeken mindig pontosan eligazodni. Zavarja vízrajzi tájékozódásunkat az is, hogy a régi térképek rajza sokszor torzult. Helyrajza, topográfiaja sokhelyt hibás, mert hiszen többje megfelelő geodéziai alap nélkül pusztán mérőaszton készült. Ahány lap, annyiféle a torzulás, ahány szerző, annyiféle a felvételi módszer.

A Vizrajzi Intézet szakavatott mérnökeit azonban mindez nem ejtette zavarba. Sorra visszatörzítették az eredeti, kéziratot vagy nyomtatott térképek hibáit és egységes alapon, gondosan szerkesztett térképen egyesítik a temérdek összehordott anyagot. Ezzel nemcsak a rengeteg részletadatot foglalták egységes képbe, hanem alapvetést nyújtanak a további tanulmányokhoz is. Legnagyobb hasznát természetesen a földrajz egyes ágazatai látják majd, de ezen felül örömmel köszöntik az alkalmazott gazdasági tudományok is, mert a térkép végeredményben az utóbbiak számára készült.

A hatalmas térkép *alapja* a Honvéd Térképészeti Intézetben készült iskolai hegy-vízrajzi fal térkép. Ennek sárga és barna színű igen plasztikus domborzatába nyomták bele élénk és izléses kék színekkel a Vizrajzi Intézet-től szerkesztett régi vízrajzot. A két szín és a kétféle térkép összehatása harmonikus, szép és igen szemléltető.

Magának a régi vízrajznak ábrázolása gondos és pontos. Rajza annyira finom, aprólékos, hogy még a jelentéktelen patakok és tócsák meg mélyedések helyén is bőséges részletet kapunk.

Az *ábrázolás* módja a következő: 1. halvány kék az egykori árvizek alatt „hosszabb-rövidebb ideig”; — 2. sötétebb kék az „állandóan vagy az év legnagyobb részében” elárasztott területek; — 3. sötét kék: jelenlegi tavak.

A kétféle elárasztás megkülönböztetésével pompás alapanyagot nyert a hazai geográfia. A térkép alapján jobban el tudunk majd igazodni az alföldi östelepülések és folyami (alacsony) terraszok nyomozásakor. Mezőgazdasági kultúránk fokozatos térfoglalásához is biztosabb alapot nyerünk s

még egy sereg más földrajzi és egyéb kérdés kibogozásánál is bizvást támaszkodhatunk e térkép régi vízrajzi adataira.

Hosszadalmas volna mindazt sorra venni, ami e régi vízrajzi térkép adathalmazából kiolvasható. Csupán ízelítőnek említjük meg egy néhány helyét.

Igy pl. meglepő a *Hanság* óriási és állandó vize. Csornától a Pándorfi fennsík tövéig ért. A Rába mente merő víz. — A Csallóköz állandó vize szokatlanul kevés, annál több a rövid időre elárasztott terület. Ugyanilyen természetű a Vág alsó völgye is. — A *Duna* lennebb csak Csepel sziget alatt teríti el szélesen árvizét. Le Bajáig mindvégig a kún hátság tövében jár, Paks alatt pedig már a Dunántúl peremét is ellepi.

A Dráva mente valósággal vízrajzi kaosz. Ugyanaz a Bácska alacsony földje is a maga belvizeivel.

A *Tisza* annyira rettegett veszedelme valójában csak e térképen tárul elénk. — Bereg megye lapályán kezdte meg évről-évre visszatérő árvizét és toroklatáig csaknem egyváltéban árasztotta el mind a két partját és annak messze elnyúló mellékét. Ma már el sem hisszük merre mindenfelé járt hajdan a Tisza. Büdszentmihály, Hajdúnánás, Karcag, Túrkeve egykoron mind a Tisza árjától rettegett. De nem a kanyargós medrébe ágyazott Tiszától, hanem attól a fékevesztett szeszélyesebb ártól, amelyik a Hortobágyon át zúdult le egyenest délnek a Nagy Sárretra.

Ezen a térképen pompásan látjuk a tiszai révek helyét. Sőt, térképünk meg is oldja, miért vezettek itt és ott át a folyón, mert az árvízmentes hátaik füzesei is ott sárgállanak a rév mindkét oldalán.

Az alföldi rétségek és árvizek igazi világa azonban a *Berettyó* és az *Alsó Körösök* tájéka, amihez még az imént említett hortobágyi ártér is csatlakozott. Akkora árvízi tartomány terpszkedett itt el, hogy mását az Alföldön sehol sem találjuk, sem a Tisza, sem a Duna mentén. Még az állandóan vagy az esztendő nagyobb részében elárasztott területek legtöbbje is itt terpszkedik el. Ezek alapján nem csoda, ha a régi nagyváradi—budapesti utat oly nehezen tudjuk kinyomozni.

A *Temesköz* régi vízvilága ugyancsak terjedelmes. Versectől Temesvárig nyúlik, innen pedig a Bega mentén a Tiszáig ér. Kuszasága az előbbi árterülethez hasonló.

A harmadik nagy tiszántúli árterület Szeged körül van, de nem annyira a Tisza, mint inkább a Maros torkolati elágazása miatt.

Rengeteg víz és ártér tárul elénk a Vízrajzi Intézet gondosan szerkesztett térképe alapján. Annyi és akkorák, hogy ezek figyelembevétel nélkül az Alföldön oknyomozó földrajzi tanulmányokat végezni lehetetlen.

*Strömpl G.*

**DR. MÉSZÁROS LASZLÓ: A csillagászati földrajz elemei.** Bp., 1940. A szerző kiadása. 8°, 183 oldal, 232 kép.

A magyar csillagászati földrajz irodalma, amint a könyv előszavában helyesen is utal rá, valóban igen szegény. Különösen hijjával vagyunk olyan munkának, amely a földrajztanárok ebbeli kiképzésének alapjául szolgálhatna. Kövesligethy hatalmas munkája már túlhaladja az igényeket, emellett nehéz nyelvezetű is. Potzvalnak a maga idejében jól használható könyve — majdnem 70 év multjával maga mögött, bizony már elavult. Vekérdi ügyes kis munkája viszont alig terpszkedik túl az elemi fogalmakon.

Newcomb, Scheiner és Jeans munkái pedig már az asztromónia és asztrofizika körébe tartoznak. Éppen ezért különös érdeklődéssel vettük kezünkbe a szerző könyvét, s elolvasása után nagy örömmel állapíthatjuk meg, hogy olyan ez a munka, amelyre a földrajztanárságnak már évtizedek óta szüksége lett volna.

Tárgyában pontosan annyit ad, ami a geográfusnak kell. Az asztrofizikából és a szorosabb értelemben vett asztronómiából éppen csak annyit ismertet, amennyi elkerülhetetlenül szükséges. Ezzel szemben éppen a geográfus számára értékes fejezet a rövid, de a leghasználatosabb projekciókat magábanfoglaló vetülettani összefoglalás. Érdekesekek azok a fejezetek, amelyek a csillagászati jelenségek földi vonatkozásaira mutatnak rá.

Felépítésének egyéni íze van. Nem a szokásos kiindulópontot választja a három koordinátarendszerrel, hanem előbb a Föld nagyságát és alakját ismerteti. A továbbiakban is sajátosan fűzi a tárgyalás fonalát. Ez azonban nincs hátrányára a könyvnek, sőt valósággal üdítőleg hat a csillagászati földrajzi munkák szinte kötelezőnek ismert tárgyalásrendszere mellett. Világos okfejtése, a nehezebb fogalmaknak is rendkívül érthetően való megvilágítása, nagy didaktikai készsége elegáns könnyedséggel segítik át a kezdőt is a tárgy nem kis számú nehézségein. A könyv minden sorában látszik, hogy ezt szerzője nemcsak a szakember hozzáértésével, hanem a csillagos ég fenséges tudományának áhítatos, és magával ragadó szeretetével írta meg.

Jól sikerült megoldani a trigonometria kényes kérdését is. A szerző nem szállítja le a könyvének színvonalát azzal, hogy fölösleges ballasztként kidobja azt a könyvből, de a matematikában kevésbé jártasak számára sem teszi járhatatlanná a megértés útját folytonosan közbeszúrt trigonometriai levezetésekkel. Ezt pedig olymódon éri el, hogy rövid trigonometriai bevezetés után külön fejezetben csoportosítja a szférikus asztronómia kérdéseit.

A szokatlanul bőséges ábrák — a szerző sajátkezű rajzai — külön értéket jelentenek a könyv számára. Nehány helyen azonban fénykép jobban elkelne, mint rajz.

A könyvhöz csatolt csillagtérkép jól felhasználható a csillagos égbolton való tájékozódáshoz.

Könnyen érthető, hogy az adatok nagy tömegébe néhány téves is belecsúszhatott. Így például kikerülte a szerző figyelmét az a körülmény, hogy 1925 óta a csillagászok közös megegyezéssel a polgári időszámítással megegyezően nem a felső, hanem az alsó kulminációtól kezdik számítani a napot. A Jupiter holdak fogyatkozásának együttálláskor való beállítása nem 15 perccel, hanem 17 perc és 10 másodperccel történik későbbben, mint szembeállítás idején. Nem helyes a deklinációs paralellák deklinációs körnek való elnevezése, mert az utóbbin az órákört szokták érteni. A 120. ábrában a Hold átmérője túl kicsiny az árnyékkúp szélességéhez viszonyítva, mert tudvalevőleg háromszorosa a holdátmérőnek. A 147. ábrában a Föld görbültsége a szélrendszerek kiterjedéséhez viszonyítva, szintén igen kicsiny. A mérték meghatározása félreértésekre adhat alkalmat.

Mindezek azonban csak jelentéktelen kis szépséghibák, amelyek Mészáros könyvének értékes voltát nem homályosítják. Egy remélhetőleg minél hama-

rabb bekövetkező második kiadásban alkalom nyílik majd az apró elírások kijavítására.

A magyar földrajztanárság hálás lehet a szerzőnek kitűnő könyvéért, amely valóban nem hiányozhat egyetlen geográfusnak, de egyáltalán mindazoknak a könyvespolcáról, akik öntudatosan akarnak a világegyetem fenséges törvényeibe és a „természettudományok királynője“ nemes tudományának örökszép rejtelmeibe betekinteni.

*Koch Ferenc dr.*

*JUHASZ VILMOS: Nyersanyagháború.* Budapest, évsz. nélk., 8°, 411 old. 12 színes táblamelléklettel, térképpel és szöveg képekkel.

A ma háborújának kétségtelenül legjelentősebb mozgó rúgója a nyersanyagok egyenlőtlen elosztása. A nyugati, hatalmas gyarmatbirodalmakra támaszkodó államok s a velük gazdaságilag és szellemileg azonos alapon álló USA szinte kimeríthetetlen nyersanyaggazdagsága áll szemben a nyersanyagszegény tengelyhatalmakkal. Érthetően fordul ezért mindnyájunk figyelme a nyersanyageloszlás sokrétű kérdése felé. Ezzel a fokozott érdeklődéssel párhuzamosan növekszik a könyvkereskedések polcain az ezirányú tömegérdeklődést kielégítő könyvek és röpiratok száma. A geográfus sem mehet el érdektelenül mellettük, hiszen a nyersanyagkérdésben — szükségtelennek tartjuk ezt itt részletesen kifejteni — jókora adag geográfikum rejlik.

E könyvek közül messze kiemelkedik Juhász munkája: nemcsak nagy terjedelménél, hanem alapos voltánál fogva is.

A természet mindhárom világának valamennyi világgazdasági jelentőségű terméke sorra kerül itt. Nem elégszik meg a jelenlegi eloszlás térkép-szerű felsorolásával, hanem, igen helyesen, a legősibb időkbe nyúlik vissza, rámutatva mindenkor a nyersanyagok felhasználásának gyakran igen változó módjaira. Különös érdeklődésre tarthatnak számot, időszzerű voltuknál fogva a műanyagoknak szerepéről és jelentőségéről írt sorai.

A táblamelléletekben a sablonos diagrammokat jól sikerült, hatásos ábrákkal pótolja. A világgözeledés fejezete kizárólag ilyen ábrákból áll. A fekete-fehéren nyomott térkép, a földrajzilag nem iskolázottak részére jó szolgálatokat tehet a könyv olvasásakor, bár rajza szebb is lehetett volna. A mérték is hiányzik róla. Tibet nem tartozik az angol birodalomhoz, amint azt a térkép mutatja.

Meglepően széleskörű irodalmi felsorolás szintén bizonyítéka a szerző törekvései komolyságának és munkája megbízhatóságának. Könnyen gördülő nyelvezete az érdeklődést minden oldalon lekötő előadó készsége jelentékenyen hozzájárulnak a könyv megérdemelt sikeréhez.

Rá kell azonban mutatnunk néhány elírásra is. A szőlőművelést nem a főniciaiak honosították meg hazánkban. A kukorica nálunk csak az oláhok és a rutének táplálkozásában játszik szerepet, a szlovákoknál már nem, hiszen nyelvterületük legnagyobb részén a kukorica már meg sem terem. A quebrachonak maga a fája cserzőanyag, nem pedig a levele. A földi mogyoró termelősterülete még nagyjában sem esik egybe a kakaóéval. A kakaó nagyobb meletet és főleg több csapadékot kíván, mint a földi mogyoró, ezért a felsőguineai partvidéken van termelésének gócpontja, míg a földi mogyorót francia Szudánnak a Szahelhez tartozó szárazabb nyugati

részen termelik. Helytelen következtetésekre adhat alkalma az a körülmény, hogy több helyütt csak egyes évek statisztikai adataival dolgozik a szerző. Mindezekről eltekintve megállapíthatjuk, hogy Juhász könyvét a gazdasági geográfus jól használhatja és haszonnal forgathatja. *Koch Ferenc dr.*

### B) külföldi.

*E. DEVROEY: Le Kasai et son bassin hydrographique.* Megjelent az Annales des Travaux Publics de Belgique 1939. évi számaiban. Bruxelles, 1939. 334 old., 26 ábra, 6 tábla, 22 táblázat, 21 fénykép.

Mintegy 2000 km hosszúságban hömpölyögteni iszapos vizét a Kasai, a Kongó legnagyobb mellékfolyója. 52 harcias néger törzs népesíti be a folyó medencéjét; megfékezésükre még ma is állandó katonai készenlét kell. Felsőszakasa vízesésekkel telt, hajózhatalan; 780 km hosszú alsó része hol szélesen szétterülő, változékony meder, hol pedig sziklák közé szorított, rohanó vízfolyás, de mindenképpen szirtekkel, zátonyokkal és szigetekkel sűrűn telezsórt, változó mélységű, nehezen hajózható víziút. Hossza, 904.000 km<sup>2</sup> területű vízgyűjtő medencéje, a torkolatnál 5—20.000 m<sup>3</sup>/sec-ot kitevő vízmennyisége a Duna nagyságrendjéhez teszi hasonlónvá, vízjárása azonban jóval egyenletesebb, kisvíze magasabb, medencéje egységesebb. A Dunára emlékeztetnek egyéb jellemző adatai is, így árvizeinek kétszeres évi ismétlődése, 1,0—1,5m/sec körüli vízsebessége, 8—17 cm/km esése, medencéjének átlagos vízfolyástényezője (0,23) s általában a folyó egész jellege, fentemlített fizikai sajátosságai a Dunával mutatnak erős párhuzamosságot. Szerző mindazonáltal francia folyókhoz s elsősorban a Rajnához hasonlítja a Kasait. A még kellően nem tanulmányozott hordalékmozgás és mederváltozás vizsgálatokor meg is jegyzi, hogy inkább Oroszország és Amerika nagy folyamaival kellene a Kasait összehasonlítani. Jobb összehasonlításalapul szolgálna a Duna a hajózás szempontjából is; 1936-ban a Kasain 1,5 m-es hajózásmélység 8 hónapig, 2,0 m-es 4 hónapig állt rendelkezésre; a folyó szabályozásának fő célja itt is a 2,0 m-es mélység lehető állandó biztosítása. A szirték és gázlók eltávolítása érdekében végzett részleges kísérletek nem vezettek eredményre; bizonyára több sikert értek volna el a mi hasonló jellegű folyónkon hosszú évtizedek óta kialakult szabályozáseljárásokkal. A hajózási jelzése ma már meglehetősen előrehaladt; a víz felszíne alatt sodródó fatörzsek eltávolítására különleges hajókat helyeztek üzembe. A Kasai évi forgalma 1938-ban 174.000 t volt és ez növekvő; a vízi útnak vasúttal való helyettesítése nem volna helyes és gazdaságos eljárás.

A mellékfolyók rövid leírása után a vízügyi szolgálat szervezetét és eszközeit ismerteti, majd a medence gazdasági fejlődését és közlekedésviszonyait tárja elénk. A történelmi részben itt sem mulasztja el megemlíteni a magyar kutatókat, Torday-t és Magyar Lászlót, ahogy más művében sem feledkezett meg Magyarról és Baker kapitány hős feleségéről.

*ifj. Molnár Dezső.*

*S. MAZLOUM: L'Afrine, étude hydrologique.* — Paris, 1939. 266 old., 112 ábra, 5 tábla, 49 táblázat. — Megjelent a „Revue de Géographie Physique et de Géologie Dynamique“ XII. köt. 1. és 2. számában.

A szíriai Afrin folyócska Törökországban, a Szor dagi hegyeiben ered,



végigfolyik a Kürd dagi és a Dzsebel Szemán hegységek lábánál és közel 150 km megtétele után az Amuk mocsaraiban terül szét. A mocsaras síkság vizei az Antiochiai tóban gyűlnek össze, honnan az Assi, az Orontes vezeti őket a Földközi tengerbe. Észak-Szíriának környező része az ókorban virágzó kultúra színhelye volt. Az öntözőművek tönkrementek, a termőtalaj sivataggyá vált s a régi kultúra teljesen elpusztult. Az 1914—18. évi világháború után francia fennhatóság alá került Szíriában csak 1930-ban indultak meg a vízszabályozás és vízhasznosítás munkák alapjául szolgáló kutatások. A munka már ennek az eredménye.

A folyó vízgyűjtő területe 150 km hosszú, 2850 km<sup>2</sup> kiterjedésű, főleg mészköves, sziklás hegyvidék. A vízgyűjtőterület közepes lejtésének görbéje megtört, egyenetlen, az egyensúlyi állapot eléréséhez még 245 milliárd m<sup>3</sup> talaj elhordása szükséges, ami az Afrin jelenlegi eróziós hatása mellett 12.000 évszázadig tartana. A lecsapoló terület erős lejtése mellett, magának a folyónak az esése is meredek: az Afrint alkotó vadpatakok összefolyása utáni 6%-os esés a síkság peremén is csak 2,8 %-ra csökken. Az erdők és a növényi takaró kiterjedése nem elég ahhoz, hogy a vízfolyás gyorsaságát mérsékelje; a hótakaró kis terjedelme miatt a folyó vízjárása az egyenetlen és záporszerű esőzések hűsége mása.

A folyó közepes vízhozama Midankinál 5,57, Bassutnál 8,13 m<sup>3</sup>/mp, ami 4,08, ill. 3,76 l/mp-nek felel meg km<sup>2</sup>-kint. A vízjárás rendkívül heves, az árvizek sokszor a 400 m<sup>3</sup>/mp-et is elérik. A lefolyástényező értéke a talaj telítettsége szerint erősen ingadozó, általában 5—30% között váltakozik; az esőzésekből az árvizek nagyságára így csak a nagy megközelítéssel következtethetünk.

A kisvizek mennyisége Midankinál átlagosan 0,55, Bassutnál 1,11 m<sup>3</sup>/mp. A kisvizek lefolyását az esők alatt a sziklaüregekben tárolódó vizek kifolyásának törvényei irányítják; előrejelzésük ezért pontosabban történhetik, mint az árvizeké. A kisvizek lefolyásának törvényszerűségéből a tápláló, földalatti vízkészlet mennyisége kiszámítható: Midankinál kb. 74, Bassutnál 120 millió m<sup>3</sup>-re tehetjük a tárolt vizek egy év alatt elfolyó mennyiségét, ami az évi teljes vízfolyásnak mintegy fele. Ebből az értékből következik, hogy a földalatti vízkészlet nagysága is az esőzések váltakozását követi; ez a tartalék-készlet tehát lényegében minden évben kimerül és egy következő, száraz esztendőben már nem érezteti hatását.

Végeredményben az évi csapadékból a felületen folyik le 12%, beszivárgás után folyik le 12% és a veszteségek és elpárolgás együttesen 76%. A közvetlen lefolyás értéke tehát aránylag igen nagy.

A folyó hordalék-mennyiségét, a mérések kis száma miatt, ma még csak becsülni tudjuk: az oldott anyagok mennyisége a vízgyűjtő terület 1 km<sup>2</sup>-re évi 30 t, a lebegő hordalék 97 t, a fenékhordalék pedig 46 t, összesen 173 tonna/km<sup>2</sup>, ami évi 0,08 mm-es letarolásnak felel meg. A behordott anyag kb. 1500 év mulva fogja betemetni az Amuk mocsarat és az Antiochiai tavat.

Az aránylag kevés hordalék lehetővé tenné az Afrin vízének tárológátákkal való szabályozását. Midanki és Bassut közelében két, különösen kedvező hely mutatkozik erre a célra. Mivel az ország gazdasági fellendülése a rendelkezésre álló vizek hasznosításától függ, a vízrajzi tanulmányok folytatása és kiterjesztése, majd a művek megépítése rendkívül fontos.

A nyert számszerű eredményeket más folyók adataival összehasonlítva, a szerző tanulságos útmutatást ad a tárgyalt tényezők becslésére és értékelésére. A matematikai módszereket — mint a franciák általában — túlzott mértékben alkalmazza. Hivatkozásainak és forrásmunkáinak bősége és kutatómódszereinek érdekessége nagyértékűvé teszi munkáját.

*ifj. Molnár Dezső.*

*E. RAISZ: General Cartography.* McGraw-Hill Book Company (McGray-Hill Series in Geography), New York and London, 1938. — 370 oldal.

Az Amerikai Egyesült Államokba kiszármazott Raisz Ervinnek, aki a cambridge-i (Massachusetts) Harvard-egyetem földrajzkutató intézetében a földrajzot oktatja, ez a műve a *térképrajz* — kartográfia — tudományának angolnyelvű kézikönyve.

Megtalálja az olvasó ebben a könyvben a térképész munkájának minden részletét és a térkép születésének szakavatott leírását. Hasonlóan alapos ilyen művet eddig csak a német szakirodalom (Zöppritz, Geissler, Eckert) mutathatott fel. A francia, a spanyol, az olasz, a svéd és a lengyel kartográfiai művek eddig inkább a térképezés történetével foglalkoztak. *Magyar térképrajz még nem jelent meg.* Amit nálunk a térképről írtak, az leginkább a fényképmérésre, a terepfelmérésre, a helynevekre és történelmi értékű, régi térképművekre vonatkozott. A szorosán értelmezett kartográfia szomszjai idegen művek lapozgatására kényszerültek.

Raisz Ervin könyve a térképrajz történetével kezd. Amerikai szemszögből nem az egyiptomiakat vagy a görögöket említi elsőként, hanem a mikro-néziái Marshall-szigetek lakóinak kezdetleges „tengeri térképeit”. Csak az eszkimó, indián és azték térképszerű emlékek után tér rá az óvilág bábeli, egyiptomi és kínai östérképeire. Szövegét Raisz időrendben összeállított, áttekinthető táblákkal kíséri. A térkép őskorának, az 1500 után bekövetkezett megújodásnak, majd a mai térkép megjelenésének és kifejlődésének eléggé részletes leírását Amerika kartográfiája követi.

A könyv második része a térképek mértékével és vetületeivel foglalkozik. Ott látjuk a tengerszabdalo Goode-vetületnek szeszélyes rajzát is.

Földünk felszínének ábrázolásáról szól a harmadik rész. A térképjelekről szólva megállapítja azt a vezérelvet, hogy „*csak az a térképjel jó, amelyik magyarul is olvasható*”. A térképrajznak valóban ebben az irányban kellene fejlődnie. A közigazgatási és magassági viszonyok helyett inkább a valóságban leginkább feltűnő növényzet és táj ábrázolása teszi szemléletesebbé a beszédes térképet. A hegyrajzot Lehmann csikrendszerétől kezdve a légifénykép árnyékdomborzatáig bemutatja a *General Cartography*. A hegyábrázolásnak néhány újszerűbb változata (világító szintvonalak, Lucerna kartográfiája, a japáni Tanaka Kitirô módszere stb.) igen érdekes.

A negyedik rész a térkép névirásáról, betűfajtaíróiról, rajzfogásairól, keretéről, felírásairól, majd a rajzszerkekről szól. Ez a fejezet tárgyalja a sokszorosítás részleteit is, és pedig a legnagyobb általánosságban, mert hiszen magának a térképrajznak a nyomdai sokszorosítás már éppúgy nem lényeges tartozéka, mint ahogy nem az a terepfelmérés mérnöki vagy katonai, és, a fényképészi repülői vagy fényképezési munkája.

A hivatalos és magánkartográfia megkülönböztetését, meg az egyes országok térképészeinek leírását találjuk a könyv ötödik részében. Magyar-

országról csak alig valamit ír: adatai abból az időből származhatnak, amikor az Ausztriától különvált ország térképészeti intézete még a kezdet nehézségeivel (a szükséges felszerelés hiánya és a megfelelő szakemberek gyér száma) küzdött és az 1 : 25.000-es katonai térképeken kívül — amelyek a vérbeli térképésznek csak kezdetben és mint rajzgyakorlat jelentenek feladatot — egyebet még nem alkothattott.

Igen érdekes példákat látunk a továbbiakban (6. és 7. rész) különböző statisztikai és földrajzi viszonyok térképes ábrázolására. Ötletes adatképek (diagrammok, grafikonok), szellemes kistérfépek (kartogrammok) egész sorát, ügyes jelkulcsokat, majd különféle térképfajtákat mutat be Raisz könyvének ez a része. A tömörszelvények láttán a magyar ember örül annak, hogy a Choinoky-félék jóval szemléltetőbbek és értelmesebbek.

Külön fejezet — a nyolcadik — foglalkozik földgömbök szerkesztésével és rajzolásával, a domború térképekkel és a táj távlatos rajzával. Végül a térképek könnyen hozzáférhető tárának legcélszerűbb elrendezését tárgyalja, majd térképrajzi gyakorlatok rendszeres kérdéseit gyűjti össze a könyv utolsó része.

Raisz Ervin térképrajzi kézikönyvének kiállítása — papírja, betűi, rajzai, szedése — is elsőrendű. A magyar térképész élvezettel, de abban a reményben lapoz benne, hogy majd eljőhet az az idő is, amikor ilyen, vagy talán még különb kartográfiai mű magyarul is napvilágot láthat.

*Takács József dr.*

*GIOTTO DAINELLI: Atlante fisico economico d'Italia.* 82 oldalon 508 térkép. A Consociazione Turistica Italiana kiadása. Milano, 1940 — XVIII.

Olaszország nagy idegenforgalmi egyesülete, mely régi nevét — Touring Club Italiano — az olaszosabb *Consociazione Turistica Italiana*-ra változtatta, ismét gyönyörű térképrajzi (kartográfiai) kiadvánnyal lepte meg azokat, akik a művészi ízlésű és tudományos értékű térképműveknek és általában a magasabbrendű alkotómunkának hívei. CTI — másirányú főhivatása mellett — ugyanis már egy-két évtizedes multra visszatekintő térképrajzoló osztályt is foglalkoztat. Az osztály vezetőjének, Pietro Corbellini mesternek, ügyes, jóízlésű térképészei eleinte turistatérképeket és városalaprajzokat rajzoltak az olasz Baedeker-szerű könyvecskékhez. A világháború utáni évtizedben nagy fába vágták kartográfus-fejszéjükét: hatalmas világatlasz megteremtéséhez fogtak. Hangyaszorgalommal dolgozhattak, mert 1928-ban meg is jelent a remekmű, az azóta már több kiadásban is elkelt *Atlante Internazionale*, a nemzetközi nagy világatlasz. Ez a térképkönyv egy csapásra föléje emelkedett az addig legjobbaknak tartott német, francia és angol atlaszoknak. Világos, művészi rajza, lapbeosztása, részletessége, de főleg névirásának tárgyilagossága juttatta erre az előkelő helyre.

Most ismét előttünk fekszik Corbelliniék legújabb remeke: Olaszország természeti és gazdasági térképeinek gyönyörű gyűjteménye. Amikor lapozgatunk benne, Finnországnak és a kimult Csehszlovákiának hasonló célú, ízléses kiállítású atlaszaira emlékezünk. Az olasz atlasz talán még ezeknél is sikerültebb. A magyar térképész nem titkolhatja fájó érzéseit affőlött, hogy hazájáról ilyen mű még nem készült, holott a magyar kartográfia a legutóbbi tíz év alatt már magasszínvonalú, figyelemreméltó művekkel tünt ki.

Itália atlaszához C. Bonardi szenátor írt szép bevezetőt. Nem féltek kiadni ezt a művet olyan időben, amikor Európa új külsőt készül öltetni, mert jól tudják, hogy az olasz föld maga nem változhatik, akár innen, akár pedig túl esik a tünékeny országhatárokon.

\*

Az új atlasz ugyanolyan nagyalakú, mint földrajzi elődje, az Atlante Internazionale. Minden egyes, kétoldalas térképlap külső részén feltüntették a felhasznált forrásműveket és a térképre vonatkozó hasznos tudnivalókat. Ezenkívül az atlaszhoz külön, negyedrétfű könyvet is mellékeltek, az egyes térképek bő magyarázatával.

Első az olasz föld ú. n. hegy- és vízrajzi — helyesebben inkább *magasági* (= altimétriai) — térképe. Színezése kellemes és lágy, éppenúgy, mint a tenger természeti tulajdonságait ábrázoló térképeké. Feltűnő és rendkívül érdekes az a lap, mely Észak-Olaszországot és az Alpokat a negyedkor állapotában mutatja be. Mai eszközökkel és ábrázolásmóddal készült remekmű ez a részletes térkép a hatalmas jégárakkal borított, jólismert vidékekről. Ilyen neveket olvashatunk róla: *Ghiacciaio del Ticino, della Drava, della Garda*. Az Adria északi része helyén zöld síkságon folyik tovább a Po, és Istria hegyeitől délnyugatra a Piavével és Adigével egyesül. Maga a tenger csak valahol Split táján kezdődik.

A földmozgások térképéről megtudhatjuk azt, hogy a legtöbb földrengés Lacedonia és Lentini vidékén pusztított Itália félszigetén. Messina „szerényebb” helyre került.

Élénk, átlátszó színeivel tűnik fel a földtani térkép. Egy-egy kékje, lilája vagy narancsszíne gyönyörű. A vulkánosság térképén érdekesek az Etna és a Vesuvio lávaömlései.

Az időjárás-térkép északi szürke színe szinte az elpiszkosodó, olvadozó havat érzékelteti, szemben a szicíliai napfényben fürdő vidékek élénkzöld színezésével.

A növényzet formáit még a tengerben is (pl. vörös algák) megadja az egyik térkép. Az állatvilággal kapcsolatban a madarak vándorlásának főirányairól sem feledkeztek meg a térképkönyv szerkesztői.

Oldalakon keresztül sorolhatnám fel itt a szebbnél-szebb térképeket. Érdekes, hogy a közigazgatás térképe egészen a végére került. Csak a kül-föld olaszok elhelyezkedésének (a legtöbb Franciaországban, Argentínában és Braziliában él!) bemutatása következik utána.

Az atlaszhoz 147 oldalas magyarázó könyv (címe: *Note illustrative*) is tartozik.

Mindent összevetve: az olasz Consociazione Turistica ismét remekművel lépett a világ elé. Büszke lehet rá.

Takács József dr.

*A Géographie Universelle* két újabb kötete. I. *Afrique septentrionale et occidentale* par Augustin Bernard. Tome XII. — II. p. Librairie Armand Colin Paris, 1939.

Az Észak-Afrikát tárgyaló kötetnek ez a második része a Szaharával és Nyugat-Afrikával foglalkozik. A Szahara a legújabb időkig úgyszólván teljesen ismeretlen terület volt, legfeljebb csak a karavánutak mentén fekvő oázisairól tudtunk egyet mást. Ma azonban a gépkocsi- és a légiforgalom

fejlődése egyre több és több ismeretlen foltot tesz hozzáférhetővé rajta a tudomány számára. A Szahara tudományos tanulmányozásában legfőbb része van a franciáknak. Az ő érdemük, hogy ma már főbb vonásokban ismerjük a Szahara földrajzát. Szerző az eddigi Szahara-kutatásoknak jól áttekinthető leszűrt eredményeit foglalja össze ebben a munkában. Ezekről megállapítható, hogy a Szahara a negyedkorban jóval nedvesebb volt, mint jelenleg. A paleolit kor végén fokozatosan fellépő kiszáradás bizonyágai: egyes régi karavánutak a vízhiány miatt ma nem használhatók, a vádikban több helyen nem fosszilis eredetű halmaradványokra akadtak, egykori ciprus-erdők maradványait is megtalálták a mai sivár homokos térszínen (Tassili), elefánt-, orrszarvú- és zsiráf-maradványokra is több helyen bukkantak. Timbuktotól nyugatra a sivatagban nemrégben egy hajdani virágzó város maradványait találták meg, amely egykor termékeny mezőségek központjában feküdt.

A Szahara geológiai felépítéséről, felszíni viszonyairól (a hegységekről és a homokbuckákról) a lepusztító erők munkájáról, az oázisok problémájáról nagyon alapos tájékoztatást ad. Behatóan tárgyalja a Szaharát emberföldrajzi szempontból is. Foglalkozik az itt talált barlangrajzokkal, a mai népesség eredetével, az oázisok életviszonyaival. Megismertet a modern közlekedő-eszközök bevezetése óta beállott változásokkal, részletesen fejtegeti a közlekedés további fejlesztésének lehetőségeit (Szahara vasút).

Szudánról is jó földrajzi képet ad. A ma már több helyen létesített meteorológiai állomások részletes csapadékviszonyaival állítja párhuzamba az egyes tájak növénysségi képét s ezekkel az ott élő emberek életét. Nyomatékosan kiemeli, hogy ebben a kezdetleges kultúrájú környezetben az egyes tájak földrajzi adottságai mennyire befolyásolják, sőt meghatározzák az ottani emberek életét. Egészen más életviszonyokat találunk a Guineai öböl partvidékén, mint Belső-Szudánban; a szavannák és a sztyeppek élete is nagyban eltér egymástól. Megismerkedünk még azzal a nagy gazdasági átalakulással is, amely — különösen Szudán nyugati részében — végbement az európai ember térfoglalása óta. Az egyre szaporodó banán-, pálmaolaj-, kakaó-, gyapot-, kávé-, gumültetvények, a különböző fontos ércelőfordulások a jövőben még nagy lehetőségeket nyújtó kiegészítői lehetnek az európai gazdasági életnek.

**2. *Afrique équatoriale, orientale et australe* par Ferd. Maurette.** Tome XII. Ez a harmadik afrikai kötet Közép-, Kelet- és Dél-Afrikát tárgyalja. Itt is jól megkülönbözteti egymástól az eltérő tájakat s mindenütt ezekben állítja be az ott élő ember életét. Belső-Afrika valamikor még úgyszólván teljesen ismeretlen terület volt: a közlekedési nehézségek és az éghajlati viszonyok igen megnehezítik a feltárását. A fehér ember azonban itt sem ismert legyőzhetetlen akadályt. Ennek köszönhetjük, hogy az egykori fehér foltok egyre jobban összezsugorodnak a férképen s nagyobb kiterjedésű térképezetlen és feltáratlan területek ma már itt sincsenek. Ma már eléggé részletes geológiai és vízrajzi térképek készülnek róla, — mint azt könyvünk is igazolja. Az őserdő különböző tájainak megrajzolása után érdekes és tanulságos képét adja az itt élő primitív ember életének: a gyűjtögetés, a vadászat, a halászat, a kezdetleges földművelés és ipar miként terjedt el vidékek szerint. Belső-Afrika gyarmatosítása is nagy léptekkel halad előre, pedig a

kedvezőtlen éghajlati viszonyokkal igen nehezen tud a fehér ember megküzdeni. Ezt leginkább az itt felfedezett értékes bányáknak köszönheti (réz, rádium). A bányászat hozta létre az őserdőkön átvezető gépkocsutakat és vasutakat, a európai letelepüléseket.

Kelet-Afrikáról részletesebb és pontosabb képet kapunk. Különösen a nagy tavak és vulkánok vidékét tárgyalja behatóan, ahol az európai civilizáció térhódítása fokozottabban haladt előre. Egyiptom természeti viszonyainak a Nilussal kapcsolatban igen tanulságos ismertetését adja. Az öntözésekkel és általában az ország gazdasági jelentőségével kimerítően foglalkozik. A Szuezi csatornát külön fejezetben tárgyalja. Ezzel szemben kevésnek és felületesnek találjuk az Abesszíniával és a Szomáli földdel foglalkozó részt. Az olaszok ottani gyarmatosító munkájáról nem igen akar tudomást venni.

Dél-Afrika a kontinens egyik legjobban ismert része. Az európai művelődés az egészséges és mérsékelt éghajlat miatt itt haladt előre leginkább. Külön rajzolja meg ennek a nagy területnek éghajlati viszonyok szerint tagozódó tájegységeit: a csapadékos szubtrópusi délkeleti partvidéket, a szárazabb, állattenyésztéséről és bányászatáról nevezetes belső fennsíkot, a délnyugati száraz sztyeppvidéket és a Zambézi trópusi éghajlatú, csapadékos tájékát. Tanulságos ismertetést kapunk a Délafrikai Unió gazdasági életéről is, amelyben az angolokon és búrokon kívül a néger, továbbá az ázsiai színes (hindu, maláj) és kevert lakosságnak is egyre számottevőbb szerepe van. — Sok szép fényképfelvétel, tanulságos térképvázlat és grafikon teszi elevenebbé és szemléletesebbé a könyvet.

Hézszer A.

*Association de Géodésie de l'Union Géodésique et Géophysique Internationale: Bibliographie Géodésique Internationale, tome 2, années 1931—1934, publié sous la direction de G. Perrier par A. Carrter et P. Tardi. Paris, Secrétariat de l'Association, 1938.*

Az a jól megérdemelt kedvező fogadtatás, amelyben az első kötetet az egész világ szakköréi részesítették, arra indította a szerkesztőket, hogy módszerükön semmi lényeges változtatást ne végezzenek. Az osztályozásban a tizedes rendszert követik, a Geodéziai Szövetség titkárságának tervei szerint, amint azt a bevezetés táblázatai mutatják. (A47—A52. l.) A függelék felsorolja a világ összes periódus kiadványait, amelyek szorosan összefüggnek a geodéziával, köztük 17 magyar kiadványt, a Földrajzi Közleményeket is. (A30—A31. l.) A négy évfolyam 20 magyar szerző 23 munkáját öleli fel. A II. kötet magyar munkatársa a Budapesti Csillagászati Observatórium azóta elhunyt igazgatója: Tass Antal volt.

A kötetben felsorolt magyar értekezések közül említendők a következők: Irmédi-Molnár László: Mikoviny Sámuel térképfelvételi módszere; Oltay Károly négy műve: Relative Schwerkraftmessungen zwischen Budapest und Padova, Die Genauigkeit der mit der Eötvösschen Drehwaage durchgeführten relativen Schwerkraftmessungen, a Budapest és Bécs közötti relatív nehézségierőmérések, Die Genauigkeit der Lotabweichungsbestimmungen mit der Eötvösschen Drehwaage; Bendeffy László: Magyarország területén mért szintváltozások térképe; Strömpl Gábor: Szintezési pontjaink elmozdulásának geológiai okai; Gárdonyi Jenő: A rég felsőrendű szintezési alappontok magasságának változásai.

Pécsi A.

*Missione di Studio al Lago Tana, Vol. III. Giuseppe Morandi: Parte I. Geografia Fisica, Parte II. Chimica e Biologia. — Vol. IV. Edgardo Moltoni: Raccolte ornitologiche nella regione del Lago Tana. — Roma, Reale Accademia d'Italia, 1940. XVIII.*

A római olasz Kir. Akadémiától a Tana-tó és vidéke tanulmányozására kiküldött expedíció eredményeit tartalmazó előző köteteket már ismertettük (Földr. Közl. 1938. évf. 195 I. és 1940. évf. 63 I.).

A kiadványsorozat újabban megjelent három kötete folytatja a kutatás eredményei összefoglalását. A Morandi Giuseppe által megírt III. kötet két külön részben adja a tulajdonképeni tó kutatás (limnologia) eredményeit; az I. rész a tó fizikai földrajzát, a II. rész a tóvíz vegykalkatát és szerves világát ismerteti.

Az I. rész Dainelli előszavával közli a tóról eddig megjelent művek bibliográfiáját, valamint a róla eddig készült térképek másolatát és bírálatát. Ezután részletesen beszámol a most végzett kutatások módszereiről, eljárásáról, eszközeiről és műszereiről. A munkahelyiség egy gazdagon felszerelt motoros bárka volt, amelyen egy előre megállapított hálózat 84 különböző pontján végezték a legmodernebb — részletesen leírt — kutató eszközökkel a méréseket és megfigyeléseket.

Az expedíció egyik érdeme, hogy végleg megállapította a kutatott vidék területi viszonyait. Az eddigi számítások és becslések igen nagy eltéréseket mutatnak. A tó vízterületét az eddigi megállapításokkal ellentétben Morandi 16.500 km<sup>2</sup>-ben állapítja meg, míg magának a tónak területét 3156 km<sup>2</sup>-ben (az eddigi számítások 2890 és 3100 km<sup>2</sup> között mozogtak). A tó felszínének tengerfölötti magassága 1720 m. A tónak legnagyobb hossza 78·37 km, legnagyobb szélessége 75·87 km.

A tó mélységét eddig aránytalanul túlozták. A végzett pontos mérésekből kiderült, hogy legnagyobb mélysége — a közepe táján — 14·14 m.

A tónak számos apró szigete van, jobbára közel a parthoz, amelytől elszakadtak. Középe táján két nagyobb sziget emelkedik, *Dech* és *Dagá*. E szigetek morfológiai leírása után a szerző ismerteti a tóba torkolló folyókat és azok munkáját (deltaképződés). A következő fejezetekben az éghajlatot tárgyalja; de mivel a meteorológiai hálózat még nem épült ki, az adatok hézagosak.

A csapadékra vonatkozólag a misszióknak nem állott módjában összefüggő megfigyeléseket végezni, mert működése csak a száraz évadra terjedt; azért adatait kénytelen volt *Gabaam* és *Black* 1920/21. évi expedíciója „*Report of the mission to Lake Tana*” c. munkájából venni. Eszerint a Tana-tó déli végében *Bahar Dar* helységben az évi csapadék 1287 mm volt. A havi 100 mm-t meghaladó esőmennyiségek a június-októberi öt havi időszakra estek. A párolgásra vonatkozó észleletek nagyjában egyeztek az angolok megfigyeléseivel; a száraz hónapokban a párolgás 4·4 és 6·0 mm közt változott.

A következő fejezetekben a szerző részletesen leírja a Tana-tó vízkörnyékének folyóhálózatát, az összes beömlő vízfolyásokat s a kiömlő Nagy Abait (Kék Nilust) és ismerteti a tó összes fizikai, földrajzi jelenségeit. A szöveget számos táblázat, diagram, térkép és kép szemlélteti.

A III. kötet II. része a tó vízének és fenékiszapjának vegyi összetételét s a tavi flórát és faunát ismerteti. Dainelli előszava szerint ebben az olasz expedíció már teljesen új, úttörő munkát végzett. E kutatásokat a tó északi és déli csücskétől kiindulva két munkaközpontról végezték. A tófenék iszapjában uralkodó vegyületek:  $SiO_2$  (38%)  $Al_2O_3$  (17%) és  $Fe_2O_3$  (12%). A növényi élet részben szabadon lebegő, részben az altalajban gyökerező növényekből áll; nagykiterjedésű a déli partok mentén a papirusznád (*Cyperus Papyrus L.*) Ezek leírása után a tó planktónjának, rovarainak, ázalagainak, kagylóinak és halainak részletes ismertetése következik, sok szemléltető képpel.

A halászat kevésbé fejlődött, sokkal kevésbé mint más afrikai tavakban (pl. Csád-tó, Victoria-tó). A partlakók ezt csak mellékesen űzik. A tó különben aránylag szegény halfajtákban, de bővelkedik márnában; most az cíaszok az izletesebb húsú csuka tenyésztésével kísérleteznek s ezzel akarják a halászatot jövedelmezőbbé tenni. (Talán jobban tennék, ha a balatoni fogast és süllőt honosítanák meg.)

A IV. kötet a Tana-tó környéke gazdag madárvilágát ismerteti, pompás (nagy részt színes) képekkel. Az expedíció zoológusa, Moltoni Edgardo, 331 különböző fajtát vizsgált meg; ezek közt a jellemző afrikai fajtákon kívül ázsiai és európai madarak is vannak; egyebek közt a gólya is itt telel át. A szerző ismeri és felhasználja a régibb kutatások eredményeit is; ezekről bibliografiát is ad a mű bevezetésében.

*Fest Aladár.*



**Beérkezett könyvek.\***

- Ács Tivadar*: Akik elvándoroltak. Bp., 1940. Szerző. 291 l. K-8°. (Ismer-  
tetésre.)
- Bacsó Nándor*: Kísérletek az időjárás és az éghajlat irányítására. Bp., 1939.  
Kis Akadémia. 40 l. K-8°. (A Kis Akadémia könyvtára. 31. köt.) (A  
kiadó ajándéka.)
- Barcsai Tibor*: Kővágóórs és környéke. Doktori értekezés. Szeged, 1939.  
Szerző. 31 l. 8°. (Csere.)
- Bergé* Alfonz: A Földgömb és a légkör fizikája. A párizsi Académie des  
Sciences Binoux-díjával kitüntetett munka. Ford. Bogdánfy Ödön. Az  
eredetivel összehasonl. Kövesligethy Radó. Bp., 1909. Kir. M. Term. tud.  
Társ. XVII, 310, (1) l. 14 tkp. 8°. (Természettudományi kiadó-  
vállalat. 81.) (N. N. ajándéka.)
- Bibliographie géodésique internationale*. Tome 2. Années 1931—1932—1933—  
1934. Publié sous la direction de Georges Perrier par A. Carrier  
et P. Tardi. Paris, 1938. Association de Géodésie de l'Union géodé-  
sique et géophysique internationale. A. 64, 420, (3) l. 4°. (Csere.)
- géographique internationale 1938. <48e. Bibliographie annuelle>  
publiée ... sous la direction de Elicio Colin. Paris, 1939. A Colin.  
(Association de Géographes Français.) 590 l. 8°. (Dr. Pécsi Albert  
ajándéka.)
- Bodnár Gyula*: A budapesti IV. ker. közs. főreáliskola 1911. évi kirándulá-  
sának utiterve. Május 20—28. Összeáll. —. 33 képpel és 17 térkép  
melléklettel. Bp., (1911.) Szerző. 62 l. 17 tkp. 16°. (A szerző ajándéka.)
- Gyula: A budapesti IV. ker. közs. főreáliskola 1912. évi kirándulá-  
sának utiterve. Május 22—29. Összeáll. —. 18 képpel és 15 térkép mel-  
léklettel. Bp., [1912.] Szerző. 50 l. 15 tkp. 16°. (A szerző ajándéka.)
- Gyula: A budapesti IV. ker. közs. főreáliskola 1914. évi kirándulá-  
sának utiterve. Május 16—24. Összeáll. —. 23 képpel és 17 térkép mel-  
léklettel. Bp., [1914.] Szerző. 60, (2) l. 17 tkp. 16°. (A szerző ajándéka.)
- Borbély Andor*: Régi úttérképek és az első magyar postatérkép. Bp., 1933.  
Szerző. 11 l. 1 tkp. 8° (Klny.: Magyar Posta 1933. évi 8. sz.) (A szerző  
ajándéka.)
- Bulla Béla*: Az Alföld. Bp., 1940. M. Szemle Társ. 80 l. 16°. (Kincsestár.  
116. sz.) (A szerző ajándéka.)
- Cholnoky Jenő*: Körösi Csoma Sándor. 61 képpel és 14 ábrával a szöveg közt.  
Bp., (1940.) Athenaeum. 287 l. 24 t. K-8°. (A szerző ajándéka.)
- Davis, William Morris*: The coral reef problem. New York, 1928. American  
Geographical Society. (IV), 596 l. 14 t. N-8°. (American Geographical  
Society. Special Publication No. 9.) (Csere.)
- Devroey, E.*: Le Kasai et son bassin hydrographique. Bruxelles, 1939.  
Goemaere. XI, 334 l. 2 t. 4 tkp. 8°. (Klny.: Annales des Travaux Publics  
de Belgique. Année 1939.) (Ismeretítésre.)

\* Ebben a rovatban rendszeresen közöljük könyvtárunk újabb szerzeményeinek  
jegyzékét. A helyszűke miatt csupán a könyveket soroljuk fel. A jegyzékben felsorolt  
munkák a hivatalos órák alatt Társaságunk helyiségében megtekinthetők, s a főváros-  
ban lakó tagjaink ki is kölcsönözhetik azokat. A szerzőktől vagy kiadóktól 2—2 példány-  
ban beküldött földrajzi tárgyú műveket folyóiratunkban ismertetjük is.

- Devroey, E.—R. Vanderlinden*: Le lac Kivu. Bruxelles, 1939. Falk. 75, (1) l. 13 t. N-8°. (Mémoires de l'Institut Royal Colonial Belge. Section des Sciences techniques. Tome I. fasc. 6.) (Ismertetésre.)
- Elekes Dezső*: Hazánk, népünk, szomszédaink. Az ezeréves, a trianoni és a megnagyobbodott Magyarország ismertetője. Bp., 1940. M. Stat. Társ. 126, (1) l. 1 tkp. 8°. (A Magyar Statisztikai Társaság kiadványai. 13. sz.) (Csere.)
- Eperjessy Kálmán*: A magyar falu településtörténete. Bp., 1940. M. Szemle Társ. 79, (1) l. 16°. (Kincsestár. 7. sz.) (Ismertetésre.)
- Erdei Ferenc*: Magyar falu. Bp., 1940. Athenaeum. 238 l. 8°. (Ismertetésre.)
- Ezeréves Magyarország*. Az- 1200 oldalon 1031 mélynyomású fényképpel és képpel, két színes térképmelléklettel és 82 szövegekőzi térképpel. 2. kiad. Bp., 1940. Pesti Hirlap. 1200 l. 2 tkp. 8°. (Ismertetésre.)
- Farkas Sándor*: Irák királyság. 2 színes és 1 fényképpel. Aiud-Nagyenyed, 1931. Keresztes Nagy Imre ny. 45, (2) l. K-8°. (Dr. Borbély Andor ajándéka.)
- Geographia Pannonica*. 33, 34, 36, 37. Pécs, 1939. Szerzők. 4 füz. 8°. (A pécsi egyetemi földr. intézet ajándéka.)
33. A Gyimes-szoros földrajza. Írta D o b o s Ferenc. 36, (4) l.
34. Siklós településföldrajza. Írta S z a b ó Vilma. 46, (3) l. 5 tkp.
36. A pécsi erdő. Írta G ö r c s László. 59, (1) l. 3 tkp.
37. Jegyzet a Pannonföld munkaföldrajzához. Írta P r i n z Gyula. 16 l.
- Gergely Pál*: Székely világjárók. Bp., 1940. Jancsó Benedek Társ. 103 l. K-8°. (Ismertetésre.)
- Guida breve d'Italia*. Vol. 3. Milano, 1940. Consociazione Turistica Italiana. 16°. (Tagilletmény.)
- Vol. 3. Italia meridionale e insulare — Libia. 8 carte, 34 piante di città. 448 l. 6 tkp.
- Gunda Béla*: Emlékirat a Magyar Néprajzi Atlasz elkészítése ügyében. A budapesti tudományegyetem magyarságtudományi intézete felkérésére. Kézirat gyanánt. Bp., 1940. Magyarságtud. intézet. 26, (1) l. Hr.-16°. (A szerző ajándéka.)
- Halmy Gyula*: Magyar hajóval Budapeستől Alexandriáig. 49 képpel és 1 térképpel. Bp., 1940. Belitzkyné. 88, (3) l. 18 t. 8°. (Ismertetésre.)
- Haltenberger Mihály*: Szepes-vármegye geográfiai monografiája. <Tanulmánytervezet.> Igló, (1914.) Szerző. 16 l. Kesk.-8°. (Klly.: Szepesi Lapok. 30. évf.) (A szerző ajándéka.)
- Mihály: Szepes-vármegye települési és gazdasági földrajza. <Tanulmánytervezet.> Lőcse, 1914. Szerző. 10 l. K-8°. (Klly.: Szepesi Hírnök. 52. évf.) (A szerző ajándéka.)
- Handbuch für Donaureisen 1939*. Herausgeg. von der Ersten Donau-Dampfschiffahrts-Gesellschaft. (Redaktion Victor P i e t s c h m a n n.) Wien, (1939.) M. Müller. 449 l. 17 tkp. 8°. (A kiadó ajándéka.)
- Herodotos* történeti könyvei. Ford., bev.-sel és jegyz.-kel ell. Geréb József. 1. köt. 1—3. könyv. 2. köt. 4—6. könyv. 3. köt. 7—9. könyv. Bp., 1892—1893. M. Tud. Akadémia. 3 köt. LX, 278, (1); 216; 288 l. K-8°. (Görög és latin remekírók.) (A Franklin-Társulat r. t. ajándéka.)
- Iván József*: A halatonfüredi Lóczy-barlang. Két képpel és egy térképpel.

- Bp., 1935. Szerző. 12 l. 1 t. 1 tkp. 8°. (Klly.: Barlangvilág 5. köt.)  
(A szerző ajándéka.)
- Iván József*: Balatonfüred környéke és a Balaton. Szerk. —. Balatonfüred, 1935. Iglói J. 144 l. 4 tkp. 16°. (A szerző ajándéka.)
- *József—Szuhács János*: Balaton kirándulók zsebkönyve. Bp., [1933.] Orsz. Polg. Isk. Tanáregyes. Csengery-alapja. 34 l. 6 t. 16°. (A szerzők ajándéka.)
- Juhász Vilmos*: Nyersnyagháború. 12 színes táblamelléklettel, térképpel és szöveg-képekkel. A színes táblákat Bortnyik Sándor és Kner Albert rajz. Bp., [1940.] Dante. 411, (1) l. 10 t. 3 tkp. 8°. (Ismeretésre.)
- Kadic Ottokár*: Mit kell tudnunk a barlangokról? 3 képmelléklettel és 15 szövegképpel. Bp., 1939. M. Barlangkutató Társ. 51 l. 3 t. 8°. (Klly.: Barlangvilág. 8. és 9. köt.) (Csere.)
- Kalmár Gusztáv*: A közlekedés és hirszolgálat fejlődése. Bp., 1940. M. Szemle Társ. 79, (1) l. 16°. (Kincsestár. 111. sz.) (Ismeretésre.)
- Karl János*: A magyar falumozgalom és a tanítóság. Klly.: Előadások a Magyar Tanítók Szabadegyetemén. 247—258 l. Bp., 1938. Szerző. 12 l. 8°. (Magyar tanítók könyvtára <2.>) (A szerző ajándéka.)
- Kertész János*: Ezer tanulmány az ezer fő országról. Finn bibliografia. Irta és összeáll.—. Bp., (1940.) Szerző. 66 l. 16°. (A szerző ajándéka.)
- Kogutowicz Károly* emlékkönyv. Irták tanítványai. Szerk. Wagner Richárd. Szeged, 1939. Szerk. 542 l. 8°. (Ismeretésre.)
- *Lajos*: A térkép írás, olvasás abc-je. 2. rész. Számos ábrával, szöveg közötti rajzzal és melléklettel. Bp., 1931. Szerző. 95—395 l. K-8°. (Csere.)
- Kol Erzsébet*: Tiszaparttól Alaszkáig. Egy műmelléklettel, 48 táblával és 6 szövegképpel. Bp., 1940. Kir. M. Term. tud. Társ. XII, 327 l. 25 t. K-8°. (A Kir. Magy. Természettudományi Társulat természettudományi könyvkiadóvállalata. 115. köt.) (Ismeretésre.)
- Kovács Eszter*: Pápa. Földrajzi tanulmány. Doktori értekezés. Szeged, 1939. Árpád ny. 99, (4) l. 8°. (Csere.)
- Körmendy-Ékes Lajos*: Az ötven éves Mátyásföld. A Mátyásföldi Nyaralótulajdonosok Egyesülete fennállásának ötven éves évfordulójára a választmány megbízásából. Mátyásföld, 1938, Biró ny. 207 l. 16 t. 8°. (Dr. Gaál István ajándéka.)
- Ligeti Lajos*: Az ismeretlen Belső-Ázsia. Bp., (1940.) Athenaeum. 359, (1) l. 8 t. K-8°. (Ismeretésre.)
- Lippay Lajos*: Három világrész partjain. Utirajz. Bp., 1940. Révai. 276 l. 8 t. K-8°. (Ismeretésre.)
- Math und Erdë*. Hefte zum Weltgeschehen. Herausgeg. von Karl Haushofer und Ulrich Crämer. Heft 12, 15, 16. Leipzig u. Berlin, 1940. Teubner. 3 füz. K-8°. (Ismeretésre.)
- Heft 12. Böhmen und das deutsche Schicksal. Die geschichtlich-geographischen Grundlagen der deutsch-tschechischen Frage. Von Georg Widenbauer. Mit 8 Karten. VI, 101 l.
- Heft 15. Das politische System der orientalischen Staaten. Von Conrad Oehrich. Mit 4 Kartenskizzen. V, 88 l.
- Heft 16. Der Atlantik. Geopolitik eines Weltmeeres. Von Wulf Siwert. Mit 10 Karten. VI, 98 l.

- Magyar tájak földtani leírása.* — Geologische Beschreibung ungarischer Landschaften. 2. Bp., 1940. M. kir. földt. intézet. 8°. (Csere.)  
2. Nagybátony környéke. Irta Schréter Zoltán. — Umgebung von Nagybátony. 1 földtani térképpel, 3 táblával és 11 ábrával. 154 l. 3 t. 1 tkp. [ném. kiv. 135—149 l.]
- Magyarország tiszti cím- és névtára.* 47. évf. 1940. Szerk. és kiadja a M. kir. központi statisztikai hivatal. Bp., 1940. Allami ny. XVI, 760 l. N-8°. (A kiadó ajándéka.)
- Mendöl* Tibor: A Felvidék. Bp., 1940. M. Szemle Társ. 79, (1) l. 16° (Kincsestár. 118. sz.) (Ismeretésre.)
- Mészáros* László: A csillagászati földrajz elemei. Bp., 1940. Szerző. 183 l. 1 tkp. 8°. (Ismeretésre.)
- Mi* Erdélyünk. A— Irták Makkai Sándor, Rónai András, [stb.] Szerk. Kovrig Béla. Bp., 1940. Stádium ny. 111 l. 4 t. K-8°. (Nemzeti könyvtár. 24—26. sz.) (N. N. ajándéka.)
- Missione* biologica nel paese dei Borana. Vol. 2. Raccolte zoologiche. Parte 1. Roma, 1939. Reale Accademia d'Italia. 719 l. 16 t. 8°. (Centro studi per l'Africa Orientale Italiana della Reale Accademia d'Italia. 4.) (Csere.)  
— di studio al lago Tana. Vol. 3—4. Roma, 1940. Reale Accademia d'Italia. 2 köt. N-8° (Centro studi per l'Africa Orientale Italiana della Reale Accademia d'Italia. 2.) (Csere.)  
Vol. 3. Ricerche limnologiche. Parte 1a. Geografia fisica di Giuseppe Morandini. 319 l. 10 tkp.  
Vol. 4. Raccolte ornitologiche nella regione del lago Tana. 143 l. 6 t.
- Nagy* [Lajos], Luigi: Le grandi strade romane in Ungheria. Con 1 tavola fuori testo. Spoleto, 1938. Istituto di Studi Romani. 11 l. 1 tkp. 8°. (Quaderni dell'Impero. Le grandi strade del mondo romano. 11.) (A szerző ajándéka.)
- Nemes* székely nemzet képe. A— Szerk. rugonfalvi Kiss István. 1—2. köt. Debrecen, 1939. Szerk. 2 köt. 447, (4) l. 1 tkp.; 496, (2) l. 1 tkp. 8°. (Ismeretésre.)
- Németh* József dr.: Somló. Devecser, 1938. Koó. 103 l. K-8°. (Dr. Kanschky Márton ajándéka.)
- Palaestra* Calasactiana. A piaristák doktori értekezései az 1932. évtől. 10, 13, 25, 28. sz. Bp.—Szeged, 1935—1939. Kalazantinum. 4 füz. 8°. (A bpesti kegyesr. tnárképző intézet ajándéka.)  
10. sz. Vasvár környékének felszíni formái. Irta Dallos István. 1 térképpel, 3 ábrával és 3 képpel. 1935. 26 l.  
13. sz. Mernye és környékének geológiája. Irta László Mihály. 1936. 24 l. 1 tkp. (Klny.: Földtani Közlöny. 66. köt.) [Ang. ny. kiv. 22—23 l.]  
25. sz. A Szent Lukács-fürdő tavának limno-biológiai vizsgálata. — Limno-biologische Untersuchungen an dem thermalen Teich des St. Lukas-Bades in Budapest. Irta Kender József. 1939. 24 l. [Ném. ny. kiv. 19—21 l.]  
28. sz. Veszprém városának és környékének növényföldrajza. — Pflanzengeographie der Stadt Veszprém und ihrer Umgebung. Irta Ákos István. 1939. 50 l. 1 t. 1 tkp. [Ném. ny. kiv. 46—48 l.]

- Pest-budai árvíz* 1838-ban. A— Szerk. Némethy Károly. A századik évfordulóra kiadta Budapest székesfőváros közönsége. Bp., 1938. Szföv. háziny. VIII, 387 l. 22 t. 8 tkp. K-8°. (Dr. Lászlóffy Woldemár ajándéka.)
- Quellen und Forschungen zur Geschichte der Geographie und Völkerkunde.* Herausgeg. von Albert Hermann. Bd. 6. Leipzig, 1940. Koehler. 8°. (Ismertetésre.)
- Bd. 6. Die Kanarischen Inseln und ihre Urbewohner. Von Leonardo Torriani. Eine unbekannte Bilderhandschrift vom Jahre 1590. Im italienischen Urtext und in deutscher Übersetzung sowie mit völkerkundlichen, historisch-geographischen, sprachlichen und archäologischen Beiträgen herausgeg. von Dominik Josef Wölfel. Mit 30 Abbildungen auf 17 Tafeln. XXIV, 323 l. 9 t.
- Raisz*, Erwin: General Cartography. New York and London, 1938. McGraw-Hill. X, 370 l. 8°. (McGraw-Hill Series in Geography.) (Ismertetésre.)
- Ratkóczi* Tibor: Abesszinia új arca. Bp., [1940.] Stádium. 272 l. 8 t. K-8°. (Ismertetésre.)
- Schneiders*, Frans: Hongarije. Het lied van den Donau. Illustraties van Lajos von Ébneht. 's-Hertogenbosch, [1938.] Teuling. 281, (2) l. 8°. (Jäger Artúr, Hága ajándéka.)
- Somodi* József: VI. o. földrajz. Sárospatak, [1940.] Néptanítók ped. iskvtára kiadóhiv. 175 l. K-8°. (A Néptanítók pedagógiai kiskönyvtára. Aranykapu vezérkönyv-sorozat. 3.) (A kiadó ajándéka.)
- Stein*, Sir Aurel: In memoriam Filippo de Filippi. London, 1939. Szerző. 8 l. 1 t. K-8°. (Klny.: Alpine Journal, Nov. 1939.) (A szerző ajándéka.)
- Sir Aurel: Une récente exploration en Transjordanie. Paris, 1939. Szerző. 7 l. 8°. (Klny.: Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-lettres. Année 1939.) (A szerző ajándéka.)
- Szabó* T. Attila: Miért és hogyan gyűjtsük a helyneveket? Klny.: Erdélyi Iskola 1937/38. V. évf. 1—8. sz. Cluj [Kolozsvar], 1938. Erdélyi Iskola. 24 l. 8°. (Népművelési füzetek. 4. sz.) (Csere.)
- Szarka* Gyula: A váci egyházmegye történeti földrajza a török hódítás korában. Összeáll. —. 6 hasonmással. Vác, 1940. Szerző. 151 l. 4 t. 2 tkp. Lex-8°. (Ismertetésre.)
- Szilády* Zoltán: A mi Erdélyünk. Történeti és néprajzi vázlatok. 2. kiad. Pomáz, 1939. Szerző. 179 l. 1 t. 16°. (A szerző ajándéka.)
- Szurovy Géza—Pantó* Gábor: A Velencei-hegység és Középső-Bakony szillabusa. Dr. Mauritz Béla egyetemi ny. r. tanár ur által vezetett tanulmányi kirándulás tájékoztatója. Bp., 1940. Egyetemi ásv.-közett. intézet. 13, (2) l. 8°. (A kiadó ajándéka.)
- Thirring* Gusztáv: A soproni poigárság vagyoni és birtokviszonyai II. József korában. Bp., 1940. Szerző. 33 l. N-8°. (Klny.: Városi Szemle. 25. évf.) (A szerző ajándéka.)
- Tombleson's views of the Rhine—Vues du Rhin—Rhein Ansichten.* Edited by W. G. Fearnside. London, 1832. Tombleson. 190 l. 68 t. 1 tkp. 8°. (N. N. ajándéka.)
- Török* László: Jánoshalma népe és földje. Tanulmány. Jánoshalma, 1938. Szerző. 76 l. 8°. (A szerző ajándéka.)
- Várady* Irén: Kárpátalja. Bodrog és Felső-Tisza csapadékviszonyai. Doktori értekezés. Szeged, 1939. Árpád ny. 83 l. 8°. (Csere.)

- Vármegyei szociográfiák.* Szerk. Csikvári Antal. 1—10. Bp., 1938—1940.  
A várm. szociogr. kiadóhiv. 5 köt. 4°. (Ismertetésre.)
1. Csongrád vármegye. Sajtó alá rend. Csikvári Antal. 2. Hódmezővásárhely. Írta Fejérváry József. Előszóval ell. Endrey Béla. 3. Szeged. Az előszót írta Pálffy József. (1938.) XIV, 143, 79; 44; 134 l. 7 t. 1 tkp. [Kolligátum.]
  4. Szabolcs vármegye <Szabolcs és Ung k. e. e. vármegyék>. Szerk. Dienes István. 1939. 368 l.
  5. Borsod vármegye <Borsod, Gömör és Kishont k. e. e. vármegyék>. Szerk. Csikvári Antal. 6. Miskolc. 1939. 86, 151; 41, 76 l. [Kolligátum.]
  7. Abauj-Torna vármegye. Előszót írtak Szent-Imrey Pál és Pohl Sándor. Szerk. Csikvári Antal. 8. Kassa. 1939. 218 l.
  - 9—10. Ungvár és Ung vármegye <Ungvár és Ung vármegye községei>. A bevezetőt írta Siménfalvy Árpád. Az előszót írta Niklay Péter. Szerk. Csikvári Antal. 1940. 198 l.
- Vezérjónát* a III. osztályos beszéd- és értelemgyakorlatok földrajzi vonatkozású anyagához. Nógrád-Hont vármegye iskolái részére. Sajtó alá rend. V é g h Károly. Salgótarján, [1938.] Nógrád-Hont vm. Ált. Tanítóegyes. VII, 71 l. 8°. (A kiadó ajándéka.)
- Zsigovits* Béla: Japán keresztény szemmel. 27 képpel és egy térképpel. Bp., 1937. Kath. Missziós Tanács. 123, (1) l. K-8°. (Az Élet nyomda ajándéka.)
-

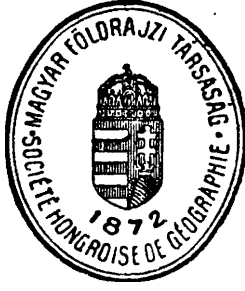
75-75

117



# FÖLDRAJZI KÖZLEMÉNYEK

BULLETIN  
GÉOGRAPHIQUE



GEOGRAPHICAL  
REVIEW

BOLLETTINO GEOGRAFICO  
GEOGRAPHISCHE MITTEILUNGEN

LXVIII. KÖTET.

1940.

4. SZÁM.

SZERKESZTI:

**HÉZSER AURÉL ÉS KÉZ ANDOR**  
vitéz TEMESY GYŐZŐ KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

## TARTALOM:

<i>Róna Zsigmond dr.:</i> † Wladimir Köppen ... ..	237
<i>Rónai András dr.:</i> Erdély tájai és az új határ ... ..	239
<i>Hézszer Aurél dr.:</i> Újabb területi gyarapodásunk földrajzi mérlege ...	251
<i>Bányai János:</i> A Gyilkostó ... ..	259
<i>Bulla Béta dr.:</i> A Nagygág, a Talabor és a Tisza terrasza ... ..	270
<i>Bendefy László dr.:</i> Az Elbrusz név eredete ... ..	301
<i>Irodalom:</i> a) hazai, b) külföldi ... ..	304
<i>Társasági ügyek</i> ... ..	313

KIADJA A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

EDITED BY  
HUNGARIAN  
GEOGRAPHICAL SOCIETY

VERLAG:  
UNGARISCHE GEOGRAPHISCHE  
GESELLSCHAFT

EDITION PAR LA:  
SOCIÉTÉ HONGROISE  
DE GÉOGRAPHIE

BUDAPEST VIII., SÁNDOR UTCA 8.

# FÖLDRAJZI KÖZLEMÉNYEK

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG SZAKFOLYÓIRATA

Megjelenik évenként négyszer: március, június, szeptember és december hónapban.

A Magyar Földrajzi Társaság tagjai „A Földgömb” c. népszerű folyóirattal együtt tagsági illetményként kapják.

Előfizetési ára egy évre 10 pengő. Egy-egy füzet ára 2.50 pengő.

A szerkesztőség címe:

Budapest, Magyar Földrajzi Társaság. VIII., Sándor u. 8. sz.

---

## Tudnivalók.

1. *Hivatalos helyiség:* VIII., Sándor-utca 8.
2. *Hivatalos órák:* minden csütörtökön 4—6, szombaton 4—7. Ugyanakkor a könyvtár is használható. (Ünnepnapok, valamint júl. és aug. kivételével.)
3. *Tagilletmény:* „A Földgömb” népszerű és a „Földrajzi Közlemények” szakszerű folyóirat. *Tagdíj* évi 10 P. Esedékes az első negyedévben.
4. *Csekk számla:* 23604.
5. *Telefon (csak csütörtökön és szombaton d. u. 4—7-ig):* 143—357.
6. Tagajánlások és felszólamlások VIII., Sándor-utca 8. alá küldendők.
7. Szaküléseinket és estélyeinket a Társaság tagjai és az általuk bevezetett vendégek ingyen látogathatják.
8. Minden hónap első csütörtökén tart a Társaság *választmányi ülést*. Tagfelvétel.
9. Minden hónap második csütörtökén d. u. 6 órakor szakülés (VIII., Múzeum-körút 6—8. Egyetemi Földrajzi Intézet).
10. Minden hónap harmadik csütörtökén d. u. 6 órakor a Didaktikai Szakosztály ülése (u. o.).
11. Estélyeink és Szaküléseink tárgyát, pontos időpontját, valamint helyét rendszerint „A Földgömb”-ben, valamint a napilapokban meghirdetjük.



# FÖLDRAJZI KÖZLEMÉNYEK

LXVIII. KÖTET.

1940.

4. SZÁM.

## † Wladimir Köppen.

Irta: *Róna Zsigmond dr.*

A meteorológusok világszerte nagy sajnálattal fogadták Köppennek 1940 június 22-én bekövetkezett halálának hírért. Ő a meteorológusok neszora volt és a Gondviselés kegyéből elérte 94. életévét. Ezt a hosszú életkort nagyon gazdag tevékenységgel töltötte be, mert 20 éves korától kezdve mindvégig rengeteget dolgozott és pedig a meteorológia művelői között mindig az első sorban, úgyhogy ennek a tudománynak fejlesztésében az utolsó évszázadban eredményesen közreműködött.

Életpályája nagyon változatos volt. Ő maga Szentpétervárott született 1846 szept. 25-én, de családja Németországból (Mecklenburgból) származott és nagyatyja révén került Oroszországba, akit mint jó hírű orvost az orosz cár udvarába meghívtott és nemesi rangra emelt. Wladimir atyja is orosz szolgálatban maradt, de más téren, mint történetkutató volt kiváló, úgyhogy elismerés fejében Krim félszigeten kapott földbirtokot, amely halála után fiára szállt, ahol ifjúkora javarészt töltötte. Felső tanulmányait német egyetemeken végezte és promoveálása után visszajött Szentpétervárra, ahol a *Wild*-től szervezett központi fizikai obszervatóriumban néhány évig mint asszisztens dolgozott. Itteni dolgozataiban tehetségének már annyi tanujelét adta, hogy Neumayer a nemrég alapított hamburgi Seewarte-ra hívta meg, ahol 1875-ben megbízta az újonnan alakítandó osztály (időjárási szinoptika, viharjelzés, tengerparti meteorológia) szervezésével. Ezt a feladatot fényesen elvégezte és a tengerészeti meteorológia terén kifejtett nagyszabású munkásságával, mely főleg a hajózás gyakorlati céljait szolgálta, nagyban emelte a fiatal Seewarte jó hírét. A Seewartén Neumayer önálló hátsókört biztosított számára, melyben foglalkozását szabadon választhatta, mint a „német Seewarte meteorológusa”. (1879.) Később az aerológiai kutatást is bevonta munkakörébe, főképpen a szinoptikai meteorológia céljaira és sárkányállomást létesített a Hamburg melletti Grossborstelben. Köppen 1919-ben nyugalomba vonult és midőn veje Alfréd Wegener, a jól ismert meteorológus (aki később második grönlandi kutatóúttján szerencsétlenül elpusztult) a grazi

egyetemen tanszéket kapott, Köppen is Grazba költözött (1924), ahol előrehaladt korában is élete végéig szakadatlanul folytatta irodalmi munkásságát.

Köppen személyisége a meteorológiai irodalomban mély nyomot hagyott hátra. Számtalan értekezése jelent meg a meteorológia különböző ágaiból, nevével sűrűn találkozunk a szakfolyóiratokban, különösen az „Annalen der Hydrographie und Maritimen Meteorologie”-ban, az „Archiv der Deutschen Seewarte”-ban, ahol sok tanulmányt írt a szinoptikai meteorológia terén (barométeres maximumok és minimumok vonulásáról), szerkesztette a német Meteorológiai Társaság folyóiratát, a „Meteorologische Zeitschrift” első köteteit (1884—85) és midőn ez az osztrák meteorológiai társaság folyóiratával egybeolvadt, Hann-val együtt a közös folyóiratot (1886—92). Működésének súlypontja az éghajlatra jut és ezen a téren több összefoglaló munkája jelent meg, így „Klimakunde” (kis Göschen-kiadás 1899), „Die Klima der Erde” (Grundriss der Klimakunde 1931). Sokat foglalkozott az éghajlat osztályozásával és abban nemcsak az éghajlati elemeket vette figyelembe, hanem a növényvilág földrajzi eloszlását is, melyben az éghajlathatás a legtermészetesebben visszatükröződik. Azóta a Köppen-féle éghajlatbeosztás átment a köztudatba. A tengerészeti meteorológia terén is értékes munkásságot fejtett ki, a „Segelhandbücher der Deutschen Seewarte”-ben megjelent széltérképei örökbecsűek. Előrehaladott korában figyelme a paleoklimatológia felé fordult és Alfréd Wegenerrel együtt megírta a „Die Klima der geologischen Vorwelt” című becses munkát (1924). Klimatológiai munkásságát betetőzte azzal a hatalmas tudományos vállalkozásával, melyet Rudolf Geigerrel 1930-ban 5 vaskos kötetből álló „Handbuch der Klimatologie” kiadásával indított meg, melynek nemcsak tervezője, hanem buzgó munkatársa is volt.

Hogy kortársai mennyire értékelték Köppen elévülhetetlen munkásságát, arról az a három Köppen ünnepi füzet tanuskodik, amelyet tiszteletére adtak ki a különböző nemzetek meteorológusai közreműködésével. Ebből kettőt az „Annalen der Hydrographie und Maritimen Meteorologie” rendezett sajtó alá 1926-ban, illetve 1936-ban, a harmadikat a „Gerlande Beiträge zur Geophysik” 1931-ben.

Mint a Magyar Földrajzi Társaság külföldi tiszteleti tagjának e helyütt is lerójjuk a kegyelet adóját.

## Erdély tájai és az új határ.

Irta: *Rónai András dr.*

Erdély neve a világháború óta ismertté vált egész Európában, sőt az új világrészen is. A középeurópai problémákkal foglalkozó európai és amerikai szerzők egész sora állapította meg, hogy a Középduna-medencében Erdély különleges földrajzi helyzete, etnográfiai viszonyai és a felette összezsapó politikai érdekellentét a legnagyobb figyelmet érdemli meg. Az erdélyi kérdésnek ma már minden világnyelven elég nagy irodalma van. Ha a vele foglalkozó komoly, tudományos értékű<sup>1</sup> önálló munkák száma nem is nagy, az Európával vagy közelebbről Kelet-Középeurópával foglalkozó összefoglaló művekben igen sok rávonatkozó anyagot találunk.

Az 1914—1918-as világháború előtt is ismeretes volt már Erdély problémája az európai politikai irodalomban, de korántsem olyan mértékben, mint amilyenné a világháború utánra növekedett. A páriszkörnyéki békeszerződésekben létrehozott új területi rend ugyanis teljesen felkavarta a Kárpát-medence életét, a politikai, gazdasági és kulturális ellentéteket és surlódásokat a világháború előtt ismeretlen mértékig fokozta. A világháború után területének háromszorosára nőtt s különben is fiatal román állam nem tudott az erdélyi nehézségekkel megbirkózni. Más nehézségei is voltak kifelé is, befelé is. Így azután természetes, hogy az új európai területrendezés első feladataihoz tartozott az erdélyi kérdés újra vizsgálat alá vétele.

Magyarország sohasem mondott le Erdélyre vonatkozó jogáról, hiszen ezen a területen közel 2 millió magyar élt s erre a területre szorult a XVI. és XVII. századokban, másfél száz évig a független magyar állam akkor, amikor a Török birodalom benyomult az Alföld területére. Erdély területe tehát kétszeresen hazai terület minden magyar ember számára. Ennek megfelelően Magyarország azonnal felvetette Erdélyre vonatkozó igényét, mihelyt Románia területi kérdései az európai politika homlokterébe kerültek.

Az 1920. évi trianoni békében azonban nemcsak Erdélyt, hanem egy, a történelmi Erdély tartományhoz hasonló nagyságú további területet is csatoltak Magyarországtól Romániához. Ez a terület az Alföld keleti széle és az Alföldre néző erdélyi határhegyek nyugati lejtői és völgyei. Ennek a területnek Romániához való csatolása teljesen érthetetlen volt, mert földrajzi és gazdasági szempontból is teljesen tarthatatlan állapotokat teremtett, de etnikailag is hatalmas színmagyar vidékeket foglalt magában.

Magyarország és a magyarság, amikor Erdélyt és a többi területrészt Romániától visszakövetelte, nemcsak fajtestvéreit kívánta

<sup>1</sup> Igen sok ugyanis a propagandamunka.

az idegen — és durván ellenséges — uralom alól felszabadítani, hanem tarthatatlan határain is szeretett volna javítani és azon kívül az egészen megnyomorított országterületen is segíteni akart. A trianoni békediktálók ugyanis a hevenyészve összeszedett és meghamisított nemzetiségi térképek szerint osztották fel darabokra a Kárpát-medence területét, megtoldva még a Magyarország ellenségeinek szétszórt területrészeket az újonnan létesített államoknak sztratégiai, gazdasági, közlekedési, vagy egyéb szempontból szükséges magyar lakosságú darabokkal. A megcsonkított Magyarország önálló politikai és gazdasági életre alkalmatlan és kifelé védhetetlen terület maradt, teljesen kiszolgáltatva az őt környező új és ellenséges államok kénye-kedvének. Az elsőrendű szükségleti cikkek közül több mint 50%-os hiányt szenvedett az ország tűzifában, még nagyobb hiányt épület- és műfában, 100%-os hiányt sóban, hasonló vagy jelentős hiányt a legfontosabb ércekben, majdnem teljes hiányt vízi energiákban, sőt még egyes gabonaneműekben (pl. a tengeri) is behozatalra szorult rossz gazdasági éveken. Az elcsatolt területek pedig ezeket a szükségleteket teljes mértékben fedezni tudták, viszont a csonkamagyarországi gabonafeleslegék jórészt cserébe felvehették volna. Az utódállamokkal való ellenséges viszony ezt a természetes gazdasági cserét lehetetlenné tette, de legalább is megnehezítette és megdrágította és ennek következtében a fogyasztóképeség és életszínvonal az új határokon innen és túl is csökkent.

Mindezeket a körülményeket figyelembe kell venni ahhoz, hogy megfelelően tudjuk értékelni az 1940. augusztus 30-án a bécsi döntőbíróságí ítélettel teremtett új helyzetet.

1940. augusztus 30-án a Magyarországtól 1920-ban Romániához csatolt 103.000 km<sup>2</sup> területből kerekén 44.000 km<sup>2</sup>-t csatoltak vissza Magyarországhoz. Az egész volt magyarországi terület 5.5 millió lakosából 2.4 millió fő tért vissza ezzel az anyaországhoz; a Romániában élő kb. 2 millió magyarból kb. 1.2 millió tért haza, közel 1 millióra tehető a visszakérült románok száma, míg a németeké és más nemzetiségeké elenyésző. Az eddig csak vallásfelekezeti szerint, újabban azonban nemzetiségként szereplő zsidóság száma, illetve az izraelita felekezethez tartozók száma az egész elcsatolt területen 193.000 volt, ebből visszakérült Magyarországhoz 148.000. Az így kiegészült Csonkamagyarország területe 160.000 km<sup>2</sup>, lakosságának száma 13 millió, több mint háromnegyed részben magyar nemzetiségű.

Az annak idején Romániához csatolt szántóterületből 40%-ot csatoltak vissza (3.3 millió ha); a rétek 56%-a (1.0 mill. ha); a legelők 42%-a (1.3 mill. ha); az erdők 45%-a (3.1 mill. ha) ismét magyar. A kiegészült Csonkamagyarország területének műveléságak szerinti megoszlása a visszacsatolás (és az 1938. és 1939. évi visszacsatolások) következtében sokkal kiegyenlítettebb, egészségesebb.

	Trianoni Magyarország		Kiegészült Magyarország	
	1000 ha.	%	1000 ha.	%
Szántóföld ... ..	5.622	60.4	7.848	49.0
Kert ... ..	120	1.3	220	1.4
Rét ... ..	646	6.9	1.540	9.6
Szőlő ... ..	208	2.2	233	1.5
Legelő ... ..	965	10.4	1.764	11.0
Erdő ... ..	1.107	11.9	3.530	22.0
Egyéb ... ..	640	6.9	891	5.5
	9.308	100.0	16.026	100.0

A visszacsatolt szántóterület 26%-án búzát, 24%-án kukoricát termesztettek, harmadik gabonanemű az elterjedtség sorrendjében a zab (10%-a az egész szántóterületnek). A termésátlagok elég alacsonyak, azonban a lakosság igénye és fogyasztása is kisebb, illetve más összetételű, mint a trianoni Magyarországon (több a kukoricafogyasztás) s így valószínűnek látszik, hogy a legfontosabb kenyérmagvakból az újonnan visszaszerzett terület — legalább is jótermésű éveken — saját szükséglete számára elegendőt termel, bár az Alföld szélének legjobban termő területe s a történelmi Erdély mezőgazdaságilag értékesebb része Romániában maradt.

Az állatállomány szempontjából a visszacsatolt terület szarvasmarhában és juhban gazdag, lóban és különösen sertésben szegény. Az Épmagyarországtól Romániához csatolt terület lóállományából 66% maradt továbbra is Romániában, a sertésállományból 67%.

A visszacsatolt erdőterületnek 35%-a fenyves, 21%-a tölgyes és 44%-a bükk- és más lomberdő. Különösen a visszakerült fenyőerdőknek van Csonkamagyarország szempontjából nagy értékük, mert eddig fenyőfában igen nagy hiányt szenvedtünk. A mai Magyarország fenyőerdeinek 66%-át jelentik a visszatért erdélyi terület fenyvesei. Az egész Magyarországtól Romániához csatolt fenyves terület 64%-át kaptuk vissza.

Sokkal gyengébben vannak képviselve a bányászati termékek a visszacsatolt területen. Erdély gazdag bánya- és iparvidékei továbbra is Romániában maradtak. Sóban azonban most már feleségünk is van. Egész Erdély kb. 3 és félezer kg-os évi aranytermeléséből egyharmadrésznél is kevesebbet kaptunk vissza, az ezüsttermelésnek viszont fele visszakerült (évi 10.000 kg). A vasérctermelésnek mindössze 4%-át kaptuk vissza (évi 5000 tonna), ellenben az ólom, horgany és réztermelés majdnem egészében a hozánk visszakerült területre jut. Sajnos, ezeket nem találni nagy bőségben, úgyhogy Magyarország szükségletét az új gyarapodás csak kis részben fedezi. A barnaszén termelésnek mindössze 10%-a jut a mi térfelünkre, 160.000 tonna. Az egész tőlünk elcsatolt területen a vízi erőgépektől termelt villamos energia évi 30.6 millió Kwó, ebből a mi térfelünkre jut 12.3 millió Kwó, míg a trianoni Magyarország termelése 7.3 millió Kwó.

A visszacsatolt erdélyi és keletmagyarországi terület gyáripáról ugyanazt mondhatjuk, mint a bányászatról. A jelentősebb iparvidékek Romániánál maradtak. Az alábbi táblázatunk szemlélteti ezt a helyzetet.

	A Romániától visszacsatolt terület		A Romániában maradt volt magyarországi terület	
	Üzemek száma	Munkás-létszám	Üzemek száma	Munkás-létszám
Vas- és fémipar, gépgyártás ...	43	3.550	139	28.388
Textil- és ruházati ipar ...	47	3.633	193	24.301
Elelmezési ipar ...	223	3.940	326	8.007
Vegyi ipar ...	51	2.055	121	8.107
Faipar ...	203	14.336	218	10.451
Bőripar ...	21	3.192	44	2.817
Papír- és sokszorosító ipar ...	33	1.435	46	2.988
Építőanyag, kerámia és üvegyipar	45	2.772	105	12.435
<b>Az egész gyáripár:</b>	<b>666</b>	<b>36.913</b>	<b>1.196</b>	<b>97.494</b>

A visszacsatolt erdélyi és keletmagyarországi terület általános adatainak ismertetése után szenteljünk figyelmet a határvonalnak magának és annak miként osztja meg az új politikai választóvonal Erdély tájait. Első pillantásra megállapíthatjuk, hogy a jelenlegi határhoz hasonló módon államhatár Erdély területét a történelem folyamán eddig még sohasem osztotta ketté. A határvonalnak nem erdélyi szakaszát nem szándékozunk részletesebben taglalni, sem a visszatért területnek Királyhágón inneni részét. Annál érdekesebb Erdély területét az új választóvonal jelentősége szempontjából tüzetesebb vizsgálat alá venni.

Erdély mint egység s külön fogalom él minden magyar ember s minden más nemzetiségű erdélyi ember tudatában. A nagy magyar hazában egy kis haza. A zárt földrajzi keret és a hosszú időn át külön történelmi sors fejlesztette ki a lakosság életmódjában, gondolkodásmódjában, társadalmi és gazdasági szervezeteiben azokat a külön bélyegeket, amelyeket nagyon sokszor meghatározni nehéz, de minden odaváló érez és az idegen is rögtön észrevesz. Ezt a különvalóságot, a természeti keretnek összefogó erejét Erdély ismerői mind hangsúlyozzák, annyira, hogy a távoli érdeklődő könnyen azt hiheti, hogy itt egy tájképileg és népelet szempontjából egyszínű kis országot, azonos viszonyokat talál.

Pedig a nagyobb természeti tájaknak éppen nem jellemzője az egyhangúság, azonosság. Gazdasági és politikai szempontból pedig éppen a változatos felépítésű nagyobb földrajzi tájak mutatnak összetartozást. Egy nagyobb terület különvalóságát, egyéniségét nemcsak a más területektől való különbözőség, hanem méginkább az abban a térben érvényesülő erők, tulajdonságok, érdekek összhangja adja meg.

A magyar hazát a Kárpát-medencében legalább olyan mértékben teszi összetartozó harmonikus egészzé, egységgé résztájainak

egymásrautaltsága, változatos vidékeinek szerencsés csoportosulása, a különböző tájak közötti jó összeköttetés, mint pompás határai. Erdély markáns természetes határai között ugyanilyen változatos, részletgazdag tájat találunk. Csak egy hiányzik itt, legáltalábbis ma: az egész területre átható vonzóerővel bíró központ.

A politikai és gazdasági központ kifejlesztése a természeti tényezők segítségével mellett elsősorban emberi feladat. Lehet, hogy a terület eddigi politikai multjában, sorsában kell keresni az okát annak, hogy erős központ nem fejlődött ki. Lehet, hogy már a betelepülés véletlenei vágtak elébe ennek a fejlődésnek, amikor a különleges nemzetiségi szervezetben élő székely és a magyartól és székelytől idegen német telepesek egymástól eltérő életformája külön közjogi testekbe tördelte szét igen hosszú időre Erdély területét. De a terület földrajzi jellemvonásainak vizsgálata azt mutatja, hogy természeti okai is vannak annak, hogy nem fejlődött ki egy, az egész területre kiható és súlyát minden korban megtartó központ. Ez a hiány viszont szükségszerűen utalta Erdélyt a nagy hazára, ahonnan az erős politikai és gazdasági központ errefelé is kisugározta erejét. Alább rá fogunk mutatni, hogy Erdély földrajzi és gazdasági tájainak szétszórtsága s közöttük a szerves összeműködésnek mai hiánya valószínűleg egy történeti fejlődés eredménye, vagyis történeti stádium, tehát mulandó lehet.

A világnak kevés sarka rejt annyi kis zugot, különleges vidéket, annyi apró kis házacskát, mint Erdély. A tájnevek nagy gazdagsága is jól tükrözi ezt. Gondoljunk a nagyobbakra: a Mezőségre, a Küküllők vidékére, Biharra, a Szilágyságra, vagy a kisebbekre: a Mócvidékre, a Szamosok völgyének öbleire; Kővár vidékére, Almás vidékére, Besztercére, Borgóra, Naszódra, Kalotaszegre, a székely medencékre: Gyergyóra, Felcsíkra, Alcsíkra, Kászonra, Háromszékre, Szépmezőre, Erdővidékre, a Nyáradmentére, a Barcaságra, Homoród tájára, Hátszegre stb. A választóvonalak, különösen a kisebb domborzati egységek között, igen erősek és sokszor minden irányban szorosan körülhatárolják az életterületeket.

A domborzat mellett az éghajlat és a talajviszonyok is módosítják az erdélyi táj képét. Maga az egész Erdélyi medence erős hegyrajzi körülhatároltságánál és a medence fenekének tengerszint-feletti magasságánál fogva a környező területektől eltérő éghajlati viszonyok között él. A belső továbbtagozódás még tovább változtatja a különleges viszonyokat annál is inkább, mert — mint a Kárpát-medence egészben véve — Erdély a nagy európai éghajlati tájak összeszőgelésének, találkozásának övezetében fekszik, ahol minden kiemelkedőbb hegyrajzi választóvonalnak különös jelentősége van.

Erdély éghajlata változatos jellegében és változatos a területi eloszlásban. Kis területen összezsúfolva egymás mellett találjuk a magas hegyvidékek kiegyenlítettebb hőmérsékletű sokesős övezetét és a majdnem sztyeppejellegű száraz, erős hőmérsékletingadozást mutató mezőségi tájakat. A domborzat és éghajlat talajalakító mű-

ködésébe, mint harmadik — és nem kevésbé változatos — tényező játszik szerepet az alapkőzet is, az pedig Erdély területén, a központi medencét kitöltő széles márga takarótól eltekintve, igen sokféle.

Mindezek a tényezők visszatükröződnek a növényzet képében és a formák változatossága mellett a színek változatosságát viszik Erdély tájképébe. A keleti szigethegység meleg, bőesőjű vidékén bükk- és tölgyerdőket találunk. A legmelegebb Szilágyban az erdőállomány 62%-a tölgy. De még Biharban is 31%, míg a fenyő csak 8%. A Keleti és Déli Kárpátok kevesebb esőjű, hűvös vidékein hatalmas, pompás fenyvesek díszlenek. Máramaros most visszakerült déli részén az erdőállomány 49%-a fenyő, Beszterce-Naszódban 58%, Csíkban 85%. De Fogaras és Szeben megyék is 33, illetve 44% fenyővel dicsekednek. A nyugati és keleti határhegységek közt tehát a növénytakaró tekintetében is jelentős különbség van, ami a gazdálkodásra, főleg az állattenyésztésre és faiparra hat ki.

A Mezőség Kolozsvár—Torda—Marosvásárhely—Szászrégen közötti részén nincsen erdő. Az évi csapadék itt jelentős területen 500 mm körül ingadozik. Itt és Kolozsvártól északra a Kis Szamos völgyében találjuk a mezőségi talajok két nagyobb öblét. Erdélyben másutt mindenhol erdei talajon járunk. A Kis Küküllő Udvarhely határától lefelé még csupasz partok közt folyik, a Nagy Küküllő partját azonban már erdők kísérik végig. A folyók közötti domborok élelt is erdők díszítik itt. Ez is tájképi különbséget idéz elő az erdélyi középmedence északi és déli fele között. A Mezőség nyugati felén és a Barcaság síkján nyáron a búzatáblák adják meg a szántóföldek jellegét, máshol Erdélyben — apróbb foltokat kivéve — a kukorica uralkodik. A Maros középvölgyét és a Küküllőket szőlők kísérik végig. Szilágyban, Szolnok-Dobokában, Dél-erdélyben mindenfelé sok gyümölcsöst találunk. Román vidékeken különösen a szilva szinte nemzeti gyümölcs, a belőle készült pálinka pedig nemzeti ital.

A domborzat, éghajlat és talaj kialakította tájak közt a víz-hálózat sem tud rendet teremteni. Összefűz egy-egy medencesort, utat vág közlekedésre nehéz terepeken, de nem fogja egybe az egész nagy medencét. A tengely a Maros, amint keletet és nyugatot szorosabban összefűzi. Eppen a középmedencében kétízben is észak-déli irányt követ s így Észak- és Dél-Erdélyt is közelebb hozza egymáshoz. A két másik nagyobb folyó a Szamos és az Olt azonban már ellentétes irányba húzza szét Erdély területének két jelentős darabját.

A tájképhez hozzátartozik s annak tarkaságát emeli a település sokfélesége. A sűrűn és ritkán lakott vidékek különbsége mellett a falvak alakja, váza, az utcák képe, a házak, kapuk anyaga, formája, színe mindmegannyi újabb tényezője a tarkaságnak. Ezek a különbségek a természetes tájjelleg különbségeit tükröztetik egyrészt vissza, másrészt az Erdélyt lakó népek: a magyar, román és



szász etnikai különbségeiben lelik magyarázatukat. Tegye valaki egymás mellé egy kalotaszegi magyar falu, egy hátszegvidéki vagy aranyosvölgyi román falu, egy csíki vagy udvarhelyi székely község és egy besztercevidéki, vagy kőhalomvidéki szász község képét s meglátja, hogy a hasonló természeti környezetben milyen különbségeket jelent az etnikum.

Az új határ Erdély mindhárom főfolyójának vízvidékéből visszacsatol jelentős részeket, de egyiket sem teljesen. Legfeltűnőbb a Szamos vízvidékének megnyírbálása, mert itt igen éles és jó választóvonal közelében jár a határ s a magas hegységek közé bezárt román falvakkal Románia nem sokat nyert. A mezőségi határ kanyarulatának számunkra káros hatásait, főleg a közlekedés szempontjából, ma már mindenki ismeri, de mezőgazdasági szempontból is — a klímazonális talajrégiók rajza mutatja — jelentős veszteséget jelent. A Maros és Olt vízvidékén a hosszanti völgyeket sorba keresztben szeli a határ, igaz, hogy itt a székely etnikum határán járunk s ez a népi határ nagyobb jelentőségűnek látszik az egyszerű nyelvhatárnál. A közlekedés szempontjából azonban — mint később látni fogjuk — a határnak ez a része ismét sok bajt okoz. A medencéket átszelő fő vasútvonal ugyanis Romániában maradt, az ide betorkoló völgymenti vasutak ma összeköttetés nélküli, használhatatlan darabkák lettek. (Lásd a 3. sz. ábrát.)

A politikai határvonalnak éppen a medence közepén leírt kanyarulata s az ebből adódó következmények, a központi terület úgyszólván hátramaradt népességfejlődésének újabb akadálya.

A település hálózata is igazolja azt az állításunkat, hogy Erdélynek nincsen túlnyomó jelentőségű központi tája. Nem találunk olyan vidéket, ahol a népesség nagyon összetömörül, sem olyan várost, amelyik a vezetést, márcsak lakóinak számszerű tömege miatt is, vitathatatlanul magának követelhetné.

A sok apró részletet, különleges kis tájat mégis biztosan fogja egybe a határozottan megrajzolt keret. Erdély határai szembeszökően érvényesülnek a térképeken, a természetben és az itt lakók életében. A magas, erdős, széles hegyvonulatok kiküszöbölhetetlenül határolják el az életkereteket és kijelölik a települések és közlekedő utak helyét. A településtérkép pompásan mutatja a Keleti és Déli Kárpátok elválasztó szerepét, viszont azt is, hogy nyugat felé tényleg csak „szigethegység” ékelődik az Alföld és Erdély medencéje közé. A települések hálózata megszakítás nélkül terjed át a Szamos és Maros folyók mentén Erdély és az Alföld között. Erre tehát nincsen erős határ, nincsen döntő erejű természetes elválasztó övezet. Ettől a széles kaputól eltekintve azonban köröskörül igen éles és tiszta a természetes elhatárolás.

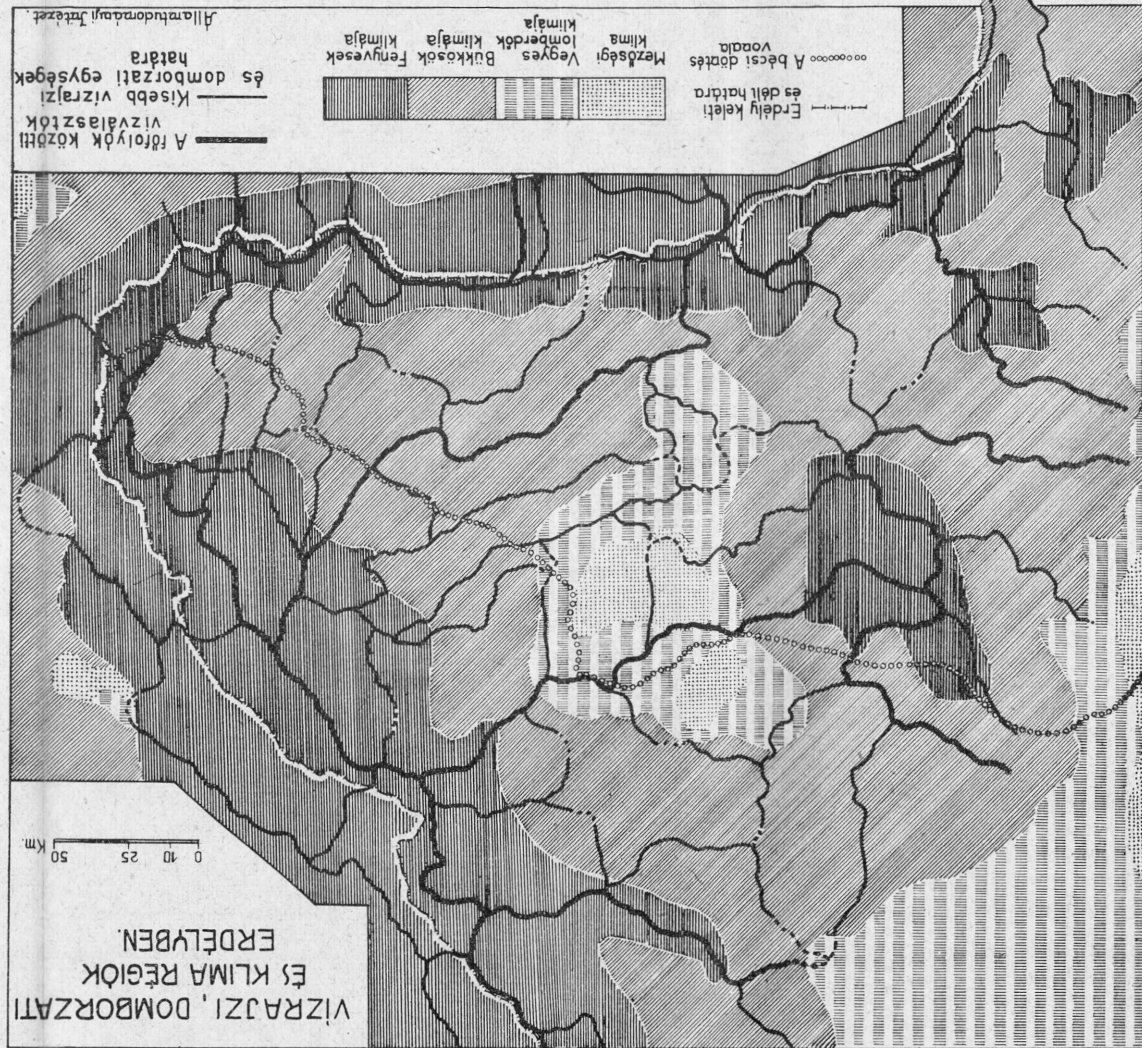
A keret, azaz a határok erőteljes voltán kívül, a résztájak egyikének-másikának kicsiny volta is hozzájárul az együttes nagyobb összetartozásához. Olyan erőteljes, nagy vonzerejű központi táj, amelyik mag lehetne és a belső összetartozást erőteljesebbé és pozitív irányúvá tehetné, jelenleg nincsen.

Valamikor a mag szerepét a Maros középvölgye és a Mezőség játszotta. Itt volt a legsűrűbb település és ezen a területen vándorolt ide-oda a politikai központ. A sóbányák és aranybányák közelsége gazdasági súlyt is adott ennek a területnek s hogy kulturális tekintetben is központ volt, arról a történelmi feljegyzések mellett az ősi templomok vagy templomromok, az ősi iskolák, pompás régi kastélyok vagy kastélyromok, régi könyvtárak, stb. tanuskodnak. Ilyen természetű emlékekbe és bizonyítékokba léptenyomon beleütközik az erre utazó. Ezen a tájon vág át ma a határ a mai legnagyobb városnak, Kolozsvárnak, közvetlen közelében. De Kolozsvártól keletre és nyugatra is éppen a sűrűbben lakott területeket hasogatja szét az új vonal, amint a települések fekete körei között halad (2. sz. ábra). A lakatlan területeket és közigazgatási határokat pedig szinte nagy igyekezettel kerülgeti.

Közlekedéscsúszójilag a Maros középvölgye s a Maros és Szamos vízvidéke közötti átjáró Erdély központja. Innen sugározódnak szét, ágaznak el az utak. Az új határ éppen a csomópontot faragja körül és a legfontosabb elágazásokat a Romániánál maradó déli területfélhez csatolja. Az északi területfél így a közlekedés tekintetében majdnem tarthatatlan helyzetbe jut. Székelyföldet, a visszacsatolt erdélyi terület délkeleti felét ugyanis sem vasúton, sem elsőrendű műúton nem lehet Magyarország felől megközelíteni. (A tekei út, amelyen ma — az út mértéken felüli igénybevételével a forgalom lebonyolódik, csak másodrendű műút.) Mellékelt (3. számú) vázlatunk mutatja a kettéosztott erdélyi terület legfontosabb útvonalainak az új határvonalától való megszakítását. A déli, Romániának maradt területen az új határ a közlekedés szempontjából nehézségeket nem okoz. Mindössze a központi terület útjai fogják a körülményarányítás miatt jelentőségüket elveszteni.

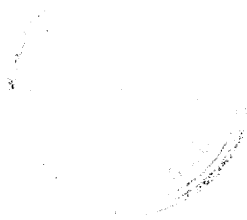
A közlekedő utaknak köszönheti, főképen a medence központi tája, azt a sok pusztítást, amely a középkor vége óta érte s amelyek miatt vezető szerepét lassan elvesztette. A török időkben a medence közepét, virágzó városait, gazdag falvait igen sokszor végigpusztították a török-tatár rablóhadak. Később a „felszabadító” háborúk sem kímélték ezt a vidéket s annak népét, amely a XVI—XVII. századig túlnyomó többségben magyar volt. A magyarság szenvedte a legnagyobb veszteségeket az említett hadjáratok során s míg ő elpusztult, a félreesőbb helyek román és szász lakói megőrizték, sőt a románok megsokszorozták népi és anyagi erejüket.

A Habsburgok uralma alatt a politikai központ Nagyszebenbe vándorol és Dél-Erdély szász vidékei gazdasági fellendülésnek indulnak. A Habsburg hatalom kísérli meg először a szászok és székelyek területének külön közjogi állását megtörni és egységes politikai és közigazgatási szervezetet adni Erdélynek. Talán leghevesebben éppen a szászok állnak ellen. A románok viszont, akik a közjogi keretek felbomlásából csak hasznot remélnek a maguk számára, lázas reménykedéssel sürgetik és támogatják az osztrák



1. ábra.

Alattudományi Juttatás.

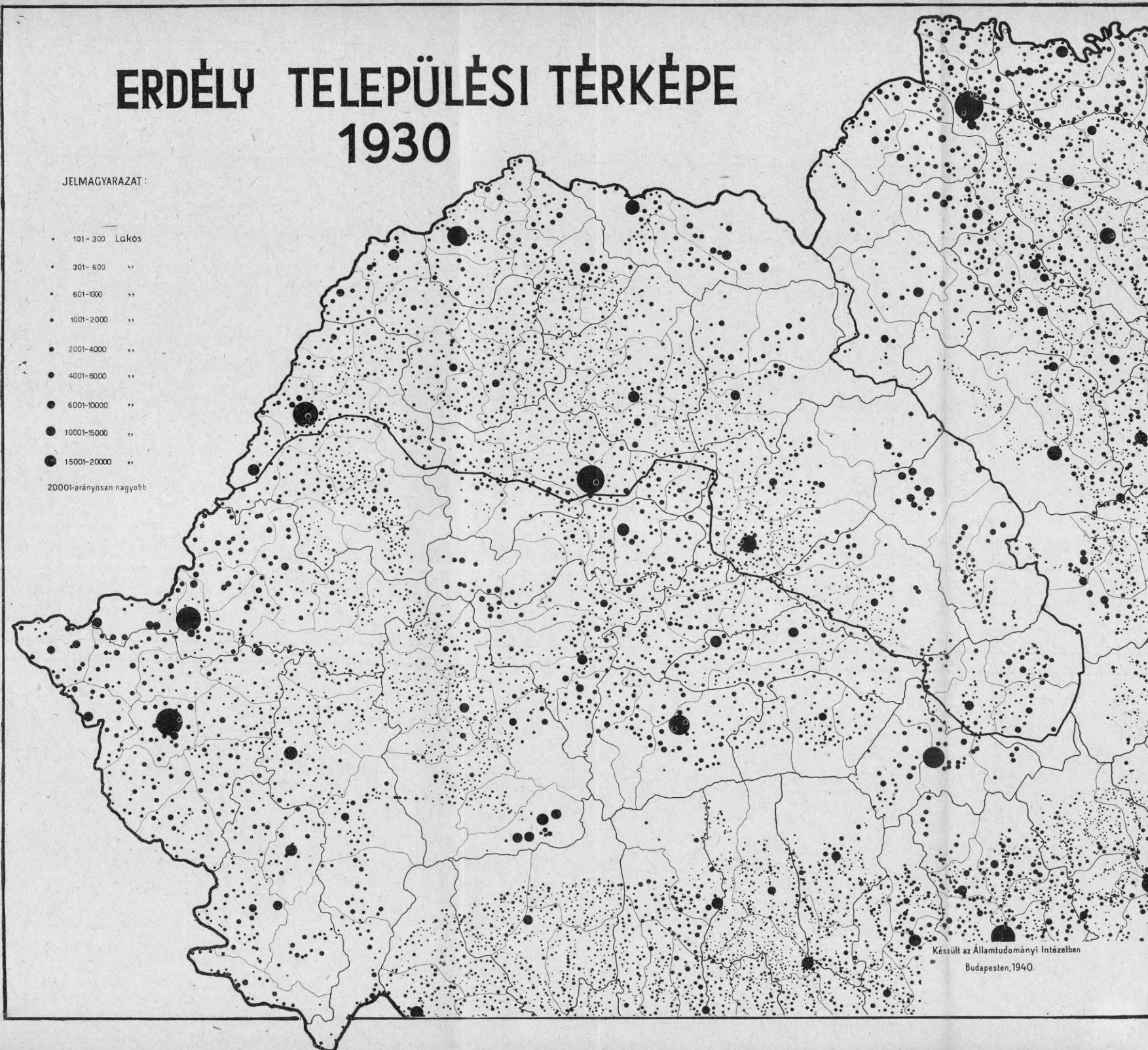


# ERDÉLY TELEPÜLÉSI TÉRKÉPE 1930

JELMAGYARAZAT :

- 101-300 Lakos
- 301-600 „
- 601-1000 „
- 1001-2000 „
- 2001-4000 „
- 4001-6000 „
- 6001-10000 „
- 10001-15000 „
- 15001-20000 „

20001-arányosan nagyobb

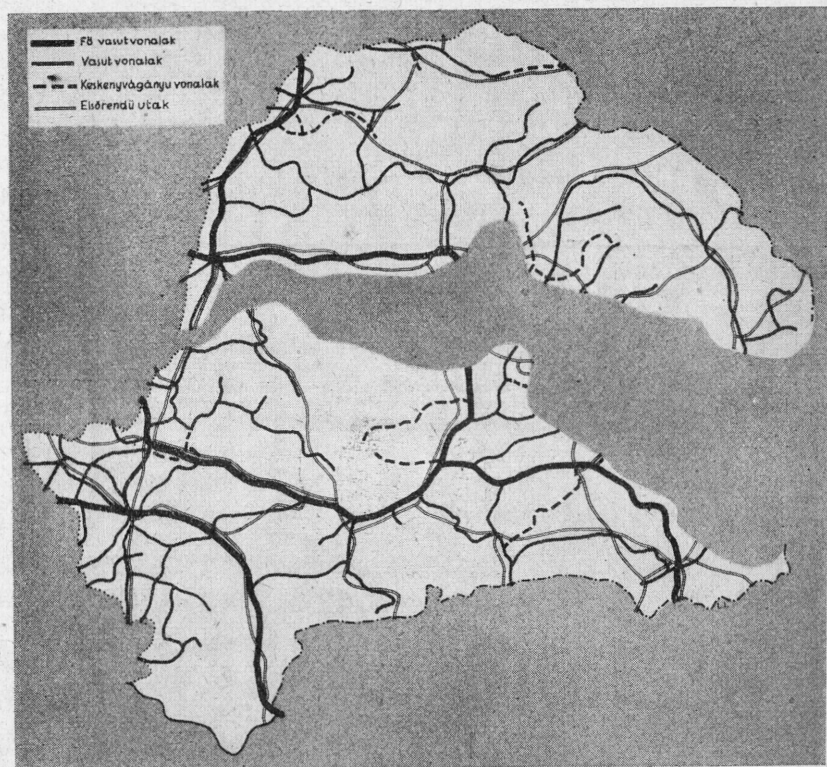


Készült az Államtudományi Intézetben  
Budapesten, 1940.



központi hatalom törekvéseit. Fel-felvillan ugyan a külön román területrészek kialakításának terve is.

Ennek a kornak gazdasági fejlődése sem kedvez a medence központjának. A szén- és vasbányászat megindulása, illetve fontosságának emelkedése Erdély déli részeinek jelentőségét és szerepét emeli. Ide áramlik a munkaerő-felesleg, a tőke, erre épülnek



3. ábra. Erdély főbb közlekedésvonalai.

utak, vasutak. A török uralom alul felszabadult és gyors gazdasági fejlődésnek indult román fejedelemségek és különösen a sűrűn lakott Havasalföld az erdélyi ipartermékek legfontosabb vásárlói lesznek. A hozzájuk s az új román fővároshoz legközelebb eső dél-erdélyi szász városok (Brassó, Nagyszében) ipari életének fejlődésére ez a piac nagy hatással van. Megindul a munkaerő-felesleg áramlása ezek felé a városok felé s ez nemcsak magukat az iparos és kereskedő városokat, hanem környéküket is fellendíti.<sup>1</sup> A Ha-

<sup>1</sup> Lásd az 5. sz. ábrán bemutatott ipari térképünket. Ezen a térképen a jelek nagysága arányos az iparvállalatok munkáslétszámával, tőkeerejével és az üzemben tartott munkagépek lőerejével.

vasalföldről behozott mezőgazdasági cikkeket ugyancsak ezek a délerdélyi városok osztják szét Erdély mezőgazdaságilag tétlenebb tájai között. A főelosztók Nagyszeben, Brassó, de tovább szerepet játszanak a kisebb központok is (így a Székelyföld ellátásában jelentős szerepe van pl. Segesvárnak.)

Míg tehát ebben az időben a gazdasági fejlődés Erdély déli részeit juttatja nagyobb szerephez, Közép-Erdély városai tisztviselő és iskolavárosok maradnak. A bányakincseket és hajtóenergiát nélkülöző központi medence nem tud sűrű népességet tömöríteni. Mezőgazdasági tekintetben is a Mezőség talaja csak erdélyi viszonylatban jó, abszolút értéke elég gyenge. A székely területeket, melyek Dél-Erdély gazdasági fejlődésében nem vesznek részt, a rossz közlekedésvizonyok vágják el a középmedencétől. A külső székely medencék (ők maguk ezeket a medencéket Belső Székelyföldnek nevezik, külső számukra az, ami a Hargitától nyugatra van) élete a rossz közlekedésvizonyok miatt Moldova felé és Brásón át a Havasalföld felé fordul.

A központi tájak megerősödésének a lakosság etnikai összetételében beállott változások sem kedveznek. A hatalmat gyakorló magyarság az utolsó századok nagy vérvesztése során meggyengült és pedig leginkább éppen a központi területeken.

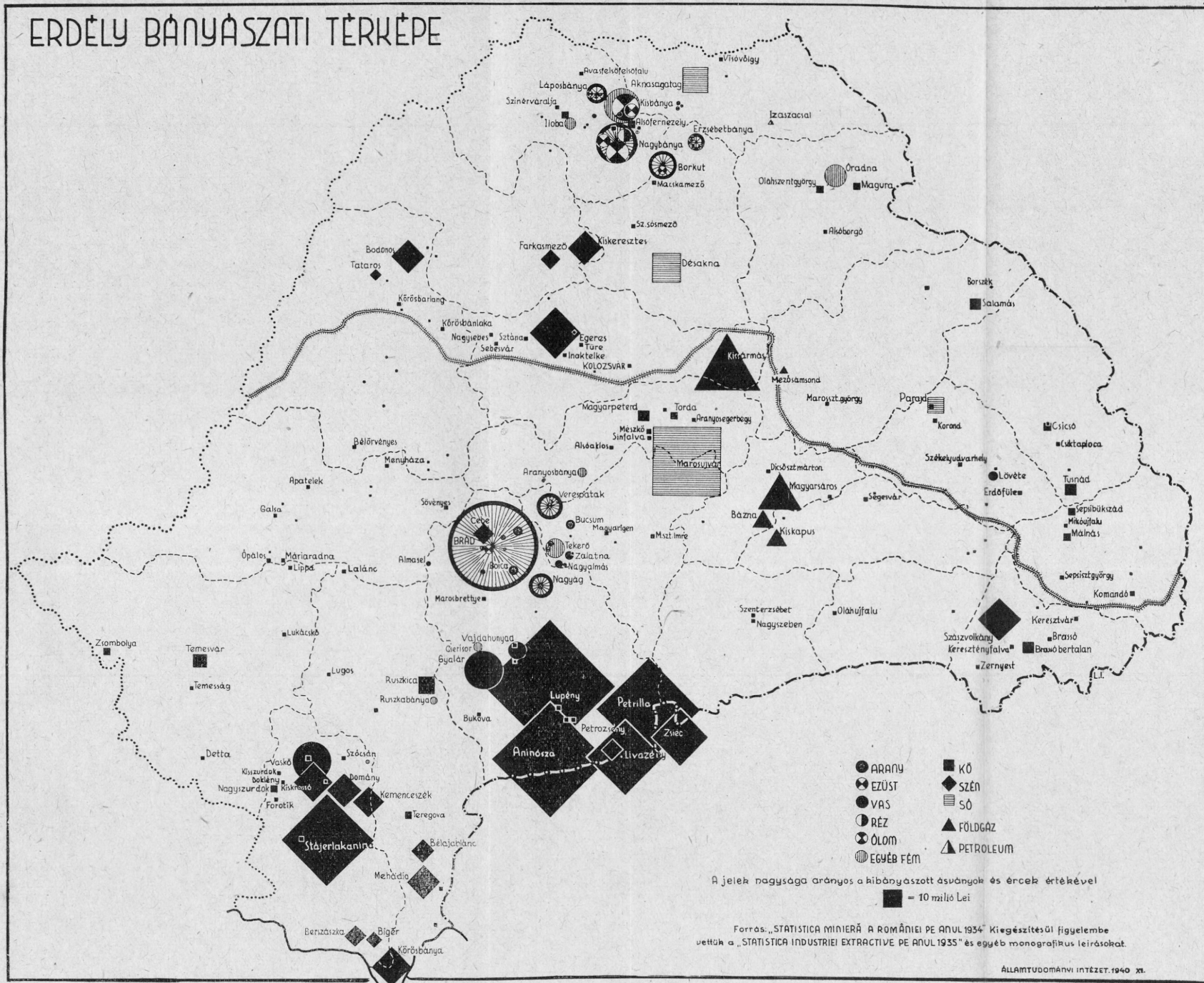
A nyugalmasabb idők beálltával (1867 után) is csak a városokban szerzi vissza a magyarság túlnyomó többségét, a falvak nagyobb részében nem. A székely terület félreeső helyzeténél s népének erőnyeinél és szorosabb törzsi szervezeténél fogva megtartotta ugyan tiszta magyar jellegét, de a központtól távol fekszik és nincsenek a medence közepével összekötő jó közlekedés-útjai. A román népelem elég rohamosan özönli el a legutolsó századokban Közép-Erdélyt s elég jelentős területeken többségre is jut, de kezdetleges kultúrájával és különösen minden gazdasági képzettség és politikai gyakorlat nélkül nem tud fellendítően hatni, legfeljebb a magyarság munkáját akadályozza megnövekedett erejéből fakadó állandó elégedetlenkedésével.

A népmozgalom jelenségei sem az erőösszpontosulás, hanem a kiegyensúlyozás irányában dolgoznak. Dél-Erdély gazdaságilag fejlődő vidéken a természetes szaporodás legkisebb, sőt egyes vidékeken egyenesen fogy a nép (Krassó-Szörény, Hunyad vidékei). Ezekben a területeken a népsűrűsödést az állandó bevándorlás táplálja. Észak-Erdély szegény tájain viszont erdélyi viszonylatban igen magas a népesség természetes szaporodása és elég magas az a középmedence egyes részein is. Így aztán egyik helyen a szaporodás, másik helyen a bevándorlás dolgozik a népsűrűség egyenletes kialakításán s egy erőkoncentráció ellen.

A széttartó irányú gazdasági fejlődésben közvetlenül a világháború előtt készült változás beállani. A mezőségi földgáz feltárása egy csapásra olyan nagy energiaforráshoz juttatta Erdély közepét, hogy az már az ipari fejlődés szempontjából is igen nagy jelentőségű

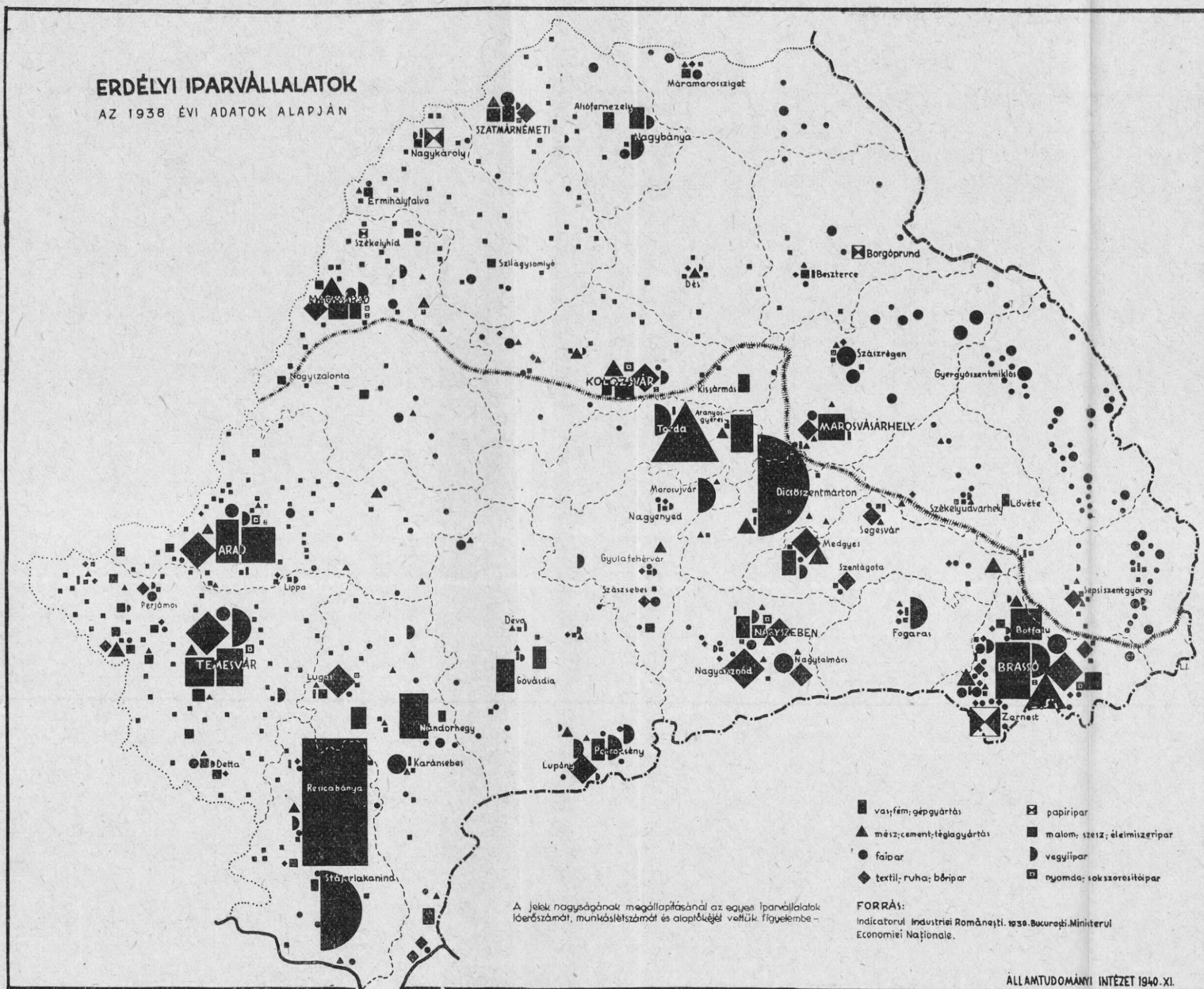


# ERDÉLY Bányászati Térképe

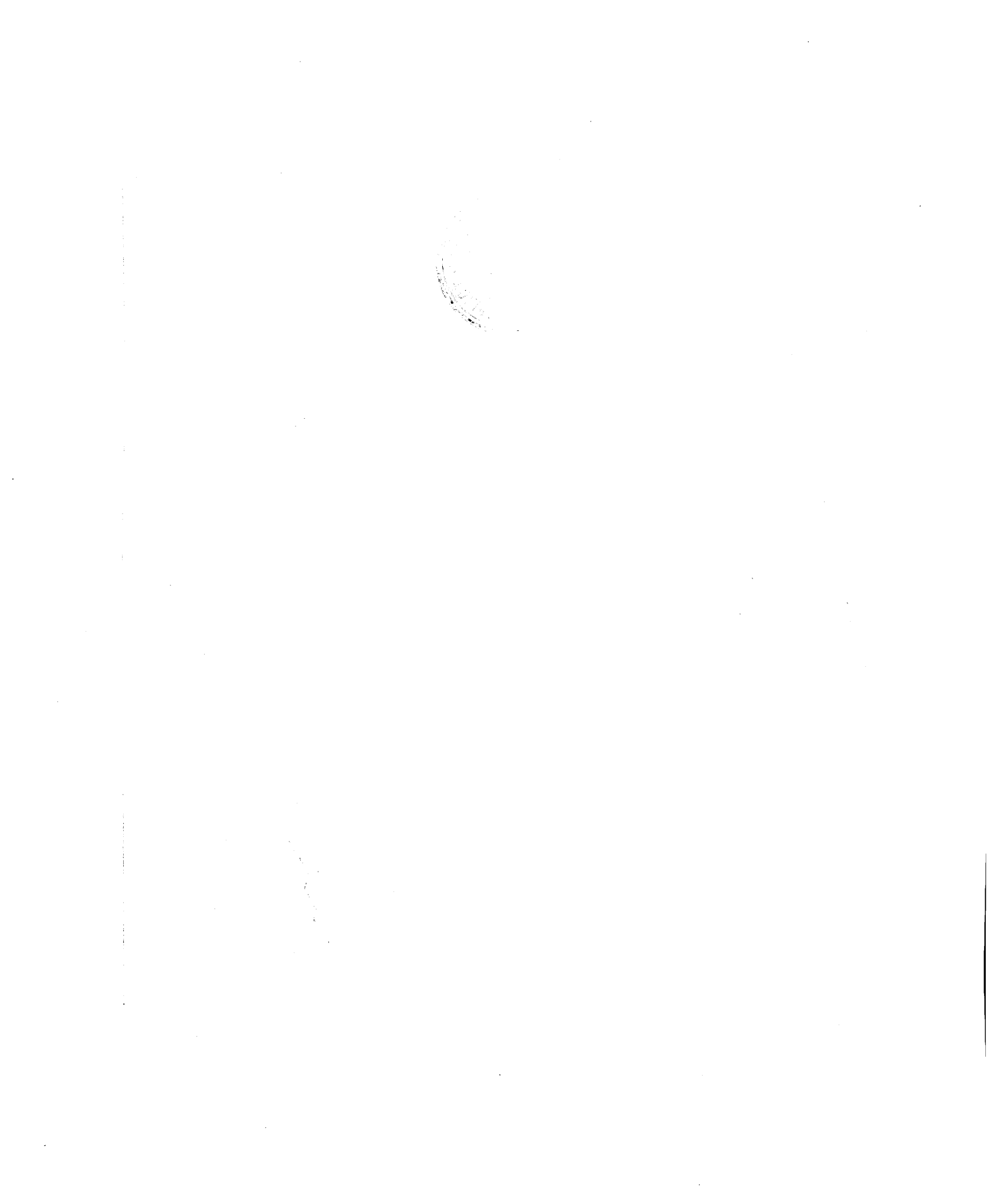


4. ábra.





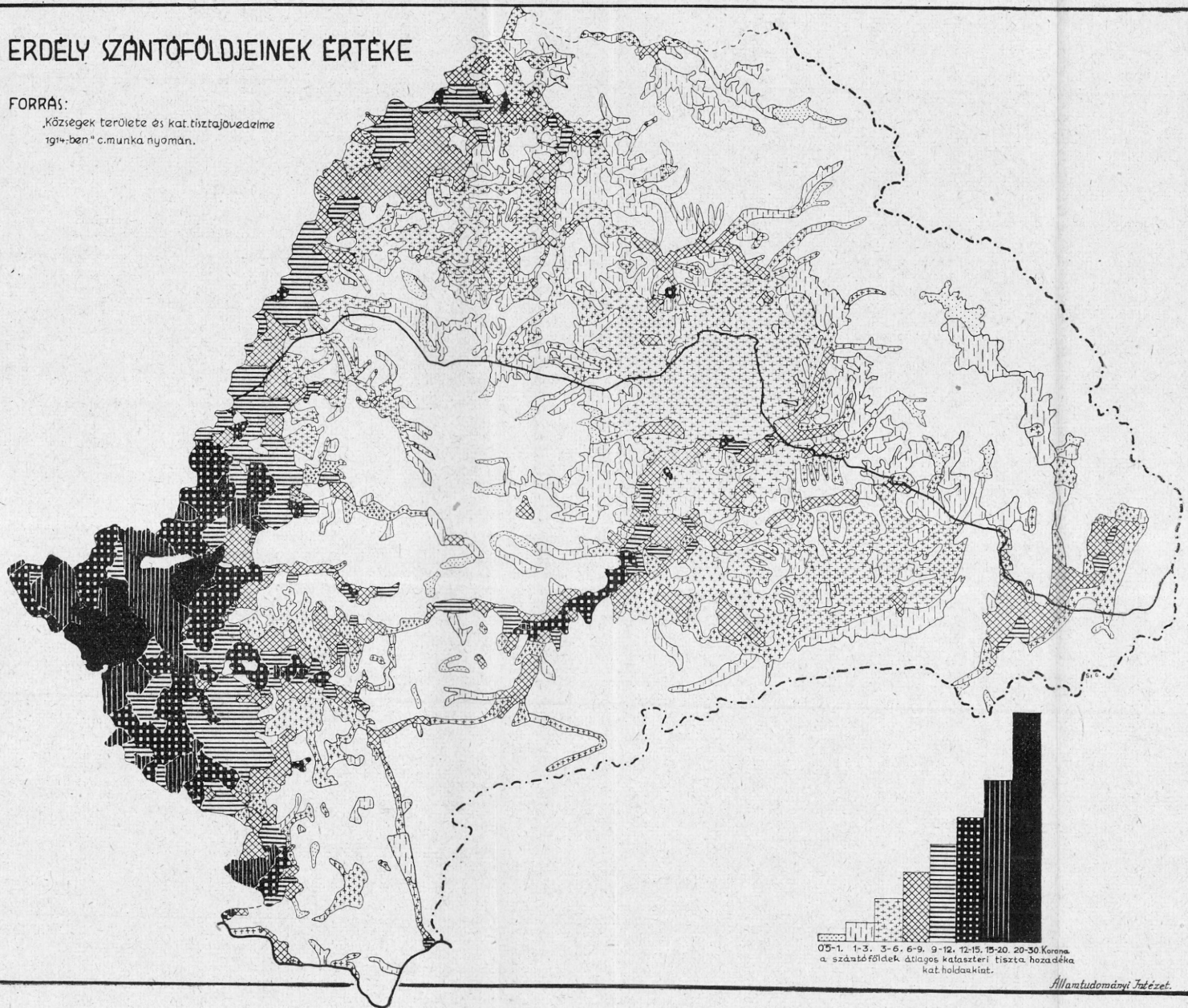
5. ábra.



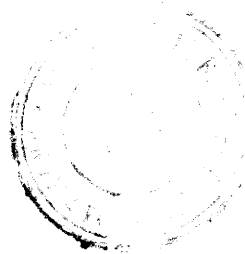
# ERDÉLY SZÁNTÓFÖLDJEINEK ÉRTEKE

FORRÁS:

„Községek területe és kat. tisztajövedelme  
1914-ben” c.munka nyomán.



6. ábra.



volt. Bár a háború és a háború utáni uralomváltozás ezt a fejlődést nem nagyon istápolta, mégis az Erdélyi medence közepe iparosodás terén igen nagy lépéssel haladt előre a földgáz feltárása óta eltelt néhány évtized alatt. Legjobban a küküllővidéki területek hasznosították ezt az új energiaforrást (Dicsőszentmárton, Medgyes, Segesvár), de eljutott a gázvezeték Tordára és Marosvásárhelyre is. Sőt a Kolozsvárra való vezetés terve is készen állott és ha a román uralom be nem köszönt, valószínűleg Kolozsvár lakói és ipartelepei régen haszonélvezői lennének ennek a természeti kincsnek.

A világháború utáni két évtized alatt Erdély ipari élete fejlődés helyett inkább pangott, természetesen a 30-as évek végén bekövetkezett hadfelszerelésipar fellendülését nem számítva. Ezt megelőzően csak a földgázterületek és Brassó környéke fejlődött. Brassót és környékét a románok, mint az országterület központjában lévő s így sztratégiailag legjobban védett s közlekedéscsúcsvidék is jó összeköttetésű vidéket, szívesen fejlesztették, különösen a magyar határmenti területek városainak rovására. Ezen a határvon végig szembeszökő volt a pangás és visszaesés, amely egyrészt magának a határvonal hatásának, másrészt azonban a különböző korlátozó intézkedéseknek és minden támogatás elmaradásának köszönhető.

Ma — az új határ következtében — Brassó el fogja veszteni előbbi jelentőségét a románokra és a román államra nézve. Viszont a földgázvidékeken kifejlődött ipar, mely a hadiipar terén is nagy jelentőségű, tovább fogja erősíteni Közép-Erdély gazdasági súlyát. Az új határ felett, északon szintén szükségszerűen ki fog fejlődni egy központ, amely a mai Magyarország legkeletibb részei és az ország szíve között a közvetítést végzi. A legújabb fejlődés tehát, az új határ elválasztó hatása ellenére a medence közepérszékének ipari és közlekedési szempontból való megerősödéséhez látszik vezetni.

Kérdés, mennyiben támogatja a központi terület gazdasági megerősödését ennek a területnek mezőgazdasági értéke és népességeltartó ereje. Mellékelt térképünk (6. ábra) bemutatja Erdély, illetve az egész volt Romániához csatolt terület szántóföldjeinek jövedelmi értékét. A szántóföldeknek községek szerint kimutatott és feldolgozott kataszteri tiszta jövedelmi adatait ábrázolja ez a rajz az erdőterületek kihagyásával. Láthatjuk belőle, hogy Erdély földje általában szegény. A Bánság sötét színfoltjaival való összehasonlítás eléggé mutatja ezt a szegénységet. A legelterjedtebb típust a 3—6 korona kataszteri hozadékra értékelt földek jelentik, azok pedig a gyenge közepes termékenységek is inkább alatta vannak.

A Maros völgyének termékenyebb alluviuma is csak viszonylagos érték Gyulafehérvárig. Onnan Dévágig pedig nagyon keskeny a termékeny sáv és fölthető, hogy a környező egészen gyenge földek, vagy méginkább a földtelenség emelte kissé a felbecsülés munkáját végzők szemében az itteni földek értékét.

A mezőgazdasági viszonyok tehát ugyancsak nem nagyon segí-

tik elő a központi táj gazdasági és népességi erősödését, bár nem is akadályozzák, mert a peremvidékek sem mutatnak jelentős gazdagon termő övezeteket. Meg kell itt jegyezni, hogy Erdély legnagyobb összefüggő kenyérmagtermelő övezete a Kis Szamos és a Maros között, ott terül el, ahol a két folyó egymást megközelíti. Kolozsvár—Szamosújvár, Marosludas és Marosújvár neveivel lehetne ezt az övezetet meghatározni. Ezen a területen a búza általában a főtermény, míg Erdély többi részén, — a Barcaságot és Gyergyói medencéjét kivéve — a kukorica.

Az új határ Erdélyt úgy osztotta ketté, hogy nemcsak a bányászati kincsek és az ipari központok nagy része, hanem a viszonylagosan jól termő mezőgazdasági területek is Romániában maradtak. A Kis Szamos és Maros közötti kenyérmagövezetet is elvágja a határ attól a legnagyobb központtól, Kolozsvártól, amely a maga százezernyi lakójával leginkább rászorult erre. Az Alföld el fogja tudni látni Erdély Magyarországhoz visszacsatolt részét mezőgazdasági terményekkel, habár az ellátásnak elég nagy technikai akadályai vannak az összes vasútvonalak és a teljesítőképes műutak elmetszése következtében. Egész Erdély gazdasági életének egészséges irányban való fejlődését ez a messziről való ellátás nem fogja elősegíteni.

\* \* \*

A sok kis tájegységet az új határ még több darabra szakította széjjel. A résztájak gazdasági összeműködésének régóta szenvedett hiányát a jelenlegi állapot még inkább ki fogja hangsúlyozni. De talán éppen ez megindíthat az agyokban egy olyan folyamatot, amelyik ezt a hiányt tudatosítja. Mert Erdély résztájai között az összhangot az embernek kell megteremtenie. Bizonyos segítséget ehhez a természeti viszonyok is adnak. Mint fentebb kifejtettem inkább negatív, mint pozitív irányban, amennyiben a különálló részekben való jó megélhetéshez nem adnak elég erőt. Akadályokat is támasztanak azonban ezek az erők s méginkább a betelepülés véletlenjeiből s a nemzetiségi kép kevertségéből adódó emberi tényezők. De a tarka etnikai kép s a változatos földrajzi kép mögött mindig és mindenütt ott találjuk az egész összefüggő keretbe szorított tájnak különleges egyéni arcát, levegőjét, amely átítat mindent Erdélyben. Évszázadok tanulságai sok-sok nemzedék verejtéke, vére, táplálta ezt a különleges levegőt, s ezt a levegőt az új határ nem tudja kettéosztani.



## Újabb területi gyarapodásunk földrajzi mérlege.

*Irta: Hézszer Aurél dr.*

A tengelyhatalmak képviselői 1940. augusztus 30-án a bécsi Belvedere-ben a régóta húzódó magyar-román viszályt úgy oldották meg, hogy a trianoni békeszerződésben Romániának odaitélt 103.000 km<sup>2</sup> keletmagyarországi területből 44.000 km<sup>2</sup>-t visszaadtak Magyarországnak. Ezáltal az egykori területének  $\frac{1}{3}$ -ára megcsonkított ország (93.000 km<sup>2</sup>) most már harmadízben gyarapodott meg régi birtokállományából: először 1938. november 2-án ugyancsak a tengelyhatalmak bécsi döntőbírótsága a volt Cseh-Szlovákia magyarlakta területét csatolta vissza (12.000 km<sup>2</sup>), majd 1939. márciusában Cseh-Szlovákia összeomlása következtében a Ruthénföld (Kárpátalja) ugyanakkora (12.000 km<sup>2</sup>) területe került vissza az anyaországhoz. A háromszori országgyarapodással a megcsonkított ország területe 73%-kal 160.553 km<sup>2</sup>-re növekedett; de még így is eredeti (1918 előtti) birtokállományának (325.000 km<sup>2</sup>) körülbelül csak a felét nyerte vissza. A Kárpátoktól körülzárt Magyar medence kiváló földrajzi egysége még nem állott helyre; továbbra is idegen uralom alatt maradt: Szlovákia (37.000 km<sup>2</sup>), Kelet-Magyarországnak román kézen maradt nagyobbik része (59.000 km<sup>2</sup>), a Jugoszláviának egykor odaitélt Dél-Magyarország (Horvát-Szlavónországgal együtt 63.000 km<sup>2</sup>) és a volt Ausztriához csatolt nyugati határvidék (4.000 km<sup>2</sup>).

Az országgyarapodásnak geopolitikai szempontból nagy jelentősége van, mert általa a magyarság Trianonban szűkreszabott élettere jelentékenyen kitágult, több mint 2 milliónyi idegen uralom és elnyomás alá juttatott magyar került vissza az anyaországhoz, az ország népessége mintegy 50%-kal megnövekedett, gazdasági javai megyarapodtak, gazdasági önállósága teljesebbé vált, katonai és külpolitikai jelentősége számottevően emelkedett.

A legutóbbi területgyarapodással az ország egykori nyugat-keleti irányú szélességét majdnem egészen visszanyerte, észak-déli tengelye azonban jóval rövidebb a réginél és fele sincs a nyugati és keleti szélső pontok közötti távolságnak. Ily módon az ország mai alakja erősen megnyúlt nyugat-keleti irányban és lényegesen eltér a régi országnak a körhöz közelálló ideális államalakjától.

Geopolitikai helyzete lényegesen megváltozott. A trianoni Magyarországot a területéből megyarapodott kisantant államok majdnem teljesen közrefogták, csak Ausztria felé eső nyugati határai maradtak szabadon. A kisantant, amelynek nyíltan bevallott célja a trianoni határok fenntartása volt, nagy politikai és gazdasági nyomást gyakorolt a csonka országra és minden töle telhető eszközzel igyekezett az ország megerősödésének útját állni. A

legutóbbi változások következtében a kisantant felbomlott, Románia területileg jelentékenyen megkisebbedett, Jugoszlávia pedig barátságos magatartást tanúsít Magyarországgal szemben. Jelenleg a német és az orosz nagyhatalmak területei közé vagyunk beékelve és ilyen módon még fokozottabban érvényesül Magyarország az a régi történelmi hivatása, hogy ellensúlyozza a kontinens két legnagyobb népcsoportjának hatalmi törekvéseit.

A mai Magyarország határai legnagyobb részben a néprajzi elv alapján megvont nem természetes határok. Földrajzilag és gazdaságilag szervesen összetartozó területeket választanak el egymástól, fontos összekötő útvonalakat és vasutakat szabdalnak szét, a védelem céljaira jórészt alkalmatlanok. Mindössze az Északkeleti és Keleti Kárpátok határgerincén — az Ung forrásvidéke és a Bodza szoros között — állott helyre a régi határ, amely természetes bástyaként több mint ezer éven át védte az ország területét és legutóbb az 1914—18. évi világháborúban is igen fontos honvédelmi szerepet töltött be.

El kell ismerni, hogy igen nehéz feladat volt a döntőbírák számára a néprajzi viszonyok figyelembevételével megvonni a határt Erdély Magyarországnak visszajuttatott és Romániának odaítélt részei között. Számolni kellett azzal a magasabb szempontból diktaált kényszerűséggel, hogy egy olyan egységes földrajzi tájat darabolnak szét és különítenek el természetes alkotórészeitől, amely a multban mindig összetartozott.

A területgyarapodás következtében az ország új táj'emekkel bővült, felszíne változatosabb lett. Azelőtt csak alföldek, dombos vidékek és alacsony hegységek voltak rajta, legmagasabb emelkedése volt a Mátra (Kékes tető 1010 m), — a Kárpátok keleti vonulatának visszatérésével 2.000 m magasságot meghaladó magashegyi tájai is lettek az országnak. Jelenleg legmagasabb pontja a Radnai havasokban lévő Nagy Pietrosz (2305 m), melyet az ország kormányzójának tiszteletére legutóbb Horthy-csúcsnak neveztek el.

Folyóink vízhálózata is jelentékenyen kibővült. A régi határok a Tiszát és mellékfolyóit kettévágták és felső szakaszukat elválasztották az anyaországtól: ennek következtében a megfelelő vízjelző szolgálat hiánya és a folyók forrásvidékein végzett célszerűtlen erdőirtás miatt nem egyszer váratlan árvízveszedelem zúdult az Alföldre. Most a Tisza forrásvidéke és legtöbb jobb- és baloldali mellékfolyója a mi birtokunkban van. Csak a Sajó és Hernád, a Fekete és Fehér Körös, a Kis Szamos felső szakasza van a határokon kívül; a Marost, a Tisza legnagyobb mellékfolyóját pedig két helyen szeli át az új határt; felső és alsó folyása magyar területen van.

A visszacsatolt keletmagyarországi és erdélyi részeken több egymástól eltérő jellegű tájat különböztetünk meg. Azok nemcsak domborzat, hanem népességi és gazdasági szempontból is eltérnek egymástól. 1. Az Alföld keleti peremvidéke a Szamos és a Körösök között Erdélyen kívül eső terület. Lőszös, agyagos és kavicsos tala-

jon elterülő sík és halmos vidék. Magyar lakosságú, sűrű népségű, kiválóan termékeny táj. Városai: Nagyvárad, Nagykároly, Szatmárnémeti — Erdély és a központi medence közötti árucseré forgalomnak köszönhetik felvirágzásukat és jelentőségüket. 2. A középhegységek vidéke az Alföld és Erdély határán emelkedő alacsonyabb hegyekkel és dombokkal borított terület. A Sebes Körös, Kraszna, Szamos és Lápos folyók szelik keresztül. Ezer méterén aluli ősi röghegyek (Bihar, Réz, Meszes, Bükk hegység) és részben az Alföld szélén emelkedő vulkánok folytatásai (Avas, Kőhát, Gutin hegység); előttük a harmadkori tengerek üledékeiből felépített szilágysági halomvidék. Szántókkal, szőlőföldekkel, gyümölcsösökkel és lombos erdőkkel borított termékeny táj, vegyes magyar és román lakossággal. Arany, ezüst, só és némi szénbányászata van. Nagybánya, Zilah, Szilágysomlyó tartoznak ide. 3. Az Erdélyi medencének a Marostól északra eső és a Székelyföldre tartozó keleti peremvidéke került vissza. Harmadkori agyagrétegekkel kitöltött 400—500 m magas dombvidék. Csapadékban szegény; főleg állattenyésztésből élő román ajkú népesség lakja; magyarok tömegesebben csak a keleti részekén élnek. Só és földgáz előfordulásai nevezetesek. Városai a medence és a hegyvidék szélén a medencéből kivezető utak mentén keletkeztek. Köztük Kolozsvár Erdély fővárosa és Marosvásárhely a legnevezetesebbek. Említést érdemelnek még a medence északi részében: Dés, Szamosújvár és Beszterce. 4. A keleti magas hegyvidék az ország határán emelkedő magas hegységeket: a Máramarosi havasok, Radnai havasok, Borgói hegység és Kelemen havasok vidékét foglalja magában 1000 m magasságot jóval meghaladó hegycsúcsokkal. Nagy erdőségekkel borított, tájképi szépségekben bővelkedő terméketlen vidék. Gyér népessége jórészt havasi pásztorkodásból és fakitermelésből élő románokból kerül ki. 5. A Székelyföld félszigetszerűleg nyúlik be Románia erdélyi és a Kárpátokon túleső részei közé. A Keleti Kárpátok (Gyergyói, Csíki, Háromszéki hegyek) és a velük párhuzamos vulkános hegyvonulat (Görgényi havasok, Hargita) vidékét foglalja magában. A kettő között helyezkednek a székely medencék (Gyergyói, Csíki, Háromszéki medence), amelyeken a Maros és az Olt folyik keresztül. Hűvös éghajlatú, kevésbé termékeny vidék ez, Erdélynek egyik legszegényebb része, ahol főleg a pásztorkodás és az erdőgazdaság ad az itt lakó magyarajkú lakosságnak megélhetést. Ásványos forrásokban, gyógyfürdőkben igen gazdag vidék. Több kisebb, de fejlett kultúrájú városa van (Székelyudvarhely, Sepsiszentgyörgy, Csíkszereda, Kézdivásárhely).

A visszacsatolt terület 2.4 millió lakossága közel egyenlő arányban oszlik meg a magyarok és a románok között. Az 1930. évi román statisztika szerint 1.007 millió magyar, 1.164 millió román, 60 ezer német és ugyanannyi egyéb nemzetiségű élt ezen a területen. 1910-ben még jóval több volt itt a magyarok, mint a románok száma. A mai mintegy 200.000 főnyi román többletet a 22 éves román uralom hatásának, a magyarok kiüldözésének és a román

statisztika túlzásainak lehet betudni. A magyar és a román lakosság meglehetősen keverten fordul elő. Máramaros, Szolnok-Doboka, Beszterce-Naszód és Kolozs megyének román többsége mintegy ék alakulag nyúlik be az erdélyi magyarság nyugati és keleti tömbje közé. Ezért volt nehéz itt megvonni az új határvonalat, ha nem akarták Erdély legmagyarabb részét, a mintegy 600.000 főnyi székelytől lakott Székelyföldet elszakítani a magyarságtól. A Romániának meghagyott erdélyi részekben még több mint félmilliónyi magyar maradt; ez a szám a Románia többi részében élő magyarok beszámításával mintegy 700.000-re emelkedik. A 60.000 főnyi német lakosság a visszacsatolt területen elszórva, de legnagyobb számban Beszterce-Naszód megyében és a Maros mentén (Szászrégen) él.

A Ruténföld és a keletmagyarországi részek visszacsatolása következtében a magyarság országos arányszáma csökkent, de számbeli fölénye megmaradt, mert az egész ország lakosságának most is 80%-át teszi.

A visszacsatolt területek népsűrűségi arányszáma kedvezőtlenebb, mint a trianoni Magyarorszáé. A magas hegységekben igen kevés ember lakik, de a kevésbbé termékeny Erdélyi medence sem olyan sűrűn lakott, mint az Alföld. Míg a trianoni Magyarországon az 1 km<sup>2</sup>-re jutó átlagos népsűrűség 93 volt, a megnagyobbodott ország arányszáma 80-ra csökkent. (A történelmi Magyarorszáé 64 volt.) Ennek az az oka, hogy a visszacsatolt Kárpátalján csak 40, az erdélyi részekben 55 a népsűrűség arányszáma.

Vallási tekintetben is érezhető eltolódás állott elő az új területgyarapodás következtében. A visszakerült országrészekben a görög katolikusok élnek többségben (40%), a reformátusok (21%) és a római katolikusok (18%) arányszáma jóval kisebb. Számottévo a görög keleti román egyház híveinek lélekszáma is (11%). Ennek következtében a római katolikusok országos arányszáma 65%-ról 53%-ra csökkent, a reformátusoké változatlan maradt (21%). E szerint az ország népességének felekezeti tagozódása csak fokozódott.

Műveltség tekintetében is kedvezőbbek voltak a viszonyok a trianoni Magyarországon, ahol a lakoságnak csak 9.6%-a volt analfabéta. Ez a szám a most visszacsatolt országrészen 33%-ra emelkedik. Ezt a románlakta területek kedvezőtlen műveltségi viszonyainak kell betudni. Míg a székelyektől lakott Udvarhely és Háromszék megyében csak 15% volt az írni-olvasni nem tudó, addig a túlnyomóan románoktól lakott Szolnok-Doboka megyében 51%, Máramarosban 61%. Ebből is kitűnik, hogy a román uralom a népműveltségre nem nagy gondot fordított. Míg a román értelmiség túlnyomólag városokban lakott, a falusi nép legnagyobb része teljes tudatlanságban sínylődött. Az itteni magyarság a több mint két évtizedes elnyomatás ellenére is nemcsak meg tudta tartani műveltségbeli színvonalát, hanem azt tovább is fejlesztette. Iskoláit

nagy áldozatok árán tartotta fenn és az erdélyi magyar szellemi élet is bámulatraméltóan kivirágzott ez alatt az idő alatt.

Erdély mai népei között a magyarok a legrégebb lakók. Már a honfoglaló magyarság megszállta ezt a területet. Árpádházi királyaink a keleti határvidékek védelmére ide telepítették a székelyeket. A székelyek a magyarság többi részétől földrajzilag elkülönítve más etnikai sajátságokkal tűnnek ki, de nyelvüket és a magyar hazához való ragaszkodásukat mindig megőrizték. Teljesen téves a román propagandairóknak az az állítása, hogy a székelyek elmagyarosodott románok. A románoktól nyelv, vallás, életmód és szokások tekintetében lényegesen eltérnek; de míg az erdélyi románság elmagyarosodásáról nem igen beszélhetünk — addig nem egy példát hozhatunk fel magyar községek elrománosodására. A románok a történeti kútfők szerint csak a XIII. században kezdtek bevándorolni Erdélybe. Jóideig, mint hegyi pásztorok a havasok közt éltek, csak akkor terjedtek és szaporodtak el nagy mértékben, amikor a török-dúlás és más ellenséges pusztítások következtében lakatlanul maradt területekre tömegesen vándoroltak be. A szászokat a XII. században telepítették be királyaink bányaművelés és iparfejlesztés céljából.

Ha a visszacsatolt területek gazdasági mérlegét vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy ezen a területen változatos gazdasági élet fejlődött ki és ezért kedvezően befolyásolja a mintegy kiegészíti a túlnyomóan mezőgazdasági jellegű trianoni Magyarország gazdasági életét. A termőterületek megoszlása annyiban kedvező, hogy a szántóföldek (31%) mellett, nagykiterjedésű rétjei, legelői (34%) és számottévvő erdőségei (37%) vannak, addig a trianoni Magyarországon a sok szántóföld mellett (60%) kevesebb volt a rét és legelő (17%) és igen kevés volt az erdő (11%). Eszerint a megnagyobbodott ország termőterületének aránya a következőképpen alakult: szántóföld 49%, rét 9.6%, legelő 11%, erdő 22%, szőlő és kert 2.5%, terméketlen 5.5%. Így megszűnt az ország egyoldalú mezőgazdasági jellege és a termőterületek aránya nagyban megközelíti a Trianon előtti Magyarország arányszámait. A kenyérmagvak és más tápláléknövények termelése az új területen nem igen javítja meg az ország mezőgazdasági mérlegét. Csak az Alföldhöz tartozó keleti peremvidéken (Bihar, Szilágy, Szatmár megyék) termelnek kevés felesleget, az Erdélyi medence mezőgazdasági termelése nem számottévvő, a magas hegyvidékek lakói más vidékekről kénytelenek beszerezni ilyenemű szükségletüket. A búzatermelés itt jóval alárendeltebb, mint a csonka országban, inkább a rozs, árpa, zab, de főleg a kukorica termelése lép előtérbe. A kukoricát Erdélyben nemcsak állati takarmányul, hanem emberi fogyasztásra is használják. A trianoni területen a kenyér céljaira termelt gabonából 210 kg jutott egy emberre, addig keleti országrészünkön csak 143 kg. A burgonyát inkább csak olyan vidékeken termelik, amelyek a zordabb éghajlat miatt kukoricatermelésre nem alkalmasak. Feltehető, hogy normális termésű esztendőben a visszacsatolt terület kenyér-

magvakból és egyéb tápláléknövényekből fedezni tudja a saját szükségletét.

A szőlőtermelés csak az alföldszéli melegebb részeken fejlődött ki (Érmellék), de gyümölcsfajták, különösen pedig az almatermésben a Szilágyság és az Erdélyi medence is kitűnik. Jóval kedvezőbb a helyzet az állattenyésztés szempontjából. Ezt a sok jó legelő és rét magyarázza. A szarvasmarhatenyésztés itt fejlettebb, mint az ország többi részében. Az Erdélyi medence állatvásárai és szarvasmarhakivitele régóta híresek. (Itt 40%-kal több szarvasmarha jut 100 lakosra, mint a trianoni területen.) A román uralom alatt a marhatenyésztés is visszaesett, de még így is számottevő. A lótenyésztés már jóval kevésbé fejlett, mint az ország középső és nyugati részein. Csak az alföldi jellegű Bihar és Szilágy vármegye kivétel. Itt kevesebb a megfelelő takarmánynövény és mezőgazdasági célokra is ló helyett inkább bivalyt és szarvasmarhát használnak. A sertésenyésztés jóval kevésbé fejlett, mint az ország többi részében (1000 lakosra 48%-kal kevesebb sertés jut, mint a trianoni területen). A kukoricát itt leginkább néptáplálkozásra és nem sertés-hízalásra használják fel. A román uralom alatt a sertésállomány 42%-kal csökkent. Máramarosban és a Székelyföldön igen kevés sertést tartanak. Az erdélyi juhtenyésztés számottevően emeli az ország gyapjútermelését. Míg az ország többi részén a juhtenyésztés az olcsó külföldi gyapju behozatala következtében legalább felére csökkent a század eleje óta, addig itt csak 13%-kal esett vissza. A román hegyipásztornak ma is a juhtenyésztés a főfoglalkozása. Itt 1000 lakosra átlag háromszor annyi juh jut, mint a trianoni Magyarországon.

A keleti országrészekkel állatállományunk 715 ezer szarvasmarhával 154 ezer lóval, 300 ezer sertéssel, 1 millió juhval gyarapodott s így jelenleg az ország állatállománya: 3.1 millió szarvasmarha, 1.2 millió ló, 5.3 millió sertés, 2.8 millió juh.

Erdélyben az erdőségek ma is igen számottevők. Átlag az egész terület 32%-a,  $\frac{1}{3}$ -a erdő, de az erdő egyes részeken a 40%-ot is jóval meghaladja. (Beszterce-Naszódban 60%, Háromszékben 57%, Máramarosban 45%, Csíkben 44%.) A felvidéki és az erdélyi részek visszacsatolásával erdőállományunk a trianoni Magyarországnak háromszorosára növekedett s ma 21%-a az egész ország területének. A román uralom alatt mintegy 300.000 kat. hold területről irtották ki az erdőt s a jelenlegi állomány 2,400.000 kat. hold. (A Románia birtokában maradt erdélyi részeken 3 millió kat. hold erdőterület maradt.) A mai Magyarország erdőségei az egyes fajok szerinti a következőképpen oszlanak meg: 24% tölgy, 54% bükk, 22% fenyőerdője van az országnak; ilymódon a tüzelőfa mellett puhafa állományunk, amelyben eddig nagy hiányt szenvedtünk, számottevően gyarapodott. Magyarország tehát, amely a trianoni határok között igen nagy fahiányban szenvedett, a jövőben el fogja tudni látni ilyenemű szükségletét.

Erdély volt a régi Magyarország ásványi kincsekben leggazda-

gabb része. Aranyat, ezüstöt és egyéb fémeket, sót és földigázt bőséggel termelt. Ezzel szemben a trianoni Magyarországnak köszvényen kívül alig maradt egyéb ásványi kincse. Ércé alig volt, sóbányáiból pedig teljesen megfosztották. Évente átlag 800 ezer q sót kellett külföldről behoznunk. Már Kárpátalja visszacsatolásával ismét birtokunkba került máramarosi sóbányák megszüntették az ország sóhiányát. Sótermelésünk az erdélyi részek visszacsatolásával jelentékenyen megnövekedett. A harmadkori tenger lerakódásából visszamaradt agyagrétegekben bőven akad só. Erdély sótermelésének 34%-a került ismét birtokunkba (450 ezer q évi termés) s így ma már jelentékeny sókivitellel is számolhatunk.

Nemesfém-termelésünk is számottevő mértékben gyarapodott, jöllehet Erdély leggazdagabb aranybányái román kézen maradtak. A trianoni Magyarországon csak utóbbi időben termeltek némi aranyat és ezüstöt (a mátravidéki Recsken), ez azonban a szükségletnek csak igen kis hányadát fedezte. A visszacsatolt területen Nagybányán és környékén vannak arany- és ezüstbányák. Általuk Erdély aranytermelésének 30%-a (1100 kg), ezüsttermelésének 85%-a (9300 kg) került vissza. Remélhető, hogy a megnagyobbodott Magyarország aranytermelése fedezni fogja a szükségletet, ezüst-behozatalunk mennyisége pedig észrevehetően csökkenni fog.

Egyéb fémek tekintetében keveset nyertünk. Egy-két helyen vannak kisebb rézbányák, bauxit előfordulások, de ezek alig jöhetnek számításba. Sajnos, Erdély értékes vasércbányái sem kerültek vissza, pedig felvidéki gazdag vasérctelepeink is idegen kézen maradtak. Így az ország vasércekben továbbra is szegény marad.

Ugyancsak román kézen maradtak Erdély gazdag szénterületei (Zsil völgye, Krassó-Szörény) is, pedig a régi Magyarország szénkészletének mintegy a fele az erdélyi hegyek szénmedencéiben fekszik. A visszacsatolt területre csak 10%-a jut az egész erdélyi széntermelésnek (ez is gyenge minőségű barnaszén), ami korántsem elég az itteni szükséglet fedezésére sem. Minthogy pedig a többi visszacsatolt területen sincsenek számottevő szénbányáink, a trianoni Magyarország készlete és termelése kénytelen fedezni a megnagyobbodott ország szükségletét is. Ez pedig az ország energia ellátása szempontjából egyáltalában nem biztató.

Az erdélyi gazdag földgázutak (Kissármás, Medgyes) is a románok birtokában maradtak. Csak néhány kisebb földgázkút került vissza hozzánk, de ezeknek a termelése (1.2 millió m<sup>3</sup>) alig jöhet számításba a többi erdélyi gázkút hozama mellett (kb. 200 millió km<sup>3</sup>). Reméljük, hogy jövőnk kutatásaink eredményesek lesznek. Minthogy több folyónknak vízierők hasznosítására alkalmas felső szakasza van a visszacsatolt területen, megvan a lehetősége annak, hogy ezek energiakészletének megfelelő hasznosításával nemcsak az erdélyi részeknek energiaszükségletét biztosíthatjuk, hanem azt az ország többi részének is javára fordíthatjuk. Mindez természetesen pénz és idő kérdése is.

Nagy értéket képviselnek a visszacsatolt keletmagyarországi országrész fürdői és ásványvíz-forrásai. A trianoni Magyarországnak magas hegyvidéki üdülőhelyei nem voltak; egykori kiváló üdülőhelyei és gyógyfürdői idegen kézre kerültek. Kárpátalja, de különösen Erdély visszatérése óta lényegesen megváltozott a helyzet. A most visszacsatolt területtel közel hetven hegyvidéki üdülőhely és gyógyfürdő került vissza. Igaz, hogy a román állam ezeket nem használta ki és fejlesztette ki megfelelően, mindössze Szováta és Tusnád mutathat fel nagyobb arányú fejlődést az elmúlt 22 év alatt. Azonban a Székelyföldnek annyi értékes és megfelelően ki nem használt gyógyforrása van, hogy a közlekedés megjavításával és kellő befektetéssel ezek idővel nagy idegenforgalmi értéket jelenthetnek nemcsak hazai, hanem külföldi viszonylatban is. Erdély magas hegyvidékei pedig a magyar természetjárók számára nyújtanak sokféle kirándulás-lehetőséget.

Ipari szempontból Erdély sohasem ütötte meg azt a mértéket, amelyet természeti kincsei után megérdemelt volna. A román uralom alatt ezen a téren is csak visszaesés következett be. Több ipartelep megszűnt és a megmaradtak sem igen mutatnak fel észrevehető fejlődést. A meglévő vállalatok számának, a használt üzemerő nagyságának és a munkáslétszámnak figyelembevételével készült statisztikai adatok szerint Erdély ipartelepeinek csak 30%-a került vissza az anyaországhoz, a nagyobb és fontosabb iparvállalatok továbbra is román kézen maradtak. A legutolsó román statisztika szerint 650 ipari vállalatot mutat ki a visszacsatolt területen, ezek 40.000 munkást foglalkoztatnak. Legnagyobb fejlettséget ért el a faipar a keleti részeken; az élelmiszeripar, bőripar, textilipar, gépipar a visszakerült nagyobb városokban (Nagyvárad, Kolozsvár, Szatmárnémeti) fejlődött ki leginkább. Ezek azonban nem látják el teljesen a visszakerült terület szükségletét, a hiányt az anyaországból fogják fedezni és ily módon új piacok megteremtésével iparunk fejlődésére számíthatunk.

Közlekedés szempontjából a visszacsatolt területen igen kedvezőtlenek a viszonyok. Míg a keletalföldi és az északerdélyi részek szervesen bekapcsolódtak az anyaország közlekedéshálózatába, addig Erdély keleti részével és a Székelyfölddel nincs megfelelő vasúti összeköttetésünk. Az új magyar-román határ kettévágta a Székelyföld vasutait s ezért a forgalmat jelenleg csak nagy nehézségek árán (kerülő úton, átszállásokkal) lehet lebonyolítani. Növeli a nehézséget az is, hogy megfelelő közutak sincsenek, amelyek legalább az autóbusz közlekedést lehetővé tennék. A magyar állam máris gondoskodott, hogy összekötő keskenyvágányú vasút építésével a közvetlen vasúti forgalmat is lehetővé tegye, de tervbe vette egy olyan rendes nyomtávolságú fővonal kiépítését is, amelyik a Székelyföldet, az országnak ezt a legtávolabb eső részét gyors és közvetlen kapcsolatba hozza az anyaországgal. A visszacsatolással visszakerült 2341 km hosszú vasútvonallal az ország vasúthálózata 12.680 km-nyire növekedett.



Mindezek alapján a visszacsatolt keleti országrészek geopolitikai mérlegét a következőkben foglalhatjuk össze: Nagy erkölcsi elégtétele nemzetünknek, hogy a Trianonban elkövetett igazságtalanság ezúttal újabb jogorvoslást nyert, a tengelyhatalmak baráti támogatásának köszönhetjük, hogy az országgyarapodás békés úton intéződött el. Bár a Magyar medence teljes földrajzi és gazdasági egysége még nem állott helyre, mégis a visszacsatolt terület újabb szellemi és anyagi erőgyarapodást jelent nemzetünk számára. Nagyobb lett az ország területe, kedvezőbbé vált a hatalmi helyzete, meggyarapodott a népessége, újabb egymilliónyi magyar testvérünk tért vissza; természeti tájaink magas hegyvidékekkel egészültek ki, amelyen a gazdasági élet és az idegenforgalom számára újabb lehetőségeket nyújtanak; gazdasági önellátásunk teljesebb lett, bár még fontos ásványi anyagoknak szűkében vagyunk. A trianoni határokkal szűkreszabott magyar élettér kitért, de ezzel szellemi, társadalmi és gazdasági téren újabb feladatok megoldása vár reánk: bele kell kapcsolni a visszakerült terület két évtizeden át elkülönített népét a magyar életközösségbe, meg kell segíteni és magasabb élet-színvonalra kell emelni őket. Kellő tapintattal és előrelátással kell megoldani a kisebbségi kérdést, megfelelő módon kell hasznosítani és gyarapítani azokat a gazdasági javakat, amelyeknek birtokába jutottunk.

Magyarország mai határai nem esnek össze sem a földrajzi, sem a történelmi országhatárokkal és még mindig szorosan összefüggő és gazdaságilag egymásra utalt területeket választanak el egymástól. A jövő feladata, hogy a mai mesterséges határok ne legyenek továbbra is merev, elkülönítő válaszfalak, hanem tegyék lehetővé az egymásra utaltságon alapuló szoros együttműködést a Kárpátoktól körülzárt Duna-medence népei között.

---

## A Gyilkostó.

Irta: *Bányai János.*

Sokszor megtörténik, hogy elfeledett dolgok emlékének felújításához alkalmas évfordulók adnak időszerűséget. Jelenleg is évforduló összetalálkozása ad nagyobb súlyt annak, hogy a Keleti Kárpátok egyik természeti kincséről, a Gyilkostóról megemlékezzünk. A tó megszületésének nem rég mult el a 100. évfordulója.

Különösen hangzik, amikor természeti jelenségek esetében évekről s még hozzá jóformán az ember életkorának megfelelő időről beszélünk! Nagyon hozzászoktunk, hogy a természet laboratóriumában lejátszódó eseményeket a geológiában szokásos módon fejezzük ki.

Ezért különös a Gyilkostó születésének századik évfordulójáról beszélni. Érdekesen jegyzi fel *dittrói Puskás Ferenc* az 1882-ben Borszék fürdő történetéről írott munkájában a tó keletkezésének körülményeit.

„Az 1837-ik évi július havának egyik éjszakája a Fökút forrásának újabb veszélyt hozott (céloz az 1816. évi május 16-iki el-tűnésre!). Úgy délután 7 óra tájban ugyanis kelet felől szokatlan tömörségű óriási sötét felhők kezdvén cikkázó villámokkal tornyosulni bérceink fölött és már távolról ijesztő morajjal közeledvén, csakhamar rendkívüli erős záporral sötétítették el a láthatárt, amely az egy percig nem szünetelő villámlások által lön csak folyvást világítva s azokat, mintha világvégét jeleznék, a zápor sűrű suhogása között földetrázkódtató szakadatlan menydörgések és csattogások követték. Meg volt rémülve az ember és állat a borzasztóan neki vadult szilaj elemtől, amely villámütés által Gyergyó vidékének több pontján gyulásokat is okozott és e böszült vihar egész reggelig űzte rémes játékát.

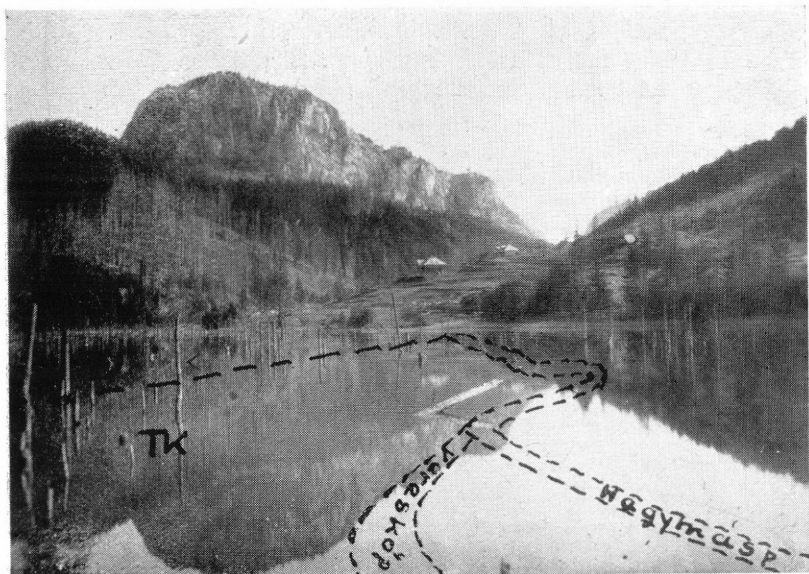
A felkelő nap aztán a világhírre emelkedni kezdett nagybecsű forrást — a Fökút vizét — iszaptól betemetve és megsemmisülve találta... Ez alkalommal szakadt össze a nagy víztömegtől átázott s gyér talajánál fogva lecsúszott békási két hely is a gyergyószentmihályi havasokban, mely miatt az ott lefolyó patak földugulván, a „Gyilkostó” képződött belőle, hol ma is a legszebb és legízletesebb pisztrángok tenyésznek.”

A tó születésének előbbi évszámát később *Herbichnek*, a Székelyföld földtani kutatójának egy közleménye tette kétségessé, mert a *Hauerrel* együtti, 1859-ben kirándulásuknak 1866-ban megjelent<sup>1</sup> leírásában, úgy látszik, az akkoriban végzett nyomozásuk eredményeként 1838. évet említi!! (Ennek a valószínűségét látszik támogatni az a feljegyzett földrengési adat, amely szerint a Keleti Kárpátokban 1838 jan. 23-án és később újból febr. 10-én nagyobb mérvű földrengés volt, ami szintén oka lehetett a völgyet elzáró hegycsúszásnak.)

*Herbichék* a legnagyobb valószínűség szerint a vidéket jól ismerő pásztorok, határőrök (plájások) bemondására támaszkodtak, akik közt akkoriban még sokan élhettek azok közül, akik a tó keletkezésének idején azon a vidéken tartózkodtak s emlékeztek a nagy esetre. De hogy az ilyen szemtanuk bemondására mennyire nem lehet alapítani, annak jellemző példája a *szovátai* Medvetó keletkezésének a története. Ugyanis a kb. az 1875. évben szintén csúszással keletkezett Medvetó előállításának pontos idejét még az 1898. évben hivatalosan kihallgatott „szemtanuk” vallomása alapján sem lehetett igazában megállapítani!!

Amint látni fogjuk, a Gyilkostó keletkezésének ideje összezavarodik a változó nevek használatával is. A közben felgyűlt ada-

<sup>1</sup> Verh. u. Mitteil. Siebenb. Natw. Verein. 1866. p. 217. és Hauer: Verh. geol. Reichsanst. Wien. 1866. p. 187.

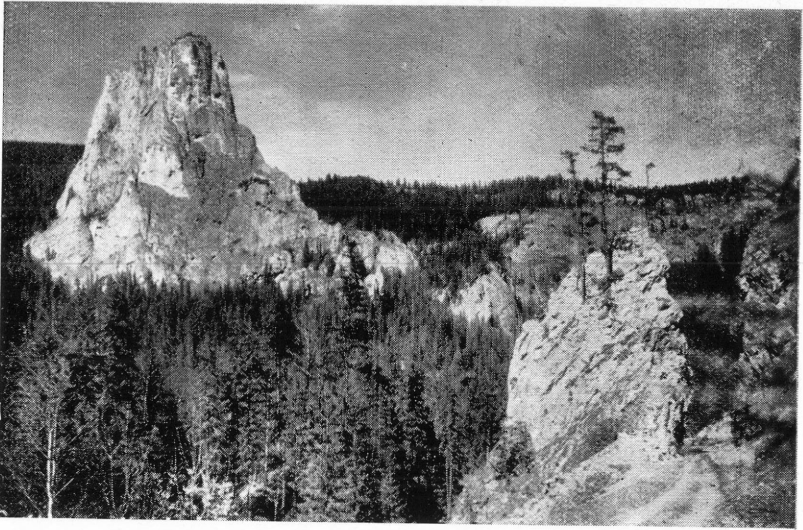


1. kép. A Gyilkostó 40 évvel ezelőtti állapotába berajzolva a feltöltődés méretét feltüntető mai állapot. Háttérben a kis Cohárd, TK = törmelékkúp.



2. kép. A Gyilkostó mai állapotában.

Kovács I. felvétele.



3. kép. Az Oltárkő, vagy Puskás szikla az új út sziklakapujával. Kovács I. felvétele.



4. kép. Alagút a Békás szorosban.

Kovács I. felvétele.



tok keverékében először *Bielz* A.<sup>2</sup> igyekszik amolyan német alapos-sággal rendet teremteni, de ez nem hogy sikerült volna, hanem a megelőző évszázad adatainak téves értelmezésével — nem ismer-vén a környék helyrajzi adatait — még nagyobb zürzavart csinált.

Annai bizonyos, hogy az 1700-as évek leíró munkái tavunkat semmi olyan néven nem említik, amiből a maira valamelyes támasz-téket kaphatnánk! Pedig elég gyakran jelentek meg éppen ezekben az években Erdélyt ismertető munkák és térképek! Egyedül *Benkő* József<sup>3</sup> tesz említést Fridvaldszky adatának a Borszéken ma is meglevő „Döglesztő” nevű tására vonatkozóan, amelyet azzal egészít ki, hogy Moldva felé hasonló hely van (Nec alibi similes sesunt undae versus Moldavicum). Ez ugyan lehet az a teljesen eltözegeedett s így eltűnt tó is, amely a Piricske hegytömsz közepén van (Piricskei tó napjainkban, a térképek Ditrópatak-tónak nevezik!).

Köváry László<sup>4</sup> a Gyilkostó keletkezése után nemsokára meg-jelenő munkáiban egyáltalán nem tesz említést az új tóról, pedig a csodálatos részletességgel dolgozó *Lenk*<sup>5</sup> az 1839-ben megjelent munkájában, ha nem is egyenesen a Gyilkostó vagy Verestó cím-szó alatt, de közvetve még is csak szolgáltató útmutatással. Békás-patak leírásánál (I. 115.) Tyikospatak mellékágáról beszélve meg-említi a Vereskőpatak vagy Kis Havaspatak vagy Válye (Valae!), Verestyó neveket is! Ezt az utóbbi nevet megismételve látjuk a Veres Kő Patak vezérszó alatt is (IV. 399.), ahol a mellékágak közt felsorolja a Válye Verestyópatak nevét is!

A magyarnyelvű leírásokban először *Benkő* Károly<sup>6</sup> említi ta-vunkat Verestó néven. A tó kezdetben ezt a nevet nyerte, a beléje folyó hasonló nevű patak mintájára. Ugyanis déli és nyugati part-jain a triász kori vörös színű képződmények málladéka már messzi-ről feltűnik vörösese színeződésével.

A Gyilkostó elnevezést először Orbán Balázs használja az Erdélyi Múzeum Egyeslet 1864. évi III. ülésének a jegyzőkönyvi ki-vonata szerint. — „Elnökölt *gr. Mikó Imre* önmaga. — 4. Bár Orbán Balázs mutatókat olvas fel a Székelyföldön tett utazása alkalmával felfedezett régiségek és ritkaságok leírása és ismerte-tésére szánt nagyobb munkájából, névszerint a Gyilkos taváról, Galath váráról, Vérfeléről s Kádicsa váráról érdekes előadását raj-zok és fényképek bemutatásával világosítván. Ezek után az ülés eloszlott“ (Erd. Múzeum Egyesület Évkönyvei. III. kötet, 132. l.). A tó leírását aztán külön a Hazánk és Külföld c. folyóirat 1865. év-folyamában közölte le. Székelyföld leírása c. nagy munkájának II. kötetében a 109—112. lapokon önálló fejezetben foglalkozik a tó-val. Külön mellékleten jelenik meg a 112. lap után a tó legelső

<sup>2</sup> Jahrbuch d. siebenb. Karp. Verein. 1888. p. 150.

<sup>3</sup> Transsilvania Generalis, 1778. I. 75.

<sup>4</sup> Erdélyország Statistikája. 1847. — Erdély Földe Ritkaságai. 1853.

<sup>5</sup> Siebenbürg, geog. topogr. Lexicon, I—IV. 1839.

<sup>6</sup> Csik—Gyergyó—Kászsónszék leírása. 1853. I—33 és II. 146. l.

képe, amelyet az Orbán Balázs fényképfelvétele alapján Keleti Gusztáv rajzolt le fametszésre alkalmas kivitelben. A művészi metszés a híres Morelli Gusztáv munkája s még mai szemmel nézve is értékes képe a tónak.

Tehát — mint sok mindennek különben — e csodás, szép ritkaságunknak is első felkutatója és ismertetője valójában a nagy székely tudós, *Orbán Balázs* volt.

Orbán Balázs az addig általánosan ismert Verestó elnevezés helyett a Gyilkos nevet valószínűleg a tó eredetével kapcsolatos népmondák alapján használja. A néphagyomány szerint a télvíz idején a tavon szekerekkel utat rövidítő erdőllők alatt szakadt volna be a tó jege s pusztultak oda mindnyájan mindenestől. Egy másik monda a hegyomlással hozza kapcsolatba a tónak s a nevének is az eredetét. A leomló két hegyfok közti tágas réten egy eszténa volt s annak a közelében legeltették a juhokat. A pásztorok a közeledő vihart látva, menekülni akartak, de mind hiába, mert a leomló hegy az esztenát a juhászokkal és juhokkal együtt eltemette.

A második név előtérbe nyomulása valószínűen az előbbi mondák hatására történt, már csak azért is, mert a déli oldalon levő szirtszál, amelynek az alsó részlete lecsúszott, ősrégi idők óta a Gyilkoskő nevet viselte.

A tó térképen való első ábrázolását az *Ackner*<sup>7</sup> munkájához csatolt térképen látjuk, ha felírás nélkül és nem feltűnően, de mégis felfedezhető módon. Már jobban látszik a Hauertől 1861-ben kiadott színezett geológiai térképen, ahol ugyancsak név nélkül szerepel. A kis átnézetes térképekkel szemben a bécsi katonai földrajzi intézet 1880. évben kiadott 1:300.000-es mértékű térképen már határozottabban látszik a jelzése, de itt is még mindig név nélkül.

A tóról földtani adatokat először Herbich Ferenc, a Székelyföld geológiájának jó ismerője közöl.<sup>8</sup> Eleinte ő is a Vöröstó elnevezést használja, de az 1878-ban megjelent összefoglaló nagy munkájában azt már a Gyilkostóval cseréli fel. Mindazonáltal a tó mellett felfedezett új ammonites fajt a régi elnevezés szerint keresztelte el *Aspidoceras Verestoicum*-nak.

Ekkor említi Herbich a tó keletkezési idejére vonatkozóan az 1838-as évet, amelyet ő bizonyára az ottani vadász, pásztor emberektől hallhatott. Hogy az emberek esetleg nem emlékeztek egész pontosan a lesuvadás idejére, az nem is csoda. Az akkoriban alig megközelíthető hely kiesett jóformán még a vadászgató emberek útjából is. Mivel a hegycsúszás semmiféle különösebb nagyobb érdeket nem sértett, érthetően nem jutott hatósági vizsgálatok kezébe sem. A ritkán arrafelé járók abban az időben, a kezdet-

<sup>7</sup> Mineralogia Siebenbürgens. 1855.

<sup>8</sup> a) Verhandl. Mitteil. d. siebenb. Naturwiss. Verein. 1866.

b) Északkeleti Erdély földtani viszonyai. M. Kir. Földt. Int. Évk. 1871.

c) A Székelyföld földtani és őslénytani leírása. M. Kir. Földt. Int. Évk. 1878.

kezdetén, azt tapasztalhatták, hogy a feldugulás miatt, szinte észrevétlen lassúsággal, a Békás patak vize kezd felgyülni s valószínűen a felgyülő víz csak a következő évben érte el a kifolyás magasságát, amikor már kialakulhatott tekintélyes víztükre is. Hogy még így is nehezen lehetett tószérségét észrevenni, azt könnyen megérthetjük, ha elképzeljük, hogy a tó szintjéből sűrűn állottak ki az elárasztott óriási fenyőfák csúcsai, amelyek lekopasztott csonkjai manapság is elég sűrűn meredeznek ki a víztükrökből.

A Gyilkostónak közel egy évszázadnyi időt kellett lepergetnie az életéből, amíg a mai hírét elérhette. Még az évszázad elején is hatalmas turistateljesítménynek számított az idejutás. Ma már egészen más a helyzet. A Keleti Kárpátok szép ékessége bekerült — ahogy mondani szokták — a turisták országútjába. Az ide jutás könnyű, hiszen a gyergyószentmiklósi vasútállomásról naponta indul társasgépkocsi a tóhoz. A Békási szoroson kiépített gépkocsiút pompás svejci tájat varázsol szemünk elé s a Gyergyói medencéjéből keletnek haladva át a moldvai részig — igen szerencsés módon, valósággal a Keleti Kárpátok jellemző geológiai szelvényét látjuk magunk előtt.

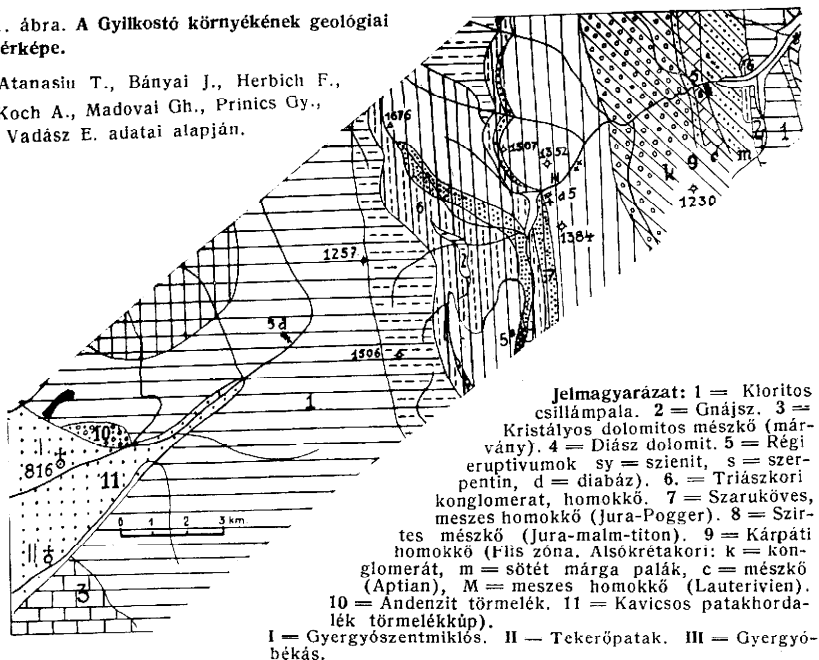
Gyergyószentmiklósnál a Hargita és a Keleti Kárpátok közé szorult medence keleti szélének a közepén vagyunk, ahonnan tágasan kinyílt szögben látjuk magunk előtt a nyugati láthatáron húzódó Hargita vulkánikus vonulatát. Alatta, a medence szélén a lehordott törmelékkúpok dombsora s a Maros lépcsős terraszai húzódnak. Középen a sötétzöld turfás réteken kanyarog a meanderszerű vonalat leíró Maros csillogó kígyója.

Hátat fordítva ennek a képnek, belépünk a Békény patak torkába, ahol már az ősközetek szikláit bujnak mindenütt ki az útbevágódások oldalából. A Kárpátok belső kristályospala övezetében vagyunk, abból ezen a részen a zöldes csillámpalák s a közbe települt fehér kvarcerek láthatók mindenütt. Ugyan egy-egy helyen e környezetben idegennek látszó tömeges közettömbök is láthatók! Ezek az északra levő Piricske hegytömsz szienites csúcsától gurultak le. A Békény alól hatalmas kanyarodókkal kezdünk kikapaszkodni a Pongrác-tetőre (*Orbán Balázs* még *Vereskő feje* néven említi!). Innen, az 1257 m magas nyeregről nagyszerű kilátás nyílik nyugatra visszafelé tekintve az Erdélyi medencére és keletre fordulva magunk előtt látjuk a Keleti Kárpátok vonulatának alpesi jellegű szirtes vidékét. Éppen ezelőtt 100 évvel nevezte el e kép láttára elragadtatásában egy alföldi atyánkfia *Székely Svejcnak*. (*Társalkodó*. Pest. 1841. 183 lap.) Meglepő is a másodkori mészszírték csipkés függőnye, amint vakító fehérségben — néhol vöröses árnyalattal — a kristályos palaalapot szegélyezi. Mint boncasztalon, úgy tárul fel előttünk a pompás kilátópontról a belső kárpáti övezet minden szépsége.

A nyeregről leereszkedőben egy kis sávban az eddigi csillámpalákat a sötéten csillogó biotitos, szemes gnájsz váltja fel, de az lejjebb a Vereskő-pataka mentén nemsokára el is tűnik a triász kori

1. ábra. A Gyilkostó környékének geológiai térképe.

Atanasiu T., Bányai J., Herlich F.,  
Koch A., Madovai Gh., Princes Gy.,  
Vadász E. adatai alapján.



vöröshomokkő konglomerát és az ezek közé települt fehér dolomit sziklák alatt. Ehhez, a délreeső Lóhavas felé a *diász dolomitok* csatlakoznak, amelyek többszörösen megismétlődve egymásra toldott pikkelyes szerkezetet árulnak el.

A máladékkal vörösre festett talaj már jó előre figyelmeztet, hogy közeledünk a régiektől, éppen ezért, „vörös”-nek nevezett tóhoz. A Vereskő-patak és Likaspatak összefolyásánál tényleg élénk tárul a tiszta svejci képet mutató táj. Az előtér zöldkeretes tükrében ott látjuk a Kis Cohárd sziklafalát s fölötte szimmetrikus, valódi társát. Csodálatos színpadí elrendezés ez a háttér pazar sziklakulisszájával. Az előtér egykori víztükre ma száraz, gyeses átkelőhely gyalogosok és szekerek számára, mert a hirtelen déli irányba forduló út a Gyilkospatakkal egyesült Hagymáspatak völgyébe vág át s egy hatalmas szerpentinrel távolodik el a mai víztükrőtől, követve a tó egykori eddig felérő partját. Körülbelül éppen a kanyarulatban levő nagy kőhíd jelezte a tó egykori felső végét, mert a nyomok arra mutatnak, hogy kezdetben még a hídon felül is terjedhetett mintegy 100 méterrel!

A katonai térképet vizsgálgatva, érdekes mérés hibát, vagy inkább elírást vehetünk észre. Ugyanis a Gyilkospataknak a Hagymásba való beömlésénél 980 m, viszont a mélyebben fekvő kiömlésénél 983 m van feltüntetve!

A tó medencéjének pontos felméréséről nem tudunk. Ugyan Herlich<sup>9</sup> már 1859-ben megkísérelte a mérést, de amint ő maga

<sup>9</sup> Verhandl. Mitteil. siebenb. Ver. f. Naturw. 1866. 219 l.



bevallja, a tó környezetének ősi elvadultságában az sehogya sem sikerült, mert egyes részletei teljesen hozzáférhetetlenek voltak. Így aztán a 750 öl hosszúságot és 120 öl szélességet hozzávetőlegesen veszi! Ezen az átlagos alapon — a melléköblöcskéket bele nem számítva — a felszín nagyságára 56 kat. holdat hoz ki. A mélységet az elöntött fák magasságából itéli 25—30 öltre! Feltűnik neki már akkor, hogy a tó szintje az eredeti állapotokhoz képest süllyedt! Az eltelt 30 év elég volt arra, hogy az elzáró gát befűrészelésével mintegy 6—8 lábbal leszálljon a víz szintje s így területe jelentősen kisebbre zsugorodik össze! Érdekes megemlítenünk Herbichnek azt a jellemző megfigyelését, hogy a csúszás után olyan sok időre is talált a Gyilkostó lábánál mozgásban levő részleteket, úgy hogy a részletes vizsgálataikor ezeket a helyeket, mint veszélyes pontokat, óvatosan elkerülte! A jelenlegi megfigyelések is megerősíthetik Herbich adatait, mert a források vizeivel való nem törődés miatt állandóan mozgó részletek vannak most is s e tény nem volna szabad szem elől téveszteni a villaépítkezések helyének megválasztásakor sem.

Orbán Balázs<sup>10</sup> a tó hosszúságát 700 lépésre becsüli s valószínűen ezt az adatot számította át Hankó Vilmos,<sup>11</sup> amikor leírásában 600 m hosszú, keskeny s néhol 200 m-re kiszélesedő víztükréről beszél.

Általában az alakját **T** betűhöz hasonlítják. Inkább **L**-nek, vagy még találobban hosszúszerű csizmaalakúnak lehetne tartani, amelynek a szárát a Vereskő-patak irányában való hosszú kiterjedése, míg a csizma fejét a Cohárd-patak felé való beöblösödése adja ki. Ezt az alakot mutatja a katonai térkép rajza is, amely után számítva a tó hosszúsága 1300 m s a Cohárd-patak felé bemenő ága 650 m. Ha azonban a mai tényleges állapotot nézzük, akkor bizony a tó valódi tükrét a Vereskő-patak beömlésén alul kell számítanunk s akkor csak kb. 1050 m hosszúság marad meg!

A tengerszint feletti magasságra vonatkozóan Bielz A.<sup>12</sup> közli az első pontos mérésadatokat az 1874. évből. A Vöröstó 995 m, a Gyilkoskő 1412 m, Csuhard (Cohárd) 1504 m-rel szerepelnek.

Régen, amíg a tó és környéke az eredeti, ősi vadságában élt, nehezen lehetett egységes áttekintő képet kapni az egészről, a tó közeléből. Csak ha a közeli sziklacsúcsokra mászott fel valaki, akkor látta maga előtt a csodás panorámát.

Ma már a kiépített pompás gépkocsiúton, amint a Vereskő-patakán beérünk a tóhoz, egyszerre elének tárul a régen őserdők közé rejtett tájkép, a csillogó tótükrrel. A déli oldalon levágott erdők nagyobb kilátást engednek s az itt kanyargó út mindenütt követi a tó hullámzó partvonalát. Itt menten az első villák után meg is érkeztünk a katasztrófa egykori színhelyéhez, a Gyilkoskő lábánál levő csúszáshoz, amely felduzzasztotta a Nagybékás-patak

<sup>10</sup> A Székelyföld leírása. II. 1869. 112 l.

<sup>11</sup> Székelyföld. 1896. 276 l.

<sup>12</sup> Verhandl. u. Mitteil. siebenb. Ver. f. Naturw. 1869.

vizét. A természetes gátról látjuk a tó mindkét ágát, a Hagymáspatak felé felmenő nagy víztükröt, de előttünk van a Nagycohárdpatak rövidebb és haragoszöldben, sötétebb árnyalatot mutató öble is. Máshol milliós befektetésekkel csinálnak alkalmas helyeken hatalmas vízduzzasztó gátakat, amit a Székelyföldnek itt, a nagy természet játszi kedvében ingyen odaajándékozott! A vilamoserő kitermelésére még csak elképzelni sem lehet alkalmasabb helyet, mint ezt a hatalmas víztömeget, amelynek a levezetésével rövid útszakaszon szokatlan nagy esést lehet biztosítani. A Gondviselés a maga részéről a nagyobb munkát elvégezte s bizony nagy emberi gyengeség, hanyagság kell ahhoz, hogy oly sok időn keresztül ott maradjon a felraktározott erő kihasználatlanul. Vagy talán arra várnak az illetékesek, hogy a megfelelő villamosáramfejlesztő gépeket is majd a természet fogja ingyen házhoz szállítani!?

Elsőízben, még a háború előtt, az Erdélyi Rézművek R. T. kapott engedélyt a kivételre. A számítások szerint a felhalmozódott víz tömegének fokozására a kiömlésnél levő természetes gát megerősítésével egyidejűleg, annak magasságát 7 m-rel emelték volna s így 3,700.000 m<sup>3</sup> vizet lehetett volna raktározni. A nagy magasságkülönbség 8500 lóerő fejlesztésére lett volna alkalmas.

A Gyilkoskő sarkának a beomlása nemcsak a tó vizének a felduzzasztása szempontjából váltott nevezetessé, hanem a felszínre hozott gazdag kövületelőfordulások miatt is. A vastag törmelékletű darabjaiban és fent, a szálban álló rétegekben is rengeteg csavart csigaformájú ammonites faj került elő, amelyek közt néha nagy levestestányér terjedelműek is találhatók. Legújabbban Jekelius Erich<sup>13</sup> dolgozta fel ezt a gazdag faunát, amelyek közül a következőket emelhetjük ki:

Collyrites	Terebratula	Waldheimia
Rhynchonella	Trochus	Pleurotomaria
Alaria	Lima	Modiola
Trigonia	Osocardia	Pholadomya
Doniomya	Pleuromya	Belemnites

A nemek változatos tömegét rengeteg faj és példányszámban előforduló ammonitesek bővítik fel, amelyek közt sok olyan újonnan fel-fedezett faj van, amelynek helyi jelentőségű nevet adott Herbich Ferenc, a felkutatójuk.

Aspidoceras Verestoicum	Perisphinctes Siculus
Phylloceras Békasense	

De akkoriban élt kivállóságokról is nevezett el új fajokat:

Oppelia Kochi	Oppelia Hantkeni
Oppelia Mikói	Aspidoceras Deáki

<sup>13</sup> Der mittlere und obere Jura ... Bull. Scient. Acad. Rom. VII.

Itteni felfedezésükkel nyertek új nevet még a következők:

*Perisphinctes Tantulus*, *-oxyplerus*, *-stenonatus*, *-hetaerus*.

A Gyilkoskőnél levő feltárás egyik magasabb szintjén egy vöröses, zöldes mészkőben rengeteg példányszámban fordul elő egy ammonites faj, mely ennek a szintnek fontos korhatározója lett (*Aspidoceras acanthicum*). Körülbelül abban a magasságon, ahol a Gyilkostó tömör mészsziklája hatalmas fal alakjában emelkedik ki az erdővel borított, csúszott törmelékletéből, közvetlen a fal tövében egy hosszú, mély sánc mutatja a megrokkolás egykori helyét.

A mészkőfal ezen felül a fehéres, sárgás tithon mészkőbe megy át, amelyből gyakran hullanak le „halszemek”-nek nevezett kővületet tartalmazó darabkák. Ezek az apró, borsó, mogyoró nagyságú s fejletlen barnaszínű vadgesztenyéhez hasonló gömböcskék valójában cápatogak.

Ebben a mészkőfajtában, bár gyakoriak a tömött mészkővel teljesen egybeforrott kővületek, mint korallok, tüskebőrűek, kagyló és csigafajok, de épen kifejteni nem lehet s csak a keresztmetszeteiket fedezi fel a gyakorlott szem. A csiszolatokban *Vadász Elemér*<sup>14</sup> mikrofaunát talált, mint: *Cornuspira*, *Textularia*, *Nodosaria*, *Cristellaria* nevű foraminiferákat!

A Gyilkoskő lábánál vezet át az út egy kis nyergen keresztül a Kis Békás patak völgyébe. Ennek a kezdeténél egy kis folton djabaz kerül a felszínre egy szerpentines sarokkal együtt. Ez az előfordulás is mutatja az erdélyi mészszirteknél megisméltendő jelenségeket, az egykori vulkánikus kőzetekre telepedő korallszirtek képződésének módját.

Innentől kezdve a Békás szurdok bejáratáig valószínűen liaszkori szürke homokkőrétegek következnek, amelyekre a szoros északi oldalán telepedik rá a két Cohárd hatalmas *tithon mészkőszirtje*. *Orbán Balázs* e különösen hangzó névnek az eredetét a következőképp magyarázza. Német geológusok kopogtatták a szikla oldalát a gyakorlati kihasználás szempontjából, azonban igen keménynek találták (*Zu hart!*) A kalapácsolgatás közben a foguk közt gyakran kiszaladó elégedetlenségük ragadt meg a pakkothordó székelly atyafi fülében s ő azt a hely nevének tulajdonította, mert észrevette, hogy a térképpel itt járogató urak, minden helynek tudják a nevét.

A *Cohárd* különben ütköző pontja annak a hatalmas hosszanti törésvonalnak, amelynek irányát a *Gyilkostó* és *Hagymás patak* tengelye adja ki. Erre harántan álló mellék törésvonalakat jeleznek a *Likas* és *Nagycohárd* patakok völgyei és a valamennyi közt legsebbe *Békás szurdok* völgye is.

*Uhlig*<sup>15</sup>, ki a *Keleti Kárpátok* hegyszerkezeti viszonyainak is-

<sup>14</sup> Földtani Intézet Évi jelentése 1914. évről. 251 l.

<sup>15</sup> a) Über die Tektonik des Karpaten.

b) Bau und Bild der Karpaten. 1903.

meretéhez az alapvető megfigyeléseket szolgáltatta, itt egy hosszú szinklinálist tételez fel (Randmulde!) amelyben egymásra gyűrve helyezkednek el az üledékek s ezeknek a szerkezetét a takaróelmélet alapján magyarázza. Ezt a tényt igazolni látszik a kristályos palának úgy a már említett nyugati oldalon, valamint a *Békás falu* melletti kibúvása is. A közölt szelvénye azonban (l. i. m. 807 l.!) teljesen téves adatokból van megszerkesztve. Annyi bizonyos, hogy a *mészkövekből* és *dolomitokból* álló szirtsorozat a legváltozatosabb formai és szerkezeti elhelyezkedésben jelenik itt meg.

Amilyen változatos a földtani felépítése ennek a vidéknek, éppoly gazdag és ősi elemekben bővelkedő a *növényvilága* is. Legújabbban *Gusuleac*<sup>16</sup> egyetemi tanár adott áttekintő képet a változatos flóráról. Valószínűnek tartjuk azonban, hogy az általa be nem járt rejtett mellékvölgyek alapos átkutatása még sok meglepetést tartogathat ebből a szempontból is.

Az erdőtakaró uralkodó jellegét a *lucfenyő adja* meg. Azonban a naposabb helyeken a *bükk* is szerephez jut, a kevert lombos erdő alakjában. Feltűnő az *erdei fenyő* (*Pinus silvestris*) foltonkénti előfordulása, ahol szépen virít a ritka *Iris ruthenica*. A lapos mészkőtetők bozótját a *boróka* különböző fajtái alkotják (*Juniperus communis*, *-nana*, *-intermedia*, *-sabina*.) A nehezebben járható sziklarészekben régen igen gyakori volt a ritka és igen drága *tiszafa* is. Ezeknek legnagyobb részét még 1890—1900-as években termelték ki s raktározták fel a gyergyószentmiklósi vasúti állomáson levő iarakárban, amelyről akkoriban teljesen megfeledkeztek. Most nemrégen a telep felosztásával az általános kiürítés hozta napvilágra az értékes maradványt, amelyből egy élelmes székely atyafi szépen faragott dísztárgyakat csinál és hoz forgalomba, mint székelyföldi különlegességeket.

A sziklák zugai sok érdekes növényi ritkaságot rejtgetnek. (*Astragalus Römeri*, *Kerneria saxatilis*, *Sempervivum Simonkaianum*, *Sesleria Bilezii*, *Iris hungarica*, *Viola Joói*, *Minuartia laricifolia*, *Waldsteinia ternata*, *Hieracium pojoriense*, *Melandryum Zawadzkyi*, *Cystisus alpestris*, *Gentiana phloifolia*. Egy legújabbban itt felfedezett új faj *Astragalus pseudopurpureus* néven vonult be a tudományba!) A sok s a botanikusok előtt kedves csemege mellett a sziklamászó turisták kincse, a *havasi gyopár* is még mindig teméntelen mennyiségben fordul elő!

Aránylag a legkevesebbet a vidék *állatvilágáról* tudunk, pedig sok érdekes ritkaságra lehet kilátása egy részletes kutatásnak, amint azt *Hermann Ottó*<sup>17</sup> egy 1871-iki rövidebb lélegzetű kirándulásának leközlésével bebizonyította. Tisztán csak a *sáska* fajokkal foglalkozva egy pár új fajjal gyarapította a tudományt (*Thamnotrizon Friwaldszkyi*, *-Mikóii*, a *transsylvaniaicus*, és *austriacus* mellett!) A napos, toronymagas sziklafaloknak valóságos díszmadara a szép *hajnal madár* (*Tichodroma muraria*).

<sup>16</sup> Zur Kenntnis der Felsenvegetation ... Bulet. Cernauti. 1932.

<sup>17</sup> Verh. Mitteil. siebenb. Ver. Naturw. 1871.

Maga a tó vize is, az itteni elszigetelt helyén, értékes biológiai tanulmányokra volna alkalmas. Annál jobban ismert a tó pisztrángban való gazdagsága. Kétféle pisztráng él itt. Az egyik a tulajdonképeni *tavi pisztráng* (*Salmo lacustris*), amely itt a mély vízben elbújva hosszabb ideig él el s így szokatlan nagyságot érhet el. Fogtak már 85 cm hosszú és 7—8 kg-ot megközelítő példányokat is. Ezzel az élénk pettyes fajtával együtt él a patakokból bevándorló *sebes pisztráng* is (*Trutta fario*). A halászat ősi módját festői módon írja le *Hermann Ottó*<sup>18</sup> a magyar halászatról szóló nagy munkájában.

A *Gyilkostó* és környéke a pazar látnivalók sokaságával ma már kedvenc kirándulóhelye a Székelyföldnek s kedvező magaslati fekvése, igazi fenyves, pormentes levegője miatt az utóbbi időben, mint *éghajlati gyógyhely* is jelentőssé vált. Emellett a *sportolónak valóságos paradicsom!* Nincs az évnek olyan szaka, amelyre sportolási alkalom ne adódna. A nyári fürdő, úszó szórakozás, üdülés után, fagy beálltával a tó hatalmas jégtükre ideális hely a hosszantartó téli idény miatt, korcsolyaversenyek rendezésére. A sielésnek, szánkózásnak is megvannak az alkalmas helyei e vidéken. A *horgászat* és *vadászat* hívei is jó központra találnak a tó mellett kialakult üdülőtelepen. (Az Európában már ritka királyi vad, a medve is előfordul itt, a többi vadászcsoportok között!)

A *Gyilkostó* multjának, jelenének a vázolója után foglalkoznunk kell a jövőjével is!

A hegyvidéki tavaknak élete és elmúlása eléggé ismeretes az alpesi példák után! Születnek egyik napról a másikra sokszor váratlanul, de viszont szépen észrevétlen tűnnek el, ha az ember nem avatkozik bele a természet munkájába. E megfigyelt földjelenség alul nem kivétel a szép *Gyilkos tavunk* sem, hisz még a divatba jövése előtt jóval vannak rögzített adataink a visszaszoruló tükkörre vonatkozóan. A történelmi adataink azt sejtetik, hogy az 1837-ben keletkezett tó előtt már volt egy másik eltözegeedett elődje is, amelynek a kiszáradását a behordott törmelékanyag is elősegítette.

A mai tónak a feltöltődését különösen az emberi meggondolatlanság is elősegítette, mert amikor a tó szélén az 1900-as évek elején fűrészgyár volt, a szűk helyen — más megoldás hiányában — a rengeteg fűrészkelet és fahulladékot, mind a *Vereskő patak* torka körül dobálták be a tóba. Ezért történhetett meg, hogy a tónak innen felmenő ága azóta, e rövid idő alatt mintegy 300 m hosszúságban veszített a víztükkörből! Még szerencse, hogy idejében erősítették meg az elzáró gátnak laza anyagát, mert a lassú befürészelése a kifolyó víz által, még gyorsabban s feltűnőbb módon szálította volna le a víz szintjét!

E pár megfigyelésadat öntudatos intézkedésre kell rábírja a tó sorsának intézőit, hisz a megindult befektetések miatt most már

<sup>18</sup> Magyar Halászat Könyve. 1887.

sok érdekeltség kapcsolódik a tó környékéhez, akiknek fontos érdeke, hogy a tó legalább a mai körülményei közt állandósulhasson, márcsak azért is, mert a természet e csodás adománya nemcsak mint természeti ritkaság nagyfontosságú, hanem egyben a felgyült víztömeg kihasználásra váró hatalmas erőforrást is képvisel, amely valóságos kincset jelent a környék gazdasági fejlődésének az érdekében.

## A Nagyág, a Talabor és a Tisza terraszai.

Irta: *Bulla Béla dr.*

1940. év nyarán a M. Kir. Földtani Intézet igazgatóságának megtisztelő felszólítására a Felső Tisza és mellékfolyói vízgyűjtő-területén geomorfológiai tanulmányokat folytathattam. Feladatomból volt a Nagyág vízköz—huszti, a Talabor zábrogó—bustyaházai, a Tisza técső—huszti szakaszának és a Talabor és Nagyág közötti harmadkori medenceperemnek terraszmorfológiai és pleisztocén-tektonikai vizsgálata. A tanulmányok lehetővé tételéért Lóczy Lajos dr. egyet. ny. r. tanár úrnak, a M. Kir. Földtani Intézet igazgatójának tartozom köszönettel.

A vizsgálatoknak többféle kérdésre kellett feleletet adniok. Meg kellett világítaniok az említett völgyek és völgyszakaszok jégkori és jelenkori fejlődéstörténetét, meg kellett magyarázniok a folyami terraszok tér- és időbeli elterjedését, magyarázatot kellett adniok a Nagyág völgymedencéinek (Ökörmezői, Zaperedili, Vucskómezői) kérdéseire és végül a tanulmányok körébe kellett vonni a Talabor alsó szakaszának eddigi tévesen értelmezett fejlődését.

Az említett terület geológiai és morfológiai tekintetben a magyar föld legkevésbé tanulmányozott vidékeihez tartozik. Földtani és tektonikai kérdéseinek, amelyek általában az egész Északkeleti Felvidék földtani problémái, felderítésén és megoldásán Kárpátalja visszacsatolása óta a magyar geológusok lelkes gárdája fáradozik, azonban jégkori fizikai földrajzi viszonyainak, különösen ami a folyóvölgyek kialakulását és a terület fiatal tektonikáját illeti, Šauer kivül<sup>1</sup> nem akadt geográfus kutatója. A részletes tanulmányok során kiderült, hogy Šauer vizsgálatai és eredményei elszigeteltek, sok tekintetben hibásaknak tekinthetők. Ezért Šauer dolgozatát nem is vehettem vizsgálataim során teljes mértékben figyelembe. A mult századvégi pleisztocénkutatás kezdetlegessége és

<sup>1</sup> Viktor Šauer: Terasy v Marmarošské kotline. Sbornik Čsl. Spol. Zem. XII. 1926.

elégtelensége, másrészt Posewitz hegyszerkezettani és általános geológiai vizsgálatainak egészen más célkitűzése az oka, hogy Posewitznek<sup>2</sup> munkaterületem kavicsterraszaíra vonatkozó futólagos megjegyzései sem szolgálhattak útbaigazításul, bár az is bizonyos, hogy Posewitznek a Talabor Kövesliget alatti kettéágazásáról megkockázott feltevését vizsgálataim során részleteiben is sikerült igazolni.<sup>3</sup>

### 1. A Nagyág terraszaí.

A Tiszának ez a jobboldali mellékfolyója az ezeréves ország-határt hordó kárpáti homokkölánc aljában több forrás-patak-ból ered. Két fő forrás-patakja, a Nagyág és a Ripinka, Vízköz (Szojmi) mellett egyesül és a folyó eleinte déli, majd Alsóbisztrától kezdve dél-nyugati irányban folyva Husztnál ömlik a Tiszába. Mintha futásának iránya tektonikusan meghatározott lenne. Végig terraszos völgyben folyik, de terraszaí a hegyvidéki, szűk völgyszakaszain nem jó megtartásúak, mert a terraszaikat részint maga a felsőszakaszjellegű folyó rombolta el, részint tér sem állott a folyó rendelkezésére, hogy fejlett terrasza-rendszert építsen ki. Az Ökörmezői, Zaperedili és Vučskomezői völgy-medencékben pedig a jégkori talaj-tolyások és suvadások gyakran olyan nagy mértékben keverték össze és telepítették át a terrasza anyagát, hogy az egyes terrasza-szintek szétválasztása bizonytalan és csak nagy nehézségekkel lehetséges. Lejjebb, a Máramarosi medencében, a folyó alsószakaszán a terrasza már jobb megtartásúak, a völgy képében erős vonásokkal jelentkeznek.

A Nagyág völgyében a felkavicsolódás (alsószakaszjelleg) a pliocén-től kezdve maig ötször vagy hatszor megisméltődött. Tehát öt, esetleg hat terrasza lehet megkülönböztetni, de a pliocén terraszaok térben és időben nehezen tagolhatók, ezért a Földtani Intézet térképtárában elhelyezett 1 : 25.000 kéziratos felvételi térképlapjaimon a pliocén kavicsszinteket csak egyetlen színnel tüntettem fel, a szövegben azonban megemlítem, ha valahol lehetségesnek látszott, az V. és VI. szint feltételezhetően helyes tagolását.

A terraszaikat név helyett számokkal jelöltem meg. Az I. számú az alluviális terrasza, a mai ártér, a II., III. és IV. számú terraszaok pleisztocén-koriak, az V. számú terrasza (és az esetleges VI.) pliocén völgyfeltöltődést jelöl.

<sup>2</sup> Posewitz Tivadar: A Tarac és Talabor folyók alsó folyása közti terület. M. Kir. Földt. Int. Évi Jel. 1893—95.

Posewitz Tivadar: A Tisza-, Talabor- és Nagyág-folyók közti miocén korú dombvidék. M. Kir. Földt. Int. Évi Jel. 1896.

Posewitz Tivadar: Ökörmező vidéke. M. Kir. Földt. Int. Évi Jel. az 1896—99. évre.

Posewitz Tivadar: A Nagyág völgye Berezna és Vučskomező vidékén. M. Kir. Földt. Int. Évi Jel. 1901.

<sup>3</sup> Sauernek szintén erre a problémára vonatkozó megjegyzéseit tanulmányomban a megfelelő helyen ismertetni fogom.

a) *A Vízköz (Szojmi) és a berezna—herincsei szorulat közötti terraszok.*

I. Az I. sz. alluviális terrasz — kialakulása a mainál csapadékosabb és hűvösebb bükk-korszaktól kezdve mind a mai napig folyamatban van — kisebb megszakításokkal még ezen a szűk hegyvidéki völgyszakaszon is végigkövethető. Többnyire csak keskeny pászta, csak a tágasabb völgymedencékben szélesedik ki fejlett terraszmezővé. Magassága átlagosan 1.5—3 m (a feltöltődő völgymedencékben 1—1.5 m, a felsőszakaszjellegű szűk völgyrészletekben eléri a 3 m-t is).

Majdánka alatt, a Monostor nevű jégkori terraszmezőhöz a folyó jobbpartján kb. fél km hosszú és ugyanilyen széles, háromszög alakú alluviális terraszmező forrott hozzá. A folyó partján éles peremmel végződik. A balparton Vízköztől kezdve egészen Patak-völgyig (Potocsina) megszakítatlan, keskeny pászta. Egy darabon rajta fut az országút Ökörmező felé. Ökörmezőnek az országúttól nyugatra lévő része is erre a terraszra települt. Felszínét az Ökörmezői medencében az alsószakaszjellegű folyónak árvíz idején vizet szállító mellékágai tagolják.

Repinjétől (Ripinye) Potocsinig a Nagyág végig a homokkő hegyek tövében folyik, ezért a jobbparton az I. sz. terrasz csak a mellékvölgyek nyílásában található meg, Szojmi felett és alatt, aztán a Lozanszka patak nyílásában, és Patak-völgygel szemben, az 1 : 25.000-es katonai térképlap 445.4 m-es magassági pontjától északra.

Patak-völgytől Zaperedilig a Nagyág szurdokszerű völgyben, felsőszakaszjelleggel folyik, I. sz. terraszra nincs, ellenben a zaperedili völgytágulatban a folyót mindkét partján végigkíséri ez a terrasz. Zaperedil felett szépen fel is van tárva. A zuhatagos folyó erősen gyűrt, lemezes, palás kárpáti homokkőbe van bevágódva. Medre sziklás. A sziklás mederből emelkedik ki a 2 m magas terrasz. Anyaga kavics és folyami homok, kevés iszappal. A kavics ökölnyi, fejnői, tuskónyi, igen heves vízjárású folyó lerakódása. Kizárólagosan homokkő kavics.

Megtalálható a 2 m magas I. sz. terrasz a Vucskómezői medencében is. Vucskómező legnagyobb része erre a szintre települt. A falu alatt a terrasz kettőződést mutat, lépcsősen alakult ki. A két terraszlépcső magasságkülönbsége az 1 m-t is eléri. Az I. sz. terrasz ilyen kettőződése az Ökörmezői medencében is megfigyelhető, de megtalálható a Talabor-völgyben is Kövesliget alatt. Kialakulása ezeknek a kismedencéknek helyi tektonikájával, egészen fiatal, kis-méretű mozgásokkal függhet össze.

A vucskómezői völgytágulattól kezdve Alsóbisztraig a Nagyág völgye ismét igen szűk, a folyó erős bevágódásban van, I. sz. terraszra néhány jelentéktelen részlettől eltekintve majdnem teljesen hiányzik. A helyzet csak Alsóbisztra alatt változik meg, amint a folyó beérkezik a Bereznai medencébe. Ebben a tojásdad alakú,



tágas, 6 km hosszú, 2 km széles medencében az alsószakaszjellegű folyót a jobbparton 5 km hosszúságban és 0.5—1.5 km szélességben kiterjedt I. sz. terraszmező kíséri. Bereznának a fele ezen a szinten települt. A másfél m magas terrasz homokkőkavicsát jól feltárja a folyó. A terrasz a herincse-bereznai szorulatnál széles mezőben folytatódik Herincse körül. Felszínét bőven szántogatják az alsószakaszjellegű folyó kanyargós mellékágai.

II. A II. sz. terrasz — felkavicsolódása pleisztocénvégi — a Vízköz és herincse-bereznai szorulat közti szakasz legszebben fejlett terrasz. Magassága a folyó felett 6—9 m, tehát az alluviális terrasz felett 4—7—8 m. A ma is feltöltődő völgymedencékben alacsonyabb (6 m), mint az erősen bevágódó, szurdokszerű völgyrészekben (8—9 m). Tetején helyenkint az utolsó jégkorszak porhullásából származó és a terrasz két-három m-rel megemelő, jégkori vályogot találunk. Ez a barnás-sárga vályog a Magyar medence belsejének ú. n. „fiatalabb löszével“ egykorú.

A terraszt a Nagyág völgyében Majdánkától kezdve követtem. Majdánka alatt, a folyó jobbpartján kb. 2 km hosszúságban és 200 m szélességben húzódik. Dél felé elkeskenyedik és a Nagyág és a Ripinkától közrefogott terraszfélszigetben végződik. Vízköz házai a terraszfélszigeten állanak. Felszínét jégkori vályog emeli meg. Délebbre a jobbparton, akár csak az I. sz. terrasz, a II. sz. terrasz is csak helyenkint maradt meg. Így a Lozanszka patak völgy-nyílásában, egybeolvadva a mellékpatak szépen fejlett II. sz. terraszával. Annál épebben maradt meg a balparton Vízköz és Patak-völgy között. Mentén Vízköz mellett is van egy 9 m magas darabja és a II. sz. terrasz maradt meg az Ökörmezőtől északra lévő savanyúvízforrás és fürdő közelében is. Az országút végig ezen a terraszon halad Ökörmező felé. Magassága 8—9 m, de Ökörmező felé fokozatosan alacsonyodik és a faluban már csak 6 m magas a Nagyág szintje felett. A mellékpatakok is megrongyolják, úgyhogy helyenkint lankás, elmosódott peremmel, szigetszerűen emelkedik ki az ártérből. Ökörmezőnek az országúttól keletre lévő része a terraszra települt. Patak-völgy alatt keskeny pásztaban végződik a folyó jobbpartján. Legterjedelmesebb darabja a Run nevű, fokszerűen előreugró terraszfélsziget Ökörmező alatt.

Patak-völgyön alul, a Nagyág szűk völgyében csak a Bosznicska tetővel szemben, a jobbparton maradt meg a II. sz. terrasz egyik darabja, hogy annál szebben jelentkezék a zaperedili tágulat nyugati peremén másfél km hosszúságban és 200—300 m szélességben és a balparton is, az országút mellett 400 m hosszúságban és 50 méter szélességben. Anyaga homokkőkavics, tetején vályog.

A Vucskómezői medencében a 6—8 m magas II. sz. terrasz eldarabolódva és a völgylejtők lábához forrva 200—500 m hosszú, 30—40 m széles pásztaban sok helyen megtalálható. Vucskómező egyik része is erre a terraszra települt. De végigkíséri a terrasz a folyót a vucskómező—alsóbisztrai kanyargós, mély völgy szorulatban is, hozzáforrva a folyókanyarulatok domború zugaihoz. Ezeknek a

terraszdaraboknak segítségével könnyű rekonstruálni a Nagyág utolsó jégkorszaki völgyfenekét és medrének kanyargós futását. Alsóbisztra több km hosszúságban szétszórt házai leginkább a II. sz. terrazon ülnek. A 8 m magas terrasz kavicsanyaga szépen fel van tárva a bisztrai felső fahíd mellett, a Melegyuk patak nyílásában. Úgyszintén a Bisztra patak nyílásában is, de itt felszínét a Bisztra törmelékkúpja erősen megemeli. Lejjebb a terrasz magassága már csak 6 m; ez valószínűleg a bisztrai kis völgytárgulat süllyedésével magyarázható. A bisztrai közúti vashíd mellett a bal- és jobbparton egyaránt erőteljesen fejlett a II. sz. terrasz. Magassága 9 m.

A bereznai tágulatban, Berezna falu környékén, széles mezővel kíséri a II. sz. terrasz az alluviumot. Az éles peremmel kiemelkedő terrasz 500—600 m széles, 3 km hosszú és 7—8 m magasságról fokozatosan 5 m-re alacsonyodik a herincse-bereznai szorulatig. Berezna nyugati része ezen a szép terraszmezőn fekszik. A balparton, az alámosott hegyoldal tövében, csak néhány kis foltban tudott a terrasz megmaradni.

III. A III. sz. terrasz — felkavicsolódása valószínűleg a Riss-jégkorban ment végbe — az I. és II. sz. terrasz mellett a vízköz—bereznai völgyszakaszon alárendelt jelentőségű. Sokat elrombolt belőle maga a Nagyág is, de különösen erősen ki volt téve az utolsó jégkorszak folyamán a glaciális szoliflukció tömegmozgató, pusztító hatásának. Kavicsa nagyságban is, összetételben is teljesen egyezik az I. és II. sz. terraszéval. Elég friss megtartású, de idősebb voltának megfelelően anyagában több a kvarckavics és előfordul benne mállott felületű kavics is. A vízköz—bereznai szakaszon véges-végig sziklaterrasz. Sok helyen ma már csak a kétségtelenül eróziós eredetre valló felületek jelzik ennek a terrasznak egykori kiterjedését, a terrasz kavicsanyagát azonban a pusztító erők, elsősorban a szoliflukció, legnagyobbbrészt már elhordta. Magassága a vízköz—bereznai szakaszon, vagyis a Máramarosi medence pereméig 25—30 m és csak a szakasz alsó felében csökken le 20 m-re; ez a Máramarosi medence pleisztocén süllyedésével (feltöltődés) állhat kapcsolatban.

A terrasszal először Vízköz felett, a Ripinkától és a Nagyágtól közrefogott terraszfelszígeten találkozunk. Magassága a Nagyág szintje felett kerekén 30 m. Anyaga, a homokkőkavics és a homok, lemezes kárpáti homokkőre települt. A kavics és homok vastagsága 0.5 m-től 4 m-ig növekszik. Települése zavart. Sok glaciális vályog keveredett belé és, bár a feltárás rossz, a kavics zsákos elhelyezkedésű, igazolva, hogy a terraszanyagot az utolsó jégkorszaki szoliflukció keverte össze glaciális vályoggal. Vízköz felett a balparton szintén megtalálhatók a terrasz nyomai, de inkább csak sziklás, eróziós felszínnek, rajtuk a kavics nagyon gyér.

Vízköz alatt a Nagyág szűk völgyben folyik és a III. sz. terrasz ismét csak Ökörmező felett jelentkezik, a Volovec patak nyílásában, mindkét oldalon, kb. 1½ km hosszúságban és 100—200 m szélességben. Itt, az Ökörmezői medence keleti peremén, a vályoggal és

kavicsal borított, enyhe lejtők formakincse mindenfelé a jégkori talajfolyások és jelenkori suvadások erős hatását tükrözi.

A Volovec patak jobbpartján vastagon fel van tárva a homokkőre települt kavics és vályog. A terraszanyag vastagságát nem látni, mert a kavics, homok és vályog szoliflukciós keveréke minden lejtőt elborít és ez a keverék ezen a bő csapadékú vidéken még ma is mozog. A terrasz magassága 30 m a II. sz. terrasz felett, tehát a Nagyág felett kereken 36 m, de felszínét 6—8 m vastag vályog és lejtőtörmelékes, szoliflukciós anyag borítja.

Ökörmező alatt, a Run korában ismertetett II. sz. terrasz-félszigete felett tovább folytatódik a III. sz. terrasz. Eleinte ugyanolyan keverék borítja a sziklaterrasz felszínét, mint Ökörmező felett, később azonban kavics alig van már. Patak völgyén alul a kavics talan, vagy csak igen kevés kavicsal borított terraszfelszín magassága 25 m a Nagyág felett.

A jobbparton Vízköz után csak a Lozanszka patak torkolatától délre, Ökörmezővel szemben, a II. sz. terrasz felett találjuk meg két foltban a III. sz. terrasz maradványát. A felszínét vályoggal kevert durva kavics borítja. Megvan aztán ez a terrasz a Zsabovec és Prepir közti mellékvölgy nyílásában, természetesen magában a völgyben is, majd dél felé, Runnal szemben folytatódik a Nagyág völgyében a jobbparton is. Itt azonban már kavics nincs rajta, a sziklaterrasz kavicsanyagát eltávolította a szoliflukció. Ugyanez a helyzet a Patak völgy alatti felsőszakaszjellegű szorulatban is.

A zaperedili tágulatban, a balparton, a II. sz. terrasz felett mellékpatakok völgyeivel összedarabolva 22 m magasán, kavicsal gyéren borítva jelentkezik a III. sz. terrasz. Vele szemben a balparton, suvadásos térszínen, a Pogarina alatt a folyó felett 26 m magasán ismét megtalálható foltokban a III. sz. terrasz. Zaperedil és Vucskómező között csak kavics talan, 25—28 m magas gyanús szintek sejtetik a terraszt, ellenben a Vucskómezői medencében, a falu felett kb. 500 m hosszúságban, 40 m szélességben, elég jó megtartásban, kavicsal fedve, a folyó felett 28 m magasán található meg a terrasz.

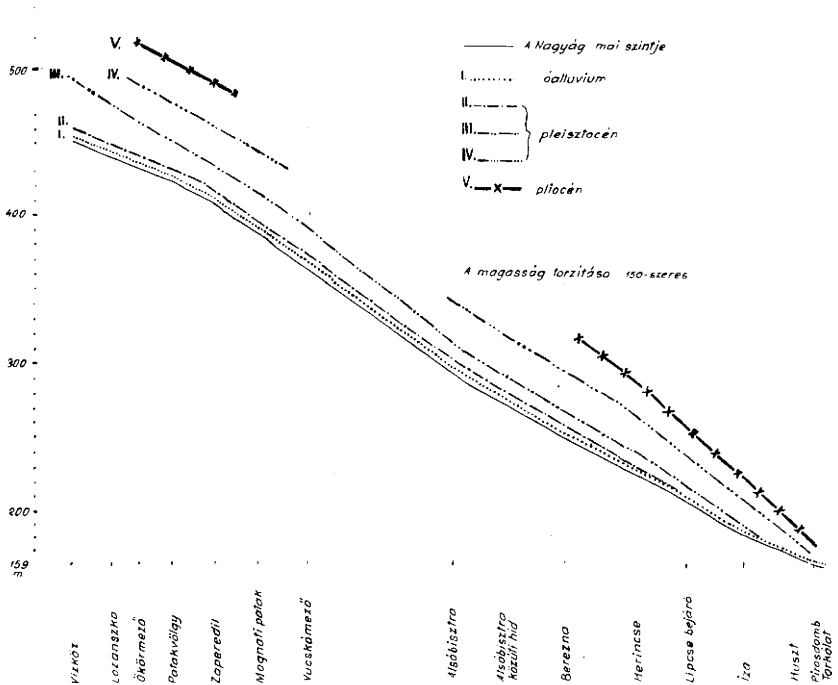
Vucskómező és Alsóbisztra között a jobbparton egyáltalán nem, a balparton is csak három ízben találkozunk a III. sz. terrasszal. Először a Mognati patak nyílása alatt (magassága 30 m, feltárás nincs benne), aztán délebbre a Pogar patak völgy nyílása mellett, végül Alsóbisztra felett keskeny pásztaban. Annál szebb kifejlődésű, éles formával jelentkezik a terrasz a bisztrai felső híd mellett, a balparton 28 m magasán a folyó felett, és ugyancsak a balparton a Bisztra patak torkolatán alul. A terrasz anyagát a mellékpatakok mély, V-alakú völgyei tárják fel.

A Sokolovec alatt is megvan a terrasz a balparton kb. 300 m hosszúságban, 150 m szélességben; kavics kevés, annál több rajta a jégkori vályog, magassága 25 m. Végül Bereznával szemben, a Kuzi patak nyílásában tűnik fel kb. 300 m hosszúságban.

Alsóbisztra és Berezna között a jobbparton a közúti vashíd

mellett ismét szép kifejlődésű a terraszc. Magassága 25 m, feltárása nincs, de a Nagyág homokkő-kavicsa mindenfelé megtalálható a zab- és kukoricaföldeken. A kb. 500 m hosszú terraszpásztát egy mellék-patak völgye vágja ketté. Kisebb megszakítás után Berezna falu mögött jelentkezik ismét a terraszc, de felszínét vastagon lejtőtörmelék borítja.

IV. Még a III. sz. terrasznál is sokkal jelentéktelenebb szerep jut a völgy mai képezés kialakításában a Vízköz—Berezna közti



1. ábra. A Nagyág terraszaiknak hosszmetsete.

szakaszon a jégkorszakeleji IV. sz. terrasznak. A szűk hegyvidéki folyószakaszon szinte teljesen áldozatul esett a későbbi lepusztulásnak, a folyó eróziójának és a jégkori szoliflukciónak. A terraszc magassága a Nagyág felett 55—60 m. Első bizonyos, kavicsal is jelzett előfordulása az Ökörmezői medence keleti lejtőjén van, a Kecsora tető alatt. Itt a folyó felett 60, a III. sz. terraszc felett 30 m magasan a jégkori agyaggal vastagon borított, enyhe szoliflukciós lejtőn apróbb-nagyobb, jól meggörgetett homokkő- és kvarckavics fekszik, mindenütt belekeveredve a jégkori vályogba. Kétségtelenül a Nagyág idősebb jégkori terraszával van dolgunk. A IV. sz. terraszc második, kavicsal is jelzett előfordulása a zaperedli völgytárgulat nyugati lejtőjén van, a 409.9 m-es magassági ponttól 200 m-

nyire északra és feljebb, a medence bejáratánál, szintén a jobbparton. A felszínt kevés homokkő- és kvarckavics borítja. Feltárás nincs. A terrazon vastagon ül a jégkori vályog. A két terraszfolyó magassága 55 m a folyó felett.

Az ökörmezői és zaperedili terraszfoszlányokhoz hasonló helyzetben található meg a IV. sz. terrasz az alsóbisztrai közötti vashíd felett, ugyancsak a jobbparton. Pereme 55 m magas, de felszíne befelé fokozatosan felmagasodik a reáboruló lejtőtörmelék miatt. Rajta a két előbbi előfordulással szemben feltűnően sok az ökölnagyságú homokkő-kavics; feltárás itt sincs, a kavics vályoggal keverten fekszik.

Az említett három kétségtelen terraszmaradványon kívül kavics-talan, de gyaníthatóan eróziós szintek a folyó felett 55—60 m magasságban minden bizonnyal a IV. sz. terraszt jelzik. Ilyen kavics-talan eróziós szint van Ökörmezővel szemben a jobbparton, a zaperedili völgytágulat északkeleti és délkeleti peremén, a bisztrai felső hídtól délnyugatra, végül Alsóbisztra alatt, a III. sz. terrasz felett. Igen szépen jelentkezik, de már a Nagyág völgyén kívül, a Lozanszka patak völgyében is.

V. A Nagyág pliocénvégi völgyfenekét a vízköz—bereznai szakaszon két terraszfoszlány jelzi. Az egyik az ökörmezői Kecora-tető alatt van, a folyó felett 90 m magasságban. Kevés homokkő-kavics is belekeveredett itt a szuliflukciós agyagba. A másik a Zaperedili völgymedence keleti lejtőjén, a balparton található az előbbivel hasonló magasságban. Hasonló gyanús szinteket a völgyben itt-ott még ki lehet jelölni, de semmi megnyugtató támpontunk nincsen, hogy ezeket a szinteket tényleg csálthatatlanul a pliocén terraszok közé lehet sorozni.

#### b) *A herincse-bereznai szorulat és a Huszt közötti terraszok.*

Berezna alatt gyökeresen megváltozik a Nagyág völgyének morfológiai képe. A folyó elhagyva a hegyvidéket, tektonikai értelemben itt érkezik be a Máramarosi medencébe. Völgye medence-szerűen kitér, több km széles lesz. A medencekitöltő harmadkori agyag-, homokkő- és konglomerátumrétegekbe, tufatömegekbe beágyazva, széles völgyben elfajulva, alsószakaszjelleggel, völgyét állandóan töltögetve siet a folyó a Tisza felé. Míg a Máramarosi medencének a Herincse—Berezna—Vajnág—Baranya—Huszt vonallal körülkerített, szabálytalan négyszögalakú, északi része csak tektonikai értelemben nevezhető medencének, morfológiailag még alig, a Nagyág alsószakaszának völgymedencéje a szó tektonikai és morfológiai értelmében is valóságos medence. Fiatal süllyedő terület ez a Tisza viski-husztói völgymedencéjével együtt, nemcsak azért, mert a Nagyág benne alsószakaszjellegű, mellékpatakjai hosszú darabon futnak vele párhuzamosan középszakaszjelleggel, mert beleömleni nem tudnak, de a völgymedence jégkori süllyedését igazolja a folyami terraszok rohamos esése is a huszti kapu felé.

A terraszok rendre belesímulnak az állandóan feltöltődő ártérbe, jelezve, hogy a süllyedő medence peremére érkezve, jelentőségét veszíti a terraszképző erózió és helyébe a normális sztratigrafiai kifejlődésű feltöltődés lép. Ezzel együtt jár az is, hogy a széles herincse-husztai medencében, a peremeken tájképfomálisan nagyarányú jelentőséghez jutnak az idősebb (III., IV. és V. sz.) terraszok.

I. Az I. sz. terrasz a herincse-bereznai szorulatától a Nagyág torkolatáig összefüggő, kereken 20 km hosszú mező. Szélessége helyenkint a 2·5—3 km-t is eléri. A Nagyág homokkőkavicsa és homokja mindenütt a felszínen van. A folyó erősen alsószakaszjellegű, a feltöltődés nagy. A mellépkatakok hosszú darabon nem is tudnak a magasabb szinten haladó főfolyóhoz férkőzni, hanem a feltöltődött felszínen középszakaszjelleggel, kanyarogva igyekeznek a Nagyág felé (balról a Szarajuk és a Husztica, jobbról az Osava, Mala-Osava, Krivi). A szerte bomló folyóágak terrasz-szigeteket fognak körül. A mederből kiemelkedő peremük azonban már csak 0·5—1 m magas. A terrasz tengelyében folyik a Nagyág, de Izától kezdve, úgy látszik a süllyedés tengelyvonalát foglalja el és nekivágódik a jobbparti vulkánikus hegyek lábának. Ezért terraszai a balparton sokkal erőteljesebben fejlettek és épebbek, mint a jobbparton.

II. A II. sz. terrasz a Herincse—Husztai medencében nagy kiterjedésű, de magassága rohamosan csökken. Herincse felett a balparton 3 km hosszú és 1 km széles mezővé szélesedik, felszínét patakok barázdálják. Elég vastagon elborítja a löszszerű jégkori vályog, ezért a felette lévő magasabb terraszok kavicsából leszivárgó vizek felszínét zizenyőssé, mocsarassá teszik. A herincse-bereznai szorulatban még 6 m magas a folyó felett, Herincsenél már szigetekre bomlik és alig-alig emelkedik ki az ártérből. Ilyen terrasz-szigetekre települt részben Herincse is. Herincse alatt, az országúttól balra erősen elkeskenyedik és elég éles 3—4 m magas peremmel folytatódik a lipcsekapui bejárón túl Izáig, ahol belesímul az ártérbe.

A jobbparton az Osava és a Kala patak völgynyílása között helyezkedik el a II. sz. terrasznak egy másfél km-nyi hosszú, 100—200 m széles pászttája. Teljesen a Nagyág homokkőkavicsából épült, csak Lipcsénél borul rá az Osava patak törmelékűje. Ennek anyaga a környező konglomerátum hegyekből származik; a Nagyág kavicsától jól elkülöníthető. A terrasz magassága 4—5 m. Lipcsén alul a Lipovec, az Osava és a Krivi darabolja fel és Keselymező táján belesímul a Nagyág alluviumába.

III. A III. sz. terrasz a balparton Herincse alatt, Herincse és a lipcsei bejáró út között, az országúttól balra emelkedik ki a II. sz. terraszról. Eleinte csak keskeny pászta, de fokozatosan a Nagyág-völgy alsó szakaszának legterjedelmesebb terraszmezőjévé szélesedik ki. Hossza kereken 17 km, szélessége 1·5—2 km. Šauer említett dolgozatában teljesen tévesen jellemzi ezt a terraszt. Szerinte

magassága 20 m és Lazin alul a terrasz megszűnik. Méréseim szerint a terrasz a lipcsei bejáró mellett 17 m magasan van a Nagyág szintje felett, a Szajuruk patak mellett — ez széles, lapos, kanyargós középszakaszkajellegű völgyet vésett a terraszba — magassága 15 m, Laziban 10—13 m, a Lakovec patak mellett 6 m, végül Iza felett már csak enyhe, 1—2 m magas lépcső a terrasz pereme, s Iza és Huszt között fokozatosan belesimul az alluvium és a II. sz. terrasz egybeolvadó felszínébe. Jó feltárása nincs. Csak a lipcsei bejáróhoz vezető út bevágásában van 6 m vastagon feltárva. A feltárásban a terrasz homokkőkavicsa zsákos elrendezésű, tehát az utolsó jégkorszakban periglaciális tundra volt a terrasz felszínén. A zsákos szerkezetű terrasz-kavicsot kb. 2 m vastag, fakósárga, löszös vályog borítja. A terrasz felszíne igen ép, unalmas, egyhangú sík mező, csak a Szajuruk és a Lakovec völgyei tagolják a felszínt. A terrasz a IV. sz. terrasz lejtője alján nagyon vizenyős.

A jobbparton a herince-bereznai szorulatól kezdve a Csehovec patak nyílásáig a III. sz. terrasz keskeny pásztyája helyezkedik el. Magassága 20 m. Tetején 1—2 m magas vályog fekszik. Feltárása nincs, de a Nagyág kavicsa a terraszlejtőn szerte megtalálható. A terrasz folytatását a Csehovec patak nyílásától délnyugatra, kb. 500 m-nyire, a Husztról Monostorra vezető kisvasút bevágása mellett kereshetjük fel. A vasúti bevágás a terraszt jól feltárja. A tufára települt terrasz-kavics vastagsága 4—5 m, a terrasz magassága a kavics felső szintjéig 17 m. Tetején 3—6 m vastag löszszerű vályog fekszik.

Lejebb, a Kala patak völgynyílása közelében kicsiny, 16 m magas terraszfosztlány képviseli a III. sz. terraszt, hogy 3 km-rel nyugatabbra, a Mala Osava völgynyílásán túl ez a terrasz az alsó Nagyág-völgy jobboldalának legszebben fejlett terraszvidékeként jelentkezék. Lipcsetől Keselymezőig húzódik ez a terrasz. Szép, éles peremmel végződik el a Nagyág alluviuma felett. A Mala Osava, a Lipovec, a Krivi és a Milyuski patak völgye öt nagyobb mezőre tagolja. A terrasz magassága 16 m, de felszínét 1.5—3 m vastag vályog borítja. Anyaga homokkő- és tufakavics. A tufakavics a mellékpatakokból származik. Délnyugat felé a terrasz fokozatosan 25 m-re magasodik, mert arra már a mellékpatakok tufakavicsa és a lejtőtörmelék vastagon borul rá, amint az Keselymező mellett, az említett kisvasút bevágásában igen jól látható. A terrasz-kavics helyenkint gyengén zsákos szerkezetű.

Keselymező alatt a Nagyág már az andezithegység tövében folyik, tehát a III. sz. terrasszal többé nem találkozhatunk.

IV. A IV. sz. terrasz igen éles alaktani vonásokkal rajzolódik ki a Nagyág völgyének baloldalán. A szépen fejlett, hullámos felszínű, jégkori vályoggal vastagon borított terraszmező Herincsetől kezdve Husztig megszakítás nélkül követhető.

A terrasz a Szajuruk patak völgynyílásának déli oldalán kezdődik. A Dubrava nevű részen fokozatosan 2—2.5 km-re szélesedik ki, de nem szűnik meg, mint Šauer mondja, a Dubrava alján, ha-

nem patak völgyekkel erősen bebarázdálva széles pásztaban követi a III. sz. terraszt és Huszt közvetlen közelében, a Husztica patak jobbpartján végződik a Cserehátban, de egy kis darabja a Husztica balpartján is megtalálható még a Baranyára vezető út mellett. Ez a széles terraszmező valóságos kavicstakaró. Váltakozó vízmennyiségű, heves vízjárású, futását változtató, alsószakaszjellegű folyó tanubizonysága. Úgy tetszik, hogy a Máramarosi medence, és pedig a huszti kapu környékének jégkori süilnyedése miatt fokozatosan nyugatnak csúszo folyó alakította ki ezt a hatalmas kavicsszintet.

A terrasz magassága Herincse alatt 49 m, lejjebb 46 m, Iza mellett 36 m, Huszt mellett 25—30 m. Esése tehát elég erős. Tetejét 6—10 m vastag vályog emeli meg.

A terraszt Herincse alatt két nagyeesű patak völgy jól feltárja. Alapja szálban álló kárpáti homokkő, erre települt a Nagyág apróbb-nagyobb (tyúktojásnyi, ökölnyi, fejnyi), felszínén csak gyengén mállott, jó megtartású homokkőkavicsa. A kavicsréteg vastagsága eléri a 30 m-t. A kavics zsákos. Részben fel van tárva az iza-kövesligeti út bevágásában (kb. 10 m vastagon) és Huszt mellett is, a katonai repülőtér és a régi temető közelében, de ezek a részleges feltárások a terrasz szerkezetét nem mutatják jól.

A jobbparton a terrasz előfordulásai jelentéktelenek. Monostor felett 40 m magas eróziós szint képviseli, de kavics nincs rajta. Valószínűleg ennek a terrasznak maradványa található meg kis foltban a Kala patak völgynyílásának nyugati oldalán 46 m magasán, de kavics alig van rajta. Vele egykorú, de főként tufakavicsból és lejtőtörmelékéből álló szintek emelkednek a Mala Osava, Krivi és Lipovec patakok által felszabdalt III. sz. terrasz fölé 25—30 m magasra. Az említett patak völgyek között hosszan elnyúló, lapos hátak ezek. Minden bizonnal terraszok, de nem a Nagyág IV. sz. terraszának feldarabolt részei, hanem kavicsanyaguk (tufa és mészkő) szerint, az említett mellékpatakoké. A Nagyág IV. sz. terrasz a Kala patak torkolatától Husztig a jobbparton többé sehohsem buknak elő.

V. Amint Huszt felett felkapaszkodunk a IV. sz. terrasz igen enyhe lejtőjén a terrasz tetejére és a vastag vályoggal borított terraszmezőn haladunk tovább, a Husztica patak merev tektonikus vonal mentén a jégkor végén kialakult, terrasztalan, széles völgy zárja le a IV. sz. terraszt. Ez a fiatal folyó völgy eredetileg a IV. és V. sz. terrasz felszínén alakult ki és vágta be magát mai szintjéig. Baloldalán a Felsőkörösös hát barázdált lejtője emelkedik. Ehhez a lejtőhöz a Husztica patak kialakulása előtt közvetlenül nekitámaszkodott a Nagyág IV. sz. terrasz. A hát pereme a Husztica alluviuma felett 50 m, a IV. sz. terrasz mezeje felett 20 m magas, vagyis a Nagyág szintje fölé 52 m magasra emelkedik. Befelé haladva rajta még további 20—25 m-nyi emelkedés következik. Ez a 70—75 m magas szint unalmas fennsík; aszók lapos völgyei barázdálják. 2—3 km szélességben hosszan elnyúlik kelet felé, a baranyai tektonikus öblözetig és a Baranya patak völgyéig. Észak



felé a Husztica hirtelen, merev fordulattal délkeletnek tartó völgye szakítja meg, de a völgyön túl tovább folytatódik a Hluboky délnyugati lejtőjén, párhuzamosan kísérve Herincse mögött a IV. sz. terraszt. Vályoggal igen vastagon (helyenkint 20 m) borított lapos platószerű szint ez. A glaciális vályog alatt azonban a Nagyág völgye felett kb. 50 m magasan mindenütt a Nagyág homokkőkavicsa látszik. Jó feltárások hiányoznak, de az aszóvölgyek lejtőin mégis igen tekintélyes vastagságú kavicsrétegeket lehet megfigyelni. Mintha az egész vályoggal borított fennsík a Nagyág homokkőkavicsából lenne felépítve. Ez a dombvidékké darabolt kavicsfennsík a Nagyág V. sz. terrasza, helyesebben pliocén kavicsstakarója. A süllyedő Máramarosi medence peremére zúduló kavicsot a heves vízjárású, alsószakaszjellegű Nagyág teregette itt szét. A Baranya patak völgyén túl a kavicsfennsík folytatódik és beleolvad a Talabor hasonló kavicsstakarójába.

Ennek az V. sz. pliocén szintnek a magassága a Hluboky aljától a Felsőkörösös hát alsó harmadáig 60—70 m a Nagyág szintje felett és fokozatosan lejt le dél felé a Tisza alsószakaszjellegű feltöltődő völgyére. Déli része 30—40 m magasan van a Tisza és Nagyág alluviuma felett, Tiszakavics nincs benne. A fennsík felszínéről Baranya falu felett igen enyhe kapaszkodóval még további 30—50 m-es emelkedővel magasabb szintre juthatunk. Ezt is vastagon borítja a vályog és a vályog alatt, a lapos völgyek fenekén, ismét megjelenik a Nagyág homokkőkavicsa. Feltételezhető és valószínű is, hogy ezek a kavicselőfordulások ismét újabb s az előbbinél idősebb pliocén kavicsszinteket jelentenek, azonban a térszín terraszmorfológiai tagolatlansága, a vastag vályogtakaró formaki-egyenlítő hatása és másrészt kétségtelenül kimutatható fiatal jégkori mozgások következtében, meg írások hiánya miatt, még csak megközelítő pontossággal sem kísérelheti meg a morfológus ezt a pliocén kavicsstakarót további pliocén folyami szintekre tagolni. Valószínű, hogy ennek a pliocén kavicsstakarónak kialakulása, a Nagyág és a Talabor erős akkumulációs tevékenysége, a harmadkor végén igen hosszú ideig folyamatban volt. Ezek a tények és megfontolások késztettek arra, hogy az egyes szintek esetleg elhamarkodott tagolásától és térképes ábrázolásától tartózkodjam, bár valószínű, sőt bizonyos, hogy legalább két pliocén kavicsstakarószint egybeolvadásával, egymásraborulásával alakult ki ez a nagy kavicsfennsík.

A pliocén kavicsmező Huszt mellett a Nagyág és Tisza egymásbafolyó alluviuma felett 30—40 m magas, de igen enyhe, eróziós lejtővel végződik. Ez az eróziós lejtő, meg a Huszt környéki sziget-vulkánok (huszti Várhegy, Akasztódomb, Pirosdomb) lejtőihez támaszkodó és a pliocén kavicsstakaró magasságával egyezést mutató szintek igazolni látszanak azt a feltevést, hogy ez a pliocén kavicsszint a jégkor előtt folytatódott a huszti kapun át az Alföld felé. Šauer a Huszti kapu környékén tanulmányozva a terraszoikat arra a meggyőződésre jutott, hogy a huszti Várhegy keleti oldalá-

hoz támaszkodó és a Tisza fölé 40 m magasra emelkedő szint, úgyszintén a huszti Akasztódomb teteje (magassága a Tisza felett 33 m), végül a Nagyág torkolata mellett a 44 m magas Pirosdomb teteje folyami szintek, terraszok, de ezeket a szinteket feltételezett jégkori mozgások figyelembevételével a III. sz., tehát középleisztocén terraszok rendszerébe sorozta. Ezt a véleményt már azért sem lehet elfogadni, mert korábbi vizsgálataim szerint a III. sz. terrasz az alsó Nagyág völgyében fokozatosan lealacsonyodik, végül Iza és Huszt között bele is símul az alluviumba, tehát magasságviszonyai semmiképpen sem egyeznek az említett szintekével. Éppen a Nagyág terraszainak fokozatos lealacsonyodása, a folyó alsószakaszjellege, a később megismerésre kerülő técső—huszti két terraszos Tiszaszakasz alsószakaszjellegű volta, a Tiszaterraszoknak ugyancsak fokozatos lealacsonyodása Huszt felé jégkori süllyedést igazol a Máramarosi medence nyugati felében, ami kizárja, hogy a jégkori terraszok valaha is átmenő terraszok lettek volna a huszti kapuban. Ellenben a huszti Várhegyhez támaszkodó szint, az Akasztódomb és a Pirosdomb magasságának feltűnő egyezése a fokozatosan lealacsonyodó pliocén kavicsmező magasságával arra utal, hogy az említett szintek is az V. sz. terrasz tartozékai. A Pirosdomb tetején néhány szem folyami eredetű homokkő- és kvarckavicsot találtam is. Ez a szintek magassági egyezése mellett mégsem perdöntő bizonyíték arra, hogy a huszti kapu és a huszt—nagyszőlősi Tiszavölgy morfológiai tanulmányozatlansága mellett az említett szinteket teljes bizonyossággal az V. sz. (pliocén) terrasz rendszerébe sorolhatnánk. Mindenesetre a térképen ezeket a szinteket pliocénkoriaknak tüntettem fel.

Az alsó Nagyág-völgy baloldalának terjedelmes pliocén kavics-takarójával szemben a pliocénkori völgyfenék maradványait a jobbparton csak két, meglehetősen gyanus szint képviseli. Ezek a szintek a Csehovec patak völgynyílása és a herincse—bereznai szorulat között helyezkednek el 200—250 m hosszúságban, a Nagyág szintje felett 85—90, illetőleg 120 m magasan. Feltétlenül eróziós szintek, de kavicsstalanok. Magasságuk alapján valószínűleg egy idősebb és egy fiatalabb pliocén völgyfeneket (V. és VI. terrasz) jeleznek.

A pliocén szinteknél idősebb folyami terraszokat a Nagyág völgyében kimutatni nem lehet.

## 2. A Talabor terraszai Zábroggy és a torkolat között.

A Nagyágéhoz hasonló terraszrendszer jellemzi a Talabort is, de völgyének fejlődéstörténete a Nagyágénál sokkal színesebb és változatosabb.

A Talabor ugyancsak az országhatárt hordó homokkőlánc tövében ered. Völgye a Nagyágéhoz hasonlóan szintén váltakozva, délkeleti és délnyugati irányt követ. Esése nagy, de vize kevesebb, mint a Nagyágé, hordaléka rengeteg, ezért Zábroggytól kezdve igen erősen alsószakaszjellegű, völgyét gyorsan feltölti. Terraszai a tanul-

mányozott szakaszon jó megtartásúak. A torkolat felé fokozatosan, de elég gyorsan lealacsonyodnak.

A Talabornak ez a szakasza morfológiai tekintetben a Nagyág berezna—huszti szakaszával sok rokon vonást mutat. Széles és medenceszerű, mint amaz; terraszai szintén igen jól fejlettek, magassághadataik a Nagyág terraszaival sok egyezést mutatnak, tehát hasonló okok következtében, hasonló módon alakultak ki. A Talaborvölgy esése azonban sokkal nagyobb, mint a Nagyágé. A Talabor Zábrogtyól a torkolatig  $420 - 199 = 221$  (!) m-t esik, tehát igazi rakoncátlan hegyi folyó, a Nagyág esése Bereznától a torkolatig csak  $245 - 160 = 75$  m.

I. Zábrogtyól Kövesligetig még felsőszakaszjellegű a Talabor. A keleti (baloldali) lejtőket mossa alá, ezért I. sz. (alluviális) terrasz a jobboldalon van erősebben kifejlődve. A Darvaino alatti epigenetikus szorulatig 2.5—3 km hosszú, 150—500 m széles mező ez a terrasz. Magassága a folyó felett 1.5—3 m. Az epigenetikus szurdok felett kettőződést mutat. Itt a folyó utolsó jégkori völgyfenekébe bevágódva a folyami kavics alatt rejtőző homokkőbe véste be medrét és a kemény homokkőlejtő egy darabját szigetszerűen levágta. Az alluviális terrasz említett kettőződése az epigenetikus szorulat kivésésével kapcsolatosan alakult ki. A folyó a kemény homokkőbe való bevágódása közben a szorulat felett rövid ideig alsó-, majd középszakaszjellegű volt. Most már a szorulat felett is felsőszakaszjellegű, azonban említett szakaszjellegváltásának emlékét ma is őrzi a stadiális alluviális terrasz. A baloldalon az I. sz. terrasznak csak egészen kicsiny részletei vannak meg.

Az epigenetikus szorulat alatt kb. 1.5 km-nyi szakaszon csak II. sz. terrasz van a felsőszakaszjellegű folyónak. Kövesliget felett ismét kiszélesedik az alluvium. Ettől kezdve a folyó torkolatáig alsószakaszjellegű. Alluviuma széles, árvízjárta medrekkel bőven hasogatott mező. Végig kőből rakott, drótfonású védőművek igyekeznek a szerteágazó folyót egységesebb mederbe terelni és árvizei lefutását kevésbé pusztítóvá tenni. Csománfalváig a jobboldalon fejlődött ki erőteljesen az I. sz. terrasz, Csománfalvától Dulfalváig a balpartot kíséri széles I. sz. terraszmező, Dulfalvától a torkolatig mindkét parton végig követhető az ártéri terrasz.

Kövesliget és Csománfalva között az I. sz. terrasz kettőződést mutat. Az alacsonyabb terrasz 1 m, a magasabb 2.5 magas a folyó szintje felett.

A terrasz kettőződése annyira szabályos és határozott, hogy az 1 m-es alacsonyabb terraszt lokális tektonikus okok következtében kialakult stadiális terrasznek kell tartanunk. Csománfalván alul ez a kettőződés már nincs meg.

II. A jégkor végén felkavicsolódott II. sz. terrasz az 1:25.000-es térképen fel sem tüntetett, a valóságban azonban igen kifejezett pásztában jelentkezik a baloldalon Darvainótól Borkutáig. Felső kavicszintjének magassága a folyó felett 8 m, de tetején elég vastag vályog és lejtőtörmelék fekszik. Hossza kb. 3.5—4 km, széles-

sége 15—40 m. A mellékvölgyek erősen feldarabolták. Ismét megjelenik a Ferencekuv patak völgynyílásától északra is, délre is, a Talabor felett 8 m magasán, mint 500 m hosszú és 200 m széles, igen szép terraszrészlet.

Kövesligeten alul gyorsan lealacsonyodik és Kricsfalva környékén már szigetekre is darabolódik. Ilyen terraszsziget az elmosódott peremű, 6 m magas Szaldava. Lealacsonyodó térszín jelzi további folytatását Darva felé, határozott terraszként csak a Mala Uholjka nyílásában található meg, de itt már csak 4-5 m magas a Talabor felett. Utolsó, határozott terraszszerű előfordulása Talaborfaluvval szemben van a Nagyhalagosról lefutó völgy nyílása alatt, de itt már csak 2 m magas, hogy lejjebb nyom nélkül beleolvadjon az alluviumba.

A jobboldalon sokkal határozottabb és épebb kifejlődésű. Zábroggy alatt kezdődik és a Csománfalva alatti Zadujuk hegy lábáig kb. 7 km hosszúságban, 0-25—1-5 km szélességben megszakítatlanul követhető. A Talaborvölgy zábroggy-bustyaházi szakaszának legszebb terrasza. Magassága Darvainónál 8 m a Talabor felett. Teljesen a Talabor homokkőkavicsából áll. A völgyoldalakhoz közel elég vastag lehet rajta a jégkori vályog, mert felszíne mocsaras, zombékos. A Palacsina és Bledare lapos, kanyargós völgyet alakított ki felszínén. Pereme az alluvium felett éles, magassága 5—6 m.

A Sztanovec patak mentén tetemesen kiszélesedik, Kövesliget nyugati, nagyobb fele is rátelepült. Kövesliget alatt elkeskenyedik. Éles, határozott pereme mellett fut az országút Csománfalva felé. Csománfalva teljesen a terraszon van, magassága 6 m a Talabor felett. Tetején itt glaciális vályog nincsen.

Következő jobboldali előfordulása Dulfalva mellett kezdődik és délen, a Paprotiscse hegy keleti lejtője aljában ér véget. Szélessége Talaborfalunál a 3 km-t is eléri. Dulfalva és Talaborfaluvval ezen a szinten települt. Nyugati részére a Rákó Csvertezs és a Paprotiscse lejtőről lefutó patakok nagy, lapos törmelékűpokat raktak. Különösen nagy a Cserlenij pataké. Tetején itt ismét megjelenik a vályog is. Feltárás nincs rajta. Pereme Kövesligetnél az alluvium felett 3 m magas, tehát a terrasz teljes magassága a Talabor felett már csak 4—4-5 m, a Paprotiscse aljában pedig fokozatosan bele is símul a széles alluviumba.

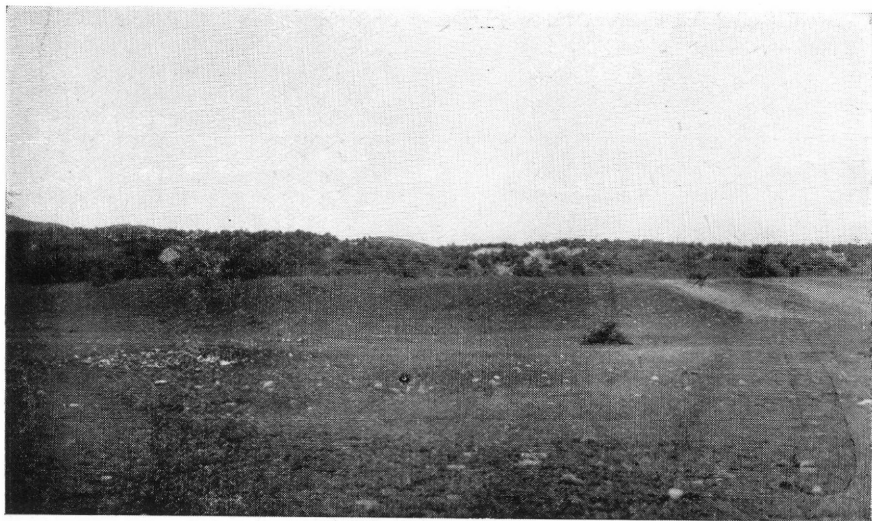
III. A III. sz., valószínűleg a Riss-jégkorszakban felkavicsolódott terrasz leírásával és értelmezésével elsőnek Šauer foglalkozott említett dolgozatában, de sok vonatkozásban téves eredményekre jutott. Helytelenül állapítja meg a terrasz magasságát is kerekén 20 m-ben, mert nem vette figyelembe a terrasz felszínét alaposan megemelő jégkori vályog tetemes vastagságát. Nem volt tekintettel arra sem, hogy ez a terrasz, mint mindegyik jégkori terrasz, a Máramarosi medence völgyeiben fokozatosan alacsonyodik a torkolat felé. Így juthatott aztán arra a téves végkövetkeztetésre, hogy ez a terrasz átlagosan 20 m magas a Talaborvölgyben és, mivel ilyen magasságú szinteket csak Csománfalváig talált a



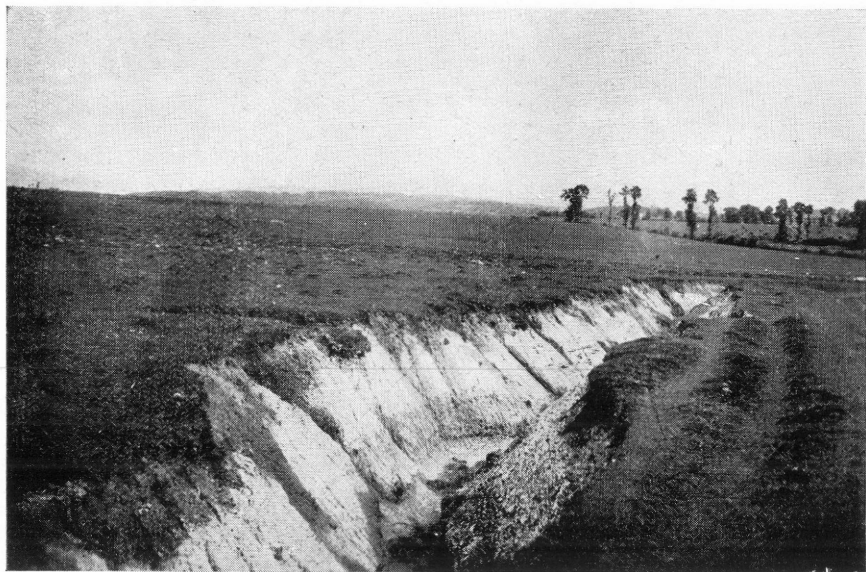
1. kép. A Nagyg IV. sz. (ópleisztocén) terraszának pereme Herince mellett. (Szerző felv.)



2. kép. A nagyg jobboldali terraszai (I., II., III. és IV. sz.) Berezna és Alsóbisztra között. (Szerző felv.)



3. kép. A Talabor III. és IV. sz. (közép- és ópleisztocén) terrasza Kricsfalva alatt. (Szerző felv.)



4. kép. Aszövőly a Talabor jégkori vályoggal borított pliocén kavicsstakarójának felszínén. (Szerző felv.)



mai völgyben, ellenben folytatásukat megtalálta abban a terraszmezőben, amely Kövesligettől délnyugatra Ötvösfalva, Husztsófalva, Mihálka és Szeklence vidékén a mai Bajlovo és Lazuszkej patak völgyében folytatódik a Tisza völgye felé és amelyről már Posewitz is azt írja, hogy „ezen sajátzerű kavicsterrasz azon benyomást teszi, mintha itt a Talabor folyónak régi, most kitöltött medrével volna dolgunk”, természetesen vette, hogy a Talabor a középjégkori időben ezen és csakis ezen a kövesliget—ötvösfalva—mihálkai szakaszon folyt, tehát nem ismerte fel a Talabornak a pliocéntól a középpleistocénig tartó nagy kettéágazását s végül el nem fogadhatóan indokolta meg a kettéágazás megzűnését is.

A Talabor III. sz. terraszával a baloldalon először, akárcsak a II. sz.-val, Darvaino alatt, az epigenetikus szorulat és Borkuta között találkozunk. A II. sz. terraszhoz hasonló keskeny, mellékvölgyekkel erősen feldarabolt pászta. Magassága a Talabor szintje felett 15—18 m. Jó feltárása nincs. A Talabor homokkőkavicsa van mindenütt a felszínen, vályoggal keverten. Délfelé a baloldalon igen szép peremmel jelenik meg Kricsfalva mellett. Eleinte csak a völgylejtőket kíséri keskeny szegély alakjában, de az Odaravölgy baloldalán hatalmasan kiszélesedik és megszakítás nélkül folytatódik az Uglya feletti Manaszter aljáig. A mocsaras alluviumból éles peremmel emelkedik ki. Hossza 4-5, szélessége 0-25—1 km. Magassága 23 m a Talabor felett, de tetején 6 m jégkori vályog van, tehát a tulajdonképpeni terrasz 17 m magas. Esése rohamos. Kricsfalva mellett még 17 m magas, Darvánál már csak 12 m, a Manaszter oldalában pedig 10 m. Itt mindössze 5—6 m-es lejtővel emelkedik ki a II. sz. terrasz mezejéből. Tetején a vályog vastagsága északról dél felé csökken, Darván alul már igen kevés van rajta; ezért olyan feltűnően nagy az esése. Ez a terrasz a Talabor igen nagyarányú középjégkori völgyfeltöltő tevékenységéről tanuskodik.

Darván alul már csak kisebb foltokban jelentkezik a balparton, így a Mala Uholyka torkolata közelében és a Nagy Halyagosról lefutó két patak völgy nyílásában. Végül, mint hosszú, keskeny pászta kíséri a baloldalt a Talabor egybeolvadó I. és II. sz. terraszszintjén futó Sztara rieka mellett Urmezőig és a Kápolnahegy mellett belesímul a Tisza III. sz. terraszával együtt a Talabor feltöltött árterébe. Vastag vályog- és törmelékkúpanyag borul rá, de igen enyhe lejtővel olvad bele a térszínbe. Alaktanilag terrasznak már nem is nevezhető; de mégis lényeges, hogy a terrasz Šauerral ellentétben a baloldalon egészen a torkolatig követhető.

A jobbparton az epigenetikus szurdoktól 1 km-nyire nyugatra, a Palacsina patak partján 300 m hosszú, de keskeny terraszfelszízet emelkedik ki a II. sz. terraszból; a Talabor kavicsa építi fel. Magassága 17 m, tehát feltétlenül a III. sz. terrasz egyik megmaradt részlete. Tőle délre hasonló magasságú szinteket nyomozhatunk a völgylejtőkön, de kavics nincs rajtuk. Ismét kifejezetten jelentkezik a III. sz. terrasz a Sztanovec patak völgynyílásában. A kb. 400 m

hosszú és 200 m széles, háromszögalakú terraszfelszízetet a Talabor kavicsa és jégkori vályog építi fel. Magassága 25 m, ebből 6—8 m a vályog. Jó feltárás nincs, de a Sztanovec patak mellett 10 m-t is elér a gyengén zsákos kavics vastagsága.

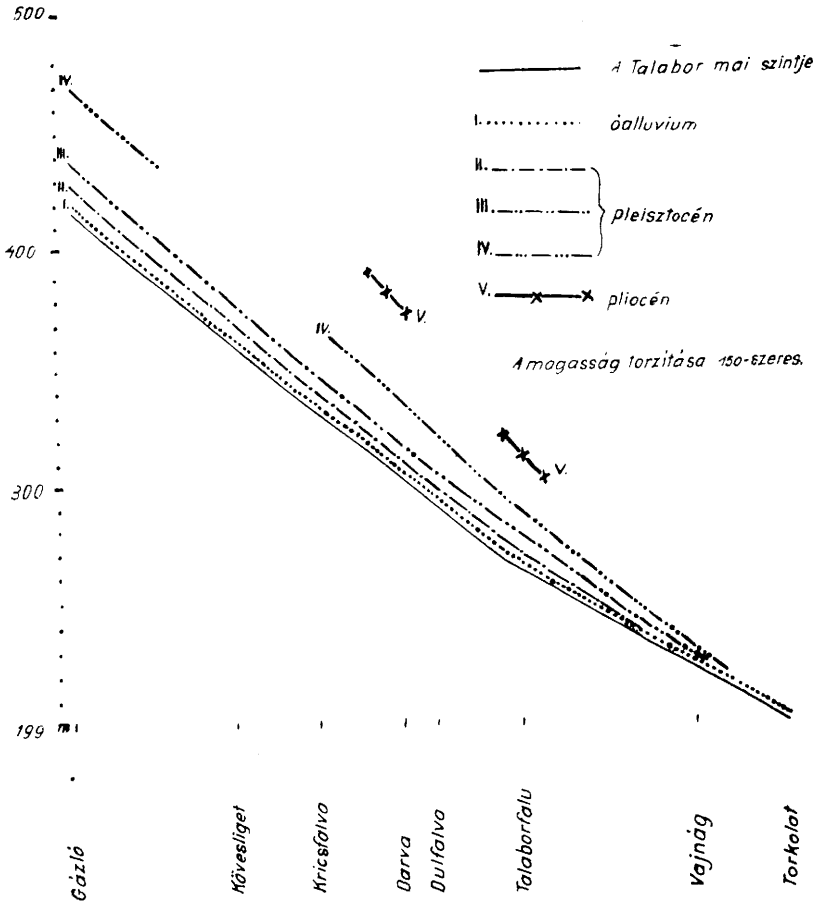
A Sztanovec patakon túl, a Ciganszki Gylj aljában folytatódik a terrasz és megszakítás nélkül követhető Csománfalva alatt a Zadujuk lábáig. Magassága 21 m a Talabor felett, de mindenütt vastagon fekszik rajta a jégkori vályog.

A Perlivo alatt, az Ötvösfalvára vezető országút mellett, a 378-as magassági pont táján a terrasz kettőződött. A magasabb lépcső a terraszt borító vályoggal együtt 22 m magas a Talabor szintje felett. Ez a terraszlépcső az említett magassági ponttól dél-nyugati irányban halad Ötvösfalva, Husztsófalva táján Mihálka és Szeklence felé. Kb. 15 km hosszú, legkeskenyebb helyén is egy km széles, hatalmas mező, a Talabor kavicsából áll, de tetején vékonyabb-vastagabb vályogréteg helyezkedik el. Amint Posewitz helyesen sejtette, a Talabor régi völgyfenéke és pedig, amint Šauer is részben helyesen mondja, a Talabor középjégkori, de nem II. jégközötti, hanem inkább Riss-jégkorszaki völgyfenéke. De csak egyik ágának a völgyfenéke. Šauer ugyanis azt hitte, hogy csak erre folyt akkor a Talabor, pedig láttuk, hogy a III. sz. terrasz a Talabor balpartján, a kövesliget—bustyaházi szakaszon is folytatódik, de folytatódik a kövesliget—bustyaházi szakaszon a jobbparton is. A terrasz megkettőződésének előbb említett helyétől kezdve ugyanis igen enyhe lejtővel válik el a III. sz. terrasz magasabb lépcsőjétől ugyanennek a terrasznak alacsonyabb lépcsője (III. b. sz. terrasz). A kettő között a szintkülönbség eleinte 1—2 m, de a Zadujuk lábánál már 5 m, igaz azonban, hogy a III. b. szinten kevesebb a vályog is. Mégis a III. sz. terrasznak ez a kettőződése, a két szint 5 m-es magasságkülönbsége a Talaborvölgy fejlődésének megítélése szempontjából igen fontos. Mivel a Talabor I. és II. sz. terraszai a kövesliget—szeklencei elhagyott ágba nem folytatódnak, hanem csak a ma is élő kövesliget—bustyaházi ágba, mivel továbbá a III. sz. terrasz és, amint később látni fogjuk, a IV. sz. (jégkori) és V. sz. (pliocén) terraszok mindkét ágba megtalálhatók, azt jelenti a III. sz. terrasz kettőződése, hogy a Talabor a pliocéntól kezdve a Riss-jégkorszak végéig Kövesliget alatt két ágra oszolva igyekezett a Tisza felé. De jelenti azt is, hogy ez a kettő-ágazás a III. sz. terrasz felkavicsolásának vége felé, de mindenestre legalább is a Riss-Würm-interglaciálisban megszűnt, mert ekkor a folyó már csak a ma is élő kövesliget—bustyaházi szakaszán vágódott bele a III. sz. terrasztól képviselt völgyfenékbe, a kövesliget—szeklencei szakaszon már nem, az folyó nélkül maradt, mert ott nincs már meg a Talabor I. és II. sz. terrasz. Abba a terraszmezőbe ma a Bajlovo és a Lazuszej patak vágta bele csak alluviális terraszt mutató, tehát egészen fiatal völgyét.

Šauer szerint a Talabor a kövesliget—szeklencei szakaszát az erős felkavicsolódás miatt hagyta el. Ez a kettőágazás megszűnésére



nem elégséges magyarázat. Abban tektonikus okoknak kellett közrejátszaniok; azoknak a fiatal jégkori mozgásoknak, amelyek a Talabor és Nagyg közötti pliocén kavicsstakarót is megmozgatták. A Talabor régi ága és mai, élő völgyszakasza között a terület féloldalasan kiemelkedett, tehát — erről később lesz még szó — a Talabor kövesliget—bustyaházai szakasza megsüllyedt.



2. ábra. A Talabor terraszaianak hosszmetsete.

Kövessük most előbb a Talaborvölgy mai, élő szakaszának a III. sz., jobb oldali terraszaát. A Zadujuk aljában a terraszelkeskenyedik. Magassága 16 m a Talabor felett (annyi, mint Kricsfalva mellett a baloldalon). Ezután hosszú darabon hiányzik. Dulfalva mellett és a Cserlenij patak nyílásában törmelékűpszintek képviselik. A törmelékűpok anyaga alól itt-ott előbukkan a Talabor kavicsa is. Végül határozottan jelentkezik a III. sz. terrasza Talaborfalutól délnyugatra, a Paprotiscse

hegy alatt. A szépen fejlett, 500 m hosszú, 300 m széles terraszdarab a II. sz. terrasz 4-5 m magas, lehanyatló szintjéből 4 m magasra, tehát a Talabor fölé már csak 8—9 m magasra emelkedik (ez egyenlő a III. sz. terrasz Darva alatti magasságával). Ez a terraszdarab a III. sz. terrasz utolsó határozott előfordulása a Talabor jobbszélén; délebbre, Vajnágtól felel már csak bizonytalan, lejtőtörmelékes, kavicsos szintek sejtetik ezt a terraszt.

A III. sz. terrasznak a Talabor elhagyott, kövesliget—szeklencei szakaszán igen szépen jelentkező szintje nem terrasz. Sztratigráfiai és alaktani értelemben is Riss-jégkorszaki völgyfenék, azt terrasszá csak a jelenkorban alakította át a Bajlovó és a Lazuszkaj patak. A két patak eredete közelében 16 m-nyire, Husztsófalva felett már 30 m-nyire, végül a Bajlovo völgynyílásában 45 m-nyire vágódott bele a Talabor régi völgyfenekébe. A terrasz esése tehát nem követi a patakok esését. Hirtelen elvégződése és 45 m magas függése a Tisza völgye felett pedig mindennél beszédesebben bizonyítja, hogy nem a hordalék szaporodása, hanem tektonikus mozgások okozták a Talabor bifurkációjának megszűnését. A terraszmező kavicsanyaga a husztsófalvi templom melletti feltárásban zsákos szerkezetű.

IV. A pleisztocén elején felkavicsolódott IV. sz. terrasz kavicsa jégkori vályoggal erősen keverten, a II. és III. sz. terraszhhoz hasonlóan a baloldalon Borkuta és az epigenetikus szorulat közötti szakaszon jelentkezik. Hosszú, de elég keskeny mező. Feltárása nincs. A felszínét barázdáló záporpatakok kimosásaiban a kavics és vályog erős keveredését lehet megállapítani. Magassága a III. sz. terrasz felett 35 m, a Talabor felett 51 m.

Kövesliget és Kricsfalva között a baloldalon, különösen a mellékvölgyek bejárataiban, gyanús szintek sejtetik a IV. sz. terraszt, de kétségtelen jelenlétéről nem számolhatunk be. Annál nagyobb arányokban jelenik meg Kricsfalvától keletre, a III. sz. terrasz felett. A két terrasz egymástól a 358-4-es magassági pont táján válik el. A IV. sz. terrasz széles, kiterjedt mezejét az Odara patak völgye két egyenlőtlen (északi keskenyebb, kisebb és déli szélesebb, nagyobb) darabra vágja. Magassága az északi részen 35 m a Talabor felett, tehát alacsonyodása már gyors. Tetején 8 m vastag jégkori vályog fekszik.

A déli terraszmező lapos aszókkal tagolt felszíne a Mala Uholjka patak nyílása felett a Manasztér nevű, 343 m magas dombon lassan felmagasodik. A Manasztér tetején a Talabor IV. sz. terrasznak kavicsa vastag vályogba van ágyazva. A terrasz tetejének és a Manasztér tetejének 10 m-es szintkülönbsége csak pleisztocén mozgással magyarázható. A Manasztér röge a IV. sz. terrasz kialakulása után, az Uglyai medence északi peremvonalát jelölő törés mentén emelkedett kissé meg.

A Mala Uholjka balpartján meredek lejtővel ér véget a IV. terrasz. Innen kezdve a baloldalon hosszú darabon nem találkozunk

az alámosott lejtőkön a IV. sz. terrasz nyomaival. Első előfordulása Talaborfaluvál szemben, a Lobino völgy nyílása feletti, alámosott, szoliflukciós lejtőn, a Talabor felett 25 m magasan levő szint. Ezen kavics alig van, a terraszt elrombolta a talajfolyás. Annál szebben jelentkezik a Talaborfaluvál szemben nyíló sóskúti völgy nyílásától délnyugatra, a Nagy Martos hát lejtőjén. A terraszdarab hossza 300 m, szélessége 100 m, magassága a Talabor felett 24 m. Kétségtelenül a IV. sz. terrasz megmaradt része. Felszínét 2 m vastag vályog borítja. Jó feltárása nincs, de egy útbevágásban jól látni, hogy a Talabor jól görgetett, ökölnagyságú homokkő-kavicsa itt több m vastagon települt. Ettől az előfordulástól délre a IV. sz. terrasz fokozatosan lejt le az alluvium, a II. és III. sz. terrasz egybeolvadó mezejére. Pereme nincs, terraszjellegét teljesen elveszíti. Talán Urmező mellett a Kápolnahegy feletti lapos, terraszszerű szint még a terrasz tartozéka, de kavics nincs rajta.

A jobboldalon Zábroya alatt és a Darvaino felett egy mellékvölgy nyílásában a Talabor felett 43 m magasan elhelyezkedő, eróziós szint, tetején vályoggal, lejtőjén a Talabor sok kavicsával jelzi a IV. sz. terrasz szintjét. Lejjebb, Kövesliget felé, hasonló magasságú, de kavicsalan, talajfolyással bolygatott szintek esetleg a IV. sz. terrasz jelenlétére engednek következtetni; végül a kövesligeti templomtól nyugatra, a III. sz. terrasz felett jó megtartásban, minden kétséget kizáróan jelenik meg a IV. sz. terrasz. Magassága a Talabor felett 50 m. Jó feltárása nincs, de az elhagyott agyaggödrökben jól látszik, hogy a vastag kavicsrétegekre helyenkint 2—3 m vastag vályog települt. A terrasz a Perlivótól délnyugati irányban, a Talabornak már korábban megismert közép-pleisztocén völgyfeneke fölé 30 m-re emelkedve folytatódik Ötvösfalva felé és csak a falu felett, a Lazuskegy és Husztica patak vízválasztó hátságának lejtőjén szűnik meg. Itt két m vastag vályog fekszik rajta.

Tovább délnyugatra a IV. sz. terrasz ismét megjelenik a Szeneserdő pliocén kavicsmezejének lejtőjén, Husztsófalva közelében, a Talabor elhagyott völgyfeneke fölött 30 m magasan. A terrasz lejtője igen enyhe, felszínét az erózió és a talajfolyás erősen átalakította. Feltárása nincs, a kavics a lejtőkön szerte-széjjel elszórtan hever, ezért a 30 m-es magasság csak megközelítő érték. A terrasz jelenléte azonban kétségtelen bizonyíték, hogy a Talabor egyik ága már a jégkor elején, sőt amint később látni fogjuk, a pliocénben is a Kövesliget—Szeklence irányban folyt. A Szeneserdőtől tovább délnyugatra a IV. sz. terrasz fokozatosan esik a Talabor közép-pleisztocén völgyfeneke felé. Mihálka és Szeklence felett a kettő szintkülönbsége már csak 13, majd 9 m, végül a Tisza völgye felett 45 m magasan elvégződő középjégkori völgyfenék és a IV. sz. terrasz szintje összeolvadni látszanak.

Gyengébb kifejlődésben, gyakran csak szintekben sejtethően, de máskor vastagon vályoggal borított kavicsal képviselve megvan a IV. sz. terrasz a Talabor elhagyott középjégkori völgyének a

baloldalán is. A terraszcsonmánsfalvától nyugatra, a 373,8 m-es magassági pont táján kezdődik és többször megszakítva folytatódik délnyugat felé, végül utolsó előfordulása a Mihálka feletti Oszoly 261 m magas hátán található. Magassága a középjégkori völgyfenék felett eleinte 30—48 m, Mihálka felett fokozatosan lecsökken 10—15 m-re.

Csonmánsfalvától délre, a Talabor jelenlegi völgyének jobboldalán, a torkolatig a IV. sz. terrasznak egyetlen előfordulását sem sikerült megtalálnom a szoliflukciós lejtőkön. A Talabor kettéágazásáról korábban mondottakat azonban ez a legkevésbé sem érinti, mert a szakasz baloldalának IV. sz. terraszelőfordulásai Kövesligettől Úrmezőig mindennél világosabban bizonyítják a Talabor jégkoreleji kettéágazását, sőt azt is, hogy a Talabor két ága a jégkor elején, sőt még a középjégkorban is nagyjából egyenlő vízmennyiséget szállíthatott.

V. Megvult ez a kettéágazás már a pliocénban is, de az V. sz. terraszmegváltványai a Talabor zábrogy-bustyaházai, tehát ma élő szakaszán jelentéktelenek. A nyugati, a ma már elhagyott kövesliget-szeklencei szakasz hatalmas pliocén kavicsstakarója ellenben olyan nagyarányú folyami felkavicsolódás tanubizonyossága, hogy a pliocénban feltétlenül a kövesliget-szeklencei ágat kell a Talabor főágának tartanunk.

A baloldalon az V. sz. terraszcsonmánsfalvától nyugatra, a 373,8 m-es magassági pont táján kezdődik és többször megszakítva folytatódik délnyugat felé, végül utolsó előfordulása a Mihálka feletti Oszoly 261 m magas hátán található. Magassága a középjégkori völgyfenék felett eleinte 30—48 m, Mihálka felett fokozatosan lecsökken 10—15 m-re.

A baloldalon az V. sz. terraszcsonmánsfalvától nyugatra, a 373,8 m-es magassági pont táján kezdődik és többször megszakítva folytatódik délnyugat felé, végül utolsó előfordulása a Mihálka feletti Oszoly 261 m magas hátán található. Magassága a középjégkori völgyfenék felett eleinte 30—48 m, Mihálka felett fokozatosan lecsökken 10—15 m-re.

A baloldalon az V. sz. terraszcsonmánsfalvától nyugatra, a 373,8 m-es magassági pont táján kezdődik és többször megszakítva folytatódik délnyugat felé, végül utolsó előfordulása a Mihálka feletti Oszoly 261 m magas hátán található. Magassága a középjégkori völgyfenék felett eleinte 30—48 m, Mihálka felett fokozatosan lecsökken 10—15 m-re.

Annál hatalmasabb kavicsstakaró jelzi a Talabor pliocén feltöltő tevékenységét a kövesliget—szeklencei elhagyott szakasz mindkét oldalán.

Északon, Kövesligettől nyugatra, a Perlivo IV. sz. terrasza felett 47 m magasan kezdődik a pliocén kavicsmező. Magassága a Talabor felett itt 77 m. Megszakítás nélkül folytatódik délnyugat felé; elborítja a Husztica és Lazuszej patakok közötti vízvázasztó hátat, a Szeneserdőn hatalmas fennsíkká szélesedik, amelyen, mint Posewitz is megállapította, mindenütt csak kavicsot találni. A kavicsfennsík magassága a Talabor IV. sz. terrasza felett 35—45 m, a középjégkori völgyfenék felett fokozatosan felmagasodik 70 m-ről 90—100 m-re. Északkeletről délnyugatnak enyhén lejt. A Tisza

közelében erősebben lealacsonyodik és mintha egybeolvadna a IV. sz. terrasszal. Szintekre bontani nehéz. A megfigyelést gátló sűrű erdő nagy területeket borít. A jégkori mozgások a kavicsrétegeket eredeti magasságukból kimozdították és így az esetleges tagolást bizonytalaná teszik. Felszínét igen vastag, helyenkint 20 m-es jégkori vályog borítja. Vályogos felszínén a jégkorszakokban az erős talajfolyás nemcsak a felszín egyenetlenségeit igyekezett elsímitani, hanem rengeteg kavicsot is hordott át délnyugatra a Tisza völgye felé. A fennsík lealacsonyodó peremét tagoló aszóvölgyek lejtői tele vannak kavicssal. Mintha az egész terület pliocén kavicsból lenne felépítve. Felszínét az 1 : 25.000-es régi térkép nem ábrázolja hüen. Korántsem az az erősen tagolt dombvidék, mint a térkép rajza után következtethetnénk, hanem enyhén hullámos fennsík, belőle az alaphegység hátai igen enyhe lejtővel emelkednek ki. Ahol a kavics közel van a felszínhez, ott legelő van rajta, ahol vastag vályog, ott erdő borítja, vagy földművelés foglalta el.

Nyugaton a Baranyai völgymedencéig tart az összefüggő kavicsfennsík. A Baranya-patak terrasztalan völgye ebbe a fennsíkba vágódott be és annak az anyagából építette fel a falu alatt, a Tisza völgyének peremén hatalmas törmelékűpját. A Baranyai medence felett azonban, ha lealacsonyodva is, de folytatódik a pliocén kavicsstakaró és folytatását a Nagyág már korábban megismert pliocén kavicsstakarójában találjuk meg.

Ez a pliocén kavicsmező morfológiai értelemben már nem is terrasz. Kiterjedése, alakja, helyzete mutatja, hogy nem völgyfeltöltődés eredménye, hanem a kárpáti homokkőövezetből a pliocénban a süllyedő Máramarosi medence területére lépő Nagyág és Talabor egymásbaolvadó törmelékűpja. Rajta a két folyó gyakran változtatta futásirányát, helyesebben hol egyik, hol másik ágát fejlesztette főággá. Ezért olyan hatalmas a lapos törmelékűp kiterjedése. Keleti határa kb. Csománfalvától a Mihálka feletti Krajnik tufahegyéig húzható meg. Kissé délkeletre, Újbárd felett, a Talabor és a Tisza közti tufavidék nyugati részét is elborítja még a pliocén kavics, de már csak foltokban. Legnagyobb részét itt maga a Talabor rombolta el, amikor a középjégkorban a kövesliget—szeklecei ágát még erőteljesen fejlesztette.

Bizonyos, hogy a kavics összetétele és anyaga is igazolja, hogy a Tisza a pliocén kavicsmező felépítésében szerepet nem játszott. A Tiszától Mihálka és Baranya vidékén a kavicsfennsíknak a jégkor végén alámosott pereme semmiképen sem Tiszaterrasz, mint Šauer helytelenül gondolja. Kár, hogy a feltárások rosszak, de ezek is legalább 15—20 m vastagnak mutatják a pliocén kavicsréteget.

Végeredményében a Talabor változatos múltú völgyében ugyanazokat a terraszokat találjuk, mint a Nagyágéban, csak az egyidejű terraszok jelentéktelen magasságkülönbségei és a Talabor kettéágazása utal a két folyóvölgy fejlődésének különbözőségére; erősen különbözik azonban mindkettőtől a Tisza técső—visk—huszti szakasza.

### 3. A Tisza terraszai a Talabor torkolata és Huszt között.

A Tisza terraszait a Talabor torkolatáig, helyesebben a Kápolnahegy délköréig Kéz tanulmányozta és írta le.<sup>4</sup> Técsőtől északkeletre, Bedőházánál még mind az öt terraszt megtalálta. Én a Talabor torkolatától Husztig jártam be a Tisza völgymedencéjét. Vizsgálataim során megállapíthattam, hogy a Tisza völgyének a Talabor torkolata és Huszt közötti szakasza igen sok vonásában különbözik a Kéztől tanulmányozott szakasztól. Már Kéz is jelzi, hogy az általa tanulmányozott Tiszaszakaszon, a Talaborhoz közeledve, az idősebb (jégkoreleji és pliocén) terraszok fokozatos esése és alacsonyodása állapítható meg, de ez a jelenség különösen az általam tanulmányozott szakaszon lesz igen szembeötlő. Nagykiterjedésű alluviális (I. számú) terraszon, a vele kiterjedésben vetekedő II. sz. terraszon és a III. sz. terrasz egy kisebb darabján kívül idősebb terraszokat határozott bizonyossággal kimutatni nem sikerült. Bőven vannak gyanús szintek, leginkább törmelékűpszintek; ezek idősebb terraszok esetleges előfordulására utalhatnak, de utalhatnak egyben olyan jelentékeny jégkori mozgásokra is, itt a Máramarosi medence alsó felében, amelyek hosszú időn át tartó feltöltődést, a Tisza tartós alsószakaszjellegét biztosították. Nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy ezen a szakaszon a Tisza ma is erősen alsószakaszjellegű. Sok ágra bomolva, egyes ágait elhagyva, helyettük újakat fejlesztve halad tova a medence fenekét töltögetve. Feltöltő tevékenysége még ma is olyan erős, hogy a Saján pataknak és a Kis-Tiszának (a Tisza egyik középszakaszjellegű fattyúágának) az egyesüléséből keletkezett Malompatak (Malom vize) hosszú darabon nem tud a Tiszával egyesülni, mert a Tisza 2 m-rel magasabban folyik, mint az Avas tövében kanyargó Malom vize.

Jégkori süllyedésre utal a Talabor torkolata környékén magának a Talabornak kiterjedt hordalékmezeje is. A folyó torkolata közelében — volt már erről szó — rendre lealacsonyodnak terraszai; alluviuma, II. és III. számú terrasza egymásba olvad. A feltöltődés olyan erős, hogy a kevésvízű Talabor mindössze két méternyre tudott bevágódni ebbe a hordalékmezőbe, amely széles legyező alakjában borul rá a Tiszavölgy északi peremére, elborítva a Tisza III., II. és részben I. sz. terraszát is, úgyhogy ezek csak Bustyaházán túl tudnak a Talabor hordaléka alól kiszabadulni és jelennek meg ismét terraszok alakjában. Huszt felé pedig a Tiszának az I., majd később II. sz. terrasza is eltűnik annak az összefüggő törmelékletőnek a takarója alatt, amelyet a jégkori süllyedő medence felszínére lehordtak és lehordanak szorgalmasan ma is a Talabor és a Nagygág közét elfoglaló pliocén kavicstakaróról a patakok és az aszók. Éppen itt, a medence északi peremén, Mihálka

<sup>4</sup> Kéz A.: A Felső Tisza és a Tarac terraszai. Földrajzi Közlemények, 1940. LXVIII. kötet. 158. oldal.

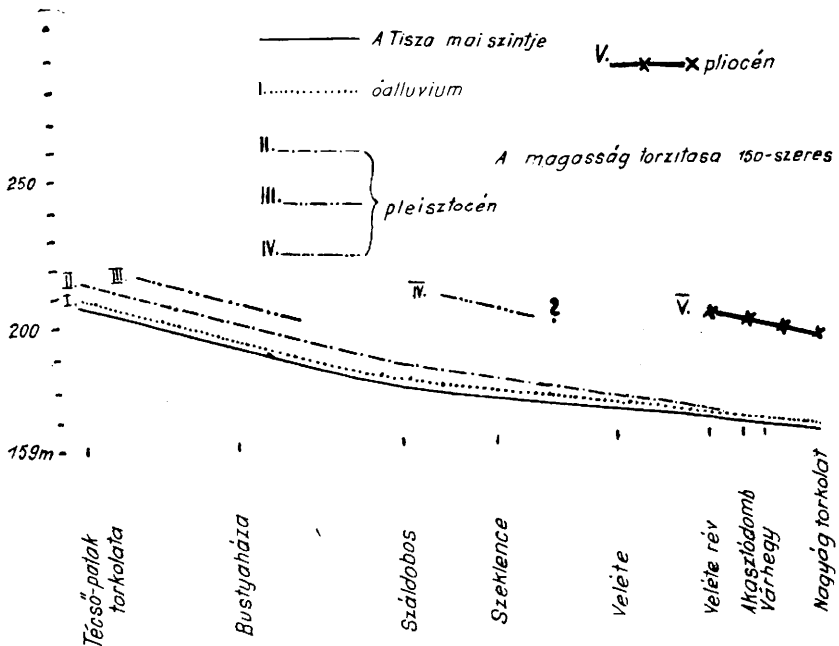
és Huszt között, csak a törmeléklejtők felszíne alá jól lemélyített fúrások adhatnának bizonyossággal feleletet arra a kérdésre, vajjon folytatódna-e a Tisza idősebb terrasza Újbárdon túl is Huszt felé és milyen mértékben alacsonyodnak le a huszti kapu közelében. A felszint vizsgáló morfológus ezeknek az idősebb terrasznak a sorsáról kielégítő magyarázatot nem tud adni. Nagyon zavaró és nehezen tisztázható körülmény az is, hogy a Tiszának II. és III. sz. jégkori terrasza a Talabor torkolata és Huszt közötti szakaszán csak a jobboldalon van, az Avas hegység lejtője aljában pedig csak alluviális terrasza van meg. Az Avas lejtőin csak gyanus, a Tisza-terraszok magasságával nagyjában egyező, de sohasem a Tisza kavicsával borított szintek, leginkább andezitgörgötes törmelék-kúpok jelentkeznek. Ezek a törmelékúpszintek karélyos öblözetek peremén ülnek, mintha csak jeleznék, hogy itt, az Avas aljában karélyos szakadásvonalak mentén meg-megsüllyedt a medence pereme. A peremsüllyedékeket feltöltötte a Tisza (nem teljesen; az előbb láttuk a Malom vize esetében, hogy az avasalji medencerészlet alacsonyabb a medence közepénél, amelyet most tölt fel a folyó), de a hegylejtőkön helyükön maradtak az andezitgörgötes törmelékúpszintek, ezeket a feltételezhető, finom, egészen fiatal mozgásokat mintegy tanúsítva.

I. Az I. sz. (alluviális) terrasz a Talabor torkolata táján kb. 2 km szélességű. Bustyaháza és Visk felé mindkét oldalon fokozatosan kiszélesedik 3 km-re, majd ismét megkeskenyíti a viski törmelék-kúp. Visken túl hatalmas hordalékmező lesz belőle. Jobboldalon a II. sz. terrasz eléggé egyenesvonalú pereme határolja, a baloldalon, az említett karélyos öblözetekben az Avas lejtőinek lábáig nyomul. Szélessége a Sajánvölgy nyílása és Száldobos között több, mint 6 km. A Verbovec hegy és Szeklence között ismét elkeskenyedik, hogy annál jobban kiszélesedjék Veléte és a Baranya patak között. Huszt közelében egybeolvad a Nagyág alluviumával. Felszíne sok helyen mocsaras. A Tiszának a Nagyágétól és a Talaborétól könnyen megkülönböztethető, palaszürke, jól meggörgötesített, túlnyomóan homokkőből álló kavicsa a felszínen, vagy a felszínhez közel mindenfelé megtalálható. A terrasz magassága a Tisza felett 2—3 m. Az ágakra bomló Tisza a terraszmező tengelyében folyik. A felszint rengeteg fattyúág és holtmeder szabdalja.

II. A II. sz. terrasz a jobboldalon, a Talabor torkolata körül egybefolyik a Talabor I. és II. sz. terrasza anyagából alakult hordalékmezővel. Itt a Tisza terraszanyagát a Talabor kavicsa elborítja. A Talabor torkolatán túl, Bustyaháza keleti végénél éles peremmel jelentkezik a Talabor hordaléka alól felszabadult terrasz. Innen kezdve jól követhető a baranyai völgy nyílásáig. Azon túl elborítja a pliocén kavicsfennsíkrol leereszkedő törmeléklejtők anyaga és fokozatosan belesimul Huszt közelében az alluviumba.

A bustyaháza—huszti Tiszaszakasz legszebb terrasza ez. Peremének magassága a Tisza alluviuma felett eleinte 6, Száldobos

mellett 5, Szeklencénél 4 m, majd később 3 m, tehát a Tisza szintje felett 5—8 m magas. Szélessége Bustyaháza felett eléri a 4.5 km-t; innen kezdve fokozatosan keskenyedik. Felszínébe a Szeklence patak kanyargós, középszakaszjellegű völgyet vésett. Befelé a terrasz fokozatosan emelkedik (ezért írta le Šauer helytelenül 20 m-es terraszoknak), mert felszínére a törmelékanyag borul. A terrasz eredeti kiterjedését itt csak mélyfúrásokkal lehetne megállapítani. A terrazon mindentelé földművelés folyik. Felszínét a szántások



3. ábra. A Tisza terraszainak hosszmetsete.

igen megforgatták. Feltárás nincs, tehát a terraszanyag vastagságát és települését nem lehet megfigyelni. Bizonyos, hogy elég vastagon jégkori vályogtakaró borítja. Peremén sorban ülnek a községek: Bustyaháza, Szaldobos, Szeklence.

A baloldalon a régi román határ közvetlen közelében húzódik a II. sz. terrasznak egy, kb. 400 m hosszú, 200 m széles darabja. Magassága a folyó alluviuma felett 6, a Tisza felett 8 m. A Tisza kavicsa építi fel, de egy kis mellékpatak andezitkavicsa is keveredett belé. Ettől az előfordulástól kb. 500 m-nyire nyugatra ismét jelentkezik a II. sz. terrasz keskeny pászta alakjában, de lejtője fokozatosan elmosódik, mert előbb a Maranyos, majd a Sütő patak törmelékanyagja borul rá. Innen kezdve a II. sz. terrasz többé már nem játszik szerepet a Tiszavölgy morfológiai képében. Bár Visk község az alluvium felett 6, a Tisza felett 8—9 m magasan fekszik,



tehát a II. sz. terrasz felszínével megegyező magasságban, a viski szintet, három oldalról a Tisza alluviumával közrefogva csak a mögöttes hegyvidékről a medencébe lépő patakok lapos törmelék-kúpjának kell tartanunk. Visken túl Veléte, majd Huszt felé már mindenhol a feltöltődő völgyfenék alluviumán járunk.

III. A feltételezhetően az utolsóelőtti jégkorszakban felkavicso-lódott III. sz. terrasznak igen gyér maradványai vannak a Tisza bustyaháza—huszti völgyszakaszán. A terraszt a jobb- és baloldalon egy-egy előfordulás jelzi. A jobboldali Újbárd alatt van. Kiterjedt legelőterület ez; a Vajnágra vezető út kettészeli. Átlagos magassága a Tisza felett 14 m. A II. sz. terrasz felszínéből igen enyhe lejtővel emelkedik ki. Felszínét a Tisza palaszürke, jól meggörgetett homok-kőkavicsa borítja. Feltárása nincs. A terraszt a Szeklence patak felé kb. 1—1.5 km hosszúságban követtem. Nyugat felé fokozatosan elborítják a pliocén kavicsplatóról lefutó patakok és aszók törmelék-kúpjai. Kiterjedését és fokozatos hanyatlását csak mélyfúrásokkal lehetne megállapítani.

A III. sz. terrasz baloldali előfordulása a viskvárhegyi fürdőtől keletre, a Feneshát északi lejtőjén, a korábban ismertetett II. sz. terrasz felett van. A keskeny, de kb. 1 km hosszú terraszoszlány magassága a Tisza felett 12—14 m.

A Tisza idősebb (IV. és V. sz.) terraszainak nem sikerült nyomára bukkanom. Bizonyos gyanús szintekről és felszínekről mégis meg kell emlékezni. Az Avas északkeleti lejtőjén, a velétei öblözetben, Visk mögött és Visktól délkeletre is négy, egymás felett elhelyezkedő és az egyes helyeken egymással magasságban feltűnően egyező szintet lehet látni. A legalacsonyabb a Tisza felett, átlagosan 14—16 m magas (Visktől délkeletre 16, Veléte mögött 14 m), a második 35—40 m (Visk mögött 39, Veléténél 35 m), a harmadik 59—65 m (Visk mögött 65, Veléténél 59 m), végül a negyedik (ez inkább csak Visktól délkeletre figyelhető meg) 90—120 m magas a Tisza felett. Különösen szépen fejlett az első három a velétei öblözetben. Teljesen terraszszerűen helyezkednek el egymás felett. De Tiszakavics sehol sincsen rajtuk, csak andezit- és tufakavics, meg jégkori vályog, tehát az Avas patakjainak a hordaléka. Előterükben a Tiszának az alluvium kivételével már nincs is itt a baloldalon terrasz; tehát egészen bizonyos, hogy ezek a szintek nem a Tisza terraszmaradványai. Mintha magasságuk arra engedne következtetni, hogy a 14—16 m-es a Tisza III. sz., a 35—40 m-es a Tisza IV. sz. és az 59—65 m-es a Tisza V. sz., (a 90—120 m-es talán szarmáciai?) terraszához tartozó törmelék-kúpszint lenne. Ezekre a talányos szintekre a korábban említett karélyos törésvonalak mentén feltételezett süllyedésekkel is csak hipotétikus magyarázatot lehet adni.

A jobboldalon ilyen szintek nincsenek. Mindössze a baranyai völgy nyílásában, a 215.4 m-es magassági pont körül lehet a Tisza felett kb. 37—40 m magasságban egy, 3 m vastag vályoggal borí-

tott szintet kijelölni, de ennek az anyaga a pliocén kavicsmezőről származik. Magassága alapján mintha a Tisza IV. sz. terraszának szintjéhez tartozó törmelékkúp lenne, de előterében, akárcsak Veléte és Visk előtt, itt is hiányzik a Tisza idősebb jégkori terrasza.

#### 4. A terraszok kialakulása. Jégkori tektonikus mozgások a Nagyág, a Talabor és a Tisza völgyében.

Az előzőek szerint tehát öt terraszt sikerült a Nagyág és a Talabor völgyében kimutatni, sőt feltételezhetjük, hogy a Nagyág és Talabor közötti pliocén kavicsfennsík részletesebb vizsgálata még a pliocén szint további tagolását is lehetővé fogja tenni. Ez az eredmény a néhány év óta szorgalmasan folyó magyarországi terrasz-morfológiai vizsgálatok eredményeivel teljesen összhangzónak látszik. Önkénytelenül is felmerül a kérdés: szolgáltatott-e a kárpát-aljai terrasztanulmányok olyan eredményeket, hogy segítségükkel megkísérelhetnénk feleletet adni arra a kérdésre, hogy vajjon a Magyar medence folyóteraszainak kialakulását tektonikus, vagy éghajlati okokra kell-e visszavezetnünk.

Ezeknek a soroknak írója már régóta vallja azt a felfogást, hogy a jégkori ismétlődő éghajlatváltozások (jégkorszakok és jégközötti idők) feltétlenül erős nyomot hagytak a Magyar medence folyóinak jégkori mechanizmusában. A jégkorszakok hideg-száraz éghajlata idején völgyfeltöltődésnek (alsószakaszjelleg), a jégközötti idők alkalmas szakaszaiban pedig völgybevágódásnak (közép-, majd felsőszakaszjelleg) kellett bekövetkeznie. Másik, igen komoly oldalról viszont olyan megállapítások hangzottak el, hogy folyóteraszaink kialakulását tektonikus okokra kell visszavezetnünk.

Mindkét felfogás igen sok bizonyító érvet sorakoztatott fel munkaelmélete igazolására, azonban perdöntő erejű bizonyítékot — amilyen például az alpi elővidék végmorénáinak kapcsolata a folyami terraszokkal, a fluvioglaciális hordalék folytatása a folyami terraszok anyagában — ma még a Magyar medencében egyik felfogás sem tud felmutatni.

Bizonyos, hogy az éghajlati terraszelmélet hívei joggal hivatkozhatnak a megismétlődő jégkorszakok éghajlatának a folyók vízjárására gyakorolt nagy hatására, azonban ma még szinte teljes sötétségben tapogatóznak a jégközötti idők éghajlatosságait illetően. Ami pedig a tektonikus terraszelméletet illeti, a Magyar medence jégkori tektonikai viszonyainak az ismeretében még csak a kezdet kezdetén is alig vagyunk. Nemesak a nagyobb arányú pleisztocén mozgások térbeli kiterjedését nem ismerjük, de vizsgálatok hiánya és ilyen természetű vizsgálatok nehézségei miatt időbeli rögzítésükre sem kerülhetett sor. Végeredményben egyik felfogás sem követelheti még magának, hogy egyedül helyesnek és kizárólagosnak ismerjük el. Sőt nagyon valószínű, hogy a Magyar medencében éghajlati és tektonikus eredetű terraszokkal egyaránt kell számolnunk.

Ezt a véleményt kárpátalji folyóink terraszainak tanulmányozása is megerősíteni látszik. Amikor a kárpátalji terraszok kialakulásának időbeli sorrendjét akarjuk csak megközelítőleg is megállapítani, sohasem szabad azt a fontos tényt szem elől tévesztenünk, hogy az Északkeleti Felvidék a jégkorszakok folyamán jellegzetes periglaciális vidék volt. Maga az eljegesedés a hegyvidék viszonylagos alacsonyága és nagyfokú kontinentalitása miatt jelentéktelen volt és csak az 1750—2000 m magas tetőkre korlátozódott, viszont a periglaciális éghajlat jellemző képződményeit léptenyomon megtalálni. Amikor magunk előtt látjuk a homokkőövet kiterjedt, jégkörnyéki sziklatengereit, a medencék lejtőit, az alacsonyabb hátak tetejét, a pliocén kavicsmezőt és a jégkori terraszokat vastagon elborító vályogokat, amelyek a periglaciális hegyvidéki területen a hulló porból a jégkor éghajlatának hatására képződtek, tehát a Magyar medence belső területeinek löszeivel azonos korúak, amikor a jégkori terraszok kavicsának zsákos elrendeződésében a periglaciális siktundra, a lejtők vályogtakaróján pedig a jégkori talajfolyás sok, máig is megmaradt emlékét látjuk, lehetetlen arra nem gondolnunk, hogy az egymást válogató jégkorszakok és jégközötti idők éppen itt, a Kárpátok koszorújában ne lettek volna döntő hatással a folyók életére. Nem akarjuk ezzel azt állítani, hogy az Északkeleti Felvidék folyóvölgyei terraszainak felkavicsolódásában minden pleisztocén jégkorszak, a terraszok kivésésében pedig a jégközötti idők szakaszjellegmódosító hatásai feltétlenül benn tükröződnének. Amit megfelelő bizonyossággal állíthatunk, csak annyi, hogy adott körülmények között a jégkorszaki éghajlat okozhatott völgyfeltöltődést, a jégközöttiek pedig völgyzsélesítést és völgybevágodást.

Világos tehát, hogy a jégkori éghajlatváltozásoknak és a folyók pleisztocénkori szakaszjellegváltozásainak időbeli párhuzamosításától ma még messze állunk. Kéz<sup>5</sup> a Duna terraszainak esetében fossziliák, ennek a tanulmánynak a szerzője<sup>6</sup> pedig részben fossziliák, részben a terrasz- és löszképződés tér- és időbeli párhuzamosítása segítségével gondolta egyes Dunaterraszok felkavicsolódásának jégkorszaki eredetét igazolni. Az Északkeleti Felvidék eddig vizsgált folyóteraszainak korát sem fossziliákkal nem tudtuk igazolni, sem a jégkori vályogok és terraszok képződésének idő- és térbeli párhuzamosítása nem szolgáltatott még olyan eredményeket, amelyeket felhasználhatnánk a kárpátalji folyóteraszok korának megítélésében.

Egyelőre tehát csak a Felvidék kétségtelenül periglaciális jégkori éghajlatának okvetlenül feltételezendő nagy hatására és — per analogiam — az itteni folyóteraszok számának a Dunaterraszoké-

<sup>5</sup> Kéz Andor: A Duna győr—budapesti szakaszának kialakulásáról. Földr. Közlem. LXII. k. 1934.

<sup>6</sup> Bulla Béla: Terraszvizsgálatok Budapest és Adony között. Földr. Közlem. LXVII. k. 1939.

val való egyezésére támaszkodhatunk, amikor az I. sz. (alluviális) terraszt öholocén bükkorszakinak vesszük, a II. sz. terrasz felkavicsolódását az utolsó (Würm), a III. számúét pedig az utolsóelőtti (Riss) jégkorszakra tesszük. A IV. sz. terrasz kétségtelenül a jégkor elején kavicsolódott fel, az V. sz. pedig már pliocénvégi. Talán nem túlságosan merész feltevés, ha ennek a pliocén kavics-takarónak a kialakításában a Máramarosi medence alsó részének az Alfölddel egy időben történt pliocénkori süllyedését tesszük felelőssé, ellenben a IV. sz. terrasz kialakulását még ennyire sem látom tisztázottnak. Talán éghajlati (Mindel jégkorszaki) és tektonikus okok egyaránt közrejátszottak kialakításában, sőt esetleg a fiatalabb terraszokéban is, hiszen ismeretesek olyan felfogások, amelyek a Déli Kárpátok és magasabb balkáni masszívumok eljegesedését az említett hegyvidékek pleisztocén jégkori kiemelkedésére, vagy ami ezzel egyértelmű, az Alföld és a Havasalföld jégkori süllyedésére igyekeztek visszavezetni. Ha pedig tektonikus folyamatok és éghajlati hatások a jégkor folyamán térben és időben együttműködve fejtették ki hatásukat, valóban nehéz lesz a Magyar medence tektonikus és éghajlati eredetű terraszait egymástól elkülöníteni. A tektonikus terraszelmélet híveinek azonban mindig tekintetbe kell venniök, hogy az Északkeleti Felvidék folyóteraszai átmenő terraszok. Végigkísérik a folyóvölgyeket egész hosszukban: a hegyvidéki folyószakaszokat éppen úgy jellemzik, mint a valószínűleg más tektonikai felépítésű medencében lévő folyószakaszokat.

Hogy jégkori tektonikus mozgásokkal munkaterületünkön számolni kell, az egészen bizonyos. A terraszok leírásakor ilyen természetű megfigyeléseimet közöltem is, most, ennek a tanulmánynak végén, inkább összegezni szeretném ezeket a megfigyeléseimet.

Az a körülmény, hogy a Nagyg és Tisza terraszai a Máramarosi medence kijárója felé fokozatosan lealacsonyodnak és az V. sz. terrasz kivételével, amelynek feltételezett darabjai, a Pirosdomb, a huszti Várhegyhez támaszkodó szint és a huszti Akasztódomb szintje, a huszti kapun is áthaladó terraszoknak látszanak, bele is símulnak a medence felszínébe, világos bizonyíték, hogy a Máramarosi medencének alsó, a huszti kapu előtt fekvő része és maga a huszti kapu is, alföldi jégkori öblözet, amelyben a hegyvidéki és medenceperemi terraszképződés jégkori, normális medencefeltöltődésbe ment át. Ez a feltöltődés, a folyók alsószakaszjellegének bizonyossága szerint, ma is tart.

De ugyanahhoz a terraszrendszerhez tartozó, mégis különböző magasságokban elhelyezkedő terraszrészletek munkaterületünk különböző pontjain fellépett, tehát helyi jelentőségű, jégkori mozgásokra is utalnak. Ezek a mozgások kicsinyek voltak, de hatásukat a folyó érzékeny mechanizmusa rögzítette.

Az I. sz. terrasz ismertetésekor volt arról szó, hogy az alluviális terrasz a Nagyg kis völgymedencéiben (Ökörmezői, Zaperedili, Vucskómezői) csak 1—1.5 m magas, ellenben a felsőszakaszjellegű,

szűk völgyrészletekben 3 m-t is elér. Valószínű, hogy e kis medencék egészen fiatal megsüllyedése okozta, hogy a medence felett a folyó erősen felsőszakaszjellegűvé vált, bevágódott árterébe, a medencében ellenben feltöltött, sőt feltölt ma is, mert a kis medencékben alsőszakaszjellegét még most is tartja. Felvetődött annak a feltevésnek a lehetősége is, vajjon a süllyedő medencében nem alakulhatt-e időlegesen tó. Ezt a feltevést el kell vetnünk, mert a feltételezett tó színlőjét egyik medencében sem lehet megtalálni, ellenben a feltöltődés ferderétegződésű kavicsa és homokja világosan mutatja a rétegek eredetét, az alsőszakaszjellegű folyó feltöltő tevékenységét. Hogy a feltöltődés, tehát a süllyedés egyik-másik medencében nem volt folyamatos, hanem közbeiktatott középszakaszjelleggel megszakítást szenvedett, mutatja az Ökörmezői és Vucskómezői medence alluviális terraszanak már korábban említett megkettőződése. Ilyen, hasonló okra visszavezethető kettőződést mutat a Talabor alluviális terrasza is Kövesliget és Csománfalva között.

Abból, hogy az említett völgymedencékben a II. sz. terrasza is alacsonyabb, mint a hegyvidéki szakaszokon, esetleg arra is lehet következtetni, hogy a folyó alsőszakaszjellegét okozó, kis mozgások már az utolsó jégkorszak folyamán is jelentkeztek, de lehet ez a viszonylagos lealacsonyodás egyszerűen csak az óholocén feltöltődés eredménye is.

Az idősebb (III. és IV. sz.) jégkori terraszaok rendszeréhez tartozó egyes terrasza részleteknek esetleg 2—3 m-t is meghaladó szintkülönbségéből jégkori tektonikus mozgásokra következtetni merészség lenne. Nem lehet eléggé hangsúlyoznunk, hogy ezeknek a terraszaoknak a felszínét, különösen a hegyvidéki szakaszokon, a jégkori talajfolyások annyira átalakították, a kavicsot a vályoggal együtt lehordták, összekeverték, hogy igen sok esetben a terraszkavics magasságát sem lehet pontosan megállapítani. Különben is ezeknek a terraszaoknak az esése igen szabályosan követi a folyó esését és bizonyos, hogy a Nagyg és a Talabor völgyében a II. és III. sz. terrasznak a sötömegek mozgása következtében olyan felboltozódása, amilyent Kéz a Tisza völgyében, Aknaszlatina környékén ír le, sehol sem állapítható meg.

Pleisztocén tektonikus mozgások jelentős hatását munkaterületünk folyóinak életében mégsem szabad lekicsinyelnünk. Jó példa erre a Talabor völgyfejlődése. Ez a folyó, amint terrasza világon igazolják, Kövesliget alatt már a pliocénban két ágra szakadt. Kettőágazása egészen III. sz. terrasza felkavicsolódásának végéig tartott. Fontos hangsúlyoznunk, hogy két ágra bomolva igyekezett a Tisza felé, mert Šauer felületes leírása alapján olyan a helyzet, mintha a pliocéntól a jégkor utolsó interglacialisáig csak a kövesliget—szeklencei ág fejlődött volna ki és szállított volna vizet. A valóság azonban az, hogy a pliocéntól az utolsó interglacialisáig a kövesliget—szeklencei csak az erősebb ág volt, de megvolt a ma élő kövesliget—bustyaházai ág is. Az utolsó interglacialisban aztán ez lett a főág, sőt az egyetlen, amelyik vizet szállított, a másik a jég-

kori tektonikus mozgások következtében teljesen elhalt. Kérdés: milyen természetű volt ez a mozgás? Bizonyos, hogy a Talabor jelenlegi, élő völgyszakasza, a Tiszavölgye és a Talabor elhagyott völgyszakasza által közrefogott terület kiemelkedésével és a Talabor torkolata környékének megsüllyedésével járt, hiszen az elhagyott völgyszakaszon a Talabor III. sz. terraszának kavicsszintje ma a Tisza völgye felett 45 m magasan függve végződik el. Mivel pedig a III. sz. terrasz a Talabor ma élő ágában, a völgy nyílása felett a Paportiscse hegy lejtőjén a Talabor felett 8—9 m magas, tehát legalább 30—35 m-es szintkülönbséget jelentő jégkori, helyesebben jégkorvégi mozgásokkal kell számolnunk a Máramarosi medence peremterületén, a Nagyág és a Talabor völgye között.

Hogy ezek az aránylag kis mozgások a medence mélyében rejtőző, nagy felszíni megterhelés alatt álló sötömegek közismert tulajdonságára, a kisebb nyomás alatt lévő hely felé törekvésére lennének visszavezethetők, nem tarthatjuk valószínűnek. Tény, hogy éppen ennek a Talabor és Tisza közti vidéknek (Husztófalva, Ósándorfalva, Szolonena völgy, Talaborfalva vidéke, Sós-kúti völgy) sőgazdagsága közismert, a só a felszín alatt kis mélységben is megtalálható. Másrészt azonban ezek a jégkorvégi mozgások, amelyek a Talabor kettéágazását megszüntették, nemcsak a Talabor elhagyott és élő ága és a Tiszától közrefogott területen állapíthatók meg, hanem eredményeikben szemmel láthatóan jelentkeznek a Nagyág és a Talabor közti pliocén kavicsstakaró felszínén is. Jól látszik, hogy az eredetileg egységes, északkeletről délnyugat felé lejtő kavicsfennsík felszínét északnyugat-délkeleti és erre merőleges északkelet-délnyugati törések és vetődések érték. Ezek mentén olyan elmozdulások történtek, hogy a pliocén kavicsmező egy szinthez tartozó kavicsai különböző magasságokba kerültek. A szintek magasságkülönbsége szintén 30—35 m. Ezeknek a mozgásoknak az eredménye teszi nehezzé a pliocén kavicsstakaró szintekre bontását.

A mozgások egészen fiatal, jégkorvégi korát teljes bizonyossággal igazolják a kavicsplatóba aránylag mély völgyeket véső patakok. A tektonikus vonalak mentén kialakult patakvölgyek — valamenynyien merev tektonikus irányokat követnek — mind terrasztalanok, helyesebben csak alluviális terraszuk van (Lazuszkaj, Bajlovo, Husztica és Szeklence patak völgye). Völgyükben a terraszok hiánya nemcsak ezeknek a völgyeknek egészen fiatal korát igazolja, hanem azt is, hogy a kavicsfennsíkot daraboló törésvonalak, amelyek mentén a völgyek kialakultak, sem lehetnek a jégkor végénél idősebbek.

## Az Elbrusz név eredete.

Irta: *Bendefy László dr.*

A Kaukázus hegység legmagasabb s egyben legszebb csúcsa a több mint 5600 m magasságban csillogó Elbrusz. Már az ókorban ismerték, neve ekkor *Strobylos* volt. A nép akkor is, ma is szinte rettegett tőle, pedig a történelmi időkben az Elbrusz — tudomásunk szerint — nem működött. A Kubán és Terek tartományok határán, a vízvázasztó főgerincétől északra kiágazó, 2498 m magas talapzattól emelkedik magasba a kettős csúcsú andezitvulkán. Krátere beomlott, csak két kiálló csúcs maradt meg belőle. Az egyik 5629 m, a másik 5593 m magas s a kettő között mintegy 350 m mély szakadék tátong. Örök hó borítja; a hajdani kráterből firngyűjtőmedence lett. Mivel azonban jégárai mind ebből — az aránylag kicsi — medencéből táplálkoznak, rövidek. Vizükből a Malka és a Kubán táplálkozik. Legszebb jégára a Baksan, a hasonló nevű folyót látja el vízzel.

Az Elbrusz környezete viszonylagosan alacsony, ezért a hófedte hegycsúcs nagyon messzire ellátszik. Tiszta időben Krasznodarból is felcsillan havas fehérsége s ugyancsak ellátszik Daghesztán nyugati határáig is. Batumból és Tiflisből egyaránt megláthatjuk, ha nem borítja köd a csúcst: a szürkés-kék hegytömeg felett szűzi fehérségében tündöklök a sejtelmesen szép hegycsúcs. Örök fehérsége és talán a hozzá fűződő néphit is szerepet játszott a hegycsúcs karacsáj nevének kialakulásában. *Minghi-Tau*-nak, azaz *Féherhegynek* nevezik és azt tartják róla, hogy ott gonosz szellemek tanyáznak a dzsinpadisali, az ördögök fejedelmének vezérlete alatt. Ezért a nép nem is meri megközelíteni. 1829-ben az orosz katonai expedíció jutott fel rá elsőnek, majd több angol kutató mászta meg, 1884-ben pedig Déchy Mór és társai végeztek a hegycsúcson és környékén alapos kutatásokat.<sup>1</sup>

\*

Másirányú munkaközben, egészen véletlenül akadtam három olyan pápai bullára, amelyek megvilágította előttem az Elbrusz név eredetét. Erről adok számot az alábbiakban:

XXII. János avignoni pápa (1316—1334) különösen szívén viselte a keleti hittérítés ügyét. Uralkodása alatt az olasz és francia egyetemeken a legkülönfélébb keleti nyelveket tanították a ferences- és dominikánus hittérítő növendékeknek. A pápaság nem kímélt sem pénzt, sem munkát és latba vetette minden befolyását, hogy a Balkántól Indiáig s a Kaukázustól Kathájig és Szibíriáig a pogányok tíz- és százezeit vonja az Egyház kebelére.

Ennek a nagy munkának érdekében János pápa 1329 augusztus hó 19-én Avignonban hat dominikánus szerzetest szentelt püspökké: *Mancasole Tamás* (di Piacenza) atyát Szamarkand, *di Gardiola*

Bernátot Dihkargan<sup>2</sup>, Zigio Vilmost Tauris, di Firenze Jánost Tiflisz, Catalani Jordánt Colombo (India), Geraldí Pétert pedig Szebasztopol püspökévé szentelte.<sup>3</sup> Mind a hatan 1930 április 9-én hagyták el a pápai udvart, hogy 100—100 forinttal nekivágyjanak a hosszú útnak. Mindegyikük megbízó- és ajánlólevelet kapott a pápai udvartól a székhelyével szomszédos uralkodókhoz, illetve a szomszédos népek királyaihoz, vezéreihez. Ezekben a bullákban, ill. ajánlólevelekben pontosan körülírták az illető püspök működésterét és feladatát.<sup>4</sup>

Igy Zigio Vilmos levelet kapott bizonyos „regi Choraticensi“, azaz choraticumi királyhoz. Hallberg I. kitűnő munkájában találjuk<sup>5</sup>, hogy a Kaukázus neve a régi időkben *Corasicum*, *Choraticum*, *Mons Choraticensis* volt. Tehát valamelyik kaukázusi kisebb nép királyához szól ez a levél, amelyben a továbbiakban szó van arról, hogy a püspök meglátogatja a Kaukázus hegységnek azokat a keresztényeit, akik „sub monte giganteo de *Albors*“ laknak.

Külön levelet vitt Vilmos püspök „*Albors* népének, akik a Katolikus Egyházban egyesültek“ és a levél külön figyelmezteti a közöttük működő hittérítőket azokra a lényeges előírásokra és szabályokra (formulae fidei), amelyeket mindenütt be kell tartaniok.<sup>6</sup>

Előfordul az *Albors* név a *Mancasole Tamás* püspöknek kezébe adott levelekben is. Tamás püspök személye a keleti magyar történetben is rendkívüli szerepet játszik. Ő volt az, aki XXII. János pápa megbízásából felkereste a Kuma mentén élő, keleti magyar nép *Jeretány* (Gyertyán) nevű fejedelmét 1330-ban.<sup>7</sup> Ebben az útjában kellett meglátogatnia *Albors* népét is, akikhez János pápa külön levelet intézett.<sup>8</sup>

*Catalani Jordán* püspök India felé utaztában áthaladt a Kipcsak birodalmon és a Kaukázuson. Ezt az alkalmat is megragadta János pápa arra, hogy levelet küldjön tőle az *Albors* hegység keresztény népeinek.<sup>9</sup>

Az itt említett levelek a következők:

1. *1329 decembris 1, Avinione*. — Joannes XXII. Pont. Max. christianis habitantibus in montibus de *Albors* commendat *Jordanum Cathalani* episcopum Columbensem et fratres Ord. Praed. — A levél kezdete: Patri Luminum . . . Található: Archives de l'Orient Latin. Paris, 1881—84. (Vol. I. p. 278.)

2. *1330 januarii 23, Avinione*. — Idem Pontifex praedictum Guilelmum ep. Tauriensem unacum fratribus Praed. et Minoribus insuper comendat „Marforiano“ (patriarchae) Jacobitarum, et christianis habitantibus in montibus *Albors*. — Található: Eubel, Bullarii Franciscani, Vol. V. p. 454. n. 3. — Raynaldus, Annales Ecclesiastici, an. 1330, n. 57.

3. *1330 januarii 23, Avinione*. — Idem Pontifex litteram directam mittit populo christiano montium de *Albors*. — Található: Reynaldus, loco cit. an. 1330, n. 56.



Ha most a név értelmét keressük, nem nehéz ráakadnunk *Houtsma* török személynévjegyzékében, az *Ein türkisch-arabisches Glossar*-ban. A nevet természetesen nem az Albors betűszerinti formában találjuk meg, de eleve számolnunk kell azzal, hogy a nevet a hittérítő szerzetesek (valószínűleg leveleiken, jelentéseiken keresztül) közvetítették az avignoni udvarba. Mivel pedig ezek a szerzetesek jobbára a nyugati nemzetek fiaiból kerültek ki, a török nevekhez kevés érzékük volt. Hallomás nyomán, jól-rosszul jegyezték fel azokat.

Mégis szerencsésnek mondhatjuk helyzetünket, mert az Albors névben minden nehézség és kétség nélkül a hún-török *Aj-bars* szóra ismerünk. *Houtsma* szerint *aj* = hold, *bars* = párduc. Sőt mi több, az *Aj-bars* összetétel a hún névjegyzékből is ismeretes. *Németh Gyula* megfejtése szerint a *Priskos* rhétor feljegyzéseiben szereplő *Ἐπιβάροιος* név a (*o*) *ib* (*v*) a (*ä*) *rs*-nak hangzott és ebből a betűcsoporthól az *Aj-bars* = *holdpárduc* török név bontakozik ki.<sup>10</sup> Idézett művében számos példát sorol fel mind az *Aj-*, mind a *-bors* összetételű nevekre.

A legújabb összefoglaló állattani irodalom szerint<sup>11</sup> a *Panthera pardus tulliana Valenciennes* a Kaukázusban is honos és vele együtt közeli rokon alfajai élnek Perzsiában, Kisázsziában és Szíriában is. A faj ázsiai előfordulásának legmagasabb pontja északkeleten az Amur és az Usszui vízvidéke, ahol a *P. pardus villosa Bonhote* él.

Kétségtelen, hogy az *Aj-bars* név a *P. pardus tulliana Valenciennes*-re vonatkozik, amennyiben ennek az állatnak színe fehéres világosszürke.<sup>12</sup> Akadnak köztük majdnem teljesen fehér — albino — példányok is.

Ha az állat színét és természetét tekintjük, az Elbrusz *Aj-bars* nevét nagyon találónak kell ítélnünk. A párduc a földkerekség legszebb macskája. Testalkatában és jellemében egyaránt a ragadozó mintaképe: vad és rosszindulatú. Minden legyőzhető élő megöl, akár kicsi az, akár nagyobb.<sup>13</sup> Ilyen vadnak és rosszindulatúnak, ilyen vérengzőnek tartotta a régi népek képzelete a dzsineklakta *Aj-bars* (= Elbrusz) hegycsúcsot is. Fehér köpenyében — mint a prédára leső, meglapuló holdpárduc — leselkedett a közelébe merészkedőkre, akiket csillogó szépsége s jégárainak ezerszínben ragyogó pompája hozzávonzott, majd a hirtelen leereszkedő ködfelhők átkarolták az áldozatokat. Jeges szél járta át testüket s ha elerőtlenedve lerogytak a jégre, vagy hóba, a hegytetőn lakozó dzsinnek beléfojtották a szentségtörökbe a lelket.

Minthogy a párduc egyike a már igen régi időkől fogva ismert állatoknak, mivel azt már a kisázsziai őskultúrákból és a legrégibb egyiptomi feljegyzésekből s emlékekből is ismerjük éppen úgy, mint a görögök mykénéi kultúrájából, vagy az Iliasból<sup>14</sup>, stb., nem tehetjük a fenti névazonosítás ellen azt az esetleges egyetlen ellenvetést sem, hogy az Elbrusz közelében lakó törökfajta népek nem ismerték a párducot. Ismerték, sőt az egykorú keleti és bizánci feljegyzések szerint a párduccacagány viselése igen szép és előkelő dolog volt

szemükben! Ebből következik, hogy vadásztak is és ezen keresztül a párduc jellemével is tisztában voltak. Ezt bizonyítja — miként láttuk —, hogy az Elbrusznak, oly találóan az *Aj-bars* = *holdpárduc* nevet adták.

\*

Az északperzsi Gilan és Mazenderan tartományokban, 25—30 km-nyire a Kaszpi tótól emelkedik a 650 km hosszú *Elburz* (*Elbursz*, *Alburz*) hegység. (Ennek a legmagasabb csúcsa a *Sven Hedín*-től megmászott Demavend.) A fentiek után nem szorul bővebb bizonyításra, hogy ennek a hegységnek a neve is a holdpárduc török nevével van összefüggésben.

### Jegyzetek.

- <sup>1</sup> Déchy Mór: Kaukasus. Berlin, 1905. — 3 kt.
- <sup>2</sup> Dihkargan, var.: Diagorgan város az Urmia tó mellett.
- <sup>3</sup> L. Eubel: Hierarchia, t. I.<sup>2</sup> pp. 198<sup>1</sup>, 224<sup>2</sup>, 441<sup>1</sup>, 445<sup>2</sup>, 475<sup>2</sup>.
- <sup>4</sup> V. ö. Golubovich: Biblioteca Bio-bibliografica della T. S. e dell'Oriente Francese, Tom. III. pp. 350—351.
- <sup>5</sup> Hallberg Ivar: L'extrême Orient dans la littérature et la cartographie de l'Occident des XIII—XIV<sup>e</sup> siècles. Études sur l'histoire de la Géographie. Göteborg (Gotenburg) 1906, — p. 163.
- <sup>6</sup> Golubovich id. m. 353 l.
- <sup>7</sup> Bóv. I. Bendefy: Az ázsiai magyarság megtérése, I—IV. közl. Theologia, 1936., 1938. és 1939. évi.
- <sup>8</sup> Golubovich id. m. 354. l.
- <sup>9</sup> U. ott 355—356. l.
- <sup>10</sup> Németh Gy.: A honfoglaló magyarság kialakulása. Bp. 1930. 132. l.
- <sup>11</sup> Brehm: Az állatok világa, új kiadás. Bpest, é. n. Gutenberg kiadás. IV. kt. 236. l.
- <sup>12</sup> U. ott 235. l.
- <sup>13</sup> U. ott 237—238. II.
- <sup>14</sup> Keller O.: Tiere des klassischen Altertums.

---

## Irodalom.

### A) hazai.

**Országos Turista Múzeum.** — Nem könyv, nem térkép, mégis ide, az irodalom rovatába kívánkozik az ismertetése. Meg volt már azelőtt is, hiszen nyolc esztendeje gyűjtögetik anyagát, de inkább raktárnak, mintsem múzeumnak mondhattuk. Ott húzódott meg az Országos Testnevelési Tanács legfelső emeletének egyik sarkában szűken, zsúfoltan.

Most új helyiségbe költözött, külön bérelt lakásba, hol 4—5 szoba jutott számára és még az örvendetesen megnőtt könyvtárnak is helyet szoríthattak benne.

Az újra rendezett és csinosított múzeumot most, december 15-én nyitották meg az V., Báthory-utca 5. sz. III. emeletén.

A Turista Múzeumban temérdek látnivalóra, meg tanulnivalóra akad a kutató és oktató geográfus egyaránt.

A kutató geográfus elsősorban a szebbnél-szebb domborművű térképeket tanulmányozhatja. A Budai hegyek, Pilis, Mátra, Bükk, Mecsek, Kőszegi hegység domborművei mellett különösen a gömői karszt testes térképe köti le figyelmünket. Szerencsés magosítása, gondos kidolgozása valóságos morfológiai szemléltetést nyújt. De ugyanerre sarkal a többi dombormű is.

A képanyag gazdag és változatos. Ha esztétikai céllal készült is valamennyi, akad köztük bőven igazi geográfiai felvétel is éphazánk valamennyi vidékéről. Különösen gazdag a Magas Tátra képanyaga.

Még több okulni valót találnak a Turista Múzeumban a földrajz pedagógusai, ha nyári kirándulásaik megtervezéséhez innen merítenek ötletet. A múzeum kitért anyagában készen kapnak sok olyan hasznos dolgot, amit különben csak hosszas böngészés és kérdezősködés után tudnak megszerezni. Ezért ajánljuk bizvást a kirándulások, tanulmányi utak vezetőinek a kiállított anyag céltudatos tanulmányozását.

Ami pedig az iskolai ifjúságot illeti, azoknak tanáraik vezetése mellett okvetlen megkell nézni a Turista Múzeumot. A hazai tájak domborművéről könnyebben tanulnak, mint a térképekről, ha meg nyári kirándulásokat, táborozást terveznek, temérdek ötletet meríthetnek a látottakból.

Van a múzeumban gombagyűjtemény is, élethű mintákból. Pályadíjas fényképek tekintélyes sorozata a fotografálókat ösztönözheti. Legszebbek, mert művésziesen természetűek a diorámák. Azok a világító szekrényben festett háttérrel lezárt részlet-domborművek, amelyek hazai földünk egy-egy istenadta remekét pompás képhatással szemléltetik. A Dunaszoros, a Badacsony stb. diorámája megkapóan szép, de leghívebb a Baradla, az Aggteleki cseppköves barlang egy-egy részlete.

Földrajzi múzeumunk nincs. Hasztalan sürgettük évtizedekkel ezelőtt, még csak hozzá sem foghattunk megalapozásához. Igaz, a most újjá rendezett Turista Múzeum nem pótolja azt, de legalább ízelítőt nyújt az éphaza tájképi szépségeiből azoknak, akik nem utazhatnak sehová.

A hazaismeret e takaros gyűjteményét meg kell tekinteni minden tanárnak és minden magyar ifjúnak.

A Múzeum lelkes megteremtője Vöröss Tihamér, a Magyar Turista Szövetség társelnöke. Főmunkatársai Barbie Lajos, Sujtő Béla, Kleiner Imre és Toborffy Zoltán.

A Múzeum (V., Báthory-u. 5. III.) hétfőn, kedden, csütörtökön és pénteken este 6—8-ig, vasárnap pedig d. e. 9—1 óra között, egyelőre díjtalanul, tekinthető meg.

*Strömpl G.*

**POLGÁRDY GÉZA:** *A Gerecse és Gete hegység kalauza.* Magyarországi útikalauzok 5. sz. 16°, 96 oldal, sok képpel, több térképvázlattal. Budapest, 1940.

A Vigyázó J.-féle útikalauzok megszüntével egy ideig pihenő állt be a hazai turistakalauzok kiadásában.

*Polgárdy Géza* turistairó vállalta a nehéz és anyagilag kockázatos kiadványok folytatását, a Turista Szövetség pedig anyagi erejéhez mérten ugyan-

ugy támogatja. A vállalkozást, úgy tetszik, siker kíséri, mert az „új sorozat” immár az 5. kiadványt érte el a mostani Gerecse kalauzzal.

Szerkezete, tartalma jobbadán a már évtizedek óta kitaposott nyomokat követi, de találunk benne a multhoz képest hasznos, ügyes újításokat is. Visz-szaesés mindössze a terjedelemben mutatkozik, ennek okát a papír, a nyomda drágulásában kell keresnünk.

A bevezetőben megvan a hegység általános ismertetése. A földtani tér-képvázlatot s a hozzávaló szelvényt ezúttal nélkülözzük. — Ezt a közleke-désre, szállásra és a nyaralásra vonatkozó gyakorlati tudnivalók követik. Majd a helyi irodalom felsorolása.

A részletes részben Dorog vidékével és a Getével kezdi. Innen megy át a Gerecsére és sorra veszi e bájos hegység keleti, nyugati részét, majd közepét, hogy aztán a Zsámbéki medence ismertetésével végezze.

Szövege rövid, szinte tömör. Képe, rajza, vázlata ehhez mérten örven-detesen sok. Még értékesebbek gondosan egyszerű térképvázlatai (dombor-zat nélkül, mert csak egyszínűek).

A Gerecse közel van a fővároshoz. Szép, bájos hegység, ahova bizvást küldünk el mindenkit. Különösen kezdő geológusoknak és geográfusoknak ajánljuk, mert a hegység egyszerű s mégis jól feltárt hegyszerkezete és ar-culata igen tanulságos.

*Strömpl G.*

*KISS MARIA HORTENSIA: Kiszombor története* (Falutanulmány). Csanádvármegyei könyvtár, 35. sz. 168. l. Makó, 1940. Ára 8.— pengő.

A könyv lényegében a helytörténet és a társadalomrajz területébe tar-tozik, de az emberföldrajz művelői részére is sok hasznos részleteredményt tartalmaz. Kiszombor alaprajza téglalap, amelyet a nagyszentmiklós—sze-gedi és a makó—órbai út négy részre oszt. A négy résznek más-más a fej-lődéstörténete, amit a szerző elsősorban az utcanevekből igyekszik megállá-pítani. Érdekes, hogy az utcanevek az 1900-as évek elejéig a falu gazdasági életét, a település körülményeit és a helyrajzi viszonyokat tükrözik vissza, majd később a falu életéből független, mesterséges elnevezésekkel találko-zunk. Nem valószínű, hogy a *Nagyutca* elnevezés hódoltságkori marhahajtó útra utal. Ez az elnevezés alföldi falvainkban lépten-nyomon előfordul s egy-szerűen csak utcaformát tükröz vissza. A Gazdasági élet c. fejezetben szé-pen vázolja a szerző a gazdálkodásforma megváltozásának a táj képére gy-aakorolt átalakító hatását. A dülönevek legnagyobb része a XVII. sz. közepéig vezethető vissza. Egy-két régi dülönév elpusztult falu emlékét őrzi. A Nyilas elnevezés semmiesetre sincs összefüggésben a vadászattal, hanem a nyilve-téssel kapcsolatos földosztás emléke. A Nyomás dülönévet sem lehet a lóval történő nyomtatással vagy a ráadásként, nyomásként adott földdel magya-rázni. Egyébként a gazdag dülönégyűjteményért külön hálásak lehetünk a szerzőnek. A 124—163 l.-on — érthetetlenül Társadalomrajz c. alatt — a falu néprajzi viszonyainak összefoglalását találjuk. A szerző sajnálkozik, hogy a falu néprajza nem nyújt különleges, színes benyomást, de adatait az etno-gráfus mégis értékes anyagnak látja. A Marosmente magyar népi építkezé-sének megismeréséhez ma még elsősorban ez a munka vezet el. Kiemeljük itt a rőzsekötegekből épített házfalra, a konyha hátsófalához rakott asztal-szerű tűzhelyre vonatkozó adatait. Valószínű, hogy az utóbbiak egy észak-

ról délre irányuló műveltségáramlat tartozékai, eredetileg négyszögletes kemencék voltak s csak később zsugorodtak tűzhellyé össze (v. ö. Népiünk és Nyelvünk, 1935. 100. l.). A táplálkozás, a viselet, a néphit és népszokások területéről közölt anyag is jól egészíti ki a Tiszántúl déli részére vonatkozó néprajzi tudásunkat.

Gunda Béla.

Vitéz MIKESY SÁNDOR: *Szabolcs vármegye középkori víznevei.* (A Magyar Nyelvtud. Társ. kiadványai, 53. sz.) 32. l. Budapest, 1940.

A magyar történeti földrajznak nagyobbára csak megoldandó feladatai vannak. Hiányzik a múlt tájainak magyarázásához szükséges alap: a történelmi források földrajzi anyagának lajstromozása s ezeknek térképre vitele: a helyrajzi rekonstrukció is.

A szerző dolgozatában ügyes földrajzi bevezetés után a középkori Szabolcs megyének vízneveit sorolja fel betűrendben: megállapítja helyüket (már amennyire ezt az oklevelek sokszor szűkszavú helyrajza megengedi); nyelvészetileg magyarázza, végül pedig nyelvi hovatartozásuk szerint csoportosítja őket. Ha az oklevelek nem adnak elég támpontot a vizek elhelyezésére, a régi (XIX. sz.-i) térképeket hívja segítségül és Pesty Helynévtárát szövegezteti meg. De nemcsak a pontos régi vizrajzi topográfia lehet támasza az egyszer talán mégis nagyobb lendülettel meginduló történeti földrajzi kutatásoknak, hanem a nevek nyelvészeti megfejtése is sok értékes — geográfiai szempontból jól használható — útbaigazítást ad. Nem lehet azonban eléggé sajnálni, hogy a szerző gondos munkájához nem csatolt térképvázlatot, így t. i. a földrajzilag nehézkes betűsor egyszerre áttekinthető lenne.

Pais László.

## B) külföldi.

MAX ECKERT—GREIFENDORFF: *Kartographie, ihre Aufgabe und Bedeutung für die Kultur der Gegenwart.* Berlin, 1939. Walter de Gruyter & Co. 438 oldal. A szerző fényképével. Ára egész vászonkötésben 15 RM.

Szorosan véve minden tudománynak két része van. Egyik maga a tudományművelés, a másik pedig annak fejlődéstörténeti kutatása és bölcselete. Mindenik résznek külön művelői vannak. Rendszerint az illető tudományág művelője a fejlődéstörténeti kutatással és annak bölcséletével vajmi keveset törődik és viszont. Ritka az az eset, amikor mindkét részben képes a tudós elmélyülni. A német térképészeti tudomány sok nagyja közül talán éppen Eckert az, akiben megvolt az a nagy képesség, hogy tudományának mindkét részében nagyot és maradandót alkosson. A modern német térképészetben Eckert alakja fordulópontot jelent. Ő emelte fel arra a helyre, ahol az a régi időkben állott.

A háború utáni német térképészet meglehetősen visszaesett. M. Eckert volt e tudomány egyetlen jelentős világító fáklyája. Eckert nem nyugodott és munkái csakhamar elindították a német térképészeti tudomány szélesebb-körű művelését. 1933-ban kezdődött meg a fellendülés, addig csak ritkán jelentek meg új térképek vagy nagyobb művek. Eckert munkái, valamint a német katonai térképészeti intézet szebbnél szebb kiadványa serkentették a fiatalabb kutatókat, míg nem lassan elérték a kitűzött célt.

Ennek a könyvnek is az a célja, hogy a szerző félszázados tapasztalatainak kincsét közreadja, a további kutatások lehetőségeinek tág terét megvilágítsa.

Munkájában a térkép jelentőségét méltatja. Röviden összefoglalja a tudományos térképészet és a térkép alapelemeit, mert szerinte ezek tudása nélkül nem lehet az egészet megérteni. Ezért művelte ő a tudományok mindenkori két részét egyforma hozzáértéssel és lelkesedéssel.

Most megjelent munkája csaknem tisztán a fejlődéstörténeti és bölcséleti kutatás jegyében áll. Szeretettel foglalkozik a térképpel és, hogy annak minél előkelőbb helyet harcoljon ki, kitér még a térkép esztétikájára, logikájára, továbbá ritmusára és összhangjára is.

Munkájának első fejezete a tudományos térképészet bölcséleti alapelemeit érinti, majd második részében a térkép felépítéséről szól és tárgyalja annak örök bilincseit, amelyet ő a térkép mértékében és a vetületében jelöl meg. A harmadik fejezet „A térkép a kutatásban” címet viseli. Roppant érdekes része a könyvnek. Az új 25,000-es birodalmi térképnek, a barna színvonalakkal a magassági rétegszínezéssel és árnyékolással megjelenőnek „Adolf Hitler Karte” elnevezést ajánlja, mint akinek mindenre kiterjedő akaratára közrejátszott ennek a térképnek a létrehozásában.

A további fejezetben terjedelmesen fejtegeti a térképnek kulturális felsőrendűségét és sorra veszi azokat a gyakorlati és szellemi tudományokat, amelyek kiválóan hasznosítják a maguk tudományában a térképet. Eckert a térképet ebben a fejezetben, mint a kultúra hordozóját igen szépen jellemzi.

Sok újat hoz „A térkép a politikában és a nevelésben” című fejezet. Főcélja a műnek a térképészet tudományát a nemzeti szocialista állam feladatkörébe sorozni. Szerinte a nemzeti szocialista állam feladata például a térképészeti művek hírverését felkarolni.

Szerző végső feladatának, egy, már több kisebb cikkben ismertetett legfelsőbb térképészeti szerv létesítését vallja, ami „Német Térképészeti Kutató Intézet” név alatt öltene testet.

Szerzőnek ez a szép, értékes munkája halála után jelent meg. Barátai, tanítványai és általában a térképészet tudományának művelői így kívánták leróni hálájukat a nagy mester iránt.

*Irmédi-Molnár László dr.*

*Handkarte der Türkei, bearbeitet von Prof. Faik Sabri Duran, Istanbul. 1:2.000.000. Druck und Verlag: Geographisches Institut Ed. Hölzel, Wien, 1940. (80×45 cm.)*

Megszoktuk, hogy a német katonai térképek pontosságát, finom rajzát és meglepő korszerűségét csodáljuk. Érthetetlennek látszott mindenkör az, hogy a haditérképészet nagyszerű fejlettségével szemben a német magánintézetek térképkiadványai külsőben és tartalomban valamikor a múlt század végén elért színvonalukon megállottak, mintha kiadóik összebeszéltek volna, hogy eddig és nem tovább. Azóta, valahány Németországban megjelent „polgári” térképet láttunk, az mind ódon, rézbe- és kőbemetszett, múzeumi becsű művek javitgatott és rikitó, friss színek jótékony leple alatt tálalt felfrissítése volt csupán. Láttukra a magyar térképész örömmel és meglelégedéssel gondolhatott az íthon készült újabb és komolyabb térképek előkelő színvonalára. A német térképeknek különösen a névírása szokott rácafolni a hagyományos germán pontosságra. A bizalom megdőléséhez elegendő volt rá-

pillantani egy-egy magyarországi részlet ismeretlennyelvűre kifogatott neveire.

Ebbe az áporodott ódonságba friss szellőként kap bele az az új térkép, amelynek teljes címét ennek az ismertetőnek az élére írtam. A bécsi Hölzel-intézetnek ez a Törökország-térképe élénk színeivel, új rajzával és szokatlanul pontos török helyesírásával talán fordulópontot jelent a német magán-térképek megakadt fejlődésében.

Elsőként a gondos domborzati megoldás tűnik fel. A régebbi térképeken megszokott, elaprózó csikozást itt barna szintvonalas és barnán árnyékolt hegyrajz váltotta fel, amelynek alacsonyabb-magasabb (200, 500, 1000, 1500 és 2500 m-es) szintjeit a zöldből az okkeren keresztül vörösesbarnába élénkülő színfoltok fogják össze. A magasan fekvő Anadolu égő téglaszínéből a hegyi tavak égbék alakzatai szinte kicsillognak és a világoskék tengerszél mellett kellemesen zöldelnek a hegyekből kibukkanó nagyobb folyók feltöltött parti síkjai.

Általános domborzati színezése mellett ez a térkép a vilayetek határát is feltünteti. Nemcsak a régiekét, hanem a Szíriából nemrég Törökországhoz visszacsatolt Hatay pontos határát is megtaláljuk Hölzelék térképén. Megtudjuk azt, hogy *Iskenderun* (franciául Alexandrette) kikötőjén kívül az ettől délre fekvő *Antakiye* (fr. Antioche, az ókori Antiochia) is visszakerült a kisázsiai birodalomhoz.

Az, aki ezt a térképet tervezte és a munkatársként feltüntetett Faik Sakri Duran istanbuli professzor láthatóan a török katonai térképintézet nemrég kiadott 1:800.000-es mértékű áttekintőtérképét is felhasználta, amit a magassági adatok örvendetes egyezése bizonyít. A névírás kifogástalanul török nyelvű. A közlekedés. vonaljai között a nemrég megépült Sivas—Erzurum, Çankırı—Zonguldak és Malatya—Diyarbakir vasútszakaszokra is rábukkanunk. — A magyar térképész örömmel üdvözli ezt a jól sikerült művet és szívesen sorolja közvetlenül az utóbbi idők néhány szép magyar térképe — mögé.

*Takács József dr.*

*MAULL, OTTO: Das Wesen der Geopolitik.* Teubner-Verlag. Berlin—Leipzig. 1939. 64 l. 2 térképpel. II. kiadás. Ára: 1.05 RM,

A K. Haushofer és U. Crämer-től szerkesztett „Macht und Erde“ sorozat I. füzetének a múlt évben már a második kiadása is megjelent. Erről a minden vázlatossága mellett is alapvető, kitérő könyvecskéről (az első kiadásról) ezeknek a soroknak az írója folyóiratunk 1931. évi LXV. kötetének 4—5. számában részletes ismertetést írt. Az azóta elmúlt negyedfél év a két utolsó esztendő nagy európai háborújával nemhogy csökkentette, hanem még inkább növelte Maull írásának időszerűségét. Lényegében változatlan ez a második kiadás; az elsőtől csak annyiban tér el, hogy gazdagodott a tartalma. Gazdagodott az első kiadást követő három év gazdag német politikai földrajzi és geopolitikai irodalmának kiértékelésével, elsősorban a könyvek-második részében, a geopolitika lényegére, tárgykörére, munkamódszerére vonatkozó fejezetekben.

*Bulla Béla.*

*DR. DOMINIK JOSEF WÖLFEL: Leonardo Torriani; Die Kanarischen Inseln urtd ihre Urbewohner.* — 30 képpel és 17 táblával. 323 oldal. K. F. Koehler Verlag, Leipzig, 1940.

Wölfel könyve az Albert Herrmann dr. szerkesztésében megjelenő, általunk ismételtelen méltatott „Quellen und Forschungen zur Geschichte der Geographie und Völkerkunde“ sorozat 6. kötete. A cremonai Leonardo Torriani 1590-ből származó kéziratát olasz eredetiben és német fordításban közli. A kötet elején alapos gondossággal felsorolja a régi és az újabb forrásokat, történeti egymásutánban. Bevezetésében rámutat a Kanári szigetek őslakóinak, valamint az óeurópai és az óészakafrikai művelődés összefüggésére. Elmondja, hogy találta meg a coimbrai egyetem könyvtárában a képekkel, térképekkel és városhelyrajzokkal diszes kéziratot és alapos méltatással beilleszti az ismeretes források sorába. Azután közel kétszáz oldalon közli a szövegeket. Torriani munkájának címe: „A Kanári szigetek királyságának leírása és története; ezeket valamikor a megboldogultak szigeteinek nevezték; szakvéleménnyel erődítményeinkről“. Végül szerző összefoglalja Torriani eredményeit. Bizonyos, hogy ezzel a Kanári szigetekről szóló ismereteink néprajzi, történetföldrajzi, nyelvi és régészeti szempontból jelentékenyen bővültek vagy megerősödtek. Wölfel kötete méltán sorakozik a kiváló előzőkhöz; kiállítása is hasonlóan gondos. vitéz Temesy Győző.

*Det Norske Geografiske Selskab 50 Ar.* — A Norvég Földrajzi Társaság Közlönyének VII. kötet 5—8. füzete, a Társaság 50 éves fennállásának ünnepére. — 438 oldal, sok képpel, vázlattal, térképpel. — Oslo, 1939.

A Norvég testvértársulat 50 éves emlékünnepén a Magyar Földrajzi Társaság tiszteleti tagja, Röwde P. M. oslói magyar főkonzulunk virággal és üdvözlő irattal köszöntötte Oslóban a Norvég Földrajzi Társaságot, a mi Társaságunk nevében. 1889-ben, amikor Fridtjof Nansen híres grönlandi újáról hazatért, a lelkesedés megteremtette a norvégek Földrajzi Társaságát. Az ötven év útját Nansen „Fram“ expedíciója, C. A. Larsen, H. J. Bull, C. Borchgrevink antarktikus útjai, Ottó Sverdrup, Roald Amundsen útjai jelzik, többek közt. Amundsen négy társával 1911 dec. 14-én elérte a déli sarkot. Carl Lumholtz Mexikóba vezetett expedíciókat. Amundsen új hajóján, a Maudon 1918—20-ban átment az északkeleti átjárón, 1926-ban pedig átrepült az északi sarkon. De dicsőségesek az újabb expedíciók is.

Az alig három milliónyi nép részéről ez igen szép eredmény és az ünnepi kötet is gazdag tartalmú. K. S. Klingenberg írta meg az ötven év történetét. 29 értekezés foglalkozik norvég és általános földrajzi kérdésekkel norvég, angol, francia és német nyelven. A kitűnően kiállított és bőven illusztrált kötet végül a tagok névsorát közli. vitéz Temesy Győző.

*G. WIDENBAUER: Böhmen und das deutsche Schicksal.* B. G. Teubner—Berlin. Macht und Erde. Heft 12. 1940. 8 térképvázlattal.

Ez a történelmi-földrajzi tanulmány tüzetesen megvizsgálja és megvilágítja a német-cseh kérdést. Nem is kell kiemelni, hogy német szempontból. Az ítélet se kétséges: a Cseh medence bele tartozik és mindig is beletartozott a germán Lebensraumba s megnyugtató politikai megoldást csak a mai proktorátus valami állandósított formája hozhat.

A könyv, minket magyarokat, igen közelről érint. Két okból: a cseh-germán kérdés történelmi menete sok ponton bonyolult viszonyban van a Magyar medence ügyeivel. Nem mindegy, hogy a geopolitikai szemlélet mi-



Ilyen megállapításokra jut, mert a politikai folyamat a jövő történelmében is szerepet visz majd. Akik az eljövendő germán-cseh sors kerekét igazítják, azoknak a Magyar medence kérdéseire is lesz szavuk. Lehet, hogy döntő szavuk lesz. A másik ok: a Cseh medence történelmi-földrajzi helyzete, természetete és így sorsa is feltűnően azonos vonásokat mutat, mint a Kárpátok medencéje. Így nemcsak hasznos, hanem szükséges is, hogy a tudomány tételeivel segítsük a gyakorlati politikát. Sajnos, földrajzi irodalmunkban a geopolitikai monografiák száma szinte a semmivel egyenlő, pedig a földi és népi tényezők döntő politikai hatása és súlya akkor se lesz kisebb, ha a geopolitikai megállapításokat sokan, főleg morfológusok, tagadják is. Ha államok viszállyaiban a földi, szerintünk geopolitikai tényezők szellemében itélkeznének s olyanok, akiknek ilyen irányú szaktudásuk is van — sokkal, de sokkal kevesebb lenne e földön a gazdasági válság és nyomor, viszont a népi munka-értéktermelésnek csak kis részét kellene öldöklő fegyverekbe építeni.

Ezzel a könyvvel lehet vitázni, lehet kicsinyíteni is, mindez azonban semmit sem változtat azon, hogy aki olvassa, sok lényeges ponton igazat ad neki. Egyszersmind nagyvonalú történések szemlélője lesz. A tartalom is elárulja ezt: Böhmen, egy darab német föld, Cseh-Szlovákia 1938-ig, ék Közép-Európa testében, Böhmen K. és Ny. közt, s ezekre következik a Cseh medence és Németország viszonyának részletes, pontos és tájékoztatóról tanuskodó boncolgatása.

Végig érdekes, könnyen olvasható, a Macht u. Erde sorozat egyik valóban tudományos szintű füzetete. Lángoló pallos a germán propaganda kezében. S mindössze 2 RM. G. L.

*CONRAD OEHLRICH: Das politische System der orientalischen Staaten, Macht und Erde sorozat. Heft 15. B. G. Teubner. Leipzig, 88 old. 4 térképpel.*

A Macht und Erde sorozat hasznos tájékoztatást nyújt a világpolitikai események geográfiai hátteréről és vonatkozásairól. Ez a könyv, bár látzatra nem éri el a sorozat több füzetének tudományos színvonalát, mégis értékesebb több társánál. A „Kelet“ tele van geopolitikai problémákkal, amelyeknek gyűjtőszínőrei európai nagyhatalmak diplomáciai termeibe vezetnek. Viszont alig van terület, amelyet olyan kevéssé ismernénk és értékelnénk, mint éppen a Közel Keletet. Gazdasági, népi, társadalmi és nemzeti-ségi viszonyai és az ezek mögött fekvő hatalmas lendítő erők az ismeretlenek egész sorát adja.

*Oehlich* könyve, nagyon bölcsen, nem vezet le a bonyodalmak boszorkánykonyhájába, hanem mintegy madártávlatból segít áttekinteni a Közel Kelet mai kérdéseinek legfontosabbjait. Igen jó és okos szillabusz az érdeklődőnek. Értékét méginkább emeli, hogy pontos és ma is időszerű bőséges bibliográfiát közöl minden egyes fejezet után. Érdekes, értelmes és hasznos olvasmány ez a kis könyv. G. L.

*W. SIEWERT: Der Atlantik. B. G. Teubner—Leipzig—Berlin, 1940. Macht und Erde sorozat. Heft 16. 98 old. K-8°.*

Ez a kis könyv, a következő másik kettővel együtt, a Macht und Erde

sorozatban jelent meg. Alcímében „Geopolitik eines Weltmeeres“, közelebbről jelöli meg a tárgyát. Okos, ügyes könyv, nagyon is időszerű, könnyen érthető és olvasható. Minden adatot felsorol, hogy a geopolitikai kép kialakuljon az olvasó előtt. Az adatok nem száraz felsorolások és nem unalmas hosszú táblázatok, hanem épületkövek, amelyekkel és amelyekben kirajzolódik előttünk, hogy az *Atlanti óceán a világhatalmi törekvésekben minő szerepet játszott*. Nem hagy tájékozatlanul a megértésre szükséges földrajzi adottságok, tények felől sem. Innen van, hogy a történelmi tényeket szilárd alapra építi. Igazi geopolitika úgy, mint azt a germán nagy mester, K. Haushofer tanítja. Különösen érdemes és érdekes olvasmány azoknak, akik a földrajztudomány más ágaiban és szakaszain dolgoznak.

A könyvecske olcsó (1.50 RM), rövid, és szól az Atlanti óceán földrajzáról, fölfedezéséről, a spanyol-portugál, hollandus, brit-francia és a brit-amerikai korszakáról, végül az Atlanti óceán közlekedésföldrajzi fontosságáról és az Atlanti óceán jelenéről és jövőjéről.

G. L.

*HEINZ KONRAD HAUSHOFER: Das agrarpolitische Weltbild.* Leipzig és Berlin 1939. Teubner, 87 l., 7 tkp. (Macht und Erde, 13. füzet.)

Címének megfelelően, nem földrajzi munka, de nagyon sok földrajzi vonatkozás van benne. Az agrogeográfia sok kérdését érinti és azokat olyan szempontból tárgyalja, amelyet az agropolitikától többnyire távolálló geográfus ritkán szokott tekintetbe venni. Jóllehet a Föld egészének mezőgazdaságpolitikai fejlődése áll a tárgyalás előterében, a német vonatkozások magától értetődően különösen kidomborodnak. A német mezőgazdaság szervezete már évtizedek óta mintául szolgálhatott, az utolsó években pedig a nemzeti szocialista gazdasági eszméknek a gyakorlatba való átvétele e szervezettség még erőteljesebb kiépítésével járt. A parasztságnak, mint társadalmi osztálynak, mint a legértékesebb állam- és népfenntartó rétegnek a felemelése, a mezőgazdasági termelésnek az önállóságra való átállítása, nemkülönben Délkelet-Európának a német birodalom mezőgazdasági ellátásába való fokozottabb bevonása minket, mint mezőgazdasági és szomszédos államot különösen érdekel.

A könyv földrajzi vonatkozásaiból a következőket emelhetjük ki: A szerzőnek abban a felfogásában, hogy az agrogeográfia, amint kitöltötte a Föld mezőgazdasági térképén a fehér foltokat, tervező tudománnyá fog alakulni és a kutató helyébe a szervező fog lépni, aligha osztozhatunk. A földrajz nemcsak a térképszerű elterjedés megállapítását tekinti céljának, hanem végsősorban a tájak életének, itt pedig a mezőgazdasági életnek kifejtését. A táj folytonos változások sora, mint ilyen sohasem válik befejezetté s a vele foglalkozó tudomány sem kövülhet meg. Egyedül fog a szerző állani azzal a felfogásával is, hogy a geográfus helyét az üzemgazdász, (Betriebswirtschaftler) a mezőgazdasági földrajzét a mezőgazdaságtan fogja betölteni.

Igen érdekesek azok a sorai, amelyekben azt fejtegeti, hogy a Földnek a liberális rendszerben történt közlekedési feltárása céljának elérésével létjogosultságát már elvesztette, további fennmaradása már csak hátrányára válik a világgazdaságnak.

Különös érdeklődésre tarthat számot a mezőgazdasági munkamegosztásról szóló fejezet is. A szerző foglalkozik benne gróf Teleki Pálnak és e

sorok írójának a Thünen-féle elv alapján a Föld mezőgazdasági művelésének intenzitását térképre fektető — egyébként kiadatlan — munkájával. Elismeri annak megállapítását, hogy a Thünen-féle intenzitási körszelvek kialakulása csupán egy szakasza a Föld mezőgazdasági fejlődésének s a folyamat befejeztével az egyes mezőgazdasági tájakon az optimális feltételeit megtaláló termelési ágak fognak elhelyezkedni. Eszerint a világgazdasági fejlődés a monokulturák felé mutat. Ezt a fejlődési irányzatot nem vonja ugyan kétségbe Haushofer sem, de szerinte a népek agrárpolitikai ellenálló ereje gátakat emel teljes kifejlődése elé.

Adatainál fogva is, említésre érdemes a mezőgazdaság határaival foglalkozó fejezet. Megtudjuk belőle, hogy a római nemzetközi intézettől statisztikailag számontartott 53 állam területéből csupán 6.5 millió km<sup>2</sup> a szántó, holott a szántónak alkalmas földterület nagysága 28 millió km<sup>2</sup>-re becsülhető. Ennek megfelelően a Föld mai 2 milliárd helyett 8—10, sőt Hollstein vizsgálatai alapján több mint 13 milliárd embert tarthat el. Az egyes államok mezőgazdasági cikkekben való önellátására vonatkozó adatok közül kiemeljük a következőket: a minimumot Nagybritannia mutatja fel 25%-kal, Németországnál ez az arány 83%, Franciaországnál ugyanennyi, az USA-nál 91, Kínánál 100, Oroszországnál 102, Jugoszláviánál 106, Romániánál 110, Magyarországnál 121, a maximumot Argentína képviseli 264%-kal. Helyesen látja a szerző azt a körülményt, hogy e számok nem hasonlíthatók össze minden megfontolás nélkül. Egészen másképen kell megítélni az USA-nak, ennek a földrész nagyságú, kimeríthetetlen tartalékokkal rendelkező államnak 91%-os önellátását, mint Svédországnak megegyező arányát. Brit-India, Kína és Oroszország 100—101%-os önellátása, amint azt a szerző igen helyesen állapítja meg, nem feltétlenül telítettséget jelent, hanem „éhség-autarkiából” is származhat.

Nem könnyű olvasmány a könyv, márcsak filozófiai beállítottságánál fogva sem. Sajátos nyelvezete, az új német geopolitikai irodalom új szak kifejezéseinek tömkelegével szintén nem könnyíti meg az olvasását, de a vele foglalkozást gazdagon megjutalmazza értékes meglátásai és a régi kérdésekről is új gondolatokat ébresztő fejtegetései.

*Koch Ferenc dr.*

---

## Társasági ügyek.

### Választmányi ülések.

1940. május 9. — Elnököl: Cholnoky Jenő dr. A főtítkárs jelentéséből értesül a választmány a Kormányzó Ur és József kir herceg kabinetirodájának a közgyűlés távirati üdvözléseire küldött levélbeli köszönetéről, valamint de Penha Garcia grófnak, a lisboai földrajzi társaság elnökének haláláról. A választmány a főtítkárs előterjesztésére Bodnár Lajosnak, a Didaktikai Szakosztály elnökének a Szakosztály rozsnói vándorgyűlésén a résztvevők indokolatlan elmaradása miatt származott kárának megtérítésére 110 P kitalálásáról rendelkezik. A főtítkárs jelenti, hogy a Földrajzi Zsebkönyv 1940. évi kiadásának végelszámolása 2123 P nyereséggel zárult, továbbá,

hogy a hatósági ügyvitel és pénztárvizsgálat szabályszerűen megtörtént. Elhatározza a választmány, hogy a most alakult montreáli földrajzi társaságnak nemzetközi folyóiratát meg fogja küldeni. Kalmár Gusztáv dr. választmányi tagságáról való lemondását elfogadja és helyére Rónai András dr. póttagot hívja be. Farkasfalvy Kornél tiszteleti tagnak a Farkasfalvy-díjra vonatkozó indítványával szemben az alapszabályokhoz való ragaszkodás mellett döntenek. Halász Gyula vál. tag készséggel vállalkozik Berenczeynek, a mult századbeli kalandos életű belsőázsiai utazó Cholnoky elnök birtokába került feljegyzéseinek rendezésére és esetleg sajtó alá bocsájtására. A könyvtáros kérésére a választmány Kéz Andor dr. és Pécsi Albert dr. vál. tagokat megbízza az elkészült 1938. évi földrajzi bibliográfia felülvizsgálatával.

1940. június 6. — Elnököl Réthly Antal dr. Rónai András dr., új választmányi tag üdvözlése után a főtítkár a vallás- és közoktatásügyi minisztériumnak a genfi Nemzetközi Közoktatásügyi Intézet kiállítására vonatkozó leiratát ismerteti. A választmány a magyar rész rendezőségének támogatását felajánlja. A főtítkár ismerteti a Földrajzi Zsebkönyv 1941. évi kiadására vonatkozó előkészületeket, a térképmelléklet ügyét és jelenti, hogy a szükséges papirosanyagot 2000 P-s előleggel biztosította. A választmány a Magyar Paedagogia c. folyóiratot csereviszonyra elfogadja.

1940. szept. 12. — Az elnököl Réthly Antal dr. örömmel emlékezik meg Erdély egy részének visszatéréséről és indítványozza, hogy Társaságunk október hónapban ünnepi diszközgyűlés keretében fejezze ki örömet. Azután részvétellel emlékszik meg tiszteletbeli tagunknak, dr. Köppen Wladimir híres német meteorológusnak és Rozlozsnik Pál földtani intézeti aligazgatónak elhunytáról. Üdvözlő a választmány rég nem látott tagját, Karl János dr.-t, és hivatali előlépésük miatt vitéz Somogyi Endre tábornokot, Rónai András dr.-t és Takács József dr.-t. A főtítkár Cholnoky Jenő dr. elnököt köszönti abból az alkalomból, hogy 70. életévét betöltve, 35 éves egyetemi tanárság után a Természetvédelmi Tanács elnöki székében folytatja tudományos és közérdekű munkásságát. Ennek a munkásságnak elismerése a magyar érdemrend középkeresztjének adományozása is. A választmány elhatározza, hogy ünnepelt elnökének arcképét megfesteti és ünnepi ülést rendez tiszteletére. Az ünnepség rendezésével vitéz Temesy főtítkárt, Kéz Andor dr. és Karl János dr. tagokat bizza meg. A főtítkár jelenti, hogy a Társaság Erdély egy részének visszatérése körül szerzett oly buzgó munkásságért és sikeréért táviratilag üdvözölte Teleki Pál gr. miniszterelnököt és Csáky István gr. külügyminisztert. A választmány elhatározza, hogy erdélyi testvéregyesületeit, az Erdélyi Múzeum Egyesületet és az Erdélyi Kárpát Egyesületet testvéri örömmel köszönti, s tervezett diszközgyűlésén tiszteletbeli elnökévé választja Teleki Pál gr. alelnököt és tiszteleti tagjává avatja Csáky István gr. külügyminisztert.

1940. október 3. — Elnök: Thirring Gusztáv dr. A főtítkár örömmel jelenti, hogy a Kormányzó Úr beleegyezett abba, hogy a mai Magyarország legmagasabb csúcsát, a Nagy Pietroszt Horthy csúcsnak nevezzük el. Beszámol a 25-ére, a Tiszti Kaszinó nagytermébe tervezett ünnepi ülés tárgysorozatról, előkészületeiről és a Cholnoky Jenő dr. tiszteletére, 35 éves tanári jubileuma alkalmából rendezendő vacsora tervéről, valamint a „Cholnoky Jenő emlékpályadíj” kihirdetéséről. A pályadíj szabályzatának megszerkesztésével Kéz Andor dr.-t bizzák meg. Az ógyallai obszervatórium 40 éves fennállásának alkalmából rendezett ünnepi ülésen Cholnoky elnök, Réthly Antal dr. tiszteleti, és négy választmányi tag képviselte a Társaságot. A vidéki Városok Idegenforgalmi Szervezeteinek felkérésére a Társaságtól kért adatszolgáltatató munkálatokra Irmédi-Molnár László dr. és Takács József dr. vállalkoznak.

### Rendkívüli diszközgyűlés.

Október 25. A Magyar Földrajzi Társaság a keletmagyarországi és az északerdélyi területek visszatérésének örömeire és a visszatért területek üdvözlésére a Tiszti Kaszinó előadótermében diszközgyűlést hívott egybe. A diszközgyűlésen megjelent előkelő közönség előtt Cholnoky Jenő méltatta

a keleti és északerdélyi részek visszatérésének jelentőségét és fontosságát. Az ünnepélyes alkalmat felhasználva a Földrajzi Társaság választmányának javaslatára a diszközgyűlés a jelenlegi csonkaország legmagasabb csúcsát Horthy-csúcsnak nevezte el; gróf Teleki Pált, mulhatatlan érdemeinek elismerésüül, a Magyar Földrajzi Társaság tiszteletbeli elnökévé és gróf Csáky Istvánt a Magyar Földrajzi Társaság tiszteletbeli tagjává választotta.

*A Magyar Földrajzi Társaság választmányának javaslata az 1940. október 25-i rendkívüli diszközgyűlésnek, mai csonkahazánk legmagasabb csúcsának új elnevezéséről.*

Tisztelt Diszközgyűlés! A Mindenható kegyelméből dicső honvédségünk 1940. szept. 5—13-a közt bevonult Keletmagyarország és Erdély egy részébe. Ezekkel a keleti és erdélyi országrészekkel hazánk kerekén 44.000 km<sup>2</sup>-nyi területtel és 2.4 millió lakossal gyarapodott. Az immáron harmadízben megnagyobbodott ország mai legmagasabb csúcsa a Radnai havasok legmagasabb kiemelkedése. Ennek neve eddig Nagy Pietrosz volt; magassága 2305 méter. A hatalmas hegyvonulat hatalmas csúcsa, egyéb gazdag szépségei közt páratlan kilátást nyújt a Mezőségen és egész Erdélyen át, egészen a Déli Kárpátok hasonlóan hatalmas gerincvonalaig, de messze keletre is, a Turáni alföld irányában.

Ennek a teljes hegységnek birtokosa ezer évnél hosszabb ideje, a honfoglalás óta, a magyarság. Azonban a magyarság életformájának nem felelt meg a hegyi pásztorkodás, nem járta a csúcsokat és a magashegyi legelőket. Így történhetett, hogy a hegység magasabb részein néhány évszázaddal később oláh pásztor nép vonult át, majd lankáin tanyát is vert. Mikor a vidék pontos térképezésére sor került, többnyire idegen térképezők, tisztára katonai szempontból, azokat az elnevezéseket rögzítették meg, amelyek az ott fenn található emberek használták. Mikor a térképező megkérdezte a legnagyobb hegytömb nevét, a pásztor oláhuul azt felelte, hogy az „kőszikla”, pietrosz. A Pietrosz elnevezés tehát véletlen név, nincs semmiféle történeti, földrajzi vagy népi fontossága vagy hagyománya. Ennek döntő bizonyítéka, hogy ugyanezen a néven még több tucatnyi csúcs szerepel, mert mindegyik román hegyi pásztor a maga nagy csúcsát nevezte kősziklának, pietrosznak. Nevet adni a természet tárgyainak, hegyeknek, völgyeknek, folyóknak, patakoknak azonban a birtokos nemzet jogosult. Ezért a Magyar Földrajzi Társaság vizsgálat alá fogja venni a csonkahaza összes ilyenmű elnevezéseit és azok helyes és észszerű elnevezésére javaslatokat fog tenni.

A Magyar Földrajzi Társaság, mint a hazai földrajztudomány illetékes képviselője, mély hódolattal eltelve azok iránt az érdemek iránt, amelyekkel Főméltóságú Kormányzó Urunk dicsőséges országlásának húsz éve alatt nevét a magyar nemzet történelmébe beírta, a Radnai havasok legmagasabb csúcsát a mai nappal *Horthy-csúcsnak* nevezi el. Táplálja ez az elnevezés minden magyar lélekben a remény és bizalom lángját, hogy Kormányzónk bölcs történelmi vezérségével a szebb jövő új ezredéve nyílt meg, szebb jövő a magyar haza minden polgára számára. Jelentse ez az elnevezés a magyar haza minden jóakarató lakójának lelki összeforrását a Kárpátoktól az Aldunáig!

*A Magyar Földrajzi Társaság választmánya.*

*A Magyar Földrajzi Társaság választmányának javaslata gróf Teleki Pál dr. m. kir. miniszterelnök tiszteletbeli elnökke választása tárgyában.*

Csonkaországunk 1940. szeptemberében immáron harmadszor kapott vissza területeket; az ezeréves haza drága, könny és véráztatta rögeit. Az egész nemzet húszéves készülése, kialakult és naponta acélozott akarata mind ezért a célért volt és van mindaddig, amíg Épmagyarország helye nem áll. A nemzetet átfűtötte a céltudatos elhatározás, hogy egész munkáját az erőszakkal elszakított részek hazatérésének vonalába állítja. A harc keményen folyt és folyik sok téren; a tudomány, a társadalmi szervezés és felvilágosítás, valamint a politika minden területén.

Ennek a minden időt és idegrostot igénybe vevő, szívós és tántoríthatatlanul kitartó, soha véget nem érő munkának, erősszevonásnak példaképe és vezére, legkimagaslóbb alakja *gróf Teleki Pál*. Harcolt a tiszta tudomány fegyvereivel, az egyetemi tanszéken neveléssel és irányítással, az irodalomban pontos módszerekkel végzett kutatásokkal, és eredményeivel világhírű földrajztudóssá lett. Harcolt előadásokkal, tanítással, társadalomneveléssel, könyvekkel és tanulmányokkal, széjjelmorzsolva az áltudományt, amelynek mezében rendesen ellenséges propaganda húzódott meg; munkájával átfogta a magyar társadalom minden rétegét, ifjúságot és felnőtteket egyaránt. Résztvett társaságunk működésében is; egy évtizedig főtitkára, közel két évtizedig alelnöke volt a Magyar Földrajzi Társaságnak. Amikor pedig a főméltóságú kormányzó úr és a nemzet bizalma a politikai vezetés terére hívta meg, az egyetemes nemzet irányítását annyi bölcseséggel tartotta kézben, hogy elsőrendű érdeme van a háromszoros hazatérésben. Akár a komáromi tárgyalásokon, akár az első és második belvederei döntés alkalmával képviselte nemzetét, mindenkor, saját kijelentése szerint, földrajzi alapon állott és tüzetes földrajzi tudása szabta meg magatartását és állásfoglalását.

Gróf Teleki Pál ezzel a történelmi jelentőségű szereplésével annyi dicsőséget szerzett nemzetének és annyi érdemet magának, hogy a Magyar Földrajzi Társaság választmánya, indítatva mélyeséges meggyőződéséről, hogy gróf Teleki Pál munkássága késő századok előtt is tiszteletet fog váltani és mindenkor nevelő erejű ragyogó példakép lesz, alapszabályaink 12. §-a alapján tisztelettel javasolja a rendkívüli díszközgyűlésnek, hogy gróf Teleki Pál m. kir. miniszterelnök úr öngyméltóságát *tiszteletbeli elnökévé megválasztani méltóztassék*.

*A Magyar Földrajzi Társaság választmánya.*

*A Magyar Földrajzi Társaság választmányának javaslata gróf Csáky István m. kir. külügyminiszter tiszteleti taggá választása tárgyában.*

Gróf Csáky István már a 20 év előtti párisi tárgyalások során tüzetesen foglalkozott hazánk földrajzi helyzetének összes tényezőivel. Azóta ernyedetlen munkásság jellemezte Épmagyarország visszaszerzéséért. A főméltóságú kormányzó úr, a m. kir. miniszterelnök és a nemzet bizalmából meghivatván a nagy felelősségű külügyminiszteri székbe, az ország közvéleménye először akkor figyelt fel, mikor az Északkeleti Felvidék ügyében erélyes jegyzékét közölte. Kárpátalja hazatérése dicsőségesen végbement és ebben kiváló részt vett gróf Csáky István. Az idei szörénytornyai tárgyalások irányítása, előkészítése, majd a második bécsi tárgyalás terén kimagasló, rendkívüli érdemeket szerzett. A keletmagyarországi és erdélyi részek hazatérése a m. kir. miniszterelnök mellett éppen gróf Csáky István személyes műve volt a diplomácia vonalán; ezzel a minden magyar szívet melegséggel eltöltő eredménnyel pedig a magyar földrajztudomány kutató és működő területét újból kibővítette.

A Magyar Földrajzi Társaság is részese kíván lenni az egész magyar nemzet hálájának, amikor választmánya azt javasolja, méltóztassék a mai rendkívüli díszközgyűlésnek, lelkes köszönetének és mélyeséges nagyrabecsülésének kifejezése mellett, gróf Csáky István m. kir. külügyminiszter úr öngyméltóságát Társaságunk *tiszteleti tagjává választani*.

*A Magyar Földrajzi Társaság választmánya.*

1940. november 7. — Az elnöklő Cholnoky Jenő dr. jelentésére a választmány üdvözli Teleki Pál gr. miniszterelnököt, mint a szófiai földrajzi intézet dísztagját és Csáky István gr. külügyminisztert, akit a kolozsvári egyetem díszdoktorrá avatott, majd a kolozsvári egyetem ujonnan kinevezett tanárait, Rónai András dr. és Hantos Gyula dr. választmányi tagokat, valamint a kolozsvári kegyesrendi gimnázium új igazgatóját, Karl János dr. választmányi tagot. A főtitkár beszámol az okt. 25-i ünnepi közgyűlésről, a Cholnoky-vacsora előkészületeiről és a Földrajzi Zsebkönyv megjelenéséről.

A választmány köszönetet szavaz a Honvéd Térképészeti Intézetnek a Zsebkönyv mellékleteként megjelent atlasz gondos kiállításáért és pontos szállításiáért. A választmány 275 kötetet ajánl fel az erdélyi közkönyvtáraknak. Az elnök indítványára a választmány elhatározza, hogy felirattal fordul a földművelésügyi minisztériumhoz a Horthy-csúcson felállítandó meteorológiai obszervatórium érdekében.

1940. december 5. — Az elnöklő Cholnoky Jenő dr. meleg szavakkal köszönti a 80. életévét betöltő Róna Zsigmond dr. tiszteleti tagot és megköszöni a választmánynak a Cholnoky-vacsorán is megnyilatkozott bizalmát és szeretetét. Aztán mély részvétellel emlékszik meg Rothermere lordnak, a Társaság tiszteleti tagjának, a magyarság nagy barátjának és Pintér Jenő dr. tankerületi főigazgató, alapító tagnak elhunytáról. A főtitkár felolvassa Pasteiner Iván dr.-nak, a Közgyűjtemények főfelügyelőjének levelét, melyben az erdélyi közkönyvtárak részére küldött 275 kötet kiadványt köszöni meg. A választmány a Társaság három tisztviselőjének 200—200 P tiszteletdíjkiegészítést szavaz meg. Elfogadja Kerekes József dr. titkár megokolt lemondását és a titkári teendők végzésével ideiglenesen Pósané Ormós Jerne egyet. tanársegédet bizza meg.

## Beérkezett könyvek.\*

- Asztalos* Miklós: Ez Magyarország! <Amit önmagunkról — a mai Magyarországról — mindenkinek tudni kell.> Bp., 1940. M. Népművelők Társ. 126, (1) l. K-8°. (N. N. ajándéka.)
- Bacsó* Nándor: A népies időjárás szabályok és a valóság. Bp., 1940. Kis Akadémia. 32 l. K-8°. (A Kis Akadémia könyvtára. 40. köt.) (A szerző ajándéka.)
- Bartha* [Sándor], Al[exandru] — E. I[uliu] Nyárády [Erasmus Gyula]: Cheia Turzii. [Torda-hasadék.] Descrierea cătorva părți pitorești. Cu 22 figuri și o hartă colorată. Cluj [Kolozsvár], [1938.] Szerzők. 55 l. 1 tkp. K-8°. (A szerzők ajándéka.)
- Bellai* József: Temesvár és Délmagyarország kis kalauza. A Magyar Gazdaszövetség 1914. évi temesvári közgyűlése alkalmából kiadta Temesvár szab. kir. város tanácsa. Temesvár, 1914. Moravetz ny. 71, (2) l. K-8°. (Thirring Gusztáv dr. ajándéka.)
- Bonkáló* Sándor: A rutének <ruszinok>. Bp., [1940.] Franklin. 184 l. K-8°. (Magyarságismeret. 1.) (A kiadó ajándéka.)
- Cholnoky* Jenő: A csillagoktól a tengerfenéig. 1—4. [köt.] Bp., [1940.] Franklin. 4 köt. Lex-8°. (A kiadó ajándéka.)
1. A csillagok világa. 195 képpel. 431, (2) l. 2 tkp.
  2. Meteorológia. 198 képpel. 431, (3) l. 1 tkp.
  3. Hegyek-völgyek. 353 képpel. 496, (1) l.
  4. Szárazföldek és tengerek. 293 képpel. 465, (2) l.
- Ős hazából új hazába. Bp. 1940. Stádium. 32 l. K-8°. (Nemzeti könyvtár. 20.) (A szerző ajándéka.)
- Culea*, Apostol D.: Cât trebuie să știe origine despre Dobrogea. Trecutul—prezentul—viitorul. București, 1928. Casa Școalelor, 260 l. K-8°. (Bányai János ajándéka.)
- Csanádvármegyei* könyvtár. Szerk. és kiadják Eperjessy Kálmán és Árvai János. 35, 36. Makó, 1940. Makói kvny. 2 köt. 8°. (Csere.)

\* Ebben a rovatban rendszeresen közöljük könyvtárunk újabb szerzeményeinek jegyzékét. A helyszűke miatt csupán a könyveket soroljuk fel. A jegyzékben felsorolt munkák a hivatalos órák alatt Társaságunk helyiségében megtekinthetők s a fővárosban lakó tagjaink ki is kölcsönözhetik azokat. A szerzőktől vagy kiadóktól 2—2 példányban beküldött földrajzi tárgyú műveket folyóiratunkban ismertetjük is.

35. Kiszombor története. <Falutanulmány.> Irta Kiss Mária Hortensia. 166, (1) l. 7 t. 3 tkp.
36. Csanád vármegye nemzetiségi és gazdasági viszonyai a XVIII. században. Irta Bohdanecky Edvin. 92, (1) l. 4 t.
- Drăgușanu*, I[oa]n Codru <„Peregrinul Transilvan“>: Călătoriile unui Român ardelean în țară și în străinătate <1835—44>. Ediție prefăcută în stilul literar de astăzi de Constantin Onciu. Cu o prefață de N. Iorga. Ediția a 2-a. București, 1923. Casa Școalelor. 272 l. K-8°. (Bányai János ajándéka.)
- Erdély*. Irták Asztalos Miklós, Cholnoky Jenő, Gunda Béla, [stb.] Bp., 1940. M. Népművelők Társ. 127 l. K-8°. (N. N. ajándéka.)  
Kiadja a Magyar Történelmi Társulat. Bp., 1940. Athenaeum ny. és biz. 283, (1) l. 138 t. 26 tkp. 4°. (A kiadó ajándéka.)
- Geographia Pannonica*. 38, 39, 40, 41. Paks—Bp.—Pécs, 1940. Szerzők. 4 füz. 8°. (A pécsi egyetemi földr. intézet ajándéka.)
38. Paks település- és gazdaságföldrajza. Irta Németh Imre. Paks. 60, (3) l. 7 t. 6 tkp.
39. Vác településföldrajza. Irta Mocznik Rózsa. Bp. 42, (1) l.
40. Hosszúhetény településföldrajza. Irta Pálffy Mária. Pécs. 30, (2) l. 1 tkp.
41. A rákok elterjedése és településformái Baranyában. — Raszprosztranyenoszt i oblici naszelja Rača u Baranyi. Irta Baranyai Tivadar. Pécs. 35, (5) l. [Szerb ny. kiv.-tal.]
- Grey Owl* <Szürke Bagoly> [Washa—Quon—Asin]: A vadon fia. Ford. Baktay Ervin. 16 képtáblával. Bp., [1940.] Singer és Wolfner. 240 l. 16 t. 8°. (Ismertetésre.)
- Gunda*, Béla: The wanderers of Carpathian Europe. Bp., 1940. Society of the Hung. Quarterly. 9 l. 8°. (Klly.: Hungarian Quarterly. 1940. évf.) (A szerző ajándéka.)
- Hareș*, Petre V.: Un călător englez [Thomas Thornton] despre Români. O scriere englezescă despre Principatele Române, tradusă în românește de Constantin Golescu. Teză de doctorat. București, 1920. Alcalay. 140 l. K-8°. (Bányai János ajándéka.)
- Hankó* Vilmos: Az erdélyrészi fürdők és ásványvizek leírása. Képekkel. Kolozsvár, 1891. Erdélyrészi Kárpát-Egyesület. 224, (4) l. 2 t. K-8°. (Thirring Gusztáv dr. ajándéka.)
- Haref*, Mihai: Peștera Ialomitei și casa peștera. Monografie turistică-geografică și călăuza practică. Bușteni, 1924. Secțiunea Bucegilor. 101, (4) l. 8 t. 2 tkp. 16°. (Asociație Hanul Drumeților. Secțiunea Bucegilor. Carticica 1.) (Bányai János ajándéka.)
- Horváth* Kázmér, vitéz: Mohács város útmutatója. Mohács, 1926. Magyar Távirati Iroda mohácsi fiókja. 128 l. 16°. (Thirring Gusztáv dr. ajándéka.)
- Hossu Longin*, Pompeiu: Valea Jiului din Ardeal. București, (1926.) Cartea Românească. 32 l. K-8°. (Cunoștințe folositoare. Ser. C. No. 27.) (Bányai János ajándéka.)
- Ismeretlen* világok. Szerk. Milleker Rezső. [1—4. köt.] Bp., 1940. Athenaeum. 4 köt. 8°. (Ismertetésre.)
- [1.] *Hauser*, Heinrich: Ausztrália. Ford. Csordás Nóra. 26 képpel. 193, (2) l. 8 t.
- [2.] *Szemjonov*, Juri: Szibéria meghódítása. Ford. Nyireő Éva. 26 képpel és 2 térképpel. 341, (2) l. 8 t.
- [3.] *Montell*, Gösta: Mongol pusztákon keresztül. Sven Hedin előszavával. Ford. Halász Gyula. 19 képpel. 140, (2) l. 8 t.
- [4.] *Heye*, Artur: Nyugat peremén. Ford. Vass Péter. 23 képpel. 239 l. 16 t.
- Kárpátalja* községeinek névjegyzéke. Bp., 1940. M. kir. honv. térk. intézet. 18 l. 16°. (Takács József dr. ajándéka.)
- Kassa*. Rövid képes kalauz. Kassa város térképével. Kassa, 1912. Felső-



- magyarorsz. Idegenforg. Szövetség. 24 l. 16°. (Thirring Gusztáv dr. ajándéka.)
- Közlemények* a debreceni Tisza István tudományegyetem földrajzi intézetéből. — Abhandlungen aus dem geographischen Institut der St. Tisza Universität in Debrecen. Nr. 2, 3, 4. sz. Debrecen, 1934—1940. Intézet. 3 füz. 8°. (Csere.)
2. sz. Tök község földrajza. — Geographie der Gemeinde Tök. Írta *Bettfia László*. Doktori értekezés. 1940. 96 l.
- [3. sz.] A székelyek eredetének irodalma és annak hatása a nemzeti népi törekvésekre. Bölcsészdoct. értek. Írta *Ember Ödön*. 1940. 39 l.
- [4. sz.] Biharnagybajom határának régi vízrajza és a község kialakulása. Írta *Szűcs Sándor*. 1934. 27 l. (Klly.: Debreceni Szemle 1934. évf.)
- Lieszkovszky Klára*: Libiai porszemek. Bp., 1940. Vajna és Bokor. 164, (1) l. 24 t. 8°. (Ismertetésre.)
- Madariaga*, Salvador de: Columbus Kristóf. Ford. György Tamás. Bp., 1940. Athenaeum. 392 l. K-8°. (Ismertetésre.)
- Magyar Földrajzi Társaság* könyvtára. A— Szerk. *Chelnoky Jenő*. [65. köt.] Bp., [1940.] Franklin. 8°. (A kiadó ajándéka.)
- [65. köt.] A vándorló fő. Írta *Sven Hedinn*. Ford. vitéz Mezey Dénes. 54 képpel és 1 térképpel. 291, (2) l. 16 t.
- könyvészet 1936. A magyarországi nyomdák és egyéb sokszorosítóvállalatok 1936 évi kötelesempéldányszolgáltatása és nyomtatványaik <könyvek, hírlapok, folyóiratok> címjegyzéke. Összeáll. *Szollás Ella*, *Droszt Olga*, *Mokcsay Júlia*. Bp., 1939. Orsz. Széchényi Könyvtár. XIX, 512, (3) l. 8°. (Csere.)
- *Turista Élet* kiadványai. A— 1, 2. sz. Bp., (1940.) M. Turista Élet. 2 füz. K-8°.
1. sz. A Tisza forrásvidékének kis turistakalauza. Rahói helyi adatok felhasználásával összeáll. *Schermann Szilárd*. 2. kiad. 31, (1) l. 1 tkp. (Pápa Miklós dr. ajándéka.)
2. sz. Erdély kis turistakalauza. Összeáll. *Tulogdy János*. 45 l. (A szerző ajándéka.)
- Magyarországi* utikalauzok. 5. Bp., (1940.) Eggenberger biz. 16°. (Ismertetésre.)
5. Gerecse és Gete hegység kalauza, írta és szerk. *Polgárdy Géza*. 96 l. 8 t. 1 tkp.
- Mecsek* részletes kalauza. A— Összeáll. *Sík Lajos*. 2 térképpel és 2 vázlatl. Kiadja Pécs szab. kir. város idegenforgalmi irodája. Pécs, 1939. Taizs ny. 186 l. 2 tkp. 16°. (A kiadó ajándéka.)
- Missione* biologica nel paese dei Borana. Vol. 1. Condizioni biogeografiche e antropiche, a cura di Edoardo Zava t t a r i. Roma, 1940. Reale Accademia d'Italia. 537 l. 2 tkp. N-8°. (Centro studi per l'Africa Orientale Italiana della Reale Accademia d'Italia. 4.) (Csere.)
- di studio al lago Tana. Vol. 3. Ricerche limnologiche. Parte 2<sup>a</sup>. Chimica e biologia. Roma, 1940. Reale Accademia d'Italia. 241, (1) l. 11 t. 3 tkp. N-8°. (Centro studi per l'Africa Orientale Italiana della Reale Accademia d'Italia. 2.) (Csere.)
- etnografica nel Uollega occidentale. Vol. 1. I Mao, di Vinigi L. Grotta n e l l i. Roma, 1940. Reale Accademia d'Italia. 397 l. 14 t. 1 tkp. N-8°. (Centro studi per l'Africa Orientale Italiana della Reale Accademia d'Italia. 5.) (Csere.)
- Nyárády*, Erasmus Iuliu [Gyula]: Enumerarea plantelor vasculare din Cheia Turzii. Cu 67 figuri și o hartă. București, 1939. Impr. Națională. 317, (2) l. 1 tkp. N-8°. (Comisiunea monumentelor naturii din România. Memorii 1.) [fr. ny. kiv.-tal.] (Mell.: Az „Enumerarea plantelor vasculare din Cheia Turzii“ című műnek, vagyis a Tordahasadék edényes növényei elősorolásának rövid ismertetése magyarul és néhány újabb megjegyzés. 11 l.) (A szerző ajándéka.)
- Popa-Lisseanu*, G.: Cetăți și orașe greco-romane în noul teritoriu al Dobrogei. Cu o hartă și 22 ilustrațiuni. Ediția 2. București, 1921. Casa

- Şcoalelor. 106, (3) l. 1 tkp. K-8°. (Biblioteca secundară. No. 4.) (Bányai János ajándéka.)
- Shackleton*, Edward: Eszkimók, fókák, jéghegyek. Egy sarkutazó naplója. 16 képtáblával. Bp., [1940.] Singer és Wolfner. 167, (1) l. 8 t. 8°. (Ismertetésre.)
- Siebenbürgen*. Herausgeg. von der Ungarischen Historischen Gesellschaft. (Übers v. Theodor Thienemann.) Bp., 1940. Athenaeum ny. és biz. 309, (2) l. 138 t. 26 tkp. 4°. (A kiadó ajándéka.)
- Simionescu*, I.: Lecturi geografice. B. Europa. Bucureşti, 1923. Casa Şcoalelor. 127, (1) l. K-8°. (Biblioteca de popularizare a ştiinţei. 27.) (Bányai János ajándéka.)
- I.: Lecturi geografice. E. Sate din România. Bucureşti, 1926. Casa Şcoalelor. 138, (4) l. K-8°. (Biblioteca de popularizare a ştiinţei. 39.) (Mft.)
- I.: Lecturi geografice. G. De prin ţară. Cu 7 figuri în text. Bucureşti, 1928. Casa Şcoalelor. 211, (3) l. K-8°. (Biblioteca de popularizare a ştiinţei. 50.) (Mft.)
- Smaroglay* Ferenc: Bugac szikes ˝tavi. Bp., 1939. Stephaneum ny. 34, (2) l. 8°. (A bpesti egyetemi földr. intézet ajándéka.)
- Struck*, Rudolf: Die Oberflächenformen Schleswig-Holsteins und ihre Entstehung. Festgabe der Geographischen Gesellschaft in Lübeck anlässlich ihres 50 jährigen Bestehens. Lübeck, 1932. Westphal. 30, (1) l. 16 t. 8°. (Csere.)
- Széchenyi* Zsigmond, gróf: Năhar. Indiai vadásznapló. 1. köt. Bp., 1940. Vajna és Bokor. 349, (1) l. 2 t. 8°. (Ismertetésre.)
- Székelyföldi* útmutató. Szerk. Bányai János. 1. sz. Sz. udvarhely, 1940. Székelység. Hr-16°. (A kiadó ajándéka.)
1. sz. Székelyudvarhely a székelyek anyavárosa. 2. kiad. 29 l. 1 tkp.
- Szutórisz* Frigyes: Eperjesi turista-kalauz. Eperjes, 1910. A Kárpátgyesület eperjesi oszt. 16 l. 16°. (Thirring Gusztáv dr. ajándéka.)
- Térképészeti* Közlöny 11. számú különfüzete. A— Bp., 1940. M. kir. honv. térk. intézet. 8°. (Csere.)
11. sz. A fényképmérés kézikönyve. Kiadja a M. kir. honvéd térképészeti intézet parancsnoksága. IV, (3), 216 l. 6 t. 5 tkp.
- Truskovszky* Gyula, ifj.: Bükkvidéki kalauz. Tájékoztató turisták és az utazó közönség számára. Kiadja a Borsodi Bükk-Egylet. A Magyar Turistaegyesület osztályá. Miskolcz, 1898. Ferenczi biz. 106, VI l. 19 t. 1 tkp. 16°. (Thirring Gusztáv dr. ajándéka.)
- Viaggi di studio ed esplorazioni*. 2—3. Roma, 1934—1939. Reale Accademia d'Italia. 4 köt. N-8°. (Csere.)
2. *Tucci*, G.—E. *Gherzi*: Cronaca della Missione scientifica Tucci nel Tibet occidentale <1933>. 1934. 395 l. 1 t. 2 tkp.
3. Missione scientifica della Reale Accademia d'Italia a Cufra <1931—IX>. Vol. 1—3.
- Vol. 1. A. *Desio*: Studi geologici sulla Cirenaica, sul deserto libico, sulla Tripolitania e sul Fezzan orientali. 1935. VII, 464, (1) l. 6 t. 1 tkp.
- Vol. 2. Ardito *Desio*: Studi morfologici sulla Libia orientale. 1939. 216 l. 9 t. 1 tkp.
- Vol. 3. Studi paleontologici e litologici sulla Cirenaica e sulla Tripolitania orientale. 1934. 492, (1) l. 31 t. 3 tab.
- Világjárók*. Utazások és kalandok. [33. köt.] Bp., (1940.) Franklin. K-8°. (A kiadó ajándéka.)
- [33. köt.] *Nyisztor* Zoltán: Kalandozás a Balkánon. 41 képpel. 210, (1) l. 12 t.
- Weber*, S[amu]: Beschreibung der Szepes-Bélaer Tropfstein-Höhle sammt einigen Ausflügen in der östlichen Tatra und im Pieninen-Gebiete. Szepes-Béla, 1883. Höhlen-Commission. 50 l. 8 t. 1 tkp. K-8°. (Thirring Gusztáv dr. ajándéka.)
- W[ohné] Halász* Rózsai: A mai Amerika. Bp., [1940.] Franklin. 130 l. 24 t. 1 tkp. 8°. (A kiadó ajándéka.)

# A MAGYAR FÖLDRAJZI IRODALOM 1938

BIBLIOGRAPHIE GÉOGRAPHIQUE  
HONGROISE  
1938

ÖSSZEÁLLÍTOTTA:  
DUBOVITZ ISTVÁN

Melléklet

a „Földrajzi Közlemények“ LXVIII. (1940) kötetéhez.

BUDAPEST, 1940.  
MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

Felelős kiadó: *Dubovitz Istvan.*

„Élet” Irod. és Nyomda Rt. XI., Horthy M.-út 15. — Igazgató: Laiszky Jenő

## ELŐSZÓ.

A most közrebocsátott összeállítás sorrendben a harmadik. Tartalmazza az 1938. év magyar földrajzi könyvészetét az időközben tudomásomra jutott hiányok pótlásával együtt. A hiányok száma elenyészően csekély, mert az 1936. évről 3, az 1937. évről pedig 15 címet tesz ki. A munka rendszerében és a feldolgozás módjában az előző két összeállítást követi s azoktól csak annyiban tér el, hogy az Egyetemes földrajz (B.) csoport újabb fejezettel (Egyetemes földrajzi kézikönyvek) bővült. Az Általános növény- és állatföldrajz c. fejezet ismét elmaradt, mivel ebből a tárgykörből az említett év folyamán irodalmi termelés nem volt. Ez az oka annak, hogy az Általános földrajz c. csoportban a 3. fejezet után az 5. következik.

Az önállóan megjelent munkákon és doktori értekezéseken kívül a jelen alkalommal 626 iskolai értesítőt, 645 hazai és külföldi folyóiratot (780 kötet) dolgoztam fel, tehát több mint 1400 kötetet. Az ilyen módon összeállított munka 173 önálló művet, 890 folyóiratcikket, 1 atlaszt és 56 térképet, összesen tehát 1120 címet foglal magában, ami az előző évhez képest 29% emelkedésnek felel meg. A térképek száma az 1937. évhez viszonyítva 100%-kal emelkedett, az önállóan megjelent művek száma azonban 59-cel csökkent. A magyar földrajzi irodalomnak ez a jelentékeny gyarapodása elsősorban az 1938. év folyamán bekövetkezett világtörténelmi eseményekkel (Ausztriának a Német birodalommal való egyesítése, a Szudetavidék bekebelezése és a magyarlakta Felvidék visszacsatolása) hozható összefüggésbe. A történeti eseményeknek földrajzi szempontból való megvilágítása mindig ösztönző erővel hatott a földrajzi irodalom fejlődésére. Földrajztörténeti szempontból különösen érdekes megfigyelni a földrajzírók érdeklődési- és munkakörének időszakok szerinti fejlődését és változását. Nem tartozik ugyan szorosan a feladatomhoz, de lehetetlen rá nem mutatnom arra, hogy az utóbbi három év alatt szerzőinket elsősorban a földrajzoktatás problémái, a felfedezések története s hazánk leíró földrajza foglalkoztatták. Ezzel szemben a növény- és állatföldrajzi, valamint az általános emberföldrajzi cikkek és önálló művek száma aránylag még csekély. Rá kell mutatnom még arra is, hogy az utóbbi időben, különösen a szomszéd államok részéről, nagy érdeklődés

tapasztalható hazánk földrajzi, néprajzi, nemzetiségi, közgazdasági stb. helyzete iránt. Ezeket is figyelemmel kell kísérnünk, mivel egyrészt kiegészítik kutatásainkat, másrészt pedig mivel igen sok esetben helytelen és tendenciózus beállításban foglalkoznak velünk.

Hálás köszönetet mondok mindazoknak, akik nehéz munkámban megértéssel, adatközléssel, munkáik beküldésével és jóakarató tanácsaikkal támogattak. Köszönettel tartozom annak a csaknem 50 budapesti könyvtárnak, könyvkereskedésnek és nyomdának, melyeknek vezetői a hatalmas anyag feldolgozását lehetővé tették. Fájdalom, még mindig akadnak olyanok, akik még a hozzájuk intézett levélbeli megkeresésre sem válaszolnak. Különös hálával tartozom Kéz Andor dr. egyetemi m. tanár és Pécsi Albert dr. nyug. felső keresk. iskolai igazgató uraknak, akik az anyag kiválogatásának nehéz munkájában most is segítségemre voltak. Kérem a szakköröket, fogadják munkámat azzal a jóakarattal és megértéssel, amilyen szeretettel és igyekezettel én annak összeállításán dolgoztam és támogassanak abban a törekvésemben, hogy a teljes magyar földrajzi bibliografia minél előbb elkészülhessen. Hálásan fogadok minden pótlást és munkám javítását célzó tárgyilagoss észrevételt.

Budapest, 1940. június hó.

*Dubovitz István.*

---

## RÖVIDÍTÉSEK MAGYARÁZATA.

(Abréviations.)

Acta Litterarum ac Scientiarum Regiae Universitatis Hungaricae Francisco-Iosephinae. Sectio geographico-historica	Acta.Sect.geogr.hist.
Akadémiai Értesítő	AkadÉrt.
Állattani Közlemények	ÁllKözl.
Annalen der Hydrographie und Maritimen Meteorologie	AnnHydrMarMet.
Annales de Géographie	AnnGéogr.
Annales Historico-naturales Musei Nationalis Hungarici	AnnMusNatHung.
Anuarul Institutului Geologic al României	AnInstGeolRom.
Archiv für Hydrobiologie	ArchHydrob.
Archivum Europae Centro-Orientalis	ArchECOr.
Auslandsdeutsche Volksforschung	AusDtvforsch.
Balatoni Kurir	BalKur.
Bánya- és Kohómérnöki Osztály Közleményei, A —	BányKohKözl.
Barlangkutatás	BarlKut.
Beszélt Közmuvelődési Egyesületének Időszaki Értesítője, A —	BKEÉrt.
Botanikai Közlemények	BotKözl.
Budapesti Polgári Iskola	BpPolglsk.
Budapesti Szemle	BpSzle.
Buletinul Societății Regale Române de Geografie	BSRRomGeogr.
Bulletin de la Société de Géographie et d'Etudes Coloniales de Marseille	BSGéogrMarseille.
Bulletin de la Société Géologique de France	BSGéolFr.
Bulletin International de la Société Hongroise de Géographie	BSHongrGéogr.
Burgenländische Heimatblätter	BurgHBl.
Comptes Rendus du Congrès des Géographes et des Ethnographes Slaves	CRCGéogrEthnSl.
Comptes Rendus du Congrès International de Géographie	CRCIntGéogr.
Cselekvés Iskolája, A —	CselIsk.
Csillagászati Lapok	CsillLapok
Debreceni Szemle	DebrSzle.
Deutsches Archiv für Landes- und Volksforschung	DtArchLVforsch.
Dunántúli Tanítók Lapja	DunTanLapja.
Erdélyi Helikon	ErdHelikon.
Erdélyi Iskola	ErdIsk.
Erdélyi Múzeum	ErdMúz.
Erdészeti Kísérletek	ErdKisér.
Ethnographia — Népelet	Ethn.
Felsőmagyarországi Tanügy	FMTanügy.
Földgömb, A —	Földgömb.
Földrajzi Közlemények	FöldrKözl.

Földrajzi Zsebkönyv ... ..	FöldrZsebk.
Földtani Értesítő ... ..	FöldtÉrt.
Földtani Közlöny ... ..	FöldtKözl.
Fragmenta Faunistica Hungarica ... ..	FragmFaunHung.
Fürdőügyi Szemle ... ..	FürdőSzle.
Geographical Journal. The — ... ..	GeogrJourn.
Geographical Magazine. The — ... ..	GeogrMag.
Geographischer Anzeiger ... ..	GeogrAnz.
Geographisches Jahrbuch ... ..	GeogrJb.
Hajózási Hírlap ... ..	HaiHírl.
Hidrologiai Közlöny ... ..	HidrKözl.
Honvéd Altiszti Folyóirat ... ..	HonvAltFt.
Hungarian Quarterly. The — ... ..	HungQuart.
Időjárás. Az — ... ..	Időjárás.
Ifjú Erdély ... ..	IfjErd.
Ifjúság és Élet ... ..	IfjÉlet.
Ifjúsági Vezető ... ..	IfjVez.
Journal de la Société Hongroise de Statistique ... ..	JournSHongrStat.
Kárpáti Hangok ... ..	KárpHang.
Katolikus Tanítónők és Tanárnők Lapja ... ..	KathTanLapja.
Katolikus Szemle ... ..	KathSzle.
Kereskedelmi Szakoktatás ... ..	KereskSzakokt.
Közgazdasági Szemle ... ..	KözgazdSzle.
Lucrările Institutului de Geografie al Universității din Cluj ... ..	LucrInstGeogrCluj.
Magyar Cserkész ... ..	MCserk.
Magyar Élet ... ..	MÉlet.
Magyar Folyamhajózási Évkönyv ... ..	MFHajÉvk.
Magyar Gazdák Szemléje ... ..	MGazdSzléje.
Magyar Ifjúsági Vörös-kereszt ... ..	MIfjVker.
Magyar Iparosnevelés ... ..	MIpNev.
Magyar Katonai Szemle ... ..	MKatSzle.
Magyar Középiskola ... ..	MKözépisk.
Magyar Közigazgatás ... ..	MKözig.
Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye. A— ... ..	MMérnÉpEgylKözl.
Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönyének Havi Füzetei. A— ... ..	MMérnÉpEgylHFüz.
Magyar Nyelv ... ..	MNyelv.
Magyar Nyelvőr ... ..	MNyőr.
Magyar Statisztikai Szemle ... ..	MStatSzle.
Magyar Szemle ... ..	MSzle.
Magyar Tanító ... ..	MTan.
Magyar Turista Élet ... ..	MTurÉlet.
Magyar Ünnepek ... ..	MÜnn.
Matematikai és Természettudományi Értesítő ... ..	MatTermTudÉrt.
Mecsek Egyesület Évkönyve. A— ... ..	MecsekÉvk.
Mezőgazdasági Közlöny ... ..	MezőgazdKözl.
Mitteilungen der Geographischen Gesellschaft in München ... ..	MittGGesMünchen.
Mitteilungen der Geographischen Gesellschaft in Wien ... ..	MittGGesWien.
Mitteilungen über Höhlen- und Karstforschung ... ..	MittHKarstforsch.
Nagyasszonyunk ... ..	NAssz.
Nagyvilág Magyar Szemmel. A— ... ..	NVilág.
Nemzetnevelés ... ..	NemzNev.
Népevelés ... ..	Népev.
Néprajzi Múzeum Értesítője. A— ... ..	NéprÉrt.
Néptanítók Lapja és Népművelési Tájékoztató ... ..	NéptanLapja.
Népünk és Nyelvünk ... ..	NépNyelv.
Neue Heimatblätter ... ..	NHBl.
Nevelésügyi Szemle ... ..	NevSzle.



Nouvelle Revue de Hongrie	...	...	NouvRevHongr.
Országos Polgári Iskolai Tanáregyesületi Közlöny	...	...	PolgIskKözl.
Orvosi Hetilap	...	...	OrvHLap.
Pedagógiai Szeminárium	...	...	PedSzem.
Pótfüzetek a Természettudományi Közlönyhöz	...	...	PótfTermTudKözl.
Protestáns Tanügyi Szemle	...	...	ProfTanSzle.
Revista Geografică Româna	...	...	RevGeogrRom.
Revue de Transylvanie	...	...	RevTransylv.
Sborník Česko-Slovenské Společnosti Zeměpisné	...	...	SbČsSpořZem.
Sborník Státní Geologický Ústav Československé Republiky	...	...	SbStátGeolÚst.
Scottish Geographical Magazine. The—	...	...	ScottGeogrMag.
Soproni Szemle	...	...	SoprSzle.
Süddeutsche Forschungen	...	...	SODTForsch.
Szabolcsi Tanító	...	...	SzabTan.
Székesfehérvári Szemle	...	...	SzfSzle.
Tanítók Lapja	...	...	TanLapja.
Térképészeti Közlöny	...	...	TérkKözl.
Természetbarát	...	...	TermBar.
Természettudományi Közlöny	...	...	TermTudKözl.
Természettudományi Társulat Évkönyve. A Kir. M. —	...	...	TermTudTársÉvk.
Turisták Lapja	...	...	TurLapja.
Ungarische Jahrbücher	...	...	UngJb.
Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Oktatófilm Kirendeltségének Hivatalos Közleményei. A M. Kir.—	...	...	OktFilmKözl.
Városi Szemle	...	...	VárSzle.
Városkultúra	...	...	VárKult.
Városok Lapja	...	...	VárLapja.
Vasárnapi Könyv	...	...	VasKönyv.
Vasi Szemle	...	...	VasiSzle.
Veszprémi Népoktatás	...	...	VeszprNépokt.
Vezetők Lapja	...	...	VezLapja.
Vízügyi Közlemények	...	...	VízÜgyKözl.
Wiadomości Geograficzne	...	...	WiadGeogr.
Wiener Zeitschrift für Volkskunde	...	...	WZtschrVkd.
Zeitschrift für Erdkunde	...	...	ZtschrErdk.
Zeitschrift für Geopolitik	...	...	ZtschrGeopol.
Zeitschrift für Slavische Philologie	...	...	ZtschrSIPhil.
Zentralblatt für Mineralogie, Geologie und Paläontologie	...	...	ZblMinGeolPal.

## Sajtóhibák.

Errata — corrige.

6. old. 2. has. felülről 22—23 sor felcserélendő.  
10. „ 1. „ „ 27. „ a zárójel kimaradt.  
16. „ 2. „ alulról 26. „ Réd helyett Réd.  
21. „ „ felülről 22. „ a  $\gamma$  kimaradt.  
33. „ 1. has. alulról 6. „ 24 l. helyett 24. l.  
34. „ 2. „ „ 6. „ Svájc. helyett Svájc,  
38. „ 1. „ „ 25. „ 274. helyett 274,  
40. „ 1. „ felülről 12. „ 973 helyett 979  
olvasandó.

## A.

### I. Bibliografiák.

(Bibliographies.)

- Dubovitz István:** A magyar földrajzi irodalom 1936. — \*Bibliographie géographique hongroise 1936. Összeáll. — Bp., 1938. M. Földr. Társaság. IX, 40 l. 8°. (Mell. a Földr. Közlem. 66. köt.-hez. Klny. is.)
- Isbert, O[tto] A[lbrecht]:** Volks- und Sprachenkarten Mitteleuropas. Teil 4. Ungarn. Bearb. von —. (DtArch-LVforsch. 2. Jahrg. 983—994 l.)
- Karay Kálmán:** Magyar városirodalom. Összeáll. — Bp., 1938. Belügymin. (A korszerű közszolgálat útja. 8. A mai magyar város. 909—943 l.)
- Kerekes József:** Bibliographia spelaeologica Hungarica. Közli —. (Barlangvilág. 8. köt. 25—32 l.)
- Kertész János:** A vármegye [Csongrád vm.] bibliografiája. Összeáll. — (Csongrád vármegye. Sajtó alá rend. Csikvári Antal. 96—100 l.)
- János: Esztergom vármegye bibliografiája. (Komárom és Esztergom közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék multja és jelene. Szerk. O'sváth Andor. 449—466 l.)
- János: Hódmezővásárhely bibliografiája. Összeáll. —. (Vármegyei szociografiák. 2. [köt.] 43—44 l.)
- János: Komárom vármegye irodalma. Összeáll. —. (Komárom és Esztergom közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék multja és jelene. Szerk. O'sváth Andor. 640—657 l. Klny. is.)
- János: Szeged bibliografiája. Összeáll. —. (Vármegyei szociografiák. 3. [köt.] 129—133 l.)
- Kunnert, Heinrich:** Bibliographie zur Landes- und Volkskunde des Burgenlandes. 2. <1934—1935>. (SODtForsch. 3. Jahrg. 261—264 l.)
1. (SODtForsch. 1. Bd. [1936.] 295—300 l.)
- Litschauer, G. Fr[anz]:** Bibliographie zur Geschichte, Landes- und Volkskunde des Burgenlandes 1800—1929. Bearb. von —. Lief. 3. Wels, 1938. Verl. „Welsermühl“. 315—398 l. 8°. (Archiv für Bibliographie. Beiheft 8.)
- Lief. 1. Linz a. Donau, 1933. Winkler. IX, 154 l. (Archiv für Bibliographie. Beiheft 8.)
- Lief. 2. Linz a. Donau, 1935. Winkler. 155—314 l. (Archiv für Bibliographie. Beiheft 8.)
- Péterdi Ottó:** Schrifttum über Ungarn. Kurzes Verzeichnis der in deutscher Sprache zugänglichen Werke über ungarisches Land, ungarische Geschichte und geistige Kultur. Zugest. von—. (UngJb. 18. Bd. 111—120 l. Klny. is.)
- Reychman, Jan:** Słowacka literatura krajoznawcza z ostatnich lat. (Ziemia. Roczn. 28. 197—201 l.)
- (Sipos Lajos):** Ce qu'il faut lire sur la Hongrie. (Visages de la Hongrie. Réd. par Zoltán Baranyai. 605—616 l.)
- Wachner, Heinrich:** Länderkunde der europäischen Erdteile. Rumänien <1929—37>. (GeogrJb. 53. Jahrg. 631—686 l.)
- (Zolnai Béla):** Memento bibliographique. (Visages de la Hongrie. Réd. par Zoltán Baranyai. 367—369 l.)
- [\*]: Sopron bibliografiája. (SoprSzle. 2. évf. 108—112, 175—178, 326—332 l.)

## II. Folyóiratok és gyűjteményes művek.

(*Revue et collections.*)

- Acta geobotanica Hungarica.* Red. Soó Rezső. Tom. 1. 1936—1937. (Separatum e „Tisia”. Tom. 1—2.) Debrecen, 1936—1937. Egyetemi növényintézet. 73—208; (II), 137—242 l. 11 tkp. N-8°.
- Acta litterarum ac scientiarum Regiae Universitatis Hungaricae Francosio-Iosephinae. Sectio geographico-historica.* — A m. kir. Ferencz József-tudományegyetem tudományos közleményei. A földrajz és történettudományok köréből. Szerk. Főgel József és Kogutowicz Károly. Tom. 4. köt. Szeged, 1938. Az egyetem barátainak egyes.-e. 109 l. 5 t. 16 tkp. 8°.
- Annuaire statistique hongrois.* Réd. et publ. par l'Office central royal hongr. de statistique. Nouveau cours 44. 1936. Bp., 1938. Közp. stat. hiv. XVIII, 422 l. N-8°.
- Barlangkutatás.* Barlangtani szakfolyóirat. Kiadja a Magyar Barlangkutató Társulat. — Barlangkutatás <Höhlenforschung>. Speläologische Fachzeitschrift. Herausgeg. von der Ungarischen Speläologischen Gesellschaft. Szerk. Kadíć Ottokár. 16. köt. 1938. 1. füz. Bp., 1938. M. Barlangkutató Társulat. 137 l. 3 t. 10 tkp. 8°.
- Barlangvilág.* Népszerű barlangtani folyóirat. Szerk. Kadíć Ottokár. 8. köt. 1938. Bp., 1938. M. Barlangkutató Társulat. 78 l. 1 t. 8°.
- Budapest székesfőváros iskolai kirándulóvonatai.* Szerk. Bodnár Gyula. 2. [3. kiad.], 3. [2. kiad.], 5. [2. kiad.], 15. [2. kiad.], 22—24. Bp., 1938. Szföv. polgárm. VII. ügyoszt. 6 füz. Kesk. -8°.
- Budapest székesfőváros statisztikai évkönyve.* — Statistisches Jahrbuch der Haupt- und Residenzstadt Budapest. Szerk. Illyefalvi Lajos. 26. évf. 1938. Bp., 1938. Bp. szföv. stat. hiv.-a. XII, 580 l. 1 tkp. N-8°.
- Budapesti földrengrési observatorium kiadványai.* A—B. Szerk. Simon Béla. A—B. sor. Bp., [1938.] Observat. 2 füz. 8°.
- Bulletin international de la Société Hongroise de Géographie.* — International Review of the Hungarian Geographical Society. — Internationale Zeitschrift der Ungarischen Geographischen Gesellschaft. — Bollettino internazionale della Società Geografica Ungherese. — A „Földrajzi Közlemények” idegen nyelvű kiadása. Réd. par Aurél Hézszer et Andor Kézavec avec la collaboration de Gyöző Temesy. 66. 1938. Bp., 1938. M. Földr. Társaság. (IV), 137 l. 6 t. 4 tkp. 8°.
- Földgömb.* A—A Magyar Földrajzi Társaság népszerű folyóirata. Alapította Milleker Rezső. Szerk. Bakta y Ervin és Kéz Andor. 9. évf. 1938. Bp., 1938. M. Földr. Társaság. VIII, 480 l. 8°.
- Földrajzi értekezések.* Kiadja a m. kir. Ferencz József-tudományegyetem földrajzi intézete. 1. Szeged, 1938. Árpád ny. 8°.
- Földrajzi közlemények.* — Geographische Mitteilungen. — Bulletin géographique. — Bollettino geografico. — Geographical Review. Szerk. Hézszer Aurél és Kéz Andor, vitéz Temesy Gyöző közreműködésével. 66. köt. 1938. Bp., 1938. M. Földr. Társaság, V, 268 l. 8 t. 6 tkp. 8°.
- Földrajzi zsebkönyv 1939-re.* Számos vázlattal és ábrával. A Magyar Földrajzi Társaság megbízásából szerk. vitéz Temesy Gyöző. Főmunkatársak Horváth Károly, Kanschky Márton, Pécsi Albert. Bp., 1939. [1938.] M. Földr. Társaság. 192 l. 2 tkp. 16°. [Betétlap „A magyar Felföld” c. cikkhez: Mi jött már haza? <A hazatért Felvidék rövid ismertetése.> 4 szzatl. l.]
- Geographia Pannonica.* 29—31. Pécs, 1938. Szerzők. 3 füz. 8°.
- Ifjúság és élet.* Földrajz-természettudományi ifjúsági folyóirat. A Magyar Földrajzi Társaság didaktikai szakosztálya támogatásával szerk. és kiadja Horváth Károly. 13. évf. 1937/38. 9—20 sz.; 14. évf. 1938/39. 1—8 sz. Bp., 1938. Szerk. bizotts. 8°.
- Magyar Földrajzi Társaság könyvtára.* A—A. Szerk. Cholnoky Jenő.

- [57—60 köt.] Bp., [1938.] Franklin. 4 köt. 8°.
- Magyar statisztikai évkönyv.* Szerk. és kiadja a M. kir. központi statisztikai hivatal. Új folyam 45. 1937. Bp., 1938. Athenaeum kvny. XVI, 436 l. N-8°.
- Magyar statisztikai zsebkönyv.* Szerk. és kiadja a M. kir. központi statisztikai hivatal. Szerkesztő vitéz M i k e Gyula. 7. évf. 1938. Bp., 1938. Pát-ria ny. IX, 324 l. 2 tkp. 16°.
- Meteorológiai és Földmágnasségi Intézet évkönyvei.* A m. kir. földművelésügyi miniszterium fennhatósága alatt álló m. kir. országos —. Hivatalos kiadvány. — Jahrbücher der dem kgl. ung. Ministerium für Ackerbau unterstehendem [!] kgl. ung. Reichsanstalt für Meteorologie und Erdmagnetismus. Amtliche Veröffentlichung. Bd. 63. köt. Jahrg. 1933. évf. Bp., 1938. Meteor. intézet. XII, 152 l. 4°.
- Meteorológiai és Földmágnasségi Intézet kisebb kiadványai.* A m. kir. földművelésügyi miniszterium fennhatósága alatt álló m. kir. orsz. —
- Kleinere Veröffentlichungen der dem kgl. ung. Ministerium für Ackerbau unterstehenden kgl. ung. Reichsanstalt für Meteorologie und Erdmagnetismus. Új sorozat — Neue Reihe №. 4—6 sz. Bp., 1938. Meteor. intézet. 3 füz. 8°.
- Péchy-Horváth Rezső turistakalauzai.* 1. Bp., [1938.] M. Turista Élet. 16°.
- Térképészeti közlöny.* Szerk. és kiadja a M. kir. honvéd térképészeti intézet. 5. köt. 1—2 sz. Bp., 1938. M. kir. honv. térk. intézet. 1—160 l. 3 t. 8°.
- Térképészeti közlöny külömfüzetei.* A— 8. sz. Bp., 1938. M. kir. honv. térk. intézet. 8°.
- Vízrajzi évkönyv.* Kiadja a m. kir. földművelésügyi miniszterium vízrajzi intézete Budapest. — Annuaire de l'Institut d'Hydrographie du ministère royal hongrois de l'agriculture. — Jahrbuch der Hydrographischen Anstalt des kgl. ungarischen Ackerbauministeriums. 41. 1936. Bp., 1938. Intézet. 107 l. 3 t. 1 tkp. fo.

### III. Methodika és didaktika.

#### Tan- és segédkönyvek.

(*Méthode et enseignement. Livres scolaires et auxiliaires.*)

##### 1. A földrajz elmélete és módszerei.

(*Théorie et méthodes de la géographie.*)

- Teleki, P[ál gróf]:* Delimitation of regions. (CRCIntGéogr. Varsovie 1934. Tome 4. 157—160 l. Kiny. is.) — Pál, gróf, 1937/38. tanévi rector magnificus tanévmegnyitó beszéde.
- [A tájfogalom jelentőségéről.] (B-pesti m. kir. József nádor műsz. és gazd. tud. egyetem 1936—37 tanévi evk. 33—47 l.)

##### 2. Földrajzoktatás.

(*Enseignement.*)

- Akáb István:* A földrajz és a történelem kapcsolatai. (SzabTan. 16. évf. 124—126 l.)
- Bodnár Lajos:* Az iskolai tanulmányi kirándulások. (FöldrZsebk. 1939-re. 168—176 l.)
- Lajos: Filmes földrajzórak a budapesti gyak. gimnáziumban. (Okt-FilmKözl. 3. évf. 54—57 l.)
- Bundy Miklós* Szobi járás. Csonka Hont vármegye. (Vezérfonál. Sajtó alá rend. Végh Károly. 46—48 l.)
- Chmel József:* Salgótarjáni járás. (Vezérfonál. Sajtó alá rend. Végh Károly. 43—44 l.)
- Csaba József, V.:* Távolságok mérése és becslése az udvaron és az iskola környékén. (Vezérfonál. Sajtó alá rend. Végh Károly. 18—19 l.)
- Dénes Géza:* Vármegyénk [Nógrád

- vm.] elszakított része. (Vezérfonál. Sajtó alá rend. Végh Károly. 59—60 l.)
- Erdélyi Sarolta:** Balassagyarmat. (Vezérfonál. Sajtó alá rend. Végh Károly. 40—42 l.)
- Fodor Ferenc:** Magyar hazatudatosság. (FöldrZsebk. 1939-re. 109—116 l.)
- Földes Ferenc:** V. o. földrajz. Az illusztrációkat Mudrony Zoltán rajzolta. Sárospatak, [1938.] Néptanítók ped. kiskvtára. kiadóhív. 92 l. K-8°. (A Néptanítók pedagógiai kiskönyvtára. Aranykapu vezérkönyv-sorozat. 3.)
- Gesztli Lajos:** Film az iskolában és az iskolán kívül. (FöldrZsebk. 1939-re. 157—162 l.)
- L[ajos]: Sok-e a földrajzi film? (OktFilmKözl. 3. évf. 51—54 l.)
- Gress Andor:** Domborzati alapfogalmak. (Vezérfonál. Sajtó alá rend. Végh Károly. 30—31 l.)
- Günther Jolán:** Svájc ismertetése. (MTan. [Nagyvárad.] 5. évf. 7. sz. 5—7 l.)
- Habán Imre:** Vízrajzi alapfogalmak. (Vezérfonál. Sajtó alá rend. Végh Károly. 26—28 l.)
- Haltenberger, M[ihály]:** Heimatkundliche Sammlung Budapests. (Fővárosi pedagógiai szeminaryumi kiadványok. 1. sz. 17—21 l.)
- Harmáth István:** Sziráki járás. (Vezérfonál. Sajtó alá rend. Végh Károly. 48—51 l.)
- Horváth János:** A haza földjének megismertetése és megszerettetése kirándulások alapján. (SzabTan. 16. évf. 6—8 l.)
- Károly [Pápakovácsi]: Fiume és a magyar tengerpart. (Gyöngyhá-lás. [Pápa.] 1. évf. 4—5 sz. 3—9 l.)
- Husztí György:** A földrajztanítással kapcsolatos módszerről. (SzabTan. 16. évf. 102—105 l.)
- J. Hantossy Magda:** Japán. <Földrajz óra az el. isk. VIII. leányosztályában.> (PedSzem. 8. évf. 475—480 l.)
- Jovicza I. Sándor:** A földrajztanításhoz szükséges szemléltetési eszközök. (NéptanLapja. 71. évf. 40—42 l.)
- Kanszky Márton:** A magyar néplélek és a földrajz. (FöldrZsebk. 1939-re. 163—168 l.)
- Karl János:** A régi és a mai földrajzoktatás. (FöldrZsebk. 1939-re. 152—157 l.)
- Koch Ferenc:** Szükség van-e külön felsőkereskedelmi iskolai földrajzi filmekre? (OktFilmKözl. 3. évf. 100—104 l.)
- Komáromy Katalin:** A film szerepe városaink ismertetésében. (OktFilmKözl. 3. évf. 286—288 l.)
- Kováts Károky [!]:** Virágok és gyermekek országa. <Földrajzóra az V—VI. osztályban. Hollandia.> (MÜnn. 12. évf. 149—154 l.)
- Lacsny Ferenc:** Hontvármegye elszakított része. (Vezérfonál. Sajtó alá rend. Végh Károly. 56—59 l.)
- László István:** Nógrádi járás. (Vezérfonál. Sajtó alá rend. Végh Károly. 51—56 l.)
- Lengyel Ferenc:** Az Északkeleti-Felvidék. <Földrajz óra az el. isk. V. osztályában.> (PedSzem. 9. évf. 214—217 l.)
- Ferenc: Hollandia és Belgium. <Földrajz óra az el. iskola V. osztályában.> (PedSzem. 8. évf. 275—280 l.)
- Lenkei István:** Előadások. Stólmár László, A földrajz tanítása ma a székesfőváros népiskoláiban. (PedSzem. 8. évf. 503—505 l.)
- István: Földrajzi filmek a népiskolában. (OktFilmKözl. 3. évf. 66—68 l.)
- Makoviczky Gyúia:** Nemzetnevelés az iparostanonciskolai földrajz-történet tanítás keretében. (MlpNev. 12. évf. 3. sz. 11—14 l.)
- Malárcsik József:** Tervszerű honismeret. (VezLapja. 15. évf. 230—232 l.)
- Márton György:** A magyar tájak térszínének rajza oktatófilmjeinken. (OktFilmKözl. 3. évf. 62—65 l.)
- Medvigy Cyrill:** Középiszkolai földrajzi filmoktatás tanulságai. (OktFilmKözl. 3. évf. 96—98 l.)
- Medzihraszky Márta:** Halom, domb, hegy, hegység, hegycsoport, hegylanc, völgy, hegyszoros. (Vezérfonál. Sajtó alá rend. Végh Károly. 31—32 l.)
- Mérfalvi Nándor:** Kárpátalja népe. <Alkalmi tanítás az V. osztályban.> (MÜnn. 12. évf. 655—658 l.)
- Nagy Béla:** Salgótarján. <Nem mint lakóhely!> (Vezérfonál. Sajtó alá rend. Végh Károly. 44—46 l.)
- Nemes Árpád:** Budapest fejlődésének gazdaságföldrajzi alapjai. <Földrajz óra a felső kereskedelmi iskola

- III. évfolyamában.> (PedSzem. 9. évf. 158—161 l.)
- Nemes Gyula:** Földrajzi gyakorló kérdések. (SzabTan. 16. évf. 54. l.)
- [Olbricht, Konrad]:** Szülőföld. [Heimatkunde.] Ford. Hadas Balázs. <Folytatás.> (Jövő útja. 4. évf. 5—6 sz. 3—8 l.)
1. közlemény. Szülőföldismeret. (Jövő útja. 4. évf. 4. sz. [1937.] 5—8 l.)
- Pécsi Albert:** Földrajzi kísérletek filmen. (OktFilmKözl. 3. évf. 70—71 l.)
- Pintér Sándor:** Gazdaságföldrajzi szakfilmek a felsőkereskedelmi iskolákban. (OktFilmKözl. 3. évf. 98—100 l.)
- Rudischné Molcsán Olga:** A Vág völgye. <Földrajzi óra a IV. osztályban.> (Műnn. 12. évf. 89—94 l.)
- Sághelyi Lajos, vitéz:** A topográfiai ismeretek rögzítése. (BpPolglsk. 2. évf. 261—270 l.)
- Schilling Gábor:** A földrajz jelentősége a németországi tanárképzésben és a hazai polgári iskolai földrajz tanárképzés. (NevSzle. 2. évf. 215—222 l. Klny. is.)
- Sinka István:** A tanterem alaprajza. (Vezérfonál. Sajtó alá rend. Végh Károly. 16—17 l.)
- Somodi Gyula:** Visszaszerzett kincseink. Alkalmi tanítás földrajzórán az V—VI. osztályban. (FMTanügy. 3. évf. 397—401 l.)
- Straky Henrik:** Bécsi polgári iskolai földrajzóra. (PolglskKözl. 42. évf. 455—457 l.)
- Szabó István:** A mi hazánk. Nagymagyarország—Csonkamagyarország. (Vezérfonál. Sajtó alá rend. Végh Károly. 60—62 l.)
- Lajos, vitéz: A földrajz a középiskolai tantervben. (ProfTanSzle. 12. évf. 62—67 l.)
- László: A film jelentősége a polgári iskolai földrajz tanításban. (OktFilmKözl. 3. évf. 68—70 l.)
- Szeghalmi Elemér—J. Hantossy Magda:** Munka az el. isk. VII—VIII. osztályában. Földrajz. (PedSzem. 8. évf. 483—485 l.)
- Szetey András:** Mit tanul az olasz diák Magyarországról? (MKözépisk. 31. évf. 49—55 l.)
- Szilárd János:** A balassagyarmati járás. (Vezérfonál. Sajtó alá rend. Végh Károly. 39—40 l.)
- Telekí [Pál gróf], Paul:** Kartographische Behelfe zum Unterricht der Politischen und der Wirtschaftsgeographie. (CRCIntGéogr. Varsovie 1934. Tome 4. 263—265 l. Klny. is.)
- Tihanyi J. Jenő:** Az iskolaépület és udvar alaprajza. (Vezérfonál. Sajtó alá rend. Végh Károly. 17—18 l.)
- Tiszaparti József:** A Nagy Magyar Alföld. <Földrajzóra a IV. osztályban.> (Műnn. 12. évf. 26—29 l.)
- Tóth József:** A nap járása. Világtájak, szélrózsza, iránytű. (Vezérfonál. Sajtó alá rend. Végh Károly. 12—15 l.)
- Udvarhelyi Károly:** A Balaton. <Tanítás a polgári iskola I. osztályában.> (Csellsk. 6. évf. 463—468 l.)
- Károly: A jég koptató munkája. <Tanítás a polgári fiúiskola IV. osztályában.> (Csellsk. 7. évf. 164—168 l.)
- Károly: A melléktérképek iskolai alkalmazása. <Folytatás.> (Csellsk. 6. évf. 236—245 l.)
1. közlemény. (Csellsk. 6. évf. [1937.] 131—140 l.)
- Károly: Az Alföld keletkezése és felszíne. Tanítás a polgári iskola I. osztályában. (Csellsk. 6. évf. 352—356 l.)
- Károly: Budapest. <Vidéki iskolában.> (Csellsk. 7. évf. 56—62 l.)
- Károly: Földrajzi kirándulások a lakóhely környékére. (Szegedi áll. gyak. polg. isk. 1937—38 évi ért. 27—41 l.)
- Károly: Magyarország földrajza az iskolában és szülőföldismertetés. 68 ábrával. Szeged, 1938. Szerző. 232 l. 8°. (A gyakorló polgári iskola könyvtára. 21.)
- Unghváry Gyula:** Az intuitív hatások fontossága a hazai földismertetésben. (TanLapja. 52. évf. 7. sz. 4—6 l.)
- Vezérfonál** a III. osztályos beszéd- és értelemgyakorlatok földrajzi vonatkozású anyagához. Nógrád—Hont vármegye iskolái részére. Sajtó alá rend. Végh Károly. Salgótarján, [1938.] Nógrád—Hont vm. Ált. Tanítóegyes. VII, 71 l. 8°.
- Z[atskó] Gy[ula], v[itéz]:** Szülőföldgyűjtemény. (Mezőkövesdi kir. kat. Szt. László gimn. 1937—38 évi ért. 11—16 l.)
- Zsombolyay Valéria:** Mezőség. <Földrajz óra az el. isk. IV. osztályában.> (PedSzem. 8. évf. 464—471 l.)

### 3. Tan- és segédkönyvek.

(*Livres scolaires et auxiliaires.*)

- Albrecht István—Jovicza I. Sándor—Stolmár László:** Térkép- és munkafüzet. A népisk. III—VI. oszt. számára. Szerk. — Bp., 1938. M. kir. térk. intézet. 4 füz. Hr. -8°.
- [1.] Világszép fővárosunk Budapest. A budapesti népiskolák III. oszt. számára. 80 l.
- [2.] Édes hazánk Magyarország. A népiskola IV. oszt. számára. 80 l.
- [3.] Hazánk és Európa. A népiskola V. oszt. számára. 64 l.
- [4.] Hazánk és a nagyvilág. A népiskola VI. oszt. számára. 64 l.
- Bodnár Lajos—Kalmár Gusztáv:** Magyarország föld- és néprajza a gimnázium és leánygimnázium I. oszt. számára. Az új tanterv alapján. Bp., 1938. Szt. István-Társ. 114 l. 8°.
- [A borítékon: A Szent István-Társulat gimnáziumi tankönyvei.]
- Bogsch Sándor:** Magyarország föld- és néprajza. A gimnáziumok és leánygimnáziumok I. oszt. számára. Az 1938. évi új tanterv és utasítás szerint. Bp., 1938. M. Földr. Intézet. 100 l. 8°. (Földrajzi tankönyvek sorozata. Szerk. Bogsch Sándor, Koch István, Kondói Kiss József, Szondy György.)
- Finta Imre:** Földrajz. A hat hónapos járóértársi iskola anyaga. Szeged, [1938.] Szerző. 18 l. 4°. [Könyvomat.]
- Karl János—vitéz Temesy Győző:** A magyar föld és népe. Földrajz a gimnázium és leánygimnázium I. oszt. számára. Az 1938. évi új tanterv alapján. Bp., 1938. Franklin. 112 l. 8°.
- Keöpeczi Nagy Zoltánné Laczkovics Jolán:** Magyarország gazdaságföldrajza és áruismerete. Kereskedelmi iskolai szaktanfolyamok számára. 2. bőv. kiad. <Kézirat gyanánt.> Bp., 1937. Szerző. 70 l. 8°. [Könyvomat.]
- — Zoltánné—Sándor János: Földrajz és áruismeret. Női keresk. szaktanfolyamok I. évf. számára. Bp., [1938.] Egyetemi ny. 108 l. 8°.
- Magyar Győző:** Földrajz. A középiskolák IV. oszt. számára. A Csehszlovák köztársaság földrajza. A legújabb miniszteri tanterv alapján. 68 képpel és ábrával. Praha—Přesšov [Eperjes], 1938. Csehszlovák
- Magyar nyelv. olvasókönyv, nyelvtan, grafikai únió.** 123 l. 8°. természettudományok, földrajz és számtan a magyar tannyelvű elemi iskolák IV. oszt. számára. Szerk. Lőrinczi Ferenc, Bedeleán Diomed, Ferenczi Gábor, Kali Sándor. Cluj [Kolozsvár], 1938. Minerva. 320 l. 8°.
- Xántusné Paull Aranka:** Geografia umană și politică pentru clasa VI. secundară. — Emberföldrajz és politikai földrajz középiskolák VI. oszt. számára. Cluj—Kolozsvár, 1938. Minerva. 200 l. 8°.



## B.

### Egyetemes földrajz.

(*Géographie universelle.*)

#### I. Egyetemes földrajzi kézikönyvek.

(*Traité de géographie universelle.*)

- Föld és lakói.* A —. 1200 oldalon, 1350 mélynyomású fényképpel, nyolc színes térképmelléklettel és 75 szövegközti térképpel. Bp., 1938. Pesti Hirlap. 1192 l. 4 tkp. 8°. (Kéz Andor—Juhász Vilmos): Föld és ember. Földrajz, világstatisztika. Bp., [1938.] Pantheon. (Kis enciklopédia. Szerk. Dormándi László. 364—442 l.)

#### II. Általános földrajz.

(*Géographie générale.*)

##### 1. Általános földrajzi művek.

(*Ouvrages de géographie générale.*)

- [Kalmár Gusztáv]: A Föld. (A Föld és lakói. 5—14 l.)  
*Mendöl Tibor*: Településtörténet, településföldrajz, történeti földrajz. Bp., 1938. Dunántúl ny. (Szentpé-  
tery Imre-émlékkönyv. 312—334 l.)  
*Záray Jenő*: Földrajzi alapismeretek természetjárók számára. (Erdély. 35. évf. 83—88, 127—131, 160—161 l.)

##### 2. Matematikai földrajz.

(*Géographie mathématique.*)

- Albán Imre*: Színes térképek. (Térk-Közl. 5. köt. 102—126 l. Klny. is.)  
*Bándy István*: Térképeink mágneses tájékoztató adatai és azok meghatározása. Kivonat Hofhauser Jenő cikéből. (MMérnÉpEgyKözl. 72. köt. 41—42 l.)  
*Bognár József*: Bevezetés a térkép-olvasásba. (HonvAltFt. 5. évf. 8. sz. 30—31 l.)  
*Csikó János*: Gazdasági talajtérképek készítéséről. (MezőgazdKözl. 11. évf. 23—25 l.)  
*Csillagos ég.* A —. Írta Detre László, Lassovszky Károly, Móra Károly, [stb.] Szerk. W o d e t z k y József. 5 színes, 29 fekete műmelléklettel, egy csillagtérképpel és 300 szövegközti képpel. Bp., 1938. Term. tud. Társ. VIII, 481 l. 20 t. 1 tkp. N-8°. (A természet világa. 1.)  
*Danielisz Jenő*: Mi mindenre tanít az

- árnyékvonal. (IfjÉlet. 14. évf. 143—146 l.)
- Durst** Ferenc: A magyarországi térképek hegyábrázoló módszere a III. katonai felvételig. Bölcsészdoktori értekezés. Bp., 1938. Szerző. 19 l. 8°.
- Ijjász** Ervin: Az erdőgazdasági talaj-térképezés alapvonalai. — Die Grundzüge der forstwissenschaftlichen Bodenkartierung. — Les bases de la mise en carte des sols forestiers. — The outlines of the forestal soil mapping. (ErdLapok. 75. évf. [1936.] 290—300; 300—301 l.)
- Kreybig** Lajos: A m. kir. Földtani Intézet talajfelvételi, vizsgálati és térképezési módszere és célja. (M-MérenÉpEgyiHFüz. 12. évf. 31—38 l.)
- Niklasz** László: A térhatású térkép. (TérkKözl. 5. köt. 47—55 l. 3 t. Klly. is.)
- Strömpl** Gábor: Turistatérképek régen és most. (TurLapja. 50. évf. 743—746 l.)
- Strömpl** Gábor: Új katonai térképeink. (FöldrZsebk. 1939-re. 185—191 l. 2 tkp.)
- T[árczy] Hornoch, A[ntal]**: Über eine Methode der gleichzeitigen Meridian-, Breiten- und Zeitbestimmung. (BányKohKözl. 10. köt. 157—168 l.)
- Tolmár** Gyula: A Föld, mint égitest. (A csillagos ég. Szerk. Wodetzky József. 1—48 l. 3 t.)
- Gyula: Gömbi csillagászat. 1. Hely- és időmeghatározás. (A csillagos ég. Szerk. Wodetzky József. 176—188 l.)
- [\*]**: Tájékozódás. (Természetbarát zsebkönyv 1938. 9—12 l.)
- [\*]**: Térképolvasás. Bp., 1938. Honv. min. kiképzési oszt. (Kézikönyv <Kk.> a honvédelmi és testnevelési ismeretek elsajátítására 14. fejt. 629—653 l.)

### 3. Fizikai földrajz.

#### (Géographie physique.)

- Berkes** Zoltán: A földmágnességi kutatások legújabb eredményei és azok kapcsolata a meteorológiai jelenségekkel. — Über die Ergebnisse der neueren erdmagnetischen Forschungen und deren Zusammenhang mit den meteorologischen Erscheinungen. (Időjárás. 42. évf. 243—248; 265. l.)
- **Zoltán—Flórián** Endre: Sarkifény Magyarországon 1938. január 25—26-án. — Das Nordlicht am 25—26. Januar 1938. (Időjárás. 42. évf. 117—123; 145. l.)
- [Cavalloni** Ferenc]: Mágneses viharok. (Búvár. 4. évf. 474—475 l.)
- Cholnoky** Jenő: A legszebb tájképek. (TurLapja. 50. évf. 506—519 l.)
- Jenő: On Slopes. (BSHongrGéogr. 66. 77—89 l. Klly. is.)
- Gaál** István: Száraz lábbal Amerikába. (Búvár. 4. évf. 861—864 l.)
- Habereger** Lajos: A földrengés. (Vasárnap. [Arad.] 21. évf. 265—266 l.)
- Ijjász** [Ervin], Erwin L.: Grundwasser und Baumvegetation unter besonderer Berücksichtigung der Verhältnisse in der Ungarischen Tiefebene. (ErdKisérl. 40. évf. 159—269 l. 2 tkp.)
- U. a. Inaug.-Diss. — München. Sopron, 1938. Szerző. VI, 218 l. 2 tkp. N-8°. (Klly.: ErdKisérl. 40. köt.)
- Kádár** László: A szél és a föld harca. (Búvár. 4. évf. 122—128 l.)
- László: A széllyukakról. (FöldrKözl. 66. köt. 117—121 l. 1 t.)
- Kadić**, Ottokár: Dreissig Jahre ungarischer Höhlenforschung. (BarlKut. 16. köt. 1—7 l.)
- Ottokár: Mit kell tudnunk a barlangokról? — Was müssen wir von den Höhlen wissen? (Barlangvilág. 8. köt. 48—69; 75—78 l. 1 t.)
- [Kalós** József]: A sarkifény. (Levente. 17. évf. 91. l.)
- Kessler** Hubert: Barlangok mélyén. Bp., [1938.] Franklin. (Új Univer-sum. 1. köt. 88—97 l.)
- Kéz** Andor: A jégkor éghajlata. (Pótf-TermTudKözl. 70. köt. 97—115 l.)
- Andor: A tűzhányókról. (Földgömb. 9. évf. 461—472 l.)
- A[ndor]: Az erdőpusztítás éghajlati jelentősége. (Földgömb. 9. évf. 397—398 l.)
- Andor: Lesz-e új eljegesedés a Földön? (FöldrZsebk. 1939-re. 74—81 l.)
- Kogutovicz** [!] Károly: Az éghajlat és a mezőgazdaság. Bp., 1938. Falu

- szövevs. (Fehér Dániel—Kogutovicz [!] Károly—Kreybig Lajos, [stb.], A szántóföld okszerű művelése . . . 7—23 l.)
- Kollarits Jenő:** A magaslati klíma tartós hatásairól. Megjegyzés Országk Öszkár dr. és Matits Lajos dr. cikkeire. <O. H. 17. és 18. sz.> (OrvHLap. 82. évf. 456. l.)
- Kolosváry Gábor:** Kutatásaim az isztriai Bagnole s egy pár plitvicai barlangban. — Höhlenforschungen in Istrien und bei den Plitvicaer Seen. (Barlangvilág. 8. köt. 42—47; 74—75 l. Klny. is.)
- Kovács Gyula:** Széllýuk. (FöldrKözl. 66. köt. 53—54 l.)
- Kulin György:** A sarki fény. (Búvár. 4. évf. 152—153 l.)
- István: A Németbirodalmi gazdasági növényfenológiai szolgálat. (Szemle. 7. évf. 145—147 l.)
- István: A növényfejlődési <fenológiai> megfigyelések útján végzett éghajlatkutatás gazdasági jelentősége és a németországi növényfenológiai szolgálat ismertetése. <Folytatás.> (Időjárás. 42. évf. 18—24 l.)
1. közlemény. (Időjárás. 1937. évf. 242—250 l.)
- Kunfalvi Rezső, ifj.:** A gleccser-kutatás új módszerei. (TermTudKözl. 70. köt. 34—37 l.)
- Láng Sándor:** Folyóterasz tanulmányok. — Studien über Flussterrassen. (FöldtKözl. 68. köt. 110—130 l.; ném. kiv. 128—129 l. 1 t. 1 tkp. Klny. is.)
- Sándor: Kisformák keletkezése szikes agyagból álló földhányáson. (FöldrKözl. 66. köt. 255—256 l.)
- Marczell György:** Miképen módosítja az erdő az éghajlatot. — Wie ändert der Wald das Klima. (Időjárás. 42. évf. 150—153; 182—184 l.)
- Matits Lajos:** Válasz Országk Öszkár dr.-nak „Adatok a mikroklíma jelentőségéhez” című cikkére. (OrvHLap. 82. évf. 428—429 l.)
- Mauritz Béla:** A hegyek keletkezése és elmúlása. (FöldtÉrt. 3. <új> évf. 33—41 l.)
- Milteker Rezső:** A vízőlön. (Földgömb. 9. évf. 221—226 l.)
- Orosz Endre:** A hegyek képződéséről és pusztulásáról. (Encian. [Brassó.] 4. évf. 57—60 l.)
- Országk Öszkár:** Adatok a mikroklíma jelentőségéhez. (OrvHLap. 82. évf. 358—360 l.)
- Réthly Antal—Bacsó Nándor:** Időjárás — éghajlat és Magyarország éghajlata. Bp., 1938. M. Meteor. Társ. IX, 404 l. 5 t. 2 tkp. 8°. (A Magyar Meteorológiai Társaság kiadványa. 3.)
- Révai Ernő:** A Föld életéből. (TermBar. 26. évf. 1. sz. 11—13 l.)
- Ernő: Barlangok világából. (TermBar. 26. évf. 5—6 sz. 14—16 l.)
- Rohringer Sándor:** A folyók élete. Bp., 1938. Kis Akadémia. 38 l. K-8°. (A Kis Akadémia könyvtára. 26.)
- Simon Béla:** Az 1937. évi magyarországi földrengések. — Ungarischer Erdbebenkatalog für das Jahr 1937. Feldolg. — Bp., [1938.] Observat. 9 l. 8°. (A Budapesti földrengési observatorium kiadványai. B. sor.)
- Béla: Gyakoriak-e a károkozó földrengések Magyarországon és mi a magyar földrengési szolgálat jelentősége a hazai föld belső felépítésének megismerése szempontjából. (FöldrZsebk. 1939-er. 116—122 l.)
- Béla: Miért van Budapesten földrengési obszervatórium? (Búvár. 4. évf. 278—280 l.)
- St[einer] L[ajos]:** Kőzetek mágnessége és a földmágnességi erő változása a geológiai korok folyamán. (PótfTermTudKözl. 70. köt. 38. l.)
- L[ajos]: Napkitörések és földmágnességi zavarok. (PótfTermTudKözl. 70. köt. 48. l.)
- Szádeczky-Kardoss Elemér:** Tanulmányok a ferderétegzésekről. 1. A fluvialis ferderétegzések fajai és szemnagyság-eloszlási viszonyai. 2. Az egykori folyásirány meghatározása a ferderétegzések alapján. (MatTermTudÉrt. 57. köt. 799—815; 817—829 l.)
- Szalai Tibor:** A tűzhányók keletkezése. (Búvár. 4. évf. 623—626 l.)
- Szalkay Ferenc:** A mikrosezizmikus nyugtalanság Budapesten. — Die mikroseismische Unruhe in Budapest. (FöldtKözl. 68. köt. 238—246 l. Klny. is.) [Csak ném.]
- Száva-Kováts József:** A légnedvesség eloszlása és évi járása Európában. (FöldrKözl. 66. köt. 159—170 l.)
- József: A páranomás és a nedvesség évi járása a Földön. — Jährlicher Gang des Dampfdruckes [!] und der Feuchte auf der Erde.

- (MatTermTudÉrt. 57. köt. 708—723; 724. l.)
- Száva-Kováts, József:** Gang und Verteilung der Luftfeuchtigkeit in Europa. (BSHongrGéogr. 66. 124—137 l. Klny. is.)
- — József: Verteilung der Luftfeuchtigkeit auf der Erde. <Hierzu Tafeln 44 und 45.> (AnnHydrMarMet. 66. Jahrg. 373—378 l. 2 tkp. Klny. is.)
- Szentes Ferenc:** Hegységek keletkezése. (Földgömb. 9. évf. 290—299 l.)
- Szilber [Józsefné]—G[éza] Petrich:** A Budapesti földrengési observatorium mikroszeizmikus jelentése 1937. — Rapport microséismique de l'Observatoire séismologique de Budapest. Feldol. — Bp., [1938.] Observat. 35 l. 8°. (A Budapesti földrengési observatorium kiadványai. A. sor.) [Csak fr.]
- Sztrókey Kálmán:** Ma is mozog a Föld? (FöldtÉrt. 3. <új> évf. 52—62 l.)
- Tolmár Gyula:** A sarkmagasság ingadozása és a kontinensek úszása. (Búvár. 4. évf. 25—27 l.)
- Tóth Géza:** Északi fény Európában 1938 január 25-én. (TermTudKözl. 70. köt. 96—101 l. 1 t.)
- Wodetzky József:** Reng a föld. (Élet. 29. évf. 2203—2204 l.)
- József: Sarki fény. (Élet. 29. évf. 490—491 l.)

## 5. Emberföldrajz.

### (Géographie humaine.)

#### a) Általános emberföldrajz.

##### (Géographie humaine générale.)

- Ferenczi Imre:** A tulnépesség ismérvei. — Die Merkmale der Übervölkerung. (KözgazdSzle. 81. köt. 435—463 l. — Inholdsauszüge. Nr. 5—6. 7. l.)
- Imre: The Synthetic Optimum of Population. (International Studies Conference.) Paris, 1938. International Institute of Intellectual Cooperation, League of Nations. 116 l. 8°.
- Firbás Nándor:** A pásztorkodás formái. 2—3. [közlem.] (IfjÉlet. 13. évf. 162—164 l.)
1. [közlemény.] (IfjÉlet. 13. évf. [1937.] 136—137 l.)
- Nándor: A ruházkodás módjainak földrajzi elterjedése. (IfjÉlet. 14. évf. 21—22 l.)
- Moravek Endre:** Hol és hogyan lakik az emberiség? (Búvár. 4. évf. 533—537 l.)
- Rónai, András:** Distribution of Hungarian Settlements over the World. (BSHongrGéogr. 66. 38—62 l. 2 tkp. Klny. is.)
- András: Magyarok elterjedése a Földön. (FöldrKözl. 66. köt. 83—104 l. 2 tkp. Klny. is.)
- Sz. S.:** Éghajlat és ember. (TermBar. 26. évf. 3—4 sz. 4—7 l.)
- Szabolcsi Bencc:** A zenei földrajz alapvonalai. Zenekultúrák és zene-stílusok keletkezése — elmúlása a földrajz megvilágításában. — Grundzüge der Musikgeographie. (Ethn. 49. évf. 1—18 l., ném. kiv. 18. l.)
- Szeghő Julia:** A zenei földrajz alapvonalai. (Korunk. [Kolozsvár.] 13. évf. 986—990 l.)

#### b) Gazdasági földrajz.

##### (Géographie économique.)

- Bak, Richard S.:** Die wichtigsten Waren-Weltmärkte und ihre Börsen in wirtschaftsgeographischer Betrachtung. — A világ fontosabb áruipiacai és tőzsdéi gazdaságföldrajzi szempontból. Doktori értekezés. Szeged, 1938. Árpád ny. 161 l.
- [M. kiv. 159—160 l.] 8°. (Földrajzi értekezések. 1.)
- Pécsi Albert:** A röghöz tapadt ember. (Földgömb. 9. évf. 332—338 l.)
- A[lbert]: Un indice de production. (CRCIntGéogr. Amsterdam

1938. Tome 2. Travaux de la Section III b. 219—222 l.)
- Rátz Kálmán:** Az ón a világgazdaságban és politikában. (Búvár. 4. évf. 113—116 l.)
- Rohringer Sándor:** Az öntözés, tekintettel a hazai viszonyokra. (Term-TudKözl. 70. köt. 129—140, 202—213 l. 1 t.)
- Schmell István:** Az olaj a világgazdaságban. <Pályadíjnyertes tanulmány.> (Reménysugár. 19. évf. 73—75 l.)
- T[asnádi]-K[ubacska] A[ndrás]:** Folyékony szén a világgazdaságban. (Búvár. 4. évf. 792—793 l.)
- [Teleki Pál, gróf—Fodor Ferenc]:** Gazdasági földrajz. — előadásai alapján összeáll. N [ é m e t h ] A [l-ibert]. 1. Általános rész. 2. rész. Kézirat gyanánt. [Budapest], 1938. Bodnár J. 2 köt. (IV), 275 l.; (II), 381 l. K-8°. (Oeconomia.) [Könyvnyomat.]

### c) Politikai földrajz és statisztika.

#### (Géographie politique et statistiques.)

- Cholnoky Jenő:** Elnöki megnyitó. A M. Földrajzi Társaság 1938. április 28-án tartott 66. rendes évi közgyűlésén elmondta —. (FöldrKözl. 66. köt. 65—72 l.)
- Domokos Aranka:** A geopolitikai rendszerezés gondolata. (Korunk. [Kolozsvár.] 13. évf. 340—343 l.)
- Ferenzi, Imre:** La population blanche dans les colonies. (AnnGéogr. 47. t. 225—236 l.)
- Garzuly József:** Geopolitika. (MSzle. 33. köt. 354—361 l.)
- [Horváth Károly]:** A magyarság száma 1930-ban. (IfjÉlet. 14. évf. 35. l.)
- Mike Gyula, vitéz:** A világ magyarsága. Les Hongrois du monde. (M-StatSzle. 16. évf. 368—372 l.)
- Molnár, Dezső:** Ingenieur und Geopolitik. (ZtschrGeopol. 15. Jahrg. 980—986 l.)
- Moravék Endre:** Gyarmatbirodalmak régen és ma. (Búvár. 4. évf. 85—90 l.)
- Nagy Iván, vitéz:** A magyarság világlétszáma. (Láthatár. 6. évf. 158—159 l.)
- Nagy Iván, vitéz:** Hány magyar él a világon? Összeáll. —. (Levente. 17. évf. 362 l.)
- U. a. Bp., 1938. Franklin. (Búza-kalász. Szerk. Tóth Mihály. 3. rész 125—127 l.)
- Pécsi Albert:** Statisztikai rész. Összeáll. —. (FöldrZsebk. 1939-re. 9—48 l.)
- Szabó Pál Zoltán:** A keletázsiai ellentét földrajzi szempontból. (FöldrZsebk. 1939-re. 91—100 l.)
- Takács József:** A Földnek és országainak földrajzi és statisztikai adatai. Összeáll. —. (A Föld és lakói. 1139—1182 l.)
- [\*]:** A világba szétszórt magyarok számadatai. (Erdlsk. 5. évf. 390—391 l.)
- [\*]:** Az újkori gyarmatbirodalmak. Kalmár Gusztáv, A népek és fajok harca c. könyvében közölt adatok alapján. (Erdlsk. 5. évf. 382—389 l.)

### d) Településföldrajz.

#### (Établissements.)

- [\*]:** A világ nagyvárosai. (Vas-Könyv. 28. évf. 1. félév 2—6 l.)

## 6. A földrajz és a felfedezések története. Történeti földrajz.

### (Histoire de la géographie et des découvertes. Géographie historique.)

#### a) A földrajz története.

#### (Histoire de la géographie.)

- Ács Tivadar:** Aki megelőzte Humboldt meg Bonpland-t. [Balogh József.] (Búvár. 4. évf. 635—637 l.)

- Ács Tivadar:** Délamerikai magyar utazók a XVII. és XVIII. században. (Földgömb. 9. évf. 67—74, 113—117, 150—153 l.)
- Baktay Ervin:** Észak-Amerika felfedezése és meghódítása. (A Föld felfedezői és meghódítói. 4. köt. 3—123 l. 5 t.)
- **Ervin:** India és Indonézia felfedezése és meghódítása. (A Föld felfedezői és meghódítói. 3. köt. 3—117 l. 4 t.)
- Bulla Béla:** Ausztrália és Oceánia felfedezése és meghódítása. (A Föld felfedezői és meghódítói. 3. köt. 119—371 l. 12 t.)
- Cholnoky Jenő:** Európa, Kiszázia, Belső- és Kelet-Ázsia felfedezése és meghódítása. (A Föld felfedezői és meghódítói. 1. köt. 3—365 l. 20 t.)
- Föld felfedezői és meghódítói. A—**  
Írták **Cholnoky Jenő, Germa-  
nus Gyula, Kéz Andor, Baktay  
Ervin, Bulla Béla, Juhász Vil-  
mos, vitéz Temesy Győző és  
Mendöl Tibor.** 1—5. Bp., 1938.  
Révai. 5 köt. 8°.
1. Európa, Kiszázia, Belső- és Kelet-Ázsia. 474, (6) l. 24 t.
  2. Észak- és Dél-Afrika. 373, (5) l. 15 t.
  3. India, Ausztrália és Oceánia. 371, (6) l. 16 t.
  4. Észak-, Közép- és Dél-Amerika. 441, (7) l. 20 t.
  5. Északi- és Déli-sark. 236, (4), LXVIII l. 8 t.
- Germanus Gyula:** Arábia, Szíria és Mezopotámia felfedezése és meghódítása. (A Föld felfedezői és meghódítói. 1. köt. 367—474 l. 4 t.)
- Glaser Lajos:** Lipszky térképe. (Búvár. 4. évf. 193—197 l.)
- Haltenberger Mihály:** A földrajz magyar úttörői. Bp., 1938. M. Tanítóegyes. Egyetemes Szöv. (Előadások a magyar tanítók szabadegyetemén 2. 207—233 l. Klny. is.)
- Herváth Béla:** Jelentés az 1938 július 18.—29. közt Amsterdamban megtartott XV. nemzetközi földrajzi kongresszusról. (TérkKözl. 5. köt. 38—46 l.)
- Incze Andor:** Földrajztörténeti észrevételek az iránytű eredetének kérdéséhez. — Les problèmes l'invention de la boussole. (ErdMúz. 43. köt. 234—243 l., fr. kiv. 243. l.)
- Irmédi-Molnár László:** Magyar térképekről. (FöldrZsebk. 1939-re. 177—185 l.)
- Juhász Vilmos:** Közép-Amerika felfedezése és meghódítása. (A Föld felfedezői és meghódítói. 4. köt. 125—308 l. 8 t.)
- Kéz Andor:** Észak- és Dél-Afrika felfedezése és meghódítása. Bp., 1938. Révai. 373, (5) l. 15 t. 8°. (A Föld felfedezői és meghódítói. 2. köt.)
- **Andor:** Nemzetközi földrajzi kongresszus Amsterdamban. (TermTud-TársÉvk. 1939-re. 86—89 l.)
- Kondér István:** Térképek és rokontudományok az ókorban. (TérkKözl. 5. köt. 55—102 l. Klny. is.)
- Lattyák Sándor:** Kivonat a „Claudius Ptolemaeus Alexandrinus Geographiájának magyarázása” című műből. <A IX. és X. Tabula szerkezete.> (TérkKözl. 5. köt. 138—145 l. Klny. is.)
- Márton Béla:** Földrajzi beszámoló. (KereskSzakokt. 45. évf. 353—370 l.)
- Matolay Tibor:** Két híres hajóút. [Urganeta és Juan Fernandez útja.] (Búvár. 4. évf. 783—787 l.)
- Milleker Rezső:** Eldorádó. (DebrSzle. 12. évf. 49—58 l. Klny. is.)
- Pósáné Ormós Jerne:** Felfedező utazások 1937—38-ban. (FöldrZsebk. 1939-re. 147—151 l.)
- **Jerne:** Fontosabb expedíciók 1937—38-ban. Összeáll. —. (FöldrZsebk. 1939-re. 142—146 l.)
- **Jerne:** Ki fedezte fel a Tűzföldet? (Földgömb. 9. évf. 395—397 l.)
- Táj- és Népkutató Központ** kiállítása. A—. 1938. november. Bp., (1938.) Központ. 32 l. K-8°.
- **U. a. 2.** [változatlan] kiad.
- Teleki Pál, gróf:** Gondolatok az utolsó évszázadnak mint korszaknak jellemzéséhez. (FöldrZsebk. 1939-re. 49—54 l.)
- Temesy Győző, vitéz:** Dél-Amerika felfedezése és meghódítása. (A Föld felfedezői és meghódítói. 4. köt. 309—441 l. 7 t.)
- Zweig, Stefan:** Magellan. A Föld első körülhajózása. [Magellan. Die erste Umsegelung der Erde.] Ford. Horváth Zoltán. Bp., [1938.] Rózsavölgyi. 292 l. 17 t. K-8°.
- [\*]: Magellan. (VasKönyv. 28. évf. 1. félév 331—335, 348—351 l.)

## b) Életrajzok és nekrológok.

(Biographies et nécrologies.)

- Benkő József:**  
*Szabó* András: Benkő József. (Erd-Helikon. 11. évf. 106—119 l.)
- Farkasfalvi Imre:**  
*Tragor* Ignác: Farkasfalvi Imre. Vác, 1938. Váci Múzeum-Egyes. (Váci könyvek. 26. 5—14 l.)
- Filippi, Filippo de:**  
 [\*]: Az 1938-ban elhunyt természet-tudósok nekrológja. (TermTudTársÉvk. 1939-re. 103. l.)
- Fischer Lajos báró:**  
*Ács* Tivadar: Egy elfelejtett magyar Afrika-utazó. (Búvár. 4. évf. 938—941 l.)
- Gorjanović-Kramberger Károly:**  
*Kadić* Ottokár: Megemlékezés Gorjanović-Kramberger Károlyról. — Nachruf auf Karl Gorjanović-Kramberger. (Barlangvilág. 8. köt. 1—4; 34. l.)
- Görög Demeter:**  
*Molnár* József: Görög Demeter és ismeretlen levelei. (DébrSzle. 12. évf. 35—42 l.)
- Heilprin, Angelo:**  
*Lantos* Lajos: Angelo Heilprin. (IfjÉlet. 13. évf. 312—313 l.)
- Hunfalvy János:**  
*Kalmár* János: Hunfalvy János. (Bpesti II. ker. közs. Hunfalvy János fiú felső keresk. isk. 1937—38 évi ért. 5—16 l.)
- Karacs Ferenc:**  
*Horthy* [!] Flórián: Karacs Ferenc. (Püspökladányi áll. Petri Pál polg. fiú- és leányisk. 1937—38 évi ért. 1—4 l.)
- Irmédi-Molnár László:** Karacs Ferenc. (FöldrKözl. 66. köt. 252—253 l.)  
 [— László]: Karacs Ferenc térképmező 1770—1838. (TérkKözl. 5. köt. 1. l.)
- Körösi Csoma Sándor:**  
*Germanus* Gyula: Körösi Csoma Sándor. Bp., [1938.] Föv. könyvkiadó biz. (Müller Vilmos, Minden az arcunkra van írva... 2. kiad. 188—189 l.)
- Kövesligethy Radó:**  
*L[assovszky] K[ároly]*: Kövesligethy Radó <1862—1934>. (CsillLapok. 1. évf. 67. l.)
- Magyar László:**  
*B[endefy] L[ászló]*: Magyar László, az Afrika-kutató. (DunTanLapja. 14. évf. 133., 176. l.)
- Thirring* Gusztáv beszéde Magyar László Afrika-kutató I. tag, emlékművének felavatásán, Szombathelyen 1938. szeptember 18-án. (AkadÉrt. 48. köt. 193—197 l.)
- [\*]: Magyar László, a világhírű Afrika-kutató. (Zászlónk diánaptára. 25. köt. 114—122 l.)
- Mikoviny Sámuel:**  
*Tárczy-Hornoch* Antal: Mikoviny Sámuel, a selmeci bányatisztképző tanintézet első tanára. Sopron, 1938. Műegyetem bánya-, kohó- és erdőmérn. kar kvikiadó alapja. 18 l. 4 t. 8°. (Bányászati, kohászati és erdészeti felsőoktatásunk története 1735—1935. 1. füz. 25—42 l.) [Kolligátum. 2.]
- Nansen, Fridtjof:**  
*Cholnoky* Jenő: Nansen Fridtjof. Bp., [1938.] Föv. könyvkiadó biz. (Müller Vilmos, Minden az arcunkra van írva... 2. kiad. 190—192 l.)
- Nopcsa Ferenc báró:**  
*Tasnádi-Kubacska* [András], Andrew: Nopcsa — „almost King of Albania”. (HungQuart. Vol. 4. 517—525 l. 1 t.)
- Pécsi Albert:**  
 [Lutter Tibor]: Pécsi Albert dr. (Bpesti IX. ker. közs. Szt. István felső keresk. fiúisk. 1937—38 évi ért. 8—9 l.)
- Reguly Antal:**  
*Schleich* Lajos: Adalék Reguly Antal ázsiai utazásához. (MNyelv. 34. évf. 101—104 l.)
- Stein Aurél:**  
*Cholnoky* Jenő: Stein Aurél hetvenöt-éves. (Földgömb. 9. évf. 81—83 l.)
- [\*]: Un grand Hongrois: Sir Aurél Stein. (NouvRevHongr. 58. t. 191—192 l.)
- Teleki Pál gróf:**  
 [\*]: Gróf Teleki Pál. (A Székelység. 7. évf. 6. sz. 25—26 l.)
- Thirring Gusztáv:**  
*Thirring* Gusztáv: Földrajzi visszaemlékezés. Sopron, 1938. Rötttig-

Romwalter ny. (A soproni evangélikus liceumi diákszövetség emlékkönyve 1918—1938. 87—90 l.)

**Tóth** Ágoston:

**Irmédi-Molnár** László: Felsőszopori Tóth Ágoston honvédezedes, a XIX. századbeli magyar térképezés úttörőjének élete és működése. Bp., 1938. Honv. térk. intézet. 235, (4) l.

12 t. 2 tkp. 8°. (A „Térképészeti Közlöny” 8. sz. különfüzete.)

**Xantus** János:

**Bánhidi** László: Csiktapolczai Xantus János, az újabkori magyar tudományosság egyik elfeledett somogyi származású úttörője. (Nagyatádi közs. polg. fiúisk. 1937—38 évi ért. 3—8 l. 1 t.)

### c) Történeti földrajz és földrajzi onomatológia.

(*Géographie historique. Onomatologie géographique.*)

**Bendefy** László: Aeneas Sylvius Piccolomini magyarjai. (Turán. 20—21 évf. 138—153 l. Klny. is.)

— László: Anonymus és Kézai Simon mester Scythiája. (FöldrKözl. 66. köt. 201—235 l. 1 tkp. Klny. is.)

**Bulla** Béla: Hazai történeti földrajzunk multja, jelene és feladatai. Bp., 1938. Dunántúl ny. (Szentpétery Imre-emlékkönyv. 73—106 l. Klny. is.)

**Csicsáky** Jenő: Mu, az emberiség szülőföldje. Bp., 1938. Szerző. 226, (2) l. 12 t. 8°.

**Magyar Földrajzi Társaság helynévbizottsága**: A Magyar Földrajzi Társaság helynév-bizottságának javaslata. Bp., 1938. M. kir. térk. intézet. 8 l. 16°.

**Meskó** Lajos: Külföldi nevek [helynevek] a magyar nyelvben. (Új Élet. [Pozsony.] 7. évf. 262—268 l.)

**Milleker** Rezső: Az Atlantisz. (Földgömb. 9. évf. 168—172 l.)

**Milleker** Rezső: Rejtélyes szigetek. (Földgömb. 9. évf. 267—273 l.)

**Paál** Antal: Az Atlantisz rejtélye. (A Mi Utunk. 6. évf. 5. sz. 13—14 l.)

**Szabó** T. Attila: Miért és hogyan gyűjtsük a helyneveket? 3. és 4. közlemény. (ErdIsk. 5. évf. 316—322, 453—457 l.)

1. közlemény. (ErdIsk. 5. évf. [1937.] 45—48 l.)

2. közlemény. (ErdIsk. 5. évf. [1937.] 182—185 l.)

— U. a. Klny.: Erdélyi Iskola 5. évf. Cluj [Kolozsvár], 1938. Erdélyi Iskola. 24 l. 8°. (Népművelési füzetek. 4.)

**Téglás** Jenő Béla: A Magyar Nevelők Egyesülete második előadójelentése. [Kogutowicz Károly, Allásfoglalás a Magyar Földrajzi Társaság Helynévbizottságának javaslata tárgyában.] (NevSzle. 2. évf. 282—284 l. Klny. is.)

## III. Leíró földrajz.

(*Géographie régionale.*)

### 1. Leíró földrajzi művek.

(*Ouvrages de géographie régionale.*)

**Tóth** Aurél—**Tóth** Mihály: Az ember birodalma. Bp., 1938. Franklin. (Bü-

zakalász. Szerk. Tóth Mihály. 3. rész 114—124 l.)

### 2. A Föld nagyobb részeinek leírása.

(*Description de vastes parties du Globe.*)

**Lajtha**, E[dgár]: Men, Islands and Oceans. London, 1938. Hale. 351 l. 16 t. 8°.



### 3. Európa.

(Europe.)

#### a) A kontinens és nagyobb részei.

(Le continent et ses vastes parties.)

- Bulla Béla:** Az Alpok. (A Föld és lakói. 221—238 l.)
- Gaál István:** Európa körrajzának kialakulása az utolsó 20.000 év alatt. (TermTudKözl. 70. köt. 657—664 l.)
- Hantos [Elemér], P.:** Der Donauraum. Die geographischen Grundlagen seiner politischen, wirtschaftlichen und kulturellen Einheit. (CRCIntGéogr. Amsterdam 1938. Tome 2. Travaux de la Section III b. 229—243 l. Klny. is.)
- Jaskó Sándor:** Európa legnagyobb barlangjai. (TermTudKözl. 70. köt. 22—28 l. 2 t.)
- Kádár, L[ászló]:** Die periglazialen Binnendünen des norddeutschen und polnischen Flachlandes. (CRCIntGéogr. Amsterdam 1938. Tome 1. 167—183 l. 2 t.)
- Kalmár Gusztáv:** Európa. (A Föld és lakói. 15—20 l.)
- [— Gusztáv]: Törpe államok. (A Föld és lakói. 555—558 l.)
- Petneházy Zalán:** Transzkontinentális csatornarendszerek Európában. (Búvár. 4. évf. 839—845 l.)
- [Venczel János]:** A dunamenti államok rövid ismertetése. (MFHajÉvk. 13. évf. 83—86 l.)

#### b) Magyar birodalom.

(Royaume de Hongrie.)

##### a) A Magyar birodalom általános leírása.

(Description générale du Royaume de Hongrie.)

- Acczél, M[árton]:** Die Verbreitung der Doryliden im hist. Ungarn. (Fragm-FaunHung. Tom. 1. 35—36 l.)
- Bacsó Nándor:** Magyarország éghajlata. (Frank Miklós—Kunszt János—Rausch Zoltán †: Magyarország fűrdőinek, ásványvizeinek, üdülőhelyeinek ismertetése. 7. kiad. 7—12 l.)
- Băncița, I(oan):** Glaciațiunea cuaternară și urmele ei în Carpați. (Natura. [București.] An. 27. 116—120 l.)
- Barsy Gyula:** Magyarország népessége a honfoglalás óta. La population de la Hongrie depuis l'établissement des Hongrois dans le pays. (MStatSzle. 16. évf. 343—358 l.)
- Bartkó Lajos:** Milyen volt hazánk területének harmadkori éghajlata? (FöldtÉrt. 3. <új> évf. 104—114 l.)
- Birkás Géza:** Egy francia utazó [Jacques Esprinhard] Magyarországon 1597-ben. (Történetírás. 2. évf. 191—199 l. Klny. is.)
- Bognár Ede:** A földrajzi viszonyok hatása Szent István népe kialakulásában. (Közégt. Szt. Benedekr. kat. Ferenc József gimn. 1937—38 évi ért. 8—23 l.)
- Boyer-Meiffren, [Marguerite]:** Budapest et la Hongrie. [Résumé.] (BS-GéogrMarseille. Tome 58. 115—116 l.)
- Bulla Béla:** A pleisztocén lösz a Kárpátok medencéjében. — Der pleistozäne Löss im Karpathenbecken. (FöldtKözl. 68. köt. 33—58 l.)
- [Csak ném.]
- U. a. Bp., 1938. Szerző. 66 l. 8°. (Klny.: Földtani Közlöny 67—68 köt.) [Csak ném.]
- Béla: Zur Frage der Bevölkerungs- und Staaten-Geographie des Ungarischen Beckens. (BSHongrGéogr. 66. 62—76 l.)
- Cholnoky Jenő:** A Kárpátok. [1.] Az Északnyugati Felvidék. [2.] Az Északkeleti Felvidék. [3.] Erdély hegykoszorúja. [4.] Az Erdélyi medence. (A Föld és lakói. 107—135 l.)
- Jenő: Magyarország. (A Föld és lakói. 21—60 l. 2 tkp.)
- Donáth György:** Az ezeréves Magyarország területe. Le territoire de la Hongrie millénaire. (MStatSzle. 16. évf. 333—342 l. 3 tkp.)

- Elek Péter*: A városiasodás Csonka-magyarországon. (Kelet Népe. 4. évf. 2. félév 101—108 l.)
- Péter: Magyarország mezőgazdasági népsűrűsége. La densité de la population agricole en Hongrie. (M-StatSze. 16. évf. 605—612 l. 1 tkp.)
- Elekes Dezső*: A történelmi, a trianoni és a megnagyobbodott Magyarország adatainak összehasonlítása. Comparaison des chiffres de la Hongrie d'avant-guerre, de celle du traité de Trianon et de la Hongrie récemment agrandie. (MStat-Sze. 16. évf. 1154—1158 l.)
- Fochler-Hauke, Gustav*: Gefahren und Hemmungen für das Deutschtum im Südsten. (ZtschrGeopol. 15. Jahrg. 613—621 l.)
- Fodor Ferenc*: Csonka-Magyarország gazdasági összeköttetése más országokkal. Bp., 1938. Franklin. (Búzakalász. Szerk. Tóth Mihály. 3. rész 107—108 l.)
- Ferenc: Magyarország természetes közlekedési útvonalai. Bp., 1938. Franklin. (Búzakalász. Szerk. Tóth Mihály. 3. rész 104—107 l.)
- Gyöni Mátyás*: Magyarország és a magyarság a bizánci források tükrében. — Ungarn und das Ungar-tum im Spiegel der byzantinischen Quellen. Doktori értekezés. Bp., 1938. Szerző. 119, (1) l. 4 t. 8°. [ném. kiv. 113—119 l.] (Magyar-görög tanulmányok. 7.)
- (*Gvörffy István*): L'ethnographie [de la Hongrie.] (Visages de la Hongrie. Réd. par Zoltán Baranyai. 216—226 l.)
- Haberlandt, Arthur*: Kulturgeographische Aufgaben der Volksforschung im Pannonischen Raum. (WZtschr-Vkde. 43. Jahrg. 77—86 l.)
- Hantos Gyula*: Prinz Gyula Magyarországá. (FöldrKözl. 66. köt. 171—185 l.)
- [*Hegedüs Mihály*]: Országos betűrendes helységnévtár Magyarország városairól és községeiről. (Községi közigazgatási határidőnapló és cím-tár 1939. évre. 25—70 l.)
- Humbert, Jean*: La Hongrie du XVIIIe siècle, vue par des voyageurs. (NouvRevHongr. Tome 59. 234—240 l.)
- Ivánfy János*: Magyarország energiaforrásai. (Búvár. 4. évf. 257—262 l.)
- Julier [Ferenc], Franz*: Rumpfungarn. (ZtschrGeopol. 15. Jahrg. 622—627 l.)
- [*Kerekes József*]: Élet a magyar földön. (A Föld és lakói. 61—66 l.)
- Kertész János*: A magyar-lengyel határ jelentősége. (MKöz. 56. évf. 48. sz. 6—7 l.)
- Manó: Néhány magyar helynévről. (MNyÖr. 67. évf. 113—115 l.)
- Kniezsa István*: Magyarország népei a XI-ik században. Bp., 1938. M. Tud. Akadémia. (Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján. 2. köt. 365—472 l. 1 tkp. Klny. is.)
- István: Ungarns Vöikerschaften im XI. Jahrhundert. (ArchECOR. Tome 4. 241—412 l. 1 tkp.)
- U. a. <Mit einer Kartenbeilage.> Bp., 1938. Stemmer biz. 172 l. 1 tkp. N-8°. (Klny.: Archivum Europae Centro-orientalis. 4.) (Études sur l'Europe Centre-orientale—Ostmitteleuropäische Bibliothek. №. 16.)
- (*Kogutowicz Károly*): Le paysage. (Visages de la Hongrie. Réd. par Zoltán Baranyai. 19—30 l.)
- Korbuly [György], George*: The travels of Richard Bright in Hungary in 1815. (HungQuart. Vol. 4. 152—159 l. 1 t. Klny. is.)
- (*Kovács Alajos*): La population. (Visages de la Hongrie. Réd. par Zoltán Baranyai. 179—188 l.)
- Községi adattár*. 3. l. 19. Bp., 1938. M. Szociogr. Intézet. 8°.
- Kring Miklós*: Magyarország határai Szent István korában. Bp., 1938. M. Tud. Akadémia. (Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján. 2. köt. 473—486 l. Klny. is.)
- Lászlóffy, W[oldemár]*: Die Donau von der Marchmündung bis zum Eisernen Tor. (Wasserkraft und Wasserwirtschaft. 33. Jahrg. 265—276 l. Klny. is.)
- Lendl, Egon*: Die siedlungsgeographische Forschung in den südostdeutschen Volksinseln. (DtArchLV-forsch. 2. Jahrg. 452—470 l.)
- E[gon]: Zur Geographie der ländlichen Siedlungen Ungarns. (MittGGesWien. 81. Bd. 44—46 l.)
- Listowel, Countess of [sz. Márfy-Mantuano Judit]*: The indigestible Magyar. (GeogrMag. Vol. 7. 361—376 l. 4 t.)

- Lóczy** Lajos: A magyar föld geológiai kialakulása. (Búvár. 4. évf. 5—8 l.)
- **Lajos**: Magyarország bányakincsei. (Búvár. 4. évf. 97—100 l.)
- Macartney**, C. A.: Hungary and her successors. The treaty of Trianon and its consequences, 1919—1937. London—New York, 1937. Oxford Univ. Press. XXI, 504 l. 2 tkp. 8°.
- Magyar föld, magyar faj.** Írta **Prinz Gyula**, **Cholnoky Jenő**, **gr. Teleki Pál** és **Bartucz Lajos**. 3—4. köt. Bp., [1938.] Egyetemi ny. 2 köt. 8°.
3. köt. Magyar földrajz. 3. rész. Az államföldrajzi kép. Írta **Prinz Gyula**. Az 1—3. köt. tárgymutatójával. 494 l. 17 t. 2 tkp.
4. köt. A magyar ember. A magyarság antropológiája. Írta **Bartucz Lajos**. 509 l. 32 t.
1. köt. Magyar földrajz. 1. rész. Magyarország tájraja. Írta **Prinz Gyula**. A magyar éghajlat és a folyók vízjárása c. fejezetet írta **Cholnoky Jenő**. [1936.] 394 l. 25 t. 3 tkp.
2. köt. Magyar földrajz. 2. rész. A magyar munka földrajza. Írta **Prinz Gyula** és **gróf Teleki Pál**. [1937.] 442 l. 28 t. 2 tkp.
- Magyar** kisebbségi városkönyvek. Szerk. **Kuthy Sándor**. [6, 7, 12.] Bp., 1938. Révai és a M. Kult. Egyes. Szöv. 3 köt. K-8°.
- Magyar** vármegyék és városok multja és jelene. Főszerk. **Osváth Andor**. 1. Bp. — **Sashalom**, 1938. A m. várm. és városok multja és jelene kiadóhiv. 8°.
- Magyar** városok és vármegyék monografiája. Felelős szerk. **Ladányi Miksa**. 23—25. Bp., 1938. A m. városok monogr. kiadóhiv. 3 köt. 8°.
- Magyarzatok** Magyarország geológiai és talajismereti térképeihez. — Erläuterungen zu den geologischen und bodenkundlichen Karten Ungarns. — Commentarii ad tabulas geologicas et pedologicas regni Hungariae. Bp., 1938. M. kir. földt. intézet. 14 füz. 8°.
- Általános magyarzó a ta'ajtani térképekhez. — Allgemeine Erläuterung zu den bodenkundlichen Übersichtskarten. 41 l.
- **Battonya** 5466/3 sz. 1:25.000. — Bodenübersichtskarte 1:25.000 Nr. 5466/3 **Battonya**. **Kreybig Lajos** irányításával talajtanilag felvette **Sik Károly**. A magyarázatokat írta **Sik Károly** és **Schmidt Eligius**. 51 l. 1 tab.
- **Karcag** 5066/3 sz. 1:25.000. — **Karcag** 1:25.000 Nr. 5066/3. Talajtanilag felvette **Buday György**. A magyarázatokat írta **Buday György** és **Schmidt Eligius R[óbert]**. 63 l. 1 tab.
- **Mezőcsát** 4866/3 sz. 1:25.000. <1 geol. térképpel és szelvényvel.> — **Mezőcsát** 1:25.000 Nr. 4866/3. <Mit 1 geol. Karte und Profil.> Talajtanilag felvették **Kreybig Lajos** és **Endrédy Endre**. Földtanilag felvette **Sümeghy József**. A magyarázatokat írták **Kreybig Lajos**, **Endrédy Endre**, **Sümeghy József**, **Schmidt Eligius R[óbert]**. 119 l. 1 t. 1 tab. 1 tkp.
- **Mezőhegyes** 5465/4 sz. 1:25.000. — Bodenübersichtskarte 1:25.000 Nr. 5465/4 **Mezőhegyes**. **Kreybig Lajos** irányításával felvette és szerk. **Sik Károly**. A magyarázatokat írta **Sik Károly** és **Schmidt Eligius**. 52 l. 1 tab.
- **Nagyhortobágy** 4966/4 sz. 1:25.000. — **Nagyhortobágy** 1:25.000 Nr. 4966/4. Talajtanilag felvette **Ébényi Gyula**. A magyarázatokat írta **Ébényi Gyula** és **Schmidt Eligius R[óbert]**. 65 l. 1 tab.
- **Nagyigmánd, Kisbér** és **Bakonybánk** 4960/1, 4960/3 és 5060/1 sz. 1:25.000. 1 geol. térképpel. — **Nagyigmánd, Kisbér** und **Bakonybánk** 1:25.000 Nr. 4960/1, 4960/3 und 5060/1. Mit 1 geol. Karte. Talajtanilag felvette **Endrédy Endre**. Földtanilag részben felvette **Endrédy Endre**. A magyarázatokat írta **Endrédy Endre**, **Schmidt Eligius R[óbert]**. 125 l. 1 tab. 1 tkp.
- **Nagyiván** 5066/1 sz. 1:25.000. — **Nagyiván** 1:25.000 Nr. 5066/1. Talajtanilag felvette **Buday György**. A magyarázatokat írta **Buday György** és **Schmidt Eligius R[óbert]**. 51 l. 1 tab.
- **Ohat—Kócs**. 4966/3 sz. 1:25.000. — Bodenübersichtskarte 1:25.000 Nr. 4966/3 **Ohat—Kócs**. Talajtanilag felvette **Buday György**. A magyarázatokat írta **Buday György** és **Schmidt Eligius R[óbert]**. 59 l. 1 tab.
- **Püspökkladány** 5066/4 sz.

- 1:25.000. — Püspökkladány 1:25.000 Nr. 5066/4. Talajtanilag felvette Buday György. A magyarázatot írta Buday György és Schmidt E[ligius] R[óbert]. 87 l. 1 tab.
- Szentmargitapuszta 4966/2 sz. 1:25.000. — Bodenübersichtskarte 1:25.000 Nr. 4966/2. Szentmargitapuszta. Talajtanilag felvették Kreybig Lajos és Ébényi Gyula. A magyarázatot írták Kreybig Lajos, Ébényi Gyula és Schmidt E[ligius] R[óbert]. 59 l. 1 tab.
- Tiszafüred 4965/4 sz. 1:25.000. — Tiszafüred 1:25.000 Nr. 4965/4. Talajtanilag felvette Sik Károly. A magyarázatot írta Sik Károly, Schmidt E[ligius] R[óbert] és Buday György. 67 l. 1 tab.
- Tiszapalkonya 4866/1 sz. 1:25.000. 1 geol. térképpel és szelvénnel. — Tiszapalkonya 1:25.000 Nr. 4866/1. Mit 1 geol. Karte und 1 Profil. Talajtanilag felvette Kreybig Lajos és Endrédy Endre. Földtanilag felvette Sümeghy József. A magyarázatot írta Kreybig L[ajos], Endrédy E[ndre], Sümeghy J[ózsef], Schmidt E[ligius] R[óbert]. 93 l. 1 t. 1 tab. 1 tkp.
- Magyarország** fürdőinek, ásványvizeinek, üdülőhelyeinek ismertetése. Magyarország fürdőtérképével. Kiadja az Országos Balneológiai Egyesület. Az igazgatótanács megbízásából összeáll. Frank Miklós, Kunszt János, Rausch Zoltán †. 7. kiad. Bp., 1938. Orsz. Balneol. Egyes. 125 l. 1 tkp. 16°.
- Magyarország** üdülő-, fürdő- és szállóhelyei az 1937. évben. Szerk. és kiadja a M. kir. központi statisztikai hivatal. Bp., 1938. Stephaneum ny. 45 l. 2 tkp. N-8°. (Magyar Statisztikai Közlemények. Új sor. 104.)
- Magyarországi** utikalauzok. 1—2. Bp., 1938. Polgárdy G. 2 füz. 16°.
- Mairinger**, H.: Siedlungsgeographische Arbeiten in den süddeutschen Volksinseln. (MittGGesMünchen. 31. Bd. 262—264 l.)
- Marle**, T. B.: In Turkish times. An early English traveller [Edward Brown] in Hungary. (HungQuart. Vol. 4. 324—331 l.)
- Móczár**, L[ászló]: Faunistische Angaben zur Verbreitung der Vespiden im Karpathen-Becken. (Fragm-FaunHung. Tom. 1. 18—23, 27—35 l.)
- Mottl** [Mária], Maria: Faunen und Klima des ungarischen Moustérien. <Mit 1 Tafel.> (Verhandl. der III. Internat. Quartär-Konferenz Wien, Sept. 1936. Wien, 1938. 248—251 l. 1 t.) [Ang. ny. kiv.-tal.]
- Nagy** [Lajos], Luigi: Le grandi strade romane in Ungheria. Con 1 tavola fuori testo. Roma, 1938. Istituto di Studi Romani. 11 l. 1 tkp. 8°. (Quaderni dell'Impero. Le grandi strade del mondo romano. 11.)
- Pál: Magyar tájak és városok. (A Föld és lakói. 87—106 l.)
- Olahus**, Nicolaus: Hungaria—Athila. Ediderunt Colomannus Eperjessy [Kálmán] et Ladislaus Juhász [László]. Szeged, (1938.) Árpád ny. VIII, 108 l. 8°. (Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum. Saec. 16.)
- Paulovics** [István], Stefano: Il limes romano in Ungheria. Con 6 tavole fuori testo. Roma, 1938. Istituto di Studi Romani. 20 l. 3 t. 8°. (Quaderni dell'Impero. Il limes romano. 4.)
- Pawłowski**, Stanisław: Bemerkungen über die Vergletscherung der Karpathen. (Verhandl. der III. Internat. Quartär-Konferenz Wien, Sept. 1936. Wien, 1938. 133—136 l., fr. kiv. 136 l.)
- (**Prinz**, Gyula): Géopolitique. (Visages de la Hongrie. Réd. par Zoltán Baranyai. 30—38 l.)
- Gyula: Magyarország népessége a honfoglalás előtt. (DunTanLapja. 14. évf. 65—66 l.)
- Réthly** Antal: Hazánk éghajlata, tekintettel a mezőgazdaságra. Bp., 1938. Révai. (A tarlótól a magágyig. 7—21 l. Kny. is.)
- Révay** István, gróf: Kisebbségi helységeink nemzetiségi adatforrásai. (Láthatár. 6. évf. 397—409 l.)
- Riedl**, Franz: Ungarn. Das Land der Stephanskrone. Reichenau i Sa., (1936.) Schneider. 95 l. 8 tkp. K-8°. (Völker und Staaten. Bd. 4.)
- Røwde**, P[eter] M[artin]: Ungarn igår, idag og imorgen. Oslo, 1938. Aschehoug. 128 l. 12 t. K-8°.
- Róna**, Éva: Early Travel-books and MSS. on Hungary. 1450—1650.

- (Angol philologiai tanulmányok. Vol. 3. 37—58 l.)
- Scherf, Emil:** Versuch einer Einteilung des ungarischen Pleistozäns auf moderner polyglazialistischer Grundlage. <Auszug.> (Verhandl. der III. Internat. Quartär-Konferenz Wien, Sept. 1936. Wien, 1938. 237—247 l. Klny. is.)
- Schneiders, Frans:** Hongarije. Het lied van den Donau. Illustraties van Lajos von Ebneth. 's-Hertogenbosch, [1938.] Teuling. 281, (2) l. 8°.
- Szentes Ferenc:** A magyarországi ásványolajkutatás és termelés. <Lóczy Lajos dr. felvételeivel.> (Földgömb. 9. évf. 93—103 l.)
- Szent-Ivány [József], Joseph:** Sketch of the zoogeographical division of the Carpathians basin regarding the distribution of the Macrolepidoptera. (AnnMusNatHung. 31. köt. Pars zool. 129—136 l. Klny. is.)
- Telegdi-Roth Károly:** A Kárpátok kialakulása. (FöldtÉrt. 3. <új> évf. 1—14 l. 1 tkp.)
- Thirring [Gusztáv], Gustav:** Die Bevölkerung Ungarns zur Zeit Josephs II. Die Hauptergebnisse der Zählungen von 1784—1787. (JournSHongrStat. Ann. 16. 160—181 l. Klny. is.)
- Gusztáv: Magyarország népessége II. József korában. 8 térképpel. Bp., 1938. M. Tud. Akadémia. VIII, 192 l. 8 tkp. N-8°.
- Lajos: Magyarország Trianontól napjainkig. Népesség és népmozgalom. La Hongrie depuis le traité de Trianon jusqu'à nos jours. Population et mouvement de la population. (MStatSzle. 16. évf. 375—390 l. 2 t. 2 tkp.)
- [Tornay Károly]:** Magyarország. (Levente. 17. évf. 217—219 l.)
- Utaz** könyve. Az —. Magyar utazási kézikönyv és utmutató. Városok, gyógyfürdők, üdülő- és nyaralóhelyek, egészségügyi, sport- és turisztikai intézmények részletes ismertetője. 2. kiad. A könyv alapítója gr. Széchenyi Károly. Szerk. Kaffka Károly. Bp., 1938. Orsz. M. Vendégforg. Szöv. XXIV, 649 l. 1 t. 1 tkp. N-8°.
- Varjas Béla:** Középkori magyar tájszemlélet. Kecskemét, [1938.] Magyarságtudomány. 12 l. 8°. (A Magyarságtudomány tanulmányai. 8.)
- Vármegyei szociográfiák.** Szerk. Csíkvári Antal. 1—3. Bp., 1938. A várm. szociogr. kiadóhiv. XIV, 143, 79; 44; 134 l. 7 t. 1 tkp. 4°. [Kolligátum.]
- Vertse, Albert:** Die geschichtliche Entwicklung der Verbreitung der Waldhühnerarten in Ungarn. (CR. 9<sup>re</sup> Congr. Ornithol. Internat. Rouen 1938. 423—430 l.)
- Visages de la Hongrie.** Ouvrage orné de 257 illustrations. (Réd. par Zoltán Baranyai avec l'assistance de Jean Györy et de Gyula Ember.) Paris, 1938. Plon. Bp.: Egyetemi ny. 621 l. 1 tkp. K-8°.
- Viski Károly:** Etnikai csoportok, vidékek. Bp., 1938. M. Tud. Akadémia. 25 l. 8°. (A magyar nyelv- és irodalomtudományi közlöny 1. kötet 8. füzet.)
- Wagner, Paul:** Grenzprobleme Grossdeutschlands gegenüber Ungarn und Jugoslawien. <Mit 4 Karten im Text.> (GeogrAnz. 39. Jahrg. 481—489 l.)
- Paul: Ungarn einst und jetzt. Ein politisch-geographischer Vergleich. (Die höhere Schule. 16. Jahrg. 2. Heft 38—47 l. 1 t. 1 tkp.)
- Winkler, Arno:** Ungarns landwirtschaftsgeographische Gestaltung. Mit 6 Bildern, 3 Isothermenkarten, 1 Profil und 23 Kartogrammen. Berlin, 1938. Gruyter. VI, 150 l. 6 t. 15 tkp. N-8°. (Ungarische Bibliothek. Zweite Reihe 8.)
- [\*]:** Tájékoztató Magyarország községeről és városairól. Hivatalos adatok alapján összeállítva. (Közgazgatási évkönyv és előjegyzési szaknaptár. 42. évf. 1—36 l.)

## β) Budapest és környéke.

(*Budapest et ses environs.*)

- Aujeszký László:** Budapest éghajlata gyógyfürdőink idegenforgalma szempontjából. (VárSzle. 24. évf. 345—361 l.)
- Barbie Lajos:** A Pálvölgyi barlang. (KárpHang. 3. évf. 9—10 l.)
- Belitzky János:** Adatok Budapest koraközépkori helyrajzához. (Tanul-

- mányok Budapest multjából. 6. köt. 62—102 l. 1 t. 1 tkp. Klny. is.)
- Bóna Imre:** Csepelsziget. Módszeres földrajzi tanulmány. (Acta. Sect. geogr. hist. 4. köt. 3—45 l., ném. kiv. 41—42 l. Klny. is.)
- C[avalloniné] Králik Vilma:** A Zugliget. (Búvár. 4. évf. 714—715 l.)
- Cholnoky, Jenő de:** Budapest. (BS-HongrGéogr. 66. 1—37 l. 2 t. Klny. is.)
- Farkas László:** Adatok a régi Pest-Budáról. (IfjÉlet. 13. évf. 297—298 l.)
- Firbás Nándor:** A Hívvösvögy kialakulása. (IfjÉlet. 13. évf. 294—296 l.)
- Gárdonyi Albert:** Budapest nevének eredete. (PedSzem. Új sor. 9. évf. 144—150 l.)
- Hell [Lajos], Ludwig:** Budapest die „Königin der Donau”. Fremdenführer durch Budapest. Mit 130 Abbildungen u. 1 Stadtplan. Bp., 1938. Közélelmezés. 158 l. 16°.
- Lajos: Lexikon von Budapest. — Budapest lexikona. Kézikönyv Budapest összes tudnivalóiról. Tárgymutatóval és 135 képpel. Irja és szerk. — Bp., 1938. Közélelmezés. 322 l. 16°.
- [Horváth Károly]:** A budai Várhegy titkai. [Várhegyi barlangok.] (IfjÉlet. 13. évf. 269—272 l.)
- (Jeszenszky, Sándor):** La capitale. (Visages de la Hongrie. Réd. par Zoltán Baranyai. 86—114 l.)
- Kadió Ottokár:** A Rózsadomb és környéke barlangjai. Bp., 1938. M. Barlangkutató Társulat. 16 l. K-8°.
- O[ttokár]: Die Höhlenkeller am Budapestester Festungsberg. <Mit einer Textfigur.> (MitthKarstforsch. 1938. Jahrg. 138—141 l.)
- Kelényi B. Ottó:** Buda és Pest városképe az idegen utazások irodalmában. (Tanulmányok Budapest multjából. 6. köt. 137—169 l. Klny. is.)
- Kinszki Imre:** Budapest nemzeti parkja. [Mátyáshegy.] Bp., [1938.] Franklin. (Új Universum. 2. köt. 117—125 l.)
- Lányi Dezső:** A Békásmegyér községi földcsuszamlás. (MMérnÉpEgylKözl. 72. köt. 33—35 l.)
- Lászlóffy Woldemár:** A Duna 1838. évi árvize. Az árvíz okai, keletkezése és lefolyása. A budapesti Dunaszakaszból szabályozása. Fővárosunk árvíz biztonsága napjainkban. Bp., 1938. Szerző. (IV), 169—280 l. 5 t. 7 tkp. K-8°. (Klny.: A Pest-budai árvíz 1838-ban.)
- Lászlóffy Woldemár:** Az árvíz műszaki leírása. <Az árvíz okai, keletkezése és lefolyása. A budapesti Dunaszakaszból szabályozása. Fővárosunk árvíz biztonsága napjainkban.> (A Pest-budai árvíz 1838-ban. Szerk. Némethy Károly. 167—243 l. 4 t. 7 tkp.)
- Woldemár: Az 1838-i árvíz és a Duna szabályozása. (VizÜgyKözl. 20. évf. 39—64 l. 3 t. 5 tkp. Klny. is.)
- W[oldemár]: Das Hochwasser im Jahre 1838 und die Regulierung der Donau. — The Flood in 1838 and the Regulation of the Danube. — La crue de 1838 et la régularisation du Danube. — La piena nell'anno 1838 e la regolarizzazione del Danubio. (VizÜgyKözl. Zusf. Jahrg. 1938. 7—9; 15—16; 21—23; 29—31 l.)
- Melich [János], Johann:** Der Name Pest. (ZtschrSipPhil. 15. Bd. 356—374 l.)
- János: Melyik nép nevezte el Pestet Pest-nek? (MNYelv. 34. évf. 129—140 l.)
- Mikulich Károly—ifj. Pataki Mihály:** Ismerjük meg Budapestet. Budapest főbb nevezetességeinek és emlékeinek kalauza, rövid története és magyarázata. Szerk. — 5. bőv. kiad. Bp., [1938.] Pázmány kkeresk. 156, (2) l. 32°.
- Moór Elemér:** Pest. [Helynévmagyarázat.] (NépNyelv. 10. évf. 90—93 l.) [Ném. ny. kiv.-tal.]
- [Nagy Pál]:** Budapest. (A Föld és lakói. 67—86 l.)
- Opolczér Julia:** Szentendre településföldrajza. Bp., 1938. Szerző. 43, (4) l. 1 tkp. 8°.
- Papp Ferenc:** A budapesti melegforrások. (FöldtÉrt. 3. <új> évf. 69—82 l.)
- F[erenc]: Budapest, die Stadt der warmen Heilquellen. Bp., 1938. M. honi Földt. Társ. hidrol. szakoszt. 34 l. K-8°.
- F[erenc]: Die warmen Heilquellen von Budapest. (HidrKözl. 17. köt. 79—282 l. 1 tkp.)
- Peisner Károly:** A kereskedelem területi eloszlása és sűrűsége Budapesten. (VárSzle. 24. évf. 590—613 l. Klny. is.)
- Pest-budai árvíz 1838-ban.** A —

- Szerk. N é m e t h y Károly. A századik évfordulóra kiadta Budapest székesfőváros közönsége. Bp., 1938. Szföv. háziny. VIII, 387 l. 22 t. 7 tkp. 8°.
- Rákospalota és Rákosvidék.** Szerk. Z s e m l e y Oszkár. Munkatársak: Géczy László, Molnár László és Németh László. Bp., 1938. A m. városok monogr. kiadóhiv. 433 l. 7 t. 8°. (Magyar városok és vármegyék monografiája. 24.)
- Rakssányi Elemér:** Pestujhely község monografiája 1910—1935. Önálló községgé alakulásának és énkormányzati életének negyedszázados évfordulója alkalmával. Tapolca, [1937.] Szerző. 184 l. 8°.
- Réthy Antal:** A felhőzet nagyobbodása Budapestten <1861—1937.> <Adalék a nagyvárosok éghajlatának megváltozásához.> — Die allmähliche Zunahme der Bewölkung von Budapest. <1861—1937.> <Ein Beitrag zur Klimaänderung von Grossstädten.> (Időjárás. 42. évf. 101—116; 141—144 l.)
- Seréndi István:** Kincses budai barlangok. (Élet. 29. évf. 446—447 l.)
- Strömpl Gábor:** A Jánoshegy és környéke. (PedSzem. 8. évf. 453—461 l.)
- Vendl A'adár:** A városligeti új artézi kút. (TermTudKözl. 70. köt. 273—279 l.)
- Woynárovich Elek:** Limnológia [!] tanulmányok a Horthy Miklós-út melletti „Feneketlen tó”n. <12 szövegábrával>. — Limnologische Untersuchungen in einem Teiche bei Budapest. <Mit 12 Textabbildungen>. (ÁllKözl. 35. köt. 13—39; 39—42 l. 2 t.)

## ) Alföld.

## (La Grande Plaine.)

- Arany Sándor:** Az alföldi szikes talajok és javítási lehetőségeik. (M-MérenÉpEgylHFüz. 12. évf. 42—51 l.)
- Balicza Valéria:** Szabolcsi földvár. (Nyiregyházi r. kat. leánygimn. 1937—38 évi ért. 29—31 l.)
- Beke Ödön:** Piskárkos. [Helynévgyűjtemény.] (MNYÖr. 67. évf. 36—37 l.)
- Ödön: Piskárkos. <Egy helységnév eredete.> (DebrSzle. 12. évf. 90—91 l.)
- Benisch Artúr:** Városaink külterülete <tanyák>. Bp., 1938. Belügymin. (A korszerű közzolgálat útja. 8. A mai magyar város. 107—116 l.)
- [Bodnár Gyula]:** Szeged. 2. kiad. Bp., 1938. Szföv. polgárm. VII. ügysz. 16 l. 3 tkp. Kesk. -8°. (Budapest székesfőváros iskolai kirándulóvonatai. 3.)
- Bolgar, Éva:** Szeged — en symfoni i rött. (Jorden runt. [Stockholm.] 10. Arg. 449—462 l.)
- Buday Zoltán:** Sárospatak. (Springer József, Bükk, Mátra, Nógrád, Salgó és Cserhát vidéke. 4. kiad. 134—149 l.)
- Busshoff, Lotte:** Wandlungen im Landschafts- und Siedlungsbild der Banater Schwäbischen Heide. München, 1938. Schick. VIII, 139 l. 3 tkp. 8°. (Veröffentlichungen des Instituts zur Erforschung des deutschen Volkstums im Süden und Südosten in München Nr. 17.)
- Călăuza oraşului Arad.** — Aradváros útmutatója. Ediția lui I. K e r p e l. Arad, [1938.] Lovrov ny. 48 l. K-8°.
- Csipkés Ernő:** A Duna-Tisza csatorna. (MKatSzle. 8. évf. 10. sz. 159—164 l.)
- Csongrád vármegye.** Sajtó alá rend. Csíkvári Antal. 1. Csongrád vármegye. 2. Hódmezővásárhely. 3. Szeged. Bp., (1938.) A várm. szociogr. kiadóhiv. XIV, 143, 79; 44; 134 l. 7 t. 1 tkp. 4°. (Vármegyei szociográfiák 1—3.) [Kolligátum.]
- Dobosy Ferenc:** Bodroghöz. (IfjÉlet. 13. évf. 170—173, 189—192 l.)
- Dukony Mária:** Az Alföld a német irodalomban. — Die ungarische Tiefebene in der deutschen Literatur. (Irodalomtudományi évkönyv. 2. köt. 1937. 565—666; 667—669 l.)
- Egli, E.:** Hortobágyer Pusztá. (Volks-hochschule. 7. Jahrg. 193—197 l.)
- Etelka főhercegnő:** A magyar tanyavilág. Bp., 1938. Szt. István-Társ. 225, (2) l. 1 tkp. 8°.
- Faragó Mária, V.:** Nagykörös környékének felszíni képződményei. — Die oberflächlichen Gebilde der Umge-

- bung von Nagykörös. (FöldtKözl. 68. köt. 144—167 l.; ném. kiv. 165—166 l. Klny. is.)
- Fecske** Sarolta: A Tápióvidék földrajza. (Acta. Sect. geogr. hist. 4. köt. 46—70 l.; ném. kiv. 68—69 l.)
- Filep** Lajos, vitéz: Az építőanyag és víziszállítás szerepe alföldi városaink fejlődésében. (VárKult. 11. évf. 4—7 l.)
- Fodor** Ferenc: Tájéletraizi tanulmányok a Jászságban. (FöldtKözl. 66. köt. 141—158 l. Klny. is.)
- Follajtár** Ernő—**Fóris** Anna—**Kertész** János: Csanytelek. (Csongrád vármegye. Sajtó alá rend. Csíkvári Antal. 2. rész 34—36 l.)
- **Ernő—Fóris** Anna—**Kertész** János: Fábiansebestyén. (Csongrád vármegye. Sajtó alá rend. Csíkvári Antal. 2. rész 39—40 l.)
- **Ernő—Fóris** Anna—**Kertész** János: Kiskirályság. (Csongrád vármegye. Sajtó alá rend. Csíkvári Antal. 2. rész. 41—43 l.)
- **Ernő—Fóris** Anna—**Kertész** János: Kistelek. (Csongrád vármegye. Sajtó alá rend. Csíkvári Antal. 2. rész 50—53 l.)
- **Ernő—Fóris** Anna—**Kertész** János: Magyartés. (Csongrád vármegye. Sajtó alá rend. Csíkvári Antal. 2. rész 53—54 l.)
- **Ernő—Fóris** Anna—**Kertész** János: Mindszent. (Csongrád vármegye. Sajtó alá rend. Csíkvári Antal. 2. rész 54—56 l.)
- **Ernő—Fóris** Anna—**Kertész** János: Nagymágozs. (Csongrád vármegye. Sajtó alá rend. Csíkvári Antal. 2. rész 56—60 l.)
- **Ernő—Fóris** Anna—**Kertész** János: Öttömös. (Csongrád vármegye. Sajtó alá rend. Csíkvári Antal. 2. rész 60. l.)
- **Ernő—Fóris** Anna—**Kertész** János: Pusztamérges. (Csongrád vármegye. Sajtó alá rend. Csíkvári Antal. 2. rész 61—62 l.)
- **Ernő—Fóris** Anna—**Kertész** János: Sándorfalva. (Csongrád vármegye. Sajtó alá rend. Csíkvári Antal. 2. rész 64—66 l.)
- **Ernő—Fóris** Anna—**Kertész** János: Sövényháza. (Csongrád vármegye. Sajtó alá rend. Csíkvári Antal. 2. rész 66—68 l.)
- **Ernő—Fóris** Anna—**Kertész** János: Szegvár. (Csongrád vármegye. Sajtó alá rend. Csíkvári Antal. 2. rész 73—76 l.)
- Follajtár** Ernő—**Fóris** Anna—**Kertész** János: Szentés megyei város. (Csongrád vármegye. Sajtó alá rend. Csíkvári Antal. 2. rész 3—16 l. 1 t.)
- **Ernő—Fóris** Anna—**Kertész** János: Tápé. (Csongrád vármegye. Sajtó alá rend. Csíkvári Antal. 2. rész 76—78 l.)
- **Ernő—Fóris** Anna—**Kertész** János: Tömörkény. (Csongrád vármegye. Sajtó alá rend. Csíkvári Antal. 2. rész 78—79 l.)
- Glass** Imre: Kiskundorozsma. (Csongrád vármegye. Sajtó alá rend. Csíkvári Antal. 2. rész 43—50 l. 1 t.)
- Gróf** Imre: A vármegye [Csongrád vm.] természeti viszonyai. (Csongrád vármegye. Sajtó alá rend. Csíkvári Antal. 1. rész 22—30 l.)
- Horváth** Miklós: A Tisza—Zagyva—Tarna-köz tájrajza. Doktori értekezés. Szeged, 1938. Szerző. 32 l. 8°.
- Jósa** Jolán: Sátoraljaújhely. (VárLapja. 33. évf. 357—359 l.)
- Kertész** János: Berettyóújfalu, a vármegye új székhelye. Possonyi László kéziratban levő doktori értekezése nyomán. (Bihar-vármegye. Szerk. Nadányi Zoltán. 447—456 l.)
- Kogutowicz** Károly: Szeged földrajza. (Csongrád vármegye. Sajtó alá rend. Csíkvári Antal. 3. rész 5—12 l.)
- Kovács** János: A Salamon-bokor leírása. [Település Nyiregyháza határában.] (Reménység. 19. évf. 29—31, 48—51 l.)
- Lewis**, W. Stanley: Some aspects of tanya settlement in Hungary. (Scott-GeogrMag. Vol. 54. 358—366 l. 2 t.)
- Lipták** Pál: Békéscsaba földrajza. Békéscsaba, 1938. Szerző. 45 l. 8°. [Ném. ny. kiv.-tal.]
- Mészáros** Olga: Kunhalom. Módszeres tájleírás a szegedi tanyavilágból. — Kunhalom. Methodische Beschreibung eines Teiles des Tanyagebietes der Stadt Szeged. (Acta. Sect. geogr. hist. 4. köt. 73—102; 103—106 l. 5 t. 6 tkp. Klny. is.)
- Miháltz** István: A Duna-Tisza közti futóhomok. (FöldtÉrt. 3. <új> évf. 114—121 l. Klny. is.)
- Molnár** Endre: Berettyóújváros. Újfalú és Szentmárton népességének fejlődése és összetétele. (Bihar-



- vármegye. Szerk. Nadányi Zoltán. 457—461 l.)
- Molnár József:** Hajdúnánási határnevek és azok hagyományai. (Hajdúnánási ref. gimn. 1937—38 évi ért. 7—18 l.)
- Pity István:** Pusztaszer. (Csongrád vármegye. Sajtó alá rend. Csikvári Antal. 2. rész 62—64 l.)
- Sédi Károly:** A sziksós tavak balneológiai jelentősége. (FüüdőSzle. 2. évf. 1. sz. 29—32 l., 2. sz. 28—35 l.)
- **Káro'y:** Sziksós tavaink. (Búvár. 4. évf. 619—622 l.)
- Simándi Béla:** A mai pusztá. Újpest, 1938. Vörösmarty Irod. Társaság. 102, (1) l. K-8°.
- Somesan, Laurian:** Le peuplement de la plaine de la Tisa et ses facteurs géographiques. (RevTransylv. Tome 4. 233—262 l. 1 tkp.)
- Soó Rezső:** A Nyírség vegetációja. 1. A Nyírség erdői. 2. A Nyírség vízi, mocsári és réti növényzövegetkezetei. <Összefoglalás.> — Die Vegetation des Sandgebiets Nyírség. 1. Die Wälder <Lignosa>. 2. Wiesenpflanzengesellschaften <Herbosa>. (MatTermTudÉrt. 57. köt. 888—894, 897—907 l.; ném. kiv. 895—896, 908—910 l.)
- **Rezső:** Vízi, mocsári és réti növényzövegetkezetek a Nyírségen. — Wasser-, Sumpf- und Wiesenpflanzengesellschaften des Sandgebiets Nyírség. (BotKözl. 35. köt. 249—272; 272—273 l.)
- Szűts Györgyi:** Kecskemét mezőgazdasági fejlődése. (MGazdSzléje. 43. évf. 176—183 l.)
- Török László:** Jánoshalma népe és földje. Tanulmány. Jánoshalma, 1938. Szerző. 76 l. 8°.
- Túri Károly:** Sátoraljaújhely. (IfjÉlet. 14. évf. 57—61 l.)
- Ujvárosi Miklós:** Hajdúnánás vegetációja és flórája. — Vegetation und Flora von Hajdúnánás. (ActaGeobotHung. Tom. 1. [1937.] 169—212; 212—214 l.)
- **U. a.** (Tisia. 2. köt. [1937.] 169—212; 212—214 l.)
- Walther Zoltán:** Tápé. Doktori értekezés. Szeged, 1938. Szerző. 84 l. 8°.
- Winkler, Arno:** Die neue Theiss. <Mit 4 Abbildungen im Text.> (ZtschrErdk. 6. Jahrg. 525—531 l. Klny. is.)
- Zalotay Elemér:** A vármegye [Csongrád vm.] társadalomrajza és általános ismertetése. (Csongrád vármegye. Sajtó alá rend. Csikvári Antal. 19—22 l.)
- **Elemér:** Csongrád vármegye társadalomrajza és általános ismertetése. Klny. a Vármegyei szociográfia kiadóhiv.-a kiadásában megjelent „Csongrád vármegye” c. műből. Bp., [1938.] Szerző. 40 l. 4°.
- Zoltai Lajos:** Debreceni halmok, hegyek, egyéb mesterséges és természetes emelkedések ú. m.: laponyagok, telkek, ílészek, dombok, gerendék és hátak a város határában, valamint külső birtokain. 250 helynév. Térképpel és 16 halom látképével. Debrecen, 1938. Város. 57 l. 1 tkp. 8°.
- [\*]: Debrecen és a Hortobágy. (VasKönyv. 28. évf. 2. félév 40—45 l.)
- [\*]: Kecskemét. (VasKönyv. 28. évf. 2. félév 98—101 l.)

### δ) Dunántúl és Kis-Alföld.

(La Transdanubie et la Petite Plaine.)

- Aixinger László:** Pozsony. Jankovics Marcell előszavával. Bp., 1938. Révai és a M. Kult. Egyes. Szöv. 48, (3) l. 8 t. K-8°. (Magyar ki-sebbségi városkönyvek. [6.]
- Aortay Imre:** Székesfehérvár. (Nemz-Nev. 20. évf. 148—149 l.)
- Aujeszký László:** A Balaton időjárása, éghajlata és a balatoni balesetek megelőzése. (FüüdőSzle. 2. évf. 4. sz. 1—9 l.)
- **László—Lászlóffy Woldemár:** A Balaton vízháztartása 1937-ben. (M-
- MérenÉpEgylKözl. 72. köt. 268—269 l.)
- Balogh Albin:** Esztergom Szent István korában. (Esztergom Évlapjai. 9. évf. 51—59 l.)
- Belitzky János:** Sopron vármegye földrajza. Bp., 1938. Sopron vm. közöns. (Belitzky János, Sopron vármegye története. 1. köt. 3—47 l.)
- Bendefy László:** Szombathely neve a herefordi térképen. Der Namen [!] von Szombathely auf der Hereford-

- Karte. (VasiSzle. 5. évf. 163—168 l. Klny. is.)
- Bertalan Károly**: A Bakony-hegység barlangjai. (TurLapja. 50. évf. 153—155, 207—208 l. Klny. is.)
- Birkás Géza**: A régi Pécs külföldi utelírások alapján. Pécs, (1938.) Dunántúl ny. 16 l. 8°.
- [**Bodnár Gyula**]: Esztergom. 2 kiad. Bp., 1938. Szföv. polgárm. VII. ügyoszt. 16 l. 3 tkp. Kesk. -8°. (Budapest székesfőváros iskolai kirándulónatai. 15.)
- [— Gyula]: Székesfehérvár. 2. kiad. Bp., 1938. Szföv. polgárm. VII. ügyoszt. 15, (1) l. 3 tkp. Kesk. -8°. (Budapest székesfőváros iskolai kirándulónatai. 5.)
- [— Gyula]: Veszprém—Herend. Bp., 1938. Szföv. polgárm. VII. ügyoszt. 16 l. 3 tkp. Kesk. -8°. (Budapest székesfőváros iskolai kirándulónatai. 22.)
- Bodo, Fritz**: Übersicht über das Ausmass der Binnenwanderung zwischen Österreich und Deutschwestungarn nach dem Stande vom Jahre 1910. (MittGGesWien. 81. Bd. 172—173 l.)
- Borbély Andor**: Régi térképeink adatai Szombathely helytörténetéhez. (VasiSzle. 5. évf. 30—37 l. Klny. is.)
- Chotnoky Jenő**: Csallóköz. (Búvár. 4. évf. 816—820 l.)
- Jenő: Veszprém. Bp., 1938. Balatoni Társ. 184 l. 16°. (A Balatoni Társaság könyvtára. 4.)
- Collinder, Björn**: A leghívebb város. [Sopron.] Ford. Báró Podmaniczky Pál. Sopron, 1938. Thier L. 11 l. 8°. (Scarbantia. 3. sz.) [Ném. ny. kiv.-tal.]
- Csatkai Endre**: Idegenek a régi Sopronról. <Levéltöredékek, útinaplók> 1487—1841. Összeáll. —. Sopron, 1938. Thier L. 46, (2) l. 10 t. 8°. (Scarbantia. 2. sz.) [Ném. ny. kiv.-tal.]
- Čepeck, Lad[islav]**: Tektonika komáromi kőszelvény a vővoj podnéhno profilu čsl. Dunaje. (Sbornik stat. geolog. ústav Čsl. Rep. Vol. 12. 33—64 l. 3 t. 1 tkp.)
- Csury Jenő**: Bányhida. (KárpHang. 3. évf. 46—50 l.)
- Jenő: Gesztes község és vára. (M-TurÉlet. 6. évf. 8. sz. 5—7 l.)
- Jenő: Sárvár község és vár. (KárpHang. 3. évf. 20—24 l.)
- Dornyay Béla**: Keszthely topografiai tekintetben 1837-ben. Ploetz után. Keszthely, 1937. Mérey ny. 20 l. 16°. (Klny.: Keszthelyi Hirlap 1937. évf.)
- Béla: Tata és Tóváros 1848-ban. Fényes Elek után közli és jegyzetekkel kíséri —. Tata, 1938. Engländer. 56 l. 16°.
- Duka-Zólyomi Norbert**: Autókirándulás a Mátyusföldre. (Szülőföldünk. [Pozsony.] 3. évf. 66—80 l.)
- Faller Jenő**: A bécsi hadilevéltár tatatóvárosi vonatkozású rajzai és térképei. Tata, 1938. Engländer ny. 15, (1) l. 8°.
- Jenő: Adatok Tata-Tóváros irodalmához. Tata, 1937. Engländer ny. 51 l. 16°.
- Fehérváry Géza—Sass Jenő**: Baranya vármegye községei. (Szeghalmy Gyula: Dunántúli vármegyék. [Baranya vm.] 554—668 l.)
- [**Follajtár Ernő—Fóris Anna**]: Győr vármegye községei. (Szeghalmy Gyula: Dunántúli vármegyék. [Győr vm.] 554—614 l. 8 t.)
- Fóris Anna—Gróf Imre—Kertész János**: Veszprém vármegye községei. (Szeghalmy Gyula: Dunántúli vármegyék. [Veszprém vm.] 554—614 l.)
- Anna—Kertész János: Esztergom vármegye községei. (Komárom és Esztergom közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék multja és jelene. Szerk. O'sváth Andor. 221—270 l.)
- Gavazzi, A[rtur]**: Geografiska monografija o Medimurju. [Muraköz.] (Hrvatski Geografski Glasnik. Broj 7. [1936.] 6—14 l.)
- Gergely Ferenc**: Geomorfológiai megfigyelések az északi Bakony területén. <Bölcsészdoktori értekezés.> Bp., 1938. Szerző. 60 l. 8°.
- Grussecki, Oskar**: Wenigmertersdorf = Eisenstadt. [Kismarton.] [Helynévmagyarázat.] (BurghBl. 7. Jahrg. 72—75 l.)
- Gunda Béla**: Földrajzi megfigyelések az Ormánságban. (FöldrKözl. 66. köt. 30—52 l. 2 t.)
- Herdinand Rudolf**: Bakonyi képek. (TurLapja. 50. évf. 364—369 l.)
- (**Horváth János**): Pécs szabad királyi város. Pécs, [1938.] Idegenforg. iroda. 39 l. 8°.
- Lajos: Nagykanizsa—Csurgó közti vidék morfológiája és hidrografiája. Bölcsésztdoktori értekezés.

- Szfehérvár, 1938. Szerző. 19, (3) 1. 1 tkp. 8°.
- Jócsik Lajos:** Érsekújvár. (Tátra-Almanach. Szlovenszkói városképek. 87—135 l.)
- Kapuy Vitál:** Egered. Helytörténeti tanulmány. — Egered. Ortsgeschichtliches. (SoprSzle. 2. évf. 124—131; 131—132 l. Klny is.)
- Kecskés Tibor:** Balatonfelvidék. (Ifj-Élet. 13. évf. 263—265 l.)
- Kessler Hubert:** A Tapolcai-tavasbarlang. (TurLapja. 50. évf. 24. l.)
- Hubert: Tavasbarlang Tapolcán. Bp., [1938.] Franklin. (Új Univer-sum. 2. köt. 61—66 l.)
- Kis fehérvári [Székesfehérvári] kalauz** a Szent István emlékévre. Szfehérvár, 1938. Pannonia ny. 16 l. 16°.
- U. a. 2. kiad. 1938. 16 l. 16°. — 3. kiad. 1938. 16 l. 16°.
- Komárom és Esztergom közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék** multja és jelene. Főszerk. Ós v á t h Andor. Sajtó alá rend. Szalay Béla és Vajas Lajos. Bp. — Sashalom, 1938. Kiadóhiv. 936 l. 29 t. 8°. (Magyar vármegyék és városok multja és jelene. 1.)
- Korcsmáros Iván:** A Keszthelyi halomgerinc balatoni szinlöi. (Földr-Közl. 66. köt. 235—252 l. 1 t. Klny. is.)
- Kulhay Gyula:** A Mecsek hegység szillabusa. Dr. Mauritz Béla egyetemi ny. r. tanár ur vezetése alatt 1938. júniusában a Mecsek hegységben tartott tanulmányi kirándulás ismertetője. Összeáll. — Bp., [1938.] Egyetemi ásv.-között. intézet. 16 l. 8°. [Könyomat.]
- Lendl Adolf:** A keszthelyi öböl eliszaposodása és elhinarosodása. (Bal-Kur. 6. évf. 18. sz. 2. l., 19. sz. 2. l.)
- Egon: Das neue Reichsgebiet in der Pressburger Donaupforte. (BurgHBl. 7. Jahrg. 59—64 l.)
- E[gon]: Ein Beitrag zur Erforschung der deutschen Siedlungen im südwestlichen Ungarn. (NHBl. 3. Jahrg. Heft 1—2. 100—105 l.)
- Lepold Antal—Lippay Lajos:** Esztergomi útikönyv. 150 képpel, 3 alaprajzzal, Esztergom városi és Esztergom környéke turista térképével. Esztergom, (1938.) Buzárovits. 104 l. 12 t. 2 tkp. 16°.
- Makoviczky Gyula:** Göcseji helynevek. Tanulmány Zalamegye telepü-lés történetéhez. (Történetírás. 2. évf. 268—310 l.)
- Margittay Rikárd:** Kisbalaton ösmocsárvilága. (Öserő. 4. évf. 7—8 sz. 13—18 l.)
- Rikárd: Mi érdeklí a külföldieket a Balatonnál? 3. (Balaton. 31. évf. 4—5 l.)
- 1—2. (Balaton. 30. évf. [1937.] 68—69; 76—78 l.)
- Marosi Arnold:** Székesfehérvár a honfoglalás és Szent István korában. (SzfSzle. 1938. évf. 5—16 l.)
- Mesterházy Jenő:** Szent István városa: Székesfehérvár. (MlfjVker. 18. évf. 3—7 l.)
- Mollay Károly:** Adalék Sopron régi helyrajzához. (SoprSzle. 2. évf. 263—264 l.)
- Moór, Elemér:** Bemerkungen zur Siedlungskunde und Ortsnamenkunde Westungarns. (UngJb. 18. Bd. 28—39 l.)
- Elemér: Einige Bemerkungen zur Ortsnamenkunde und Dialektgeschichte des heanzischen Sprachgebietes. Mit einem Nachwort von Walter Steinhäuser. (BurgHBl. 7. Jahrg. 38—46 l., Nachwort 46—50 l.)
- Naumann, Josef K. F.:** Der Neusiedler See [Fertő-tó] und seine Erhaltung. (Wasserkraft und Wasserwirtschaft. 33. Jahrg. 250—253 l.)
- Németh József dr.:** Somló. Devecser, 1938. Koó. 103 l. K-8°.
- Orbán Dezső:** Szerecseny <Györmege> a XVIII. század végén. (Történetírás. 2. évf. 336—338 l.)
- Országh László, ifj.:** Angol utazók Szombathelyen kétszáz év előtt. — English travellers in Szombathely twohundred years ago. (VasiSzle. 5. évf. 179—182 l. Klny. is.)
- Pokorny Ferenc:** A Mecsek barlangjai. (TurLapja. 50. évf. 77—78 l.)
- Polgárdy Géza:** Székesfehérvár és környéke kalauza. Lux Géza rajzaival és a város térképével. Bp., 1938. Szerző. 52 l. 2 t. 1 tkp. 16°. (Magyarországi utikalauzok. 1.)
- Seidl János Ferenc:** Soproni vezető és a Soproni hegység térképe. A Soproni hegység térképét rajzolta Szakál Ede. 2. kiad. Sopron, 1938. Röttig-Romwalter ny. 42 l. 2 tkp. 16°.
- Simor Ferenc:** Pécs éghajlata. 2. köt. A levegő nedvessége. Felhőzet. Napsütés. A szél iránya és ereje.

- Csapadék. Összefoglalás. Függelék. 25 ábrával, 33 éghajlati táblázzal. Pécs, 1938. Szerző. VIII, 152 l. 8 t. 8°. (Geographia Pannonica. 31.)
1. köt. A megfigyelések története. Légnyomás. Hőmérséklet. 11 ábrával, 23 éghajlati táblával, 1 térkép- és 1 mű-melléklettel. 1935. 132 l. 11 t. 1 tkp. (Geographia Pannonica. 16.)
- Sujtó Béla:** Földrajzi viszonyok. (Velencei tó és a Velencei hegység kalauza. Szerk. Polgárdy Géza. 5—20 l.)
- Béla: Rajka. (TurLapja. 50. évf. 197—202 l.)
- Béla: Szigetköz. (Sporthorgász. 3. évf. 83—85, 99—100 l.)
- Szabó D. Béla:** A Badacsony sziklatoryai. (MCserk. 19. évf. 18. sz. 15—16 l.)
- Pál Zoltán: A Tettye. (Mecsek-Evk. 47. évf. 7—14 l.)
- Szádeczky-Kardoss, E[lemér] v.:** Geologie der rumpfungarländischen kleinen Tiefebene mit Berücksichtigung der Donaugoldfrage. — Geology of the Kisalföld of Rump-Hungary <Hungarian Little Lowland> with Special Regard to the Danubian Gold-Question. (BánykohKözl. 10. köt. 2. rész. XV, 1—441; 442—444 l. 4 tkp. Klny. is.)
- E[lemér] v.: Geologie und Morphologie der Umgebung von Zsira im SW-Teile des Soproner Komitates. (SoprSzle. 2. évf. 103—104 l.)
- Szakonyi Klára:** Ják településföldrajza. Pécs, 1938. Szerző. 34, (1) l. 1 t. 2 tkp. 8°. (Geographia Pannonica. 30.)
- Szeghalmi Gyula:** Dunántúli vármegyék. [Baranya vm.] Az előszót írta József főherceg. Bp., 1938. A m. városok monogr. kiadóhiv. 672, 219 l. 37 t. 8°.
- Gyula: Dunántúli vármegyék. [Győr vm.] Az előszót írta József főherceg. Bp., 1938. A m. városok monogr. kiadóhiv. 760 l. 31 t. 8°. (Magyar városok és vármegyék monografiája. [23.])
- Gyula: Dunántúli vármegyék. [Veszprém vm.] Az előszót írta József főherceg. Bp., 1937. A m. városok monogr. kiadóhiv. 890 l. 31 t. 8°.
- Támadi Lajos:** Balatonkenese. (VeszprNépk. 2. évf. 1. sz. 2—3 l., 2. sz. 5—6 l., 3. sz. 5. l., 4. sz. 6—7 l., 5. sz. 5—6 l.)
- Thirring Gusztáv:** Sopron vármegye községeinek népesedési fejlődése az utolsó 150 év alatt. (SoprSzle. 2. évf. 186—195 l. Klny. is.)
- Gusztáv: Székesfehérvár népessége a 18. század végén. La population de Székesfehérvár à la fin du XVIIIe siècle. (MStatSzle. 16. évf. 233—237 l.)
- Lajos: Székesfehérvár s Fejérmege népességének fejlődése és összetétele. L'évolution et la composition de la population de Székesfehérvár et du comitat Fejér. (MStatSzle. 16. évf. 207—232 l. 1 tkp. Klny. is.)
- Tóth Vilmos:** A Rábcaköz gazdaság-és településföldrajza. Pécs, 1938. Szerző. 31 l. 1 tkp. 8°. (Geographia Pannonica. 29.)
- Ulbrich, Karl:** Siedlungsformen des Burgenlandes. Eine Entgegnung [zur Besprechung Zs. v. Bátky.] (BurgHbl. 7. Jahrg. 83—84 l.)
- Vécsey Zoltán:** Csallóköz—aranykert. (Földgömb. 9. évf. 445—452 l.)
- Velencei tó és a Velencei hegység kalauza.** Szerk. Polgárdy Géza. Előszót írta Zsembery Gyula. Iser József rajzaival. Bp., (1938.) Szerk. 56 l. 1 tkp. 16°. (Magyarországi utikalauzok. 2.)
- Villány Baranyavármegye baranyavári járás.** Bp., 1938. M. Szociogr. Intézet. 34 l. 8°. (Községi adattár, 3. l. 19.)
- Winkler-Hermaden, A[rthur]:** Geologisch-morphologische Beobachtungen in Südwestungarn. Mit 1 Textabbildung. (ZblMinGeolPal. Jahrg. 1938. Abt. B. 5—18, 33—46 l.)
- Zólyomi Bálint:** A Szigetköz növény-tani kutatásának eredményei. — Ergebnisse der botanischen Erforschung des Szigetköz. <Auszug.> (BotKözl. 34. köt. [1937.] 169—190; 190—192 l. Klny. is.)
- Zügn Nándor:** Néhány szó Kapuy Vitál „Egered” című tanulmányához <megjelent a „Soproni Szemle” 2. évf. 3. sz.-ban.> (SoprSzle. 2. évf. 318—319 l.)
- [\*]: Szombathely. (VasKönyv. 28. évf. 2. félv. 6—8 l.)

## ε) Felvidék.

(Haute-Hongrie.)

- Andrusov**, Dim[itrij]: Geologický výzkum vnitřního bradlového pásma v západních Karpatech. Část 3. Tektonika. Praha, 1938. Stát. geolog. ústav. 135 l. 18 t. 1 tkp. 8°. (Rozprávy Stát. geolog. ústav. Čsl. Rep. T. 9.)
- Baerlein**, Henry: In Czechoslovakia's Hinterland. London, 1938. Hutchinson. 288 l. 8°.
- [Bodnár Gyula]**: Eger. 3. kiad. Bp., 1938. Szföv. polgárm. VII. ügyoszt. 15, (1) l. 3 tkp. Kesk. -8°. (Budapest székesőváros iskolai kirándulónatai. 2.)
- Böhm**, Jaroslav—Josef **Kunský**: Silická Lednice. — The Ice Cavern of Silice. (SbČsSpolZem. Sv. 44. 129—133 l.)
- Buchmann** Othmár: Buják környékének földrajza. <Bölcsész-doktori értekezés.> Bp., 1938. Szerző. 16 l. 8°.
- Bulla Béla**: Az új határ. (MSzle. 34. köt. 308—319 l. 1 tkp.)
- Bükk**, Mátra, Nógrád, Salgó és Cserhát vidéke. Útikalauz. Nyaralók, penziók ismertetése. 180 képpel, 5 színes térképpel. Aggtelek és környékei, képekkel. Összeáll. és kiadja Springer József. 4. kiad. Debrecen, 1938—39. [1938.] Springer. 211 l. 5 tkp. 16°.
- Cholnoky** Jenő: A Felvidék és a viszszafelelő övezet földrajzi vázlata. (Felvidék! 59—65 l. 1 tkp.)
- Cserépfalui** Mussolini-barlang. <Subalyuk>. A —. Barlangtani monográfia. Írták Bartucz L[ajos], Dancza J[ános], Hollendorfer Ferenc, [stb.] Az előszót írta Lóczy L[ajos]. Bp., 1938. M. kir. földt. intézet. 315, (8) l. 37 t. 1 tkp. 4°. (Geologica Hungarica. Series palaeontologica. 14.)
- Csury** Jenő: Hollókő. (KárpHang. 3. évf. 66—70 l.)
- Darkó** István: Losonc. (Tátra-Almanach. Szlovenszkói városképek. 189—218 l.)
- Dornay** Béla: Salgótarján helynevei. (TurLapja. 50. évf. 709—713 l.)
- Ethéy** Gyula: Magyar települések a középkorban Nyitramegyében. (Történetírás. 2. évf. 162—177 l. 1 tkp.)
- Felvidék!** A visszaszerzett és a még visszavárt Felvidék története, mai élete, kultúrája, földrajza, néprajza, műemlékei. Képtáblákkal, térképekkel és statisztikákkal. Írta Cholnoky Jenő, Mécs László, Benda Jenő, [stb.] Az előszót írta Jaross Andor. A gazdasági és népesebbi térképeket tervezte Kéz Andor. Bp., [1938.] Dante. (II), 143, (17) l. 16 t. 6 tkp. N-8°.
- Fodor** Ferenc: A Felvidék. (Búvár. 4. évf. 805—809 l.)
- [— Ferenc]: A Felvidék. (IfjVez. 12. évf. 353—362 l.)
- U. a. Bp., [1938.] Antalfia A. 8 l. 8°.
- [— Ferenc]: A Felvidék és a magyar gazdaság. Bp., 1938. Nemzeti Újság. (Hadak útja. 101—102 l.)
- Ferenc: A Magyar állam északi új határa. (KathSzle. 52. évf. 717—724 l.)
- Gaál** István: Európa leghosszabb cseppkőbarlangja: a Nagy-Baradla. (TermTudKözl. 70. köt. 744—752 l. 2 t.)
- Gadomski**, Adam: Die Eiszeit in der Tatra. <Mit 1 Karte.> (Verhandl. der III. Internat. Quartär-Konferenz Wien, Sept. 1936. Wien, 1938. 178—180 l. 1 tkp.)
- Genersich** Andor: A mátrai Somor-rét lehülési értékei. (OrvHLap. 82. évf. 679—681 l.)
- Gogólk** Lajos: Magyar városok a Felvidéken. (Tükör. 6. évf. 903—907 l.)
- Gotkiewicz**, Marian: Na Podkarpacie Rusi. (Ziemia. Roc. 28. 297—301 l.)
- Gömöry** János: Eperjes. (Tátra-Almanach. Szlovenszkói városképek. 137—188 l.)
- Györi** Vince: A demänovai [Deménfalu, Liptó vm.] cseppkőbarlang. (Szülőföldünk. [Pozsony.] 3. évf. 93. l.)
- Halácsy** Endre: Kirándulás a Tisza forrásához. (Zászlónk. 37. évf. 73—75 l.)
- H[egedüs] M[jihály]**: A visszacsatolt északi határvidék helységejegyzeke legutóbbi lakosszámokkal. (Községi közigazgatási határidőnapló és címtár 1939. évre. 22—24 l.)
- Hoffer** András: A Szerencsi-sziget

- geomorphológiája. — Geomorphologie der Szerencser Gebirgsinsel. Cluj—Kolozsvár, 1938. Erdélyi Múzeum-Egyes. (Szádeczky-Kardoss Gyula-émlékkönyv. Szerk. Balogh Ernő. 63—76; 77—82 l. Klny. is.)
- Hořejší**, Jindřich: Rejstřík obcí a okresů býv. Česko-slovenské republiky, které byly připojeny k Německu, Maďarsku a býv. Polsku. <Podle stavu ke dni 9. XII. 1938.> Praha, 1938. Čin. 127 l. 1 t. 8°.
- [Horváth Károly]**: Felvidéki képek. (IfjÉlet. 14. évf. 135—140 l.)
- Ideiglenes** névjegyzék a visszacsatolt Felvidéknek demarkációs vonalon innen fekvő városairól és községeiről. Összeáll. a M. kir. központi statisztikai hivatal <1938. november 5.> Bp., 1938. Közp. stat. hiv. 41 l. N-8°. [Könyomat.] (Mell.: Észak-Magyarország térképe. Északi határa az 1938. nov. hó 5-én megállapított katonai demarkációs vonal. Térk. intézet ny.)
- Kadić O[ttokár]**: A barlang helyrajzi, morfológiai és rétegtani viszonyai. (A cserépfalui Mussolini-barlang <Subalyuk>. 27—45 l. 3 t. 1 tkp.)
- **Ottokár—Mottl Mária**: Felsőtárkány vidékének barlangjai. — Die Höhlen der Umgebung von Felsőtárkány. <Auszug aus dem ungarischen Text.> (BarlKut. 16. köt. 8—70; 70—89 l. 1 t. 8 tkp. Klny. is.)
- Karl János**: A visszacsatolt terület tájrajza. (KathSzle. 52. évf. 724—730 l.)
- **János**: Hegyek, dombok, síkok. (NAssz. 35. évf. 84—86 l.)
- Kerekes József**: Az egerkörnyéki barlangvidék kialakulása. — Die Entwicklung des Höhlengebietes von Eger. <Auszug aus dem ungarischen Text.> (BarlKut. 16. köt. 90—130; 130—137 l. 2 t. 2 tkp. Klny. is.)
- **József**: Fosszilis tundratalaj a Bükkben. (FöldrKözl. 66. köt. 112—116 l. 1 t. Klny. is.)
- [Kessler Hubert]**: Aggtelek. (Springer József: Bükk, Mátra, Nógrád, Salgó és Cserhát vidéke. 4. kiad. 59—71 l.)
- **Hubert**: Aggtelek, a világ legnagyobb cseppkőbarlangja. A szerző felvételeivel. (Búvár. 4. évf. 821—824 l.)
- **Hubert**: Az aggteleki barlangrendszer hidrográfiája. (FöldrKözl. 66. köt. 1—30 l. 2 t. 4 tkp. Klny. is.)
- Kessler Hubert**: Hydrographie des Aggteleker Höhlensystems. (BS-HongrGéogr. 66. 90—123 l. 4 t. 2 tkp. Klny. is.)
- Kiss János**: Vámosmikola. (Atilla. 2. évf. 3. sz. 17. l.)
- Klekner Emil**: A Fehér-Arva völgye. (TurLapja. 50. évf. 11—17 l.)
- Klimaszewski, M[ieczysław]**: Die Westkarpaten in der Diluvialepoche. (Verhandl. der III. Internat. Quartär-Konferenz Wien, Sept. 1936. Wien, 1938. 173—177 l.)
- **Mieczysław**: O formach glacialnych w Małej Fatrze. (WiadGeogr. Tom 16. 34—35 l.)
- Knesch, Heinz**: Das Höhlengebiet bei Trentschin-Teplitz. [Trencsénteplic.] (Karpathenland. [Reichenberg.] 11. Jahrg. 23—26 l.)
- Kniezsa István**: La nazionalità dell'Alta Ungheria nel secolo XI. (Corvina. Nuova ser. Ann. 1. 661—670 l.)
- Kondracki, Jerzy**: Karpaty Marmaroskie. Kraków, 1938. Wierchy. 15 l. 1 tkp. 8°.
- Korbuly Dezső**: Lillafüred és klimája. (FüredSzle. 2. évf. 5. sz. 35—39 l.)
- Koutek, Jar.**—**VI. Zoubek**: Vysvětlivky ke geologické mapě Československé Republiky v měřítku 1:75.000. List Bratislava 4758. Praha, 1936. [1938.] Stát. geol. ústav. 146 l. 13 t. 8°. (Knihovna Stát. geolog. ústav. Čsl. Rep. T. 18.)
- Kovrig János**: Krasznahorka. (TurLapja. 50. évf. 779—781 l.)
- Král, Jiří**: Die Durchforschung des Hirtenlebens in den Čechoslovakischen Karpathen. (CRCIntGéogr. Amsterdam 1938. Tome 2. Travaux de la Section III a. 27—33 l.)
- **Jiří**: Zpráva e[!]činnosti československé sekce Komise slovanské pro výzkum salašnictví v Karpatěch a na Balkáně. (CRCGéogrÉthnSlav. Sofia 1936. [1938.] 181. l.)
- Kuchař, Karel**: Jezera východního Slovenska a Podkarpatské Rusi. — Les lacs de la Slovaquie orientale et de la Russie Subcarpathique. II./1. Jezera Podkarpatské Rusi. — Les lacs de la Russie Subcarpathique. S 12 vyobrazeniami a mapou mimo text. — Avec 12 illustrations et 1 carte hors texte. Bratislava [Pozsony],

1938. J. Král. 37, (1) 1. 2 t. 1 tkp. 8°. (Zeměpisné práce. 12.)
1. Jezera východního Slovenska. — Les lacs de la Slovaquie orientale. S 27 vyobrazeními a 3 mapami mimo text. — Avec 27 illustrations et 3 cartes hors texte. 1933. 101, (2) 1. 5 t. 3 tkp. (Zeměpisné práce. 5.)
- L.: A magyar Felvidék. (KárpHang. 3. évf. 77—80 l.)
- Ruszinszko hegyvidéke. (KárpHang. 3. évf. 95—97 l.)
- Mándy György: Új terraszfeltárás a Hernád felső völgyében. (FöldrKözl. 66. köt. 117. l.)
- Marjalaki Kiss Lajos: Az Avas. (Miskolci 2. sz. áll. polg. fiúisk. 1937—38 évi ért. 3—6 l.)
- — Lajos: Az Avas. <Dióhéjban>. Miskolc, 1938. Szerző. 6, (1) 1. 8°.
- Mastalerz, Janina—Mieczysław Klimaszewscy: Morfologia glacialna doliny Cichej [Csendes patak] w Tatrach. <Glazialmorphologie des Cichatales in der Tatra>. (WiadGeogr. Tom 16. 6—17 l. Zusf. 17—19 l.)
- Mauritz Béla—Jávorka Sándor—Dudich Endre: A visszatért Felvidék természeti kincsei. 1. Ásványok-közetek. 2. Növényvilág. 3. Állatvilág. (TermTudKözl. 70. évf. 721—743 l. 2 t.)
- Melich János: A kassai bevonulásra. [Kassa—Košice helynevek eredete.] (BpSzle. 251. köt. 372—377 l.)
- Meruțiu, Radu V.: Ținutul Munților Ignis [Rozsály] și Gutâiu [Gutin]. Cluj [Kolozsvár], 1938. Cartea Românească. 40 l. 8°. (Bibl. Astra. 4.)
- Młodziejowski, Jerzy: Odzyskanie Tatry. (Ziemia. Roc. 28. 288—294 l.)
- Mousset, Jean: Les villes de la Russie subcarpatique <1919—1938>. L'effort tchécoslovaque. Paris, 1938. Droz. 139 l. 8°. (Travaux de l'Institut des Études slaves. 18.)
- Nagy Géza: Felvidéki városok. (IfjErd. 17. évf. 195—196 l.)
- [— Pál]: Felvidéki városok. (A Föld és lakói. 145—149 l.)
- Noszky Jenő: Barangolások a Börzsönyben. [Folyt.] (IfjÉlet. 13. évf. 164—167, 352—355 l.)
1. közlemény. (IfjÉlet. 1937. évf. 63—65 l.)
- Nowak, Robert: Die Zukunft der Karpatenukraine. (ZtschrGeopol. 15. Jahrg. 889—899 l.)
- Robert: Die Zukunft der Slowakei. <Zum Tode Andrej Hlinkas.> (ZtschrGeopol. 15. Jahrg. 786—791 l.)
- Paulo, Karol: W sprawie zlodowacenia Malej Fatry. (WiadGeogr. Tom 16. 31—33 l.)
- Péchy-Horváth Rezső: Lillafüred és Görömbölytapolca. 24 képpel és 3 térképpel. Bp., [1938.] M. Turista Élet. 32 l. 1 tkp. 16°. (Péchy-Horváth Rezső turistakalauzai. 1.)
- Pécsi Albert: Bilincsek tágulása. (Földgömb. 9. évf. 441—445 l.)
- Peja Győző: A cserhátszentiváni táborhely. (MCserk. 20. évf. 5. sz. 12—13, 21. l.)
- Győző: Negyedkori deflációs jelenségek a középső Ipolyvölgyben. — Quartäre Deflationserscheinungen im mittleren Epeltal. (FöldrKözl. 68. köt. 169—178; 178—179 l.)
- Petrichevich-Horváth Miklós br.: A visszacsatolt északi terület. Közlekedés. Le territoire septentrional rétrocedé à la Hongrie. Voies de communication. (MStatSzle. 16. évf. 1100—1102 l.)
- Prém Loránd: A Kis Kárpátok erdeiben. (TurLapja. 50. évf. 546—550 l.)
- Pușcariu, Val[eriu]: Le Maramures, pays des anciens voivodes roumains et région de tourisme. (RevTransylv. Tome 4. 281—292 l.)
- Rabowski, Ferdynand: Quelques réflexions sur la tectonique du socle cristallin de la Tatra. <Avec 2 fig. dans le texte.> Warszawa, 1938. Institut. 10 l. 8°. (Bulletin de l'Institut géologique de Pologne. 4.)
- Réthly Antal: Adatok a Kékes éghajlatához. — Beiträge zum Klima des Kékes. Klny.: Turisták Lapja 1937. évi 49. köt.-ből. Bp., 1938. Meteor. intézet. 16 l. 8°. (A M. kir. orsz. Meteorológiai és Földmágnességi Intézet kisebb kiadványai. Új sor. 4.) [Ném. ny. kiv.-tal.]
- R[ónai] A[n drás]: A visszatért Felvidék. (Fiatall Magyarországnak. 8. évf. 209—210 l.)
- Seznam obcí a okresů republiky Česko-slovenské, které byly připojeny k Německu, Maďarsku a Polsku. <Stav ke dni 28. listopadu 1938.> Praha, 1938. Státní úřad statistický. 67 l. 8°.
- Statistický lexikon obcí v Krajine Slovenskej. Úřední seznam míst...

- Vydany ministerstvom vnútra a Štátnym úradom štatistickým na základe výsledkov sčítania ľudu z 1 decembra 1930. Praha, 1936. Orbis. XXVI, 249, (3) l. 4°. (Štatistický lexikon obcí v Republice Československej. 3.)
- Strömpl** Gábor: A felvidéki új határ. (TurLapja. 50. évf. 487—491 l.)
- Gábor: A magyar Felföld. (Földr-zsebk. 1939-re. 128—136 l.)
- Gábor: Kicsi népek, nagy hegyek. <A Felvidék népei.> (TurLapja. 50. évf. 456—458 l.)
- Sujtó** Béla: A Bódván. (TurLapja. 50. évf. 301—306 l.)
- Szafjarski, J[ózef]**: Die Flussterrassen der nördlichen Slovaeki. (CRC-IntGéogr. Amsterdam 1938. Tome 2. Travaux des Sections A-F. 254—262 l. 1 tkp.)
- J[ózef]: Katalog jezior tatrzańskich. (CRCGéogrEthnSlav. Sofia 1936. [1938.] 31—32 l.)
- J[ózef]: Mapa historyczna Spisza z r. 1769. (CRCGéogrEthnSlav. Sofia 1936. [1938.] 392 l.)
- J[ózef]: Zlodowacenie południowych stoków Tatr. (CRCGéogrEthnSlav. Sofia 1936. [1938.] 71—73 l.)
- Szalatnai** Rezső: Lőcse. (Tátra-Almanach. Szlovenszkói városképek. 219—256 l.)
- Szekeres** Kálmán: A sajjóparti Athén. [Rozsnyó.] (Élet. 29. évf. 2162—2163 l.)
- Kálmán: A sajjóparti Athén. <Rozsnyó>. Előadás a Magyar Rádió közművelődési előadássorozatában. Bp., 1938. Rozsnyói Öregdiákok Szöv. [7] l. 8°. (A Rozsnyói Öregdiákok Szövetsége. 37—38.)
- Sziklay** Ferenc: Kassa. Bp., 1938. Révai és a M. Kult. Egyes. Szöv. 45 l. 8 t. K-8°. (Magyar kisebbségi városkönyvek. [7].)
- Szvatkó** Pál: Szlovenszkói városok. (Tátra-Almanach. Szlovenszkói városképek. 23—42 l.)
- Tápai-Szabó** László: A „magyar sáv” Pozsonytól Husztig. (TurLapja. 50. évf. 459—465 l.)
- Tátra-Almanach**. Szlovenszkói városképek. Kassa, Érsekujvár, Eperjes, Losonc, Lőcse. Bratislava-Pozsony, 1938. Tátra. 256 l. K-8°. (Tátra-könyvek. 1. sor. 3.)
- Temesy** Győző, vitéz: A hazatérő Felvidék. Bp., 1938. Magyar Cserkész. 16 l. 16°.
- Győző, vitéz: Mi jött már haza? <A hazatért Felvidék rövid ismeretése.> (Betétlap a Földrajzi Zsebkönyv 1939: „A magyar Felföld” c. cikkéhez. 4 szzatl. l.)
- Thirring** Lajos: A visszacsatolt északi terület. Terület és népesség. Le territoire septentrional rétrocédé à la Hongrie. Territoire et population. (MStatSze. 16. évf. 1014—1026 l.)
- Urbánek**, Ladislav: Einige Bemerkungen zur Morphologie der Tatragegend. (Die Karpathen. [Késmárk.] 14. Jahrg. 41—43 l.)
- Verőcei**: A borsónyi helységnevek eredete. (MTurÉlet. 6. évf. 9. sz. 13—14 l.)
- Vitásek**, Frant [išek]: Glaciální tvary v Československu. (CRCGéogrEthnSlav. Sofia 1936. [1938.] 70—71 l.)
- Frant [išek]: Krasové problémy Demänové. — Les problèmes karstiques de Demänová. [Deménfalú, Liptó vm.] (Sborník IV. sjezdu českoslov. geogr. v. Olomouci 1937. Brno, 1938. 98—101; 102. l.)
- Frant [išek]: Nové práce v Demänovských jeskyních. — Nouvelles recherches dans les grottes de Demänová. [Deménfalú, Liptó vm.] SbČsSpolZem. Sv. 44. 54—58; 58—59 l.)
- Zoubek**, Vladimir: Le cristallin des Carpathes tchécoslovaques. (BS-GéolFr. Sér. 5. Tome 7. 1937. 541—554 l.)
- [\*]: A visszacsatolt északi terület. Le territoire septentrional restitué à la Hongrie. (MStatSze. 16. évf. 929—933 l. 1 tkp.)
- [\*]: Az Aggteleki-cseppkőbarlang. (VasKönyv. 28. évf. 1. félév 386—388 l.)
- [\*]: Ipolyság és Sátoraljaujhelygyártelep. Ipolyság et Sátoraljaujhely-quartier manufacturier. (MStatSze. 16. évf. 869—872 l.)
- [\*]: Miskolc. (VasKönyv. 28. évf. 1. félév 245—249 l.)



## ξ) Erdély.

(Transylvanie.)

- B. B.:** Egy kis körséta Csikban. (Tur-Lapja. 50. évf. 412—415 l.)
- Balogh Ernő:** A ponori Búvópatak barlangja. (Pásztortűz. [Kolozsvár.] 24. évf. 606—610 l.)
- **Ernő:** A százéves Gyilkostó. (Pásztortűz. [Kolozsvár.] 24. évf. 29—32 l.)
- Băncila, Ioan:** Lanțul vulcanic Călimani—Harghita. (Natura. [București.] An. 27. 19—23 l.)
- Bányai János:** A Székelyföld természeti kincsei és csodás ritkaságai. 1. köt. Megjelent a Székelység melléklete gyanánt az 5—6—7—8. évfolyamokban <1935—8.> Odorhei [Sz. udvarhely], 1938. Szerző. (V), 224 l. 8°.
- [János], Ioan: Un lac sărat ca acumulator de căldură solară. [A szovátai Medve-tó.] (România. An. 3. Nr. 8. 32. l.)
- Báthori János:** Határrésznevek az alsófehértvármegyei Magyarlapádról. (MNyelv. 34. évf. 183—184 l.)
- Berényi Dénes:** Bihar-vármegye éghajlata. (Bihar-vármegye. Szerk. Nadányi Zoltán. 47—59 l.)
- Bihar-vármegye.** Szerk. N a d á n y i Zoltán. Bp., 1938. A m. városok monogr. kiadóhiv. 519, 167 l. 5 t. 8°. (Magyar városok és vármegyék monografiája. 25.)
- Cseke Domokos:** A Barcaság fővárosában. [Brassóban.] (Az E. M. E. 14. vándorgy. emlékkönyve. 93—98 l.)
- Csiby [Andor] Andrei:** Calauza regiunii climaterice Lacul-Roșu <Ghilcoș> Ciuc. Gheorgheni [Gyergyószentmiklós], 1938. Szerző. 13 sz. zatl. 1. 2 t. 8°.
- Csiky Jánosné:** Repülőgépen Kolozsvár felett. (Hargitaváralja. 3. évf. 331—337 l.)
- Cs[inády] G[erő]:** A Bojyaiak városában. [Marosvásárhely.] (MCserk. 19. évf. 19—20 sz. 17—18 l.)
- Daicoviciu, Constantin:** La Transylvanie dans l'Antiquité. (La Transylvanie. 71—163 l. 8 t. Kny. is.)
- Ficheux, Robert:** Observations sur les terrasses fluviales des vallées des Monts Apuseni. [Bihar hegység.] (CRCIntGéogr. Amsterdam 1938. Tome 2. Travaux des Sections A-F. 194—199 l.)
- Fóris Anna—Kertész János:** Bihar-vármegye községei. (Bihar-vármegye. Szerk. Nadányi Zoltán. 468—519 l.)
- G. S.:** Beszédés határrész neveink. (Székelység. [Sz. udvarhely.] 8. évf. 69. l.)
- Gáál István:** Százesztendő a Gyilkostó. (Természet. 34. évf. 265—266 l.)
- German, Iustin:** Cercetări geologice în colțul de sud-vest al Depresiunii Transilvaniei. — Recherches géologiques dans le coin SW de la dépression transylvaine. Thèse de doctorat. Cluj [Kolozsvár], 1938. Muz. geol. mineral. Univ. Cluj. 110 l. 4 t. 8°. [Fr. kiv. 101—110 l.]
- Ghica Budești, Șt[efan]:** Pétrographie et tectonique des Carpates méridionales roumaines. (Rev. de Géogr. Phys. et de Géol. dynamique. [Paris.] Ann. 11. 121—130 l. 1 tkp.)
- Hankó Vilmos:** Szent-Anna-tava és környéke. (Encian [Brassó.] 4. évf. 113—116 l.)
- [**Horváth Károly:**] Kalotaszeg. (Ifj-Elet. 13. évf. 249—255 l.)
- Incze Lajos:** Parajd község és népe. (Hitel. [Kolozsvár.] 3. évf. 193—208 l.)
- Kádár László:** A háromszéki öserdőkben. (Földgömb. 9. évf. 201—208 l.)
- Kelemen Sándor:** A természet kincsei Belényes vidékén. A Bortig jégbarlang. (Encian. [Brassó.] 4. évf. 135—136 l.)
- **Sándor:** A természet kincsei Belényes vidékén. A scărișoarai jégbarlang. (Encian. [Brassó.] 4. évf. 182—183 l.)
- **Sándor:** A természet kincsei Belényes vidékén. Bárza jégbarlang. (Encian. [Brassó.] 4. évf. 165—166 l.)
- Kéry Menyhért:** Bihar-vármegye vízrajza. (Bihar-vármegye. Szerk. Nadányi Zoltán. 42—46 l.)
- Kós Károly:** Kalotaszeg. Bp., 1938. Révai. 278 l. K-8°. (Magyar kisebbségi városkönyvek. [12.] )
- Kovács László:** Torda. (Pásztortűz. [Kolozsvár.] 24. évf. 545—547 l.)
- Krätner, Theodor:** Das kristalline Massiv von Rodna <Ostkarpa-

- then>. (AnInstGeolRom. Vol. 19. 161—292 l. 9 t. 1 tkp.)
- Lóczy Lajos** [id.]: A Kopasz Detunáta. (TurLapja. 50. évf. 64—67 l.)
- Manculea Ștefan**: La frontière ethnique roumano-hongroise. (RevTransylv. T. 4. 28—39 l. 2 tkp.)
- Mendöl Tibor**: Bihar-vármegye földrajza. (Bihar-vármegye. Szerk. Nádányi Zoltán. 23—41 l.)
- Meruțiu, Radu V.**: Regiunea Baia-Mare—Baia-Sprie. — La région de Baia Mare—Baia Sprie. [Nagybánya és Felsőbánya.] (LucrInstGeogrCluj. Vol. 6. 71—145; 146—158 l. 8 t. 2 tkp.)
- V[asile]: La carte ethnographique de la Roumanie d'après le recensement de 1930. (RevTransylv. T. 4. 328—334 l. 1 tkp.)
- V[asile]: Material pentru geografia Transilvaniei. — Matériaux pour une géographie de la Transylvanie rassemblés sous la direction et sur les conseils de —. (LucrInstGeogrCluj. Vol. 6. 303—356; 357—359 l.)
- Meyssonier János**: A dévai Várhegy. (Erdély. 35. évf. 7—8 l.)
- Mihăilescu, Vintilă**: Observații morfologice în NW Transilvaniei. București, 1938. Szerző. 10 l. 8°. (Klny.: Volum. jubilar „Grigore Antipa”.)
- Vintilă: Observații noi asupra platformei Someșane [Szamos] <latúra interna>. (BSRRomGeogr. Tom. 56. 1937. [1938.] 396—398 l.)
- Miháltz István**: A Biharhegység barlangjai és a hegyszerkezet. — Die Höhlen des Bihargebirges und die Tektonika. Cluj-Kolozsvár, 1938. Erdélyi Múzeum-Egyes. (Szádeczky-Kardoss Gyula-émlékkönyv. Szerk. Balogh Ernő. 91—102 l.; ném. kiv. 100—101 l. Klny. is.)
- Nyarády E. Gyula**: A Tordahasadék kevésbbé ismert szépségeiről. (Erdély. 35. évf. 121—126 l.)
- Papp Lajos**: Kalotaszeg. (TurLapja. 50. évf. 138—142 l.)
- Paucă, Mircea**: Bogățiuile și pitorescul jud. Bihor in lumina trecutului său geologic. (BSRRomGeogr. Tom. 56. 1937. [1938.] 314—325 l.)
- Mircea: Lacul termal Pețea dela Băile Episcopoești. [Püspöktüdő.] (Natura. [București.] An. 27. 329—333 l.)
- Podea, Ion**: Monografia județului Brașov Vol. 1. Brașov [Brassó], 1938. Prefectura jud. Brașov. 304 l. 8°.
- Prox, Alfred**: Die Höhlenforschung im Burzenland: Das Goldloch. (Mitt. des Burzenländer Sächs. Museums. 2. Jahrg. 1937. 90—96 l.)
- Rădulescu, N. Al[exandru]**: Sângiorzul. — Saint-Georges. [Sepsiszentgyörgy.] (RevGeogrRom. [Kolozsvár.] An. 1. 148—157; 158 l.)
- Șenchea, Natalia**: Cheile Turzii. [Tordai hasadék.] (Revista Științifică V. Adamachi. Vol. 24. 109—110 l.)
- Someșan, Laurian**: Depresiunea Lunicii Bradului. (RevGeogrRom. [Kolozsvár.] An. 1. 5—13 l., ném. kiv. 13 l.)
- Laurian: Structure orographique de la Transylvanie et son influence sur la vie populaire. (La Transylvanie. 7—36 l. 4 t. 4 tkp. Klny. is.)
- Laurian: Une carte discutabile. <Réponse à M. Paul Teleki>. (RevTransylv. T. 4. 123—127 l.)
- Laurian: Viața umană în regiunea Munților Călimani. [Kelemen havasok.] — Von der Bevölkerung des Călimangebietes. <Schlussfolgerungen>. (LucrInstGeogrCluj. Vol. 6. 10—64; 65—70 l. 6 t. 2 tkp.)
- Stanciu, Victor**: Linia de eruptiv Harghita. — La ligne eruptive du Harghita. (LucrInstGeogrCluj. Vol. 6. 360—367; 368—369 l.)
- Szabó György**: Egy erdélyi falu: Radnót. (IfjErd. 17. évf. 183—185 l.)
- Zoltán: Határnevek Alsósófalváról <Ocna de Jos>. (Székelység. [Sz. udvarhely.] 8. évf. 7. l.)
- Szalay Béla**: Honnan ered a Negoi neve. (Encian. [Brassó.] 4. évf. 87—89 l.)
- Tavaszy Sándor**: Erdélyi tetők. Úti élmények és természeti képek. Cluj [Kolozsvár], 1938. Erdélyi Szépmíves Céh. 184, (4) l. 14 t. 8°.
- Tiboldi József**: Székelykeresztúr monográfiájához. A város. (Hargita-váralja. 3. évf. 342—346, 373—375, 409—412 l.)
- T[óth] S[ándor]**: A természet kincsei Belényes vidékén. Az Eszkimó jégbarlang. (Encian. [Brassó.] 4. évf. 143—144 l.)
- Transylvanie**. La —. Ouvrage publié par l'Institut d'histoire nationale de Cluj. Bucarest, 1938. Impr. Nationale. 856, (1) l. 22 t. 13 tkp. 8°. (Académie Roumaine, Connaissance de la terre et de la pensée roumaines [!]. 2.)

**Vámszer Géza:** Útmutatások székelyföldi tanulmányutakhoz. (TurLapja. 50. évf. 695—699 l.)

**Vuia, Romulus:** Le village roumain de Transylvanie et du Banat. (La Transylvanie. 709—791 l. 7 t. 4 tkp. Klny. is.) [A klny. 1937-ben jelent meg.]

**Wachner, H[einrich]:** Beiträge zur Heimatkunde des Burzenlandes. (Mitt. des Burzenländer Sächs. Museums. 3. Jahrg. 64—72 l.)

**Xántus János, ifj.:** Kászonsország. (Erdély. 35. évf. 12—14 l.)

**Zagorit, Constantin:** Mai multe härți

<etnografice, religioase, economice și politice> ale Transilvaniei și graniței dinspre Ungaria. Ploesti, 1938. Tip. Concurența. 23 l. 3 t. 9 tkp. 8°.

[\*]: A százesztendőös Gyilkostó. (Erd-Isk. 5. évf. 374—381 l.)

[\*]: Biharvármegye. A vármegye közései és városai. Oradea [Nagyvárad], 1933—1937. Sonnenfeld. (Bihar—Biharmegye, Oradea—Nagyvárad kulturtörténete és őregdiákjainak emlékkönyve. Szerk. Fehér Dezső. 477—496 l.)

[\*]: Erdélyi városok. (A Föld és lakói. 495—504 l.)

## η) Horvát-Szlavonország és Fiume.

(Croatie-Slavonie et Fiume.)

**Degen, Árpád v.:** Flora Velebitica. Aufzählung auf dem Velebitgebirge, auf dem Senjsko Bilo und dem Plješivica-Bergzuge bisher beobachteten Pflanzen nebst einer Schilderung der in pflanzengeographischer Beziehung in Betracht kommenden physikalischen Verhältnisse des Gebietes. Bd. 3—4. Bp., 1938. M. Tud. Akadémia. 2 köt. 598; LXXIX, 99 l. N-8°. [A 4. köt. magy. címlappal és szöveggel jel. meg.]

Bd. 1. 1936. XI, 662 l. 1 t.

Bd. 2. 1937. 667 l.

**Goldberg, J.—K. Kempni:** O oscilaci-

jama Bakarskog Zaljeva i općem problemu zaljevskih seša. (Prirodoslovna Istraživanja Kralj. Jugoslav. Sv. 21. 129—234 l.)

**Papp József:** Kék tó, tiszta tó... <A Plitvicai tavak mellett.> (TurLapja. 50. évf. 639—649 l.)

**Rybrant, G.:** Plitvicersjøarna. Jugoslaviens sköna pärlband. (Jorden runt. [Stockholm.] 10. Arg. 187—194 l.)

**Sattler, Wilhelm:** Die deutschen Siedlungen in Slawonien. <Mit einer Karte.> (AuslDtVforsch. 2. Bd. 72—80 l. 1 tkp.)

## c) Dél-Európa.

(Europe Méridionale.)

(Balkán államok, Itália, Spanyolország és Portugália.)

**Barra Erzsébet:** A Salernói öböl és Pompei. (Földgömb. 9. évf. 415—422 l.)

— Erzsébet: Sorrento és a Vesuvio. (Földgömb. 9. évf. 183—190 l.)

— U. a. <A Földgömb nyomán.> (N-Világ. 4. évf. 8. sz. 7—13 l.)

[**Bodnár Gyula**]: Róma—Nápoly. Bp., 1938. Szföv. polgárm. VII. ügyoszt. 36 l. 2 t. 5 tkp. Kesk. -8°. (Budapest székesfőváros iskolai kirándulóvonatai. 23—24 l.)

**Bulla Béla:** A spanyol polgárháború a földrajz megvilágításában. (Földr-Zsebk. 1939-re. 57—65 l.)

**Cavallier József:** Ahol évezredek óta fortyog a föld. [Flegrei mezők.]

Bp., [1938.] Franklin. (Új Univer-sum. 2. köt. 76—84 l.)

**Domokos Pál Péter:** A moldvai magyarság történeti számadatai. (Hitel. [Kolozsvár.] 3. évf. 295—308 l.)

**Földvári Aladár:** Spanyolország „kinai fala”: a Pireneusok. (TermTud-Közl. 70. köt. 279—291 l. Klny. is.)

**Holló József:** Shqipria <Albánia.> (Új Idők. 44. évf. 1. félév 619—621 l.)

**Jancsó Elemér:** A bukovinai magyarok. (Korunk. [Kolozsvár.] 13. évf. 46—52 l.)

— Elemér: A bukovinai magyarság. Cluj [Kolozsvár], 1938. Korunk. [Bp.: Studium biz.] 8 l. 8°.

**Jaskó Sándor:** A Karsztvidéken. Pos-

- tuimiától Triesztig. <A Földgömb nyomán.> (NVilág. 4. évf. 5. sz. 12—17 l.)
- [Kalmár Gusztáv]: A Vatikán-állam. (A Föld és lakói. 302—304 l.)
- [— Gusztáv]: Albánia. (A Föld és lakói. 526—527 l.)
- [— Gusztáv]: Bulgária. (A Föld és lakói. 530—534 l.)
- [— Gusztáv]: Gibraltar és Malta. (A Föld és lakói. 391—393 l.)
- [— Gusztáv]: Görögország. (A Föld és lakói. 538—546 l.)
- [— Gusztáv]: Jugoszlávia. (A Föld és lakói. 504—515 l.)
- [— Gusztáv]: Olaszország. (A Föld és lakói. 239—258 l.)
- [— Gusztáv]: Portugália. (A Föld és lakói. 355—359 l.)
- [— Gusztáv]: Románia. (A Föld és lakói. 488—492 l.)
- [— Gusztáv]: Spanyolország. (A Föld és lakói. 340—351 l.)
- Kolosváry [Gábor], Gabriel von: Sulla fauna aracnologica della Jugoslavia. (Rassegna Faunistica. [Roma.] Ann. 5. N. 3—4. 61—81 l. Klny. is.)
- Kreilshheim György: Műveltségünk bölcsője: Kréta. (Tükör. 6. évf. 508—512 l.)
- Kun György: Ösnép—fiatal ország. [Albánia.] (NVilág. 4. évf. 3. sz. 6—11 l.)
- Lányi Miklós: Róma és környéke. Bp., [1938.] Cserépfalvi. 174 l. 3 tkp. 16°. (Cserépfalvi útikönyvek. [2.]
- Medriczky Andor: Albánia és városai. (Várlapja. 33. évf. 238—242 l.)
- Mijatev Péter: Szófia. (A Föld és lakói. 534—537 l.)
- Pálffy Erzsébet grófnő: Cézárak, pápák, Mussolini Romája. Séták az örökvárosban. Bp., 1938. Élet. 628 l. K-8°.
- Parragh Lajos: Sasok országa. [Albánia.] Bp., 1938. M. Ref. Külmiszsiói Szöv. 16 l. 16°. (Missziói füzetek. 78.)
- Péchy-Horváth Rezső: Az Etna ormán. (MTurÉlet. 6. évf. 1. sz. 9—10 l., 2. sz. 14. l.)
1. közlemény. (MTurÉlet. 5. évf. [1937.] 24. sz. 13—14 l.)
- — Rezső: Szicília, a lángok földje. <Sicilia, terra delle fiamme.> Itáliai útiemlékek. Bp., [1938.] M. Turista Élet. 129, (1) l. K-8°.
- Somogyi József: Arab mult — spanyol jelen. (Földgömb. 9. évf. 161—167 l.)
- U. a. <A Földgömb nyomán.> (NVilág. 4. évf. 8. sz. 18—23 l.)
- Szurovy Géza: Vándorúton Jugoszláviában. (Földgömb. 9. évf. 84—93, 321—331 l.)
- Tasnádi-Kubacska András: Európa fegyveres gyermekei között. [Albániában.] <A Földgömb nyomán.> (NVilág. 4. évf. 5. sz. 3—11 l.)
- Temesy Győző, vitéz: Az Olimposzon. (Földgömb. 9. évf. 401—409 l.)
- Győző, vitéz: Sasok országában. [Albániában.] 45 képpel és 12 térkép-vázlattal. Bp., [1938.] Franklin. 210 l. 12 t. 1 tkp. 8°. (A Magyar Földrajzi Társaság Könyvtára. [57. köt.]
- [\*]: Jugoszlávia. (VasKönyv. 28. évf. 2. félév 132—137 l.)
- [\*]: San Marino. (VasKönyv. 28. évf. 1. félév 210—211 l.)
- [\*]: Szardínia. (VasKönyv. 28. évf. 2. félév 50—54 l.)

#### d) Közép-Európa.

(Europe Centrale.)

(Cseh- és Morvaország, Svájc, Németország.)

- Bábonyi Endre: A német birodalmi autótutak. (TermTudKözl. 70. köt. 680—688 l. 2 t.)
- Baktay Ervin: A megújított München. (Földgömb. 9. évf. 173—182 l.)
- U. a. <A Földgömb nyomán.> (NVilág. 4. évf. 7. sz. 7—15 l.)
- Bulla Béla: Berlin. (A Föld és lakói. 171—177 l.)
- Chotnoky Jenő: Németország és Ausztria egyesítésének földrajzi következményei. (FöldrZsebk. 1939-re. 54—57 l.)
- (Demeter Gyula): Kirándulás a Tamina-torokhoz. Svájc. 1873 április 3-án és 4-én. Közli H. J. (Erdély. 35. évf. 15—16 l.)
- Horváth Károly: A „Csehszlovákia” ábránd felszámolása. (FöldrZsebk. 1939-re. 100—108 l.)

- Jaskó Sándor*: A Dachstein barlangjai. <A szerző felvételeivel.> (Földgömb. 9. évf. 250—255 l.)
- Jávor Árpád*: A Rajna hajózása és jövőendő kapcsolata a Dunával. <Beszámoló egy tanulmányútról.> (M-FHajÉvk. 13. évf. 117—185 l. 17 t. 4 tkp.)
- [*Kalmár Gusztáv*]: Csehszlovákia. (A Föld és lakói. 136—140 l.)  
— Gusztáv: Svájc. (A Föld és lakói. 207—216 l.)
- Keresztury Dezső*: Bécs és Hamburg között. Részletek egy útinaplóból. (Tükör. 6. évf. 604—608 l.)
- Kovács István*: Német városok. (A Föld és lakói. 178—187 l.)
- Kölln, Hans Jörgen*: Hamburg. (Haj-Hírl. 13. évf. 12. sz. 11—13 l.)
- Lányi Viktor*: Bécs. (A Föld és lakói. 188—202 l.)
- Molnár Gyula*: Kassel. (VárLapja. 33. évf. 31—33 l.)  
— Gyula: Sankt Gallen. (VárLapja. 33. évf. 257—258 l.)  
[*Nagy Pál*]: Prága. (A Föld és lakói. 140—144 l.)
- Pécsi Albert*: Németország új határai. (Földgömb. 9. évf. 226—231 l.)
- Temesy Gyözőné, vitéz*: A saalfeldi „Tündérbarlangok”. (Földgömb. 9. évf. 64—67 l.)  
— U. a. <A Földgömb nyomán.> (NVilág. 4. évf. 6. sz. 15—19 l.)
- Vághidi Ferenc*: Zürich. (VárLapja. 33. évf. 422—424 l.)
- Varró László*: A Szudétavidék gazdasági jelentősége. (MKatSzele. 8. évf. 12. sz. 165—173 l.)
- Wallner Ernő*: A német birodalmi autótutak. (Földgömb. 9. évf. 281—289 l.)  
— Ernő: A Rajna—Ruhr iparvidéken. (Földgömb. 9. évf. 2—15 l.)

## e) Nyugat-Európa.

## (Europe Occidentale.)

(Franciaország, Belgium, Németalföld, Nagy-Britannia és Írország.)

- Bodnár Lajos*: Utazás Európa országaiiban. <4. közlemény.> Belgium. (MűjVker. 17. évf. 133—136 l.)  
1—3. közlemény. (MűjVker. 17. évf. [1937.] 30—33; 54—55; 82—83 l.)
- Csitáry Béláné*: Honfoglalás — fegyverek nélkül. [A Zúdersee kiszáritása.] Bp., [1938.] Franklin. (Új Universum. 2. köt. 92—102 l.)
- Csombor Márton, Szepsi*: Description of England. Translated from the original text by Neville Masterman and Sándor Maller. (Angol philologiai tanulmányok. Vol. 3. 63—80 l.)
- D. L. L.*: Úti napló a XVII. századból. [Szemelvények Szepsi Csombor Márton munkájából.] (Új Idők. 44. évf. 2. félfév 908—909 l.)
- Göbel József*: Tonbridge; egy angol kisváros. (VárLapja. 33. évf. 212—213 l.)
- [*Kalmár Gusztáv*]: Belgium. (A Föld és lakói. 395—400 l.)  
[— Gusztáv]: Franciaország. (A Föld és lakói. 310—323 l.)  
[— Gusztáv]: Hollandia. (A Föld és lakói. 404—411 l.)  
[Gusztáv]: Írország. (A Föld és lakói. 393—395 l.)
- Kalmár Gusztáv*: Nagy Britannia. (A Föld és lakói. 362—373 l.)
- König Iszrid*: Belgium gazdasági földrajza. (Belgumi magyar könyv. [Bruxelles.] 6. évf. 34—35 l.)
- Molnár Gyula*: Löwen. (VárLapja. 33. évf. 234—236 l.)  
— Gyula: Mecheln. (VárLapja. 33. évf. 183—184 l.)
- Ország-h László*: London. (A Föld és lakói. 374—383 l.)  
— László: Magyar utazók [Tóth Lőrinc és Gorove István] Angliában 1842-ben. — Two Hungarian travellers in England in 1842. (Angol philologiai tanulmányok. Vol. 3. 112—130; 131—132 l.)
- Pécsi Albert*: Két ország vízpöre. (Földgömb. 9. évf. 190—192 l.)
- Széky Pálma*: A Mont Saint-Michel. (Földgömb. 9. évf. 361—367 l.)  
— Pálma: Beauce szíve: Chartres. (Búvár. 4. évf. 538—541 l.)  
— Pálma: Bretagne. (Földgömb. 9. évf. 241—249 l.)  
— Pálma: Ezüstpartok... [Côte d'Argent.] (Búvár. 4. évf. 695—697 l.)
- Vághidi Ferenc*: Páris és környéke. Bp., [1938.] Cserépfalvi. 139, (4) l. 16°. (Cserépfalvi útikönyvek. [1.])

- Vághidi Ferenc: Rouen. (VárLapja. 33. évf. 259—261 l.)  
 [\*]: Belgium. (VasKönyv. 28. évf. 1. félév 407—411 l.)  
 [\*]: Guernsey, a békés munka szigete. (VasKönyv. 28. évf. 1. félév 260—265 l.)

## f) Észak-Európa.

## (Europe Septentrionale.)

## (Skandináv államok és Finnország.)

- [Kalmár Gusztáv]: Dánia. (A Föld és lakói. 417—421 l.)  
 [— Gusztáv]: Finnország. (A Föld és lakói. 445—450 l.)  
 — Gusztáv: Island. (A Föld és lakói. 422—424 l.)  
 [— Gusztáv]: Norvégia. (A Föld és lakói. 425—434 l.)  
 [— Gusztáv]: Svédország. (A Föld és lakói. 437—441 l.)  
 Keränen J.: Finnország éghajlatának mezőgazdasági vonatkozásairól. — Über die landwirtschaftlichen Beziehungen des Klimas von Finnland. (Időjárás. 42. évf. 49—61; 91—97 l.)  
 Kettunen Lauri: A keleti-tengeri finn népek. (MNYelv. 34. évf. 32—40 l.)  
 Kodolányi János: Kisvárosok Finnországban. (MElet. 3. évf. 3. sz. 13—17 l.)  
 Lipták Dezső: Suomi. (KathTanLapja. 23. évf. 115—120, 133—140 l.)  
 — Dezső: Suomi. Finnország — az ezer tő hazája. (BKEÉrt. 4. évf. 2. sz. 2—6 l.)  
 Molnár Gyula: Kopenhága. (VárLapja. 33. évf. 314—315 l.)  
 Nagy Géza, Sz.: Suomi. (IfjErd. 17. évf. 7—8 l.)  
 Papp István: Finnország. Bp., 1938. M. Szemle Társ. 80 l. 16°. (Kincsestár. 24.)  
 Varga, Lajos: Beiträge zur Limnologie und zur Kenntnis der Rotatorien-Fauna des norwegischen Lapplandes. 3. Limnologisches und Rotatorien aus der Umgebung von Assebakke. Mit 6 Textabbildungen. (ArchHydrob. 32. Bd. 100—114 l. Klny is.)  
 1. Teil. (ArchHydrob. 29. Bd. 1935. 130—136 l.)  
 2. Teil. (ArchHydrob. 30. Bd. 1936. 371—378 l.)  
 Wallner Ernő: Oslo. (Földgömb. 9. évf. 131—139 l.)  
 [\*]: Norvégia. (VasKönyv. 28. évf. 2. félév 82—85 l.)  
 [\*]: Stockholm. (VasKönyv. 28. évf. 1. félév 66—70 l.)

## g) Kelet-Európa.

## (Europa Orientale.)

## (Balti államok, Lengyelország, Oroszország.)

- Balogh Béla: A finn-ugor népek. (IfjÉlet. 14. évf. 12—15 l.)  
 Dániel István: Finnugor rokonaink. (IfjErd. 17. évf. 187—189 l.)  
 Kalmár Gusztáv: Balti országok. Észtország, Lettország, Litvánia. (A Föld és lakói. 454—461 l.)  
 [— Gusztáv]: Lengyelország. (A Föld és lakói. 461—466 l.)  
 [— Gusztáv]: Oroszország. (A Föld és lakói. 472—482 l.)  
 K[ész] A[ndor]: Földrajzi változások a Moszkvai medencében. (TermTudKözl. 70. köt. 175—177 l.)  
 Lissák György: A fehér sas országa <Lengyelország>. Bp., 1938. Bethlen ny. 173 l. 2 t. 8°.  
 P[ósa] J[enőné]: Az orosz városok növekedése az első öt éves terv keretében. (Földgömb. 9. évf. 435—436 l.)  
 — J[enőné]: Moszkva — tengeri kikötő. (Földgömb. 9. évf. 37—38 l.)  
 — U. a. <A Földgömb nyomán.> (NVilág. 4. évf. 6. sz. 29—30 l.)  
 S. P. A.: A husz éves litvánia [!] problémái. <A Stud. nyomán.> (NVilág. 4. évf. 4. sz. 17—19 l.)  
 Szieberth Imre: A gdyniai kikötő és műszaki berendezései. (TermTudKözl. 70. köt. 101—108 l. 2 t.)

## 4. Ázsia.

(Asie.)

- Aczél Márta*: A Nap szigete. [Rodi.] A szerző fényképeivel. (Tükör. 6. évf. 364—368 l.)
- Baktay Ervin*: Hindusztán. 55 képpel és két térképpel. Bp., [1938.] Franklin. 194, (2) l. 18 t. 8°. (A Magyar Földrajzi Társaság Könyvtára. [58. köt.])
- [— Ervin]: India élete. (A Föld és lakói. 629—644 l.)
- Ervin: Indiai éveim. 1—2. [köt.] Bp., 1938. Révai. 2 köt. 294 l. 8 t.; 287, (2) l. 8 t. K-8°.
- Ervin: Indiai városok. (A Föld és lakói. 657—665 l.)
- Ervin: Indusok és hinduk. (Földr-Zsebk. 1939-re. 82—86 l.)
- Ervin: „Királyfiak” földjén. Rádzsputána. (Földgömb. 9. évf. 41—51 l.)
- Ervin: Lakhnau és Gógra lapálya. <Szemelvény a szerző „Hindusztán” című munkájából.> (Földgömb. 9. évf. 376—386 l.)
- Bfalogh E[rnő]*: A bujdosó Lop-Nor. (Erdély. 35. évf. 79. l.)
- F[arkas] K[ároly]*: Japán. (Kalazantinus Tudósító. 7. évf. 20—21 l.)
- Fosdick, Emerson Harry*: Útazás Palesztinában. <A Pilgrimage to Palestine.> Angolból ford. Lőfi Ödön. Az előszót írta Szent-Iványi Sándor. Kolozsvár, 1938. Unitárius Sajtó- és Iratterjesztő-Bizottság és Unitárius Irodalmi Társaság. 188, (2) l. 1 tkp. 8°. (Szabadelvű vallásos értekezések. 12.)
- Geleta József*: Lámakolostorok Mongóliában. (Földgömb. 9. évf. 428—434 l.)
- József: Szürke valóságok a Góbisivatagból. (Turán. 20—21. évf. 14—26, 57—69 l. 2 t.)
- Germanus [Gyula], Julius*: Allah Akbar. Im Banne des Islams. Aus dem Ungarischen von Hildegard von Rooss. 27 Bilder und 3 Karten. Berlin, [1938.] Holte. 718 l. 12 t. 8°.
- Gombos Gyuláné*: A Fuzsijama, Japán „szent” hegye. (MLányok. 44. évf. 272. l.)
- Hedin Sven*: A kultúra bölcsője. [Ázsia.] (A Föld és lakói. 565—569 l.)
- Sven: A selyem útja. [Die Seidenstrasse.] Ford. vitéz Mezey Dénes. 61 képpel. Bp., [1938.] Franklin. 308, (1) l. 20 t. 8°. (A Magyar Földrajzi Társaság Könyvtára. [60. köt.])
- U. a. <Szemelvény a szerző „A selyem útja” című munkájából.> (Földgömb. 9. évf. 473—477 l.)
- Investigans: Kina.* [folyt.] (Kalazantinus Tudósító. 7. évf. 4—5 l.)
1. közlemény. (Kalazantinus Tudósító. 1937. évf. 150—151, 165—166 l.)
- Kalmár Gusztáv*: A Keletindiai szigetek. (A Föld és lakói. 676—686 l.)
- [— Gusztáv]: Afgánisztán. (A Föld és lakói. 618. l.)
- [— Gusztáv]: Arábia. (A Föld és lakói. 591—592 l.)
- Gusztáv: Az Indiai császárság. (A Föld és lakói. 619—629 l.)
- Gusztáv: Ázsia. (A Föld és lakói. 559—564 l.)
- [— Gusztáv]: Ázsiai Oroszország. (A Föld és lakói. 757—764 l.)
- [— Gusztáv]: Brit Hátsó India. (A Föld és lakói. 668—669 l.)
- [— Gusztáv]: Fülöp-szigetek. (A Föld és lakói. 691—692 l.)
- [— Gusztáv]: Indokina. (A Föld és lakói. 672—673 l.)
- [— Gusztáv]: Irak. (A Föld és lakói. 608—610 l.)
- [— Gusztáv]: Irán. (A Föld és lakói. 611—612 l.)
- [— Gusztáv]: Japán. (A Föld és lakói. 730—741 l.)
- [— Gusztáv]: Keleti Turkesztán. (A Föld és lakói. 694—696 l.)
- [— Gusztáv]: Kína. (A Föld és lakói. 699—713 l.)
- [— Gusztáv]: Mandzsuria. (A Föld és lakói. 755—757 l.)
- [— Gusztáv]: Mongólia. (A Föld és lakói. 696—697 l.)
- [— Gusztáv]: Palesztina. (A Föld és lakói. 582—586 l.)
- [— Gusztáv]: Sziám. (A Föld és lakói. 673—676 l.)
- [— Gusztáv]: Szíria. (A Föld és lakói. 580—581 l.)
- [— Gusztáv]: Tibet. (A Föld és lakói. 692—694 l.)
- [— Gusztáv]: Törökország. (A Föld és lakói. 570—575 l.)
- Keöpe Viktor*: A Kirisima-jama. <A

- szerző felvételeivel. > (Földgömb. 9. évf. 58—63 l.)
- Kovrig János*: Peking. (A Föld és lakói. 713—728 l.)
- Ligeti Lajos*: Afgán földön. 61 képpel és 4 térképpel. Bp., [1938.] Franklin. 219, (2) l. 16 t. 8°. (A Magyar Földrajzi Társaság Könyvtára. [59. köt.])
- Lajos: Meshedből vissza Afganisztánba. <Szemelvény a szerző 'Afgán földön' c. munkájából.> (Földgömb. 9. évf. 410—414 l.)
- Márton Béla*: Az alexandrettei szandzsák. (FöldrZsebk. 1939-re. 86—91 l.)
- Mécs Alajos*: Az Indiai óceán kulcsa. [Aden.] (A Föld és lakói. 606—608 l.)
- Alajos: Bali paradicsoma. (A Föld és lakói. 686—690 l.)
- Alajos: Ceylon. (A Föld és lakói. 665—667 l.)
- [Alajos], Aloisio: Il Giappone quale è. Traduzione dall'edizione originale ungherese „Az ismeretlen Japán” Budapest 1937. 1. Giappone romantico. Con 24 illustrazioni fuori testo. 2. Giappone conquistatore. Con 21 illustrazioni fuori testo. Milano, 1938. Treves. 2 köt. 227. (4) l. 12 t.; (IV), 274. (3) l. 10 t. 8°.
- Mosoiu, Tiberiu*: Csodálatos utazás Napkelet országába. [Kina.] Ford. Arató Endre. Bratislava—Pozsony, 1938. Prager. 145 l. K-8°.
- Nagy Pál*: A sárkányok szigete. [Komodo-sziget.] (A Föld és lakói. 690—691 l.)
- Orosz Endre*: A japánok szent 'hegye, a Fusijama. (Encian. [Brassó.] 4. évf. 130—132 l.)
- Rätz Kálmán*: Mongolia, a Távol-Kelet ütköző állama. Bp., 1938. Viktória ny. 32 l. K-8°. (Világkép-könyvtár. 9.)
- Somogyi József*: Palesztina sorsdöntő órái. (Földgömb. 9. évf. 453—461 l.)
- Stein, Sir Aurel*: An archaeological journey in western Iran. (GeogrJourn. Vol. 92. 313—342 l. 5 t. 1 tkp. Klny. is.)
- Sir Aurel: Desiccation in Asia: a geographical question in the light of history. (HungQuart. Vol. 4. 642—654 l. Klny. is.)
- Sir Aurel: Note on remains of the Roman times in north-western Iraq. (GeogrJourn. Vol. 92. 62—66 l. Klny. is.)
- Takács József*: Oroszok az Uralon túl. (Földgömb. 9. évf. 104—112 l.)
- Zoltán, Felvinczi: Buddha útján a távol Keleten. A szerző eredeti fényképfelvételeivel és rajzaival. 1—2. [köt.] Bp., 1938. Révai. 2 köt. 260 l. 8 t.; 242 l. 12 t. K-8°.
- Vasvári, Miklós*: Skizzen aus der Bio-coenose der Vogelwelt von Kleinasien. (CR. 9me Congr. Ornithol. Internat. Rouen 1938. 409—414 l. Klny. is.)
- Zboray Ernő*: Jáva benszülőttei. (Földgömb. 9. évf. 338—344 l.)
- Ilona: A balinézek országában. (Földgömb. 9. évf. 368—375 l.)
- [\*]: A Hoangho áradásai. (VasKönyv. 28. évf. 2. félév 93—95 l.)
- [\*]: A Sárga-folyam meg a Tisza. (Zászlónk diáknaplója. 25. köt. 81—87 l.)
- [\*]: A vándorló tó. [Lop-nor.] (VasKönyv. 28. évf. 1. félév 98—102 l.)
- [\*]: Hainan, a „kinai sárkány farka”. (VasKönyv. 28. évf. 2. félév 210—213 l.)
- [\*]: Singapore, a Kelet Gibraltárja. (VasKönyv. 28. évf. 1. félév 134—137 l.)
- [\*]: Száz milliós japán birodalom. <Stud. nyomán.> (NVilág. 4. évf. 1—2 sz. 20—21 l.)

## 5. Afrika.

(Afrique.)

- Andreánszky Gábor*, báró: Marokkói utaim növényföldrajzi tanulságai. (TermTudKözl. 70. köt. 85—96 l. 2 t.)
- B[ogdánfy] Ö[dön]*: Strada Litoranea. (TermTudKözl. 70. köt. 45—47 l.)
- Born József*: Egy tavasz Libiában. (Búvár. 4. évf. 263—268 l.)
- Csepela Gyula*: Észak-afrikai utijegyzetek. (Népnev. 9. évf. 122—125 l.)
- Demeter Ödön*: Addis Abeba. (A Föld és lakói. 836—841 l.)
- Fest Aladár*: Mivé formálja Róma



- Abessziniát? <A Földgömb nyomán.> (NVilág. 4. évf. 6. sz. 6—13 l.)
- Fest Aladár*: Reale Società Geografica Italiana, Il Sahara Italiano. P.l. Fezzan e Oasi di Gat. (FöldrKözl. 66. köt. 131—135 l.)
- Fuszek Rudolf*: A néger állam. [Libéria.] (Uj Idők. 44. évf. 2. félév 420—421 l.)
- Gatti, Attilio*: Musungu. Ford. Déry Tibor. A szerző eredeti felvételeivel. Bp., [1938.] Dante. 204 l. 8°. (A világ körül.)
- Glass Imre*: Szomáliföld — fehér pokol, néger paradicsom. (Földgömb. 9. évf. 140—146 l.)
- Hézszer Aurél*: Az ötvenéves gróf Teleki Samu-expedíció. (FöldrZsebk. 1939-re. 137—141 l.)
- [*Kalmár Gusztáv*]: Afrika. (A Föld és lakói. 768—774 l.)
- [— Gusztáv]: Az Atlasz-vidék. (A Föld és lakói. 774—783 l.)
- [— Gusztáv]: Belga Kongó. (A Föld és lakói. 846—852 l.)
- Gusztáv: Dél-Afrika. (A Föld és lakói. 852—858 l.)
- [—] G[usztáv]: Egyiptom. (A Föld és lakói. 799—803 l.)
- [— Gusztáv]: Kelet-Afrika. (A Föld és lakói. 841—846 l.)
- [— Gusztáv]: Líbia. (A Föld és lakói. 791—792 l.)
- Kalmár Gusztáv*: Olasz Kelet-Afrika. (A Föld és lakói. 834—836 l.)
- [— Gusztáv]: Szahara. (A Föld és lakói. 783—790 l.)
- [— Gusztáv]: Szudán. (A Föld és lakói. 815—833 l.)
- [*Kéz Andor*]: A Délafrikai Unió. (A Föld és lakói. 859—871 l.)
- Andor: Madagaszkár. (A Föld és lakói. 872—876 l.)
- Márai Sándor*: Egyiptom. (A Föld és lakói. 803—815 l.)
- Mendöl Tibor*: Az abessziniai háború és földrajzi következményei. (FöldrZsebk. 1939-re. 66—73 l.)
- Péchy-Horváth Rezső*: Oázislakók. (Földgömb. 9. évf. 16—22 l.)
- Petneházy Zalán*: Marokkó ősi kikötője: Rabat. (HajHirl. 13. évf. 4. sz. 8—10 l. Kiny. is.)
- Sáska László*: Afrikai levelek. (Erdély. 35. évf. 43—51, 69—76, 103—107 l.)
- Somogyi József*: A Szezi csatorna. (Földgömb. 9. évf. 300—309 l.)
- Suhay Imre*: A független Egyiptom élete. (Búvár. 4. évf. 645—650 l.)
- Temesy Győző*, vitéz: Gróf Teleki Sámuel afrikai expedíciója. (FöldrKözl. 66. köt. 105—107 l.)
- Ugrin József*: Islas Canarias. (Hevesvármegye. 9. évf. 6. sz. 10. l.)

## 6. Amerika.

(Amérique.)

- Baktay Ervin*: A „Vadnyugat”. (A Föld és lakói. 949—953 l.)
- Bánhidí Antal*: Repülőgépen Délamerika felett. Mit Flugzeuge über Südamerika. (Technika. 19. évf. 90—94 l.) [Csak m.]
- Bogszet László*: Trinidad, az aszfalt-sziget. (TermTudKözl. 70. köt. 50—51 l.)
- Borvendég Deszkáss Sándor*: Az „első amerikaiak” egykori országai. (Földgömb. 9. évf. 345—355 l.)
- Brazíliai magyarok*. Vázlatok a brazíliai magyar élet kialakulásáról a Magyarok 2. Világkongresszusára. São Paulo, 1938. Brazíliai magyarság első orsz. értekezlete. 130 l. 4°.
- Fekete Örs*: Ismét napirendre kerül a Panamacsatorna. (NVilág. 4. évf. 7. sz. 19—21 l.)
- Gál László*: New York. (A Föld és lakói. 934—941 l.)
- Glass Imre*: Rio, a vidámság városa. (Földgömb. 9. évf. 309—315 l.)
- Heigl László*: A Niagara zuhatag. (Öserő. 4. évf. 3—4 sz. 25—27 l.)
- [*Kalmár Gusztáv*]: A guyanai gyarmatok. (A Föld és lakói. 1003—1004 l.)
- [— Gusztáv]: Alaska. (A Föld és lakói. 889—891 l.)
- Gusztáv: Amerika. (A Föld és lakói. 883—887 l.)
- [— Gusztáv]: Argentína. (A Föld és lakói. 1038—1041 l.)
- [— Gusztáv]: Az Egyesült Államok. (A Föld és lakói. 907—934 l.)
- [— Gusztáv]: Bolivia. (A Föld és lakói. 1009—1010 l.)
- [— Gusztáv]: Brazília. (A Föld és lakói. 1014—1025 l.)

- [*Kalmár Gusztáv*]: Canada. (A Föld és lakói. 892—901 l.)  
 [—] *G[usztáv]*: Chile. (A Föld és lakói. 1010—1012 l.)  
 [— *Gusztáv*]: Colombia. (A Föld és lakói. 997—999 l.)  
 [— *Gusztáv*]: Ecuador. (A Föld és lakói. 1004—1005 l.)  
 [— *Gusztáv*]: Közép-Amerika. (A Föld és lakói. 988—996 l.)  
 [— *Gusztáv*]: Mexikó. (A Föld és lakói. 973—983 l.)  
 [— *Gusztáv*]: Paraguay. (A Föld és lakói. 1036—1037 l.)  
 [— *Gusztáv*]: Perü. (A Föld és lakói. 1005—1006 l.)  
 [— *Gusztáv*]: Uruguay. (A Föld és lakói. 1034—1036 l.)  
 [— *Gusztáv*]: Venezuela. (A Föld és lakói. 999—1003 l.)  
*Kéz Andor*: Canada nemzeti parkjai. (A Föld és lakói. 902—907 l.)  
*Koller Pius*: Expedíció a Halál völgyébe. [Death Valley.] A szerző és a National Park Service képeivel. (Búvár. 4. évf. 725—730 l.)  
*Maksay Albert*: A Niagara-zuhatag. (Pásztortűz. [Kolozsvár.] 24. évf. 77—80 l.)  
*M[atolay] T[ibor]*: Buenos Aires négyszáz éve. (Földgömb. 9. évf. 439—440 l.)  
 — *T[ibor]*: Guatemala vulkánjai. (Földgömb. 9. évf. 438—439 l.)  
 — *Tibor*: Óceán partján, folyók mentén, őserdők mélyén... [Chileben.] (Földgömb. 9. évf. 386—394 l.)
- Mécs Alajos*: San Francisco. (A Föld és lakói. 957—959 l.)  
*Mészáros Ervin*: New-York földrajzi helyzete. [IfjÉlet. 13. évf. 299—300 l.)  
*Ország] László*: Florida. (A Föld és lakói. 973—978 l.)  
*P[ósa] J[enő]*: Aroeba sziget forgandó szerencséje. (Földgömb. 9. évf. 317—318 l.)  
 — U. a. <A Földgömb nyomán.> (NVilág. 4. évf. 9—10 sz. 25—27 l.)  
*Szamos, José*: A világ legmagasabb vasútja. [Central Railway of Peru.] (Földgömb. 9. évf. 423—427 l.)  
*Szász, Zsombor*: A North American journey, 1830. [Bölni Farkas Sándor utazása.] (HungQuart. Vol. 4. 480—493 l.)  
 /\*]: A Tüzföld. (VasKönyv. 28. évf. 1. félév 50—54 l.)  
 /\*]: Brazília. (Brazíliai magyarok. 2., 130. l.)  
 /\*]: Kisebb magyar erőcsoportok [Braziliában.] (Brazíliai magyarok. 110—115 l.)  
 /\*]: Marajó, az Amazon deltájának szigete. (VasKönyv. 28. évf. 2. félév 294—298 l.)  
 /\*]: São Paulo állambeli magyar telepek. (Brazíliai magyarok. 68—87 l.)  
 — U. a. (VárKult. 11. évf. 135—138 l.)

## 7. Ausztrália és Oceánia.

(*Australie et Océanie.*)

- Bakonyi Béla* [*Bulla Béla*]: A százötvenéves Ausztrália. (Földgömb. 9. évf. 121—131 l.)  
*Bulla Béla*: A Hawaii-szigetek. (A Föld és lakói. 1077—1081 l.)  
 [— *Béla*]: Canberra. (A Föld és lakói. 1058—1060 l.)  
 [— *Béla*]: Óceánia. (A Föld és lakói. 1066—1074 l.)  
 [— *Béla*]: Sydney. (A Föld és lakói. 1060—1063 l.)  
 — *Béla*: Tahiti. (A Föld és lakói. 1081—1084 l.)
- Bulla Béla*: Új Guinea. (A Föld és lakói. 1085—1086 l.)  
 — *Béla*: Új Zealand. (A Föld és lakói. 1074—1076 l.)  
*Kalmár Gusztáv*: Ausztrália. (A Föld és lakói. 1045—1057 l.)  
*P[ósa] J[enő]*: Pitcairn sziget lakossága. (Földgömb. 9. évf. 198—200 l.)  
 /\*]: Az óceánrepülők pihenőhelye. [Guam.] (VasKönyv. 28. évf. 2. félév 104—107 l.)  
 /\*]: Havai [!] multja és jelene. (VasKönyv. 28. évf. 2. félév 274—278 l.)

## 8. Sarkvidékek.

(*Régions polaires.*)

- B[ogdánfy] Ö[dön]*: Az orosz északi sarki kutatások. (TermTudKözl. 70. köt. 640—642 l.)
- Cholnoky Jenő*: A Déli-sark felfedezése és meghódítása. (A Föld felfedezői és meghódítói. 5. köt. 135—236 l. 4 t.)
- [Kalmár Gusztáv]*: A sarkvidékek. (A Föld és lakói. 1093—1098 l.)
- [— *Gusztáv*]: Grönland. (A Föld és lakói. 888—889 l.)
- K[éz] A[ndor]*: A legújabb jegestengeri expedíció. (TermTudKözl. 70. köt. 44—45 l.)
- *A[ndor]*: Három orosz transzarktikus repülés. (TermTudKözl. 70. köt. 116—118 l.)
- Kéz Andor*: Orosz jegestengeri expedíció. (Földgömb. 9. évf. 31—34 l.)
- *U. a.* <A Földgömb nyomán.> (Nvilág. 4. évf. 6. sz. 23—27 l.)
- Mendöl Tibor*: Az Északi-sark felfedezése és meghódítása. (A Föld felfedezői és meghódítói. 5. köt. 3—133 l. 4 t.)
- P[ósa] J[enőné]*: Szovjet repülők három útja az Északi sark fölött 1937 nyarán. (Földgömb. 9. évf. 78—80 l.)
- [\*]*: Grönland. (VasKönyv. 28. évf. 1. félév 226—229 l.)

## 9. Óceánok és tengerek.

(*Océans et mers.*)

- Bulla Béla*: A Csendes óceán. (A Föld és lakói. 1090—1093 l.)
- Francé Rezső*: Tenger, hol senki se járt. [Szargasszó-tenger.] (Búvár. 4. évf. 631—632 l.)
- Kéz Andor*: A Golf-áramlás. (TermTudKözl. 70. köt. 334—335 l.)
- Koch Nándor*: A Golf-áram 400 éves problémája. Bp., [1938.] Franklin. (Új Universum. 1. köt. 47—55 l.)
- [\*]*: A Balti-tenger és környéke. (VasKönyv. 28. évf. 2. félév 107—111 l.)
- [\*]*: A Szargasszó-tenger és különös állatai. (VasKönyv. 28. évf. 2. félév 120—124 l.)

## C.

### Atlaszok és térképek.

(Atlas et cartes.)

#### I. Atlaszok.

(Atlas.)

Fodor Ferenc: Földrajzi atlasz a római katolikus népiskolák számára. Terv. — Rajz. Gerő László. Bp., 1938. Szt. István-Társ. 16 l. 4°.

#### II. Térképek.

(Cartes.)

*Atnézetes* talajismereti térkép. Boden-übersichtskarte. Mérték 1:25.000. 4866/1. Tiszapalkonya. Kreybig Lajos irányításával felv. és szerk. Endrédy Endre; 4866/3. Mezőcsát. Kreybig Lajos irányításával felv. és szerk. Kreybig Lajos és Endrédy Endre; 4966/2. Szentmargitapuszta. Kreybig Lajos irányításával felv. és szerk. Kreybig Lajos és Ébényi Gyula; 4966/3. Óhat. Kreybig Lajos irányításával felv. és szerk. Buday György; 4966/4. Nagyhortobágy. Kreybig Lajos irányításával felv. és szerk. Ébényi Gyula. Bp., 1937. M. kir. földt. intézet. 76×57 cm.

— U. a. 4960/1. Nagyigmánd. Kreybig Lajos irányításával felv. és szerk. Endrédy Endre; 4960/3. Kisbér. Kreybig Lajos irányításával felv. és szerk. Endrédy Endre; 4965/4. Tiszafüred. Kreybig Lajos irányításával felv. és szerk. Sík Károly; 5060/1. Bakonybánk. Kreybig Lajos irányításával felv. és szerk. Endrédy Endre; 5066/1. Nagyiván. Kreybig Lajos irányításával felv. és szerk. Buday György; 5066/2. Nádudvar. Kreybig

Lajos irányításával felv. és szerk. Zakariás Jenő; 5066/3. Karcag. Kreybig Lajos irányításával felv. és szerk. Buday György; 5066/4. Püspökladány. Kreybig Lajos irányításával felv. és szerk. Buday György; 5465/4. Mezőhegyes. Kreybig Lajos irányításával felv. és szerk. Sík Károly; 5466/3. Battonya. Kreybig Lajos irányításával felv. és szerk. Sík Károly. Bp., 1938. M. kir. földt. intézet. 76×57 cm.

*Automobil* Club utjelentése. A Királyi Magyar — Strassenbericht des Königlich Ungarischen Automobil Clubs. — Road Condition Map of the Royal Hungarian Automobile Club. — État des Routes communiqué par le Royal Automobile Club Hongrois. Szerk. Tallián Ferenc. Lépték 1:700,000. Bp., 1938. K. M. A. C. 75×50 cm. [Címlapon: Útállapot térkép. 1938.] [Megjelenik évenként háromszor.]

*Balaton*. 1:200.000. A 7. számú út autótérképe. Terv. és rajz. Örvényi János. Bp., 1938. Gergely R. 59×21.5 cm. Hr.-16°-re hajtogatva.

*Baranya vármegye*. Mérték 1:335.000.

- Bp., 1938. M. kir. térk. intézet. 31×46 cm.
- Békéscsaba* és környéke. Mérték 1:75.000. Bp., [1938.] All. térk. intézet. 51.5×37.5 cm.
- Borsod, Gömör és Kishont* közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék közigazgatási térképe. Terv. Tallián Ferenc. Mérték 1:400.000. Bp., [1938.] M. Földr. Intézet. 21×27 cm.
- Budapest*. Mérték 1:10.000. Bp., [1938.] M. kir. térk. intézet. 6 lap à 84.5×100 cm.
- Budapest* székesfőváros kizetérképe. Az alaptérképet terv. és rajz. Kogutowicz Manó. Mérték 1:25.000. Bp., [1938.] M. Földr. Intézet. 38.5×53 cm. 16°-re hajtogatva. [A borítékon: Kogutowicz, Budapest székesfőváros térképe.]
- Budapest* útmutatója térképpel. Tizennégy kerület. Bp., 1938. Aczél. 40 l. 1 tkp. 16°.
- Carte ethnographique de l'Europe centrale*. Echelle 1:2.000.000. Dressée par G. B é r y. Paris—London, 1938. Hachette—Dawson. 60×46 cm.
- Csehszlovákia* néprajzi térképe. Mérték 1:2.000.000. Terv. Stoits György. Bp., 1938. Stoits. 47×27 cm. [A címlapon: Csehszlovákia nemzetiségi térképe. Statisztikai adatokkal.]
- Cserhát*-hegység földtani térképe. A —. Geologische Karte des Cserhát-Gebirges. Felv. — aufgenommen von id. Noszky Jenő 1911—1937. Mérték 1:75.000. Bp., 1938. M. kir. földt. intézet. 86.5×79 cm.
- Csonka-Magyarország* áttekintő térképe. 1:750.000. Bp., 1936. [1938.] M. kir. térk. intézet. 79.5×51 cm.
- Csonka-Magyarország* autotérképe. Lépték 1:400.000. Szerk. Széll Sándor. Terv. Tallián Ferenc. 2. bőv. kiad. Bp., [1938.] Shell kőolaj r. t. Kesk. -8°-re hajtogatva.
- Csonka-Magyarország* felvételi térképe. Mérték 1:25.000. 4863/2. Pásztó; 4863/4. Gyöngyöspata. Bp., [1938.] M. kir. térk. intézet. 79×58 cm.
- Csonka-Magyarország* felvételi térképe. [Kis alakú.] Mérték 1:25.000. 4863/1-a. Mohora; 4863/1-b. Herencsényi; 4863/1-c. Becske; 4863/1-d. Buják; 4863/3-a. Bercel; 4863/3-b. Szirák; 4863/3-c. Püspökhatvan; 4863/3-d. Erdőtarcsa; 4866/1-a. Nyékládháza; 4866/1-b. Kesznyéten; 4866/1-c. Hejőpapi; 4866/1-d. Tiszapalkonya; 4866/2-a. Tiszagyulaháza; 4866/2-b. Kálvinháza-fny.; 4866/2-c. Polgár É.; 4866/2-d. Józsefháza-psz.; 4866/3-a. Mezőcsát; 4866/3-b. Tiszatarján; 4866/3-c. Mezőcsát D.; 4866/3-d. Tiszakeszi; 4866/4-a. Polgár D.; 4866/4-b. Görbeházpuszta; 4866/4-c. Folyás <psz.>; 4866/4-d. Fövenyeshát <mjr.>; 5063/1-a. Pécel; 5063/1-b. Tápióság; 5063/1-c. Gyömrő; 5063/1-d. Uri; 5063/2-a. Szentmártonkátá Ny.; 5063/2-b. Szentmártonkátá K.; 5063/2-c. Tápióság; 5063/2-d. Nagykáta; 5063/3-a. Monor; 5063/3-b. Gomba; 5063/3-c. Pusztapótharaszti; 5063/3-d. Pilis; 5063/4-a. Tápióbszke; 5063/4-b. Tápiószentmárton; 5063/4-c. Alberti; 5063/4-d. Ceglédi tanyák; 5158/1-a. Ikervár; 5158/1-b. Gérce; 5158/1-c. Bejczygyertyános; 5158/1-d. Káld; 5158/2-a. Alsóság; 5158/2-b. Csögle; 5158/2-c. Boba; 5158/2-d. Kerta; 5158/3-a. Kám; 5158/3-b. Hosszúpereszteg; 5158/3-c. Felsőszkő; 5158/3-d. Bérbaltavár; 5158/4-a. Jánosháza; 5158/4-b. Tüskevár; 5158/4-c. Dabronc; 5158/4-d. Csabrendek; 5159/1-a. Pápasalamon; 5159/1-b. Nagyanna; 5159/1-c. Somlószőlős; 5159/1-d. Magyarpolány; 5159/2-a. Bakonyjákó; 5159/2-b. Pénzeskút; 5159/2-c. Városlőd; 5159/2-d. Herend; 5159/3-a. Devecser; 5159/3-b. Ajka; 5159/3-c. Nyirád; 5159/3-d. Padrag; 5159/4-b. Szentgál; 5159/4-c. Kabhegy; 5159/4-d. Tótvázsony; 5160/1-a. Olaszfalu; 5160/1-b. A'sópere-psz.; 5160/1-c. Gyulafirátót; 5160/1-d. Hajmáskér. Bp., [1938.] M. kir. térk. intézet. 40×30 cm.
- Csonka-Magyarország* közigazgatási beosztása 1939. Mérték 1:750.000. Bp., 1938. Honv. térk. intézet. 94×67 cm.
- Csonka-Magyarország* részletes térképe. Erdőszínezéssel. Mérték 1:75.000. 4565. Rozsnyó; 5160. Veszprém. Bp., [1938.] M. kir. térk. intézet. 52×39 cm.
- Csonka-Magyarország* részletes térképe. [Helyszíni helyesbítéssel.] Mérték 1:75.000. 4667. Sátoraljaui-

- hely és Sárospatak; 4867. Nyiregyháza és Hajdúnánás. Bp., [1938.] All. térk. intézet. 51·5×39 cm.
- Északamerika*. Mérték 1:7,500,000. Terv. Kogutowicz Károly. Bp., 1935. [1938.] All. térk. intézet. 120×130 cm.
- Europa*. 1:10,000,000. Terv. és kiadja Stoits György. Bp., [1938.] Stoits. 59×47·5 cm. [Melléktérképek: Csehszlovákia térképe. Mérték 1:4,000,000., Szuézi csatorna. Mért. n.]
- Ezeréves magyar Felvidék*. Az —. [A hátlapon 1—1 képpel. Pozsony, Kassa, Komárom stb.] Bp., [1938.] Pesti Hirl. 58×41 cm. [A Pesti Hirlap ajándéka előfizetőinek.]
- Ezeréves Magyarország*. Az —. [Hátlapon]: Európa 1938 végén. [térkép.] Európa országai. Terület, lakosság, főváros. Bp., 1938. Pesti Hirl. 54×38 cm. [A Pesti Hirlap ajándéka előfizetőinek.]
- „*Felvidék*” közigazgatási térképe. A —. Az alaptérképet terv. és rajz. Kogutowicz Manó. Mérték 1:900,000. Bp., [1938.] M. Földr. Intézet. 72×36 cm. K-8°-re hajtogatva.
- U. a. [2. kiad.]
- Geologická* mapa Československé Republiky, vidaná Stát. geolog. ústavem Českoslov. rep. v. Praze. List Bratislava [Pozsony] 4758, red. Jar. Koutek a Vl. Zoubek. 1:75,000. Praha, 1938. Vojenský zem. ústav.
- Jász-Nagykun-Szolnok* vármegye közigazgatási térképe. Terv. Tallián Ferenc. Mérték 1:400,000. Bp., [1938.] M. Földr. Intézet. 27×27 cm.
- Kecskemét* th. város külső területének térképe. Mérték 1:100,000. Bp., 1938. M. Földr. Intézet. 63×47 cm.
- Kecskemét* törvényhatósági jogú város térképe. Mérték 1:10,000. Bp., [1938.] M. Földr. Intézet. 47×39 cm.
- Kecskeméti* református egyházmegye. Lépték 1:180,000. Bp., [1938.] M. Földr. Intézet. 61·5×95·5 cm.
- Középeurópa* áttekintő térképe. Lépték 1:750,000. Új kiad. Erdőszinezéssel. C. 2. Brno. Bp., [1938.] M. kir. térk. intézet. 40×34·5 cm.
- Középeurópai* területi változások. A—. Mérték 1:5,000,000. Bp., 1938.
- Honv. térk. intézet. 26×19 cm. [Béttlap az A. T. I. kisatlasz-hoz.]
- Léva* város. 1934. évi állapot szerint. 1:6500. Bp., [1938.] Klösz ny. Léva: Nyitrai. 41·5×58·5 cm.
- Magyar-cseh* katonai bizottság által 1938 nov. 5-én megállapított „demarkációs vonal”. A —. Mérték 1:750,000. Bp., 1938. M. kir. térk. intézet. 94×67 cm.
- Magyar Felvidék* nemzetiségi térképe. A —. [Mérték 1:1,300,000.] Bp., [1938.] Karczag ny. 46×29·5 cm.
- Magyarország* általános térképe. Mérték 1:200,000. 37° 48°. Budapest É. Bp., [1938.] M. kir. térk. intézet. 39·5×57·5 cm.
- Magyarország* főközlekedési közútvonalai. Lépték 1:750,000. Bp., [1938.] Keresk. min. 95×63 cm.
- Magyarország* hegy és vízrajzi térképe. Terv. Cholnoky [enő] és Kogutowicz K[ároly]. Mérték 1:2,400,000. Bp., [1938.] M. Földr. Intézet. 41×29 cm.
- Magyarország* közigazgatási térképe. Terv. és rajz. Kogutowicz Manó. Mérték 1:900,000. Bp., [1938.] M. Földr. Intézet. 109·5×76 cm. 8°-re hajtogatva.
- Magyarország*, Szlovákia és Kárpátalja térképe. — Mapa Maďarska, Slovenska a Podkarpatskejruši. — Mapa Uhorsčiny, Slovákii, Podkarpats'ka Ruši. Mérték 1:750,000. Terv. és kiadja Stoits György. 2. ősz kiad. Utállapot 1938 okt. 5. Bp., 1938. Stoits. 90×58·5 cm. — U. a. 1938 november.
- Magyarország* új határa 1938. november 2. A magyar Felvidék nemzetiségi térképe. [Mérték kb. 1:1,350,000.] Bp., [1938.] M. orsz. ruszinszokiák szervezete. 46·5×29·5 cm. — U. a. 2. jav. kiad. [1938.]
- Magyarország* utállapot térképe. Érvényes 1938. évi június hó 1.-től—1938. évi szeptember hó 30.-ig. Mérték 1:500,000. Bp., 1938. Keresk. min. 104×69 cm.
- U. a. Érvényes 1938. évi október hó 1.-től—1939. évi január hó 31.-ig. Mérték 1:500,000. Bp., 1938. Keresk. min. 104·5×69 cm.
- „*Merre menjek?*” Budapest közlekedési térképe. Teljes utcajegyzékkel, autóbusz és villamos vonalakkal. Terv. és kiadja Stoits György.

- [Mérték kb. 1:22,500.] Bp., [1938.] Stoits. 42.5×56 cm.
- U. a. Magyarország autóutai. Terv. és kiadja Stoits György. Mérték 1:750,000. Bp., (1938.) Stoits. 92.5×60 cm. [Megjelenik évenként négyszer.]
- Miskolc* és környéke. Mérték 1:75,000. Bp., [1938.] Áll. térk. intézet. 60×43.5 cm.
- Nagy-Budapest* térképe útmutatóval. Újpest, Kispest, Pestszenterzsébet, Csepel, Budafok, Rákospalota, Albertfalva, Baross Gábor telep, Budapestéény, Pestszentlőrinc, Rákosszentmihály, Soroksár. Atnézte Cholnoky Jenő. Mérték 1:22,000. Bp., 1938. Aczél. 63 l. 1 tkp. 66.5×93.5 cm. [Utcajegyzék 16°.]
- Nemzetiségek* Csehszlovákiában. — Nationalitäten in der Tschechoslowakei. — Národnosti v rep. Československé. — Nationalities in Czechoslovakia. — Nationalités en Tchecoslovaquie. — Nazionalità in Cecoslovacchia. Mért. n. Bp., [1938.] Kókai. 32.4×18.3 cm.
- Pest-Pilis-Solt-Kiskun* vármegye közigazgatási térképe. Terv. Tallián Ferenc. Mérték 1:400,000. Bp., [1938.] M. Földr. Intézet. 34×54.5 cm.
- Postajárat*i térkép. Kiegészítés az 1935. évben kiadott postatérképhez. Rajz. Bálványos Rezső és Folk Imre. Bp., 1938. M. kir. postavezérigazg. 113.5×40 cm.
- Részletes* magyar autótérkép. 1:250,000. Terv. Gergely Endre. A Magyar Touring Club hivatalos térképe. 3., 6. Bp., 1938. Kókai. 102×40 cm. Hr. -8°-re hajtogatva. 3. Nagykanizsa—Pécs. 6. Szeged—Arad.
- Sopron* vármegye. Mérték 1:335,000. Bp., 1938. M. kir. térk. intézet. 31×23 cm.
- Szabolcs* és Ung közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék. Mérték 1:375,000. Bp., 1938. M. kir. térk. intézet. 31×46 cm.
- Tolna* vármegye. Mérték 1:335,000. Bp., 1938. M. kir. térk. intézet. 23×31 cm.
- Új* magyar autótérkép egy lapon. Mérték 1:600,000. Terv. Gergely Endre. 4., teljesen átdolg. kiad. A Magyar Turing Club hivatalos térképe. Bp., 1938. Kókai. 87.5×55.5 cm. Kesk.-4°-re hajtogatva.
- Vas* vármegye közigazgatási térképe. Terv. Tallián Ferenc. Mérték 1:400,000. Bp., [1938.] M. Földr. Intézet. 29.5×26 cm.
- Visszacsatolt* Felvidék. A — „Postások Évkönyve” ajándéka 1939. Rajz. Bálványos Rezső és Folk Imre. Méretarány = 1:400,000. Bp., 1938. M. Földr. Intézet. 113×40 cm.

